

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YENİÇAĞ BİLİM DALI**

**18. YÜZYIL KONYA ŞER'İYYE SİCİLLERİ
BAĞLAMINDA OSMANLI KADINLARININ MİRAS
HUKUKU MESELELERİ (1750-1800)**

AYŞE ŞİMŞEK

DOKTORA TEZİ

**DANIŞMAN:
DOÇ. DR. NEJDET GÖK**

KONYA-2018

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

DOKTORA TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	AYŞE ŞİMŞEK
	Numarası	148105013038
	Ana Bilim / Bilim	TARİH ANABİLİM DALI
	Programı	Doktora
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Nejdet GÖK
	Tezin Adı	18. Yüzyıl Konya Şer'iyeye Sicilleri Bağlamında Osmanlı Kadınlarının Miras Hukuku Meseleleri (1750-1800) Ottoman Womens Inheritance Law Practices in The Context of 18th Century Konya Court Records (1750-1800)

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan "18. Yüzyıl Konya Şer'iyeye Sicilleri Bağlamında Osmanlı Kadınlarının Miras Hukuku Meseleleri (1750-1800)" başlıklı bu çalışma 14/12/2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Doç. Dr.	Nejdet GÖK	
2	Prof. Dr.	İzzet SAK	
3	Prof. Dr.	Orhan ÇEKER	
4	Prof. Dr.	Bayram ÜREKLİ	
5	Doç. Dr.	Nuran KOYUNCU	

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	---

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	AYŞE ŞİMŞEK		
	Numarası	148105013038		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TARİH ANABİLİM DALI		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	X	
Tezin Adı	18. Yüzyıl Konya Şer'iyeye Sicilleri Bağlamında Osmanlı Kadınlarının Miras Hukuku Meseleleri (1750-1800) Ottoman Womens Inheritance Law Practices in The Context of 18th Century Konya Court Records (1750-1800)			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Ayşe ŞİMŞEK
İmzası

18. Yüzyıl Konya Şer'iyeye Sicilleri Bağlamında Osmanlı Kadınlarının Miras Hukuku Meseleleri (1750-1800)

Özet

Konya Şer'iyeye Sicilleri'nde 18. yüzyılın ikinci yarısında yer alan kadınların miras meselelerinin incelendiği bu tezde kadın ve miras konusu; hibe, sulh ve tehârûc, mehir, ketm ve ihfâ, vasiyet, vesâyet, mûris muvâzaası, zürri vakıflar, örfî intikalde kadın gibi başlıklar altında incelenmiştir. Tezin amacı kadının miras konusunda yaşadığı haksızlıklara tarihten bir pencere açmak ve günümüzdeki problemlere de ışık tutmaktır. Öncelikle Osmanlı miras hukukunun şer'î ve örfî hukuku kapsamı nedeniyle, Osmanlı hukuk sistemi tanımlanmıştır. Osmanlı miras hukukunda kadının şer'î ve örfî miras hukukundaki durumu anlatılarak teorik bağlamda kadının mirası konuları ile ilgili bilgi verilmiştir. Araştırılan dönemde sicillerde yer alan belgeler ışığında kadının miras meseleleri incelenmiş ve erkek çocuklarına yapılan hibelerin kız çocuklarına yapılan hibelerden daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca kadınların tehârûc ve sulh yoluyla terikedeki haklarından başka mallar almak suretiyle sıklıkla ayrıldıkları fark edilmiştir. Bazı belgelerde kadınların terikedeki haklarından daha az malla ayrıldıkları net bir biçimde görülmektedir. Mehrin, miras belgelerinde dava konusu olduğu görülmektedir. Yakınlarının mehrini terikeden isteyen vârisler, kocasının ölümüyle terikeden mehir hakkını isteyen kadın veya mehrinin miktarını ispatlayan ve terikeden olmadığını göstermeye çalışan kadın örnekleri belgelerde yer alır. Tezin sonunda kısaca kadının miras meseleleri ile ilgili fetvalar dönemin sıklıkla kullanılan fetva mecmualarından derlenmiştir. Tarih boyunca gerek hukuk sistemlerinde gerekse dinlerde kadınların miras hakları konusunda bilgiler yer almaktadır. Bu hakların pratik anlamda uygulanıp uygulanmadığı halkın gelişmişlik seviyesi ve hukukun işlerlik kazanıp kazanmadığı ile ilişkilidir.

Anahtar kelimeler: Osmanlı tarihi, Şer'iyeye Sicili, Kadın, Miras, hibe, sulh ve tehârûc, Konya.

Ottoman Womens Inheritance Law Practices in The Context of 18th Century Konya Court Records (1750-1800)

Abstract

In this thesis were examined the inheritance problems of women in the 18th Century Konya Court Records. In this thesis, the subject of the inheritance of women has been examined under titles of grant, sulh and tehārüc, mahr, goods hiding, testament, tutelage, deceased collution, zurrī waqfs (foundations), woman in the land transfer regulations. Aim of the thesis is to open a window from the history about injustice on the inheritance of women and to set light to current problems on it. Firstly because of Ottoman inheritance law contains şer'ī and örfī law, ottoman legal system is introduced. Women's inheritance law on the şer'ī and örfī inheritance law is told in the theoretical context. Within the researched period in the court records womens inheritance issues was examined and has been identified that grant to boys was more than grant to girls. Also has been noticed that women often divide their estate by sulh and tehārüc less than what they deserve. In some court record documents it has been seen clearly that womens are divided their goods of inheritance for more worthless goods. Mahr has been seen that the subject of the matter on the inheritance document. Heirs wanted their mahr of relatives from the heirloom, women wanted of her own mahr with the death of her husband from his heirloom or proving women that the amount of mahr and whether its from heirloom were seen in the court documents. At the end of the thesis, fatwas has been compiled about the women's inheritance issues from the frequently used fatwa books of the period. Throughout the history in legal systems and religions there are some regulations about women's inheritance rights. Whether these rights can be used practical sense is associated with level of public development and whether the law works.

Keywords: Ottoman history, Court Records, Women, Inheritance, grant, sulh and tehāüc, Konya.

KISALTMALAR

- a.mlf. : Aynı müellif
 AÜHFD : Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
 b. : İbn, bin
 bkz. : Bakınız
 c. : Cilt
 çev. : Çeviren
 DEÜ : Dokuz Eylül Üniversitesi
 DİA : Diyanet İslam Ansiklopedisi
 DÜHFD : Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
 ed. : Editör
 GÜEF : Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
 H. : Hicri
 haz. : Hazırlayan, hazırlayanlar
 Hz. : Hazreti
 İFAV : Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
 İSAM : İslam Araştırmaları Merkezi
 İSAR : İstanbul Araştırma ve Eğitim Vakfı
 İÜHFM : İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası
 KŞŞ : Konya Şer'iyeye Sicilleri
 M. : Miladi
 md. : Madde
 nr. : Numara
 OSAV : Osmanlı Araştırmaları Vakfı
 ö. : Ölüm tarihi
 s. : Sayfa
 s.a.v. : Sallallahu aleyhi ve sellem
 ss. : Sayfa aralığı
 S.Ü. : Selçuk Üniversitesi
 SÜİFD : Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
 sy. : Sayı
 t.y. : Basım tarihi yok
 tür. yer. : Türlü yerde, birçok yerde
 TALİD : Türkiye Literatür Araştırmaları Dergisi
 v.dğr. : Ve diğerleri

- vb. : Ve benzeri
vs. : ve sair
yy. : Yüzyıl
y.y. : Basım yeri yok
yay. : Yayınlayan, yayınlayanlar

ÖNSÖZ

Bu araştırma, Osmanlı yenileşme döneminde Konya’da yaşayan kadınların dönemin mahkeme kayıtları olan şer‘iyye sicillerine yansımış miras davaları ile ilgilidir. 1750-1800 yılları arasında geçen dönemde kadınların miras hakları konusunda resmi kayıtlara dayalı verilerin değerlendirilmesini konu alan bu çalışma, o dönemin aydınlatılmasına katkı sağlayacaktır. Şer‘î hukuk ve örfî hukuk ile yönetilen Osmanlı Devleti’nde miras konusunda bu ikili hukuk sisteminin etkileri belgelerde görülmekle birlikte bu veriler ile kadınların miras hakları değerlendirilecektir. Bu çerçevede İslam hukukunun belli kurallarına rağmen uygulamada yaşanan sıkıntılar yalnız o döneme ait uygulama problemleri değildir. Modern çağ denilen günümüzde insan aynı kalmaktayken miras davalarının tezahürleri değişmektedir. Bu sebeple araştırma günümüz kadınlarının miras hukukuyla ilgili yaşadıkları sorunlara da ışık tutacaktır.

Konya, Türkiye (Anadolu) Selçuklularından itibaren, Türk-İslam düşüncesinin köklü ve önemli merkezlerinden biridir. Bu durum Osmanlı döneminde de devam etmiştir. Biz bu çalışmamızda Konya’daki uygulamaları ele alarak ve şer‘iyye sicillerindeki örnekleri göstererek Anadolu kadının durumu ile ilgili genel bir değerlendirmeye ulaşmayı amaçladık. Araştırmada Konya şer‘iyye sicillerine yansımış kadınların miras meseleleri incelenerek kadının Osmanlı yenileşme döneminde toplum içerisindeki statüsüne ışık tutulmuş ve kadının toplum içerisindeki konumu konusunda bir takım sonuçlar elde edilmiştir.

Bu tezde sicil verileri bazında kadınların hakları miras bağlamında ele alınmaktadır. Genel olarak tez çalışması boyunca öncelikle sicil belgeleri okunmuş, miras ve kadın konusunda genel kanılara ulaşılmıştır. Bu genel kanılar neticesinde teorinin planı yapılmış ve 1750-1800 yılları arasında yer alan Konya’ya ait olan on bir sicil defterindeki kadınların taraf olduğu miras dava ve belgelerinin transkripsiyonu yapılmıştır. Araştırmanın kapsamında olan transkripsiyonlar tezin son kısmında yer almaktadır. Bu transkripsiyonlar genel olarak incelendiğinde fark edileceği üzere kadınların miras meselelerinin belli başlı konular etrafında toplandığı görülmektedir. Bu konular hibe, tehâruc ve sulh, vasiyyet, vasi tayini, ketm ve ihfâ gibi konulardır. Bu kavramların tanımı yapılmış ve bu konuların kadının taraf olduğu miras davalarına nasıl yansıdığı örnek belgelerle gösterilmiştir. Tez konusu açısından önemli addedilen belgeler dipnotta bazen transkripsiyon şeklinde verilirken bazen kısa özet verilmiş, bazen ise sadece künyesi zikredilmiştir. Adı geçen konular genel olarak şer‘î miras

hukuku davalarında görülsede örfî miras hukukunun kapsamında yer alan davalarda tespit edilmiştir. Örfî miras hukuku tezin son aşamasında ele alınmış ve sicile yansıyan kısımları örneklerle zikredilmiştir.

Bu çalışma bir giriş, üç bölüm ve bir sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırma tezinin konusu, önemi, amacı ve yöntemi anlatılmaktadır. Konu ile ilgili çalışmalarda ayrıca zikredilmektedir.

Birinci bölümde miras davalarının incelendiği kaynakların şer'iyeye sicilleri olması nedeniyle bu siciller hakkında genel bilgi verilmiştir. Aynı zamanda sicillerde kadın ve miras konusuna değinilmekte ve kadınların Konya sicilleri ekseninde nasıl görüldüğü konusunda kısa malumat yer almaktadır. Temel kaynağımız olması nedeniyle Konya sicilleri kısaca tanıtılmaktadır.

İkinci bölümde ise Osmanlı miras hukukunda görülen ikili yapı zikredilmekte ve miras bağlamında daha iyi anlaşılması için bu ikili yapı hakkında bilgi verilmektedir. Aynı zamanda sicilde yer alan kadınların taraf olduğu miras davalarının çoğunluğu şer'î miras hukuku olması nedeniyle kadının şer'î miras hukukundaki durumları hakkında teorik bilgiler verilmektedir. Sicillerde görülen bazı şer'î miras hukuk kavramlarının anlamları ile bu kavramların görüldüğü sicil belgeleri dipnotlarda zikredilmektedir. Böylece tezinin yanında pratik uygulamalar ile konunun hayata yansması gösterilmektedir.

Üçüncü bölümde ise sicillerde kadının sıklıkla görüldüğü miras meseleleri yer almaktadır. Miras belgelerinde kadınların miras haklarını talep ettikleri konuların görülme sıklığına göre kategorik bir sıralama oluşturulmuştur. Bu kategorik sıralamada kadınların miras davalarında hibe, tehârüc, mehir talebi, vasiyyet gibi başlıklar oluşmuş ve bu başlıklar altında miras davaları ele alınmıştır.

Sonuç bölümünde araştırma boyunca kadının miras meseleleri hakkında ulaşılmış olduğumuz değerlendirmeler yer almaktadır. Tez hazırlama sürecinde ilgili siciller taranarak bunları 670 adedinin konuyla ilgili olduğu tespit edilmiştir.

Bu vesile ile çalışma konusunun önemine binâen miras ve kadın gibi çağlar üstü öneme sahip bir konunun tarafıma güvenerek veren ve yardımlarını ve desteklerini esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Nejdet Gök'e teşekkür ederim. Tezin oluşmasında görüş, yardım, zaman ve önerilerini benimle paylaşan tez izleme komitesi

üyeleri Prof. Dr. İzzet Sak ve Prof. Dr. Orhan Çeker'e, ayrıca tez savunmamda değerli görüş ve önerilerini paylaşan Prof. Dr. Bayram Ürekli ve Doç. Dr. Nuran Koyuncu'ya şükranlarımı sunarım. Gayret bizden başarı Allah'tandır.

Ayşe ŞİMŞEK

Konya 2018

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
GİRİŞ	4
1. Araştırma Konusu ve Önemi	4
2. Araştırmanın Amacı	7
3. Araştırma Yöntemi	8
4. Araştırma Konusuyla İlgili Kuramsal Çerçeve ve Konuyla İlgili Belli Başlı Araştırmalar	12
BİRİNCİ BÖLÜM	14
ŞER'İYYE SİCİLLERİ, KADININ MİRASI VE KONYA ŞER'İYYE SİCİLLERİ ...	14
I. ŞER'İYYE SİCİLLERİ KAVRAM TAHLİLİ VE TARİHİ GELİŞİM	14
A. Tarih Kaynağı Olarak Şer'iyeye Sicilleri	18
B. Miras Hukuku ve Hukuk Tarihi Açısından Şer'iyeye Sicilleri	22
C. Şer'iyeye Sicillerinin Sayısı ve Dönemi	25
D. Şer'iyeye Sicillerinin Kaynak Değeri	27
E. Şer'iyeye Sicilleri Üzerine Yapılan Çalışmalar	28
II. ŞER'İYYE SİCİLLERİNDE MİRAS VE KADIN	31
III. KONYA ŞER'İYYE SİCİLLERİ	37
İKİNCİ BÖLÜM	41
ŞER'İ VE ÖRFİ HUKUK BAĞLAMINDA KADININ MİRAS HUKUKU	41
I. OSMANLI HUKUK SİSTEMİNDE ŞER'İ HUKUK VE ÖRFİ HUKUK	41
A. İslam Hukukunun Kaynakları	48
B. Kanun - Kanunnâme	50
II. ŞER'İ HUKUK AÇISINDAN KADININ MİRAS HUKUKU	53
A. Şer'î Miras Hukuku (Ferâiz)	56
1. Kadınlarla İlgili Kur'ân'da Yer Alan Miras Hükümleri	58
2. İslam Miras Hukukunda Erkeğin Hissesinde Kadının Hissesinde İki Katı Olması Meselesi	62
B. İslam Miras Hukukunda Kadının Hisseleri	73
1. Ashâbü'l-Ferâiz ve Kadın	74
2. Asabe ve Kadın	80
3. Mevle'l-'atâka	81
4. Mevle'l-'atâkanın Erkek Asabesi (Asabe-i sebebiyye)	82
5. Red Yolu ile Mirasçı Olan Ashâb-ı ferâiz	83
6. Zevi'l-Erhâm	83
7. Mevla'l-muvâlât (Muvâlât Akdi Sebebiyle Velâ)	84
8. İkrar Yoluyula Hısım Olma	85
9. Üçte Birden Fazla Vasiyet Edilen Kimse	85
10. Beytü'l-Mal	85
C. Terike Defterleri ile Şer'iyeye Sicillerine Yansıyan Miras Davaları Arasındaki Farklılıklar	85
D. Şer'iyeye Sicillerinde Miras Belgelerinde Görülen Bazı Kavramlar	87

E. Şer'îyye Sicillerinde Miras Belgelerinde Görülen Üslup, Dil ve Bazı Kalıp İfadeler 97

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	101
KONYA ŞER'İYYE SİCİLLERİNDE OSMANLI'DA KADININ ŞER'İ MİRAS HUKUKU UYGULAMALARI	101
I. KONYA ŞER'İYYE SİCİLLERİNDE HİBE SEBEBİYLE KADININ MİRAS HAKKINA TESİR EDEN DURUMLAR	101
<i>A. Hibe</i>	101
<i>B. Konya Şer'îyye Sicilleri'nde (1750-1800) Hibe Örnekleri ve Kadının Miras Hakkı Bakımından Değerlendirilmesi</i>	106
1. Aile Dışındaki Yabancı İnsanlara Yardım Amacıyla Yapılan Hibeler	107
2. Hibe Yapılan Kişinin Cinsiyetine Göre Hibeler	109
3. Ebeveynlerin Oğullarına Sünnet (Hitan) Merasimi Esnasında Yapmış Olduğu Hibeler	109
4. Ebeveynlerin Erkek Evlat veya Torunlarına Herhangi Bir Sebep Söylemeksizin Yaptıkları Hibeler	114
5. Ebeveynlerin Kız Çocuklarına Yapmış Olduğu Hibeler	116
6. Kocaların Karılarına Yaptıkları Hibeler	120
7. Karıların Kocalarına Yapmış Olduğu Hibeler	123
II. KONYA ŞER'İYYE SİCİLLERİNDE SULH VE TEHARÜC SEBEBİYLE KADININ MİRAS HAKKINA TESİR EDEN DURUMLAR	130
<i>A. Osmanlı Miras Hukukunda İki Kavram: Sulh ve Tehârüc</i>	131
1. Sulh	131
2. Tehârüc	134
<i>B. Şer'îyye Sicillerinde Kullanılan Tehârüc ile İlgili Lafızlar</i>	141
<i>C. Sulh ve Teharüc ile İlgili Örnek Davaların İncelenmesi</i>	145
III. KONYA ŞER'İYYE SİCİLLERİNDE VASİYET SEBEBİYLE KADININ MİRAS HAKKINA TESİR EDEN DURUMLAR	158
IV. KONYA ŞER'İYYE SİCİLLERİNDE MEHİR SEBEBİYLE KADININ MİRAS HAKKINA TESİR EDEN DURUMLAR	169
V. KONYA ŞER'İYYE SİCİLLERİNDE MURİS MUVÂZAASI SEBEBİYLE KADININ MİRAS HAKKINA TESİR EDEN DURUMLAR	180
VI. KONYA ŞER'İYYE SİCİLLERİNDE KETM VE İHFA SEBEBİYLE KADININ MİRAS HAKKINA TESİR EDEN DURUMLAR	187
VII. KONYA ŞER'İYYE SİCİLLERİNDE VASİ TAYİNİ (VESAYET) SEBEBİYLE KADININ MİRAS HAKKINA TESİR EDEN DURUMLAR	193
<i>A. Vasi Tayini Vesâyet ve Vasi Kavramı</i>	193
<i>B. Sicillerde Vasi Tayini Belgeleri ve Kadınların Miras Hakları Bakımından Değerlendirilmesi</i>	194
VIII. KONYA ŞER'İYYE SİCİLLERİNDE ZÜRRÎ VAKIF SEBEBİYLE KADININ MİRAS HAKKINA TESİR EDEN DURUMLAR	201
<i>A. Osmanlı Uygulamasında Kadın ve Vakıf</i>	201
<i>B. Zürrî Vakıflar</i>	204
IX. ÖRFİ İNTİKAL SEBEBİYLE KADININ MİRAS HAKKINA TESİR EDEN DURUMLAR	220

A. Mîrî Arazi ve Gayrisahih Vakıflarda İntikal (Örfi Miras Hukuku).....	220
B. Örfi İntikalde Tapu Misli ile Tasarruf Hakkının Elde Edilmesi Hakkı ve Kadın	232
C. İcareteynli Vakıflarda İntikal ve Kadın	237
D. Mukataalı Vakıflarda İntikal ve Kadın	239
X. KADINLARIN MİRASI İLE İLGİLİ FETVA ÖRNEKLERİ	241
SONUÇ.....	256
KAYNAKÇA.....	261

GİRİŞ

1. Araştırma Konusu ve Önemi

Yaşadığımız çağ, geçmişten izler taşır. Tarih içerisinde hukuk sistemlerine kadının miras hakları penceresinden bakıldığında pek de iç açıcı bir manzara görülmez. Eski Yunanda kadın erkeğe nispetle değersiz, hukuki anlamda hakkı olmayan bir varlıktı.¹ Eski Çin ailesinde ailenin malı babanın ölümünden sonra büyük oğluna geçerdi. Kadın babasının, ağabeyinin, kocasının veya büyük oğlunun nüfuz ve otoritesine bağlı bir hayat geçirmektedir.² Hamurabi Kanunlarına göre babanın mal varlığı erkek evlatları arasında pay edilir ve kız evlada mirastan hisse verilmezdi.³ Moğollarda; miras yalnız erkek evlâda düşmekteydi. Erkek evlatlar arasında küçük evlada babasının asıl mülkü verilir, evine, meralarına küçük oğlu sahip olurdu. Vârisi olmayan kişinin malları hizmetçilerine ya da ihtiyaç sahiplerine verilirdi.⁴ Eski Hind hukukunda kadının hakları yok denecek kadar azdı.⁵ Evlenmenin gayesi babaya varis olabilecek, babanın cehennemden kurtuluşuna vesile olabilecek erkek bir evlâda sahip olmaktı. Erkek çocuk aile için mutluluk sebebi iken kız çocuk felâket olarak değerlendirilmekteydi. Kız çocukları vâris olma hakkına sahip değilken kız çocukların oğulları mirasçı olabilmekteydi.⁶ İran hukukunda babasının sözünü dinlemeyen çocuk mirastan mahrum olur, hakları annelerine geçerdi.⁷ Eski İsrail hukukunda kızlar mirastan mahrumdular.⁸

Eski Türklerde miras hissesine ülüş adı verilmekteydi.⁹ Eski Türk ailesinde kadın mülk sahibi olabilmekteydi.¹⁰ Hunlarda, birden fazla evliliğin meydana geldiği durumlarda ilk eşten sonraki evlenilen kadınların çocukları babalarının mirasından pay

¹ Harun Aydın, “Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Türkiye’de Kadın”, *Current Research in Social Sciences*, 2015, 1(3) 84-96, s. 85.

² Abdülkadir Donuk, “Çeşitli Topluluklarda ve Eski Türklerde Aile”, *GÜEF Tarih Dergisi*, sy. 33, c. XXXIII, 1980: 147-168, s. 148.

³ Bekir Topaloğlu, *İslâm’da Kadın*, İstanbul, Nesil Yayınları, 1995, s. 174.

⁴ Donuk, “Çeşitli Topluluklarda ve Eski Türklerde Aile”, s. 158.

⁵ Belkis Konan, “Türk Kadınının Siyasi Hakları Kazanma Süreci”, *AÜHFD*, 60 (1) 2011: 157-174, s. 159.

⁶ Donuk, “Çeşitli Topluluklarda ve Eski Türklerde Aile”, s. 149-150.

⁷ Donuk, “Çeşitli Topluluklarda ve Eski Türklerde Aile”, s. 150-151.

⁸ Topaloğlu, *İslâm’da Kadın*, s.175.

⁹ Mehmet Mandoloğlu, “İslamiyetten Önce Türklerde Aile Hukuku”, *S. Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 33, 2013, s. 152.

¹⁰ Donuk, “Çeşitli Topluluklarda ve Eski Türklerde Aile”, s. 165.

alma hakları bulunmamaktaydı. Aynı zamanda savaşta ölen arkadaşının cesedini savaş meydanından kurtaran kişiye ölenin malları bırakılmaktaydı.¹¹ Göktürklerde küçük oğlan mülk toprağa sahip olurken taşınır mallar diğerlerine kalmaktaydı.¹² Uygurlarda prensipte tüm çocuklar kanuni mirasçıyken ebeveyn hayattayken evlerini ayrı kuran¹³ ve çeyizlerini alıp evlenen kızlar mirastan pay alamamaktadırlar. Vefat eden kocanın karısının miras payının ¼ olduğu ifade edilmektedir. Muris vasiyet yolu ile de dilediği evlada miras bırakabilirken dilediği evladı mahrum bırakabilmekteydi.¹⁴

Roma hukukunda kadının miras hakları nispeten iyi bir durumdaydı. Buna rağmen mansub vasiyet bırakabilen muris ölümünden sonra kullanılmak üzere dilediği kimseyi malından istifade etmek üzere vasiyet edebilir veya mahrum bırakabilirdi. Vasiyet bırakmadığında kanuni mirasçıları mirasını paylaşırlardı. Vasiyet bırakılan kişi ve kanuni mirasçıların aynı anda mirastan pay alması mümkün değildi.¹⁵

Avrupa'da Hristiyanlıktan önce kadının miras hakları sınırlı olsa da bulunmaktaydı. Hristiyanlığın gelmesiyle kadının hukuki hakları gelişme göstermedi. Çünkü Cennetten Adem'in kovulmasına neden olan kadın hakkına razı olmalıydı.¹⁶ Avrupa'da kadınlar reform hareketleri ile sosyal hayatta kendini ifade etmeye başlarken, mal mülk edinme hakkını elde etti.¹⁷

Kadının tarihi süreçteki eski hukuk sistemlerinde miras ve mülk edinme serüveninde de görüldüğü üzere miras yolu ile mal elde etme tarihten günümüze insanlığın mal varlığını etkileyen en önemli faktörlerden olduğu bilinmektedir. Kadınların mal varlıklarının genellikle evlilik ve miras yolu ile değişmekte olduğu bilinen bir gerçektir. Kadınların miras haklarını zaman içerisinde nasıl kullanabildiklerini anlamak kadının kendi mülkü üzerinde kurabildiği veya kuramadığı hâkimiyeti anlamak anlamına da gelecektir. Bu sebeple kadının miras

¹¹ Esra Yakut, "Eski Türklerde Hukuk", *Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, c. 1, sy. 3, 2002, s. 409-410.

¹² Yakut, "Eski Türklerde Hukuk", s. 418.

¹³ Mandoloğlu, "İslamiyetten Önce Türklerde Aile Hukuku", s. 152.

¹⁴ Yakut, "Eski Türklerde Hukuk", s. 424; Mandoloğlu, "İslamiyetten Önce Türklerde Aile Hukuku", s. 153.

¹⁵ Diler Tamer Güven, "Roma Hukukunda Kadının Mirasçılığı", *İÜHF*, c. LVII S. 1-2, 225-240, 1999, s. 225-226.

¹⁶ Konan, "Türk Kadınının Siyasi Hakları Kazanma Süreci", s. 159.

¹⁷ Konan, "Türk Kadınının Siyasi Hakları Kazanma Süreci", s. 160.

konusunda yaşamış olduğu problemleri tespit etmek aynı zamanda kadının toplum içerisinde karşılaşmış olduğu mülk edinme ve mülkünü kendi denetimi altında tutabilme konusundaki sıkıntıları da ortaya çıkaracaktır.¹⁸

Kadının miras hakkını vermemek, azaltmak, almasını engellemek, rızası olmadan hissesinin miktarı konusunda anlaşmaya zorlamak, mal saklamak, yaşarken diğer vârislerin lehine mal devirleri yani hibeler yapmak gibi, mirasından mal kaçırma amaçlı satış işlemi gerçekleştirmek ve vasiyette bulunmak gibi uygulamaları kadınların haklarına karşı yapılmış bir haksızlık olarak değerlendirmek mümkündür. Hz. Peygamber'in "*Allahım! Ben şu iki zayıf kişinin hakkının zayi edilmesine karşı uyarıyorum: Yetim ve kadın!*"¹⁹ sözü kadının miras hakları konusunda daha hassas olunması gerektiğini hatırlatır. Kadınların miras hakları dışında İslam hukukunda mehir, evlilik nafakası, iddet nafakası, mesken hakkı ve çalışma hakkı olarak özetlenebilecek mali hakları bulunmaktadır.²⁰ Buna rağmen bu haklardan gereği gibi istifade etmesi bu konuda bilgi sahibi olmasının yanında muhatap bulunduğu çevrenin bilgi sahibi olması ve sahip olduğu bilgiyi pratiğe geçirebilmesine bağlıdır. Bir başka deyişle bilmek başka, uygulamak başkadır. Kadının miras hakları konusunda hukuk sistemlerinin yanı sıra sosyolojik ve kültürel çevrenin de rolü büyüktür. Sosyolojik ve kültürel anlamda kadının toplum içerisindeki yeri ve kadına yüklenen rol, miras haklarını elde etmesine yansımaktadır. Kadının sosyoloji alanında "incinebilirlik" kavramı altında değerlendirilen grublardan biri olması önemlidir. Sosyoloji bu kavramla kadınların zayıf olduğu tarafların güçlendirilmesi konusunda çözüm üretmek ister. Miras paylaşımı konusunda yaşamış olduğu haksızlıklar kadının incinebilirliği ile de ilgilidir.²¹ Kadın vârislerin de yer almış olduğu miras paylaşımı konusunda yapılmış bir araştırmada kadınların miras payından hiç alamadıkları veya hak ettiğinden az aldıkları şeklinde yapılan açıklamalarından hareketle üç temel konuda erkeklerin davranışlarını meşrulaştırdıkları tespit edilmektedir. Birincisinde dini inanışların bu şekilde gerektirdiği anlayışına dayanmaktadırlar. Din tarafından

¹⁸ Şule Toktaş ve Mary Lou O'Neil, *Kadınların Mülk ve Miras Edinmesi: Kemalist Aydınlanma ve İslami Sosyolojik Süreçler*, İstanbul 2014, s. 15-17.

¹⁹ İbn Mace, "Edep", 6, II, 1213; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/439.

²⁰ Recep Özdemir, "İslam Hukukunda Kadının Mali Hakları", *Adıyaman Üniversitesi Bilim Kültür ve Sanat Sempozyumu, Bildiriler Kitabı*, Adıyaman Üniversitesi Yayınları, yayın no: 15, 2015, s. 181.

²¹ <http://www.59haber.com/kose-yazilari/sosyolojik-olarak-incinebilirlik-5421.html> (14 .11.2018)

emredilen kuralları sadece ihtiyaç duyulduğunda meşruluk kazandırmak amacıyla kullanılmamalıdır. Erkek vârislerin davranışlarını meşrulaştırdıkları ikinci neden ise geleneklerdir. “Bizde böyle adetler yoktur, kızlar mal mülk almazlar” gibi söylemler geleneklerin toplumun davranışları üzerinde etkisini göstermektedir. Üçüncü meşrulaştırma çabaları ise evlilik olduğu görülmektedir. Evlilik yolu ile kadının ailesinin değişmiş olması baba veya erkek kardeş tarafından az pay verilmesinin nedeni olarak görülmektedir.²²

Kadınların mülk edinimi ile ilgili çalışmalar incelendiğinde tarihte genellikle kadınların evlilik ve miras yolu ile mal kazanımları olurken; günümüzde kadınların erkekler kadar iş hayatında aktif olduğu, çalışma hayatına dahil olmalarıyla da doğrudan mal edimlerinin gerçekleştiği gözükmemektedir. Buna rağmen gerek dünya geneline bakıldığında ve gerekse Türkiye’deki durum araştırıldığında kadınların erkeklere kıyasla mal varlıklarının oldukça az olduğu anlaşılmaktadır. Uluslararası Af Örgütü’ne göre kadınların Türkiye’de gayrimenkul malları erkeklere oranla yüzde sekizdir. Geriye kalan yüzde doksan iki erkeklere aittir. Kadınların nüfusunun erkeklerin nüfusuna oranla yarı yarıya olduğu Türkiye’de bireysel mülkiyet dağılımında kadınların aleyhine bir durum söz konusudur.²³ Kadınların bireysel mülk miktarını, miras ve evlilik gibi yollarla mal ediniminde sahip oldukları hakları elde etmede yaşamış olduğu muhtemel haksızlıkların etkilediği düşünülebilir.

2. Araştırmanın Amacı

Osmanlı yenileşme Dönemi 1750-1800 yılları arasında Konya’daki sicil verilerine göre hazırlanan bu çalışma Konya’da yaşayan kadınlar orijininde tüm kadınların miras problemlerine ışık tutması amaçlanmıştır. Şer’iyye sicillerinde geçen kadınların taraf olarak yer aldığı belgeleri inceleyerek miras davalarında yer alan temel konuları belirlemenin yanında bu verilere dayanarak Osmanlı yenileşme döneminde kadının sosyo-ekonomik konumu hakkında genel yargılara (kanılara) varmak hedeflenmiştir. Bu tezle hedeflenen Osmanlıda kadınların yaşamış olduğu miras

²² Ayça Demir Gürdal-Zuhal Yonca Odabaş, “Kadın ve Miras: Sosyolojik Bir Değerlendirme”, *Cyprus International University, Folklor/Edebiyat*, cilt:20, sayı:78, 2014/2, s. 41-44.

²³ Toktaş ve O’Neil, *Kadınların Mülk ve Miras Edinmesi*, s. 15-16.

davalarında haksızlıkları tespit ederek kadının miras haklarına dikkat çekmek ve günümüzde de yaşanan problemlere vurgu yapmaktır.

3. Araştırma Yöntemi

Araştırma esnasında öncelikle sicil transkripsiyonları okunarak miras ve kadın konusunda sicil belgelerinde görülen dava konularının sıklıklarına göre miras ile ilgili meseleler belirlenmiştir. Akabinde miras ve kadının Osmanlı miras hukukundaki görünümü konusunda teorik anlamda bilgi yazılmıştır. Bu teorik bilginin akabinde 1750-1800 yılları arasında Konya sicillerinde kadınların taraf olduğu miras belgeleri transkripsiyon yapılmış ve ilk elden kaynak hazırlanmıştır. Bu veriler baz alınarak kadınların miras meseleleri miras kavramlarına göre kategorize edilmiştir. Miras konusunda yaşamış olduğu bazı haksızlıklar hak, hukuk ve adalet nazarı ile değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmayı hazırlarken kullandığımız yöntem öncelikle verilerimizi oluşturan sicillerin tanıtımı ile başlamış, kadınların Konya sicillerinde nasıl ve ne gibi konularda görüldüğü sicil belgelerinden örneklerle ifade edilmiştir. Konya sicil belgeleri konusunda genel bilgiler verilmiştir. Tezin araştırma dönemine ait 11 sicil bulunmaktadır. Bu siciller şunlardır:

1. Konya Şer'iyeye Sicili (KŞS) 57, 1161-1162 (1748-1749)
2. Konya Şer'iyeye Sicili (KŞS) 58, 1177-1179 (1763-1766)
3. Konya Şer'iyeye Sicili (KŞS) 59, 1179-1182 (1766-1769)
4. Konya Şer'iyeye Sicili (KŞS) 60, 1183-1185 (1769-1770)
5. Konya Şer'iyeye Sicili (KŞS) 61, 1185-1187 (1771- 1774)
6. Konya Şer'iyeye Sicili (KŞS) 62, 1187-1189 (1774-1775)
7. Konya Şer'iyeye Sicili (KŞS) 63, 1191-1193 (1777-1779)
8. Konya Şer'iyeye Sicili (KŞS) 64, 1197-1200 (1783-1786)
9. Konya Şer'iyeye Sicili (KŞS) 65, 1200-1203 (1786-1789)
10. Konya Şer'iyeye Sicili (KŞS) 66, 1207-1209 (1792-1795)
11. Konya Şer'iyeye Sicili (KŞS) 67, 1210-1212 (1796-1798)

Bu bölümden sonra Osmanlı hukuk sistemi ve miras konusu ile bağlantısının kurulduğu bölüm yer almaktadır. Osmanlı miras hukuku hem şer'î hukuku hem de örfî hukuku içerisinde barındırmaktadır. Bu durum Osmanlı hukuk sisteminin ikili yapısı

ile doğru orantılıdır. Şer'î miras hukukunda (*feraiiz*) kadına verilen hisseler zamanla değişmez. Kadının vefat eden yakınına yani mûrise göre verilecek hisseler bellidir. Sicilde zaman zaman hisse oranları söylense de miras davalarında *feraiiz* hesaplarına pek rastlanmaz. Sicillerde yer alan örneklerde kadınların taraf olarak miras konusunda davaya neden olan durumun belirtildiği ve çözüm istendiği görülmektedir.

Miras belgelerinin bir kısmı tarafların miras konusunda anlaşmalarının kaydedilmesi yani bir nevi miras taksimi hüccet belgesi niteliğindedir. Örfî miras hukukunda ise şer'î miras hukukunun aksine zaman içerisinde gelişen hukuki düzenlemeler neticesinde miri arazi, icareteynli vakıflar ve mukataalı vakıflar konusunda çıkarılan bir takım kanuni düzenlemeler ile kadının erkekle zaman içerisinde kademe kademe eşit haklara sahip olduğu görülmektedir. Araştırma konusu olan Osmanlı yenileşme döneminde yer alan örfî miras hukukundaki kadının lehine olduğu görülen değişikliklere değinilmiş ve şer'îye sicillerine nasıl yansıdığı gösterilmeye çalışılmıştır. Böylece birinci elden kaynaklar olan şer'îye sicilleri ışığında sağlam veriler elde edilmiş ve çıkan sonuçlarla genel kanılara ulaşmak mümkün olmuştur. Osmanlıda yenileşme döneminde Konya kadınlarının miras konusundaki haklarını değerlendirmek mümkün hale gelmektedir.

Araştırma esnasında sicillerde yer alan bilgiler ışığında kadınların Osmanlı Devletinde de mülk edinme ve bu mülklerden istifade etme konusunda problemler yaşadıkları, erkeklere oranla sınırlı derecede mal kullandıkları ve edindikleri görülmektedir. Vasiyet bölümünde net olarak görüleceği üzere vasiyet bırakan kadınların çokluğu dikkat çekerken bu vasiyetlerin mal olarak miktarları erkeklerin vasiyet miktarlarına nazaran az meblağda olduğu görülür. Vasiyet bırakan kadınların çok olmasına rağmen vasiyet bıraktıkları meblağın az olması kadınların mülk ediniminin veya kullanım miktarının az olması ile açıklanabilir.

Miras belgelerinde ve hibe belgelerinde görülen hibe olaylarının erkeklerin lehine bir uygulama olduğu dikkat çekmektedir. Erkekler herhangi bir çaba harcamaksızın özellikle sünnetleri esnasında kendilerine hediye amaçlı yapılan hibeler, çocuklar arasında özellikle kızların miras hakları açısından haksızlık olarak değerlendirilebilir. Zira bazı davaların hibe edilen malların terikeden olmadığını ispatlanması şeklinde olduğu görülür. Yani hibe edilen mal kardeşler arasında

ebeveynin ölmesi sonucu terikeden olup olmadığı konusunda tartışmaya neden olmuş ve erkek çocuklar bu malların hibe olduğunu ispat çabasına götürmüştür. Hibe yalnız kızlar için değil tüm evlatlar arasında ebeveynin ölümü öncesi veya sonrası büyük anlaşmazlıklara götüren bir uygulamadır. Hibe İslam hukukuna aykırı olmamasına rağmen Hz. Peygamber'in adalet şartı yerine getirilmediğinde ebeveynin, çıkması muhtemel kardeş kavga ve küskünlüklerini kabullenmesi gerekmektedir. Ebeveyn, Hz. Peygamber'in de ifade ettiği gibi "*Ben adaletsiz bir uygulamaya şahitlik etmem*" diyebilmelidir. Bu tutumun aksi bir davranış aile huzuru ve geleceği açısından nahoş olayların yaşanmasına sebebiyet verebilmektedir.²⁴

Sicillerde miras ve kadın belgelerinde dikkat çeken konulardan biri kadının mehir hakkıdır. Mehir İslam Hukukunun kadına evlenirken sunmuş olduğu bir hak olduğu belgelerde net görünmekteyken, bu haktan hayatta olduğu müddette faydalanmadığı anlaşılmaktadır. Zira miras belgelerinin bir kısmı vârislerin annelerinin mehir hakkının talebi olduğu görülmektedir. Bu durum annelerinin ölümü ile vârislerin bu haktan istifade etmek istemelerinden anlaşılmaktadır. Anne hayatta iken bu hakkı kullanmamış veya kullanamamış, bu hak vârislerine intikal etmiştir. Yine miras belgelerinde görüldüğü üzere mehir, kocanın ölümü ile karılarının kocalarının terikesinden bu hakkı talep etmekte oldukları görülmektedir. Yine bu durum kadınların, kocaları hayattayken mehir hakkının bir kısmını kullanmadıklarını göstermektedir.

Sicil belgelerinde miras ve kadın davalarında tehârûc yolu ile sulh vakalarına ve yalnız miras ve sulh davalarına rastlanmaktadır. Tehârûc ile sulh davalarında kadınların terikedeki haklarından bazı mallar olarak ayrılması ve diğer varisler ile sulh olmasıdır. Kadınların bazı mallar karşılığında mirastaki haklarından vazgeçmesi veya feragat etmesinin sıklığı miras konusunda anlaşmazlık çıkmadan sorunun çözüme ve anlaşarak akrabalar arasında yaşanması muhtemel anlaşmazlıkların önüne geçme ve durumu kurtarma çabası olarak değerlendirilebilir.

Sicillerde yer alan kadınların taraf olduğu davalarda kısaca ketm ve ihfâ, vasi tayini, vasiyet, muris muvâzaası konuları da yer almaktadır. Ketm ve ihfa konusunda

²⁴ Türk İslam tarihinde adalet anlayışı için bkz. Nejdet Gök, "Türk-İslam Kültüründe Adalet Anlayışı ve Osmanlı Uygulamalarından Örnekler", Türkler, XI, Ankara 2002, s. 61-70.

miras belgelerinde mal saklandığının anlaşılması durumunda veya mal saklandığını iddia edildiği durumlarda veya miras konusunda ibralarda ketm ve ihfâ olmadığına dair yemin şeklinde yer almakta olduğu görülmektedir. Vasi tayini belgelerinde sicillerde vasi olarak sıklıkla yer alan kadın ve vesâyeti altındaki çocuklar değerlendirilmiş ve vesâyet konusunun sorumluluk gerektiren konumuna mirastan nafaka temini amaçlı vasisi oldukları küçüklerin malının satımı gibi meseleler bağlamında dikkat çekilmiştir. Vasiyet belgelerinde mirasçılardan yapılan vasiyetlerden memnuniyetsizliklerine dikkat çekilmiş ve mirastan mal kaçırma amaçlı vasiyetler hoş karşılanmayacağı belirtilmiştir. Sicillerde muris muvâzaası olarak değerlendirebilecek belgelerin yer aldığı görülür. Bu belgelerin kesin konusu hakkında kanaat belirtilemese de ölümün hemen öncesinde vârislerden birine yapılan satış işleminin mirasçılar arasında her ne kadar geçerli bir satış işlemi olarak görülse bile anlaşmazlığa neden olduğu görülmüştür.

Zürri vakıf, yarı zürri vakıflar ve kadın konusuna değinilmiş sicillerde yer alan belgeler ışığında özellikle müteveli olma (*tevlîyet*) görevi ve bu görevden elde edilen gelir ve zürri vakıftan elde edilen gelirler konusunda bazı durumlarda erkek evladın kız evlada tercih edildiği veya üstün tutulduğu, öncelik sağlandığı görülmüştür. Müteveli olma görevinin evlatlar arasında dava konusu olduğu görülmekle birlikte bu görevden ve gelirlerden hakkı olduğunu ispat etmeye çalışan ve bu durumun huzursuzluk ve anlaşmazlığa neden olduğu evlad-ı evlâdından olduğunu ispat etmeye çalıştığı belgeler yer almaktadır.

Araştırmada kadının miras meseleleri 18. yüzyılın ikinci yarısında yer alan Konya sicilleri bağlamında ele alınmaktadır. Osmanlı Miras hukukunun şer'î ve örfî hukuk olmak üzere ikili yapısı nedeniyle miras konusu pek çok alanı ilgilendirmektedir. Bu sebeple kadının miras meseleleri bu zaman diliminde yer alan sicil belgelerine göre hazırlanmış ve konunun toplu bir şekilde ele alınması sağlanmıştır. Osmanlı hukukunda kadının yer aldığı miras meseleleri sicil belgelerinin gösterdiği alanda incelenmiş ve veriler bağlamında yer alan miras konuları kavramları ile birlikte tanımlanmış ve örneklendirilmiştir.

Osmanlı miras hukuku şer'î miras hukukunun yanında örfî hukuku da içerisinde barındırmaktadır. Osmanlı'da kadınların miras hakları her ne kadar şer'î

hukuka ve örfi hukuka dayansa bile insanların bazı hukuka aykırı tutumları bulunmakla birlikte hibe gibi hukuka uygun görünen ama mirastan mal kaçırma amaçlı olabilecek davranışlar sergilenmiştir. Bu tür davranışlar kadını ilgilendirdiğinden aileyi temelinden etkilemiş ve aile içi ve akrabalar arası mahkemeye yansıyan bazen sulhla sonuçlanan bazense mahkemenin kararına uyulan anlaşmazlıklar yaşanmıştır.

4. Araştırma Konusuyla İlgili Kuramsal Çerçeve ve Konuyla İlgili Belli Başlı Araştırmalar

Araştırma konumuz hakkında daha önce Sevgi Gül Akyılmaz tarafından hazırlanmış “Osmanlı Miras Hukukunda Kadının Statüsü”²⁵ isimli bir makale bulunmaktadır. Bu makale Osmanlı Devleti’nin başlangıçtan sonuna değin kadın miras konusundaki hukuki durumunu ele almaktadır. Tez çalışması boyunca gerekli yerlerde bu makaleden istifade edilmiştir. Alanında kıymetli bir makaledir. Tez konumuz 1750-1800 yılları arasında Konya sicil belgeleri bağlamında kadının miras meselelerinin ele alınması ve kadının miras konusunda yaşamış olduğu durumların değerlendirilmesidir. Dolayısıyla daha spesifik bir zaman ve zeminde konuyu ele almakta, farklı dokümanları kullanarak tespitlerde bulunmaktadır.²⁶

Doğrudan tez konumuzla ilgili olmamakla birlikte bu döneme dair bilgiler içeren bazı yüksek lisans çalışmaları da bulunmaktadır. Bu çalışmalardan Konya 57. ve 59. Kadı Sicili ile ilgili olanların transkripsiyon yapılmıştır.²⁷ Diğer yüksek lisans tezlerinde ise belgelerin transkripsiyonu yapılmamış, konuları ile ilgili olan belgelerin

²⁵ Akyılmaz, Sevgi Gül, “Osmanlı Miras Hukukunda Kadının Statüsü”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c. XI, sy. 1-2, 2007, s. 471-502.

²⁶ Osmanlıda kadını farklı açılardan değerlendiren çalışmalar bulunmaktadır. Mesela bkz. Betül İpşirli Argıt, “Osmanlı Hukuk Çalışmalarında Kadın”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c. 3, sy. 5, 2005; Saadet Maydaer, “Osmanlı Klasik Döneminde Kadınların Servet Edinme Yolları (Bursa Örneği)”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 2006, c. 15, sy. 2; Esra Baş, *Arşiv Belgelerinden Hareketle XVIII. Osmanlı Toplum Hayatında Kadın*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, yayınlanmamış yüksek lisans tezi; Abdurrahman Kurt, “Osmanlı’da Kadının Sosyo-Ekonomik Konumu”, Osmanlı, c. 5, Yeni Türkiye Yayını, İstanbul 1999.

²⁷ Mehmet Altan, *1748-1749 Yılında Konya’da Sosyal ve İktisâdi Hayat (57 Numaralı Şer’iye Siciline Göre)*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2007; Mevlüt Faruk Karacaoğlu, *1765-1768 Yılları Arasında Konya’da Sosyal ve Ekonomik Hayat (59 Numaralı Konya Şer’iye Siciline Göre)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2008; Hacı Hasan Güneş, *XVIII. Yüzyıl Sonlarında Konya-Merkez İlişkileri (67/F-16 Nolu Konya Şer’iye Sicili’ne Göre)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yüksek lisans tezi, Konya 2001.

anlam içeriğinin kısa özetleri verilmiştir.²⁸ Ayrıca 1750-1850 yılları arasındaki sicillere göre Konya'daki sosyal ve ekonomik yapıyla ilgili olarak hazırlanmış bir doktora çalışması bulunmaktadır.²⁹

²⁸ Özlem Başarır, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Sosyal Tarihine Katkı; Konya 60 No'lu Şer'iyye Sicili'nin analizi ve tarihsel bilgi kaynağı olarak kullanımına ilişkin bir yöntem denemesi*, Yüksek Lisans, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Ankara 2003 (Bu çalışmasını büyükönlülikle benimle paylaşan sayın Dr. Özlem Başarır'a teşekkür ederim); Mehmet Barman, *66-E Numaralı Konya Şer'iyye Siciline Göre 1792-95 Yılları Arasında Konya'da Sosyal ve İktisâdi Hayat*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Konya 2009.

²⁹ Muhittin Tuş, *Sosyal ve Ekonomik Açından Konya (1756-1856)*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Ankara 2001.

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞER'İYYE SİCİLLERİ, KADININ MİRASI VE KONYA ŞER'İYYE SİCİLLERİ

Bu bölümde araştırma konusunun temel kaynağı olması nedeniyle şer'iyeye sicilleri hakkında genel bilgilere yer verilecek, daha sonra Konya Şer'iyeye Sicilleri ve bunlar içerisindeki miras kapsamında kadınla ilgili konular işlenecektir. Bu bölümde şer'iyeye sicillerini biraz daha yakından tanımak amaçlanmaktadır.

I. ŞER'İYYE SİCİLLERİ KAVRAM TAHLİLİ VE TARİHİ GELİŞİM

Şer'iyeye Sicilleri, Osmanlı mahkemelerinde verilen kararların ve kadı yahut nâibi tarafından tutulan kayıtların toplandığı defterlerdir. Bunlara *kadı defterleri*, *kadı sicilleri*, *kadı dîvânı*, *mahkeme kayıtları*, *mahkeme sicilleri*, *zabt-ı vakâyi* ve *sicillât-ı şer'iyeye* gibi adlar verilir.³⁰ Daha açık bir ifadeyle şer'iyeye sicilleri, “şer'î mahkemelerde mahkemenin bilgisi dâhilinde tutulan, resmî statü taşıyan her türlü kayıtların toplanmış olduğu defterlerdir.”³¹ Bu tür sicilleri araştırma konusu günümüzde çok boyutlu hale gelmiştir ve oldukça derinlik kazanmış olduğu için bir uzmanlık alanına dönüşmüştür. Nitekim M. Fuad Köprülü, Türklerdeki hukuki sembollerini araştırırken yararlanılabilecek disiplinler arasında *sijilografiyi* de saymaktadır. Okumaktan anlamlandırmaya, bazı işaretlerin ve ibarelerin yorumlanmasından sicillerin tarihlendirilmelerine kadar uzanan bu alanın *sicilbilimi* şeklinde kavramlaştırılmasının günümüz bilim anlayışına daha uygun olacağı söylenmektedir.³²

³⁰ Fethi Gedikli, “Osmanlı Hukuk Tarihi Kaynağı Olarak Şer'iyeye Sicilleri”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi (TALİD)*, c. 3, sy. 5, 2005, s. 187; Yunus Uğur, “Şer'iyeye Sicilleri”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2010, XXXIX, 8.

³¹ Kenan Ziya Taş, “Arşiv Malzemesi Olarak Şer'iyeye Sicilleri ve Taşra Üniversitelerinde Tarih Araştırmaları”, *I. Millî Arşiv Şûrası 20-21 Nisan 1998 Tebliğler-Tartışmalar*, Ankara 1998, s. 178.

³² Gedikli, “Şer'iyeye Sicilleri”, *TALİD*, s. 195.

Sicil kelimesi sözlükte kaydetmek ve karar vermek anlamlarına gelir. İçerik olarak ise ilgili olduğu tarihteki insanlar hakkındaki bütün hukuki olayları, kadıların verdikleri karar suretlerini, hüccetleri ve yargıyı ilgilendiren çeşitli yazılı kayıtları kapsamaktadır.³³ Mahkemelerde kadıların tutturduğu bu zabıtlara sadece “defter” de denirdi. Mahkemedeki sonuçları sicillere yazmakla görevli memura “mukayyid” adı verilirdi. Mahkemeye intikal eden ve orada karara bağlanan her türlü yazı bu defterlere kaydedilirdi. Merkezden gelen ferman, berat, buyruldu, izinname gibi resmî yazılar sicilin bir tarafına yazılır ve ona “sicill-i mahfûz defterlü” denir; mahalli konulara ilişkin olarak kadı veya nâibinin verdiği kararlar ise defterin öbür yüzüne yazılır ve buna da “sicill-i mahfûz” denirdi.³⁴ Bu tür defterler yanında terike, vekâlet, hüccet, i‘lâm gibi yalnızca bir konuya ait kayıtların bulunduğu defterler ile kayıt esnasında konu hatta tarih sırasına dikkat edilmeden tutulan defterler de bulunmaktadır.³⁵

Şer‘iyye sicillerinde sadece mahkemede görüşülen kararlar bulunmayıp, bunların yanında birçok resmi nitelikli evrakın yer aldığı görülür. Bu belgeleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Merkezden gönderilen her türlü ferman, berat ve mektuplar.
2. Umera denilen mahalli yöneticilerin çeşitli konularda sancak veya şehir meselelerini çözmek için yayınladıkları buyrulduklar.
3. Kadıların merkeze gönderdikleri i‘lâmlar ve şehir yönetiminde anlaşmazlıkları çözmek için verdiği hüccetler.
4. Şehrin mahalle listesi ve imarı ile ilgili çeşitli vesikalar.
5. Şehrin nüfusu, etnoğrafik yapısı ve tabii afetleri anlatan belgeler.
6. Evlenme, boşanma, kız kaçırma, mehir bağlama, alım-satım, mukavele ve kefalet senedleri, hırsızlık, kalpazanlık, yaralama ve öldürme ile ilgili belgeler.
7. Esnaf grupları, üretilen mal sınıfları, narh listeleri ve usta ve ırgat yevmiyeleri ile ilgili kayıtlar.

³³ Ahmet Akgündüz, *Şer‘iyye Sicilleri*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1988, I, 17.

³⁴ İbrahim Yılmazçelik, “Şer‘iyye Sicillerinin Bir Merkezde Toplanması Üzerine Bazı Mülâhazalar”, *I. Millî Arşiv Şûrası 20-21 Nisan 1998 Tebliğler-Tartışmalar*, Ankara 1998, s. 160-161; Suraya Faroqhi, *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir?*, çev. Zeynep Altok, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2001, 2. Baskı, s. 56.

³⁵ Gedikli, “Şer‘iyye Sicilleri”, *TALİD*, s. 189; Taş, “Arşiv Malzemesi Olarak Şer‘iyye Sicilleri”, s. 178.

8. Sancak ve şehir halkından toplanan vergi miktarları.
9. Altın ve para meseleleri ile çeşitli eşya fiyatlarını gösteren kayıtlar.
10. Terike kayıtları ve etnografik eşya listeleri.
11. Diğer bazı belgeler. Mesela ifta makamından alınan bazı fetva suretleri, yangın, sel, zelzele, don, aşırı kar yağışı gibi hadiselerle ilgili alelâde yazılmış münferit notlar ile bazı şiirsel ifadeler ihtiva eden kayıtlar böyledir.³⁶

Bir başka anlatımla şer'iyeye sicilleri dava tutanakları, vakfiyeler, noterlik alanındaki birçok hukuki işlemin tesciline dair adli kayıtların yanı sıra idari alanda da reayanın dilek ve şikâyetlerini içeren maruzlar, atamaları âmir ferman, nişan ve beratlar, askeri ve mali alanda merkezden gelen her türlü buyruldu'lar ve belediye hizmetlerine dair belgeler gibi birçok vesikayı da içermektedir.³⁷

Şer'iyeye sicillerinde, ilgili buldukları mahalli bölgelere ait adlî, idarî vb. nizamlar ile vakıf, aile, miras, askerlik gibi kararlar iç içedir. Ancak İstanbul, Edirne, Bursa gibi dönemin büyük şehirlerinde askerî sınıf mensuplarının terikelerini taksim kayıtlarının yer aldığı "kassâm defterleri" ile ölen kişinin geride bıraktığı tüm malvarlığı ve borç bilgilerinin yer aldığı "terike defterleri"nin ayrı ayrı tutulduğu görülmektedir. Terike defterleri ve kassam defterleri hakkında ileride bilgi verilecektir. Bu ikisine Ömer Lütfü Barkan'ın Edirne Askerî Kassâmına ait 1545-1659 yılları arasındaki Defterleri incelediği çalışması³⁸ ile L. Fekete'nin 1587'de vefat eden Ali Çelebi adındaki bir Türkün muhalefat listesine dayanarak devrin sosyal durumuna ait çıkarımlarda bulunduğu araştırması³⁹ örnek verilebilir.⁴⁰ Kahire, Bursa gibi büyük şehirlerde miras ile ilgili bilgiler terike defterleri veya muhalefat defterlerine kaydedilir, mûrisin menkul ve gayrimenkul malları, borçları, alacakları, varsa vasiyetleri de bu defterlere yazılırdı.⁴¹ Vârisler arasında çocuklar yoksa veya

³⁶ Yılmazçelik, "Şer'iyeye Sicilleri", s. 161-162.

³⁷ Nası Aslan, "Millî Arşivimiz İçerisinde Şer'iyeye Sicilleri 'Eğitim ve Terminoloji Problemi'", *I. Millî Arşiv Şûrası 20-21 Nisan 1998 Tebliğler-Tartışmalar*, Ankara 1998, s. 187.

³⁸ Ömer Lütfü Barkan, "Edirne Askerî Kassâmı'na Ait Tereke Defterleri (1545-1659)", *Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, T.T.K. Yay. c. III, sy. 5-6, Ankara 1968, 1-479.

³⁹ Lajos Fekete, "XVI. Yüzyılda Taşralı Bir Türk Efendisinin Evi", çev. M. Tayyib Gökbilgin, *Belleten*, c. XLIII, sy. 170 (Nisan 1979), s. 457-480.

⁴⁰ Yılmazçelik, "Şer'iyeye Sicilleri", s. 162-163.

⁴¹ Faroqı, *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir?*, s. 56.

mirasçılardan başka bir yerde bulunan yoksa miras kadıya başvurulmadan veya terike defterine kaydedilmeden bölüşülebiliyordu.⁴²

Osmanlı devrinde her bir belge türünün nasıl kaleme alınacağı tip formlar halinde belirlenmiş bulunmaktaydı. Osmanlı mahkemelerinin takip ettiği bu usûlün esası İslam hukukunun kaynakları olan fıkıh kitaplarında da yer alan “eş-şurût ve’l-mahâdır ve’s-sicillât” bölümlerinde anlatılmakla birlikte Osmanlı mahkemeleri, sicillerde daha standart bir üslup geliştirmişlerdir.⁴³ “Mahkemelerde belgelerin yazılma işlemi ve belgelerin yazılma usulü” sakk mecmuaları denen rehber kitaplarda gösterilmiştir. Nitekim şer‘î mahkemelerde sicil defterlerine kaydedilip taraflara verilen hüccet, i‘lâm, temessük vb. belgelerin yazılış usulü “sakk-i şer‘î” diye bilinmektedir. Mecmualarda yer alan sakklerde formüle edilmiş ifadeler belli bir sıraya göre dizilmekteydi.⁴⁴

Şeriyye sicilleriyle ilgili bir diğer kavram ise “mahdar/mahzar” kelimesidir. Sözlükte huzur ve hazır olmak anlamlarına gelen mahdar terim olarak iki ayrı anlama gelir. Birincisi hukukî bir dava ile ilgili kayıtları, tarafların iddialarını ve delillerini ihtiva eden ancak hâkimin kararına esas teşkil etmeyen yazılı beyanlardır. Kadı, bu notları taraflarla ilgili bilgiyi hatırlamak üzere alır. Klasik fıkıh eserlerinde “Kitâbü’l-mahâdır ve’s-sicillât” başlığı altında sicillere ait birçok örnek zikredilmektedir. İkincisi ise her hangi bir mesele hakkında düzenlenen yazılı belgenin muhtevasının doğruluğunu i‘lâm için belgenin altında mecliste hazır bulunan ve meseleye vakıf olan şahısların yazılı olarak takrir ettikleri şehâdet beyanlarına ve imzalarına da mahdar

⁴² Faroqhi, *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir?*, s. 56. Burada yazar şer‘î mahkemelerin aldığı miras paylaşırma ücretini vermeyen bazı mirasçıların mirası kendilerinin bölüşüklerini ifade etmektedir. Ayrıca bu tür defterlerde çoğunlukla, büyük servet sahibi olan ve ticari seyahatleri esnasında vefat eden tüccarların miras taksimlerinin yer aldığını ifade etmektedir. Yazar, şer‘iyye sicillerinde yer alan miras kavgalarının sıklığını ise kadınların ve çocukların mirastan pay almasını engellemeye yönelik manipülasyonların çokluğuna bağlamaktadır.

⁴³ Abdülaziz Bayındır, *İslam Muhâkeme Hukûku (Osmanlı Devri Uygulaması)*, Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul 2015, s. 25; Said Öztürk, *Askeri Kassama Ait Onyedinci Asır İstanbul Tereke Defterleri (Sosyo-Ekonomik Tahlil), İslam Hukuku ve Osmanlı Tatbikatı Araştırmaları*, OSAV, s. 22.

⁴⁴ Süleyman Kaya, “Sakk (Osmanlı)”, *DİA*, 2008, XXXV, s. 586-587; Gedikli, “Şer‘iyye Sicilleri”, *TALİD*, s. 189; Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili: Diplomatik* (İstanbul 1984) adlı eserinde Osmanlı dönemi her türlü belgenin içerik ve şekil formu hakkında detaylı bilgiler vermektedir.

denir. Sicillerde bu manada mahdar kelimesine oldukça sık rastlanmakta olup bu mahdarlar bir çeşit emniyet ve adli soruşturma zabıtları mahiyetindedir.⁴⁵

Şer'iyeye sicillerinde tutulan kayıtların boyutu zaman içerisinde değişiklik göstermektedir. Eski tarihli sicillerde istisnalar dışında kayıtlar bir sayfanın yarısını geçmemekle birlikte bir sayfaya beş, altı, bazen yedi, sekiz işlemin kaydedildiği görülmektedir. Bu defterler hâkimin cübbesinin cebine girecek ebatta küçük, dar ve uzuncadır. Tanzimat sonrasında bu defterlerin ebatları büyümekte ve kayıtların içeriği de genişlemektedir.⁴⁶

Osmanlı dönemi Şer'iyeye sicillerinin dili Türkçedir. Sicillerde kullanılan yazı çeşitleri rika kırması, talik kırması, divani gibi yazılardır. Bu tür belge ve yazıların okunması bir uzmanlık konusu haline gelmiştir.⁴⁷

A. Tarih Kaynağı Olarak Şer'iyeye Sicilleri

Tarih bilimi, geçmişin izlerini koruyan kaynaklardan istifade ederek bilgi üretmek olarak değerlendirilebilir. Tarihte olaylar gerçekleşirken etrafında birçok iz bırakmaktadır. İşte bu izler tarihin kaynaklarını oluşturmaktadır.⁴⁸ Tarih araştırmasında ve tarih yazıcılığında tarihsel kaynaklar oldukça önemli bir unsur olmakla birlikte kaynakların yazılı, görsel veya sözlü olabilmesi gerçekleştiği döneme göre değişmektedir.⁴⁹

Tarihsel olaylar oluşurken iki şekilde kaynaklar oluşmaktadır. Birincisinde olaylar tabii bir şekilde gerçekleşirken etrafında birtakım izler bırakır. Savaşlarda meydana gelen tahribatın görülmesi örnek olarak verilebilir. İkincisi ise bilinçli oluşturulan belgelerdir. Olayın yaşandığı dönemde oluşturulan bu kaynaklar birincil elden kaynaklar olarak değerlendirilmektedir. Birincil elden kaynaklar tarih araştırmacısına o dönemde yaşanan olay hakkında doğrudan bilgi vermektedir.⁵⁰

⁴⁵ Akgündüz, *Şer'iyeye Sicilleri*, I, 17.

⁴⁶ Bayındır, *İslam Muhâkeme Hukûku*, s. 25, 26.

⁴⁷ Gedikli, "Şer'iyeye Sicilleri", *TALİD*, s. 188-189.

⁴⁸ Fatma Acun, "Tarihin Kaynakları", *Tarih Nasıl Yazılır, Tarih Yazımı İçin Çağdaş Bir Metodoloji*, editor: Ahmet Şimşek, Tarihçi Kitabevi, 7. Baskı, s. 119.

⁴⁹ Acun, "Tarihin Kaynakları", s. 119, 120.

⁵⁰ Acun, "Tarihin Kaynakları", s. 122.

Şer‘iyye sicilleri Osmanlı devletinin idari, sosyal, hukukî, ekonomik ve kültürel tarihi hakkında önemli bilgiler içermektedir. Ayrıca mahalli tarih araştırmacıları açısından birincil kaynaklar içerisinde yer almaktadır.⁵¹ Ayrıca sicillerin içerisinde merkezden gönderilen ferman, berat gibi evrakların kaydedildiği kısımda yazılı arşiv belgelerini⁵² de bulundurması sicillere ayrı bir değer katmaktadır. Bununla beraber soyut kanun normları olarak değerlendirilebilecek kanununamelerin anlaşılması için pratik uygulama alanını gösteren şer‘iyye sicillerinin incelenmesi gerekliliği aşikârdır.⁵³

Tarih ilmi açısından 19. yüzyıl tarih yazımının en dikkat çeken özelliği temel konusunun devlet ve siyaset tarihi olmasıydı. Bu yüzyılın sonlarına doğru devlet ve siyaset temelli tarih yazımı yerine toplumun ekonomisi ve kültürü üzerine duran yaklaşım benimsendi. 20. Yüzyılın başlarında Fransa’da ortaya çıkan *Annales Okulu*, tarih ve sosyal bilimlerin birikimlerinin birleştirilmesi ve tarihin yalnız siyasi tarih değil, sosyal ekonomik ve kültürel yönüyle de incelenmesi yönünde bir yaklaşım öne sürüyordu. Dolayısıyla kırsal kesim ve köylüler *Annales Okulunun* en çok ilgilendiği alan olmaya başladı.⁵⁴ Bu akımla beraber sıradan insan ve toplum önemli hale geldi ve tarihin konusu olmaya başladı. Şer‘iyye sicilleri insan ve toplumu inceleyen tarihçiler için dönemin daha net anlaşılması açısından vazgeçilmez değere sahip oldu.⁵⁵

Şuan Türkiye sınırlarına ait olmayan Osmanlı topraklarında da şer‘iyye sicillerine bakılarak bu bölgelerde yaşayan insanlar ve toplum hakkında bilgi sahibi olmak yanında merkezin bu topraklara gönderdiği resmi evraklar ve bu evrakların

⁵¹ İbrahim Solak, *51 Numaralı Konya Şer‘iye Sicili H.1140-1141 M.1727-1729 Özet ve Dizin*, Palet Yayınları, Konya, Mayıs 2011, s. 9; İzzet Sak, *Şer‘iye Sicillerinde Göre Sosyal ve Ekonomik Hayatta Köleler (17. ve 18. Yüzyıllar)*, Konya 1992, s. 2.

⁵² Mübahat S. Kütükoğlu, *Tarih Araştırmalarında Usûl*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014, 2. Baskı, İstanbul 2007, s. 20.

⁵³ Asım Cüneyt Köksal, *Fıkıh ve Siyaset: Osmanlılarda Siyâset-i Şer‘iyye*, İstanbul: Klasik Yayınları, 2016, s. 122.

⁵⁴ Nejdet Gök, *Osmanlılar I, Devlet-Bürokrasi Teşkilat-Diplomatika*, İstanbul: Kriter Yayınları, 2016, önsöz; İbrahim Hakkı Öztürk, “Bilimsel (Modern) Tarihten Parçalanmış (Postmodern) Tarihe”, *Tarih Nasıl Yazılır? Tarih Yazımı İçin Çağdaş Bir Metodoloji*, ed. Ahmet Şimşek s. 52-54.

⁵⁵ Doğan Yörük, *3 Numaralı Şer‘iye Sicili (987-1330/1579-1912) (Transkripsiyon ve Dizin)*, Palet Yayınları, s. 19.

içeriği ile bu bölgelerde yaşayan kişiler, bu kişilerin devletle irtibatı, bölgelerin isimleri, ne ile uğraştıkları gibi pek çok konu için bu siciller önemli ve gereklidir.⁵⁶

Şer‘iyye sicilleri sosyal tarih araştırmacısı ile hukuk tarihi araştırmacısı için birinci el kaynak mesabesinde. Ayrıca askeri tarih, yerel tarih, şehir tarihi, iktisat tarihi, tıp tarihi, diplomasi ve diplomasi tarihi araştırmacıları, yer adları ve kişi adları bilimleri için de önemli veriler sağlamaktadır. Siciller tarihteki adli teşkilat yapısının tahlili için de önemlidir. Kadılık, naiblik, mübaşirlik, çavuşluk, subaşılık gibi adli müesseselerin hem idari yapısı hem de görevleri geniş bir şekilde tanımayı sağlar. Mahkeme teşkilatıyla ilgili görevlilerin kimlerden ve hangi ölçütlerle seçildiği, ne gibi işlevler gördüğünü de tespit etmede kaynaklık eder. Yine siciller merkez teşkilatı ile taşra teşkilatı arasındaki ilişkilerin tahlilinde önemli veriler içerir. Fetva – kaza ilişkisini de şer‘iyye sicilleri vasıtasıyla izlemek mümkündür.⁵⁷

Şer‘iyye sicillerinin Osmanlı toplum, iktisat ve hukuk tarihi araştırmalarında kaynak olarak kullanımı 19. yüzyılın sonlarına kadar uzanmaktadır. Rusya’da Kırım sicilleri üzerine 1890’larda, Balkanlar’da Macaristan, Bulgaristan ve Bosna sicillerine dair 1900 başlarında çalışmalar yapıldığı söylenmektedir.⁵⁸ Şer‘iyye sicillerini bir tarih kaynağı olarak ilk ele alanın batıda C. Truhelka olduğu söylenir.⁵⁹ Ülkemizde ise bu konuyu bilimsel anlamda ilk gündeme getirenin İsmail Hakkı Uzunçarşılı olduğu belirtilmiştir.⁶⁰ Uzunçarşılı’nın 1935’te Ankara Halkevi Dergisi *Ülkü*’de yayımladığı “Şer‘î Mahkeme Sicilleri” adlı eserinde sicillerin dört yüz yıllık Türk tarihinin aydınlatılmasındaki son derece önemli katkısına dikkat çekmiştir. Sicilleri Batı’daki kilise arşivleri ile mukayese ederek onların, buldukları mahallin sosyal, ekonomik ve siyasî tarihleri için en güçlü ve en güvenilir kaynaklar olduğunu iddia etmektedir. T. Mümtaz Yaman’ın 1938’de yine “Şer‘î Mahkeme Sicilleri” başlıklı yine aynı dergide yayımlanan ve sicillere dikkat çeken yazıları bu alanda ilklere dendir. O, sicilleri *hazine-i evrak* mesâbesinde bir ‘membra’ olarak tavsif ederek bu membaın Osmanlı

⁵⁶ Akgündüz, *Şer‘iyye Sicilleri*, I, 12.

⁵⁷ Gedikli, “Şer‘iyye Sicilleri”, *TALİD*, s. 190-191.

⁵⁸ Uğur, “Şer‘iyye Sicilleri”, *DİA*, XXXIX, 10.

⁵⁹ Dr. C. Truhelka, *Pabirci’ iz jednoy sidzila, Glasnik zemaljskog muzeja u Bosna i Herceg*, 1918, XXX). Jon E. Mandaville ilk çalışmaların Bulgar ve Macar tarihçileri tarafından yapıldığını söylemektedir. İnalçık ise C. Truhelka’nın makalesini bu konuda öncü bir çalışma olarak değerlendirmektedir (İnalçık, tür. yer., s. 372-382).

⁶⁰ Yılmazçelik, “Şer‘iyye Sicilleri”, s. 165 (zikreden İnalçık, a.g.m., s. 372-382).

tarih ve kurumlarını anlamadaki yerine işaret etmektedir.⁶¹ Ayrıca M. Fuat Köprülü ve Hasan Fehmi Turgal'ın da eserlerinde şer'iyeye sicilleri konusuna yer verdiklerini görülmektedir. Halit Ongan ise Ankara 1 Numaralı Şer'iyeye Sicilini telhisli fihristiyle yayınladığı çalışmasında şer'iyeye sicilleri hakkında detaylı değerlendirmelerde bulunmuştur.⁶² C. C. Güzelbey, Gaziantep sicillerini dört cilt halinde özetlemiştir.⁶³

Tarih disiplini içerisinde sicillerin sosyal ve ekonomik tarih alanında bir kaynak olarak kullanılmasının erken örneklerini Halil İncalcık vermiştir. İncalcık'ın 1960'ta yayınladığı "Bursa I: XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar" adlı makale iktisat tarihi kurgusunda sicillerin ve devlet arşivlerinin birlikte kullanımına iyi bir örnektir. Ayrıca Mustafa Akdağ da *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi*⁶⁴ adlı çalışmasında sicil kayıtlarını kaynak olarak kullanmıştır. Sicillerden yerel tarih çalışmalarında ilk faydalananlar ise Mustafa Çağatay Uluçay ve İbrahim Gökçen'dir. Uluçay, özellikle devlet arşivlerinin boş bıraktığı alanları dolduran bir unsur olarak sicillerin kullanılmasının önemini vurgulamakta, sicillerin bürokratlar ve ulemâ dışında halkın günlük yaşamını yansıttığını özellikle belirtmektedir.⁶⁵

Siciller, kaydedildiği mahallin iktisadî hayatına dair birinci elden orijinal tarih vesikalarıdır. Bu kayıtlar XV. ila XX. yüzyıllar arasında kaydedildiği bölge halklarının özellikle de Türk-Anadolu halkının hayat ve geçim tarzı, ilgili dönemlere ait ithalat ve ihracat konusu olan mal ve eşyaları, bu bölgelerde yetiştirilen tarım ürünleri ile bölgede imal edilen sanayi mamulleri, mevcut sanat ve meslek çeşitleri, toplanan vergiler, memurlara ödenen tahsisatlar, hukuk ve ceza davalarındaki tazminatların miktarı ve cinsi, para arzı ve çeşitleri gibi iktisada dair bütün konular hakkında en sağlıklı bilgiler şer'iyeye sicilleri kayıtlarından öğrenilebilir. Mesela Ankara'nın ticaret yolları, nüfusu, halkın beslenme imkânları ve gelir düzeyi, orada mevcut küçük el

⁶¹ Yunus Uğur, "Mahkeme Kayıtları (Şer'iyeye Sicilleri): Literatür Değerlendirmesi ve Bibliyografya", *TALİD*, c. I, sy. 1, 2003, s. 305-306.

⁶² Yılmazçelik, "Şer'iyeye Sicilleri", s. 165-166.

⁶³ Gaziantep 1966, 1970.

⁶⁴ İstanbul 1961, 1974.

⁶⁵ Uğur, "Şer'iyeye Sicilleri", *DİA*, XXXIX, 10-11.

sanatları gibi konular bir araştırmada şer‘iyye sicillerine dayanarak ortaya konulmuştur.⁶⁶

Şer‘iyye sicilleri özellikle Osmanlı idari ve adli teşkilat yapısı hakkında bilgiler içermektedir. Kaza, sancak ve eyalet taksimatı, beylerbeylik, sancak beyliği ve kethüdalık ve voyvodalık gibi idari yapılar ile kadılık, naiblik, muhızrlık, mübaşirlik, bostancı başılık, çavuşluk ve subaşılık gibi adli müesseselerin hem yapı hem de işlevleri konusunda detaylı bilgiler sicillerden çıkarılabilmektedir. Nitekim İbnülemin Mahmud Kemal ve Hüsameddin Efendi, evkaf nezaretinin teşkilat tarihini, özellikle arşiv belgesi bulunmayan zamanlardaki evkaf idaresinin yapısını sicillerde yer alan vakfiyelerden yararlanarak kaleme almışlardır.⁶⁷

Siciller ayrıca Osmanlı harp tarihi ve askeri konularla da ilgili tafsilatlı bilgiler ihtiva etmektedir. Ordunun sefer güzergâhı ve konak yerleri, erzak vb. ihtiyaçların temini gibi konularla sefer öncesi hazırlıklara dair beylerbeyi ve sancak beylerine yazılı emirler gönderilmekteydi. Ayrıca ordunun sefer güzergâhı boyunca gıda, gemi, kürekçi, at, araba, cebhane vb. ihtiyaçlar hususunda kadılara da yazılı emirler gönderilmekteydi. Örneğin bir araştırmada Osmanlı Padişahı III. Mehmed’in Macaristan ve Avusturya seferine çıkabilmek için Anadolu’dan nasıl asker toplandığı, savaşla ilgili olarak ne tür emirler gönderdiği Bursa Şer‘iyye Sicilleri esas alınarak ortaya koyulmuştur.⁶⁸

B. Miras Hukuku ve Hukuk Tarihi Açısından Şer‘iyye Sicilleri

Osmanlı hukuk tarihinin anlaşılması ve tahlil edilmesi için şer‘iyye sicillerinin dikkate alınması ve incelenmesi zorunludur. Zira şer‘iyye sicilleri Osmanlı şer‘î hukukunu ve örfî hukukun ilkelerini kapsamaktadır. Osmanlı hukukunun Osmanlı topraklarında uygulayıcısı olan kadılar şer‘iyye sicillerinin bir tarafında kayıt altına almış oldukları merkezden gönderilen kanunnameler ile diğer bir tarafında yer alan bölgedeki resmi dava ve kayıtlar Osmanlı hukukunun hayata yansıyan görünümleridir.

⁶⁶ Akgündüz, *Şer‘iyye Sicilleri*, I, 16. İlgili araştırma: Özer Ergenç, “1600-1615 Yılları Arasında Ankara İktisadi Tarihine Ait Araştırmalar”, *Türkiye İktisat Tarihi Semineri*, Ankara 1975, s. 145-168.

⁶⁷ Akgündüz, *Şer‘iyye Sicilleri*, I, 16. İlgili çalışma: İbnülemin Mahmud Kemal – Hüsameddin Efendi, *Evkâf-ı Hümâyûn Nezâretinin Târihçe-i Teşkilâtı ve Nuzzârın Terâcim-i Ahvâli*, Dersaaadet 1335.

⁶⁸ Akgündüz, *Şer‘iyye Sicilleri*, I, 16-17. İlgili araştırma: R. R. Yücer, “On Altıncı Asırda Asker Toplama Zorluğu”, *Uludağ*, Mayıs 1940, sy. 27, s. 27-31.

Gerek kanunnamelerin yorumlanması gerekse şer'î hukukun reâya karşısında tatbîkinin görülmesi açısından şer'iyye sicilleri soyut kanun normlarının pratik uygulamasıdır.⁶⁹

Osmanlı hukuk tarihi araştırmalarında sadece kanunnamelerle yetinmek yeterli olmayıp, İslam hukukunun uygulanışı ile ilgili gerçeğe yakın yorumlar yapabilmek için uygulama kaynaklı olan şer'iyye sicillerinin ihmal edilmemesi gerektiği vurgulanmıştır.⁷⁰ Şer'iyye sicilleri dikkate alınmadan yapılan bazı İslam hukuku araştırmalarının hatalı hükümler içermesi sebebiyle tenkit edildiği görülür.⁷¹ Yine Batı'da yapılan bazı çalışmalarda⁷² İslam hukukunun uygulamalı bir hukuk olmayıp, kuramsal olduğu hatta İslam ticaret hukukunun ölü doğduğu iddia edilmiştir. Ancak daha sonraları şer'iyye sicilleri dikkate alınarak yapılan araştırmalarda⁷³ yukarıdaki iddianın geçersiz olduğu ortaya konmuştur.⁷⁴ Mesela faizle borç verme muameleleri, millet sistemi eleştirisi ve 16. yüzyıl sonundaki nüfus patlaması gibi konulara dair ilgili dönemde ortaya atılan bazı iddialar Jennings⁷⁵ tarafından siciller temel alınarak yapılan çalışmalarla çürütülmüştür.⁷⁶ Amerikalı bilim adamı Abraham L. Udovitch'in *Ortaçağ İslamında Şirket ve Kar* adlı eseri de faizli muameleler ile ilgili iddialar bakımından önemli bilgiler içermektedir.⁷⁷

Özel hukuk tarihi bakımından da sicil kayıtları oldukça detaylı bilgiler içermektedir. Günümüz hukuk anlayışı ve sistemiyle söylemek gerekirse şahıs, aile, miras, eşya ve devletler hususi hukuku alanlarına dair kayıtlar bolca bulunmaktadır. Mesela aile hukuku ile ilgili mahkeme kararları ve sicil kayıtlarından eski Türk aile

⁶⁹ Köksal, *Fıkıh ve Siyaset*, s. 122. "Soyut kanun normlarının pratik uygulaması" ifadesi A. Cüneyt Köksal'a ait bir ifadedir. Kanunnamelerin yorumlanması açısından şer'iyye sicillerinin değerini ifade etmek için kullanmaktadır.

⁷⁰ Aslan, "Milli Arşivimiz İçerisinde Şer'iyye Sicilleri 'Eğitim ve Terminoloji Problemi'", s. 190.

⁷¹ Gedikli, "Şer'iyye Sicilleri", *TALİD*, s. 191-192.

⁷² Mesela Snouck C. Hurgronje, *Selected Works*, s. 290'dan naklen. Abraham L. Udovitch, *Partnership and Profit in Medieval Islam*, New Jersey, Princeton: Princeton University Press, 1970, s.114.

⁷³ Mesela bkz. Abraham L. Udovitch, *Partnership and Profit in Medieval Islam*; Haim Gerber, *State, Society and Law in Islam: Ottoman Law in Comparative Perspective*, Albany: State University of New York Press, 1994, s. 15-16. Yazar, bu yoldaki görüşlerini şöyle sürdürüyor: "Bulgularımız, ceza ve ticaret hukuku da dahil klasik şeriatın hükümlerinin halkın fiilen yaşadığı hukuk olduğu şeklindedir."

⁷⁴ Gedikli, "Şer'iyye Sicilleri", *TALİD*, s. 193-193.

⁷⁵ R. C. Jennings, *Studies on Ottoman Social History in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, İstanbul: İsis Yayıncılık, 1999.

⁷⁶ Uğur, "Şer'iyye Sicilleri", *DİA*, XXXIX, 11.

⁷⁷ Udovitch, *Partnership and Profit in Medieval Islam*, s.114.

yapısı, nişanlılık, evlilik, boşanma, karı-koca arası mal rejimi, mehir, çocuklarla ilgili hak ve sorumluluklar vb. konularda bilgilere ulaşılabilir.⁷⁸ Mirasla ilgili kayıtlarda miras sözleşmeleri, devletin mirasçılığı, terike taksimlerinden ve vasiyet kayıtlarından muhtelif dönemlerde toplumun refah seviyesi hakkında bilgiler yer almaktadır. Eşya, borçlar ve ticaret hukuku ile ilgili kayıtlar akit, muameleler, vakıf işlemleri, ticari uygulamalar ve şirketler ile ilgili bilgiler sunmaktadır. Ayrıca zimmilerin evlenme, boşanma ve miras taksimi gibi özel hukuk konularında kendi dinlerine göre kendi hukuklarını tatbik ettikleri ve hukuk serbestisi bulunduğu görülmektedir.⁷⁹

Şer‘iyye sicillerinin aile hukuku ile ilgili olarak yukarıda zikredilen konular içerisinde miras davalarının sıklığı farkedilmektedir. Miras davalarında daha çok şer‘î miras hukuku davaları yer almaktadır. Az da olsa örfî miras hukukunda yer alan arazi hukunda tasarruf hakkının devredilmesi ile ilgili davalar da bulunmaktadır. Miras davalarında gerek erkekler gerekse kadınlar davalı ve davacı olabilmekte, aile fertleri varis veya muris olarak görülebilmektedir. Davaların genel olarak sulh, tehârüc, ibrâ gibi usullerle sonuçlandığı görülmektedir. Süreyya Fârûkî, şer‘iyye sicillerinde yer alan miras kavgalarının sıklığını kadınların ve çocukların mirastan pay almasını engellemeye yönelik manipülasyonların çokluğuna bağlamaktadır.⁸⁰ Sicillerde kayıtlı bulunan miras davalarında belli bir sistem çerçevesinde, vefat eden kişi, vârisleri, dava konusu, kadı’nın kararı, anlaşmazlık yoksa mirasın nasıl paylaşıldığı, vârislerin almış olduğu mallar, bu malların miktarları ve tarafların birbirlerinin zimmetini ibrâ ve ıskat eylediği durumlar hakkında bilgiler yer almaktadır. Miras hukuku ile ilgili sicillerde geçen kavramlar aşağıda incelenecektir.

Aile ve miras hukuku dışında yer alan kamu hukukuyla alakalı davalar açısından bakıldığında ise ceza hukuku alanında şer‘î hukukun aynıyla tatbik edildiği, belirleme yetkisinin resmi otoriteye (*ululemr*) bırakıldığı örfî hukuku konularında ne tür belirlemelerin ve uygulamaların yapıldığı siciller vasıtası ile görülebilmektedir.

⁷⁸ Miras, nafaka, vekalet gibi konuların incelendiği sicil çalışması örneği için bkz. Cemal Kebapçı, *17 Numaralı Nevşehir Şer‘iyye Siciline Göre Nevşehir ve Havalisinde Sosyal Hayat*, Yüksek Lisans Tezi, Ağustos 2011.

⁷⁹ Akgündüz, *Şer‘iyye Sicilleri*, I, 13-14.

⁸⁰ Faroqî, *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir?*, s. 56.

Ayrıca usul, icra ve iflas ve de mali hukuk konularında şer'iyeye sicil kayıtlarının oldukça detaylı bilgiler içerdiği gözlemlenebilmektedir.⁸¹

Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyıl pek çok alanda değişimin yaşandığı bir yüzyıl olmakla birlikte bu değişimin yaşandığı alanlardan biri de hukuki yapıdır. Şer'iyeye sicillerinin içeriğinin değişmesi aslında kadının görev alanlarının belirlenmesi veya daraltılması ile yakından ilgilidir.⁸²

Tanzimat döneminden sonra ailenin evlenme, boşanma, miras gibi hukuki konularda geçirmiş olduğu değişim çarpıcı boyutlardadır.⁸³ Bu sebeple 19. yüzyıl şer'iyeye sicillerinde evlilik, boşanma, vâsi tayini, miras gibi işlemler daha çok yer almaktadır. Bu kayıtlar yalnız müslümanları değil, aynı zamanda gayrimüslimleri de kapsamaktadır. Bunun sebebi tanzimatta meydana gelmiş olan reformlarla birlikte, arazi rejimindeki değişiklik ve tapu usulündeki yeniliklerdir. Bu durum, miras taksimi davalarında en başta gelen kalemin bağ, bahçe, tarla gibi mal varlığı olmasından da anlaşılmaktadır.⁸⁴

C. Şer'iyeye Sicillerinin Sayısı ve Dönemi

Osmanlı Devleti'nde kadılık müessesinin ilk devirlerinden itibaren var olması şer'iyeye sicillerinin de ilk dönemlerden beri var olduğu düşüncesini akla getirirse de eldeki en erken tarihli örnek 1455 tarihli Bursa'ya ait olan şer'iyeye sicilleridir.⁸⁵ Bu siciller, içeriğinde 1850 yılları sonrasında bazı değişiklikler olmakla birlikte 1900'lü yıllara kadar düzenli bir şekilde tutulmaya devam etmiştir.⁸⁶

Bir dönem önemi yeterince takdir edilemeyen sicil belgelerinin bilgisizlik, ihmal ve belki kasıtlı bazı müdahaleler sebebiyle imha veya tahrip edildiği söylenmektedir.⁸⁷ Sicillerin resmen koruma altına alınması ve Kudüs örneğinde görüldüğü üzere listelerinin toplanması 1290 (1873) Sicillât-ı Şer'iyeye ve Zabt-ı Deâvî

⁸¹ Akgündüz, *Şer'iyeye Sicilleri*, I, 14-15.

⁸² İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, İstanbul: Pan Yayıncılık, 2000, Birinci Basım, s. 125; Ömer Erdemir, "*Bârîka-i Zafer*" Adlı Eseri Çerçevesinde Namık Kemal'in Osmanlı Tarihi ve Tarihçiliğine Bakışı, Yüksek Lisans Tezi, s. 3.

⁸³ Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, s. 125.

⁸⁴ Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, s. 125-126.

⁸⁵ Uğur, "Şer'iyeye Sicilleri", *DİA*, XXXIX, 9.

⁸⁶ Uğur, "Şer'iyeye Sicilleri", *DİA*, XXXIX, 9.

⁸⁷ Gedikli, "Şer'iyeye Sicilleri", *TALİD*, s. 187-188.

Cerîdeleri Haklarında Tâlimat ile olmuştur (Akgündüz, I, 53). Belirli bir zaman sonra bu tür belgelerin muhafazası için bazı düzenlemeler yapılmıştır. Mesela Maarif Vekaleti'nin 3 Kasım 1941 tarih ve 4018/2182 sayılı kararı ile muhtelif yerlerde bulunan sicillerin müze ve kütüphanelere devredilmesini sağlamıştır. İstanbul ve çevresindeki mahkemelere ait siciller İstanbul Müftülüğü Şer'iyeye Sicilleri Arşivi'nde (İŞSA) toplanmıştır. Kültür Bakanlığının 1991 tarihli kararı ile Ankara'da Milli Kütüphane'de toplanmıştır.⁸⁸ 2005'te 8934 sicilın orijinaleri Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'ne devredilmiştir.⁸⁹ 2018 yılında T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı adını almıştır.

Şer'iyeye sicillerinin sayısı konusunda farklı tespitler bulunmaktadır. Nasi Aslan, on bine yakın Milli Kütüphane'de, bir o kadar da İstanbul Şer'iyeye Sicili Arşivinde defter bulunduğunu söylemektedir.⁹⁰ Orhan Avcı ise Milli Kütüphane'deki şer'î sicil sayısınının 8928 olduğunu belirtmektedir.⁹¹ Uzun süre İstanbul Şer'iyeye Sicili Arşivi'nin başında bulunan Abdülaziz Bayındır da buradaki defter sayısının 9870 olduğunu belirtmiştir.⁹² Türkiye'deki defterlerin kataloğu, hem kapsam hem de verdiği bilgiler açısından bazı eksikleri olmakla birlikte Ahmet Akgündüz'ün *Şer'iyeye Sicilleri: Mahiyeti, Toplu Kataloğu ve Seçme Hükümler* adlı eserinde yayımlanmıştır. Bu katalogda 9883'ü İstanbul'a ve 6960'ı diğer şehirlere (Millî Kütüphane'deki rakam 8931'dir) ait olmak üzere yaklaşık 17.000 deftere ait kayıt mevcuttur.⁹³

Yukarıdaki sayılar Osmanlı şer'iyeye sicil arşivleri Türkiye'deki sayılarına ilişkin rakamlardır. Ayrıca Ortadoğu ülkelerinde ve az sayıda eskiden Osmanlı toprağı olan diğer ülkelerde bulunan şer'iyeye sicillerinden de bahsedilmektedir.⁹⁴ İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi'nde Türkiye dışına ait kayıtlı 215 sicili içeren on bir defter bulunmaktadır. Aynı arşivde Selânik'e kayıtlı otuz kadar sicil vardır. Millî Kütüphane (Ankara) dışında Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi'nde

⁸⁸ Gedikli, "Şer'iyeye Sicilleri", *TALİD*, s. 188.

⁸⁹ Uğur, "Şer'iyeye Sicilleri", *DİA*, XXXIX, 8.

⁹⁰ Aslan, "Millî Arşivimiz İçerisinde Şer'iyeye Sicilleri 'Eğitim ve Terminoloji Problemi'", s. 190.

⁹¹ Orhan Avcı, "Kültür Tarihi Kaynağı Olan Şer'iyeye Sicillerinin Türk Millî Arşivciliğine Katılması", *I. Millî Arşiv Şûrası 20-21 Nisan 1998 Tebliğler-Tartışmalar*, Ankara 1998, s. 195.

⁹² Bayındır, *İslam Muhâkeme Hukûku*, s. 51; Gedikli, "Şer'iyeye Sicilleri", *TALİD*, s. 188.

⁹³ Uğur, "Şer'iyeye Sicilleri", *DİA*, XXXIX, 9.

⁹⁴ Bkz. Mustafa Birol Ülker - Bilgin Aydın, "Türkiye Haricinde Bulunan Osmanlı Kadı Sicilleri", *MÜTAD*, sy. 16, 2004, s. 201-214.

(İstanbul) 10.369 adet İstanbul sicilinin ve 8693 adet Türkiye’de yer alan defterlerin mikrofilm kopyaları yer almaktadır. Aynı merkezde Türkiye dışında bulunan 1350 defterin kopyası mevcuttur. Ortadoğu ve Balkan ülkelerinde varlığı bilinen 8000 civarındaki Osmanlı şer‘iyye siciliyle ilgili henüz toplu bir katalog bulunmamakla birlikte çeşitli ülkelerdeki defterler üzerine çalışmalar yapılmıştır. Makedonya’da Üsküp Devlet Arşiv Merkezi’nde 195 adet; Sofya’daki Millî Kütüphane kataloğunda 170 adet; Macaristan’da bir adet; Bosna’da Saraybosna Şarkiyat Enstitüsü’nde altmış altı, Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi’nde seksen altı ve Şehir Tarihi Arşivi’nde altı olmak üzere 158 adet; Vatikan’da Avlonya’ya ait 975 (1567-68) tarihli bir adet; Arnavutluk’ta 129 Elbasan sicili ve 19. yüzyıl Tiran’ına ait altmış üç adet; Yunanistan’da Selânik Devlet Arşivi’nde 1694 tarihinden başlayan 337 adet; Karaferye’de 130 adet; Girit’teki Iraklion Belediye Kütüphanesi’nde 166 adet; Romanya’da Bükreş Devlet Arşivi’nde toplam 267 adet; Saint Petersburg Kütüphanesi’nde Kırım’la ilgili 121 adet; Macaristan’da Macar Bilimler Akademisi’nde beş ayrı numarada kayıtlı birkaç adet; Lefkoşa Evkaf Dairesi’nde altmış beş adet sicil defteri bulunmaktadır.⁹⁵

Suriye Millî Arşivi’nde mevcut mehâkim-i şer‘iyye defterlerinden 1601’i Şam’a, 664’ü Halep’e, altmış dördü Hama’ya, yirmi biri Humus’a ve on sekizi Sayda’ya aittir. Lübnan’da Trablus’a ait yetmiş defter bulunmaktadır. Kudüs’te hâlâ düzenli biçimde tutulan ve toplam sayısı 1624 olan sicillerin 730 kadarı Osmanlı devrine aittir. Kahire’de ise 1530-1876 yılları arasında birçok mahkemeye ait 1851 adet sicil mevcuttur. Medine’de 1560-1883 yılları arasında 117 sicil bulunmaktadır. Avusturya, Irak, Yemen, Cezayir, Tunus ve Libya’daki sicillerin durumuyla ilgili henüz yeterli çalışma yapılmamıştır.⁹⁶

D. Şer‘iyye Sicillerinin Kaynak Değeri

Sosyal tarih araştırmacılarının ana kaynaklarından biri şer‘iyye sicilleridir. Sicillerin devrin sosyo-ekonomik yapısı, etnografyası, kullandığı dili, halk kültürü gibi alanlara kaynaklık ettiği görülmektedir. Mesela bölgede meskûn insanların aile yapıları, evlilik gelenekleri, çocuk sayıları, sosyal güvenlik kurumları, zengin-fakir,

⁹⁵ Uğur, “Şer‘iyye Sicilleri”, *DİA*, XXXIX, 9-10.

⁹⁶ Uğur, “Şer‘iyye Sicilleri”, *DİA*, XXXIX, 10.

Müslüman ve zimmi ailelerin sosyal özellikleri bu belgeler vasıtasıyla ortaya çıkarılabilmektedir. Ayrıca barınma ihtiyacını karşılamada ne tür binalar yaptıkları, gıda ihtiyacını ne tür yöntemlerle çözdükleri konusunda da bilgiler içermektedir. Bununla birlikte devletin ekonomi politikası, vergi sistemi, üretim ve tüketim araçları, tarım ve hayvancılık faaliyetleri hakkında da siciller ilk elden kaynaklardır.⁹⁷

1970'lerde yapılan çalışmalar, sicillerin Osmanlı tarihinin hangi alanlarında kullanılabileceğini ortaya koymakla sınırlıdır. Meselâ Layish sicillerin siyasal olaylar, evlilik, mehir, boşanma, miras, kadınların mülkiyet hakları, vakıflar, zimmîler, diplomatik elçiler, nüfus bilgileri ve şehrin diğer sosyal yönleriyle ilgili bilgiler verdiğini söylemektedir.⁹⁸ Aynı dönemde Jennings, siciller yardımıyla mikro düzeyde Osmanlı tarihi analizleri yapmak suretiyle birçok konuyu ilk defa işlemiş, onun gündeme getirdiği kadın meselesi üzerinde daha sonra ciddi açılımlar gerçekleştirilmiştir.⁹⁹

1980'lerden sonra Osmanlı ve Ortadoğu araştırmalarının şer'iyeye sicilleri birinci dereceden tarih kaynağı şeklinde yoğun biçimde kullanılmıştır. Bununla birlikte sicillerin toplumun ne kadarını yani hangi kesimlerini temsil ettiği ve mahkemede olanın toplumun ne kadarını yansıttığı hususu tarih yazımı açısından tartışılan bir meseledir. 1990'lardan sonra şer'iyeye sicilleri literatüründe bu tür çalışmalar da yerini almaya başlamıştır.¹⁰⁰

E. Şer'iyeye Sicilleri Üzerine Yapılan Çalışmalar

Şer'iyeye sicilleri üzerine yapılan çalışmaların henüz başlangıç aşamasında olduğu söylenebilir. Son zamanlarda gerek Türkiye'de gerek yurt dışında siciller üzerine birçok araştırma yapılmaya başlamış ve devam etmektedir. Bu tür çalışmaların üç kategoride değerlendirilmesi mümkündür. Bunlar katalog çalışmaları, metin çeviri

⁹⁷ Yılmazçelik, "Şer'iyeye Sicilleri", s. 163-164.

⁹⁸ A. Layish, "The Sijil of Jaffa and Nazareth Shari'a Courts as a Source for the Political and Social History Ottoman Palestine", *Studies on Palestine During the Ottoman Period* (ed. M. Ma'oz), Jerusalem 1975, s. 525-532.

⁹⁹ Uğur, "Şer'iyeye Sicilleri", *DİA*, XXXIX, 11.

¹⁰⁰ Uğur, "Şer'iyeye Sicilleri", *DİA*, XXXIX, 11.

yazılarının hazırlanması ve sicillere dayalı olarak yapılan değerlendirme ve tespit araştırmalarıdır.¹⁰¹

1. Katalog çalışmaları:

Türkiye'deki kataloglarla ilgili olarak yukarıda zikri geçen Ahmet Akgündüz'ün eseri kapsam bakımından önemli bilgiler içermektedir. Ayrıca Bilgin Aydın ve İsmail Kurt'un ayrı ayrı ve birlikte kaleme aldıkları makaleleri günümüze yakın çalışmalar olarak anılabilir.¹⁰² Bununla birlikte şer'iyeye sicillerinin tam bir kataloğu henüz yapılmadığı gibi, elde mevcut olanların da hatalı bilgi içermeye ihtimalinin büyük olması da başka bir sorundur.¹⁰³

2. Metin çeviri yazılarının hazırlanması (latinize)

Şer'iyeye sicillerinin metinlerinin latin harfleriyle yazımı olan latinize halinin hazırlanması ile ilgili çalışmaların kahir ekseriyeti tezlerden oluşmaktadır. Siciller üzerine 20 civarında doktora, 200 civarında yüksek lisans¹⁰⁴ ve 30 civarında lisans tezi yapılmıştır. Çoğunluğu lisans ve yüksek lisans tezlerinden oluşan bu çalışmalar bazı okuma hataları içerdiği için ihtiyatla kullanılması gerekmektedir. Araştırmacılar için bilgiye çabuk ve kolay ulaşma imkanı sağlaması bakımından faydalı bulunmaktadır. Tezlere ilaveten az da olsa sicillerin metin çeviri yazıları ile ilgili yerli ve yabancı bazı araştırmaların da bulunduğu görülmektedir.¹⁰⁵

3. Sicillere dayalı araştırmalar

Hukuk tarihi, sosyal tarih vb. alanlarda şer'iyeye sicillerine dayalı olarak araştırmaların en önde gelenleri Halil İnalçık, Ömer Lütfü Barkan, Tayyib Gökbilgin ve Mustafa Akdağ'ın araştırmalarıdır. Ayrıca Çağatay Uluçay ve İbrahim Gökçen

¹⁰¹ Gedikli, "Şer'iyeye Sicilleri", *TALİD*, s. 195-196; Yılmazçelik, "Şer'iyeye Sicilleri", s. 166; Taş, "Arşiv Malzemesi Olarak Şer'iyeye Sicilleri", s. 181.

¹⁰² Bilgin Aydın, "Meşihat Arşivinde Yeni Tasnif Olunan Siciller", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 1994, sy. 92, s. 122-151; a.mlf., "Şer'iyeye Sicilleri Arşivi'nde Hususi Mahiyette Düzenlenmiş Siciller ve Meşihat Arşivi'nde Yeni Tasnif Olunan Şer'iyeye Sicilleri", Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Armağanı, s. 115-123, İstanbul, 1995; İsmail Kurt ve Bilgin Aydın, "Üsküdar ve Çevresi Tarihinin Yeni Kaynakları: Valide Camiinde Bulunan Siciller", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Nisan 1996, sy. 101, s. 205-215.

¹⁰³ Gedikli, "Şer'iyeye Sicilleri", *TALİD*, s. 196-199.

¹⁰⁴ Nejdet Gök, "Nevşehir Şer'iyeye Sicilleri'nin Sosyal Tarih Açısından Önemi ve Nevşehir Sicilleri Üzerine Yapılan Lisansüstü Çalışmalar", *1. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, 16-19 Kasım 2011, Nevşehir, baskı: Ankara: Grafiker yayınları, 2012, s. 401-410.

¹⁰⁵ Gedikli, "Şer'iyeye Sicilleri", *TALİD*, s. 199-201.

çalışmaları¹⁰⁶ ile İlber Ortaylı'nın araştırması¹⁰⁷ örnek olarak zikredilebilir. Ayrıca bu konuda enstitülerde tezler ve batıda da birçok araştırma yapılmıştır.¹⁰⁸

¹⁰⁶ Çağatay Uluçay, *XVII. Yüz Yılda Manisa'da Ziraat, Ticaret ve Esnaf Teşkilatı*, İstanbul, 1942; İbrahim Gökçen, *XVI. ve XVII. Asır Sicillerine Göre Saruhan'da Yürük ve Türkmeler*, İstanbul, 1946.

¹⁰⁷ Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, İstanbul: Pan, 2000.

¹⁰⁸ Gedikli, "Şer'iyye Sicilleri", *TALİD*, s. 201-204.

II. ŞER‘İYYE SİCİLLERİNDE MİRAS VE KADIN

Şer‘iyye sicilleri incelendiğinde davaların birçoğunun bir yönüyle kadını da ilgilendirdiği görülmektedir. Bu sebeple kadınların tarihi incelenirken şer‘iyye sicilleri vazgeçilmez kaynaklardandır. Osmanlı’da kadının tarihi araştırmalarında sicillerden de istifade edilmelidir. Bir başka deyişle şer‘iyye sicilleri olmadan yazılan kadının tarihi ile ilgili eserler eksik kalacaktır. Kadınların gerek toplum içerisinde gerekse ailesinin içerisindeki yeri, konumu, yaşam tarzı, mülkiyet hakları, sosyal ilişkileri gibi pek çok konuda sicillerden bilgi edinmek mümkündür. Diğer kaynaklarda görülmeyen kadınlar ve halk içinden insanlar şer‘iyye sicillerinde karşımıza çıkmaktadır.¹⁰⁹ Osmanlı devletine ait diğer resmi evraklar incelendiğinde din ayırımı gözetmeksizin toplumun her kesiminden kadınlar ile ilgili veri bulunmaktadır.¹¹⁰

Son zamanlarda hazırlanan şer‘iyye sicil çalışmaları, genel olarak ayırım yapmaksızın bütün sosyal statülerdeki kadınlar hakkında bilgi vermekte ve özellikle onların aktif ekonomi ile ilişkisini göstermektedir.¹¹¹ Bu kaynaklar kadınların ekonomik hayattaki aktif rollerine ve haklarına işaret etmektedir. Üzerinde henüz çalışma yapılmamış şer‘iyye sicilleri Osmanlı kadınının sosyal ve ekonomik konumu hakkında çok miktarda bilgi içermektedir. Örneğin kadınların sahip olduğu eşyalar, mülkler, ekonomik haklar vb. konularda birçok bilgi vermektedir.¹¹² Ayrıca içerisinde evlerin ve mülklerin de bulunabildiği mallara sahip olduğu ve bunlardan istifade ettiği anlaşılmaktadır. Erkekler ile birlikte miras davalarında kadının mahkemede miras payını talep ettiği ve küçük kız ve erkek çocuklarının bakımını üstlenmek istedikleri de görülmektedir.¹¹³

¹⁰⁹ Abraham Marcus, *Modernliğin Eşiğinde Bir Osmanlı Şehri Halep*, çev. Mehmet Emin Baş, İstanbul: Küre Yayınları, 2008, s. 28.

¹¹⁰ Fatma Müge Göçek and Marc David Baer, “Social Boundaries of Ottoman Women’s Experience in Eighteenth Century Galata Court Records”, *Women in the Ottoman Empire, Middle Eastern Women In The Early Modern Era*, edited by Madeline C. Zilfi, Brill, Leiden. Newyork. Köln 1997, s. 51.

¹¹¹ Yazbak, Mahmoud, “Haifa in The Late Ottoman Period 1864-1914 A Muslim Town in Transition”, *The Ottoman Empire And Its Heritage Polititics, Society and Economy*, Edited By Suraiya Farooqhi and Halil İnalçık, Volume 16, s. 164.

¹¹² Göçek and Baer, “Social Boundaries of Ottoman Women’s Experience in Eighteenth Century Galata Court Records”, s. 50, 51.

¹¹³ Göçek and Baer, “Social Boundaries of Ottoman Women’s Experience in Eighteenth Century Galata Court Records”, s. 51.

Şer'iyeye sicillerinin bulunduğu mekân ve yazıldığı zaman diliminde yaşayan kadınlar hakkında başka bir kaynaktan elde edilemeyecek bilgiler sunuyor olması kadınların yaşadığı tüm durumları, sıkıntıları, hak taleplerini veya uğradığı haksızlıkları yansıttığı söylenemez. Dolayısıyla sicillere yansımamış durumların da bulunduğu göz ardı edilemez. Kadınların, bugün de olduğu gibi, her dönemde haklarını kullanma ve haksızlığa karşı durmada güçsüz kaldıkları durumlar olagelmıştır. Bununla birlikte sicillere yansıyan kadınlarla ilgili belge ve davalar incelendiğinde onların haklarını yeterince kullanıp kullanamadıkları veya hukuklarını koruyup koruyamadıkları hakkında genel kanılara ulaşmak mümkün görünmektedir.

Sicillerde kadınlarla ilgili olarak genellikle miras davaları, boşanma¹¹⁴, nikâh¹¹⁵, muhâlaa¹¹⁶ veya ölüm nedeni¹¹⁷ ile mehir talebi, mülk satışı¹¹⁸ gibi konular geçmektedir. Kadın toplumunda eşit bir şekilde kendi eylemleri ve işlemleri için dava açabilmekte, mahkemeye gelebilmekte ve kendini bizzat kendisi veya vekili aracılığı ile savunabilmekteydi. Toplumun her kesiminden kadının mahkemede haklarını savunacak imkân bulduğu görülebilmektedir. Nitekim elit ya da halktan olsun, kentsel ya da kırsal kesimden olsun, yerli ya da göç etmiş olsun, evli ya da dul olsun davacı veya davalı olarak mahkemede yer alabilmişlerdir. Hatta genç kızlar bile önceden ayarlanmış (beşik kertmesi gibi) evliliklere engel olmak gibi meseleler için mahkemeye başvurabilmişlerdir. Yine sicillerde kadınların aile üyesi dışındaki kişiler hakkında dava açabilmelerinin yanı sıra kocaları, aileleri ve akrabaları hakkında dava örneklerine de rastlanabilmektedir.¹¹⁹ Sicillerde geçen miras davalarında kadın, aile içerisindeki konumuna göre eş, kız, anne olarak yer almaktadır. Ayrıca sicillerde miras belgelerinde kadın bizzat kendisini temsil ediyorsa asaleten,¹²⁰ başkasını temsil

¹¹⁴ KŞS 66 / 61-3, 5 Safer 1210 (21 Ağustos 1795).

¹¹⁵ KŞS 58 / 130-2, 03 Cemâziye'l-evvel 1179 (18 Ekim 1765).

¹¹⁶ KŞS 57 / 86-4, 20 Cemâziye'l-evvel 1162 (8 Mayıs 1749).

¹¹⁷ KŞS 66 / 23-3, 6 Muharrem 1208 (24 Ağustos 1792).

¹¹⁸ KŞS 61 / 58-3, 09 Zî'l-ka'de 1186 (1 Şubat 1773).

¹¹⁹ Yazbak, "Haifa in The Late Ottoman Period 1864-1914 A Muslim Town in Transition", s. 163-164.

¹²⁰ KŞS 67 / 77-3, 14 Recep 1211 (13 Ocak 1797).

ediyorsa vekâleten,¹²¹ yetim veya kimsesiz bir çocuk adına belgede yer alıyorsa vesayeten¹²² şeklinde görülebilmektedir.¹²³

Konya sicillerinde araştırılan dönemde kadınların yakın akrabaları dâhil olmak üzere farklı kişilerle de davalı oldukları görülmektedir. Şer‘iyye sicillerinde ve genel olarak Osmanlı topraklarında kadının hukuki anlamda ailesi ve akrabası içerisinde yaşamış olduğu sorunları çözmek için mahkemeye taşıyabilmesi hukuki anlamda özgür olduğunun ve devletin kadının haklarını korumaya çalışmasının bir kanıtı olarak değerlendirilebilir. Mülkiyet hakları konusunda Jennings’in verdiği bir örnekte araştırmasını yazdığı dönemde İngiltere’de bir kadın evlendiğinde kendi malı üzerindeki kontrolü kocasına geçmekteydi. Yine Doğu Avrupa’da evli bir kadın için başka birine karşı dahi dava açması genelde mümkün değilken kendi kocasına karşı dava açması ise daha da az görülebilen bir durumdu. Jennings, Kayseri’deki sicillerden hareketle kadınlar tarafından yapılan suçlamalar nedeniyle kocaların kendilerini savunmak amacıyla mahkemeye katıldıklarını eserinde göstermektedir.¹²⁴

Osmanlı Devleti’nde kadınların hakkının ve hukukunun kuruluşundan yıkılışına kadar ve devlete ait bütün topraklarda aynı şekilde olduğunu söylemek zordur. Osmanlı Devleti’nde farklı yüzyıllarda, farklı topraklarda kadınların mülkiyet hakları yaşadıkları toplumun örf ve adetlerine göre değişkenlik göstermiş olması muhtemeldir. Osmanlı topraklarında İstanbul ile Suriye’de ve Kuzey Afrika’da kadınların hukuki hakları konusunda farklılıklar yaşanmış olduğu düşünülebilir.¹²⁵

Miras davalarında da hak talep etmek maksadıyla bizzat kadınların dava açtıkları sicillerde kaydedilmektedir. Elbette kadınların mahkemeye başvurabilmeleri o dönem için kadın hakları bakımından ileri bir seviyeyi göstermekle birlikte her mahkemeye başvuranın hakkını tas tamam alabildiği anlamına da gelmemektedir. Daha önce de geçtiği üzere Süreyya Fârûkî, şer‘iyye sicillerinde yer alan miras kavgalarının sıklığını kadınların ve çocukların mirastan pay almasını engellemeye

¹²¹ KŞS 57 / 74-3, 22 Rebî‘ü’l-âhir 1162.

¹²² KŞS 64 / 104-2, 20 Zî‘l-ka‘de 1200 (14 Eylül 1786).

¹²³ Ramazan Günay, “Şer‘iyye Sicillerinde Mülk Alışverişleri, Kullanılan Usul ve Dil”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2012, sy. 27, ss. 15-24, s. 18.

¹²⁴ Yazbak, “Haifa in The Late Ottoman Period 1864-1914 A Muslim Town in Transition”, s. 164.

¹²⁵ Sevgi Gül Akyılmaz, “Osmanlı Devleti’nde Mülkiyet Hakları ve Mülkiyet İlişkileri Çerçevesinde Kadının Hukuki Statüsü”, *II. Türk Hukuku Tarihi Kongresi Bildirileri*, İstanbul 2016, s. 199.

yönelik manipölasyonlar nedeniyle kadınların haklarını talep etmelerinden kaynaklandığını ifade etmektedir.¹²⁶ Konya sicillerinde de miras davalarının pek çoğunda kadınlar miras haklarını korumak,¹²⁷ irsen kendisine intikal eden kısmı almak, tehâruc yolu ile mirastan ayrılmak, miras konusunda anlaşmazlık varsa sulh yapmak veya hisselerin belgede geçtiği şekilde pay edilmesinin kayda geçmesini sağlamak gibi amaçlarla yer almışlardır.

Şer‘iyye sicilleri kadının aynı zamanda, mülkü olan malı kullanabildiğine dair örnekler de içermektedir.¹²⁸ Buna rağmen bu belgelerin içeriği incelendiğinde kadınların bu hakları elde edebilmek için çaba harcamak zorunda kaldıkları görülmektedir. Nitekim günümüzde de olduğu gibi, Osmanlı dönemi Konya şer‘iyye sicillerinde kadına mülkiyet ve miras hakları her zaman kendiliğinden verilmemekte bu hakkını alabilmek için kendi hemcinsleri ile bile davalaşmak durumunda kaldıkları görülmektedir.¹²⁹ Örneğin İslam hukukunda mehir kadının hakkı sayılmasına rağmen, miras davalarının pek çoğunda mehrin kadına ödenmemiş olduğu görülmektedir. Şöyle ki mehri ödemedi vefat eden kocadan sağ kalan karısının bu hakkını almak

¹²⁶ Faroqhi, *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir?* s. 56. Miras hakkını almak için hukuki anlamda mücadele eden kadına örnek: Hâcece adlı kadının irsen kendisine intikal eden hissesini alabilmek için hakkını araması örnek verilebilir. Bu davada Hâcece Hatun miras hissesine sahip olmak için Bolu’ya gitmiş babasından ve kız kardeşinden kalmış olan malları cebren kendisinden almaya çalışan amcaoğlu ile anlaşmazlık yaşamıştır. Bolu’da kendisine hak ettiği terike verilmemiştir. Hâcece Hatun’un kocasının hapsedilmek suretiyle kırk elli neferle korkutulmak suretiyle sulha zorlanmıştır. Bunun üzerine Hâcece Hatun İstanbul’a Divan-ı Hümayuna başvurmuştur. Divan-ı Hümayundan konunun anlaşılması ve bu kadına hakkının verilmesi için Bolu kadısına giden emir görülmektedir. Bu emirde eğer yine Hâcece Hatun’a hakkı verilmezse davanın vezir-i âzamin huzurunda yapılacağı konusunda ihtar verilmiştir. *Arşiv Belgelerine göre Osmanlı’da Kadın*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, İstanbul 2015, s. 57.

¹²⁷ KŞS 66 / 16-2, 11 Şa’bân 1207 (22 Mayıs 1793).

¹²⁸ Mary Ann Fay, “Women and Waqf: Property, Power and The Domain of Gender In Eighteenth-Century Egypt”, *Women in The Ottoman Empire, Middle Eastern Women in The Early Modern Era*, Edited by Madeline C. Zilfi, Brill Leiden, New York, Köln, 1997, s. 32-33; Haim Gerber, *State and Society in the Ottoman Empire, IV Position of Women in Ottoman Bursa, 1600-1700*, Ashgate Variorum, USA 2010, s. 234.

¹²⁹ Mülk bağı olan bir kadının yaşarken gerçekleştirdiği satış işlemi vârisleri tarafından ölümünden sonra miras davası haline gelebilmektedir. Davacı mülk bağı sahibi kadının kocası, davalı da o mülk bağı satın alan Havva’dır. Kadın mülk bağı satmak üzere kendisine vekil tayin eder. Bu vekil, mülk bağı önce, kadının erkek kardeşi ile karısına satacak iken şufa hakkı nedeni ile komşusu Havva’ya satar. Fakat mülk bağı sahibi kadının kocası yani davacı, vekilin azledildiği halde böyle bir satışı gerçekleştirdiğini ve satışın geçersiz olduğunu ve şuan o mülk bağı irs-i şer‘le veresine ait olduğunu iddia etmektedir. Havva bu söylenenleri inkar eder ve iddiaları şahitlerle yalanlar. Davacı muarazadan men edilir. Bu davada mülk satışı yapabilen kadın olmakla birlikte geçerli bir satış işlemi olmasına rağmen bu işlemi ispat etmek zorunda kalan da kadın olmaktadır. KŞS 66 / 10/3, 25 Cemâziye’l-âhir 1207 (7 Şubat 1793).

için gösterdiği çaba ile mehri almadan ölen kadının varislerinin bu haklarını elde etmek için yaptıkları mücadeleler sicillere yansımıştır. İlerideki bölümlerde bu durum örnekleri ile anlatılacaktır.

Bütün bu nedenlerle mal varlığına sahip olduğu anlaşılan kadının bu varlığından gereği kadar istifade ettiğini iddia etmek her zaman mümkün görünmemektedir. Sicillerde kadının sıklıkla görülmesi bir anlamda sıklıkla haksızlığa uğradığını göstermesi anlamına da gelmektedir. Konya Şer‘iyye sicillerindeki miras genel başlığı altında miras konusunu ilgilendiren ve kadının görüldüğü belgeleri vasi tayini,¹³⁰ kayyım tayini,¹³¹ hibe,¹³² terike mallarının satıldığı mülk satış işlemleri,¹³³ alacak davaları¹³⁴, terikeden mehir talebi¹³⁵ gibi başlıklarla görmek mümkündür. Bu belgelerde genel olarak vefat eden, vefat edenin geride bırakmış olduğu vârisler, dava açan ve dava açma sebebi, davalının beyanı ve mahkeme kararının belirtilmesi şeklinde sonlanmaktadır.

İslam hukuku kadının mülkiyet veya mal ile ilgili haklarını garanti altına almaktadır. Mesela kadının evlenirken aldığı mehrinin sadece kendisine ait olması, miras alabilme hakkının bulunması, istediği takdirde kendi mülkünü yönetebilmesi, vakfa mütevellî (nazır) olması vb. yöntemlerle başkalarının malını yönetebilmesi veya malını çeşitli hayır kurumlarına ve vakıflara bağışlayabilmesi örnek verilebilir.¹³⁶ Bununla birlikte İslam hukukunda kadınlara verilen bu hakların hayata geçirilmesi

¹³⁰ KŞS 58 / 67-2, 17 Cemâziye'l-âhir 1178 (12 Aralık 1764).

¹³¹ KŞS 60 / 17-2, 15 Cemâziye'l-evvel 1184 (6 Eylül 1770); KŞS 67 / 112-1, 23 Cemâziye'l-âhir 1212 (13 Aralık 1797).

¹³² KŞS 67 / 112-1, 15 Receb 1212 (3 Ocak 1798).

¹³³ KŞS 61 / 58-3, 09 Zi'l-ka'de 1186 (1 Şubat 1773).

¹³⁴ Kadınların terikeden alacak haklarını talep ettikleri bir dava şu şekildedir: Konya 67. Kadı Sicili 84/2’de yer alan belgede kadın vârisler mûrislerin alacak hakkını elinde tutan İbrahim Beşe isimli kişiye dava açmışlardır. Dava açmalarının nedeni terikeden olan alacak haklarının kendilerine verilmemesidir. Bununla birlikte bir kısmını da inkâr etmektedir. Dava neticesinde kadın vârisler, İbrahim Beşe’nin inkar ettiği kısmı şahitlerle ispat etmişlerdir. Mahkeme bu alacağın inkâr edilen ve ikrâr edilen kısmının İbrahim Beşe’den alınıp vârislere verilmesine karar vermiştir.

¹³⁵ KŞS 67 / 17-1, 26 Receb 1210 (5 Şubat 1796).

¹³⁶ Fay, “Women and Waqf”, s. 32. Yazar Mary Ann burada kadınların bu haklarını tamamen kullanabildiklerinin söylenemeyeceğini ifade etmektedir. Bununla birlikte yazar köyde yaşayan kadınların tarımsal arazilerde mutasarrıf olma hakkının miras kalmadığını ifade etmektedir. Fakat bilindiği üzere Osmanlı Devleti’nde görülen kadınların örfi intikalde mutasarrıf olma ve mutasarrıf haklarının kız evladına bedel ödemeksizin miras kalması ilk dönemlerde gerçekleşmemiş olsa da daha sonraki dönemlerde kademeli olarak bu hakkın kadınlara tanındığını söylemek mümkündür. Örfi hukuka göre kadınlara verilen bu hakkın toplumda ne kadar kabul gördüğü meselesi ise araştırılması beklenen bir konudur.

noktasında yaşanan sıkıntılar da şer‘iyye sicillerinde görülmektedir. Şer‘iyye sicillerinde kadınların bazı haklarını talep ettikleri görülmekle birlikte bazı haklarından vazgeçtiklerine de şahit olunmaktadır. Örneğin, miras davalarında sulh ve teharüc bahsinde anlatılacağı üzere kadınların şer‘î miraslarından, daha az bazı mallar karşılığında vazgeçtikleri görülmektedir.¹³⁷ Toplumsal baskıdan çekinme, yakınlarla dava açmaktan hayâ etme, şer‘î mahkemelerde kendini bu tür konularda savunmak istememe gibi nedenlerle sicillere yansımayan olayların varlığı düşünüldüğünde halk içerisinde İslam hukukunun kadınlara verdiği mülkiyet ile ilgili hakların tam anlamıyla uygulandığını söylemek mümkün görünmemektedir. İlgili bölümlerde örneklerle anlatılacaktır.

Sicillerde kadınlar ile ilgili yazıldığı dönemde kullanılan Müslüman bayan isimlerinin yanında isimlerinin öncesinde kullanılan “seyyide” gibi kişinin şerefini artıran kullanımlara da rastlanmaktadır. Gayri müslim bayanların isimleri de sicillerde yer almaktadır. Sicillerde geçen miras davaları kayıtlarında Osmanlı kadının statüsünün sicil kayıtlarında geçen kelimelerden anlaşılabilceğini ve bu dilin gerek cinsiyet ayırımında gerekse din ayrılıklarını belirten dilin toplumda bölünmeyi yaygınlaştırdığını iddia eden görüşe¹³⁸ katılmak pek mümkün değildir. Çünkü sicillerde miras davalarında kullanılan üslûp sosyal sınıf farklılıklarını artırmak için değil, sicillerin üslûbunun ve kayıt altına alınırken belirgin bazı kuralların olmasına bağlamak daha anlamlı olacaktır.

Şer‘iyye sicillerine dayanarak hazırlanan kadın ile ilgili önemli araştırmalara Ronald. C. Jennings’in, *Studies on Ottoman social history in the sixteenth and seventeenth centuries women zimmis and sharia courts in Kayseri, Cyprus and Trabzon* adlı eserini ve Judith E. Tucker’ın *Women in nineteenth century Egypt* adlı eserini örnek verebiliriz.

¹³⁷ Sulh bedelinin terikeden alacak hakkından daha az olduğunun görüldüğü bir miras belgesi için bkz. KŞS 67 / 6-4, 13 Şevvâl 1210 (21 Nisan 1796).

¹³⁸ Göçek and Baer, “Social Boundaries of Ottoman Women’s Experience in Eighteenth Century Galata Court Records”, s. 63.

III. KONYA ŞER‘İYYE SİCİLLERİ

Şer‘iyye sicilleri, kadıların bulunduğu yerlerdeki mahkeme kayıt defterleri olduğu için idârî merkezlerde bulunmaktadır. Osmanlı Devleti’nin kadı gönderdiği idârî merkezler, şer‘iyye sicillerinin nerelerde bulunduğunu göstermektedir. Eyaletler, sancaklar (livalar) ve kazalar kadıların görev aldığı yargı merkezleri olması nedeniyle buralarda şer‘iyye sicilleri bulunmaktadır.¹³⁹

Eyalet, Osmanlı’ya bağlı bulunan beylerbeyinin idare ettiği en büyük idare merkezini ifade etmektedir. Eyalet kavramının resmi anlamda kullanımı 16. yüzyılın sonlarında gerçekleşmiştir. Daha öncesinde beylerbeylik ve vilâyet tabirleri kullanıldığı görülmektedir.¹⁴⁰ 14. yüzyıl sonlarında toprakların çoğalması, sorumlulukların artması gibi nedenlerle boğazlar orijininde Anadolu ve Rumeli beylerbeyliği olmak üzere iki beylerbeylik kurulmuştur. Rumeli beylerbeyliği divan toplantılarına katılma yanında birçok açıdan Anadolu Beylerbeyliğinden üstün konumda idi. Anadolu beylerbeyliği ise şehzadelerin idaresine verilmekteydi. Sırasıyla Rum Beylerbeyliği, Karaman Beylerbeyliği, kuruluşu yaklaşık bir asır süren Bosna Vilayeti, Arap Vilâyeti, Alâüddeve Vilâyeti ve Diyarbekir Vilâyeti kurulmuştur. Rumeli Vilâyetine ait otuz, Anadolu Vilâyetine ait yirmi, Karaman Vilayetine ait sekiz, Rum Vilâyetine ait beş, Arap Vilâyetine ait on beş, Diyarbekir Vilâyetine ait dokuz sancak bulunmaktaydı.¹⁴¹

Julien Border’ın Konya ile ilgili anılarında yaklaşık 17. yüzyıla denk gelen zamanlarda Konya’dan bahsederken bazı yazarların onu Kilikya’ya, bazılarının Karya’ya ve Isaura’ya ve bazılarının da Lykaonia’ya dahil ettiklerini söyler. Pline’nin bile Konya’nın hangi bölgeye dahil edildiğinden emin olmadığını belirtir. O, Konya’nın önce Kilikya’nın başkenti olduğunu söylerken ardından aynı bölümde, Lykaonia bölgesinde bulunduğunu; aynı zamanda bütün bu bölgelerin birbirlerine

¹³⁹ Akgündüz, *Şer‘iyye Sicilleri*, I, 53.

¹⁴⁰ Halil İnalçık, “Eyalet”, *DİA*, XI, 548; a.mlf., *Osmanlı İdare ve Ekonomi Tarihi*, İstanbul: İSAM Yayınları, 2011, s. 73.

¹⁴¹ İnalçık, “Eyalet”, *DİA*, XI, 549; a.mlf., *Osmanlı İdare ve Ekonomi Tarihi*, s. 74-75 (Halil İnalçık, Kâtip Çelebi’nin *Cihannümâ*’sında Karaman Vilâyeti yerine Konya geçtiğini ifade etmektedir, s. 77).

yakın ve içiçe olduğunu ifade etmektedir. Julien, en yaygın olan düşüncenin ve kendi kanaatinin Lykaonia bölgesinde bulunduğu yönündedir.¹⁴²

Osmanlı Devleti’de XVI. yüzyıl sonlarında Karaman Beylerbeyliği Konya, Niğde, Aksaray, Beyşehir, Kırşehir, Kayseri ve Akşehir sancaklarından oluşuyordu. Konya, Karaman Beylerbeyliği’nin merkeziydi. Konya sancağında 1730’da on üç kaza bulunuyordu. 1831’de ise Karaman eyaleti Konya merkez olmak üzere yedi livâyâ sahipti. 1847’de Konya, Hamîd, Teke, Alâiye, İç İl ve Nevşehir’den oluşan Karaman eyaleti, 1867 düzenlemesinde Konya, İç İl, Niğde, Isparta ve Teke livâlarından meydana gelmişti. 1877’de Hamîd, Teke, Niğde, Burdur buraya bağlıydı. Bu yıllarda Konya merkez sancağına bağlı kazalar Akşehir, Beyşehir, Seydişehir, Ilgın, Bozkır, Karaman, Hâdim, Ereğli, Karapınar ve Koçhisar’dır. 1918’de ise Karaman vilâyeti, Konya, Burdur ve Hamîd sancaklarından oluşmaktadır. Konya’da on kaza bulunmaktadır.¹⁴³ Karaman ve Konya’nın zamanın gerektirdiği siyasi iktisadi birtakım nedenlerden dolayı idari taksimatta zaman içerisinde değişiklikler geçirdiği görülmektedir.¹⁴⁴

Yakın tarihe kadar Konya şer’iyye sicillerinin 1-151 numaralı defterler olmak üzere toplamda 151 defterden oluştuğu bilinmekteydi.¹⁴⁵ Ancak Ahmet Akgündüz’ün hazırladığı sicil kataloğunda zikredilmeyen bir sicil daha bulundu. Bulunan bu defterle birlikte toplamda 152 adet sicil kaydına ulaşılmış oldu.¹⁴⁶ 1992 yılına kadar Mevlana Müzesinde bulunan Konya Şer’iyye Sicillerinin aslı, Türkiye’de bulunan bütün sicillerin tek merkezde toplanması projesi nedeniyle 1992 yılında Ankara Milli Kütüphane’ye toplanmıştır. Mevlâna Müzesi sicillerin fotokopisini alarak muhafaza etmektedir. Aynı zamanda Selçuk Üniversitesi de büyük bölümünün fotokopilerini

¹⁴² Jean-Louis Bacqué-Grammont, “Bazı XVI. ve XVII. Yüzyıl Seyahatnamelerine Göre Konya”, *Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2008, sayı: 5 [Konya Özel Sayısı], s. 83-92, s. 88.

¹⁴³ Tuncer Baykara, “Konya”, *DİA*, XXVI, 186. Ahmet Akgündüz Şer’iyye Sicilleri Toplu Kataloğu 58. Sayfasında idarî birim olarak Konya’nın 15 kaza ve 2 livaya sahip bir vilâyet olduğunu ifade etmektedir. Karaman Şer’iyye sicilleri hakkında *Şer’iyye Sicillerine Göre XVI. Yüzyıl Sonu ile XVII. Yüzyıl Başlarında Karaman* isimli yüksek lisans tezi bulunan Alaaddin Aköz de 1578-1588 arasındaki zaman diliminde Konya’yı Karaman Eyaletine bağlı sayarken 1632-1641 arasındaki yıllarda Konya, Karaman’a bağlı bir yer değildir (bkz. s. 31).

¹⁴⁴ Mehmet Ali Güven, *33 Numaralı Konya Şer’iyye Sicili (Değerlendirme ve Transkripsiyon)*, Yüksek Lisans Tezi, s. 24.

¹⁴⁵ Akgündüz, *Şer’iyye Sicilleri*, I, 198, 199.

¹⁴⁶ Solak, *51 Numaralı Konya Şer’iyye Sicili*, s. 10; İzzet Sak, “Konya Şer’iyye Sicilleri”, *Konya Ansiklopedisi*, VI, 115.

almış ve şu an bu siciller Selçuk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'nde yer almaktadır.¹⁴⁷

Konya'da bulunan en erken tarihli sicil 1 numaralı Konya Şer'iyeye sicilidir.¹⁴⁸ Bu sicil 970-1019 (1562-1564) tarihli olup Kânuni dönemine aittir. Bu sicil, 15,5 X 41 cm. boyutlarında ve 263 sayfadır. Kataloglarda yer alan en geç tarihli sicil ise 151 numaralı sicildir. Bu sicilin tarihi 1323-1327/1905-1909 olup 20,5 X 58,5 cm ebadında ve 197 sayfadır. Kataloglarda yer almayan sonradan bulunan sicil ise 1335-1340 (1916-1921) tarihlidir.¹⁴⁹

Konya şer'iyeye sicilleri hakkında pek çok yüksek lisans ve doktora çalışması hazırlanmıştır.¹⁵⁰ Bununla birlikte İzzet Sak, Konya Şer'iyeye sicillerinin birçoğunun

¹⁴⁷ İzzet Sak, "Konya Şer'iyeye Sicilleri Konya Mahkemesi Kayıtları (1070-1071/1659-1661)", s. 14, *Yeni İpek Yolu Konya Ticaret Odası Dergisi*, Konya, Özel Sayı/Aralık 2004.

¹⁴⁸ Leyla Çoban, *1 numaralı Konya Şer'iyeye Sicili (970-1019/1563-1610) değerlendirme ve transkripsiyon*, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2016.

¹⁴⁹ Sak, "Konya Şer'iyeye Sicilleri Konya Mahkemesi Kayıtları (1070-1071/1659-1661)", s. 14. Günümüzde Konya'ya bağlı ilçeler olan bazı sicilleri burada zikredebiliriz Bunların büyük bir kısmı yazıldığı zaman dilimi itibarıyla araştırma konumuzun sınırlarının dışındadır. Bazıları şunlardır: Akşehir Şer'iyeye Sicilleri: Akşehir şer'iyeye sicillerinde 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331 numaralı defterler olmak üzere toplamda 7 defter olduğu görülmektedir. Bu bölgede eldeki şer'iyeye sicillerinin ilki 325 nolu şer'iyeye sicili 1323-1328 tarihleri arasında 32 X 49 ebatında 531 sayfadan oluşmaktadır. 331 nolu sicil ise 1192-1331 tarihli Selim'in Köy Hudutnamesinden oluşmaktadır (Akgündüz, *Şer'iyeye Sicilleri*, I, 176). Beyşehir Şer'iyeye Sicilleri: Beyşehir Şer'iyeye sicilleri 242-259 numaraları defterler arasındadır ve 18 adettir. 242 genel nolu sicil 1287-1291 tarihleri arasını kapsamaktadır. 259 nolu son sicil ise 1329-1330 tarihleri aralığındaki davaları kapsamaktadır. Bu bölgede eldeki şer'iyeye sicilleri tarihleri bizim araştırma dönemimizin dışında kalmaktadır (Akgündüz, *Şer'iyeye Sicilleri*, I, 176,177). Ilgın Şer'iyeye Sicilleri: 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 348, 349 numaralı defterlerdir. 260 numaralı elde bulunan ilk defterin tarihi 1263- 1278 tarihleri arasını kapsamaktadır. 349 numaralı eldeki son defter ise 1332 tarihlidir (Akgündüz, *Şer'iyeye Sicilleri*, I, 193). Seydişehir Şer'iyeye Sicilleri: Seydişehir şer'iyeye sicilleri 230-241 numaraları arasında toplamda 12 adet defter bulunmaktadır. Bu defterlerde Osmanlı'nın son yüzyılına ait defterlerdir (Akgündüz, *Şer'iyeye Sicilleri*, I, 208). Karaman Şer'iyeye Sicilleri: 277-324 numaralı defterler arası ve 332-335 defterler arası olmak üzere toplamda 52 adet defter bulunmaktadır. 277 numaralı sicil tarihi hicri 1000 ile başlamaktadır (Akgündüz, *Şer'iyeye Sicilleri*, I, 196). Alaattin Aköz, Karaman Şer'iyeye sicillerinin bazılarının transkripsiyon ve dizinini gerçekleştirmiştir (Alaaddin Aköz, *315 numaralı Karaman Şer'iyeye Sicili 1896-1898 (R.1312-1314) ve 319 numaralı Karaman Şer'iyeye Sicili 1905-1906 (R.1320-1322)*, Konya: Palet Yayınları, Temmuz 2012; a.mlf., *323 numaralı Karaman Şer'iyeye sicili 1897-1901(R. 1312-1317)*, Konya: Palet yayınları, 2012). Bozkır Şer'iyeye Sicilleri: 336-347 numaralı defterler arasındadır. Arada 343 numaralı defter bulunmamaktadır. 336 numaralı elde bulunan ilk defter 1291-1298 tarihleri arasında tutulmuştur. Katalogta bulunan 347 numaralı son defter ise 1324-1327 tarihleri arasındadır.

¹⁵⁰ Bu konuda hazırlanmış bazı doktora çalışmalarını zikredebiliriz: İzzet Sak, "Şer'iyeye Sicillerine Göre Sosyal ve Ekonomik Hayatta Köleler (17. ve 18. Yüzyıllar)", Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal

transkripsiyon ve dizinini gerçekleştirmiştir.¹⁵¹ Bunların bir kısmını yalnız kendi hazırlarken bir kısmını da arkadaşları ile birlikte yayınlamıştır. İzzet Sak'ın transkripsiyon ve dizin yaptığı Konya sicillerini Konya Büyükşehir Belediyesi yayınlamıştır. İzzet Sak'ın, Konya tarihinin yeni nesillere aktarımında ve araştırmacılara sağladığı katkı açısından yapmış olduğu çalışmaların değeri büyüktür.

Araştırma konumuz 1750-1800 yılları arasındaki Konya Şer'iyye Sicilleri kapsamında kadınların miras meseleleri ile ilgili belgelerin incelenmesidir. Bu dönem arasında 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67 numaralı Konya sicilleri incelenerek kadınların taraf olduğu miras belgeleri tespit edilmiş ve transkripsiyon edilmiştir.

Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Konya 1992; Ali Özgökmen, "Konya Şer'iyye Sicilleri Işığında Müslim Gayr-ı Müslim Münasebetleri", Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Konya 1996 Hayri Erten, "Konya Şer'iyye Sicilleri Işığında Ailenin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (XVIII. yy. İlk Yarısı)", Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Din Sosyolojisi, Konya 2000; Muhittin Tuş, "Sosyal ve Ekonomik Açından Konya (1756-1856)", Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Ankara 2001; İsmail Kıvrım, "Şer'iyye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılda Konya ve Ayıntab Şehirlerinde Gündelik Hayat (1670-1680)", Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2005.

¹⁵¹ 10, 11, 14, 38, 37, 39, 41, 45, 47, 49, 50, 51, 52, 53 numaralı siciller bu çalışmalardan bazılarıdır.

İKİNCİ BÖLÜM

ŞER'Î VE ÖRFİ HUKUK BAĞLAMINDA KADININ MİRAS HUKUKU

Osmanlı miras hukukunu anlamak için şer'î ve örfi hukuku bilmek gereklidir. Çünkü kadının mirası konusunda Osmanlı tarihi boyunca yaşanan bazı değişiklikleri anlamak, Osmanlı hukuk sistemini bilmekle mümkün olabilir. Bu sebeble bu bölümde Osmanlı hukuk sistemi konusunda temel bilgiler verilecektir.

I. OSMANLI HUKUK SİSTEMİNDE ŞER'Î HUKUK VE ÖRFİ HUKUK

Osmanlı hukuk sisteminin ikili yapısının ortaya çıktığı meselelerden biri de miras hukukudur.¹⁵² Osmanlı hukukunda kadınların miras hukukundaki durumunu incelerken Osmanlı hukukunun bu ikili yapısını göz önünde bulundurmamak konuyu daha anlaşılır kılacaktır. Osmanlı hukukunda miras hukuku, şer'î ve örfi hukuk ayrımını da içerisinde barındırmaktadır.

Osmanlı hukukunun genel yapısı içerisinde şer'î hukuk ve örfi hukuk ayrımı, üzerinde en fazla durulan ve tartışılan meselelerdendir. Osmanlı hukukunun bu kendine has özelliği konusunda pek çok iddiada bulunmaktadır. Osmanlı'daki hukuk sisteminin tamamen İslâm hukuku olduğu veya Osmanlı hukuk sisteminde İslâm hukukundan az istifade edilip orijinal ve farklı bir yapısı olduğu gibi iddialar örnek olarak zikredilebilir.¹⁵³ Bu yaklaşımlardan biri de Halil İnalcık'ın yaklaşımıdır. O, Osmanlı Hukukunun, Osmanlılardan önce kurulmuş olan eski Türk İslâm

¹⁵² Sevgi Gül Akyılmaz, "Osmanlı Miras Hukukunda Kadının Statüsü", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c. XI, sy. 1-2, 2007, s. 472.

¹⁵³ M. Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, Beta Yayıncılık, Gözden Geçirilmiş 7. Baskı, İstanbul 2009, s. 65.

devletlerinden etkilenmiş bir hukuk sistemi olduğunu ifade ederken aynı zamanda kendine has şartlar içerisinde geliştiğini söylemektedir.¹⁵⁴

Osmanlı hukuku ile ilgilenen yazarlar arasındaki görüş ayrılığının temelini şeriat ile kanun arasındaki çatışmanın var olup olmadığı veya Osmanlı hukukunun içerisinde üstünlüğün şeriata yani şer'î hukuka mı, yoksa örfî hukuka mı ait olduğu üzerinde yoğunlaşmaktadır.¹⁵⁵ Bilgi eksikliğine, yaklaşım farklılığına, kullanılan kaynaklara ve araştırmacının yöntemine dayalı olarak farklı yorumlanması gibi sebeplerle Osmanlı hukuku hakkında farklı yaklaşım çeşitliliği ortaya çıkmıştır.¹⁵⁶ Bu bakış açılarını ele alırken tüketen ve tartışmayı bitirmeye çalışan ifadeler yerine bu konuya yaklaşım ve metod farklılıklarını değerlendirmek¹⁵⁷ suretiyle tartışma alanlarına dikkat çekmek hedeflenmektedir.

Fuad Köprülü kaynağını dinden alan ve nassa dayanan bir hukuk sisteminin her ne kadar zamanın yeni problemlerine yönelik rey, kıyas, istihsân, istıslah yolları ile gerçekleştirilen bazı icihadlar olsa da bunların bütün hukuk ilişkilerini düzünleyemeyeceği kanaatini belirtmektedir. Köprülü'ye göre ilk dört halife döneminden itibaren siyasi bir takım zaruretlar neticesinde bazı şer'î hukuk hükümlerinin bütünüyle uygulanmadığı görülebilmektedir. Abbasiler döneminden itibaren her ne kadar fıkıh gelişme göstermiş olsa bile şer'î hukuk yanında örfî hukukun varlığı da gelişim göstermiştir. Şurta, hisbe ve mezalim örfî hukukun görüldüğü kuruluşlara örnek olarak verilebilir. Şer'î vergiler yanında fıkıhın hükümlerine aykırı olmasına rağmen örfî vergilerin (geleneğe uygun vergilerin) de olması örfün yerini gösteren uygulamalardır. Dolayısıyla Köprülü'ye göre özellikle âmme hukukunda şer'î hukuk dışında bir yasama faaliyeti sürekli gerçekleşmiştir. Hatta miras meseleleri konusunda dahi bazı Abbasi halifeleri ve Fâtimiler döneminde de devletin farklı hükümler belirleyerek kadılara bunları uygulamalarını salık vermeleri dikkate

¹⁵⁴ Halil İnalıcık, "Türk Devletlerinde Sivil Kanun Geleneği", *Türkiye Günlüğü* 58, Kasım-Aralık 1999.

¹⁵⁵ Rudolph Peters, *Crime and Punishment in Islamic Law Theory and Practice from the Sixteenth to the Twenty-first Century*, s. 74, Cambridge University Press 2005. Bu eserde yazar şeriatın sessiz kaldığı durumlarda kanunun yani örfî hukukun devreye girdiğini özellikle de ceza hukuku alanındaki uygulamaların bu şekilde gerçekleştiğini düşünmektedir.

¹⁵⁶ Adnan Koşum, "Osmanlı Örfî Hukukunun İslam Hukukundaki Temelleri", *SÜİFD*, sy. 17, s. 145.

¹⁵⁷ Ali Bardakoğlu, "Osmanlı Hukukunun Şer'îliği Üzerine", *Osmanlı 6 (Teşkilât)*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, s. 412.

şayandır.¹⁵⁸ Osmanlı döneminde miras konusunda şer'î hukukun yanında örfî hukukun belirlediği alanların varlığı, ileride anlatılacağı üzere, Osmanlı'da miras meselelerinde örfî hukukun belirlediği alanların var olduğunu göstermektedir.

Ömer Lütfi Barkan Kur'ân-ı Kerim'de hukuk ile ilgili ayetlerin bulunduğunu fakat bu hükümlerin tam bir hukuk mecellesi olmaktan uzak olduğunu ifade ederken, evlenme boşanma miras gibi bazı medeni hukuk kuralları konusunda ve ceza hukuku konularında ayrıntılı bilgiler yer aldığını kabul etmekle birlikte diğer hukuki meselelerde açık ve ayrıntılı hükümlerin bulunmadığını belirtmektedir.¹⁵⁹ O, ilk halifeler devrinde alınan idari ve mali kararların tamamıyla Kitap ve sünnete ait hükümlerden ziyade fethedilen bölgelerdeki uygulamaları kapsayan ve zamanla dini özellik kazanan uygulamalara dayandığını düşünmektedir. Barkan'a göre Kur'ân'da yer almayan ve Hz. Peygamber zamanında uygulanan devlet idaresi usulleri ile büyük bir İslam devletini idare etmek mümkün değildir.¹⁶⁰ Dolayısıyla Barkan'a göre İslam âmme hukuku ile ilgili kaideler sürekli değişim göstermiştir. İslam hukukçuları da İslam'a aykırı olmayan durumlarda, sultana ait kılınan takdir yetkisi ile devletin düzeni, idaresi ve teşkilatı gibi meselelerde âmme maslahatının gerektirdiği örf ve âdete uymakta ve kanun koymakta serbest kaldıkları için İslam'dan ayrı bir hukuk nizamı gelişme göstermiştir. Barkan İslam hukuku dışında bir hukukun varlığını anlatırken İslam devletlerinin yeri geldiğinde yabancı milletlerin idare usulleri ile idare edilmekle birlikte yeri geldiğinde İslâm'ın açıkça emrettiklerini hükümsüz bırakan bir takım sistem ve yöntemleri içinde barındırmak suretiyle gelişme gösterdiğini anlatmaktadır.¹⁶¹

Osmanlı Devleti'nde açıkça bir hukuk ikiliğinden bahseden Ömer Lütfi Barkan idare, teşkilât, ceza ve arazi gibi meselelerde sultanların kanun ve nizam koyma yetkilerinin Medeni Kanuna kadar devam ettiğini fakat şer'î hukukun açık hükümleri

¹⁵⁸ Mehmet Fuad Köprülü, *İslam Medeniyet Tarihi Külliyat 2*, Wilhelm Barthold, İstanbul: Alfa yayınları, 2014, s. 317-320.

¹⁵⁹ Ömer Lütfi Barkan, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları, Birinci Cilt Kanunlar*, İstanbul Bürhaneddin Erenler Matbaası 1945, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınlarından, No. 256, s. XI.

¹⁶⁰ Barkan, *a.g.e.*, s. XII.

¹⁶¹ Barkan, *a.g.e.*, s. XIII.

bulunan miras hukuku (ferâiz) ve *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye*'nin ilgilendirdiği sahalarda bu yetkinin kullanılmaya cesaret edilemediğini düşünmektedir.¹⁶²

Ali Bardakoğlu ise Barkan'ın şer' ile örfün birbirini tamamlayıcısı değil de karşıtı olarak gören değerlendirmesini, dini olanla insani olanın, değişmeyenle değişenin, iman konusu olanla olmayanın iyi ayırt edilmemesinden kaynaklandığını söylemektedir. Bardakoğlu ayrıca Osmanlı örfi hukukunun İslâm'ın kesin olarak emrettiği veya nehyettiği konular dışındaki meselelerde çözüm bulmadaki kıvraklığının ve esnekliğinin yine İslam hukukunun değişime imkân verme özelliğinden kaynaklandığını ifade etmektedir.¹⁶³

Halil İncalcık'a göre örfün İslam hukukunda önemli bir hukuk kaynağı olarak var olması ile Türklerin Müslüman olması ve onların devlet anlayışının yansımaları arasında bir bağ bulunmaktadır. Türk hükümdarı Müslüman olduğu halde iktidarının otoritesini yalnız kendi üstünde tutmaya devam etmiştir. Nitekim 1203 yılında kaleme alınan *Râhatu's-Sudûr*'da "*İmâmın vazifesi hutbe ve duâ ile meşgul olmak... padişahlığı (hâkimiyeti) sultanlara havâle etmek ve dünyevî saltanatı onların eline bırakmaktır*" şeklinde geçen ifade örfi hukukun mâhiyetini göstermektedir.¹⁶⁴ Osmanlı öncesinde örfi hukuk ile şeriatın ayrılığını gösteren kurumun ise kadıaskerlik ve yarguculuk müesseselerinin olduğunu ve iki farklı alana ait iki adli yargılama mercii bulunduğunu ifade etmektedir.¹⁶⁵ Öyleki kadıaskerlik müessesesi, şer'î mahkemeler yerine askeri kesimin yani devlete mensup kişilerin askeri suçları veya miras taksimi gibi işlemlerin gerçekleştiği mekanlardı.¹⁶⁶

İncalcık, İslam fukahâsının esasında başvurduğu istihsân, istislah, kıyas, icma gibi yollarla deneysel metodun İslam hukukunda da var olduğunu ve Müslümanların faydası söz konusu olduğunda İslam fukahâsının bu metodlardan istifade ettiklerini dile getirmektedir.¹⁶⁷ Osmanlı kuruluş öncesinde 10. ve 11. yüzyılda gelişen siyasi

¹⁶² Barkan, *a.g.e.*, s. XVI.

¹⁶³ Bardakoğlu, "Osmanlı Hukukunun Şer'îliği Üzerine", s. 413, 414.

¹⁶⁴ Halil İncalcık, "Osmanlı Hukukuna Giriş Örfi - Sultanî Hukuk ve Fatih'in Kanûnları", *Adâlet Kitabı*, Editörler: Halil İncalcık, Bülent Arı, Selim Aslantaş, Ankara: Kadim Yayınları, 2012, s. 76, 77; a.mlf., "Türk Devletlerinde Sivil Kanun Geleneği", *Türkiye Günlüğü* 58, Kasım-Aralık 1999, s. 6.

¹⁶⁵ İncalcık, "Osmanlı Hukukuna Giriş Örfi - Sultanî Hukuk ve Fatih'in Kanûnları", s. 79.

¹⁶⁶ İncalcık, "Türk Devletlerinde Sivil Kanun Geleneği", s. 8.

¹⁶⁷ İncalcık, "Şeriat ve Kanun, Din ve Devlet", *İslâmiyât I*, 1998, sy. 4, s. 136.

çevrede meydana gelen siyasi meselelerde şeriatın kural koymadığı yerde bazen şeriata uygun düşmese bile sultanın karar vermesi ile oluşan devlet hukukuna “kanun” adı verildiğini dile getiren İnalçık, Türk yöneticilerin de benimsediği bağımsız kamu otoritesi ve karar alma yetkisi zaman zaman ulema nezdinde eleştiri olsa da bunun şeriatla birlikte kanun kodu oluşumu şeklinde kendisine yer bulduğunu ifade etmektedir. O, Müslüman toplumun hayrına olması durumunda kaynağının din olmadığı bir oluşumun varlığının gerekliliğinin de el-Mâverdi gibi âlimler tarafından zikredildiğini anlatmaktadır. İnalçık’a göre Osmanlı kanunnamelerinde geçmekte olan şeriat, kanun, dîn-ü devlet tabirleri bu iki ayrı hukuk menşeiini göstermektedir.¹⁶⁸

Halil İnalçık, örf-i sultânî veya örf tabiriyle hükümdarın cemiyetin hayrı için şeriatın dışında yalnız kendi iradesine dayanmak suretiyle çıkardığı kanunların kastedildiğini söyler.¹⁶⁹ Piri Mehmed’in fetvasından¹⁷⁰ hareketle İnalçık, örfün ise şeriatın dışında bir durum olması, toplumda umumi bir âdet halinde var olması, hükümdarın yetkisi ile ortaya çıkması ve genel şartların onu zorunlu kılması gibi unsurları içerisinde barındırması gerektiğini ifade etmektedir.¹⁷¹

Yaklaşık II. Mehmet Fatih’e kadar geçen dönemde Halil İnalçık, Osmanlı hukukunda şer’î hukukun geçerli olduğunu veya üstünlüğünün belirgin olduğunu ve karar alırken şer’î hukuku iyi bilen kadılara danışılarak karar alındığını ve bu dönemde şeyhülislamlık müessesini kurduklarını zikretmekle birlikte Fatih öncesinde örfi hukuk uygulamalarının da yer aldığını belirtmekte ve Fatih döneminden önce Osmanlı Devleti’nde görülen örfi hukukun uygulanması ile ilgili örneklere de yer vermektedir.

172

Halil İnalçık Fatih dönemi ve sonraki dönemde kanun yapma yetkisinin kadıya değil sultana özgü sayıldığını düşünmektedir.¹⁷³ Fatih’in şeriata rağmen kamu yararını düşünerek kendi iradesiyle kanunnâmeler yazdırması İnalçık’ın düşüncesinde İslâmi

¹⁶⁸ İnalçık, “Şeriat ve Kanun, Din ve Devlet”, s. 137, 138.

¹⁶⁹ İnalçık, Osmanlı Hukukuna Giriş Örfi- Sultanî Hukuk ve Fatih’in Kanûnları, s. 74.

¹⁷⁰ Pir Mehmed raiyyet babasının kaçtığı toprağa geri döndürülebilir mi sorusuna “gerçi şer’i maslahat değildir, lâkin koyun kimin ise kuzu dahi onundur deyü şâyi’, ancak bu makûlede ulûlemre müracaat olunur, nice me’ mûr ise olur, nizâm-i memleket için olan emr-i âlfîye itâat vaciptir” cevabını vermiştir. İnalçık, “Türk Devletlerinde Sivil Kanun Geleneği”, s. 6.

¹⁷¹ İnalçık, “Osmanlı Hukukuna Giriş Örfi - Sultanî Hukuk ve Fatih’in Kanûnları”, s. 76.

¹⁷² İnalçık, “Osmanlı Hukukuna Giriş Örfi - Sultanî Hukuk ve Fatih’in Kanûnları”, s. 73-103.

¹⁷³ İnalçık, “Şeriat ve Kanun, Din ve Devlet”, s. 135, 136.

esaslara göre değil ancak Türk Moğol gelenekleri ile açıklanabilir.¹⁷⁴ Fatih'in kanunlaştırma hareketindeki önemine dikkat çeken Halil İncılık, kendisinden sonraki padişahın onayına bağlı olan kanunlardan farklı olarak Fatih'in kanunlarının kendisinden sonra gelecek padişahları da bağlayan bir sistemle yapılmak istenmesine dikkat çekmektedir. Kardeş katli ile ilgili uygulamaların Fatih'ten önce de yer aldığını ifade eden Halil İncılık, Fatih'in bu meseleyi “karındaşların nizâm-ı âlem için katl etmek münâsibdir, ekser ulemâ dahî tecviz etmiştir” şeklinde kendisinden sonraki padişahları da kapsayan bir şekilde formüle ettiğini belirtmektedir.¹⁷⁵ Esasında kadıların kendilerine gelen davaları muhâkeme ederken kullanmış oldukları fıkıh kitaplarının yanında kanunname ve fermanların olması¹⁷⁶ ve bunların sicillere kaydedilmesi de şer'î hukuk ile birlikte örfî hukukun da varlığını ve işlerliğini göstermesi açısından önemlidir.

Bazı İslam hukukçuları da bu konuyla ilgili fikirlerini beyan etmişlerdir. H. Yunus Apaydın, siyaset-i şer'iyenin özelliklerini şer'in doğrudan düzenlemediği konularla ilgili düzenleme ve uygulama yapma yetkisi, dinin bir üst ilke olarak belirlendiği alan içerisinde siyâsetin yer alması, siyâsetin akli temelli olması, maslahat neticesinde verilen kararların zamanın şartları değiştirmesi nedeniyle kararların da değişebilmesi, siyaset gereği verilen cezaların zecr ve tedib niteliği taşıması ve siyaseten bir hükmün verilmesi için bir suçun gerçekleşmesinin gerekmediği şeklinde özetlemektedir. Siyaset-i şer'iyenin cezaların zecr ve tedib özelliği taşıması ve siyaseten bir hükmün verilmesi için bir suçun gerçekleşmesinin gerekmediği özelliklerinin suistimâle uğradığı görülmüştür.¹⁷⁷ Yunus Apaydın siyâseti şer'iyenin özellikleri arasında yer alan nasların yorumlanmasına yardımcı olan bir kavram olmaktan öte, kanun boşluklarının doldurulmasına yardımcı olan ve kanunlarda kötüye kullanılmaya müsait olan açıkları kapatan rasyonel bir kavram olarak ele almanın daha uygun olduğunu ifade etmektedir. Siyaset-i şer'iyeye'nin aklın merkez olmak suretiyle meydana geldiğini anlatan Yunus Apaydın, sınırları ise din tarafından çizilen bir duruma benzetmektedir. Siyaseti şer'iye bu şartlar içerisinde idare, adâlet ve âsâyişin

¹⁷⁴ İncılık, “Türk Devletlerinde Sivil Kanun Geleneği”, s. 9.

¹⁷⁵ İncılık, “Osmanlı Hukukuna Giriş Örfî - Sultanî Hukuk ve Fatih'in Kanunları”, s. 88, 89.

¹⁷⁶ Ali Şafak, “Osmanlı Devleti'nde Dinin Yargı Üzerinde Etkisi”, *Osmanlı 6 (Teşkilât)*, s. 424.

¹⁷⁷ Yunus Apaydın, “Siyâset-i Şer'iyeye”, *DİA*, XXXVII, 303.

temini, insanların refah seviyelerinin geliştirilmesi gibi meselelerde başka örf ve kültürlerden yararlanmaları imkânını vermektedir. Yunus Apaydın siyaseti şer‘iyye kavramının oluşumunda aklın varlığına odaklananların aklın devreye girmesi nedeniyle bu düzenlemelerin laik karakterli olduğu düşüncesine neden olduğunu, sınırları din tarafından belirlenmesine odaklananların ise esasında bu kavramın ve gerektirdiklerinin şer‘î olduğu düşüncesine ittiğini ifade etmektedir. Esasında bu iki durum Apaydın’a göre aynı gerçeğin farklı iki görünümünden ibarettir.¹⁷⁸

Siyâseti şer‘iyyenin kavramsallaşma sürecinde Cengiz Han yasalarının ve zamanın bozulması olgusu önem arz etmektedir. Fukaha, Cengiz Han yasalarının güçlü ve etkili yapısından oldukça etkilenmişlerdir. Bu durum devlet başkanının, şeriatın doğrudan düzenlemiş olduğu alanlar dışında kanun yapma fikrini de gündemlerine getirmiştir. Ayrıca halife Abdülaziz’e ithaf edilen “insanların işledikleri yeni kötülöklere paralel olarak yeni yargı kararları ortaya çıkmıştır” sözünden de anlaşılacağı üzere zamanın bozulması da siyaset-i şer‘iyyenin ortaya çıkmasında etkili olmuştur.¹⁷⁹ Siyâset nötr bir kavramken siyasetin amaç ve sonuçlarına göre değışen âdil veya zâlim gibi sıfatlar alması esasında siyâset-i şer‘iyye kavramındaki şer‘iyye sıfatının insanların yararına uygun gerçekleşmesi olarak formüle edilebilen temel amacının dışında olmadığını belirtmeye yönelik olduğunu göstermektedir.¹⁸⁰

Bazı hukuk tarihi araştırmacıları da bu konuyla ilgili görüş beyan etmişlerdir. Örneğin Osmanlı hukuku denilince İslâm hukuku veya Roma hukuku gibi bütün yapısıyla kendine has bir hukuk sistemi düşünmenin doğru olmadığını ifade eden Mehmet Akif Aydın, Osmanlı hukukunun aslının, diğer Türk-İslâm devletlerinde olduğu üzere İslâm hukuku olduğunu belirtmektedir.¹⁸¹ Ahmet Akgündüz ise şer‘î hukukun, Kur’ân, Sünnet, İcmâ ve Kıyas gibi İslâm esaslarının ana kaynaklarıyla müçtehitlerin fıkıh kitaplarında hükme bağladıkları meselelerden müteşekkil olduğunu ifade eder. Ona göre bu, Osmanlı Kânunnamelerinde *Şer‘* veya *Şer‘-i Şerif* şeklinde geçmektedir. Şer‘-i Şerif denilince Allah’ın ve Peygamberinin kanunları

¹⁷⁸ Apaydın, “Siyâset-i Şer‘iyye”, *DİA*, XXXVII, 303.

¹⁷⁹ Apaydın, “Siyâset-i Şer‘iyye”, *DİA*, XXXVII, 299.

¹⁸⁰ Apaydın, “Siyâset-i Şer‘iyye”, *DİA*, XXXVII, 299.

¹⁸¹ M. Akif Aydın, *Osmanlı Devleti’nde Hukuk ve Adalet*, İstanbul: Klasik Yayınları, 2014, s. 15, 16.

olması nedeniyle herkesi bağlamaktadır. Şer‘î hukukun kaynakları görüldüğü üzere İslâm hukukunun da özünü oluşturmaktadır.¹⁸²

A. İslam Hukukunun Kaynakları

İslâm hukuku kaynaklarını kullanan müçtehitler, fıkıh usûlü ilmindeki yöntemlerle yapmış oldukları içtihatlar ile şer‘î hukuku oluşturmuşlardır. Bu hukuku oluştururken dört halife istisna edilirse herhangi bir devlet müdahalesi olmamıştır.¹⁸³ İctihad, Kitap ve Sünnette bir meselenin hükmü açık olarak bulunmadığı zaman, gerekli hüküm ve bilgiyi elde edebilmek için başvuru çare ve işlerdir.¹⁸⁴ İctihad ile farklı manalara da gelen kıyas, istinbât, fıkıh, re‘y, istidlal gibi kelimeler de kullanılmaktadır.¹⁸⁵

Aslî kaynaklarda yer almayan hukukî bir mesele hakkında tâlî kaynakları kullanarak bir müçtehidin hükümde bulunması icthad olarak değerlendirilir. Bir mesele hakkında birden çok içtihadî görüş bulunabilir ve biri diğerini ortadan kaldırmaz. Dört Sünnî mezhebin doğuşunda bu içtihadî farklılıkların yer aldığı görülmektedir.¹⁸⁶ Hukukçuların icthadlarındaki farklılıklar esasında şeriatın ana hükümlerinde değil, zamanın gereklerine ve kamu yararına göre değiştirilmeleri mümkün olan dünya işlerindedir. Dolayısıyla kamu otoritesi toplumun yararını gördüğü bir durumda mevcut görüşlerden birini tercih etmesi siyaset-i şer‘iyyenin yasama işlevinin gerçekleşmesi olarak değerlendirilebilir. İctihadi görüşler, Kur‘ân ve sünnette emredilenler gibi bağlayıcı olmadıkları için ihtimalli bilgi (*zannî ilim*) ifade ederler. Kamu yararı adına kamu otoritesi bu icthadi görüşlerden birini bu konuda yeterli ise kendisi, değilse hukukçuların yaptığı bu tercihle icthadi görüşler bağlayıcı hale gelir ki hangi müçtehidin görüşü ‘maslahat-ı nâsa evfak’ ise kamu otoritesi onu emretme yetkisine sahiptir.¹⁸⁷

¹⁸² Ahmet Akgündüz, “Osmanlı Hukukuna Giriş ve Fatih Devri Kanunnameleri”, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, 1. Kitap, s. 49.

¹⁸³ Aydın, *Osmanlı Devleti’nde Hukuk ve Adalet*, s. 18.

¹⁸⁴ Hayreddin Karaman, *İslam Hukukunda İctihad*, İFAV, 2. Basım, s. 19.

¹⁸⁵ Karaman, *İslam Hukukunda İctihad*, s. 16.

¹⁸⁶ Akyılmaz, “Osmanlı Miras Hukukunda Kadının Statüsü”, s. 472.

¹⁸⁷ Koşum, “Osmanlı Örfi Hukukunun İslam Hukukundaki Temelleri”, s. 149, 150.

Örfi hukuk ise hukukçuların içtihatları ile değil padişahların kanunlarıyla oluşmuştur.¹⁸⁸ Kıyas, istihsân, ıstıslah gibi metodlarla ictihad eden mücteditlerin reylerine ictihad denirken devlet adamlarının rey'ine siyâset denmektedir.¹⁸⁹ Padişahların kararlarının kanun haline gelmesi örfi hukukun temelini oluşturur.¹⁹⁰ Örfi hukukun birçoğunun kaynağı her ne kadar âdet manasındaki örf olsa da örfü; hükümdarın kendi iradesi ile İslâm'ın esasına girmeyen konularda kanun koyma yetkisi olarak tanımlamak daha isabetlidir.¹⁹¹

Osmanlı Devleti'nin benimsemiş olduğu bu sistemin zamanın ve dönemin gerektirdiği ihtiyaçlar nedeniyle değişiklikler geçirdiği de bir gerçektir.¹⁹² Fatih döneminde yaşamış olan tarihçi ve idare adamı olan Tursun Beğ (ö. 896/1491'den sonra) örf tabirini “nizâm-ı âlem için akla dayanarak hükümdarın koyduğu nizâma siyâset-i sultânî ve yasağ-ı pâdişâhî derler ki, urefâmızca ona örf derler” şeklinde açıklamaktadır.¹⁹³ Örfi hukukun Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkışının İslâm hukukunun oluşum aşamasıyla ve Osmanlı Devleti'nin siyâsî, idârî ve hukukî gelişimi ile ilişkisi vardır. Oluşum aşamasında İslam hukuku, özellikle devletin esas teşkilatı ve idârî yapısı ile ilgili meselelerde diğer alanlarda geliştiği gibi gelişmemiştir. Bunda o zamanki siyâsî gelişmelerin etkili olduğu söylenebilir.¹⁹⁴

Osmanlı'da padişah ve devlet erkânı Kitap ve Sünnette tam olarak açıklanmamış konularda İslâm hukukunun devlet başkanına tanıdığı yetkiyi kullanarak hukukî düzenlemeler yapmıştır. Şer'î hükümleri uygulamak amacıyla kanun şeklinde tanzim etmek, mevcut içtihâdî görüşlerden istediğini kamu yararını esas alarak tercih etmek, hakkında hüküm bulunmayan meseleleri uzmanların görüşlerini alarak çözüme kavuşturmak ve kendine tanınan yasama yetkisi ile hukukî düzenlemelerde bulunmak ülü'l-emre tanınan yasama yetkisi içerisine girmektedir.¹⁹⁵

¹⁸⁸ Aydın, *Osmanlı Devleti'nde Hukuk ve Adalet*, s. 18.

¹⁸⁹ Apaydın, “Siyâset-i Şer'iyeye”, *DİA*, XXXVII, s. 300.

¹⁹⁰ Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 67.

¹⁹¹ Halil İnalçık, *Adalet Kitabı*, editörler: Halil İnalçık, Bülent Arı, Selim Aslantaş, Kadim Yayınları, Ankara, Şubat 2012, s. 74, 75.

¹⁹² Aydın, *Osmanlı Devleti'nde Hukuk ve Adalet*, s. 15.

¹⁹³ İnalçık, *Adalet Kitabı*, s. 74; Tursun Bey, *Fatih'in Tarihi (Târîh-i Ebü'l-Feth)*, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2014, s. 14.

¹⁹⁴ Aydın, *Osmanlı Devleti'nde Hukuk ve Adalet*, s. 22.

¹⁹⁵ Akgündüz, “Osmanlı Hukukuna Giriş ve Fatih Devri Kanunnameleri”, 1. Kitap, s. 64.

Esasında ülü’l-emr tanınan bu yetki İslam hukukunun önemli bir özelliğidir. Devlet işlerinin hızlı bir şekilde yürümesini temin etme, sürekli değişen sosyal şartlara uyum sağlayabilme gibi nedenlerden dolayı *siyâset-i şer‘iyye* şeklinde kamu otoritelerine yasama yetkisi verilmiştir.¹⁹⁶

B. Kanun - Kanunnâme

Kanunnâme genel olarak belli konular etrafında devlet yetkilileri tarafından ortaya konan padişah emri ile yürürlüğe giren emirleri toplayan mecmuaları ifade etmektedir. Bu kanunnameler yeri geldiğinde tek bir hükmü içerirken kimi zaman belli bir bölgeye hasredilebilmekte bazan da bütün bir imparatorluğu kapsayabilmekteydi. İslâm ülkelerinde resmî, tedvin edilmiş kanunnâme uygulamasının iki kaynağı vardı: Eski Ortadoğu kültürlerinin ve Türk-Moğol hanlıklarının gelenekleri İslam ülkelerinde uygulanan kanunnameler için örnek teşkil etmiştir.¹⁹⁷ Fukahânın yani şer‘ hukuku düzenleyen müctehidlerin Cengiz Han’ın kanunlarından derinden etkilenmesi sonucu İslam’ın doğrudan belirlediği alanlar dışında genel olarak kamu alanında insanın yararına yönelik bir takım kanunlar yapılabileceği düşüncesini oluşturmuştur.¹⁹⁸ Kamu hukuku, devlet teşkilatı, idâre, vergi, ceza hukuku ve hisbe alanlarını kapsayan kanunnameler,¹⁹⁹ örfi hukuk alanını göstermektedir. II. Bayezid dönemine ait olan ve bilinen en eski ferman kanun olan “Kânunnâme-yi Sultânî ber Mûceb-i Örf-i Osmanî”²⁰⁰ ismi kanunnâmelerin örfi karakterini göstermektedir.

Örfi hukuk ceza hukuku alanında ta‘zîr, vergi hukuku alanında örfi vergiler, eşya hukuku alanında mîrî arazi ve anayasa hukuku ile idare hukuku gibi alanlarda yönetimle ilgili olarak devlet başkanına yetki tanımaktadır. Örfi hukuk değişkendir.²⁰¹ Örfi hukukta miras meselelerinin zaman içerisindeki değişkenliği ileriki kısımlarda işlenecektir.

Şer‘î hukukun karşı çıkmadığı ve kanun boşluğu bıraktığı alanlarda örfi hukuk söz sahibi olur. Her ikisine de bakan mahkeme Tanzimat dönemine kadar aynı

¹⁹⁶ Koşum, “Osmanlı Örfi Hukukunun İslam Hukukundaki Temelleri”, s. 151.

¹⁹⁷ Halil İncılık, “Kanunnâme”, *DİA*, XXIV, 333.

¹⁹⁸ Apaydın, “Siyâset-i Şer‘iyye”, *DİA*, XXXVII, 299.

¹⁹⁹ İncılık, *Osmanlı İdare ve Ekonomi Tarihi*, s. 30.

²⁰⁰ İncılık, *a.g.e.*, s. 33.

²⁰¹ Mehmet Akman, “Örf”, *DİA*, XXXIV, 93.

olmasına rağmen Tanzimat döneminde Nizâmiye Mahkemeleri ve Şer'îye Mahkemeleri şeklinde ayrılmıştır. Örfi hukukla ilgili kanunları düzenleyen nişancının, yani *müftî-yi kânunun*, medrese kökenli olması şartı dikkate alındığında onun örfi hukuku hazırlarken şer'î hukuka aykırı hükümler vermeyeceğine delil olarak gösterilebilir. Ancak bazen kardeş katli uygulamasında olduğu gibi şer'î hukuka aykırı olarak örfi hukuk söz konusu olabilmekteydi.²⁰²

Örfi hukuk içerisinde kardeş katli ile birlikte İslam hukuku ile bağdaştırılmayacak cezalar yer almaktadır. Reayâdan alınan bir takım örfi vergilerde İslam hukuk açısından onaylanmayan uygulamalardır. Sultan II. Mustafa'nın örfi kanunlar içerisinde şer'e aykırı olan uygulamaların bundan sonra yer almayacağını sadrazamına bildirmesinde şer'e muvafık olmayan birtakım kuralların örfi hukukun içerisinde bulunduğunu göstermesi açısından önemlidir.²⁰³

İkinci Bâyezid'in oğlu, şehzade Korkud'un 1508 yılında babasına gönderdiği "Da'vetü'n- Nefsi't-Tâliha ile'l-Amâli's- Sâliha" adlı eserde saltanat hakkından ferâgat etme sebebini iyi bir Müslümanın başarılı ve etkili bir yönetici olamayacağı tespitine dayandırmaktadır. Çünkü Şehzade Korkud'a göre şeriat ve örf uyumsuz. Dolayısıyla şeriate tam olarak uymak isteyen bir kişi örfi hukuk kurallarının işlemek zorunda olduğu siyaseti tercih etmemelidir. Zira şeriate aykırı olan örfi uygulamalar bulunmaktadır. Bunların başında şer'i dayanağı bulunmaksızın adam öldürmek veya öldürmeyi emretmek olduğunu ifade etmektedir. Burada siyaseten katli ve onun özel bir şekli olan kardeş katlini kastetmektedir. Şehzade Korkud'a göre şeriate uygun olmadığını düşündüğü örfi uygulamalara haksız olarak toplanmak zorunda kalınan malları örnek vermektedir. Şeriate uygun olanların yanında şeriate uygun olmayarak toplanan mallar reayadan razı olarak alınsa bile uygun değildir. Ayrıca yöneticilerin günah kirlerinden uzak kalabilmesi kolay değildir. Yöneticilik pekçok şeyle uğraşmayı gerektirir ki bu da kalp huzuruna engel bir durum arz etmektedir. Bütün bu gibi durumlardan kendini koruyan yöneticiler dahi er geç taht kavgaları gibi çeşitli fitne durumları ile karşılaşmak zorunda kalabilecek olması her zaman mümkündür. Şehzade

²⁰² Mustafa Avcı, *Türk Hukuk Tarihi Dersleri*, Mimoza Yayınları, 5. Baskı, 2015, s. 85, 86.

²⁰³ Akgündüz, "Osmanlı Hukukuna Giriş ve Fatih Devri Kanunnameleri", 1. Kitap, s. 65, 66; İsmail Acar, "Osmanlı Kanunnameleri ve İslam Ceza Hukuku", *DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. XIII-XIV: İzmir 2001, ss. 53-68.

Korkud tarafından Osmanlı siyasi sistemine getirilmiş olan eleştirilerin altında kendisini taht için en iyi aday olarak görmesi muhtemel olmakla birlikte dedesi tarafından kanunlaştırılan kardeş katlinden tedirgin olması da düşünülebilir.²⁰⁴ Şehzâde Korkut'un şer' ile örf konusunda getirmiş olduğu eleştiriler genel olarak değerlendirildiğinde esasında örfi hukukun şeri hukuktan ayrı olarak değerlendirilmesi gerektiğini ifade eden görüşte olanların delillerini içermekte olduğu görülmektedir.

²⁰⁴ Şehzâde Korkud, *İslâm'da Ganimet ve Cariyelik Osmanlı Sistemine İçeriden Bir Eleştiri Hallu İşkâli'l-Efkâr fi Hilli Emvâli'l-Küffâr*, Yayına hazırlayan: Asım Cüneyt Köksal, çev: Osman Güman, İSAR, Ensar Neşriyat Tic. A. Ş. İstanbul 2013, s. 28-36; Osmanlı Devleti'ni düştüğü durumdan kurtarmak maksadıyla yazılan ve padişah ve devlet erkânının eksikleri ve yanlışları düzeltebilme amaçlı yazılmış olan siyasetnâme türü eserler için bkz. Bayram Ürekli, "Dördüncü Murad Devrine Dâir Kadı-Zâde'nin Bir Manzûmesi", *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, 1997, Sayı 11, s. 282-283.

II. ŞER'Î HUKUK AÇISINDAN KADININ MİRAS HUKUKU

İslâm ve Osmanlı hukukunun temel kaynağı olan Kur'ân-ı Kerîm birçok hukukî hükmü farklı şekillerde ele almaktadır. Hukukî hükümlerin bir kısmı idare, toprak hukuku gibi genel hukuk prensipleri ve çerçeve hükümler tarzındayken diğer bir kısmı konumuz olan miras hukukunun büyük bir bölümünü de içine alan ayrıntılı hükümler vaz' etme şeklindedir.²⁰⁵ İslam Miras hukuku da İslam hukukunun bir bölümü olması nedeniyle İslam hukukunun kaynakları İslam miras hukukunda kaynaklarını oluşturmaktadır.²⁰⁶ Dolayısıyla İslam miras hukukunun kitap'taki yani Kur'ân-ı Kerîm'deki delilleri arasında miras ile ilgili ayet-i kerimeler yer almaktadır. Bu âyet-i kerîmelerde kadınların miras hisseleri de bulunmaktadır.²⁰⁷ Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan miras hisselerinin belirlendiği kimseler özellikle en yakın mirasçılardır. Nispeten daha uzak akrabaların miras hisseleri ise sünnete, icma ve içtihad ile belirlenmiştir.²⁰⁸

İslâm hukukunun ikinci kaynağı sünnettir. Bu durum sünneti daha az değerli kılmaz. Kur'ân'ın anlaşılmasında sünnete ihtiyaç vardır. Sünnet adeta Kur'ân'ın ete kemiğe bürünmüş halidir.²⁰⁹ Kur'ân'ın vaz'ettiği hükümleri teyit ettiği gibi müphem ve mücmel bıraktığı birtakım hususları da açıklar. Hadis, Kur'ân'da geçen genel hükümleri tahsis edebilir ve Kur'ân'da geçmeyen meselelerin hukukî dayanağı haline gelebilir.²¹⁰

İslam miras hukukunda, İslam hukukunun asli kaynaklarından sünnette ferâiz ile ilgili hükümlerin ve bilgilerin öğrenilmesinin, öğretilmesinin ve unutulmamasının teşvik edildiği görülmektedir.²¹¹ Hz. Peygamber'den (s.a.v.) nakledilen "*İlim üçtür, bunun dışında kalanlar fazlalıktır. Muhkem ayet, devam eden sünnet, âdil bir miras taksimidir.*" hadisine istinaden miras taksiminin (*ferâiz*) ilmin üçte biri olduğunu ifade edenler olmuştur. Hadislerde geçen ferâizin, ilmin üçte biri veya ilmin yarısı olduğu

²⁰⁵ Akgündüz, "Osmanlı Hukukuna Giriş ve Fatih Devri Kanunnameleri", 1. Kitap, s. 49, 50.

²⁰⁶ Mustafa Uzunpostalcı, *Hukuk ve İslam Hukuku II*, Konya: Damla ofset, 1990, s. 28.

²⁰⁷ Nisa suresi, 4/ 11, 12, 176.

²⁰⁸ Şakir Berki, *Kur'an'da Miras Hukuku*, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/304/2861.pdf>, s. 107.

²⁰⁹ Yunus Apaydın, *İslam Hukuk Usûlü*, Kardeşler Form Ofset Baskı, Kayseri 2016, s. 49, 50.

²¹⁰ Akgündüz, "Osmanlı Hukukuna Giriş ve Fatih Devri Kanunnameleri", 1. Kitap, s. 50.

²¹¹ Uzunpostalcı, *Hukuk ve İslam Hukuku II*, s. 30.

şeklindeki ifadeler aslında bu ilmin önemini anlatan vurgular olarak değerlendirilebilir.²¹²

Sünnetin miras hukukuna kaynaklık ettiği duruma ninenin vâris olması durumunda altıda bir alması örnek verilebilir.²¹³ Bununla birlikte âyet-i kerîmede vâris oldukları bildirilmeyen bazı kimselerin hisseleri, dede ve ninenin mirası, kız kardeşlerin kızlarla birlikte vâris olunca asabe olup mirasa hak kazanacakları gibi hususlar da sünnetle sabit olmuştur.²¹⁴

İslâm hukukunun üçüncü kaynağı ise *icmâ'*dir. *İcmâ'* Hz. Peygamber'in vefatından sonra herhangi bir asırda yaşamış olan müctehidlerin bir meselenin şer'î hükmü konusunda görüş birliği içerisinde olmalarıdır.²¹⁵ İslam miras hukukunda icma ile sabit olan durumlara ölen kişinin babası bulunmadığında dedesinin babası yerine geçmesi, ölenin oğlu olmadığında oğlun oğlunun oğul yerine, kızı olmadığında oğlun kızının kız yerine geçmesi, baba bir erkek kardeşin anne baba bir erkek kardeş gibi kabul edilmesi, baba bir kız kardeşin anne baba bir kardeş gibi kabul edilmesi örnek olarak verilebilir.²¹⁶

İslâm hukukunun asli delillerinin sonuncusu ise kıyastır. Kıyas, kitap ve sünnette hükmü bulunmayan bir meseleye aralarındaki müşterek illet sebebiyle bu kaynaklardan birisinde bulunan hükmü vermeye denir.²¹⁷ İslam miras hukukunda kıyas ile verilmiş hüküm yoktur.²¹⁸ İslâm hukukundaki bu dört delile *aslî deliller* denir. Bunun yanında fer'î veya tâlî delil de denilen ve aslî delillerden çıkarılmış olan ikinci derecede olan deliller de bulunmaktadır.²¹⁹ Miras konusunda müctehit âlimler bir takım miras hükümlerini elde ederken fer'î delillerden de istifade etmişler, sahabenin görüş ve reylerine dayanmışlardır.²²⁰

²¹² Ali Bardakoğlu, "Ferâiz", *DİA*, XII, 362, 363.

²¹³ Ebu Tahir Muhammed b. Mahmud Abdurraşid es-Secâvendî, *Metnü'l-Feraiz Tercümesi, İslam Miras Hukuku ve Felsefesi*, çev. Abdullah Tunca, y.y., t.y., s. 178.

²¹⁴ Uzunpostalcı, *Hukuk ve İslam Hukuku II*, s. 31.

²¹⁵ Bilal Aybakan, *Fıkıh İlminin Oluşum Sürecinde İcmâ'*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2003, s. 144.

²¹⁶ Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, Nesil Yayınları, İstanbul 1991, s. 363; Uzunpostalcı, *Hukuk ve İslam Hukuku II*, s. 31.

²¹⁷ Saffet Köse, *İslam Hukukuna Giriş*, Hikmetevi Yayınları, Gözden Geçirilmiş Üçüncü Baskı, Ekim 2013, s. 128.

²¹⁸ Uzunpostalcı, *Hukuk ve İslam Hukuku II*, s. 31.

²¹⁹ Muhsin Koçak, Nihat Dalgın, Osman Şahin, *Fıkıh Usûlü*, İstanbul: Ensar Yayınları, 2013, s. 34.

²²⁰ Uzunpostalcı, *Hukuk ve İslam Hukuku II*, s. 31.

Osmanlı hukuk sisteminin şer'î ve örfî yapısını miras hukuku alanında da görmek mümkündür. Osmanlı Devleti'nde mülk sahibi olunan tüm menkul yani taşınabilir mallar ve gayri menkul yani taşınamayan mallar İslam miras hukukuna göre pay edilmekteydi. Bu, miras hukukunun şer'î hukuk ile ilgili olan kısmıdır.²²¹ Aralarında anlaşma sağlayamayan ve şer'î hukuka göre miras paylaşımı yapmak isteyen mirasçılar İslamın öngördüğü bu sisteme göre paylaşım gerçekleştirebilmektedir. Miras hukukunun örfî hukuk ile ilgili olan kısmında ise miri arazinin tasarruf hakkı, icareteynli ve mukataalı vakıflarda intikal meseleleri yer almaktadır.²²²

Şer'î ve örfî miras hukukunun *şer'î intikal* ve *örfî intikal* şeklinde de ifade edildiği görülmektedir. *Şer'î intikal*, miras hukukunda mülk malların şer'î hukuk tarafından belirlenen oranlarda vârisler arasında paylaşılması anlamında kullanılırken, *örfî intikal* arazin üzerindeki tasarruf hakkının ülü'l-emr tarafından tesbit edilen kişilere verilmesini ifade etmektedir.²²³ *Örfî intikal*de tasarruf hakkını elinde bulunduran mutasarrıfın vefat etmesiyle bu hakkın, devletin örfî hukukla belirlediği akrabalarına geçmesidir. Mülküne değil de sadece kullanım hakkına sahip olunan araziler ise, aşağıda anlatılacağı üzere, mîri arazi, irsadi vakıf arazileri, icâreteynli ve icâre-i vâhide-i kadîmeli vakıf akarlar, mukâtaa-i kadîmeli vakıf akarlardır.²²⁴

Bu araştırmada şer'î ve örfî miras hukukunda kadının durumu Osmanlı yenileşme döneminde Konya şer'îyye sicillerine yansıyan miras davaları çerçevesinde ele alınacaktır. İslam hukukunda ferâiz adı altında işlenen İslam miras hukukunu Osmanlı toplumunun tarih içerisinde yaşanmış bitmiş bir uygulaması olarak değerlendirmek doğru olmaz. Ferâizin bugün dahi medeni kanun yanında tarafların rızası doğrultusunda uygulanabildiği sosyal bir gerçekliktir.²²⁵ Kişinin mirası,

²²¹ Akyılmaz, "Osmanlı Miras Hukukunda Kadının Statüsü", s. 473.

²²² Akyılmaz, "Osmanlı Miras Hukukunda Kadının Statüsü", s. 473.

²²³ Ahmet Akgündüz, "İntikal", *DİA*, XXII, 353; Surayı Faroqhi, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, çev. Neyyir Kalaycıoğlu, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000, s. 299.

²²⁴ Akgündüz, "İntikal", *DİA*, XXII, 353.

²²⁵ Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, s. 70

doğumu, evliliği gibi hayatında yaşamış olduğu diğer olaylarda olduğu gibi ait olduğu ailenin dinine veya yaşamış olduğu muhitin, devletin hukukuna göre taksim edilir.²²⁶

Osmanlı hukukunda şer'î hukukun temelini, fûru fıkıh denilen İslam hukukunun ana kaynakları ve bu kaynaklara dayanarak fıkıh usulündeki ilmî esaslar çerçevesinde müctehid hukukçuların ictihadları oluşturmaktadır. Dolayısıyla şer'î hukukun kaynakları fûru fıkıh ve fetva kitaplarıdır. Şer'î hukuk, özel hukuk alanında ayrıntılı düzenlemeler yapmıştır. Miras hukuku da bu özel hukuk alanlarından biridir.²²⁷ Ayet ve hadislerde yer alan hükümlerle birlikte İslam hukukçularının yorum ve katkılarıyla zenginleşen miras hukuku bölümü kendi içinde tutarlı bir bütünlük göstermektedir.²²⁸

A. Şer'î Miras Hukuku (*Ferâiz*)

Osmanlı dönemi miras hukukunda kadının yeri incelenirken İslam miras hukukunun bilinmesi gerekmektedir. Osmanlıda miras paylaşımında şer'î hukuk bölümünün içerisinde yer alan ve ayrıntılı hükümler içeren feraiz ilmini bilmek şer'iyye sicillerine yansıyan miras davalarını anlayabilmek açısından önemlidir. İslam miras hukukunda kadının durumunu anlayabilmek için öncelikle feraiz ilmi ve kadının feraiz ilmindeki yeri, hisseleri anlatılacaktır.

Teknik anlamda *ferâiz*, İslam miras hukukunu inceleyen ilim dalına denir. Ferâiz farz kökünden gelmekle birlikte *farîza* kelimesinin çoğuludur. *Farîzâ*, üç anlamda kullanılmaktadır. İlki, *ef'âl-i mükellefîn* kategorisi içerisinde yer alan *farz* anlamındaki yani mükelleften yapılması kesin ve bağlayıcı tarzda istenen dini emirler manasındaki kullanımıdır. İkincisi ise Kur'ân'da evlenme akdi sırasında kadınların aldıkları mehir anlamıdır. Üçüncüsü ise mirasçılarının terikedeki paylarıdır. Zamanla ferâiz, miras hukukunu ifade eden özel bir kavram haline gelmiştir.²²⁹

İslam miras hukuku aileyi koruyan, ferdiyetçi ve kolektivist-sosyalist sistemleri içerisinde barındıran bir yapı arz etmektedir. İslam miras hukukunda aileyi koruyan

²²⁶ Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, s. 17.

²²⁷ Koşum, "Osmanlı Örfi Hukukunun İslam Hukukundaki Temelleri", s. 157-158.

²²⁸ Ali Bardakoğlu, "Aile Hayatı", *İlmihal II (İslam ve Toplum)*, İstanbul: İSAM, 2006, s. 246.

²²⁹ Bardakoğlu, "Ferâiz", *DİA*, XII, 362. Ferâiz kelimesinin miras hukuku anlamında kullanılması Hz. Peygamber döneminde gerçekleştiği görüşünün daha isabetli olduğunu Ali Bardakoğlu ifade etmektedir.

sistem ile malların üçte ikisinin kanuni mirasçılara kalması, ferdiyetçi sistem ile malların üçte birinde mûrise tasarruf yetkisi vermesi, kollektivist-sosyalist sistem ile hiçbir vârisin bulunmaması durumunda mirasın devlet hazinesine kalması esası kastedilmektedir. İslam miras hukukunda mirasın paylaşılması konusunda ihtiyaç ve nimet külfet dengesi dikkate alınarak adalet ve hakkaniyete dayalı bir sistem benimsenmiştir.²³⁰

İslam miras hukukunda kadınlar, erkeklerle hisse oranları bazı durumlarda değişmekle beraber miras alma hakkına sahiptir. Genel olarak erkekler ve kadınlar arasında ikili birli hisse oranında taksim gerçekleşmektedir. İslam miras hukukunda miras bırakan kişinin mirasçılarını mirastan mahrum etme hakkı bulunmamaktadır.²³¹ Mûrisin vârislerini mirastan mahrum edememesini sağlamak için bazı tedbirler alınmıştır. Haklı ve mantıklı bir neden olmadan ve diğer mirasçıların rızası olmadan, mirasçılardan birine veya birkaçına hibe yapılması, mirasçıya vasiyyetin yapılması ve vasiyyetin üçte bir ile sınırlandırılması, muvâzaalı satım aktinin yani mûris muvâzaasının gerçekleştirilmesi, ölüm hastalığında olan kişilerin mal üzerindeki tasarrufunun üçte birle sınırlandırılması, ölüm hastalığında karının mirastan mahrum bırakılması için gerçekleştirilen bain talakın Hanifelerce muvakkaten yani iddet süresi bitinceye kadar, Maliki ve Hanbeli mezheplerince devamlı olarak mirasçı olmaya engel teşkil etmemesi, vakıf işlemlerinin mirasçılara mal vermemek için yapılması durumunda malvarlığının üçte bir ile sınırlı olması bu tedbirler arasında sayılabilir. İslam miras hukukunun almış olduğu bu tedbirlere rağmen gerek günümüzde gerekse İslamın hüküm sürdüğü dönemlerde ve yerlerde şahsi ve örfi bazı nedenler gösterilerek kadınların mirastan mahrum bırakılması yönünde bazı tasarrufların gerçekleştiği görülmektedir.²³² Bu sebeple öncelikle Kuran-ı Kerimde kadınların miras haklarını görmek meselenin anlaşılması açısından da önem arz etmektedir.

²³⁰ İbrahim Yılmaz, “İslam Hukukunda Kız Çocuğunun Miras Hakkı ve Cahiliye Döneminde Kız Çocuğunu Mirastan Mahrum Etmenin Günümüz İslam Ülkelerindeki İslâm Ülkelerindeki İz Düşümü”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 29, s. 263.

²³¹ Ancak murisini öldürme, irtidat vb. durumlarda mirastan mahrum olma söz konusu olabilmektedir.

²³² Yılmaz, “İslam Hukukunda Kız Çocuğunun Miras Hakkı” s. 264.

1. Kadınlarla İlgili Kur'ân'da Yer Alan Miras Hükümleri

İnsanın dünya hayatında mutluluğu bulabilmesinde ve yaratılış amacını gerçekleştirmesinde aile ve cemiyet içinde sağlıklı, dengeli ve düzenli insanî ilişkiler içerisinde olmasının ve âdil ve mâkul bir insan-servet ilişkisi kurabilmesinin önemi oldukça büyüktür.²³³ Bu sebeple Kur'ân-ı Kerîm'de servet dağılımının en önemli unsurlarından biri olan miras hükümlerine yer verilmiş ve bazı durumlarda fert fert hisselerin belirtilmesi suretiyle aile ve akrabalar arasında oluşması muhtemel sorunların önlenmesi veya haksızlıkların oluşmaması için miras hukukunun sınırları belirlenmiştir. İslam'da miras hakkının belirlenmesinde ise akrabalık bağları, insana dünya ve ahirette gelebilecek fayda, maddi ve manevi dayanışma sorumlulukları gibi birçok hususun dikkate alındığı görülmektedir.²³⁴

Nisa suresi 7. ayetinde şöyle buyrulur:

‘‘Ana, baba ve akrabaların (miras olarak) bıraktıklarından erkeklere bir pay vardır. Ana, baba ve akrabaların bıraktıklarından kadınlara da bir pay vardır. Allah, bırakılanın azından da çoğundan da bunları farz kılınmış birer hisse olarak belirlemiştir.’’

Bu ayet-i kerimede kadınların ve diğer aile fertlerinin miras hisselerinde paylarının olduğunu ifade etmektedir. Aynı zamanda bu ayet, Câhiliye döneminde görülen miras konusundaki haksızlıkları kaldırırken diğer taraftan da adaletli bir sistemi getirmektedir. İslamiyetten önce kadınlara mirastan pay verilmezken erkekler gerek kan hısımlığı yoluyla gerekse evlat edinme, kan kardeşliği veya vasiyet gibi yollarla vâris olabiliyorlardı. İslam dini ile beraber Mekke döneminde miras konusunda herhangi bir değişiklik olmazken Medine döneminde muhacir ve ensar arasında kardeşlik anlaşması (*muâhât*) gereği birbirlerine ilk dönemde mirasçı oldular. Ayrıca Araplar arasında yaygın olan muvâlât akdi mirasa hak kazanmaya sebep kılındı. Ayetin sonunda mirasın miktarı ne olursa olsun vârislerin paylarının belli

²³³ Hayreddin Karaman - Mustafa Çağrıncı- İ. Kâfi Dönmez- Sadreddin Gümüş, *Kur'ân Yolu: Türkçe Meal ve Tefsir*, Ankara 2006, II, 14 (Nisa, 2).

²³⁴ Hayreddin Karaman, ‘‘İslam'ın Getirdiği Aile Anlayışı’’, Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi 2, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Aralık 1992, <https://ailetoplum.aile.gov.tr/uploads/pages/bilim-serisi/11-sosyokulturel-degisme-surecinde-turk-ailesi-ii.pdf>.

olduğunu ifade etmektedir.²³⁵ Nisa suresi 33. Ayetin bu kardeşlik ile ilgili olduğu düşünülmektedir.²³⁶

“(Erkek ve kadından) her biri için ana-babanın ve akrabanın bıraktıklarından (pay alan) vârisler kıldık. Yeminlerinizin bağladığı (ahitleştiginiz) kimselere de²³⁷ kendi hisselerini verin. Şüphesiz Allah her şeye şahittir.”

Bu ayet ve Nisa Suresi 11. ve 12. ayetlerden sonra ensar ve muhacir kardeşlerinin birbirlerine vâris olma durumu kaldırıldı.

Miras ayetlerinin sebab-i nüzûlüne bakıldığında sahâbeden Câbir’i (r.a), Rasulululah’ın hasta ziyareti esnasında ‘Malım hakkında ne yapayım?’ sorusu üzerine indiği rivayet edilmektedir.²³⁸ Yine Ensardan Evs b. Sabit’in vefatı üzerine geride hanımı Ümmü Kahle’yi ve üç kızını bıraktığı halde, amcazadeleri mirası almışlar ve eşi ve kızlarına mirastan pay vermemişlerdi. Cahiliye döneminde Arapların, mızrakları ile savaşmayan ve yurdunu savunmayan mirasçı olamayacağına inanmaları nedeniyle kadınlara, erkek veya kız çocuklarına mirastan pay vermezlerdi. Bu durumu Allah Resûlü’ne arz eden Ümmü Kahle, beklemesi tavsiye edilince evine dönmüştü. Bu olay sonrasında miras ayetlerinin gelmeye başladığı ve esaslı bir yeniliğin zaman içerisinde gelen ayetlerle ortaya çıktığı rivayet edilmektedir.²³⁹ İslam hukukunda mirasın nasıl paylaşılacağı Nisa Suresi 11., 12. ve 176. ayetlerde anlatılmış, bu

²³⁵ Karaman v.dğr., *Kur’ân Yolu*, II, 21.

²³⁶ Karaman v.dğr., *Kur’ân Yolu*, II, 21.

²³⁷ Miras hükümleri gelmeden önce evlât ve kardeş edinme, vasiyet ile mirasa hak kazanma, miras sözleşmesi gibi uygulamalar vardı. Bazı müctehid ve müfessirler miras âyetlerinin gelmesi ile bu uygulamaların ortadan kaldırdığını ifade etmişlerdir. Ebû Hanîfe gibi bazı müctehidler ise şartlarına uygun miras ve tazminat sözleşmesi (muvâlât akdi) bu âyete dayalı olarak vardır ve yürürlükten kaldırılmamıştır; muvalat akdi yapanlar sıra kendilerine gelirse mirastan hisselerini almaya hak kazanabilirler bkz. Karaman v.dğr., *Kur’ân Yolu*, II, 57, 58. Abdülaziz Bayındırın bu ayette geçen sözleşme anlamına gelen kelime ile ilgili farklı bir tespiti bulunmaktadır. Bu durumu ilk defa kendisi bulduğunu da ifade etmektedir. Kendisi ile sözleşme yapılan kişiler varislerden karı kocadan herhangi biridir. Çünkü onlar aralarındaki sözleşme ile birbirlerine akraba haline gelen tek iki kişidir. Terikede kendilerine ilk olarak hisselerinin miktarı ne ise verilir. Daha sonra diğer hisseler verilir. Böylece mezheplerde terike paylaşımında gerçekleşen avliyenin olmadığını örnekle anlatmaktadır. Ateistlerin Kurandaki miras hisselerinin toplandığında fazla çıktığı iddiaasına bu şekilde cevap vermektedir. <https://www.youtube.com/watch?v=FeD9LcibeII>, “Kuran’da matematiksel hata var mı?”.

²³⁸ Buhârî, “Tefsîr”, 4/4; Karaman v.dğr., *Kur’ân Yolu*, II, 21.

²³⁹ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, İstanbul: Azim dağıtım, t.y., II, 515.

ayetlerde geçmeyen hisseler ve mirasçılarının hisseleri sünnet ve icma ile açığa kavuşturulmuştur. Bu ayet-i kerimeler şunlardır:

Allah size, çocuklarınız (ın alacağı miras) hakkında, erkeğe iki dişinin payı kadarını emreder. (Çocuklar sadece) ikiden fazla kız iseler, (ölenin geriye) bıraktığının üçte ikisi onlarıdır. Eğer kız bir ise (mirasın) yarısı onundur. Ölenin çocuğu varsa, geriye bıraktığı maldan, ana babasından her birinin altında bir hissesi vardır. Eğer çocuğu yok da (yalnız) ana babası ona vâris oluyorsa, anasına üçte bir düşer. Eğer kardeşleri varsa anasının hissesi altında birdir. (Bu paylaşırma, ölenin) yapacağı vasiyetten ya da borcundan sonradır. Babalarınız ve oğullarınızdan, hangisinin size daha faydalı olduğunu bilemezsiniz. Bunlar, Allah tarafından farz kılınmıştır. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. Eğer çocukları yoksa, karılarınızın geriye bıraktıklarının yarısı sizindir. Eğer çocukları varsa, bıraktıklarının dörtte biri sizindir. (Bu paylaşırma, ölen karılarınızın) yaptıkları vasiyetlerin yerine getirilmesi yahut borçlarının ödenmesinden sonradır. Eğer sizin çocuğunuz yoksa, bıraktığınızın dörtte biri onlarıdır. Eğer çocuğunuz varsa bıraktığınızın sekizde biri onlarıdır. (Yine bu paylaşırma) yaptığınız vasiyetin yerine getirilmesinden yahut borçlarınızın ödenmesinden sonradır. Eğer kendisine vâris olunan bir erkek veya bir kadının evladı ve babası olmaz ve bir erkek veya bir kız kardeşi bulunursa ona altında bir düşer. Eğer (kardeşler) birden fazla olurlarsa, üçte birde ortaklırlar. (Bu paylaşırma vârislere) zarar vermeksizin yapılan vasiyetin yerine getirilmesinden yahut borcun ödenmesinden sonra yapılır. (Bütün bunlar) Allah'ın emridir. Allah hakkıyla bilendir, halimdir (hemen cezalandırmaz, mühlet verir.).²⁴⁰

Nisa Suresi onbirinci ve onikinci ayetin iniş sebebinin Uhud Savaşında şehid olan Sa'd b. Rebî'nin Rasulullah'a kocasının erkek kardeşinin tüm mirasa el koyduğunu ve Sa'd'ın kızlarının ve kendisinin kaldıklarını söylemesi

²⁴⁰ Nisa Suresi 4/11-12.

olduğu rivayet edilmektedir. Rasululah Sa'dın karısına sabırla beklemesini ve Allah'ın bu konu ile ilgili hüküm vereceğini ümit ettiğini belirtmesinden bir süre sonra ayetler geliyor. İslam miras hukukuna göre gerçekleştirilen ilk terike paylaşımı budur.²⁴¹

Senden fetva istiyorlar. De ki: "Allah size "kelâle"²⁴² (babasız ve çocuksuz kimse)nin mirası hakkında hükmünü açıklıyor: Çocuğu olmayan bir kişi ölür de kız kardeşi bulunursa bıraktığı malın yarısı onundur. Eğer kız kardeşi ölür ve çocuğu da bulunmazsa, erkek kardeş ona vâris olur. Eğer kız kardeşler iki iseler, (erkek kardeşin) bıraktığının üçte ikisi onlarıdır. Eğer kardeşler erkekli kızlı iseler o zaman, (bir) erkeğe, iki kızın hissesi kadar (pay) vardır. Sapmayasınız diye Allah size (hükmünü) açıklıyor. Allah her şeyi hakkıyla bilendir.²⁴³

İslam miras hukukunda vefat eden kimsenin arkasında bıraktığı malın nasıl paylaşılacağı ile ilgili olan bu ayet-i kerimelerle birlikte sünnet ve icma ile miras payları belirlenmiştir. Bu ayetlerde kadına verilecek hisselerin belirtilmesi konumuz açısından ayrıca önem arz etmektedir.

Ayet-i kerimelerin indiği çağa bakıldığında öz kızların mirastan mahrum edildiği bir sosyal çevre bulunmaktaydı. Gerek surenin baş kısmında gerekse son ayetlerinde kız çocuklar ve kız kardeşler mirastan pay sahibi kılınmak suretiyle İslâm'ın kadınlara getirdiği hakların bir bölümüne dikkatleri çekmektedir.²⁴⁴ İslam ile kadınlar ve çocukların mirasa hak kazanamamaları ortadan kaldırılmış önce miktar belirtilmeden daha sonra hisselerinin belirlenmesi ile herbirinin alacağı oranlar tespit edilmiştir.²⁴⁵ İslam miras hukukunda kadın ve erkek arasındaki miras paylaşımındaki hisse oranları cinsiyete göre değilde ihtiyaç ve akrabalık/yakınlık durumu esas alındığı anlaşılmaktadır. Kadın ile erkek hisse oranlarının ikili birli olduğu durumlar özellikle kız ile erkeğin anne baba bir kardeşler oldukları durumlarda geçerli olduğu

²⁴¹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, II, 519-520.

²⁴² Kelâle, kendisine varis olacak baba ve çocuk bırakmadan ölen kimse demektir.

²⁴³ Nisa Suresi 4/176.

²⁴⁴ Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu*, II, 197.

²⁴⁵ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, s. 364.

görülmektedir. Bunun sebebi ise yine Nisa Suresi 34. Ayette belirtilen biri fizyolojik diğeri ekonomik sebepten olduğu belirtilmektedir.²⁴⁶ Kadının erkeğe göre daha narin yaratılıştta olması mirastan daha fazla alması veya en azından eşit alması durumunu akla getirebilir. Zihinleri meşgul eden bu hususu fakihler ve tefsir alimleri aşağıdaki başlıktaki olduğu üzere açıklamaya çalışmaktadırlar.²⁴⁷

2. İslam Miras Hukukunda Erkeğin Hissenin Kadının Hissenin İki Katı Olması Meselesi

İslam dini Arap yarımadasında yayılmaya başladığı dönemlerde toplum içerisinde devam edegelen aile hukuku ile ilgili bazı uygulamalar bulunmaktaydı. İslam dini ile bu uygulamaların birçoğu ortadan kaldırılmış veya değiştirilmiştir. Kadının miras konusundaki durumuda değiştirilen konulardan biridir. İslam, miras haklarından yoksun olmak bir yana mirasın bizzat konusu olan kadını eş, kız, ana, kız kardeş gibi sıfatlarla miras alan ailenin bir üyesi haline getirmiştir.²⁴⁸ İslam, gelişile kadının hayatına ileri bir boyut kazandırmış, Müslüman kadına ailesinden, kocasından ve çocuklarından kalan miras ile alakalı bir takım kanuni haklar vermiştir.²⁴⁹ Ayrıca kendi malı hakkında kocasının rızasına bağlı olmaksızın kullanabilme hakkı vermiştir. Başka bir ifadeyle Müslüman kadının, malını yönetme konusunda kocasının rızasını alma zorunluluğu bulunmamaktadır. Aksine kocası karısının malından istifade edebilmek için yasal izne ihtiyaç duymaktadır. Bununla birlikte kocaya karısının ve ailesinin tüm sorumluluğu yüklenmiştir.²⁵⁰

²⁴⁶ Yılmaz, “İslam Hukukunda Kız Çocuğunun Miras Hakkı”, s. 277.

²⁴⁷ Yazır, *Hak Dini Kuran Dili*, II, 521.

²⁴⁸ Hamza Aktan, “İslam Aile Hukuku”, Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi 2, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Aralık 1992, <https://ailetoplum.aile.gov.tr/uploads/pages/bilim-serisi/11-sosyokulturel-degisme-surecinde-turk-ailesi-ii.pdf>; İlber Ortaylı mirasta kadının erkekle eşit hisse almasını kaybetmesini uygarlığın değişmesine ve ailenin matriarkal (anaerkil) yapıdan patriarkal (babaerkil) yapıya geçmesine bağlamaktadır. Patriarkal ve agnatiq ve yani baba ve hısımlığına verilen değerin artmasıyla birlikte evlilik, boşanma ve miras gibi konularda kadın eşitliğini kaybettiğini düşünmektedir (Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, s. 64).

²⁴⁹ Orhan Bingöl, Toplumsal Cinsiyet Olgusu ve Türkiye’de Kadınlık, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 16 (Özel Sayı I)*, ss. 108-114, 2014, s. 111.

²⁵⁰ Afaf, Lutfi al-Sayyid Marsot, ‘The Revolutionary Gentlewomen in Egypt’, in *Women in the Muslim World*, Louise, Beck and Nikki, Keddie (eds.), (Cambridge, MA. Harvard University Press, 1978), pp. 261-276.

İslam dininin miras ile ilgili hükümlerinin ve İslam hukukunun belirlediği ölçü ve paylaşımların iyi anlaşılması gerekmektedir.²⁵¹ Bu konuda temelde iki yaklaşım dikkatleri çekmektedir. Bunlar, İslam hukukunda ihtiyaç dengesinin gözetilmesi nedeniyle erkeğe iki pay, kadına bir pay verilmesi görüşünün isabetli olduğunu savunan yorum ile çağın değişimi neticesinde kadının konumunun farklılaşması nedeniyle kadının miras payının yeniden yorumlanması gerektiğini ileri süren düşüncedir. İslam miras hukukunun kadın ve erkeklerin hisselerinin oranları eleştiri konusu yapılmaktadır. İslam hukuku'nda kadının miras hisselerinin mahiyeti İslam hukukunun genel iç dinamikleri ve kendi içerisindeki hukuk mantalitesi ile ilgili olduğu söylenebilir. Erkek ve kadın arasında yaratılıştan kaynaklı bazı farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıkları dikkate alan İslam dini, kadın ve erkeğin fitratını dikkate alarak eşit olması mümkün olan durumlarda eşit hükümler verirken, uygun olmadığı durumlarda farklı hükümler ortaya koymuştur. Miras da esasında kadın ve erkeğin fitratlarını gereği ayrıldıkları durumlardan biridir.²⁵² Aynı zamanda İslam'ın erkek ve kadına yüklemiş olduğu mükellefiyetlerle yakından ilgilidir.²⁵³

Bu durumun esasen adalete ters düştüğünü iddia etmek aceleci bir karar olur. Zira her nimet bir külfeti gerektirmektedir. Yükümlülüklerin çok olup hakların eşit olması adalete aykırıdır. Dolayısıyla İslam hukukunda da bir kimseye fazla yükümlülük verildiğinde o kimseye haklardan daha fazla yararlanma esası getirilmiştir ve miras taksiminde bu durum hisselerine yansımıştır. Bu duruma şöyle bir örnek verilebilir. Devlet memurlarının değişik kademelerdeki hizmet durumlarına göre maaşları belirlenmiştir. Aynı iş, aynı sorumluluk gerektiren işlerde farklı maaşlar verilmiş olsa adaletsiz bir uygulama gerçekleşmiş olmaktadır.²⁵⁴ Dolayısıyla erkeklerin ailedeki maddi sorumluluklarının, kadınlar ile kıyaslandığında daha fazla olması, miras konusunda da daha fazla hak sahibi olmalarını gerektirmiştir. Erkeklerin mali sorumluluklarına karısının ve çocuklarının nafaka mükellefiyeti,

²⁵¹ Bardakoğlu, "Aile Hayatı", s. 249.

²⁵² Betül İpşirli Argıt, "Hz. Peygamber ve Kadın", <http://www.sonpeygamber.info/hz-peygamber-ve-kadin> (23.09.2018); Emine Öztürk, "Kur'an'ın Kadına Bakışı ve İslam Tarihinde Kadının Sosyal Statüsüne Genel Bir Bakış", *Harakani Dergisi*, 2-2014, ss. 17-34, s. 26.

²⁵³ Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu*, II, 26; Abdullah Tunca, *İslam Miras Hukuku ve Felsefesi*, s. 46.

²⁵⁴ Uzunpostalcı, *Hukuk ve İslam Hukuku II*, s. 15.

gerektiğinde usûlünün ve diğer hısımlarının nafaka mükellefiyeti, mehir, mesken temini, evin idaresi gibi örnekler verilebilir.²⁵⁵

Nitekim Nisa suresi 34. ayette de erkeklerin mali sorumluluklarına “bir de erkekler kendi mallarından harcamakta (ve ailenin geçimini sağlamakta)dırlar” şeklinde işaret edilmektedir. Erkeğin ailede nafaka sorumlusu olması konusunda bütün müctehitler ittifak halindedirler. Hatta erkeğin fakir olup karısının nafakasını karşılayamadığı durumlarda kadının boşanma davası açabileceği konusunda görüş bildiren müctehidler bulunmaktadır.²⁵⁶ Erkeğin bu şekilde nafaka sorumlusu olması için evliliğin sahih akitle sabit olması gerekmektedir. İslam hukukunda mal ayrılığı esas olmakla birlikte kadınlar nafaka sorumlusu değildirler. Türk Medeni Kanunu’nda ise eğer karı ve koca mal ayrılığını kabul etmişler ise kocanın, karısının masrafa katılmasını isteme hakkı bulunmaktadır.²⁵⁷ Muhammed Hamdi Yazır erkeğe nafaka emrinin verilmesi nedeniyle mirastan iki kadın payı aldığını, erkek-kadın paylarının eşit olmasının hukukî eşitliğe engel olduğunu ifade etmektedir. Bazı durumlarda erkek hissesinin kadın hissesinin iki kat olmasını adaleti temin eden bir durum olduğunu beyan etmektedir.²⁵⁸

Erkeğe ait olan mali mükellefiyetlerden biri de mehirdir. Mehir erkeğin nikâh nedeniyle karısına ödemekle mükellef olduğu para veya mal olarak tarif edilebilir. Mehir İslam’da yalnız kadının malı olarak değerlendirilir ve kadının mehrini dilediği gibi kullanabilme hakkı vardır yani malında kendi söz sahibidir. Nikâh sonrasında hemen ödenebileceği gibi sonraya da bırakılabilmektedir. Sonraya bırakılan mehrin ayrılık veya ölüm durumunda ödenmesi zorunlu hale gelir. Kocanın ölmesi durumunda karısı terikeden mehrini talep edebilir. Terikeden kendisine düşen hissedenden önce mehri ödenir ve daha sonra diğer vârislerle beraber kendisine düşen hisseyi alır. Eğer karı, kocasından önce vefat ederse karının mûrisleri, kocasından mehrini talep edebilir.²⁵⁹ Dolayısıyla mehrin de erkeğin kadına vermekle mükellef olduğu mali mükellefiyetlerden olduğu görülmektedir.

²⁵⁵ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, s. 346.

²⁵⁶ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, s. 317.

²⁵⁷ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, s. 287, 288.

²⁵⁸ Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kuran Dili*, II, 521-522.

²⁵⁹ Aktan, “İslam Aile Hukuku”.

Ayrıca kadının hissesi erkeğin hissesinin yarısı olmadığı durumlar da bulunmaktadır. Mûrisin çocukları var ise terikesi paylaşılırken ana ve babası hayatta iseler 1/6 olmak üzere eşit pay alırlar. Dede ve nine, beraber vâris olmaları durumunda aynı şekilde eşit alırlar. Ana bir kardeşler erkek veya kadın olsunlar birden fazla olmaları durumunda 1/3 hisseyi eşit olarak paylaşırlar.²⁶⁰

İslam miras hukunun gereği gibi uygulanması durumunda, miras konusunda erkekler avantajlı gibi görünmektedir. Buna rağmen faydalanma açısından bakıldığında kadınların mali yükümlülüklerinin azlığı, mülk mallarını istemedikçe kimseyle paylaşmak, nafaka vermek gibi zorunlulukları bulunmaması nedeniyle bu pay sadece kendilerine aittir ve diledikleri gibi tasarrufta bulunma, saklama vs. hakları bulunmaktadır.²⁶¹ İslam hukukunda mal ayrılığı ilkesi bulunmaktadır. Kadın, mehirde olduğu gibi kendisine kalan miras payında da dilediği gibi kullanma hakkına sahiptir. Kadın izin vermeden onun malı ile ilgili hiç kimse tasarrufta bulunamaz. Bununla birlikte kadın, örneğin kocasına kalan miras paylarından nafaka, mehir, diyet gibi erkeğe ait olan mali yükümlülükler nedeniyle yararlanabilmektedir.²⁶²

Bununla birlikte koca, baba, oğul, oğlun oğlundan oluşan erkek mirasçılar, kız kardeşe, anneye bakmakla yükümlüdürler. Bu görevin erkeklere ait olması, onların mirasta iki kat pay almalarına sebep olduğu konusunda fikir beyan edenlerde bulunmaktadır. Bu durum sadece dini ve ahlaki alanda bırakılmayıp hukukî yaptırımlarla kontrol altına alındığı ifade edilmektedir.²⁶³ Kadının evli, dul, bekâr, ana, eş, kardeş olması nafakasının temini konusunda her zaman erkek bir yakınının sorumlu olması gerçeğini değiştirmez.²⁶⁴ Bununla birlikte günümüzde dini, ahlaki denilebilecek pek çok nedenden dolayı erkeğin İslam hukukunda belirtilen iki kat hak alma hakkını almak istemesine ve almasına rağmen yine İslam hukukunun kendisine yüklemiş olduğu sorumlulukları yapmak istememesi veya bu sorumluluğu kadınlara yüklemesi kadınların mağduriyetine sebep olmaktadır. Bu durum İslam hukukunun miras hukuku hisselerinin tartışılabilir hale getirmekte ve haksız ithamlara sebep

²⁶⁰ Karaman v.dğr., *Kur'ân Yolu*, II, 26; Karaman, "İslam'ın Getirdiği Aile Anlayışı".

²⁶¹ Karaman v.dğr., *Kur'ân Yolu*, II, 27.

²⁶² Karaman v.dğr., *Kur'ân Yolu*, II, 27.

²⁶³ Bardakoğlu, "Aile Hayatı", s. 248; Topaloğlu, *İslâm'da Kadın*, s. 178.

²⁶⁴ Karaman, "İslam'ın Getirdiği Aile Anlayışı".

olmaktadır. Bu sebeple İslam miras hukukuna göre talep edilen miras paylaşımında İslam hukukunun gerektirdiği sorumluluktan kaçmanın gözetilen dengenin bozulmasına, kul hakkının ihlaline ve uhrevi sorumluluğa neden olacağı unutulmamalıdır.²⁶⁵

Şah Veliyyullah Dihlevî ise insanoğlunun soyunun erkekle devam etmesi ve kız evladın evlendikten sonra başka bir aileye gelin giderek o ailenin soyunu devam ettirmesi nedeniyle miras payının ikiye bir verilmesinin adalete uygun olduğunu düşünmektedir. Ayrıca aileyi dışı karşı koruma ve ihtiyaçlarını temin etme görevinin erkeğe verilmesinin de bu şekildeki bir paylaşımı doğurmasının tabii olduğunu belirtmektedir.²⁶⁶

İslam toplumlarında kadının ekonomik anlamda haksızlığa uğradığına dikkat çeken Fazlurrahman kadın ve erkeğin miras hisselerinin toplumun içerisindeki konumuna ve ekonomik rollerine göre yapılması gerektiğini savunmaktadır. Fazlurrahman'a göre kadına ve erkeğe yüklenmiş olan ekonomik rollerin değişmesiyle kadın ve erkeğin hisse durumuda değişmelidir; adaleti temin etmek için kadın ve erkeğin rolleri değişmiş ise miras hisselerinin değişmesi zorunlu hale gelir.²⁶⁷

Musa Carullah kadın ile erkeğin miras hisselerinin farklılığı konusunda kadın ve erkeğin hukuki anlamda eşit ehliyete sahip olduklarını ifade etmektedir. Kur'an'da geçen erkek ve kadın hisselerininin belirtildiği miras ayetinin lafzının gayet açık olduğunu belirten Musa Carullah, erkek ve kadının ihtiyaçlarının farklılığı nedeniyle bu oranların belirlendiğini düşünmektedir. Farklı ihtiyaca rağmen eşit alınmasının adalete aykırı olacağını belirtir. O'na göre erkeğin miras olarak kadının sahip olduğu hisselerin iki katını alması kadının hukuki anlamda ehliyetinin erkekle eşit olmasını değiştirmez. Miras paylaşımındaki farklılığın gerçeğe uygun bir zorunluluk olduğunu

²⁶⁵ Bardakoğlu, "Aile Hayatı", s. 248.

²⁶⁶ Şah Veliyyullah Dihlevî, *Hüccetullâhi'l-Bâliğa: İslam Düşüncesinin İlkeleri*, çev. Mehmet Erdoğan, İstanbul: İz Yayıncılık, 2001, II, 369-370.

²⁶⁷ Fazlurrahman, *İslami Yenilenme Makaleler II*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2000, s. 142; Ahmet Efe, "İslam Miras Hukukunda Kadın-Erkek Hisselerinin Farklı Oluşu Üzerine Bir Değerlendirme", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sayı 18, s. 164-165; Zaman içerisinde kadının ailenin geçimine ortak olması neticesinde miras hissesinin erkekle eşit almasının maslahat gereği olduğunu ifade eden Hüseyin Kazım Kadri'nin görüşü için bkz. Nuran Koyuncu - Yasin Yılmaz, "Osmanlı'nın Son Yüzyılında Hukuk Düşüncesinin Dönüşümü ve Dönemin Başlıca Tartışma Konuları", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c. 26, sy. 2, 2018, ss. 77-109, s. 99.

ifade etmektedir. Buna rağmen sosyal hayatta nizamın değişmesi durumunda yani kadın ve erkek vazifelerinin değişmesi ile kadın erkeğin eşit alması veya daha fazla alması durumunu oluşabileceğini ifade eder.²⁶⁸

Hayreddin Karaman'ın kadınların erkeklere nazaran miras hisselerinin yarısını almaları hakkındaki hükmü konusundaki görüşü kısaca şöyledir: Ona göre Kur'an'ın indiği zaman ile şimdiki zamanda erkek ve kadın sorumlulukları aynı değildir; Kur'an'ın indiği dönemde erkekler cihad, diyet, kadın ve kız akrabalara bakma mükellefiyetleri gibi pekçok sorumluluklar taşımaktaydı; zamanımızda bu tür sorumlulukları yerine getirmeyen erkeklerin kadınlardan fazla hisse almaları adalete ters düşmektedir. Erkekler rıza ile kız kardeşlerine verirlerse kadınların aldıkları helal olur. Gerekğinde kadınlar bakımlarını üstlenmeyen erkeklerle eşit pay alır ve ihtiyaç duyarlarsa bu kısmı kendileri için harcarlar; ihtiyaç duymazlarsa ölmeden önce bu paranın erkek kardeşlerine ve mirasçılara kalmasını vasiyet ederler.²⁶⁹ Karaman'ın, erkek ve kadının sorumluluklarının değişmesi nedeniyle adalet gereği hisselerinin eşit olması gerektiği konusundaki düşüncesinin net olmadığı izlenimi vermektedir. Çünkü kadının bu fazla kısmı ihtiyaç duymadıkça harcamaması ve öldükten sonra geri verilmesini vasiyet etmesi gerektiğini söylemesi bu şekilde düşünmeye neden olmaktadır.

İslam miras hukukunda kadın ile erkek arasında bazı durumlarda görülen ikili birli taksime rağmen yukarıdaki ayetlerde de görüldüğü üzere kadının miras konusunda hiç hak sahibi olmadığı bir dönemde bu haklara sahip kılınması oldukça önemlidir. Miras ayetlerinin hemen akabinde²⁷⁰ kadının miras haklarının verilmesi konusundaki sınırlara riayet edenlere verilen müjdeler ile riayet etmeyenlere yönelik cezalar kadınların miras hisselerinin ve haklarının verilmesi konusunda inanan insanlar için ders alınması gereken ayetlerdir. Bu ayetleri düşünen her Müslüman, kadınların miras konusunda haklarının verilmesi konusunda daha dikkatli olacakları kesindir. Kadınların hibe, vasiyet ve muâvazalı akit gibi İslam hukukuna aykırı gibi görünmeyen bazı muameleler ile haklarına engel olmaktan geri durmaları

²⁶⁸ Musa Carullah, *Hatun*, Ankara: Kitâbiyât, 2001, s. 109-110.

²⁶⁹ <http://www.hayrettinkaraman.net/sc/00090.htm>

²⁷⁰ Nisa, 4/13-14.

beklenmektedir.²⁷¹ Günümüzde ve geçmişte İslam ülkelerinde yaşanan problem, ayetin erkek ve kadına vermiş olduğu hakların miktarı ile ilgili değildir. Asıl problem kadının İslam miras hukukundaki hakkını dahi almasında yaşadığı zorluklardır. Burada adaleti gerçekleştirmek, hakkâniyetli düşünmek insana düşmektedir.

İlahiyatçı Mehmet Okuyan kadının miras haklarını anlatmış olduğu dersinde kendisine gelen kadın ve miras ile ilgili soruları değerlendirmektedir. Karadenizden kendisine gelen kadının mirası ile ilgili sorular nedeniyle, Kuran'da geçen miras ayetlerinden bahsetmekte ve Nisa Suresinde geçen kadının miras hisseleri hakkındaki ayetlerin bir kısmının dikkate alınıp bir kısmının ise görmezlikten geldiğini ifade etmektedir. Erkekler tarafından bu konuda yalnız erkeğe iki hisse kadına bir hisse verilmesinin ifade edildiği ayetlerin dikkate alındığını Nisa Suresinin 7, 9, 31. ayetlerini okumadıklarını veya bu ayetlerde geçen kadının miras konusundaki haklarının işlerine gelmediğini ifade etmekte miras paylaşımı konusunda kızlarını insandan saymadıklarını dile getirmektedir. Kadına bir erkeğe iki hisse miktarının asgari miktar olduğunu iddia etmektedir. Çünkü bu hisse oranlarının kadının hiç miras hakkının olmadığı bir dönemde asgari hak olarak emredildiğini düşünmektedir. Kadının evlenmesi neticesinde aileden ayrılmasının miras hakkının verilmemesinin gerekçesi olmadığını anlatırken, kızın hak sahibi olduğu miktarın verilmesinin gerektiği ve malı konusunda dilediğini yapabilme hakkının elinden alınamayacağını düşünmektedir. Kızların ise miras ayetlerini okumadığını, haklarının arkasında durmadıklarını ve umreye gitme gibi hediyelerle yetindiklerini ve kandırıldıklarını anlatmakta ve ahirette kadınlarının miras haklarının verilmemesi konusunda sorgunun çetin geçeceğini ifade etmektedir.²⁷² Miras ayetlerinin geldiği dönemde kadınların çalışma hayatı içerisinde yer almadığını ifade eden Mesut Kaynak, kadınların aile bütçesine katkı sağladığı günümüzde din şurası oluşturup kadının miras hakkının yeniden ele alınması gerektiğini düşünmektedir. Günümüzde şehirleşme ve medeniyet gereği ekonomik yük artmış ve kadınlar aile bütçesine katkı sağlamak amacıyla çalışmak mecburiyetinde kalmışlardır. Erkeklerin miras hissesinden kendilerine fazla

²⁷¹ İbrahim Yılmaz, "İslam Hukukunda Kız Çocuğunun Miras Hakkı ve Cahiliye Döneminde Kız Çocuğunu Mirastan Mahrum Etmenin Günümüz İslam Ülkelerindeki İslâm Ülkelerindeki İz Düşümü", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sayı 29, s. 278, 279.

²⁷² <https://www.youtube.com/watch?v=7VZEF21r12M>, 27.10.2018.

verilmesine neden olan sorumlulukları yerine getirmemeleri miras dengesini bozmakta, kadınların haksızlığa uğramalarına ve şikayetlerine neden olmaktadır.²⁷³

Günümüzde İslam hukukunda miras konusunda kadına tanınan hakların verilmek istenmediği pek çok durumla karşılaşmaktadır. Hatta bazı bölgelerde kız kardeşlerin yok sayıldığı terikenin erkek kardeşler arasında pay edildiğine şahit olunmaktadır. Erkek kardeşler kız kardeşlerin gönlünü birtakım hediyeler ile almakta, kızlar da bu duruma razı olmak durumunda kalmaktadır. Kadınlar, mirastan hakkı olanı istediği zaman ayıplanmakta “kardeşinden malını istedi” gibi aslında kendi olanı istediği halde kanun dışı bir iş yapıyormuş izlenimi verilmektedir. Kız kardeşlerin erkek kardeşlerinden kendi hakkını almadığı durumlarda da takdirle karşılanmaktadır. Toplum içerisinde ayıplanma korkusu –ki buna sosyolojik bir ifadeyle mahalle baskısı²⁷⁴ denebilir- erkek kardeşler gibi yakın akrabalarla aralarının bozulması endişesi gibi nedenlerle bazı kadınlar da bu duruma sessiz kalmaktadır. Kur’ân-ı Kerîm’de Nisa 58. ayet’te

“Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emrediyor. Doğrusu Allah, bununla size ne güzel öğüt veriyor! Şüphesiz ki Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir.”

Kadının mirastaki hissesini elinde bulunduran yani pay eden kişi için kadının hakkının emanet olduğu unutulmamalıdır. Zira bu hakkı kadına veren Cenâb-ı Allah’tır. Gönül rızası ile verilmedikçe alan için hayır getireceği beklenmemelidir. Tarihte huzur ve saadeti getiren iki temel erdem in adalet ve emaneti sahibine teslim etmek olduğu bilinmelidir.²⁷⁵ Rasulullah’ın (as) Veda Hutbesinde canların ve malların mukaddes olduğunu bildirmekte her kimin yanında emanet varsa onu sahibine vermesi gerektiğini de ifade etmektedir. Aynı zamanda Hz. Peygamber kadınların haklarının korunması ve riayet edilmesi konusunda tüm Müslümanları uyarmış ve bu hususta Allah’tan korkulmasını emretmiştir. İslam hukukunda yer alan başkasının elinde olan bir malın gerçek hak sahibine verilmesi anlamında da kullanılan *istihkak* kavramı da

²⁷³ Mesut Kaynak, *Kur’ân’da Kadın*, İstanbul 2003, s. 15-19.

²⁷⁴ Şerif Mardin, *Türkiye’de Din ve Siyaset: Makaleler 3*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1991, s. 71-76.

²⁷⁵ Karaman v.dğr., *Kur’ân Yolu*, Nisa 58.

kadınların miras haklarının verilmesi açısından önemlidir. Nitekim Roma hukukunda *istihkak* denilince özellikle terikeye ait olan malların hak sahibi dışında başkalarının elinde bulunması ve geri istenmesi manasında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Türk hukukunda *istihkak* mirastan hakkın alınması anlamında da kullanılmaktadır. Böylece terikedeki olması beklenen mallarda varislerin haklarının korunması hedeflenmektedir.²⁷⁶

2013 yılında bir gazetede yer alan “kadının mirasta da adı yok” adlı yazıda Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde toprak reformu nedeniyle kadınların mirastan pay alma konusunda ümitsiz kapıldıkları ifade edilmektedir. Diyarbakırlı isminin verilmesini istemeyen bir kadın kâğıtta kendisine ait olan araziye erkek akrabalarının (koca, erkek kardeş, baba) gasb etmesine engel olamadıklarını, mutfakta hemcinsler ile olan konuşmalarının salona geçemediğini ve saklı gizli kaldığını ifade etmektedir. Haberde toprak istemenin korkulan bir duygu olduğu ve devletin toprak kontrolü yapmasının beklendiği söylenmektedir.²⁷⁷

Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da kurulmuş olan KAMER adlı sivil toplum kuruluşu kadını ilgilendiren pek çok konuda kadınlara sorular sormak suretiyle anket hazırlamışlardır. Bu anketler hane ziyaretleri ile oluşturulmuştur. Bu sorulardan biri de miras ve kadın ile ilgilidir. Ankete göre miras ile ilgili soru sorulduğu esnada kadınların etraflarına bakındıkları, aileden kimsenin söylediklerini duymamasına özen gösterdikleri, erkeklerin bu konunun konuşulmasından rahatsız oldukları ve kızdıkları²⁷⁸ ifade edilmiştir. Bu durum toplumda mülkiyet paylaşımında toplumsal cinsiyet rollerinin önemli olduğu yargısına neden olmuştur. Ankette “ailenizde kadınlar miras alabildi mi?” sorusuna % 58 oranında “hayır”, “% 37” evet, “% 5” bilmiyorum cevabı verilmiştir. 8569 kişinin evet dediği yani mirastan pay aldığını ifade ettiği ankette % 66,25’i kadın ve erkeğin eşit aldığını, % 23,32’si kadına bir pay erkeğe iki pay oranında aldığını, % 8,77’si erkeğe 3, kadına bir pay aldığını, % 1,66’sı ise diğer şekillerde almış olduklarını ifade etmişlerdir.²⁷⁹ Bu anket günümüz Türkiye’inde anketin yapıldığı bölgelerde kadının miras payını almada yaşamış

²⁷⁶ Ali Kaya, *İslam Hukukunda İstihkak*, Bursa: Emin Yayınları, 2013, s. 50-51, 54.

²⁷⁷ <http://www.milliyet.com.tr/kadinin-adi-mirasta-da-yok/gundem/detay/1760483/default.htm>

²⁷⁸ <http://www.milliyet.com.tr/kadinlar-icin-miras-meselesi-bir-gundem-2061143/>

²⁷⁹ kamer.org.tr ; http://www.kamer.org.tr/icerik_detay.php?id=256

olduğu sıkıntıları göstermesi ve matematiksel oranının belirlenmesi açısından oldukça dikkat çekicidir.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki köklü geleneksel yapıların da bu konuyla yakından ilgisi bulunmaktadır. Nitekim o toprakları da içine alacak şekilde kurulmuş Ârâmîler ve Keldânîler gibi medeniyetlerden gelen toplumsal genetik kodların bugün bile hala problem olmaya devam eden kadının miras hakkını alamama sorunu ile ilgili olması ihtimal dâhilindedir.²⁸⁰

Toplumsal cinsiyet kavramının ve topluma yansımalarının kadının miras haklarını elde edememesinde etkin role sahip olduğu söylenebilir. Toplumsal cinsiyet erkek ve kadın cinsine toplum tarafından tayin edilen rol ve sorumluluklar olarak tanımlanabilir. Bu durum toplumdaki topluma ve zaman içerisinde değişme ve farklılaşma özelliğindedir.²⁸¹ Kadın ve erkeğin yaratılışında var olan biyolojik farklılık, toplum ve kültür içerisinde erkeği aklı, uygarlığı ve kültürü temsil eden yapısı ile öne çıkarırken kadını da bedeni, duyguları ve doğayı temsil etmesiyle geride bırakmaktadır.²⁸² Bu durum, kadının yaşadığı pek çok sorunda kendisini göstermektedir. Kadınların miras konusunda sahip oldukları yasal haklara rağmen mirastan pay alamamaları, hak ettiklerinden az almaları veya az olana ve verilene rıza göstermeleride kadına toplumun yüklediği rollerle ilişkilidir. Toplumsal cinsiyet açısından toplumun kadından beklediği davranış, miras hakkı konusunda herhangi bir talepte bulunmaması veya verilene razı olmasıdır da denilebilir.²⁸³ Miras hakkını aramamasının “iyi huylu ve düşünceli” olmasına bağlanması da toplumun kadından beklediği davranış olduğu görülmektedir. Toplumsal cinsiyetin kadına biçmiş olduğu bu rol, kadınların miras haklarının peşinden gitmesine engel olmaktadır.

Bazı araştırmacılar kadınlara miras konusunda uygulanan bu tür haksızlıkların nedenleri konusunda cahiliye düşüncesine sahip olmaları, erkek çocuklarına verilen

²⁸⁰ Corci b. Habib Zeydan, *İslam Uygarlıkları Tarihi*, çev. Nejdet Gök, İstanbul: İletişim yayınları, 2004 (Orjinal adı: Târihü't-temeddüni'l-İslâmî), II, 554-559.

²⁸¹ Meltem Demirgöz Bal, “Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğine Genel Bakış”, *KASHED*, 2014, 1(1) ss. 15-28, 15-16.

²⁸² Fatmagül Berktaş, “Kadınların İnsan Haklarının Gelişimi ve Türkiye”, *Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları* no 7, 2004, s. 2-3.

²⁸³ Bu tür anlayışın görüldüğü örnek miras paylaşımları için bkz. Gürdal - Odabaş, “Kadın ve Miras: Sosyolojik Bir Değerlendirme”, s. 41-44.

değerin daha çok olması, kızların kocasının mülklerine ortak olmasından duyulan rahatsızlık veya damatların ev hanesinden sayılmaması, kadınların mirastan haklarını istemekten utanç duyması, kadınların yakın akrabalar tarafından dışlanmaktan korkması, miras hükümlerinin bilinmemesi, toplumda kadınların ve zayıf kesimlerin hakkının hile yolu engellenmesi olarak özetlemektedirler.²⁸⁴ Bazı araştırmacılar miras konusunda kadına yapılan haksız uygulamaların nedenlerine adil olmayan kişilerin terikeyi pay etmesi, ehil olmayanlara miras sorularının sorulması, İslam’da söz sahibi olan önderlerin ve devletin kadınların miras konusunda uğradıkları haksızlıklara göz yummaları, aileye hizmet edenlerin ek pay talebi, ilgili ayetlerin kendi çıkarlarına göre yorumlama çabalarını eklemektedirler.²⁸⁵

Günümüzde de devam eden bu gibi uygulamalar bize kadınların miras ile mülk elde etmesinde bazı sıkıntılı durumlar yaşadığını net bir şekilde yansıtmaktadır. Sosyal hayatta birçok hak, hukukun insanlara açmış olduğu yoldan kendilerine gelmelidir. Buna rağmen miras paylaşımında kadınların miras hisselerinin hukuki bir sebebe dayanmaksızın alıkonulması sonucunda hak talepleri (istihkak) miras belgelerinde görülmektedir.²⁸⁶ Bakara Suresinde geçen “Birbirinizin mallarınızı haksız yere yemeyin”²⁸⁷ ayetinin yanında Hz. Peygamber’in “Birşeyi alan el onu hak sahibine vermediği sürece ondan sorumludur”²⁸⁸ sözü miras paylarının tarafların rızası olmadan değiştirilmesi açısından dikkate alınmalıdır. Yine Hz. Peygamber “ Bir kimse kardeşine ait malı ciddi veya şaka ile almasın; biri kardeşinin değneğini almış olsa bile onu iade etsin” buyurmaktadır.²⁸⁹ Bu sebeple Mecelle’de de haksız mal edinimi konusunda “Bilâ sebep-i meşrû birinin malını bir kimsenin ahzylemesi caiz olmaz” şeklinde kanunlaştırılmıştır.²⁹⁰ Amacımız Osmanlı’da yenileşme döneminde Konya şeriyye sicillerinde bu durumu bize kanıtlayan uygulamaları tespit etmeye çalışmaktır.

²⁸⁴ Yılmaz, “İslam Hukukunda Kız Çocuğunun Miras Hakkı”, s. 264.

²⁸⁵ Yılmaz, “İslam Hukukunda Kız Çocuğunun Miras Hakkı”, s. 265.

²⁸⁶ Ali Kaya, *İslam Hukukunda İstihkak*, Bursa: Emin Yayınları, 2013, s. 19-20.

²⁸⁷ Bakara 2/188.

²⁸⁸ Ebû Dâvud, “Büyu”, 90.

²⁸⁹ Ebû Dâvud, “Edep”, 93; Tirmizî, “Fiten”, 3.

²⁹⁰ *Mecelle* md. 97; Ali Kaya, *İslam Hukukunda İstihkak*, s. 22.

B. İslam Miras Hukukunda Kadının Hisseleri

Şer'î miras hukukunda irsin gerçekleşmesi için mûris, vâris ve terikenin bulunması gerekmektedir. Mûris hakiki veya hükmi anlamda ölü olmalıdır. Hükmi anlamda ölü olması kaybolan bir kişinin ölümüne karar verilmesidir. Vâris ise mûris öldüğü esnada hakikaten veya hükmen hayatta olmalıdır. Anne karnındaki bebek hükmen hayatta olmaya örnektir.²⁹¹ İrsin gerçekleşmesi için kan hısımlığı ve evlilik bağı olmak üzere iki temel sebep bulunmaktadır.²⁹²

Hakikaten vefat eden veya hükmen öldüğü kabul edilen bir şahsın terikesi üzerinde şu dört hak oluşmaktadır:

1. Cenâze kefen ve defin işlemleri (*techîz* ve *tekfîn*)
2. Borçlarının ödenmesi
3. Vasiyetlerin yerine getirilmesi (terikenin 1/3'ünden fazla olamaz)
4. Kalan terikenin vârisler arasında paylaşılması.²⁹³

Genel kabul edilen görüşe göre ölünün terikesi üzerindeki haklar bu sıraya uyularak harcanır ve paylaşılır.

Techiz ve tekfin, vefat eden kişinin terikesinin tamamı üzerinden henüz başka bir yere harcama yapılmadan²⁹⁴ israf etmeden ve sıklığa da kaçmadan yıkama,

²⁹¹ Ali Haydar Efendi, *Teshîlu'l-Ferâiz (İslam Miras Hukuku)*, sadeleştirme ve notlar: Orhan Çeker, s. 10, 11.

²⁹² Bardakoğlu, "Aile Hayatı", s. 246.

²⁹³ İbrahim el-Halebî, *İzahlı Multekâ el-Ebhur Tercümesi*, çev. Mustafa Uysal, 1973, IV, 409-411; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilahât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, İstanbul: Bilmen Yayınevi, V, 213.

²⁹⁴ Bu sıralamada techiz ve tekfin ve borçların ödenmesinin sıralaması konusunda mezhepler arasında görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Bir kısım âlimler borçların techiz ve tekfinden önce ödenmesi gerektiğini ifade ederken diğer bir kısmı ise techiz ve tekfinin hepsinden önce ödenmesi gerektiğini ifade etmektedir. Borçların aynı veya mutlak olması, Allah'a ait olan borç veya kula ait olan borç olmasında görüşlerin farklılaşmasını etkileyen sebeplerden olduğu görülmektedir. Hanefî, Şâfiî ve Mâlikî âlimleri aynı olan borçların techiz ve tekfinden önce ödenmesi gerektiğini düşünmektedirler. Şer'iyye Sicillerinde kadınların miras haklarından biri olarak çokça görülen mehri müeccel talebi kadına techiz ve tekfinden dahi önce verilmesi gereken aynı borçlardan olduğu görülmektedir. Borçlarla ilgili görüş farklılıkları için ayrıntılı bilgi için bkz. Uzunpostalcı, *Hukuk ve İslam Hukuku II*, s. 76, 77. Konya Şer'iyye Sicili 59. Defterde 65/2 numaralı belgede mukataanın sülüsünün mutasarrıfı olan es- Seyyid el-Hâc Mustafa Ağanın vefatı sonrasında karısının mehir ve alacağını alamaması örneği bulunmaktadır. Belgede bu konuda emri âlişân olduğu ifade edilmektedir. Emri âlişâna göre devlete olan borcu bitmeden karısının alacak haklarını almasına izin verilmez. Devlete ait olan borcunuda terike karşılamaz. Dolayısıyla kadın terikeden alacağını alamaz.

kefenleme, taşıma, kabir yeri satın alınması ve defnedilme masraflarını kapsamaktadır.²⁹⁵

Techîz ve tekfîn sonrası ölünün borçları varsa terikeden kalanlar ile kula ait olan borçların ödenmesi gerekmektedir. Borçlar terikenin toplam miktarını geçiyor ise bütün terike borca ayrılır ve vârisler terikeden bir şey alamazlar. Bununla birlikte terikeden fazla borç olması durumunda vârislerin kalan borcu ödeme yükümlülükleri bulunmamaktadır.²⁹⁶ Mehr-i müeccel aynı borçlardan olduğu için kocanın ölmesi durumunda techiz ve tekfîn masraflarından önce kadının alması hakkıdır.²⁹⁷

Şer’iyye sicillerinde kocası vefat eden kadınların terikeden kendilerine düşen hisseden ayrı olmak üzere mehr-i müeccellerini yani sonradan ödenmek üzere ertelenmiş mehir taleplerini görmek mümkündür. Bununla birlikte annesi vefat eden ve annesinin mehr-i müeccelini babalarından talep eden çocuklara da rastlanmaktadır.

Vârise vasiyet olmamakla birlikte techiz ve tekfîn sonrasında eğer mûris vasiyet bırakmış ise vasiyet yerine getirilir.²⁹⁸ Vasiyetin terikenin üçte birini geçmemesi şartı ile vasiyette ödendikten sonra eğer terikeden mal kalmış ise sırasıyla ashâb-ı feraiz, asabe-i nesebiyye, mevle’l-‘atâka, mevle’l-‘atâkanın erkek asabesi, ashâb-ı ferâizi nesebiyyeye hakları oranında red, zevi’l-erhâm, mevle’l-muvâlât, başkası üzerine nesebi ikrar edilen kimse, kendisine 1/3’ten fazla vasiyet bırakılan kişi ve beytü’l-mal olmak üzere mirasçılara terike kalır.²⁹⁹ Bu taksim Hanefi Mezhebine göredir. Mâlikî ve Şafiîler eğer ashâb-ı ferâizden ve asabeden vâris bulunmazsa terikenin beytümale kalacağını düşünmektedirler.³⁰⁰

1. Ashâbü’l-Ferâiz ve Kadın

Belirli hisse sahipleri mirasçıları ifade eden *ashâbü’l-ferâiz*, koca, karı, baba, anne, dede, kız, oğlun kızı, anababa bir kız kardeş, bababir kız kardeş, anabir kardeşler ve nine olmak üzere onbir hisse³⁰¹ sahibinden oluşmaktadır. Mûrisin bırakmış olduğu

²⁹⁵ Uzunpostalcı, *Hukuk ve İslam Hukuku II*, s. 77; Ali Haydar Efendi, *Teshîlu’l-Ferâiz*, s. 14.

²⁹⁶ *Bilmen, Hukûk-ı İslâmiyye*, V, 215-217.

²⁹⁷ Uzunpostalcı, *Hukuk ve İslam Hukuku II*, s. 79.

²⁹⁸ Terike paylaşımı örneği için bkz. KŞS 66 / 17-1, 13 Şevvâl 1207 (1793).

²⁹⁹ Ali Haydar Efendi, *Teshîlu’l-Ferâiz*, s. 12-14.

³⁰⁰ Bardakoğlu, “Aile Hayatı”, s. 247.

³⁰¹ Kaynakların bir kısmında oniki bir kısmında onbir geçmektedir. Farklılığın kaynağı ana bir kardeşlerin bir kısmında ana bir kardeşler şeklinde geçmesi diğerlerinde ise ana bir erkek kardeş ve ana

terike techîz ve tekfîn masraflarından ve borçlarından sonra *ashâbü'l-ferâiz* arasında pay edilir. Kitap sünnet ve icma ile hisse sahipleri ve pay durumları belirlenmiştir.³⁰² *Ashâbü'l-ferâiz*deki kadın hisselerinin daha fazla olduğu görülmektedir. *Ashâbü'l-ferâiz*in asabeden önce mirasa hak sahibi olması sünnet ile sabittir.³⁰³ *Ashâbü'l-ferâiz* kendisine ait olan hisseleri aldıktan sonra eğer mal kalmış ise asabe denenen erkek akrabalar -asabe kadın da olabilir- kalan mala vâris olur. *Ashâbü'l-ferâiz*deki kadın hisse sahipleri ve pay oranları şu şekildedir.

a. Karının iki hali söz konusudur (Zevce)

1. Karı, mûrisin çocukları ve oğlunun çocukları (oğul veya kız) bulunmadığı zaman mirasın ¼'üne hak kazanır.
2. Karı, mûrisin çocukları ve oğlunun çocukları (oğul veya kız) bulunduğu zaman mirasın 1/8'ine hak kazanır. Karı tek olursa tek hissenin tümüne sahip olurken, birden fazla olma durumunda hissese düşen payı kaç kişi iseler eşit bir şekilde paylaşırlar. Burada ölenin karısı olması önemlidir yani çocukların annesi olup olmaması alacağı hissenin miktarını değiştirmez.³⁰⁴

b. Kızlar (*sulbiye*)

Kızların üç hali vardır.

1. Mûrisin tek kızı olursa ½ hisseye sahip olur.
2. Mûrisin birden fazla kızı varsa 2/3 hisse aralarında taksim edilir.
3. Kız, oğul ile bulunduğu asabe olur. *Ashâbü'l-ferâiz*den artan mal, oğul ile ikili birli pay edilir. Kızların ve oğulların sayısı birden fazla ise aynı şekilde sayıya göre ikili birli paylaşılır.³⁰⁵

c. Oğlun Kızı (*İbniyye*)

bir kız kardeş şeklinde iki defa yazılmasıdır. Anabir erkek kardeşin ve ana bir kız kardeşin hisseleri birbirlerine eşittir. Bu sebeple bazı kaynaklarda tek başlık altında ele alınmıştır.

³⁰² Hamdi Döndüren, "Ashâbü'l-Ferâiz", *DİA*, III, 467, 468.

³⁰³ Ali Haydar Efendi, *Teshîlu'l-Ferâiz*, s. 23.

³⁰⁴ Ali Haydar Efendi, *Teshîlu'l-Ferâiz*, s. 46; Hasaneyn Muhammed Mahlûf, *İslâm'da Miras Hukuku*, çev. Ali Hastaoğlu-H. Tahsin Feyizli, Ankara: Nur Dağıtım, t.y., s. 51.

³⁰⁵ İbrahim el-Halebî, *İzahlı Multekâ el-Ebhur Tercümesi*, IV, 422-423; Nevzat Akaltun, *Açıklamalı, Uygulamalı İslam Miras Hukuku ve Fetvalar*, Ankara: Baylan basım, 1971, s. 28; Örnek sicil belgesi için bkz. KŞS 66 / 54/3, Zî'l-ka'de 1209 (4 Haziran 1795).

Oğlun kızının altı hali söz konusudur.

1. Oğlun kızı eğer bir tane ise $\frac{1}{2}$ hissesi bulunur.
2. Oğlun kızları birden fazla iseler $\frac{2}{3}$ hisse aralarında pay edilir.
3. Oğlun kızı mûrisin tek kızı ile bulunursa $\frac{1}{6}$ hisse alır. Oğlun kızı bu durumda birden fazla da olsa $\frac{1}{6}$ aralarında pay edilir.
4. Mûrisin birden fazla kızı olursa oğlun kızının hissesi olmaz yani sakıt olur. Birden fazla kız oğlun kızını devre dışı bırakmış olur.
5. Oğlun kızı kendi hizasında bulunan bir erkek ile mesela oğlun oğlu veya amcasının oğlu ile asabe olur ve kalan malı ikili birli alırlar. Ölünün birden fazla kızı olsa hisse sahibi olmayan oğlun kızını kendinden daha aşağıda bulunan bir erkek, asabe yapabilir.³⁰⁶
6. Oğlun kızı eğer mûrisin oğlu ile beraber olursa miras alamaz yani sakıt olur.

d. Ana Baba Bir Kız Kardeşler (*Benü'l-A'yân*; li ebeveyn kız kardeşler)

Ana bababir kız kardeşlerin beş durumu vardır.

1. Ana baba bir kız kardeş tek ise $\frac{1}{2}$ hisse alır.
2. Ana baba bir kız kardeş birden fazla ise $\frac{2}{3}$ hisse aralarında eşit bir şekilde pay edilir.
3. Ana baba bir kız kardeş ana baba bir erkek kardeşle bir arada olursa *asabe* olurlar ve *ashâbü'l ferâizden* arta kalan hisseler aralarında ikili birli pay edilir.
4. Kız veya oğlun kızı ile beraber bulunmaları durumunda *asabe* olurlar ve *ashâbü'l ferâizden* arta kalanı alırlar.
5. Ana baba bir kız kardeş dört kişi ile bulunduğu hisse alamaz yani sakıt olur. Bu kişiler oğul, oğlun... oğlu, baba, dededir. Dede ile sakıt olmaları İmam-ı Azam'a göredir.³⁰⁷

e. Bababir Kız Kardeşler (*Benü'l- 'Allât*; li –eb kız karındaşlar)

³⁰⁶ İbrahim el-Halebî, *İzahlı Multekâ el-Ebhur Tercümesi*, IV, 423-424; Ali Haydar Efendi, *Teshîlu'l-Ferâiz*, s. 49.

³⁰⁷ İbrahim el-Halebî, *İzahlı Multekâ el-Ebhur Tercümesi*, IV, 424-425.

Bababir kız kardeşlerin yedi durumu bulunmaktadır.

1. Bababir kız kardeş tek ise $\frac{1}{2}$ hisse alır.
2. Bababir kız kardeş birden fazla ise $\frac{2}{3}$ hisse aralarında pay edilir.
3. Bababir kız kardeş, tek ana bababir kız kardeşle bulunması durumunda $\frac{1}{6}$ hisse alır.
4. Bababir kız kardeş, birden fazla ana bababir kız kardeşle bulunursa hisse alamaz yani sakıt olur.
5. Bababir kız kardeşler, baba bir erkek kardeşle buldukları zaman *asabe* olurlar ve *ashâbü'l-ferâizden* kalan hisse ikili birli pay edilir.
6. Bababir kız kardeş mûrisin kızı veya oğlun kızı ile bulunursa *asabe* olur ve artan malı alır.
7. Bababir kız kardeş oğul, oğlun... oğlu, baba, ana baba bir erkek kardeş , kız ve oğlun kızı ile *asabe* olan ana baba bir kız kardeşler ile ve dede ile beraber bulunursa hisse alamaz yani sakıt olur.

f. Anne (ümm, valide)

Annenin üç durumu söz konusudur.

1. Mûrisin çocukları, oğlunun çocukları veya iki veya ikiden fazla kardeşle bulunduğu kendisine $\frac{1}{6}$ hisse verilir.
2. Birinci durumdaki kişiler yoksa yani mûrisin çocukları, oğlunun çocukları veya iki veya ikiden fazla kardeş ile bulunmamakla birlikte baba ve karı-kocadan herhangi biri olmaması şartıyla anne $\frac{1}{3}$ hisse alır.
3. Anne, baba ile birlikte karı-kocadan herhangi biriyle aynı anda birlikte olursa karı-kocadan herhangi biri hissesini aldıktan sonra kalan malın $\frac{1}{3}$ 'ünü alır.³⁰⁸

g. Anabir Kız Kardeşler (li ümm kız karındaş)

Anabir kız kardeşlerin üç durumu vardır.

³⁰⁸ İbrahim el-Halebî, *İzahlı Multekâ el-Ebhur Tercümesi*, IV, 427-428.

1. Anabir kız kardeş tek ise 1/6 hisse alır.
2. Anabir kız kardeşler birden fazla iseler 1/3'lük hisse aralarında erkek-kız ayırımı yapılmadan eşit bir şekilde pay edilir.
3. Anabir kız kardeş mûrisin oğlu, kızı, oğlunun oğlu ve oğlunun kızı, baba ve dedesi ile birlikte bulunursa hisse alamaz yani sakıt olur.³⁰⁹

h. Sahih Nine

Sahih nine mûris ile arasında sahih olmayan (fasit) dedenin olmadığı ninedir. Sahih olmayan dede ise mûrisle arasında kadın bulunan veya mûrise kadın ile bağlanan dededir. Sahih nine *ashâbü'l-ferâiz*dendir. Sahih olmayan nine *zevi'l-erhâmd*andır.³¹⁰

Sahih ninenin iki durumu bulunmaktadır.

1. Nine tek veya çok olsun aynı derecede ise 1/6 hisseye sahip olur. Çok kişi iseler aralarında paylaşırlar.
2. Ninenin hissesini alamadığı yani sakıt olduğu durumlar bulunmaktadır. Bunlar ninenin hangi cihetten olduğuna bakılmaksızın yani baba veya anne tarafından olup olmadığına bakılmaksızın anne nineyi sakıt eder. Eğer nine, baba tarafından ise baba varsa nine sakıt olur. Ayrıca babanın annesi ve babanın annesinin... annesi hariç diğer nineler dede ile beraber hisse sahibi olamaz yani sakıt olur. Mûrise yakın olan nine uzaktaki nineleri sakıt eder.³¹¹

³⁰⁹ İbrahim el-Halebî, *İzahlı Multekâ el-Ebhur Tercümesi*, IV, 421-422.

³¹⁰ Ali Haydar Efendi, *Teshîlu'l-Ferâiz*, s. 37, 38.

³¹¹ İbrahim el-Halebî, *İzahlı Multekâ el-Ebhur Tercümesi*, IV, 428-429; Ali Haydar Efendi, *Teshîlu'l-Ferâiz*, s. 58.

ŞER'İYYE SİCİLLERİNDE GEÇEN TERİMLERLE KADINLARIN HİSSELERİNİN TABLOSU

		1	2	3	4	5	6	7
1	Zevce	Çocuk yoksa $\frac{1}{4}$	Çocuk varsa $\frac{1}{8}$					
2	Kız (Sulbiye)	Tek ise $\frac{1}{2}$	Birden fazla ise $\frac{2}{3}$	Oğul ile Asabe				
3	Oğlun Kızı (İbniye)	Tek ise $\frac{1}{2}$	Birden fazla ise $\frac{2}{3}$	Oğlun oğlu ile Asabe	Tek kız ile $\frac{1}{6}$	Birden fazla kız ile Sakıt	Oğul ile Sakıt	
4	Anababa bir Kız Kardeş	Tek ise $\frac{1}{2}$	Birden fazla ise $\frac{2}{3}$	Anababa bir erkek kardeş ile Asabe	Kız ve oğlun kızı ile Asabe	Dört kişi ile Sakıt		
5	Baba Bir Kız Kardeş	Tek ise $\frac{1}{2}$	Birden fazla ise $\frac{2}{3}$	Tek ana bababir kız kardeşle $\frac{1}{6}$	Çok anababa bir kız kardeş ile Sakıt	Baba bir erkek kardeş ile Asabe	Kız ve oğlun kızı ile Asabe	6 kişi ile Sakıt
6	Anne	$\frac{1}{6}$	$\frac{1}{3}$	B. $\frac{1}{3}$				
7	Ana Bir Kız Kardeş	$\frac{1}{6}$	$\frac{1}{3}$	Altı kişi ile Sakıt				
8	Sahih Nine	$\frac{1}{6}$	Sakıt					

2. Asabe ve Kadın

Asabe, ashâb-ı ferâiz ile birlikte varis olmaları durumunda onlardan kalan malı alan, onlar bulunmadığında ise bütün terikeye sahip olan vârislere denir.³¹² Asabe, asabe-i nesebiyye ve asabe-i sebebiyye olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Araştırılan sicillerde asabeden olduğunu iddia ederek terikeden hakkını almak isteyen ve kadınların da taraf olduğu belgeler yer almaktadır. Bu belgelerde konu genellikle terikeyi elinde bulunduran kişiden, asabe olduğunu iddia ve ispat eden tarafın kendisine ait olan hisseyi talep bulunmaktadır. Asabeden olduğunu ispat edince kendisine hakkının verilmesi tenbih edilmektedir.³¹³

Asabe-i Nesebiyye ve Kadın

Asabe-i nesebiyye mûrise nesep yönünden yakınlığı bulunan kişilerden oluşmaktadır.³¹⁴ Üçe ayrılır. Bunlar asabe bi-nefsihi, asabe bi-gayrihi ve asabe maa-gayrihidir.³¹⁵ Asabe binefsihi ölüye kadınla bağlanmayan, bir başka deyişle, ölü ile kendisi arasında kadın olmayan erkek akrabalarıdır. Mesela ölenin oğlu, oğlunun oğlu, ölenin babası, babasının babası gibi ölü ile arada hiç kadın bulunmayan akrabalarıdır.³¹⁶ Dolayısıyla konumuz dışındadır.

Asabe bi-ğayrihi (bir erkek nedeniyle asabe olan kadın)

Yanında bulunan bir erkek nedeniyle asabe olan dört sınıf kadını içine alan bir kavramdır. Bu kadınlar, kız, oğlun kızı, ana baba bir kız kardeş ve baba bir kız kardeşir.³¹⁷ Bu şekilde yanında bulunan bir erkekle bir kadının asabe olmasına *müşterek asabe* denir. *Ashâb-ı ferâiz*de kadın anlatılırken asabe bi-ğayrihi olma durumlarına değinilmekle birlikte özetlenecek olursa:

³¹² Uzunpostalcı, *Hukuk ve İslam Hukuku II*, s. 166.

³¹³ KŞS 67 / 86-1, 25 Ramazân 1211 (24 Mart 1797); KŞS 67 / 88-2, 20 Şevvâl 1211 (18 Nisan 1797); KŞS 67 / 112-1, 23 Cemâziye'l-âhir 1212 (13 Aralık 1797); KŞS 57 / 66-1, 5 Rebi'ul-âhir 1162 (25 Mart 1749).

³¹⁴ KŞS 67 / 112-1, 23 Cemâziye'l-âhir 1212 (13 Aralık 1797).

³¹⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, çev. Taha Nas – Abdüsselam Arı, ed. M. Cevat Akşit, İstanbul: Gümüşev Yayıncılık, 2008, XXIX, 185; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye*, V, 208.

³¹⁶ İbrahim el-Halebî, *İzahlı Multekâ el-Ebhur Tercümesi*, IV, 431.

³¹⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, XXIX, 185; Ali Haydar Efendi, *Teshîlu'l-Ferâiz*, s. 67.

Kız, oğul ile beraber asabe olur ve ikili birli *ashâb-ı ferâiz*den arta kalan hisseyi paylaşırlar. Ashab-ı feraizden kimse bulunmazsa ve yalnız murisin oğlu ve kızı olursa tüm hisseyi asabe olarak ikili birli paylaşırlar.

Oğlun kızı, oğlun oğlu ile asabe olur ve *ashâb-ı ferâiz*den arta kalan hisseyi paylaşırlar, ashab-ı feraizden kimse olmaz yalnız murisin oğlunun kızı ve oğlunun oğlu bulunursa tüm terikeyi ikili birli paylaşırlar.

Ana baba bir kız kardeş, ana baba bir erkek kardeşle birlikte olduklarında asabe olur ve ashab-ı feraizden arta kalan mirası ikili birli paylaşırlar, ashab-ı feraizden kimse olmazsa ana baba bir kız kardeş ile ana baba bir erkek kardeşe asabe olarak ikili birli olacak şekilde hisse aralarında pay edilir.

Baba bir kız kardeş, baba bir erkek kardeşle asabe olur ve *ashâb-ı ferâiz*den arta kalan mirası ikili birli paylaşırlar, ashab-ı feraizden kimse olmazsa baba bir kız kardeş ve baba bir erkek kardeş asabe olarak terikeyi ikili birli paylaşırlar.

Erkek kardeşi asabe olsa bile kendisi *ashâb-ı ferâiz*den de olmayan ve asabe olmayan kadınlar hala, amca kızı, ana baba bir erkek kardeşin kızı ve baba bir kız kardeşin kızı, azatının (*mu 'tak*) kızı.³¹⁸ Bu kişiler sakıt olur asabe olmazlar yani yanlarındaki bu erkekler olduğu zaman terikeden bir şey alamazlar.

Asabe maa gayrihi (bir kadın nedeniyle asabe olan kadın)

Aslen *ashâb-ı ferâiz* olmasına rağmen başka bir kadınla beraber bulunduğu zaman asabe olan kadınları ifade eder. *Ashâb-ı ferâiz*de de anlatılan ana baba bir kız kardeş ve baba bir kız kardeş, kız veya oğlun kızıyla beraber olduklarında asabe maa gayrihi olurlar. Mesela mürisin iki kızı ve bir ana baba bir kız kardeşi olsa kızlar 2/3 hisseyi aralarında paylaşırlar ve kalan yani bakiye hisse kızlarla asabe olan ana baba bir kız kardeşe kalır.³¹⁹

3. Mevle'l-'atâka

Asabe nesebiyyede kadın yukarıda anlatılan kişilerden oluşmaktadır. Asabe-i sebebiyye ise nesep yönünden değil de bir sebep yüzünden asabe olma durumunu ifade

³¹⁸ Ali Haydar Efendi, *Teshîlu'l-Ferâiz*, s. 68.

³¹⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, XXIX, 185; İbrahim el-Halebî, *İzahlı Multekâ el-Ebhur Tercümesi*, IV, 431-432; Hayreddin Karaman, "Asabe", *DİA*, III, 453.

etmektedir. Bu sebep mûrisin yaşarken azad ettiği erkek veya kadın kölesinin vefatı sonrasında eğer azadlı kölesinin *ashâb-ı ferâiz*inden veya nesep yönüyle asabesinden hiç kimsesi yoksa azad ettiği kölesine vâris olmak hakkıdır. Yani azad eden kişi, azad ettiği kölesine hissesi belli olan vârisler ve asabe-i nesebiyyesinden kimse yoksa asabeyi sebebiyye ile vâris olur. Azad eden kişinin erkek veya kadın olması vâris olabilme açısından ayırıcı bir unsur arz etmez.³²⁰ Dolayısıyla bu durum kadınların mûris olmaları açısından konumuzla alakalı olmaktadır.

Asabe konusunda önemli olan bazı hususlar bulunmaktadır. Bu hususlar konuyu daha iyi kavramak açısından oldukça önemlidir. Asabe olan kişilerde öncelik hakkı bulunur. Yakın olan sınıf bulunurken uzaktaki asabe olma hakkını kaybeder. Bu duruma *kurb-i cihet* adı verilir. Kurb-i cihet sırasıyla mûrisin cüzü, murisin usûlü, babasının cüz'ü ve dedesinin cüz'ü şeklinde devam eder. Mûrisin cüzü varken murisin usûlü asabe olamadığı gibi murisin babasının cüzü varken dedesinin cüzü asabe olamaz. Asabe konusunda ikinci mesele *kurb-i derece* adı verilen akrabalık derecesi yakınlığını ifade eden durumdur. Mesela oğul varken oğlun kızı hisse alamaz. Çünkü oğul mûrise akrabalık derecesi açısından daha yakındır. Üçüncü mesele ise *kuvvet-i karâbet* adı verilen mûrise iki cihetten akrabalığı olanların (erkek veya kadın olması farketmez) tek cihetten akraba olanlara tercih edilmesidir. Mesela kız ile asabe olan ana baba bir kız kardeşin, baba bir erkek kardeşe tercih edilmesi ve baba bir erkek kardeşin hisse alamaması örnek verilebilir.³²¹

4. Mevle'l-'atâkanın Erkek Asabesi (Asabe-i sebebiyye)

Ashâb-ı ferâiz ve asabe-i nesebiyye dışında varis bulunmadığında asabe-i sebebiyye mirasa hak sahibi olur. Nesep yönüyle değil de azad etme yoluyla asabe olan, köle veya cariyedir.³²² Azad edilmiş olan bir köle veya cariyeye varis bırakmadan ölürse kendisini azad eden kişi azad ettiği kölesinin mirasını alma hakkına sahip olmaktadır. Azad edilen kölenin yalnız karısı varsa, karısı ¼ alır ve kalan azad edene

³²⁰ Uzunpostalcı, *Hukuk ve İslam Hukuku II*, s. 172.

³²¹ Ali Haydar Efendi, *Teshîlu'l-Ferâiz*, s. 63-65.

³²² Karaman, "Asabe", *DİA*, III, 453.

kalır. Azad eden şahıs yoksa o kişinin erkek asabesi azad edenin yerine geçebilir fakat kadın asabelerin burada hakkı bulunmamaktadır.³²³

5. Red Yolu ile Mirasçı Olan *Ashâb-ı ferâiz*

*Ashâb-ı ferâiz*den olmakla birlikte kendilerinden başka asabe bulunmadığında belirli olan hisseleri almakla birlikte geriye kalan hisseleri reddiye yoluyla almaya hak sahibi olanlardır. Karı ve koca *ashâb-ı ferâiz*den olmasına rağmen reddiye yoluyla hisse alamaz.³²⁴

6. Zevi'l-Erhâm

Ashâb-ı ferâiz ve asabe dışında kalan akrabalar için kullanılmaktadır. Mûrisin bıraktığı terikedeki techiz ve tekfin masrafları, borçları, vasiyeti var ise üçte birini geçmemek üzere verildikten sonra *ashâb-ı ferâiz*den olan hısımlara terikedeki hisseleri verilir. Kalırsa asabeden vârisler hisselerini alır. Karı ve koca dışında *ashâb-ı ferâiz*den ve asabeden kimse bulunmadığı takdirde zevi'l-erhâm mirastan pay alır.³²⁵ Genel olarak kişinin anne ve kız tarafından olan akrabalarını ifade etmekle birlikte hala gibi baba tarafından akrabaları da içerebilir.³²⁶

Zevi'l-erhâma mirasın kalması konusunda sahabe arasında görülen fikri ayrılık mezheplere de yansımış Hanefi mezhebi, Hz. Ömer'inde aralarında bulunduğu zevi'l-erhâmın da vârislerden olduğu görüşünü tercih etmiştir. Zevi'l-erhâma miras karı veya koca dışında *ashâb-ı ferâiz* ve asabeden kimse olmadığı durumlarda kalmaktadır. Zevi'l-erhâm karı veya kocanın olması durumunda onlardan arta kalanı almaktadır.³²⁷

Zevi'l-erhâm mûrise yakınlık açısından dörde ayrılmaktadır.

1. Mûrisin fûruu: Kızın ve oğlun kızının çocukları
2. Mûrisin usûlü: Mûrisin anne tarafından nineleri (fasit cedler ve ceddeler)

³²³ Öztürk, *Askeri Kassama Ait Onyedinci Asır İstanbul Tereke Defterleri*, s. 100.

³²⁴ Öztürk, *Askeri Kassama Ait Onyedinci Asır İstanbul Tereke Defterleri*, s. 100.

³²⁵ Zevi'l-erhâmın asabeden önce mirastan hisse alamayacağı konusunda örnek davalar için bkz. KŞS 67 / 94-1, 21 Muharrem 1212 (16 Temmuz 1797); KŞS 66 / 35-4, 29 Ramazân 1208 (30 Nisan 1794); KŞS 66 / 25-1, 15 Safer 1208 (22 Eylül 1793).

³²⁶ İbrahim el-Halebî, *İzahlı Multekâ el-Ebhur Tercümesi*, IV, 442-443; Hamza Aktan, "Zevi'l-Erhâm", *DİA*, XLIV, 307-308.

³²⁷ Aktan, "Zevi'l-Erhâm", *DİA*, XLIV, 307-308.

3. Mûrisin anne ve babasından birine veya ikisine tabi olanlar yani yeğenler(mûrisin kız kardeşlerinin kızları ve oğulları, oğlan kardeşlerin kızları ile onların çocukları, annebir, bababir veya annababa bir kardeşlerin çocukları gibi.)
4. Mûrisin dede ve ninelerine nispet edilen zevi'l-erhâm (anabababir, bababir, anabir kızkardeş olan hala, teyze, amca, dayı gibi).³²⁸

Zevi'l-erhâmdaki hisselerin içerisinde kadınlara ait hisselerin bulunduğu görülmektedir. Zevi'l-erhâmda sayılan dört sınıftan tek kişi varsa malın tamamını veya karı kocadan arta kalanı alırken, birden fazla kişi ve birden fazla gruptan olması durumunda zevi'l-erhâm arasında nasıl pay edileceği konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bu görüşler, bütün grupları eşit görmekle birlikte kadın erkek hisselerinde eşit bir şekilde bölünmesi görüşü, gruplar arasında öncelik hakkı olmamasına rağmen zevi'l-erhâmı mûrise bağlayan vâris ne alacak olduysa onun alacağını zevi'l-erhâma verilmesi görüşü, asabedeki gibi mûrise yakınlığı ve hısımlığı esas alan görüş olmak üzere özetlenebilmektedir.³²⁹ Hanefîlerin esas aldığı görüş üçüncüsüdür. Bu görüş asabede de görülen tercih sistemine benzemektedir. Zevi'l-erhâmda bulunan dört grup arasında mûrise en yakın olan grup uzak olana tercih edilmektedir. Aynı grup içerisinde ise yine mûrise en yakın olan tercih sebebidir. Erkek ve kadın hisseleri arasında ise ikili birli taksim söz konusudur.³³⁰

Zevi'l-erhâm arasında hisselerin dağıtılması hususunda kadın hisselerine bakıldığında kadın ve erkek arasında ikili birli taksim yanında eşit dağıtıldığı görüşünde bulunduğu görülmektedir.

7. Mevla'l-muvâlât (Muvâlât Akdi Sebebiyle Velâ)

Muvâlât akdi Müslüman ülkede yaşayan bir kişinin “Sen benim hâdim ol. Ben bir cinayet işlersem benim adıma diyet ödersin, ben ölünce de sen bana vâris olursun” şeklinde teklifte bulunması ve teklifte bulunduğu kişinin kabul etmesiyle oluşmaktadır. Miras hukukunda yukarıdaki sırası ile anlatılan mirasçılar

³²⁸ Uzunpostalcı, *Hukuk ve İslam Hukuku II*, s. 180; Akaltun, *Açıklamalı, Uygulamalı İslam Miras Hukuku ve Fetvalar*, s. 56-57.

³²⁹ Uzunpostalcı, *Hukuk ve İslam Hukuku II*, s. 182-183.

³³⁰ *Bilmen, Hukûk-ı İslâmiyye*, V, 287.

bulunmadığında muvâlat akdi ile velâ hakkına sahip olan kişiler mirasçı kabul edilmektedirler.³³¹

8. İkrar Yoluyla Hısım Olma

Bir kişinin, nesebi konusunda kimsenin bilgi sahibi olmadığı (nesebi meçhul) birinin nesebini kendi nesebine bağlaması ile aralarında mirasçılık oluşmaktadır. Örneğin bir kişi falan benim kardeşimdir derse bu kişinin nesebini babasına nispet etmiş olur. bu ikrar babası aleyhine sahih olmasa da mukirrin kendisi açısından sahihtir. Bu şekilde yapılan ikrar ile hısım olurlar ve aralarında nafaka ve mirasçılık hükümleri oluşmaktadır.³³²

9. Üçte Birden Fazla Vasiyet Edilen Kimse

Terikenin üçte birinden fazlasının vasiyet edilmesi durumunda sadece üçte birlik hisseye tekabül eden vasiyet yerine getirilir. Terikenin geriye kalanı yukarıda sayılan sıraya göre taksim edildikten sonra hala artmaktaysa veya yukarıda sayılanlar yoksa üçte birden fazla vasiyet yerine getirilir.³³³

10. Beytü'l-Mal

Hanefî mezhebine göre yukarıda sayılan bölümlerde kimse bulunmadığı takdirde terike beytü'l-mal'e yani devlet hazinesine kalır.³³⁴

C. Terike Defterleri ile Şer'iyye Sicillerine Yansıyan Miras Davaları

Arasındaki Farklılıklar

Muhallefât denilen terike kayıtları Osmanlı içtimaî ve iktisadî tarihi açısından zengin bir kaynaktır. Osmanlı hukukuna göre askeri zümrenin terikesinin kayıt altına alınması zorunluydu. Bu sebeple terike kayıtları genel olarak askeri zümrede görülmektedir. Bu kayıtlarının kazaskerler tarafından kayıt altına alınması veya takip edilmesinin nedeni devlete ait hakların zarara uğratılmadan hazineye aktarılmasıdır.

³³¹ Şükrü Özen, "Velâ", *DİA*, XLIII, 14-15.

³³² Ali Haydar Efendi, *Teshîlu'l-Ferâiz*, s. 25; Öztürk, *Askeri Kassama Ait Onyedinci Asır İstanbul Tereke Defterleri*, s. 101.

³³³ Uzunpostalcı, *Hukuk ve İslam Hukuku II*, s. 192-193.

³³⁴ Beytü'l-mal'in ve kadının taraf olduğu bazı davalar için bkz. KŞS 61 / 27-2, 25 Rebî'ü'l-evvel 1186 (26 Haziran 1772); KŞS 63 / 26-2, 11 Şa'bân 1192 (4 Eylül 1778); KŞS 64 / 77-3, 17 Cemâziye'l-âhir 1199 (27 Nisan 1785).

Terike kayıtları ayrı müstakil defterler halinde tutulmakla birlikte siciller içerisinde de miras ve terike kayıtlarına rastlamak mümkündür.³³⁵

Terike defterlerinin oluşum aşamasına bakıldığında terike vârislerin isteği üzerine veya vârislerden birinin küçük olması sebebiyle kadının müdahalesi ile deftere yansdığı görülmektedir.³³⁶ Vârislerin isteği üzerine yazılmasının nedeni bu mirası taksim etme ve deftere dökümünü yapma karşılığında bu işle görevli olan kassâmlar tarafından resm-i kismet adı verilen bir verginin alınması idi.³³⁷

Terike defterleri vefat eden kişinin geride bıraktığı mülkten neyi varsa hepsinin dökümünün yapıldığı defterlerdir. Bu sebeple Türk iktisat tarihi açısından mühim bir kaynaktır. Terike Defterlerinde kişinin geride bıraktığı yaşayan vârislerinin de yer alması nedeniyle Osmanlı ailesi ve toplum yapısı hakkında bilgi vermektedir.³³⁸

Terike defterlerinde sadece mülk olan mallar yazılıdır. Bu mallar şer'î miras hükümlerine göre taksim edilirler. Mülk olmayan arazi, örneğin mülkiyeti devlete ait olan ve kişilerin yalnız tasarruf hakkına sahip oldukları miri araziler ise terike defterlerinde yer almadığı gibi taksimi şer'î miras kanunlarına göre değil, örfî miras (*intikâl*) kanunlarına göre gerçekleşmektedir.³³⁹

Terike defterlerinde bulunan kayıtlarda vefat eden kişi hakkında tanıtıcı bilgilere yer verilmektedir. Nerede yaşadığı, toplum içerisinde nasıl tanındığı, neyle uğraştığı, vârislerinin kimliği gibi bilgiler ayrıntılı şekilde yer almaktadır. Mûrisin kendisine ait olan mülk, menkul ve gayrimenkul malları, alacakları varsa miktarları yazılmaktadır.³⁴⁰ Mirasın taksim edilmesi talep edildiğinde kassâm, ehl-i hibre, dellâller³⁴¹ dava mahalline giderek, gerekli araştırmayı ve taksimatı yapar, malların

³³⁵ Tahsin Özcan, "Muhallefât", *DİA*, XXX, 406-407.

³³⁶ Halil İnalçık, "XV. Asır Türkiye İktisadi ve İctimaî Tarihi Kaynakları", *İÜ İktisat Fakültesi Mecmuası*, XV, 52.

³³⁷ Öztürk, *Askeri Kassama Ait Onyedinci Asır İstanbul Tereke Defterleri*, s. 27.

³³⁸ Öztürk, *Askeri Kassama Ait Onyedinci Asır İstanbul Tereke Defterleri*, s. 27.

³³⁹ İnalçık, "XV. Asır Türkiye İktisadi ve İctimaî Tarihi Kaynakları", XV, 52.

³⁴⁰ Sibel Kavaklı Kundakçı, "Tereke Kayıtlarına Göre 19. Yüzyılda Merzifon'da Sosyal ve Ekonomik Hayat", *Journal of History Studies*, Volume 6, Issue 4, July 2014, s. 87-88; Şükriye Pınar Yavuztürk Özyalvaç, "Evaluation of Luxury and Comfort Conditions in 18th Century Istanbul House From Muhallefat Manuscripts, 18. Yüzyıl Osmanlı Konutlarında Lüks Ve Konfor Şartlarının Muhallefat Defterleri Üzerinden Değerlendirilmesi", *Sigma J Eng & Nat Sci* 6 (1), 2015, 91-98.

³⁴¹ Abdullah Aydoğmuş, *75 Numaralı Konya Şer'îye Sicilinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Konya 2012, s. 7.

fiyatı kayıt altına alınır. Mûrisin terikesi üzerinde yapılan cenaze masrafları, borçları ve terike yazımı dolayısıyla alınan vergiler,³⁴² mehir ve nafaka borçları gibi haklar sahiplerine verilmek suretiyle kayıt altına alınmaktadır. Daha sonrasında mûrislerin hisseleri doğrultusunda alacak oldukları miktar yazılmaktadır. Alacaklar, nakit olabileceği gibi yiyecek maddesi, evde kullanılan eşyalar da olabilmektedir.³⁴³

Şer'îye sicillerinde görülen miras ile ilgili davalarda vefat eden kişinin yani mûrisin yaşadığı yer, ismi, vârislerinin ismi ve mûrisin hangi cihetten yakını oldukları belirtilmekte ve anlaşmazlığın kimler arasında ve ne konuda olduğu zikredilmektedir. Terike defterlerinde görülmekte olan mülk malların dökümüne özellikle bu malların fiyatlarının ne kadar olduğuna pek rastlanmamaktadır. Sicillerdeki miras kayıtlarında daha çok davanın mahkemeye yansımaya sebep olan anlaşmazlık konusu belirtilmekte ve konu etrafında davalı ve davacı arasında görülen husumet zikredilmekte, bazen yemin bazense şahitler istenmek suretiyle herkese hakkı verilmek suretiyle tenbih yapılmaktadır. Genellikle miras davalarında taraflar arasında anlaşmazlık giderildiyse aralarında husûmet olan kişilerin birbirlerinin zimmetlerini ibrâ ve iskat eyledikleri görülmektedir. Belgede kadı veya nâibi bir tarafı haksız veya bir tarafın delilini yetersiz bulduysa muârazadan men olduğunu ifade etmektedir.

D. Şer'îye Sicillerinde Miras Belgelerinde Görülen Bazı Kavramlar

Şer'îye sicilleri ve miras davalarında genel olarak kullanılan bazı kalıp ifadelerin üslup ve anlamlarından bahsedilecektir.

Şer'îye sicillerinde miras ile ilgili kayıtlar her türlü menkul ve gayri menkul mülk malın paylaşımında feraiz kurallarına uyulduğunu göstermektedir. Şer'îye sicillerine yansıyan miras davalarında kadınların miras bırakan (müris) veya vâris olduğu durumlar incelendiğinde İslam miras hukukunun gerektirdiği şekilde

³⁴² Varislerin terikeyi kassamlar tarafından taksim edilmesini istemesi durumunda alınan bir akım vergiler bulunmaktaydı. Bu vergiler kısaca Dellaliye: Mürisin malını satan ve nakite çeviren dellala verilen ücret; Kaydiyye: Yapılan işlemleri kayıt altına alan kişiye verilen ücret; Varaka Baha: Kâğıt Parası, Resm-i Kismet: Terikenin paylaşılması hizmeti için alınan ücrettir. Bu vergilerin ne kadar alındığıda terike defterlerinde geçmektedir. Bkz. Aydoğmuş, *75 Numaralı Konya Şer'îye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi*, s. 22.

³⁴³ Kundakçı, "Tereke Kayıtlarına Göre 19. Yüzyılda Merzifon'da Sosyal ve Ekonomik Hayat", s. 87-88.

davranıldığı görülmektedir.³⁴⁴ İslam hukukunda kadınların mirastan mal almasına engel olma amaçlı olduğu düşünülebilen hibe, muvâzaalı akit, sulh ve tehârüc ile hisseden kadının sıklıkla ayrılması gibi meseleler kavramların anlamı verildikten sonra ayrıca incelenecektir. Şer’iyye sicillerinde kadın ve miras ile ilgili davalara bakıldığında sulh, tehâruc, ibrâ, ıskat, mehr-i müeccel, hibe, vasi tayini, kayyım tayini gibi kavramlara sıklıkla rastlanmakta olduğu görülmektedir. Bu bölümde miras ile ilgili terimler, anlamları, 1750-1800 yılları arasında Konya şer’iyye sicillerinde yer alan örnekler dipnotta verilerek anlatılacaktır. Kadınların miras haklarının engellenmesi veya kısıtlanması ile ilgili örnekler ayrı bir bölümde inceleneceğinden burada yalnızca kavramların anlamları ve bakmak isteyenler için dipnotta Konya sicillerinden birer örnek zikredilecektir.

1. Hibe

Hibe, herhangi bir bedel ödemeksizin bir malın yaşarken karşı tarafın mülkü haline getirilmesini anlatan bir akittir. Hibenin satımdan ayrılan tarafı herhangi bir bedel karşılığında olmamasıdır. Hibenin karşı tarafın mülküne geçmesi de borç ve âriyet gibi akitlerden ayıran özelliğidir.³⁴⁵

2. Sulh ve Tehârüc

Sulh: Görülmekte olan davalarda kişiler arasında anlaşmanın sağlanması anlamına gelmektedir. Miras ile ilgili kayıtlarda tarafların terike üzerindeki miras hisseleri konusunda veya mirasla ilgili tartışmalardan sonra anlaşması anlamında

³⁴⁴ Akyılmaz, “Osmanlı Miras Hukukunda Kadının Statüsü”, s. 484. Sevgi Gül Akyılmaz bu kıymetli makalesinde şer’i miras hukukunun dışına çıkan uygulamalarında bulunduğunu ifade etmektedir. Ve şer’iyye sicillerinden kız ve erkek kardeşlerin eşit aldığı gösteren örnek zikretmektedir. Verdiği örnekte farklı bir konu sebebiyle hâkime giden davada hâkimin erkek ve kızın eşit alması durumuna itiraz etmediğini söylemektedir. Verilen örnek esasında İslam miras hukukuna aykırı değildir. Zira İslam miras hukukunda rızai taksim ve kazai taksim uygulaması vardır. Eğer rızai taksime herkes uymayı kabul ederse kazai taksim şart değildir. Rızai taksime uyulmadığında veya mirasçıların uymayı kabul etmediği durumlarda kazai taksime mirasçılardan birinin istemesiyle başvurulabilmektedir. Rızai taksim, kazai taksim için bkz. Hamza Aktan, “Kismet”, XXV, 497; Uzunpostalcı, *Hukuk ve İslam Hukuku II*, s. 45; Konya sicillerinde araştırılan dönemde tadil ve tesviye üzere paylaşımlar için bkz. KŞS 66 / 10-1, 17 Cemaziye’l-âhir 1207 (30 Ocak 1793); KŞS 67 / 70-1, 3 Rebî’ü’l-evvel 1211 (6 Eylül 1796).

³⁴⁵ Orhan Çeker, *Fıkıh Dersleri I*, İstanbul: Seha yayıncılık, 1999, s. 241-242; Ali Bardakoğlu, “Hibe”, *DİA*, XVII, 421; Hibe örneği için bkz. KŞS 58 / 12-3, 20 Rebî’ü’l-âhir 1177 (28 Ekim 1763).

kullanıldığı görülmektedir. Feraiz ilminde aynı anlamı ifade eden tehârûc terimi de kullanılmaktadır.³⁴⁶

Tehârûc: Vârislerden birinin veya birkaçının, istediği mirasçı lehine veya diğer mirasçıların hepsinin lehine terikeden cüz'i bir miktar alarak veya hiçbir şey almayarak çekilmesi ve diğer vârisler ile sulh yapmasıdır.³⁴⁷

3. İbrâ

Bir kişinin diğer bir kişiden alacaklı olduğu herhangi bir şeyden vazgeçmesini, haktan feragat etmesini ifade eden fihhi bir kavramdır.³⁴⁸ Haktan vazgeçme herhangi bir bedel karşılığında olabildiği gibi bedelsiz de olabilmektedir. Bu durum mezhepler arasında ibrânın temlik mi, iskat mı olduğu konusunda görüş farklılıklarına neden olmuştur.³⁴⁹ İbrânın bir bedel karşılığında yapılması durumunda ivazlı sulh olarak değerlendirmek de mümkündür.³⁵⁰

Şer'iyeye sicillerindeki miras davalarında kadınların taraf olduğu belgelere bakıldığında ibrâ ile ilgili davaların çokluğu dikkat çekmektedir. Kadınların birtakım mallar karşılığında şer'î hisselerinden vazgeçmekte oldukları görülmektedir.³⁵¹ Şer'iyeye sicillerinde kadınların sulh ve tehârûc yoluyla terikeden ayrılma konularında taraflar arasında anlaşma sağlanmış ise karşı tarafın zimmetini ibrâ eyledikleri belgeler sıklıkla yer almaktadır.

4. Iskat

Iskat sözlükte düşürmek anlamına gelmekle birlikte hukuktaki tanımı bir hakkın veya mülkiyetin hak sahibine veya mülk sahibine geçmeden düşürülmesi demektir.³⁵² Bu hak bir bedel karşılığında iskat olabileceği gibi bedelsiz de gerçekleşebilir. Iskat kelimesi şer'iyeye sicillerinde miras konusunda daha çok şer'î

³⁴⁶ Fahrettin Atar, "Sulh", *DİA*, XXXVII, 481; Sulh ile ilgili örnek için bkz. KŞS 61 / 80-3, 19 Rebî'ü'l-evvel 1187 (10 Haziran 1773).

³⁴⁷ Hamza Aktan, "Tehârûc", *DİA*, XL, 319; *Bilmen, Hukûk-ı İslâmiyye*, V, 212; Tehârûc ile ilgili örnek için bkz. KŞS 64 / 90-2, 19 Muharrem 1200 (22 Kasım 1785).

³⁴⁸ Kaya, *İslam Hukukunda İstihkak*, s. 278; H. Yunus Apaydın, "İbrâ", *DİA*, XXI, 263.

³⁴⁹ Apaydın, "İbrâ", *DİA*, XXI, 263.

³⁵⁰ Apaydın, "İbrâ", *DİA*, XXI, 264.

³⁵¹ KŞS 63 / 11-1, 11 Rebî'ü'l-âhir 1192 (9 Mayıs 1778); KŞS 67 / 118-1, 17 Recep 1212 (5 Ocak 1798).

³⁵² Ali Bardakoğlu, "Iskat", *DİA*, XIX, 137.

hisseden alınacak hisse karşılığında başka bir mal alınarak sulh yapıldığında ibrâ kelimesi ile birlikte geçmektedir.³⁵³

5. Mehir

Mehr-i Müeccel

Mehir evlenirken erkeğin kadına verdiği veya vermeye söz verdiği bir miktar maldır.³⁵⁴ Ödenmesi nikâhtan sonrasına bırakılan mehre mehri müeccel denir. Mehr-i müeccelin ödenmesi genellikle boşanma sırasında veya taraflardan herhangi birinin vefatı ile gerçekleşmektedir.³⁵⁵

Mehr-i Muaccel

Mehir evlilik akdi esnasında peşin ödeniyorsa mehri muaccel adını almaktadır.³⁵⁶ Şer'iyeye sicillerinde kadının miras ile ilgili davalarına mehri muaccelin de konu olduğu görülmekle birlikte mehr-i müeccel kadar sıklıkla karşılaşılmamaktadır. Çünkü mehr-i muaccel kişinin hayatında yaşarken aldığı, faydalandığı veya mülküne geçirdiği mehir olması nedeniyle davalarda sıklıkla geçmediği düşünülmektedir.

Sicillerde ilerde anlatılacağı üzere miras davaları içerisinde vârislerin miras hissesinden mehir talebi gibi örnekler bulunmaktadır.³⁵⁷ Bu sebeple özellikle mehri müeccel ile ilgili miras davalarında sorunlar yaşandığı görülmektedir.

6. Vasiyet

Kişinin ölmeden önce malını bir şahsa veya hayır yoluna teberru yoluyla vermesine vasiyet denir. Vasiyetin meşru kılınma nedenleri hayırla anılma, mirasçı olmayan akrabaları gözetme, yaşarken iyiliği dokunan kimseleri ödüllendirme ve kamu yararına görülen bazı hizmetlere katkıda bulunmadır. Rasulullah miras hisseleri

³⁵³ KŞS 64 / 54-4, 5 Rebî'ü'l-âhir 1199 (15 Şubat 1785).

³⁵⁴ Halil Cin, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1974, s. 217-218; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 282-284; Mehmet Âkif Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku*, İstanbul: Klasik, 2017, s. 103, a.mlf., "Mehir", *DİA*, XXVIII, 389.

³⁵⁵ Bardakoğlu, "Aile Hayatı", s. 219; Colin İmber, "Women, Marriage and Property", *Women In The Ottoman Empire, Middle Eastern Women In The Early Modern Era*, edited by Madeline C. Zilfi, Brill Leiden, New York, Köln 1997, s. 98.

³⁵⁶ Aydın, "Mehir", *DİA*, XXVIII, 390; İmber, "Women, Marriage and Property", s. 98.

³⁵⁷ KŞS 64 / 39-4, 15 Zî'l-ka'de 1198 (30 Eylül 1784); KŞS 65 / 30-1, 21 Zî'l-hicce 1201 (4 Ekim 1787).

belirlenen vârislere vasiyet bırakılmamasını öğütlemesi nedeniyle mirasçıya vasiyet bırakılmaz.³⁵⁸

Şer'iyeye sicillerinde kadınların vasiyet bıraktığı örnekler yer almaktadır.³⁵⁹ Mirastan mal kaçırma niyetli yapılan vasiyetler hoş karşılanmaz. Vârise vasiyet olsaydı vârislerden bir kısmı diğerine tercih edilmiş gibi olurdu ki bu durum vârisler arasında huzursuzluk ve anlamazlık çıkmasının sebebi olur.³⁶⁰ Bu konunun miras ve kadın ile ilgisi ileride anlatılacaktır.

7. Münâseha

Vefat eden birinin terikesinin henüz daha paylaşılmadan vârislerden birinin veya bir kaçının da vefat etmesi ve o terikeden kendisine intikal eden hissesinin kendi vârislerine geçmesi ile oluşan hesaplama işlemi demektir.³⁶¹ Münâseha esnasında önce vefat edenden başlamak üzere terike paylaşılır ve vârislerin payına düşen hisseler yazılır. Meseleler ayrı ayrı hesaplanır ve daha sonra vefat edenin terikesi hesap edilirken bir önceki mesele ile orada aldığı hisse yazılarak birleştirilir. Yani her bir mesele yapılacak denkleştirme ile önce çözülen mesele ile bütünleştirilir.³⁶² Şer'iyeye sicillerinde münâsahanın nasıl yapıldığı tek tek anlatılmamaktadır. Arka arkaya ölenler vârisleri ile birlikte zikredilir ve münâseha hisse olduğu ifade edilir. Münâsahanın sicile yansımalarının nedeni hisse sahipleri arasında çıkmış olan bir anlaşmazlık nedeniyle olduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır.³⁶³

³⁵⁸ Abdüsselam Arı, "Vasiyet", *DİA*, XLII, 552-553.

³⁵⁹ KŞS 58 / 22-1, 27 Receb 1177 (31 Ocak 1764).

³⁶⁰ Burhanüddin Ebu'l-Hasan Ali b. Ebû Bekir Mergînânî, *Hanefiler İçin İslam Fıkhı: el-Hidâye Tercemesi*, çev. Ahmed Meylânî, İstanbul: Kahraman Yayınları, 2004, c. IV, s. 361.

³⁶¹ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye*, V, 212; Davut Yaylalı, "Münâseha", *DİA*, XXXI, 572.

³⁶² Yaylalı, "Münâseha", *DİA*, XXXI, s. 572.

³⁶³ KŞS 63 / 49-2, 09 Cemâziye'l-evvel 1193 (25 Mayıs 1779); KŞS 67 / 108-1, 15 Cemâziye'l-ulâ 1212 (5 Kasım 1797); KŞS 59 / 37-3 de yer alan bir münâseha örneğinde Hasan bin Cuma vefat eder. Terikesi küçük oğlu Ali'ye kızları Ayşe ve Havva'ya kalır. Ali'de vefat eder. Ali'nin terikesi kız kardeşleri ve amcası Mehmed'e kalır. Ayşe'de vefat eder. Terikesi Havva ile amcası Mehmed'e kalır. Havva'nın terikelerden alacağını kassâm yüzelli dokuz kuruş olarak belirtiyor. Havva irsen kendisine düşen hisseyi amca Mehmed'den talep ediyor. Amca Mehmet sicilde geçen malları Havva'ya veriyor ve Havva'da amcasının lisanından câri olanı onaylıyor. Amcasının vermiş olduğu malların kassamın Havva'nın mirası için takdir ettiği yüz elli dokuz kuruşa denk gelip gelmediği maalesef hesaplanamamaktadır. Belgede yer alan amcasının lisanından câri olanı onaylıyor ifadesi Havva'nın amcasının verdiği buruk olarak razı olduğu izlenimini vermektedir.

8. Nafaka

Nafaka yaşamın devam edebilmesi için gerekli olan harcamalara denmektedir. Nafaka aile hukuku içerisinde evlilik nafakası ve hısımlık nafakasından oluşmaktadır. İslam hukukçuları anne baba, çocuklar ve birbirlerinin mirasçısı olacak şekilde yakın olan hısımlar arasındaki nafaka mükellefiyeti konusuna değinmektedirler. Çocukluk döneminde eğer çocuğa ait mal varlığı bulunmaktaysa, yakınların nafaka sorumluluğu zorunluluk taşımaz; nafaka çocuğun kendi malından karşılanabilir.³⁶⁴ Sicillerde nafaka takdiri şeklinde pek çok dava ile karşılaşılmaktadır. Bazen bu davalar vasi tayini davaları ile birlikte de görülmektedir. Vasi tayin edilirken vasi, nafakada takdir edilmesi talebinde bulunur ve mahkeme nafaka takdir eder. Bazı belgelerde nafaka alabilmek için terikeden vasinin mal sattırmasının gerçekleştiği görülmektedir.³⁶⁵

9. Hüccet

Şer'i mahkemelerde düzenlenmiş olan belgelere hüccet denilmektedir. Osmanlı hukukunda iki farklı anlamda kullanıldığı görülmektedir. Bunlar şahitlik, ikrar, yemin ve yeminden nükûl gibi bir davayı ispata yarayan hukuki deliller ile bir hüküm ifade etmemekle birlikte kadı huzurunda taraflar arasında yapılan anlaşmanın kayıt altına alındığı belgelere verilen isim olarak özetlenebilmektedir.³⁶⁶ Şer'iyeye mahkemelerinde kadıların ele almış olduğu her türlü kazai davalar hüccetlerin konusu olabilmektedir. Miras, nafaka, sulh, vekâlet gibi konularda hüccet konularına örnek olarak zikredilebilir.³⁶⁷ Şer'iyeye sicillerinde görülen miras davalarının bir kısmı hüccet şeklindedir ve tarafların bazılarının miras hissesi belirlenmekte ve bu belirlemeler kayıt altına alınmaktadır.³⁶⁸

10. Şehâdet / Şâhit

Şehâdet kökünden gelen şâhit kelimesi şer'iyeye sicillerinde miras davalarında görülen kelimelerdendir. Fikhi bir terim olan bu kelime bir durum veya olaya tanık olma durumunu anlatmaktadır.³⁶⁹ Şer'iyeye sicillerinde bir yönüyle kadınları

³⁶⁴ Celal Erbay, "Nafaka", *DİA*, XXXII, 283.

³⁶⁵ KŞS 64 / 99-3, Gurre-i Receb 1200 (Nisan/ Mayıs 1786).

³⁶⁶ Mustafa Oğuz - Ahmet Akgündüz, "Hüccet", *DİA*, XVIII, 446.

³⁶⁷ Oğuz - Akgündüz, "Hüccet", *DİA*, XVIII, 446.

³⁶⁸ KŞS 58 / 47-1, 9 Muharrem 1178 (20 Temmuz 1764).

³⁶⁹ H. Yunus Apaydın, "Şâhit", *DİA*, XXXVIII, 278.

ilgilendiren miras davalarında şahit ve şehâdet kavramına sıklıkla rastlanmaktadır. Öncelikle davalıların vekilleri ile davaya iştirak ettikleri durumlarda iki kişinin şehâdeti ile vekilleri tespit edilerek kayıt altına alındığı görülmektedir. Bununla birlikte mahkemenin, davacı veya davalıdan iddialarını ispat etmeleri için zaman zaman şahit istediği görülmektedir. Şahit istediği durumlara mehr-i müeccelin ertelenmesi, miktarı, hibe ve hibe edilen malların tespiti, vasi tayini örnek verilebilir. Miras davalarında “udûl-i müslimîn” tabiri geçmektedir.³⁷⁰ Udûl-i müslimîn, şer’iyye sicillerinde miras ile ilgili davalarda mahkemede şahit istenmesi durumunda şahitlik eden kişilere denmektedir.³⁷¹ Adaletli Müslüman kişiler şeklinde tercüme edilebilir. Bu şahitler belgenin içerisinde dava ile ilgili konuya şahitlik eder. Aynı zamanda şuhûd’ul-hal adı verilen her sicil belgesinin son kısmında yer alan şahitler vardır. Şuhûd’ul-hal, hüccetin konusu ne ise o konuya şahitlik eden kişilerin isimlerinin olduğu bölümdür. Bu şahitler taraflardan herhangi birine değil davanın bütününe şahitlik eder. Bu şahitlerin varlığı davanın tarafsız olduğunda delildir.³⁷²

11. Vekâlet

Şer’iyye sicillerinde miras ile ilgili davalarda vekâlet ile işlem yapılmasına sıklıkla rastlanmaktadır.³⁷³ Vekâlet, fıkhîta bir kişinin bir başkasına kendi adına iş yapmasına izin vermesini ifade etmek için kullanılmaktadır.³⁷⁴ Vârislerin terikeden kendilerine taksim edilen hisseleri alabilmek için vekil tutmaları gibi bir zorunluluk olmamasına rağmen vekil tuttukları görülmektedir.³⁷⁵ Kadınların miras davalarında kendilerine vekil tayin ettikleri sıklıkla görülmektedir. Vekilleri genellikle zevceyi olabildiği gibi babaları, erkek kardeşleri de olabilmektedir.³⁷⁶

12. Vesâyet

Vesayet, edâ ehliyeti bulunmayan veya eksik olan kişilerin mallarını muhafaza altına alma, gerektiğinde onlar adına tasarrufta bulunma izni veya yetkisini ve hâkim

³⁷⁰ KŞS 61 / 13-4, 29 Muharrem 1186 (2 Mayıs 1772).

³⁷¹ Oğuz- Akgündüz, “Hüccet”, *DİA*, XVIII, 448.

³⁷² Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili*, s. 358.

³⁷³ İsmail Bilgili, *Konya Şer’iyye Sicillerinden Yüzkırkıncı Defterde Kayıtlı Olaylar ve Hükümleri*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1992, s. 26.

³⁷⁴ Bilal Aybakan, “Vekâlet”, *DİA*, XLIII, 1.

³⁷⁵ Bilgili, “Konya Şer’iyye Sicillerinden Yüzkırkıncı Defter” s. 77.

³⁷⁶ KŞS 62 / 40-1, 3 Safer 1188 (15 Nisan 1774).

tarafından bu iznin verilmesini ifade eden fihhi bir kavramdır.³⁷⁷ Şer'iyeye sicillerinde geçmekte olan bir yönüyle kadınları ilgilendiren miras davalarında eda ehliyetine sahip olmayan veya eksik eda ehliyetine sahip olan vârislere mahkeme kararı ile vasi tayin edildiği görülmektedir.³⁷⁸ Vasilerin güvenilir kişilerden ve bu sorumluluğu yüklenebilecek kişilerden seçildiği anlaşılmaktadır. Vasi bu sorumluluğu kaldıramayacak olduğunda onun değişmesini talep eden davalara da rastlanmaktadır.³⁷⁹

İleriki bölümlerde vasi tayini ve kadının miras meseleleri ilgisi ve vasîlik görevinin sorumluluk gerektiren bir iş olduğu örneklerle anlatılacaktır.

13. Muhallefât

İslam miras hukukunda terike kelimesi yerine Osmanlı miras hukukunda aynı anlamı ifade eden *muhallefât* kullanılmaktadır. Muhallefât, muhallef kelimesinin çoğuludur. Geride bırakılan şeyler anlamına gelmektedir. Muhallefât, Osmanlı miras hukukunda mûrisin geride bıraktığı mallar anlamında kullanılmaktadır. Terike ve metrûkat da muhallefât ile aynı anlamda kullanılmaktadır.³⁸⁰ Sicillerde de sıklıkla geçmektedir.³⁸¹

14. Defter-i Kassâm

Kassâm, miras konusunda menkul ve gayrimenkul malları taksim ederek hisseleri belirgin hale getiren resmi görevli için kullanılan terimdir.³⁸² Kassamların miras taksiminde görevlendirildiğinde terikedeki yer alan malları yazdığı defter olarak tanımlanabilir.³⁸³ Osmanlı askeri yöneticilerin miras taksimini gerçekleştiren kazasker kassâmlar ve şer'iyeye mahkemelerinde bulunan kadiya miras davalarında miras taksimine yardımcı resmi görevli olan kassâmlar olmak üzere iki sınıf kassâm

³⁷⁷ Ali Bardakoğlu, "Vesâyet", *DİA*, XLIII, 66.

³⁷⁸ KŞS 62 / 58-2, 11 Zî'l-ka'de 1188 (13 Ocak 1775).

³⁷⁹ Bardakoğlu, "Vesâyet", *DİA*, XLIII, 68.

³⁸⁰ Tahsin Özcan, "Muhallefât", *DİA*, XXX, 406.

³⁸¹ KŞS 60 / 83-1, 17 Cemâziye'l-âhir 1185 (27 Eylül 1771).

³⁸² Said Öztürk, "Kassâm", *DİA*, XXIV, 579; Sevgi Kuş, *20 Numaralı (H.1339 /M.1921- H.1343/ M.1925) Nevşehir Şer'iyeye Sicili Transkripsiyon ve Genel Değerlendirme*, Yüksek Lisans Tezi, Eylül 2010, s. 39; Defteri kassam kelimesinin görüldüğü sicil belgesine örnek için bkz. KŞS 62 / 58-1, 25 Şevvâl 1188 (29 Aralık 1774). Kassam için bkz. KŞS 62 / 59-1, 11 Zî'l-ka'de 1188 (13 Ocak 1775).

³⁸³ Öztürk, *Askeri Kassama Ait Onyedinci Asır İstanbul Tereke Defterleri*, s. 69.

bulunmaktaydı.³⁸⁴ Şer‘iyye mahkemelerinde kassâm bulunmadığı kaza ve nahiyelerde naibler kassâmın görevini yerine getirirlerdi. Kassâmlar görevlerini yerine getirirken bazı yardımcıları da bulunmaktaydı. Terikeyi kaydetmekle görevli kâtip, muhızır, çuhadar, hizmetçi, miras mallarına değer biçen, bu işten anlayan kişiler ve terikeye gözkulak olan dîdebân isimli görevli örnek olarak verilebilir.³⁸⁵

15. Rubu‘ (¼) Hisse

Rubu‘ hisse evli fakat çocuğu olmayan kadının, kocasının vefatı sonrasında onun terikesinden alacağı miktardır. Bu hisse miktarları sicilde görülmektedir.³⁸⁶

16. Sümün (⅛) Hisse

Sekiz de bir (⅛) demektir. Çocuğu olan zevcenin terikeden aldığı hissenin oranıdır. Şer‘iyye sicillerinde Arapçada da kullanılan sümün şeklinde ifade edilmektedir.

17. Sülüs (⅓) Hisse

Üçte bir (⅓) hissedir. Ana bir kardeşlerinin cinsiyet fark etmeksizin yani kız olsun, erkek olsun birden fazla olma durumunda almış oldukları hissedir. Anabir kardeşler oğul, kız, oğlun oğlu, oğlun kızı, baba veya dede ile birlikte oldukları zaman sakıt olur yani bir şey alamazlar. Annenin hisseside bazı durumlarda ⅓ olmaktadır. Aynı zamanda terikedenvasiyet edilebilecek mal miktarını ifade etmek içinde kullanılmaktadır. Şer‘iyye sicillerinde bu hisselerinde yer yer zikredildiği görülmektedir.³⁸⁷

18. Verese

Vâris kelimesinin çoğuludur. Vâris mirasçı demektir. Verese de mirasçılar anlamına gelir.³⁸⁸

³⁸⁴ Hatice Sevici, *54 numaralı Konya Şer‘iyye Sicili’nin (1-190) Değerlendirme ve Transkripsiyonu (H. 1150 1152/M. 1738-1740)*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Konya 2011, s. 9.

³⁸⁵ Öztürk, “Kassâm”, *DİA*, XXIV, 580.

³⁸⁶ KŞS 58 / 87-4, 88-1, 18 Şevvâl 1178 (10 Nisan 1765).

³⁸⁷ KŞS 63 / 37-2, 9 Rebî‘u’l-evvel 1193 (27 Mart 1779).

³⁸⁸ KŞS 66 / 12-2, 15 Receb 1207 (26 Şubat 1793).

19. Fevt

Sicillerde Müslüman kişilerin ölümünü anlatan kelimedir. Genellikle sicillerde “bundan akdem fevt olan” yani bundan önce vefat eden diye başlayan miras davalarında ölen mûrisin ismi verilmektedir.³⁸⁹ Sicilin metninde vefat eden gayrı-müslim ise ölen manasında hâlik olan, bayan gayrı-müslim ise hâlike olan ifadesi görülmektedir.³⁹⁰

20. Temlik

Herhangi bir mal üzerinde bulunan sahip olma hakkının veya mali hakkın başkasına devredilmesine temlik denmektedir. Bir bedel mukabilinde temlik, muavaza adını alırken, bedelsiz olması durumunda teberru ismini taşır.³⁹¹ Sicillerde temlik³⁹² kelimeside gerek miras belgelerinde gerekse mülk satışlarında mülkiyet hakkının devredilmesi anlamında kullanılırken diğer tarafın mülkiyetine geçirmesi anlamında temellük³⁹³ kelimeside kullanılmaktadır.

21. Sulbî-Sulbiye

Öz olan çocuk demektir. Sulbi, öz oğlan evlat; sulbiye ise öz kız evlat demektir.³⁹⁴ Sicillerde zikredilen sulbi sagir, öz küçük oğlan; sulbi kebir, öz büyük oğlan; sulbiye sağire, öz küçük kız; sülbiye kebare ise öz büyük kız anlamına gelir. Sadri sağir ve sadri kebir kelimeleri de aynı anlamda kullanılmaktadır.

22. Müşâ‘

Müşterek bir malda paydaşların belirli oranlardaki hisselerini ifade eden bir hukuk terimidir.³⁹⁵ Hisselerin üçte bir, beşte iki gibi oranlarla ortak malın her parçasına ve zerresine yayılmış olmasına müşâ‘ ya da şâyi hisse (müşterek sehim) denir. Mecelle, müşâ‘ terimini “hısas-ı şâyiayı hâvi olan şey” (şâyi payları ihtiva eden eşya)

³⁸⁹ KŞS 65 / 45-1, 13 Şa‘bân 1202 (19 Mayıs 1788).

³⁹⁰ KŞS 64 / 54-4, 5 Rebî‘u’l-âhir 1199 (15 Şubat 1785).

³⁹¹ Bilal Aybakan, “Temlik”, *DİA*, XL, 428.

³⁹² KŞS 61 / 66-3, 3 (...) 1186.

³⁹³ KŞS 58 / 30-2, 14 Şevvâl 1177 (16 Nisan 1764).

³⁹⁴ KŞS 60 / 76-1, 7 Cemâziye’l-âhir 1185 (17 Eylül 1771).

³⁹⁵ KŞS 64 / 100-2, 27 Ramazân 1200 (24 Temmuz 1786).

(md. 138) şeklinde tarif eder. Ancak gerçekte bu kelime, müşterek mülkiyete konu olan malın bütününe değil, sadece söz konusu edilen hisseyi belirtir.³⁹⁶

23. Kayyım

Hâkim tarafından kısıtlı, gaip vb. kişiler adına hukukî tasarrufta bulunmak üzere tayin edilen kimse anlamındadır. Şer‘iyye sicillerinde gaip olan yakınları için kadınların da kayyım olarak atandığı görülmektedir.³⁹⁷

E. Şer‘iyye Sicillerinde Miras Belgelerinde Görülen Üslup, Dil ve Bazı Kalıp İfadeler

Miras belgeleri, mülk satım belgeleri gibi sakk-ı şer‘î denilen belirli bir usul çerçevesinde kaydedilirdi. Bu nedenle miras belgeleri de birbirine benzer bir şekilde kaydedilmekteydi. Bu usul ile yazılan miras belgelerinde vefat eden varisler, davacı ve davalılar, dava konusu, hâkimin kararı yer almaktadır. Bazı miras belgelerinde sadece miras taksiminin kayıt altına alındığı hüccet kayıtları da mevcuttur. Hüccet niteliğindeki miras belgelerinde taraflar arsında herhangi bir anlaşmazlık görülmez. Bu belgeler miras taksiminin kayıt altına alınması ve herhangi bir anlaşmazlık durumunda mahkemenin tasdikini gösteren senet niteliğindedir. Bunlar delil değerinde belgelerdir. Miras taksiminin kadı huzurunda yapılması usule uygun olmasını sağlamaktaydı.³⁹⁸

Şer‘iyye sicillerinde yer alan miras davalarında miras konusunun içeriği ile ilgili farklılıklar olsa da baştan sona standard bir üslup benimsendiği görülür. Öncelikle vefat edenin hangi mahallede oturduğu bilgisine yer verilmektedir. Mesela “Medîne-i Konya’da Sadırlar Mahallesinde sâkine iken bundan akdem fevt olan

³⁹⁶ İbrahim el-Halebî, *İzahlı Multekâ el-Ebhur Tercümesi*, III, 380; Hasan Hacak, “Müşâ”, *DİA*, XXXII, 151-152.

³⁹⁷ KŞS 58 / 49-4, 27 Muharrem 1178 (27 Temmuz 1764); kayyım olarak tayin edilen Mustafa bin Ahmed’in ölmesi sonucunda karısı olan Fatma ile kayyımlık yapmış olduğu akrabasının vârisleri arasındaki anlaşmazlık çıkması ve Fatma’nın kendine ait olan terikesini ispatlaması ile ilgili örnek için bkz. KŞS 66 / 14-1, 8 Şa’bân 1207 (21 Mart 1793).

³⁹⁸ Mülk satımlarında kullanılan usul için bkz. Günay, “Şer‘iyye Sicillerinde Mülk Alışverişleri: Kullanılan Usul ve Dil”, s. 16-18.

Emine binti Hacı Keleş'in" ifadesinde olduğu gibi Konya'da Sadırlar Mahallesi bundan önce yaşarken vefat eden Emine bint-i Keleş'in... diye devam etmektedir.

Vefat eden kişinin isminden sonra varislerinin isimleri yazılmaktadır. Mesela "Emine binti Hacı Keleş'in verâseti zevci Molla Ali bin Nasuh ile li-ebeveyn er karındaşları Hacı Mehmed ve Hacı Mustafa ve kız karındaşları Kezban ve Âlime'ye münhasıra olduğu " ifadesinde geçtiği şekilde vefat eden kişinin hayatta kalan ailesi ve vefat edenin ne cihetle varisi oldukları söylenmek suretiyle isimleri ile kaydedilmektedir.

Varislerin isimleri kaydedildikten sonra miras davasının kayıt altına alınmasının sebebine geçmeden önce verilmesi gereken ek bilgiler verilmektedir. Eğer ek bilgi yoksa miras davasının kaydedilmesine neden olan kişiler ve davanın neden sicile yansıdığı anlatılmaktadır.

Ek bilgiye örnek olarak yukarıda geçen davanın devamında: "Tashîh meselesi on iki sehinden olup sihâm-ı mezkûrdan altı sehim zevc-i mezbûre ve ikişer sehim mezbûrân Hacı Mehmed ve Hacı Mustafa'ya ve birer sehinden iki sehim mezbûretân Kezbân ve Alime'ye isâbeti tahakkukundan sonra" ifadesi ile varislerin hisse miktarları belirtilmiştir. Sicillerdeki belgelerde çoğu zaman hisse miktarları zikredilmeden dava konusu anlatılmaktadır. Bu bilgiden sonra kimin kime dava açtığı zikredilmektedir.

"Molla Ali meclis-i şer'-i enverde râfi'ü'l-kitâb mezbûrân Hacı Mehmed ve Hacı Mustafa mahzarlarında ikrâr-ı tâm ve takrîr-i kelâm edip..." Örnekte olduğu gibi davayı açan kişinin isminden sonra davalı veya davalıların ismi zikredilmektedir. Davalı ve davacı isminden sonra miras belgesinin yazılma nedeni veya dava konusu zikredilir. Örneğin,

"mûrisim zevcem müteveffîye-i mezbûrenin babası olup kendüden mukaddem fevt olan Hacı Keleş'ten irsen intikâl eden hisse-i irsiyyesini zevcem müteveffîye-i mezbûre hayatında karındaşları merkûmân Hacı Mehmed ve Hacı Mustafa terike müteveffâ Hacı Keleş'ten 'alâ tarîki't-tehârûc otuz beş aded ağnâm ve üç kile hinta üzerine musâlaha ve hîn-i sulhde bir mikdârını mezbûrân Hacı Mehmed ve Hacı Mustafa

yedlerinden ahz zevcem müteveffîye-i mezbûreye edâ ve teslîm ve mâadâsını gable'l-ahz vefât ve verâseti el-inhisâr mezkûr üzere bana ve mezbûruna münhasır olmağla bedel-i sulh mezkûrdan bâkî mezbûrân Hacı Mehmed ve Hacı Mustafa zimmetlerinde kalmağla nısf hisse-i irsiyyemi merkûmândan taleb ve da'vâ sadedinde olduğumda bu vecihle meyânımızda münâzâat kesîre vukûundan sonra beynimizde müslimûn-ı muslihûn tavassut edip mukaddemâ olan sulh dahî fâsid olduğuna binâen merkûmân Hacı Mehmed ve Hacı Mustafa kız karındaşları zevcem müteveffîye-i mezbûre terikesinden kendilere isâbet eden ber-mûcebi defter-i kassâm hisselerinden fâriğa olduklarından mâ'adâ bana an nakdin elli kuruş ile yirmi yarım hinta ve elli yarım şair def ve teslîm eylediklerinde ben dahî ahz ve kabz edip zevcem müteveffîye-i mezbûrenin babasından intikâl eden hisse-i irsiyyesinden hisseme isâbet eden hakkıma müte'allık 'âmme-i de'âvî ve mütâlebât ve kâffe-i ey mân ve muhasamâttan zimmetlerini ibrâ-i 'âmm ile ibrâ ve ıskât-ı tâm ile ıskât eyledim ba'de'l-yevm husus-ı mîrâsa müte'allık vechen mine'l-vücûh mezbûrân Hacı Mehmed ve Hacı Mustafa'nın zimmetlerinde bir akçe ve bir habbe alacak hak ve alakam kalmadı dedikte gıbbe't-tasdîki'ş-şer'î mâ-vaka'a bi't-taleb ketb olundu.³⁹⁹

Dava konusu kısaca şöyledir: Karısı ölmeden önce karısının babasından kalan miras hissesi karşılığında erkek kardeşleri ile tehârûc ile belgede adı geçen mallar karşılığında ayrılması, tehârûc ile sulh olduğu malların yaşarken bir kısmını alması, diğer bir kısmı erkek kardeşlerinde kalması, kocanın karısının ölümünden sonra verilmeyen kısmından irsen hakkını istemesidir. Aralarında çokça anlaşmazlık çıkar. Sulh ile anlaşılır. Anlaşma sonrasında koca karısının erkek kardeşlerinin zimmetlerini ibrâ etmektedir. Davanın sonunda bu şekilde yaşananların kayıt altına alındığı ve tarih yazılmaktadır. Davaya şahitlik yapanlar en alta isimleri ile birlikte yazılmaktadır.

³⁹⁹ KŞS 67 / 15-2, 26 Rebî'ü'l-âhir 1210 (7 Ocak 1796).

Şer‘iyye sicillerinde geçen miras davalarında Müslüman ve gayrimüslimlerin miras davalarında bazı kavramların değiştiğini görmek mümkündür. Bu kavramların başında Müslüman erkekler için kullanılan Hacı kavramı gelmektedir. Saygı ifadesi olarak görülmekte olan “hacı” kelimesi gayrimüslim erkekler için kullanılmaz. Müslüman kadınlarda ise “hatun” kelimesi saygı ifadesi olarak yer almaktadır. Gayrimüslim kadınlar için “hatun” gibi herhangi bir saygı anlamı içeren kelime kullanılmamaktadır. Kadınlarla ilgili miras davalarında Müslüman kadınlar için yerleşmiş oldukları mahalleler sâkine kelimesi ile anlatılırken, gayrimüslim kadınlar için “mütemekine” ifadesi kullanılmaktadır. Bununla birlikte aşağılayıcı veya küçümseyici ifadeler de yer almaz. Gayrimüslim kadınların ölümünü ifade etmek üzere “bundan önce hâlike olan” kelimesi geçmektedir. “İbn” kelimesi Müslümanlar için kullanılırken “veled” ifadesi gayrimüslimler için kullanılmaktadır. Toplum içerisinde maddi anlamda zenginlik şer‘iyye sicillerinde kullanılan dile tesir etmemekle birlikte kişinin cinsiyetine ve dini durumuna göre bazı kelimelerin kullanımında farklılıklar olduğu görülmektedir.⁴⁰⁰

⁴⁰⁰ Göçek and Baer, “Social Boundaries of Ottoman Women’s Experience in Eighteenth Century Galata Court Records”, s. 63.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KONYA ŞER'İYYE SİCİLLERİNDE OSMANLI'DA KADININ ŞER'İ MİRAS HUKUKU UYGULAMALARI

I. KONYA ŞER'İYYE SİCİLLERİNDE HİBE SEBEBİYLE KADININ MİRAS HAKKINA TESİR EDEN DURUMLAR

A. Hibe

Hibe karşılıklı sevgi, birlik ve beraberlik duygularını artıran, toplumda dayanışmaya ve dostluklara vesile olan bir sözleşmedir. Kişi karşılık beklemezsizin yapmış olduğu yardımlarla ahlaki anlamda cömertlik, paylaşma, başkalarını düşünme ve başkalarını kendine tercih etme gibi güzel erdemler kazanmaktadır. İslam dini bu tür yardımları teşvik etmekle birlikte yapılan bağışların da itidal içerisinde olmasını ve aşırılıktan uzak olmasını istemektedir.⁴⁰¹ Bu konuda Kur'ân-ı Kerim'de "*Eli sıkı olma, büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanır ve çaresiz kalırsın*" buyrulmaktadır.⁴⁰² Meşru bir tasarruf şekli olan hibede bulunma hakkı, hibede bulunanın niyetine göre bazı durumlarda İslam'ın adalet ve hakkaniyet ölçüsüne zarar verebilmektedir. Örneğin mûrislerin ölmeden önce vârislerin cinsiyeti gibi bazı durumları göz önüne alarak hibede bulunmaları, vârislerden mal kaçırma amaçlı tasarrufta bulunmaları geçmişte ve günümüzde devam eden uygulamalar olarak görülmektedir. Mûrisler, gerek vârislerden bir veya bir kaçını tercih etmek suretiyle dilediği vârislere gerekse vârisleri mirastan mahrum etmek maksatlı yabancı kişilere hibe yapmak suretiyle vârislerden mal kaçırma arzusunda olabilmektedir.⁴⁰³ Hâlbuki İslam miras hukuku vârislerin mirastaki paylarını önceden belirtmektedir. Mûrislerin vârislerini mahfuz

⁴⁰¹ Abdülkadir Şener, *İslam Hukukunda Hibe*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, s. 15.

⁴⁰² İsrâ Suresi, 17/29.

⁴⁰³ İbrahim Yılmaz, "İslam Hukukunda Hibe Yoluyla Varisleri Mirastan Mahrum Etmeye Yönelik Tasarrufların Sınırlandırılması", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2017/3, yıl: 8 c. VIII, sy. 18, s. 213.

hisse / saklı pay adı da verilen paylarını hibe yoluyla başka vârislere veya belirli oranın üstünde yabancı şahıslara vermek yoluyla mirastan mahrum etme hakları bulunmamaktadır.⁴⁰⁴ Bu araştırmada Osmanlı 18. yüzyılın ikinci yarısında yer alan hibe örneklerinden hareketle kız evlatların hibe konusunda daha az tercih edilmesi konusuna dikkatleri çekmek arzusundayız. Bu araştırma, Konya Şer‘iyye Sicilleri’nde bulunan örneklerden istifade ederek geçmişten günümüze toplumda kız evlatların miras konusunda yaşamış olduğu huzursuzlukların tarihsel temelleri ve örnekleri üzerinde bir arayışı amaçlamaktadır.

Hibe, bir malı karşılığında herhangi bir bedel beklemeksizin karşı tarafın mülküne geçirmeyi hedefleyen bir akitir.⁴⁰⁵ Hibenin herhangi bir bedel beklemeksizin meydana gelmesi onu satım akdinden, hemen gerçekleşmesi ise vasiyetten ayırmaktadır.⁴⁰⁶ Hibenin karşı tarafın mülküne geçmesi de onu borç ve âriyet gibi akitlerden ayıran özelliğidir.⁴⁰⁷ *Mecelle*’de hibe, “Hibe bilâ ıvaz bir malı âhara temlikdir” şeklinde tanımlanmaktadır. Bir malı karşılıksız bağışlayan tarafa *vâhib*, kendisine mal bağışlanan kişiye *mevhûbun leh*, hibe edilen mala da *mevhub* adı verilmektedir.⁴⁰⁸ Türkçemizde hibe kelimesi de hibe edilen mal anlamında kullanılmaktadır. *İttihab* kelimesi ise yapılan hibeyi kabul etmektir.⁴⁰⁹

Eski hukukta kullanılan hibe terimi Türkçede yaygın olarak kullanılmakla birlikte 18 Nisan 1929 tarih ve 1424 İcra ve İflas Kanunu’nun 343. Maddesi ile adı geçen kanunlardaki birçok terimle birlikte hibe kavramı yerine bağış kavramı kullanılmıştır.⁴¹⁰ Türkçede ve eski hukukta kullanılan fetvalarda geçen caba (cübbe) etmek terimi de hibe etmek anlamına gelmektedir.⁴¹¹

Anne – Babanın Çocuğuna Hibesi

⁴⁰⁴ Yılmaz, “İslam Hukukunda Hibe...”, s. 211.

⁴⁰⁵ İbrahim el-Halebî, *İzahlı Multekâ el-Ebhur Tercümesi*, III, 367.

⁴⁰⁶ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye*, IV, 223.

⁴⁰⁷ Bardakoğlu, “Hibe”, *DİA*, XVII, 421.

⁴⁰⁸ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye*, IV, 223.

⁴⁰⁹ Şener, *İslam Hukukunda Hibe*, s. 11.

⁴¹⁰ Abdülkadir Şener, “İslam Hukukunda Hibe ve Diğer Teberru Çeşitleri”, *Diyanet İlmî Dergi [Diyanet Dergisi]*, 1984, cilt: XX, sayı: 2, s. 3-11, s. 3.

⁴¹¹ İbrahim el-Halebî, *İzahlı Multekâ el-Ebhur Tercümesi*, III, 369; Şener, “İslam Hukukunda Hibe ve Diğer Teberru Çeşitleri”, s. 4.

Geçmişte ve günümüzde ebeveynlerin çocuklarının bazılarında hayatları devam ederken hibede buldukları bilinmektedir. Yapılan bu hibenin pek çok sebebi olabilmektedir. Çocuğun kız veya erkek oluşu, anne babasına olan bakımı üstlenmesi, anne babanın hibede bulunduğu çocuğa karşı aşırı sevgisi, çocuğun ihtiyaç sahibi olması, servetin bazı vârislere geçmesine mani olmak, emlak alım vergisinden muaf olabilmek gibi sebepler hibenin yapıldığı çocuğun belirlenmesinde tercih sebebi olarak zikredilebilir. Bu durum çocuklar arasında istenmeyen huzursuzluklara, küskünlüklere ve tartışmalara sebebiyet verebilmektedir.⁴¹² Bu huzursuzluklar bazen nesiller boyu devam edebilmektedir. Bu sebeple anne ve babanın hibede bulunurken çocukları arasında adaleti gözetmesi ve hakkaniyetli davranması beklenmektedir.⁴¹³ Nitekim Allah Resulü döneminde Beşîr b. Sa'd adlı sahâbi, Hz. Peygamber'i oğlu Nu'man'a yaptığı hibe için şahit tutmak ister. Hz. Peygamber diğer çocuklarına da hibe yapıp yapmadığını sorduğunda, hibe yapmadığı cevabını alır. Hz. Peygamber bu cevap üzerine Allah'tan korkmasını ve çocukları arasında adaletli olmasını söyler.⁴¹⁴ Bu hadisin farklı rivayetlerinde Resûl-i Ekrem'in bu olay üzerine, adaletsizliğe şahitlik etmeyeceğini,⁴¹⁵ çocuklar arasında eşit davranılmasını tavsiye ettiğini,⁴¹⁶ bu davranışın uygun bir davranış olmadığı ve ancak hakkaniyet içeren durumlara şahitlik edeceğini⁴¹⁷ ifade ettiği görülmektedir. Beşîr b. Sa'd, Rasulullah'ın tavsiye ve uyarıları ile hibesinden vazgeçmiştir. Hz. Peygamber hibe ile ilgili tavsiyelerinden birinde çocuklar arasında bağış konusunda eşit davranılması gerektiğini, eğer bir tercih yapmak zorunda olsaydı hibe konusunda kadınları (kız çocuklarını) erkeklere tercih edeceğini ifade etmektedir.⁴¹⁸

Hz. Ebûbekir'in Hz. Âişe'ye hayattayken yapmış olduğu hibe ve ölmek üzereyken adaletsizlikten korkarak hibesinden dönmesi zikre değerlidir. Hz. Ebûbekir Hz. Aişe'ye Gabe adı verilen yerde bulunan hurmalardan 20 vesk değerinde hurma

⁴¹² Saffet Köse, "İslam Hukukuna Göre Anne-Babanın Bağış Hibe Konusunda Çocukları Arasında Yaptığı Ayrımcılık", *Mehir*, 1999, sy. 4, s. 14-20, s. 14; Şener, "İslam Hukukunda Hibe ve Diğer Teberru Çeşitleri", s. 7.

⁴¹³ Bardakoğlu, "Hibe", *DİA*, XVII, 425.

⁴¹⁴ Buhârî, "Hibe", 12-13.

⁴¹⁵ Müslim, "Hibat", 14-16.

⁴¹⁶ Müslim, "Hibât", 19.

⁴¹⁷ Müslim, "Hibât", 19.

⁴¹⁸ Said b. Mansur, *es-Sünen*, I, 97, nr. 293; İbrahim el-Halebî, *İzahlı Multekâ el-Ebhur Tercümesi*, III, 373; Köse, "İslam Hukukuna Göre Anne-Babanın Bağış...", s. 14.

bağışlamıştı. Hz. Ebûbekir bu durumu ölmeden önce düzeltmek istemiş olacak ki Hz. Aişe'ye iki erkek ve iki kız kardeşinin daha olduğunu ve öldükten sonra bu bahçenin terike olarak hepsine kalması gerektiğini ifade etmiştir. Hz. Aişe'de bu durumdan memnuniyet duymuş fakat tek kız kardeşinin olduğunu diğer kız kardeşinin kim olduğunu babasına sormuştur. Hz. Ebubekir ise eşi Hârice'nin bebek beklediğini ve kız doğacağını hissettiğini ifade etmiştir. Hz. Ebûbekir'in Hârice'den bir kızını daha olmuştur. Hz. Ebûbekir'in gerek kız evlatlar gerekse erkek evlatlar arasında adaletli olmaya çalışması takdire şayandır.⁴¹⁹

Hibe İslam Hukukunda mubah bir tasarruf olmasına rağmen başkasının hakkını ihlal etme, kamuya zarar verme gibi niyetlerle yapılması uygun değildir. Mûrisin vârislerden bazılarını tercih ederek yapmış olduğu hibeler diğer vârislerin mirastaki hakkını azaltmakta bazen tamamen kaldırmaktadır.⁴²⁰ Bu konuda yukarda zikredilen hadislerden dolayı çoğunluk İslam bilginleri ebeveynin çocukları arasında hibe konusunda ayırım yapmasının mekruh olduğu, eşit davranmasının ise müstahap olduğu kanaatine varmışlardır.⁴²¹ Vârise vasiyet olmamasının⁴²² temelinde yatan düşünce ise miras konusunda akrabalar arasında muhtemel huzursuzlukların yaşanmaması düşüncesidir.⁴²³

Hibe konusunda erkek kız arasında adil bağışın pay oranı konusunda iki farklı görüş bulunmaktadır. Bu görüşlerden biri İslam miras hukukunda kız erkek miras hisselerindeki genel ikili birli paylaşımın esas olması gerektiğidir. Aralarında Ebû Hanife'nin de bulunduğu bir grup İslam hukukçusuna ait diğer görüş ise erkek ve kızların paylaşım oranlarının eşit olması gerektiği şeklindedir.⁴²⁴

İslam hukukçuları mûrisin hibe yolunu kullanarak çocukları arasında ayırım yapması konusunda iki farklı görüşe sahip olmuşlardır. Birinci görüşe göre çocuklar arasında adil davranmak müstahap, ayırım yapmak ise mekruhtur. Diğer görüşe göre

⁴¹⁹ Köse, "İslam Hukukuna Göre Anne-Babanın Bağış...", s. 17.

⁴²⁰ Yılmaz, "İslam Hukukunda Hibe...", s. 214.

⁴²¹ Bardakoğlu, "Hibe", *DİA*, XVII, 425.

⁴²² Buhârî, "Vesâya" 6; Ebû Dâvûd, "Vesâya", 6.

⁴²³ Bardakoğlu, "Hibe", *DİA*, XVII, 425; Köse, "İslam Hukukuna Göre Anne-Babanın Bağış...", s. 18.

⁴²⁴ İbrahim el-Halebî, *İzahlı Multekâ el-Ebhur Tercümesi*, III, 372-373; Köse, "İslam Hukukuna Göre Anne-Babanın Bağış...", s. 19; Zafer Ahmed Osman Tehânevî-Eşref Ali Tehânevî, *Hadislerle Hanefî Fıkhi*, İstanbul: Misvak Neşriyat, 2014, c. XVII, s. 68-69.

ise çocuklar arasında hibe yaparken adil davranmak vacip, ayırım yapmak ise haramdır.⁴²⁵ Bir kısım İslam bilgininin çocuklar arasında ayırım yapmak suretiyle gerçekleşen hibenin haram olduğunu düşüncülerinin sebebi bu konu ile ilgili rivayetlerin yorumu yanında bu tür bir hibenin çocuklar arasında kin ve düşmanlık yaratması ve sıla-ı rahim terkedilmesine neden olmasıdır.⁴²⁶ Esasında İslam hukukunda hibeden dönmek bazı durumlar dışında uygun değildir. Hz. Peygamber’in “*Kişinin hibesinden dönmesi caiz değildir. Ancak çocuğuna bir şey hibe eden baba bundan müstesnadır*”⁴²⁷ hadisinde de yer alan babanın hibesinden dönmesinin caiz oluşunun hikmetlerinden birisi de bu olsa gerektir.⁴²⁸ Nitekim Hz. Peygamberin “*Çocuklarınıza verdiğinizde âdil davranın*”⁴²⁹ hadisindeki âdil davranmanın eşit tutmak anlamında kullanıldığı ifade edilmektedir. Eğer ebeveyn hibede bulunacaksa çocukları arasında adalet gereği eşit davranmalıdır.⁴³⁰ Hibe yapılacaksa kız erkek ayırım yapılmaksızın tüm çocuklara hibede bulunulması, eğer bu mümkün değilse ve hibe aile içi huzursuzluklara neden oluyorsa hibeden dönülmesi daha uygun görünmekte olduğu şekliyle ifade edilebilir.

İslam hukukunda ayrıca iki farklı hibe dağıtımından bahsedilir. Bu farklılık adalet kavramının farklı anlaşılmasından ve anlamlandırılmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin anne ve babanın çocuklarının bazı özel durumlarını göz önüne alarak çocuklar arasında adalete uygun olduğunu düşünerek yaptıkları hibe ile çocukların özel durumlarını dikkate almadan vârislerin tümüne eşit hibede bulunmaları böyledir.⁴³¹ Nitekim ebeveynin bakımını ve maddi işlerini yürüten ve kazançta onlarla ortak olan veya beraber yaşayan evlatlar ile böyle olmayıp ayrı yaşayan ve işleri ayrı olan evlatların aynı haklara sahip olmayı beklemeleri adalete ters düşebilmektedir. Bu konuda evlatlara da görev düşmektedir. Kız veya erkek olsun

⁴²⁵ Yılmaz, “İslam Hukukunda Hibe...”, s. 219.

⁴²⁶ Yılmaz, “İslam Hukukunda Hibe...”, s. 220.

⁴²⁷ Tirmizi, “Büyü”, 62; İbn Mâce, “Hibât”, 2; İbrahim el-Halebî, *İzahlı Multekâ el-Ebhur Tercümesi*, III, 375.

⁴²⁸ İslam hukukunda hibeden dönme konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Ayhan Hira, “Klasik Fıkıh Kaynaklarında Hibeden Dönme Meselesine İlişkin Temel Yaklaşımlar”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 58, p. 237-250, Summer II 2017.

⁴²⁹ Buhârî, “Hibe”, 12.

⁴³⁰ Nejdî Gök, “Türk-İslam Kültüründe Adalet Anlayışı ve Osmanlı Uygulamalarından Örnekler”, *Türkler*, XI, Ankara 2002, s. 61-70; Hayrettin Karaman, “Adalet”, *DİA*, I, 343.

⁴³¹ Yılmaz, “İslam Hukukunda Hibe...”, s. 218.

ebeveynin yanında olan evlat ve onlarla ilgilenen evladın hiç ilgilenmeyen ama mal konusuna gelince eşit hibe bekleyen durumda olması adalete aykırı bir durum arz edebilir. Bu durumda evlatların ebeveynlerinin bakımlarını ortaklaşa üstlenmeleri ve istenmeyen durumların huzursuzlukların oluşmasına fırsat vermemeleri uygun görünmektedir. Bu mümkün değilse ebeveynin bakımı ve işlerini üstlenen evladın hibe yolu ile mülk bağışlanarak taltif edilmesi taraflara çok ağır gelmemelidir. Ebeveyn ve evlatlar oturup konuşarak istişare etmeli ve duygular ve beklentiler açıkça söylenerek çözüme kavuşturulabilecek bir durum olmalıdır. Bu tür meselelerde genellikle kız kardeşler mağdur olabilmektedir. Ebeveynin bakımını üstlenmesine rağmen hibe, vasiyet gibi akitler ile miras haklarını alamamakta veya miras hakkı azaltılmaktadır.

B. Konya Şer'iyeye Sicilleri'nde (1750-1800) Hibe Örnekleri ve Kadının Miras Hakkı Bakımından Değerlendirilmesi

Konya Şer'iyeye Sicilleri'nde 1750-1800 yılları arasında yer alan miras belgelerine bakıldığında hibenin geçmişteki uygulamalarına dair genel olarak fikir sahibi olmak mümkün görünmektedir. Bu yılları arasında incelenen on bir Kadı Sicilinde tespit edilebildiği kadarıyla 45 hibe belgesi yer almaktadır. Bu hibe belgelerini şu şekilde tasnif etmek mümkündür.

1. Aile dışındaki yabancı insanlara yardım amacıyla yapılan hibeler: Bu konuda ilgili tarihlerde sicillerde üç ortaktan birinin diğer vefat eden iki ortak lehine borçları olan bir miktar meblağı hibe etmesi, efendinin kölesine bir ev hibe etmesi gibi hibe örnekleri bulunmaktadır. Aile dışındaki kişilere yapılan hibe veya hibe kelimesinin geçtiği belge sayısı dördür.⁴³²
2. Hibe yapılan kişinin cinsiyetine göre hibeler: Bu konuda sicillerde yer alan kırk beş belgenin yirmi altısında yani yarısından fazlasında erkeklere yapılan hibelerden ve hibe iddialarından bahsedilmektedir.

⁴³² Örnekler için bakınız: KŞS 58 / 26-2; KŞS 61 / 52-3; KŞS 60 / 66-1; KŞS 64 / 92-4.

3. Ebeveynlerin oğullarına sünnet merasimi esnasında yapmış olduğu hibeler: Sicillerdeki kırk beş belgenin yedi tanesinde erkek çocuğuna sünneti esnasında yapılan hibeler zikredilmektedir.
4. Ebeveynlerin erkek evlat veya torunlarına sünnetle birlikte herhangi bir sebep söylenmeksizin yaptıkları hibeler: Sicillerde yer alan kırk beş belgenin on yedi tanesinde erkek evlat veya toruna hibeden bahsedilmektedir.
5. Ebeveynlerin kız çocuklarına yapmış olduğu hibeler: Kırk beş sicil belgesinde belgenin yedi tanesinde ebeveynlerin kız çocuklarına hibe ve hibe iddiası yer almaktadır.
6. Kocaların karılarına yapmış olduğu hibeler: Kırk beş belgenin yedi tanesinde kocaların karılarına yapmış olduğu hibe ve hibe iddiası belgesi yer almaktadır.
7. Karıların kocalarına yapmış olduğu hibeler: Kırk beş hibe belgesinin üç tanesinde kadınların kocalarına yapmış olduğu hibeden bahsedilmektedir. Bunlardan iki tanesi farklı dava olmasına rağmen aynı kişinin kocasına yaptığı hibe anlatılmaktadır.

1. Aile Dışındaki Yabancı İnsanlara Yardım Amacıyla Yapılan Hibeler

Konya Şer'iyye Sicilleri'nde 1750-1800 yılları arasında yer alan miras belgelerine bakıldığında aile dışı kişilere yardım amaçlı yapılan hibe belgelerinin yer aldığı görülür. Bunlardan ilki hibe edilen malın vârisler tarafından kabul edilmesi ve belgelendirilmesi şeklindeyken diğeri ise miras davası içerisinde terikeden olduğu iddia edilen malların hibe olduğunun söylenip ispatlanması şeklindedir. Yukarıda söylendiği üzere hibe edilen malları vârisler kabullenememekte ve terikeden olduğu iddiası ile dava açmaktadır. Vârislerin bu davalarda, mûrisin hayattayken yaptığı hibeyi bilmiyor olabilecekleri de düşünülebilir. Sicilden niyetlerinin veya duyularının aslı anlaşılmasa da davaya sebep olan durumun hibe edilen mal olduğu açıktır.

Aile dışında bir şahsa hibe örneklerinden birinde bir mûris yaşarken azat etmiş olduğu köleye hibede bulunmuştur. Vârisler gerek kölenin azat edilmesine, gerekse hibe edilen malın azat edilmiş köleye ait olduğuna şahitlik yapıyorlar. Böylece hibe edilen mal azatlı köleye ait olduğu kabul edilmiş olmaktadır. Bu belgede vârisler ile azat edilen köle arasında hibe nedeniyle yaşanmış olan herhangi bir anlaşmazlık görülmemektedir.⁴³³

Sicillerde iki belgede hibe kelimesi hibe olmadığı anlatılması esnasında geçmektedir. Bu davaların birinde ortak iş yapan üç kişinin yer aldığı miras davasında hibe kelimesi geçmektedir. Bu davada husûmet konusu hibe değildir. Vefat eden iki ortağın üçüncü ortağa ait olan borçları ve terikelerinin borca yetmemesi konusunda üçüncü ortağın diğer iki ortağın vârisleri ile olan anlaşmaları yer almaktadır. Bu

⁴³³ KŞS 58 / 26-2. Belgenin transkripsiyonu şu şekildedir: Medîne-i Konya'da Ahmed fakîh Mahallesi sükkânından olup bundan akdem civâr-ı rahmet-i Rahmân'a âzim olan Nakibzâde Seyyid Hacı İbrahim Efendi'nin el-merhûm Ahmed Efendi'nin verâseti zevce-i celileleri fahru'l-mühezzebât Şerife Rabia Hanım binti'l-merhûm Seyyid Hacı Mehmed Ârif Efendi ile mahzûm Ferzendâr hamineler Seyyid Ahmed Efendi ve Seyyid Mehmed Emin Efendi ve sağır Seyyid Mustafa Efendi ve Seyyid Ali Efendi ve sulbiye kebîre kızları fahru'l-mestûrât Şerife İsmihân ve Şerife Seyyide'ye inhisârı ba'de't-tahakkuku's-şer'î işbu râfi'û hâze'l-kitâb İsmâil bin 'Abdullah nâm kimesne meclis-i şer'-i şerîf-i enverde mûmâ ileyh Seyyid Mehmed emin Efendi ile Şerife Rabia ve Şerife İsmihan ve Seyyide Şerife nâm hanımlar asıl olup ve sağıran mûmâ ileyhima Seyyid Mustafa Efendi ve Seyyid Ali Efendi taraflarından vasileri karındaşları mûmâ ileyh Seyyid Mehmed Efendi vesâyeten ve mûmâ ileyh Seyyid Ahmed Efendi tarafından vekîl-i şer'ileri sulbî kebîr oğlu fahru'l-müderresimiz el-kirâm Seyyid 'Abdullah Efendi hazır bi'l-meclis olduğu halde izâhî hâl ve takrîr-i kelâm edüp merhum mûmâ ileyh Nakibzâde Efendi hazretlerinin ben abd-i memlûk olup hayatında beni malından azâde ve 'tak eyleyüp sâir ahrâr-ı asılın zümresine ilhâk ve idrâc eyledikten mâ'adâ tahtı emlâkında mûmellek ve mûntazam olup mahalle-i mezbûrede vâkî' İsmail Efendi hanesi dimekle meşhur hudûd-ı mu'ayyen ile mahdûd hâriciyye ve dâhiliyyeyi muhtevî mülk menziline dahî malından ihraç ve bana hibe-i sahiha-i şer'iyye ile hibe ve temlik ve teslîm eyleyüp ben dahî meclis-i hibede ittihâb ve kabz ve kabûl ve bu vecihle menzil-i mahdûd-ı merkûm benim mülk-i mevhûbum ve ben dahî bervech-i muharrer Efendi müteveffâ-i mûmâ ileyhın mu'takası olmamla ba'de'l-'itak Efendi müteveffâ-i mûmâ ileyh benim için zimmetinde bir akça ve bir habbem yoktur deyu takrir buyurdıklarından başka bu minvâl-i muharrer benim 'itâkım ile hibeyi (...) dâhilleri menzil-i sâlifü'l-beyânı fevtinden mukaddem tahrîr buyurdıkları vasiyyetname-i aliyelerinde dahî zikir ve tasrîh buyurularıyla husus-ı merkûm vârisün müteveffâ-i mûmâ ileyhimden istifsâr olunup tekrirleri tahrîr ve sıhhatine hükmü bir le yedime cânib-i şer'den hüccet ita olunmak matlûbumdur dedikde gibbe's-su'âl verese-i müteveffâ-i mûmâ ileyhim cevaplarında merkûm İsmail'i mûrisimiz müteveffâ-i mûmâ ileyh Nakibzâde Efendi hazretleri bi'l-edâ (...) yan olduğu üzere hayatında ve hayatından mukaddem malından âzad ve 'itâk ve menzil-i mahdûd sâlifü'z-zikr dahî hibe ve temlik eyleyüp teslîm eyledi deyu her birileri bi'l-asâle ve bi'l-vesâye ve bi'l-vekâle bi-tav'ihim ikrâr ve itiraf etmeleriyle ma'a mucibi ikrârihim mezbûr İsmail Ağa'nın hürriyetine ve menzil-i mahdûd sâlifü'l-beyânın sıhhatine ba'de'l-hüküm mâlî bi'l-edâ muharrer üzere olduğunu dahî zeyl-i vesîkada muharrerü'l-esâmî müsîlimîn haber vermeleriyle mâ-hüve'l-vaki' minvâl bi't-taleb ketb olundu. 15 Şa'bân 1177 (18 Şubat 1764).

anlaşma esnasında hibe olmadığı belirtilmesi şeklinde hibe kelimesi geçmektedir. Herhangi bir hibe yoktur.⁴³⁴

2. Hibe Yapılan Kişinin Cinsiyetine Göre Hibeler

Konya Şer‘iyye sicillerinde 18. yüzyılın ikinci yarısında yer alan hibe ile ilgili belgelerde kendisine hibe edilen kişilerin cinsiyet ayrımına bakıldığında kırk beş belgenin yirmi altısının erkeğe yapılan hibeler olduğu görülmektedir. Bu hibelerin bir kısmı normal zamanlarda ve sünnet merasimi esnasında oğlan çocuğuna ve oğlan torununa yapılan hibeler, karıların kocalarına yapmış olduğu hibeler, köleye yapılan hibe gibi kendisine hibe yapılan kişinin erkek olduğu hibe belgeleridir. Tasnifte bu maddenin yazılma nedeni toplam hibe belgeleri içerisinde kendisine hibe yapılan kişilerin daha çok erkek olduğunun gösterilmesidir. Diğer maddeler içerisinde farklı özellikleri nedeniyle ayrıca farklı maddelerde zikredilecektir.

3. Ebeveynlerin Oğullarına Sünnet (Hıtan) Merasimi Esnasında Yapmış Olduğu Hibeler

Konya şer‘iyye sicillerinde yer alan 45 hibe belgesinin yedi tanesinde oğlunun sünnet merasimi esnasında ebeveynin yapmış olduğu hibelerden bahsedilmektedir.⁴³⁵ Erkek çocuklar arasında sünnet merasimleri esnasında yapıldığı iddia edilen hibe ile ilgili belgelerin bir kısmı miras davası içerisinde hibe edilen malın terikeden olduğu iddiası ile açıldığı anlaşılmaktadır. Diğer bir kısmı ise hüccet niteliğinde olup herhangi bir miras davası içerisinde yer almadığı görülmektedir. Bu tür belgelerin amacı da hibe edilen mülkün sahibinin belirlenmesi ve kimsenin bu mal üzerinde bir hak iddia etmemesinin sağlanmasıdır. Öncelikle miras davaları içerisinde görülen sünnet esnasında gerçekleştiği iddia edilen hibe belgeleri incelenecek daha sonra hüccet

⁴³⁴ KŞS 57 / 55-1, Gurre-i Safer 1162 (21 Ocak 1749); KŞS 57 / 90-1, 12 Cemâziye'l-âhir 1162 (30 Mayıs 1749).

⁴³⁵ KŞS 63 / 46-3; KŞS 59 / 5-4; KŞS 59 / 18-4; KŞS 60 / 18-1; KŞS 58 / 49-1; KŞS 60 / 19-2; KŞS 61 / 66-3.

niteliğinde olan belgelere geçilecektir. Konya Şer'iyeye Sicili 59. Defter'de yer alan bir örnek özet olarak şöyledir:

Hâcî Ali b. Mûsâ vefat eder. Dava, vârisler arasında olan ölenin büyük öz oğlu Seyyid Ebu Bekir ile ölenin öz kızı Şerife Anakadın'ın kocası arasında gerçekleşmektedir. Seyyid Ebu Bekir, Şerife Anakadın'ın kocasının vekili Abdi b. Ahmed huzurunda sınırları belirtilen bir evi sünnet merasimi esnasında babasının kendisine hibe ettiğini ifade etmektedir. Kız kardeşi Şerife Anakadın'ın kocası da bu hibenin vefat eden kişinin hal-i sıhhatinde değil de ölüm hastalığı esnasında olduğunu, ölümlü sonuçlanan hastalık anında gerçekleştirilen hibenin fetva gereği geçersiz olduğunu iddia etmektedir. Hibenin ölenin vefat hastalığı esnasında değil de sıhhati esnasında olduğunun şahitler ile ispatlanması nedeniyle Şerife Anakadın'ın kocası muarazadan men edilir.⁴³⁶

Bu örnekte mirasçılardan olan kız çocuğunun, erkek kardeşine sünnet merasimi esnasında hibe edilen ve kendisinin de hibe gerçekleşmeseydi terikeden hakkı olacağı bir ev konusunda yaşadığı mağduriyet görülmektedir. Şerife Anakadın davayı kendisi açmamıştır. Davayı kendi açmamasının arkasında erkek kardeş ile yaşamak istemediği kırgınlık, akrabalar arasında kardeşinden mal istiyor pozisyonunda olmak istememesi olabilir. Şerife Anakadın belki de bu duruma sessiz kalıp herhangi bir talebi de

⁴³⁶ KŞS 59 / 5-4. Belgenin transkripsiyonu şu şekildedir: Mahrûse-i Konya'da Kerim Dede Mahallesi sükkânından bundan akdem fevt olan Hacı Halil Bin Musa'nın sulbi kebir oğlu işbu râfî'u'l-kitâb Seyyid Ebubekir meclis-i şer'-i hâtırı lâzımu't-tevkîrde li-ebeveyn kız karındaşı Şerife Anakadın'ın zevci tarafından husûsu âtiyu'l-beyânda vekil-i müsecceli şer'isi Abdi bin Ahmet nâm kimesne mahzarında da'vâ ve takrîr-i kelâm idüb mahalle-i mezbûrede vâki' etrâf-ı erbaadan babam müteveffâ ve Hatice ve Yusuf mülkleri ve tarîk-i 'âmm ile mahdûd iki oda ve bir samanhâne ve bir tabhâne ve bir kilar ve bir ahûr ve bir mikdâr havluyu müştemil bir kıt'a mülk menzilin babam merkûm hâli hayatında ben hitân olduğum vakit (SİLİK) sahîhi şer'le bana hibe ve temlik ve tarafımdan bi'l-velâye ittihâb (SİLİK) hâli hayatında ve kemâl-i akl ve sıhhatinde (SİLİK) huzûru müsliminde ikrâr ve itiraf dahî itmeğin ol vecihle benim mülkü mevhûbum (SİLİK) babamız terikesindendür deyü kısmeti idhâl murâd eder su'âl olunup müdâhaleden men' olunmak madlûbumdur didikte gibbe's-su'âl vekil-i mezbûr cevâbında menzili mezbûr müteveffâ-yı merkûm hâli hayatında ber-vechi hibe etmeyüb (...) etmişidim deyü ikrâr ettiği târihte (...) marazî mevt ile mariz olmağın işbu yedimde olan fetvâ-yı şer'fe mücebince marazî mevtte olan ikrâr-ı hibe sahîh olmamağla menzil-i mezbûrun kısmete idhâli bi'l-vekâle taleb ederim deyü ol târihte müteveffânın hâl-i hayat ve kemâl-i akl ve sıhhatini inkâr idecek müdde'î-i merkûmdan beyyine talep olundukta udûli ahrâr-ı ricâl-i müsliminden imam Mustafa Efendi bin Ahmet ve Veli bin Ali li-ecli'ş-şehâde meclis-i şer'a hâzırân olup eserü'l-istîşâd ve fi'l-hakîka menzil-i mezbûr da oğlum merkûmu sünnet eylediğim vakitte ber-vechi şer-i hibe ve ittihâb etmişidim bizim huzûrumuzda müteveffâ-yı merkûm ikrâr eylediği târihte hâli hâyatında kemâl-i akl ve sıhhatte ol vesîkada ber-nehc-i şer'î edâ-i şehâdet etmeleriyle ba'de't-ta'dil ve't-tezkiye şehâdetleri makbul olmağın mücibince ba'de'l-hükm mevhûbe mezbûrede ber-vechi'ş-şer'î mu'ârazadan men' bir le mâvaka'a bi't-taleb ketb olundu. 23 Zî'l-hicce 1179 (2 Haziran 1766).

olmayabilirdi. Fakat kocasının bu hibeden duymuş olduğu rahatsızlık bu belgede görülmektedir. Hibenin ölüm hastalığında yapıldığı iddiası ise meselenin geldiği nokta açısından önemlidir. Şerife Anakadın'ın kocası bu hibenin kız kardeşten mal kaçırmak amacıyla ölmeden önce gerçekleştiğini veya bu evdeki hakkını ancak bu tür bir iddia ile alabileceğini düşünmüş olabilir. Fakat davada görüldüğü üzere şahitler ile hibenin ölüm hastalığında değil daha önceden gerçekleştiği ispatlanmış ve böylece Şerife Anakadın'ın kocası muarazadan men edilmiştir.

Yukarıdaki davada gerçekleşen hibede her ne kadar dinî ve hukukî açıdan usulsüzlük görülme bile, hibenin erkek evlada yapılmasının kız kardeşi zor durumda bırakmış olduğu görülmektedir. Kadının hibe edilen mal nedeniyle kocası ile ailesi arasında kalması kadına ve ailesine yapılan bir haksızlıktır. Çocuklarının, kendi aralarında ve aileleriyle sağlıklı ilişkiler kurabilmeleri için anne ve babaların hibe konusunda adaletli olmaları gerektiği aşikârdır. Yukarıdaki belgede geçen bu dava sonrasında kardeşlerin sosyal ilişkilerinin sağlıklı bir şekilde devam etmesi mümkün görünmemektedir.

Yine Konya Şer'iyeye Sicili 59. Defterde yer alan diğer bir örnekte Mehmed bin Mevlüt vefat eder. Vârislerden biri de mûrisin kayıp olan oğlu Ali'dir. Bu erkek çocuğun terikeden kalan mallarını korumak üzere tayin edilen amcası İbrahim bin Mevlüt'tür. Dava ölenin karısı Âlime binti Hasan ve öz büyük kızı Fatıma ile İbrahim bin Mevlüt arasındadır. Âlime terikeden olduğunu iddia ettiği malın paylaşılmasını ister. Kayyım ise o malın, kayıp olan oğlanın sağlığında babasının oğluna sünnet merasimi esnasında hibe ettiğini savunur. Hibeyi şahitler ile ispatlar. Âlime ve Fatıma bu davadan men olunurlar. Âlime ve Fatıma bu mal üzerinde oğlan çocuğa hibe olması nedeniyle herhangi bir hak talebinde bulunamamaktadır.⁴³⁷

⁴³⁷ KŞS 59 / 18-4. Belgenin transkripsiyonu şu şekildedir: Medine-i Konya'da Karacihân Mahallesi sükkânından iken bundan akdem fevt olan Mehmet bin Mevlüd'ün sulbî kebir oğlu olup gaybet-i münkatia ile gâib olan işbu râfi'u'l-kitâb Ali'nin bâ-hüccet-i şer'iyeye kayyımı mansûbesi li-ebeveyn 'ammisi İbrahim bin Mevlüd meclis-i şer'î şerifi enverde müteveffâ-yı mezbûrun zevcesi Âlime binti Hasan ile sulbiye kebîre kızı Fâtıma mahzarlarında da'va ve takrîr-i kelâm idüb mahrûse-i merkûme zeylinde Musalla nâm mahalde vâki' etrâfi erbaadan Karabedir ve Elmas Beşe ve Dellal Abdülkâdir Bağları ve nehri câri mahdûd kurûmu müştamil iki tahta mülk bağın nısfı olmak üzere mezbûre Karabedir Bağları tarafında vâki' bir tahta bağ müteveffâ-yı merkûm hayatında oğlu gâibi mezbûr hitân ittiğinde ba'de't-tahrîr ve't-tâyin hibe-yi sahiha-yı şer'iyeye ile oğlu merkûm nasb ve temlik ve teslîm oldahî ittihâb ve temellük ve tesellüm ve kable'l-ğaybe mahrûse-i merkûmede tevattun ittiği müddette mülk-i mevhubu olmak üzere zabt ve tasarrufunda iken diyâr-ı âharda âzimet idüb gaybet-i munkatia

Bir başka miras davasında Şükran Mahallesi'nde vefat eden Seyyid Ömer bin Seyyid Mustafa'nın vârisleri karısı Saliha binti Mehmet, öz büyük oğulları Seyyid Osman ve Seyyid Mustafa, öz büyük kızları Şerife Âişe ve Şerife Emine ve öz küçük kızı Şerife Anakadın'dır. Şerife Âişe vekili olan Mehmed bin Ahmed vekâletiyle Seyyid Mustafa ve Saliha ile davalanmışlardır. Şerife Âişe Kuzukavak adlı yerde bulunan vefat edenin terikesinden olduğunu iddia ettiği bir kıt'a mülk bağda kale canibinde bulunan dört puştasını mezbûr Seyyid Mustafanın taksime dâhil etmediğini ve fuzûli el koyduğunu iddia etmektedir. Saliha ile ilgili davası ise adı geçen bağda bulunan bir tabhâne ve bir örtme ve bir mikdâr havlu, vefat edenin sahip olduğu bir kıt'a mülk menzile el koyduğunu iddia etmektedir. Seyyid Mustafa adı geçen dört bostan bağın kendisine sünnet olduğu esnada hibe edildiğini ispat eder ve hatta bu durumun Şerife Âişe tarafından da kabul edilip, hissesini alıp geri kalandan ibrâ ettiğini açıklamaktadır. Saliha da kocasının kendisine olan borcu karşılığında adı geçen malların kaldığını ifade eder. Şahitlerin Seyyid Mustafa ve Saliha'nın söylediklerinin doğruluğuna şahitlik etmesiyle Şerife Âişe davadan men edilir.⁴³⁸ Bu

ile gâib ve hayât ve memât-ı nâ-ma'lûm olmağın ben dahî emlak ve emlakını zabt ve hıfza bâ-hüccet-i şer'iyye kayyım nasb olduğuma binâen sâlif'üz-zikr bir tahta bağı bi'l-emâne zabt murâd eylediğimde mezbûretân Âlime ve Fâtıma müteveffâ terikesindedir deyû taksîme idhâl ve zabtına müdâhale iderler su'âl olunup müdâhaleden men' olunmak madlûbumdur didikte ğıbbe's-su'âl mezbûretân cevaplarında sâlifü'z-zikr bir tahta bağı müteveffâ terikesinden olmak üzere kismete idhâllerin ikrâr edüb lâkin ber-vech-i muharrer gâibi merkûmun mülk-i mevhubu olduğunu inkâr etmekle kayyımı merkûm dahî müddeâsını Molla İbrahim bin Hâcî Abdurrahman mahzarında Mehmed şehâdetleriyle ber-vech-i şer'i isbât ve beyân etmeğın mûcibince mezbûretân Âlime ve Fâtıma'nın müdâhaleleri men' bir le mâ vaka'a bi't-talep ketb olundu. 2 Cemâziye'l-evvel 1180 (6 Ekim 1766)

⁴³⁸ KŞS 60 / 18-1. Belgenin transkripsiyonu şu şekildedir: Medîne-i Konya'da Şükran Mahallesi sükkânından iken bundan akdem fevt olan Seyyid 'Ömer bin Seyyid Mustafa'nın verâseti zevcesi Saliha binti Mehmet ile sulbi kebir oğulları Seyyid Osman ve Seyyid Mustafa ve sulbi kebir kızları Şerife 'Âişe ve Şerife Emine ve sulbiye sağire kızı Şerife Anakadına münhasıra olduğu şer'an zâhir ve mütehakkık olduktan sonra mezbûre Şerife 'Âişenin zevci ve davayı âti'l-beyânı ru'yete tarafından vekili olduğu Ali Beş'e bin Mehmed ve Osman şehâdetleriyle sâbit olan Mehmed bin Ahmed nâm kimesne meclis-i şer'i şerif-i enverde işbu râfi'u'l-kitâb mezbûrân Seyyid Mustafa ve Saliha mahzarlarında bi'l-vekâle da'va ve takrîr-i kelâm edip Medîne-i merkûme bağlarından Kuzukavak nâm mevzi'de vâki' müteveffâ-yı merkûmun bir kıt'a mülk bağda kale canibinde kâin dört puştasını mezbûr Seyyid Mustafa kismete idhâl etmeyüp fuzûli zabt ve mezbûre Saliha Hâtun dahî bağı mezkûrda vâki' bir tabhâne ve bir örtme ve bir mikdâr havlu ile mahalle-i mezbûrede kâin bir kıt'a mülk menzil-i müteveffâ-yı mezbûru zabt edüp zevcem müvekkile-i mezbûrenin hisse-i irsiyyesini vermekte teallül ve mümânaat ederler su'âl olunup sâlifü'z-zikr dört puştâ bağı ve bağı edâ ve menzil-i mezbûrân zevcem müvekkile-i mezbûrenin hisse-i irsiyyesi alıverilmesi madlûbumdur dedikte ğıbbe's-su'âl merkûm Seyyid Mustafa cevâbında zikr olunan dört puştâ bağı müteveffâ-yı mezbûr hayatında tahrîr ve ifrâz ve beni hâli sığârımda sünnet ettikte hibe-i sahîha ile bana hibe ve ba'de'l-vefât terikesini verese-i mezbûrân ile iktisâm eylediğimizde müvekkile-i mezbûre Şerife 'Âişe ile verese-i mezbûrân ber-vech-i muharrer sünnetliğim olduğunu itirâf ve sâir terikesinden hissensi ahz ve kabz ve zimmetimi 'âmmeten ve kâffeten ibrâ ve ıskât ve istifâ-yı hak eyledi deyû defî tesaddî ve mezbûre Saliha Hâtun dahî

davada da hibe nedeniyle erkek kardeşiyle davalaşmak durumunda kalan kız kardeş bulunmaktadır. Ebeveynlerin oğullarına yapmış olduğu hibelerin yıllar sonrasında kardeşler arasında mahkemeye yansiyacak şekilde problem haline gelebilmekte olduğunu göstermektedir.

Bu davaya benzer bir miras davasında Ali bin Ali ile halası Fatıma binti İbrahim arasında geçmekte ve probleme neden olduğu görülmektedir. Ali bin Ali bir kıt'a mülk tarlayı sünnet merasimi esnasında dedesi İbrahim'in hibe eylediğini ifade etmektedir. Dedesinin hibesini kızı Fatıma kabul etmek istemez ve babasına ait terikeden olduğunu iddia ederek hissesini almak niyetindedir. Ali şahitler ile dedesi İbrahim'den olan hibe malı ispatlar ve Fatıma davadan men edilir.⁴³⁹ Hala ile yeğen arasında yıllar önce yapılmış olan hibenin neden olduğu dava, akrabalar arasında miras konusunda hibenin yaşatabileceği problemleri göstermesi açısından önem arz etmektedir.

cevâbında zevcim müteveffâ-yı merkûm zimmetinde ciheti karzdan alacağım olan elli kuruş mukâbelesinde sâlifü'l-beyân bağı edâsını müvekkilem mezbûre ile sâir verese-i mezbûrûn bi'l-itiraf bana teslîm ve temlik ve menzil-i mezbûrdan hissesini dahî müvekkile-i mezbûre bana yedi kuruş semen-i makbûzaya bey' ve ba'dehû temlik bunlara müte'allık 'âmmе-i de'âvîden müvekkile-i mezbûr benim dahî zimmetimi ibrâ ve ıskât ve istifâ-yı hak eyledi deyû oldahî def'le mukâbele ve gıbbe'l-istintâk ve'l-inkâr dâfiânı merkûmân nehcü's-şer'î âlî üzere şuhûdu udûlden Halil Efendi beni İbrahim ve Çolak Hasan beni 'Abdullah ve Mumcu 'Ömer oğlu Mehmed şehâdetleriyle def'-i meşruharını ber minvâli muharrer isbât ve beyân etmeleriyle mücibince vekîli mezbûrdan li ecli's-şer'î olan muârazası men' bir le mâ-vaka'a bi't-taleb ketb olundu. 11 Cemâziye'l-âhir 1184 (20 Eylül 1770).

⁴³⁹ KŞS 58 / 49/1. Belgenin transkripsiyonu şu şekildedir: Medîne-i Konya'da Sarıyakup Mahallesi sakin râfi'ul-kitâb Ali bin Ali nâm kimesne meclis-i şer'-i şerif-i enverde ammetesi Fatıma binti İbrahim nâm hâturn mahzarında da'vâ ve takrîr-i kelâm edüp mahalleyi mezbûre kurbünde vâki' ma'lûmu'l-hudûd ve'l-müştemilât bir kıt'a mülk bağı dedem İbrahim nâm kimesnenin mülkü olup 71 tarihinde bağı mezkûrun iki tahta ve 16 puşta ve eşcârı müsmire ve gayri müsmiresiyle vâlidem işbu hâzır-ı bi'l-meclis Mümine nâm hâturn 200 kuruş ile bir mikdâr hinta ve 69 tarihinde bağı mezkûrun 8 puşta bağıyla nisf dönüm tarlasını dahî 150 kuruşu bâttan bey' ve kabzı semen-i mebi' eyledikten sonra bağı mezkûrun bakıyyesi ittisâlinde vâki' bir kıt'a mülk tarla ile sâlifü'z-zikr 69 tarihinde beni sünnet eylediği vakitte bana hibe-yi sahihayı şer'îye ile hibe ve teslîm ve ben dahî meclis-i hibede ittihâb ve kabûl edüp benim mülk-i mevhubum iken mezbûre Fatıma babam mülküdür hisse-i şâyiam vardır deyu müdâhale eder su'âl olunup müdâhalesi men' olunmak matlûbumdur dedikde gıbbe's-su'âl ve'l-inkâr müdde'î-i mezbûrdan iddiasına muvâfik beyyine taleb olundukda 'udûl-i ahrâr-ı ricâl-i müslimînden Seyyid İbrahim bin Abdülkerim ve Ali bin Hacı Süleyman nâm kimesneler li-ecli's-şehâde meclis-i şer'e hâzırân olup istişhâd olunduklarında fi'l-hakîka 69 tarihinde mezbûr Aliyi sünnet eylediği vakitte zikr olunan bağı ve tarlayı dedesi merkûm İbrahim hibe-yi sahihayı şer'îye ile hibe ve teslîm ve ol dahî meclis-i hibede ittihab ve kabûl eyledi bizler bu husûsa bu vecih üzere şâhidiz şehâdet dahî edertüz deyu her biri edâ-i şehâdeti şer'îye eylemeleriyle ba'de't-ta'dîl ve't-tezkiye şehâdetleri şer'an makbûle olmağın mücibince mezbûre Fâtımayı bu vechi şer'î olan mu'ârazadan men' ve bâğ-ı mezbûrun müdde'î-i mezbûr tasarrufuna hüküm birle mâ-vaka'a bi't-taleb ketb olundu. 15 Muharrem 1178 (15 Temmuz 1764)

Erkek çocuğuna sünnet merasimi esnasında yapılan hibe belgelerinin birinde, erkek çocuğun hibe edilen malı alamadığı görülse de diğer varislere olan borcu nedeniyle hibeyi alamamıştır. Yani diğer varislerin alacağı yerine sayılmıştır.⁴⁴⁰

Ebeveynin oğullarına sünnet merasimi esnasında yapmış olduğu hibelere dair belgelerin bir kısmının miras davaları içerisinde değil, daha sonra ispatlanabilir olması için hibenin kayıt altına alınması şeklinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu tür hibenin kayıt altına alındığı belgelere hibe hücceti denilebilir. Çünkü hüccet kadı huzurunda belgede geçen konuda taraflardan birinin kabulünü diğerinde onayını içerdiği belgelerdir. Belgenin üst tarafındaki mühür kadı'nın onayını aldığı göstermektedir.⁴⁴¹ Buna Konya 63. Kadı Sicili'nde geçen şu belge örnek verilebilir. Molla Süleyman bin Ahmed adlı kişi adı belgede geçen mahallede bulunan dört tarafından iki tarafı Tolluzâde Süleyman ile sınırlı bir tabhâne ve bir kiler ve bir oda ve iki küçük örtme ve bir miktar havludan oluşan mülk evini oğullarının sünnet merasimleri esnasında iki oğluna hibe ettiğini kayıt altına aldırılmıştır.⁴⁴² Böylece ileride yaşanması muhtemel mülk iddialarına yönelik mülk ispatı niteliği taşıyan belgedir.

4. Ebeveynlerin Erkek Evlat veya Torunlarına Herhangi Bir Sebep Söylemeksizin Yaptıkları Hibeler

Konya Şer'iyeye sicillerinde 1750-1800 yılları arasında hibe belgelerinin bir kısmı sünnet merasimi haricinde erkek evlada veya erkek toruna yapılan hibelerdir. Araştırılan dönemde Kadı Sicillerinde erkek çocuğa bağışlanan sayıca daha fazla olan hibe türü herhangi bir zamanda özel bir gün belirtilmeden yapılmış olan hibeler olduğu görülmektedir. Kırk beş belgenin onbir tanesinde özel bir sebep belirtilmeden erkek

⁴⁴⁰ KŞS 60 / 19-2, 17 Cemâziye'l-âhir 1183 (18 Ekim 1769).

⁴⁴¹ Oğuz-Akgündüz, "Hüccet", *DİA*, XVIII, 446.

⁴⁴² KŞS 63 / 46-3. Belgenin transkripsiyonu şu şekildedir: Medîne-i Konya'da Fahrünnisa Mahallesi sükkânından Molla Süleyman bin Ahmed nâm kimesne meclis-i şer'î şerîfi enverde işbu bâisü'l-kitâb Seyyid Ahmed ve Seyyid Ali ibni merkûm Molla Süleyman mahzarlarında ikrâr-ı tâm ve takrîr-i kelâm edip mahalle-i mezbûrede kâin etrâfi erbe'adan iki tarafı Tolluzâde Süleyman ve bir tarafı bâ yezid ve bir tarafını tarîk-i hâs ile mahdûd bir tabhâne ve bir kiler ve bir oda ve iki sağır örtme ve bir mikdâr havluyu müştemil mülk menzilimi cemî'ı tevâbi'ı ve levâhıkıyla tarafeynden icâb ve kabûle hâvî hibe-i sahiha şer'îye ile oğulları hitânda merkûmân Seyyid Ahmed ve Seyyid Aliye hibe ve teslîm edip anlar dahî ittihâb ve kabûl etmeleriyle menzil-i mahdûd mezkûrede vechen mine'l-vücuha benim alâka ve medhalim kalmayub oğullarım merkûmânın mülkü mevhûbları ve hakkı sarihleri olmuştur keyfe mâyeşâan ve yehtârân ber-vech-i mülkiyet zabt ve mutasarrıflar olsunlar dedikte gibbe't-tasdik eş-şer'î mâ-vaka'a bi't-taleb ketb olundu. , 25 Rebî'ü'l-âhir 1193 (12 Mayıs 1779).

çocuğa yapılan hibelerden bahsedilmektedir.⁴⁴³ Bu belgelerden bir kısmı miras davalarının içerisinde geçerken bir kısmı ise hibe hücceti şeklindedir. Miras davalarının bazıları hibe nedeniyle aralarında anlaşmazlık çıkan kız kardeşler ve hibeyi ispatlamaya çalışan erkek kardeşler arasında geçmektedir.

Bu belgelerden birinde Sahip Ata Mahallesi'nde yaşayan Havva binti Mehmed kardeşi İbrahim Beşe'ye vefat eden babası Mehmed'in terikesinden kalan mallar konusunda talepte bulunmak üzere dava açmıştır. İbrahim cevabında kız kardeşi ile terike konusunda önceden anlaştıklarını ve Havva Hatun'un İbrahim'in zimmetini ibra ettiğini ifade etmektedir. İbrahim, terikede bahsedilen bağ konusunda ise bağın kendisine hibe edilen mülkü olduğunu ve bu hibenin kız kardeşi tarafından bilindiğini ve yirmi yıldır kabullenip ses çıkarmadığını ifade etmiştir. İbrahim'in elinde bu konuda bir fetva dahi vardır. Bu sebeple Havva Hatun davadan men edilir.⁴⁴⁴

Hibe edilen malın terikeden olduğu iddiası ile açılan başka bir miras davası belgesinde Halil Beşe bin Arab Osman Beşe vefat eder.⁴⁴⁵ Halil Beşe'nin vârisleri olan

⁴⁴³ Sünnet olmaksızın erkek çocuğuna yapılan hibeler için Bkz. KŞS 67 / 60-3; KŞS 66 / 26-5; KŞS 66 / 18-4; KŞS 65 / 52-1; KŞS 64 / 66-2; KŞS 64 / 65-3; KŞS 63 / 47-2; KŞS 62 / 24-3; KŞS 61 / 51-3; KŞS 61 / 37-3; KŞS 60 / 66-1; KŞS 60 / 20-1; KŞS 57 / 88-4.

⁴⁴⁴ KŞS 66 / 26-5, Belgenin transkripsiyonu şu şekildedir: Medîne-i Konya'da Sahip Ata Mahallesinde sâkine Havva bint-i Mehmed nâm hâtun meclis-i şer'î enverde karındaşı râfi'ul-kitâb İbrahim Beşe'ye mahzarında üzerine da'va ve takrîr-i kelâm edip babamız müteveffâ Mehmed'in terikesinden olup Medîne-i merkûme hâricinde Kovanağzında vâki' dört dönüm bir kıt'a bağ ve üç dönüm tarla ve mahalle-i merkûmede bir kıt'a menzil ile derûnu menzilde ma'lûm'ul-a'yan eşyâsıdan hisse-i irsiyyemi karındaşım merkûmdan taleb ederim su'âl olunup aliverilmesi madlûbundur dedikte gibbe's-su'âl merkûm İbrahim Beşe'ye cevâbında terike-i müteveffâ-yı bundan akdem karındaşım müdde'yye-i mezbûre ile beynimizde iktisâm eylediğimizde mezbûre Havva bağı sâlifü'l-beyânda olan hissesini ahz ve menzil-i merkûmdan dahî hissesi mukâbelesinde bir altın küpe ve eşyâsıdan ma'lûmu'l-aded nühâs kab ahz ve kabz ve hisse-i irsiyyesine müte'allık da'vadan zimmetimi ibrâ ve iskât eyledi deyü def'le mukâbele ve gibbe'l-istintâk ve'l-inkâr dâfi'u mezbûr def'i meşrûhası mücellid Molla Hüseyin ve Mehmed bin Hüseyin nâm kimesneler şehâdetleriyle ba'de'l-ısbât mezbûre Havva Hâtun dahî ikrâr etmekle mücibince mezbûre Havva'nın hisse-i irs-i da'vasından muârazası ba'de'l-men' ve tarlayı mezkûru dahî benim mülk-i mevhubum olmak üzere karındaşım mezbûre Havva'nın muvâcehesinde yirmi sene zabt ve tasarruf ve bu ana gelince da'va etmeyip sukût üzere olmağla olvecihle benden da'va her mesmû'a değıldir deyü bir kıt'a fetvâ-yı şerîfe ibrâz ve ba'de'n-nazar Zeyd tarlayı karındaşı Hind'in huzurunda yirmi sene zabt ve tasarruf bu müddette bilâ özür sukût etmişken hâlâ hîn-i sinîni mezbûreden mukaddem olanlarla benim hissem vardır deyü ol tarlayı da'va ile bilâ emri mesmû' olur mu cevâba bâ savâbına olmaz deyü buyurulmağın ber mücebi fetvâ-yı şerîfe müdde'î-i mezbûre cevâbında da'vası mesmûa olmadığı kendiyi ba'de't-tefehüm bu vechi şer'î mu'ârazadan men' bir le mâ-vaka'a bi't-taleb ketb olundu. 8 Cemâziye'l-evvel 1208 (12 Aralık 1793).

⁴⁴⁵ KŞS 61 / 37-3. Belgenin transkripsiyonu şu şekildedir: Husûsu ati'l-beyânın mahallinde ketb ve ıstimâ'ı için kıbel-i şer'den Mevlana Şeyh İbrahim Efendi bin Şeyh Mehmed Efendi irsâl olunup oldahî ümenâyı şer'le Medîne-i Konya'da Karacığan Mahallesinde sâkin iken bundan akdem fevt olan Halil Beşe bin Arab Osman Beşe'nin menziline ve zeyli vesîkada muharreru'l-esâmî hâzırûn bi'l-meclis müslimîn ile akdi meclis-i şer'î nebevî olundukta müteveffâ-yı mezbûrun verâseti zevce-i menkûhaları

karıları Hatice, Mümine, Fatıma, büyük öz kızı Havva ve anabir kız kardeşi Emine ile kendisine hibe yapılan iki erkek kardeş arasında geçmektedir. Hanımlardan oluşan vârisler hibe konusu olan sınırları belgede belirtilen ev ile onbeş kuruş kıymetli iki inek ve sekiz kuruş kıymetli bir eşek ve on kuruş kıymetli çift âletten oluşan malların terikeden olduğu iddiasında bulunmaktadırlar. Şahitlerin bu malların bu iki erkek kardeşe hibe olduğuna şahitlik etmeleriyle adı geçen vârisler bu eşyaya müdahaleden men olunmuşlardır. Bu belgede hibede bulunulan iki erkek dışındaki vârisler kadındır. Hibe edilen malların aralarında mahkemeye yansiyacak şekilde huzursuzluk çıkardığı açıktır. Baba, kız çocuğu varken yalnız erkek evlatlarını düşünerek hibede bulunmuştur.

5. Ebeveynlerin Kız Çocuklarına Yapmış Olduğu Hibeler

Araştırma döneminde Konya Şer‘iyye Sicilleri’nde yer alan belgelerde kız çocuklarına da hibe yapıldığı görülmektedir.⁴⁴⁶ Kız çocuğuna yapılan hibe belgesi yedi adettir. Bu yedi belgenin altısı miras davası içerisindeyken yalnız bir tanesi hibe hüccetidir. Yedi belgenin bir tanesinde hibe edilen malın önceden borca karşılık rehin verilmesi nedeniyle kızın hibe malını elde edememesi yer almaktadır.⁴⁴⁷ Bu miras davası içerisindeki belgelerde dikkati çeken husus erkek yakınların kızlara hibe edilen mallara itiraz etmeleri ve terikeden olduğunu iddia etmeleridir. Kızlara yapılan

Hatice bint-i ‘Abdullah ve Mü‘mine bint-i Seyyid Mehmed ve Fatma bint-i Mehmed ile sulbiye kebîre kızı Havva ve li-eb kız karındaşı Emineye inhisârı tahakkukundan sonra işbu râfiu’l-kitâb İsmâ‘îl ve ‘Abdullah ibni İbrahim Beş’e nâm karındaşları meclis-i ma‘kûdu mezkûrda verese-i mezbûrûn mahzarlarında da‘va ve takrîr-i kelâm edip târihi kitaptan dört sene mukaddem müteveffâ-yı mezbûr hâli hayatında seferi garbî esnâsında mahalle-i mezbûrda kâin tarafından merkûmun kendi âhar mülkü ve bir taraftan Arab Ali ve bir taraftan Mü‘mine Hâtun mülkleriyle mahdûd bir tabhâne ve bir kiler ve bir örtme ve bir miktâr havluyu müştemil menzil ile onbeş kuruş kıymetli bir çift bakar ve sekiz kuruş kıymetli bir merkeb ve on kuruş kıymetli çift âleti ale’l-iştirâk bize hibe-i sahiha şer‘iyye ile hibe ve teslîm ve biz dahî ittihâb ve kabz ve kabûl edip ilâ hâze’l-ân mülk-ü mevhûbumuz olmak üzere mutasarrıflar iken verese-i mezbûrûn terike-i müteveffâ-yı mezbûrûn olmak üzere mirâsa idhâl murâd ederler su‘âl olup müdâhaleleri men‘ olunmak madlûbumdur dedikte gıbbe’s-su‘âl ve’l-inkâr müdde‘i-i merkûmân ber-vech-i muharrer müdde‘âlarını şuhûdu udûlden hâzırân bi’l-meclis Seyyid Mehmed bin İbrahim ve Abdi bin İbrahim şehâdetleriyle ber minvâl-i muharrer ve ber-nehc-i şer‘î ispât etmeleriyle mûcibince verese-i mezbûrûn menzil-i mezkûr ile eşyâ ma‘lûmeye müdahaleden men‘ eylediğini Mevlâna merkûm mahallinde ketb ve tahrîr ve ma‘an ba‘ş olunan ümânâyı şer‘le meclis-i şer‘e gelip ‘alâ vukû‘ihî inhâ ve ihbâr etmeleriyle tenfzine ba‘de’l-hüküm mâ-vaka‘a bi’t-taleb ketb olundu. 17 Cemâziye’l-âhir 1186 (15 Eylül 1772).

⁴⁴⁶ KŞS 65 / 54-1; KŞS 65 / 44-2; KŞS 61 / 33-1; KŞS 61 / 31-1; KŞS 67 / 112-1; KŞS 62 / 53-2.

⁴⁴⁷ KŞS 62 / 53-2, 9 Şevvâl 1188 (13 Aralık 1774).

hibeden duyulan rahatsızlık belgelerden anlaşılmaktadır. Bu belgelerden birinde⁴⁴⁸ Duran kız denen Şerife Âişe binti Hâcî Hasan vefat eder. Vârisleri kocası Ahmed Beşe bin Hâce Mehmed Efendi, anababa bir erkek kardeşi Hüseyin Beşe ve ana-baba bir kız karındaşı Ümmühânî'dir. Vefat edenin ikinci kocası Ahmet Beşe, vefat edenin kardeşi Hüseyin Beşe'e huzurunda sınırları belgede belirtilen evi vefat eden karısına babası Duran Hacı Hasan'ın hibe ettiğini ve uzun yıllar kullandığını belirtmektedir. Vefat edenin ilk kocası ve babasının kölesi olan Hacı Süleyman'ın vefat etmesi üzerine erkek kardeşi Hüseyin Beşe bu evi terikeden sayarak kassam defterine kaydettirir. Karısının bu durumdan haberdar olmadığını söyleyen Ahmet Beşe, bu evi kendisine yaşarken yüz yirmi kuruşa sattığını ve Hüseyin Beşe'ninde bu durumuz ses çıkarmadığını ve evi tasarruf ettiğini ifade eder. Şimdi ise bu mülkün Âişe'nin eski kocası yani babasının azatlı kölesine ait olduğunu dolayısıyla kendisine kaldığını iddia eden

⁴⁴⁸ KŞS 65 / 54-1. Belgenin transkripsiyonu aşağıdaki şekildedir: Medîne-i Konya'da Pîripaşa Mahallesinde sâkine iken bundan akdem fevt olan Duran kız demekle Şerife 'Âişe bint-i Hâcî Hasanın verâseti zevci Ahmed Beşe bin Hâce Mehmed Efendi ile li-ebeveyn er karındaşı Hüseyin Beşe ve li-ebeveyn kız karındaşı Ümmühânî nâm Hâtunlara münhasıra olduğu şer'an mütehakkık olduktan sonra zevci merkûm Ahmed Beşe meclis-i şer'î şerîfi enverde mezbûr Hüseyin Beşe mahzarında üzerine da'vâ ve takrîr-i kelâm edip mahalle-i mezbûrede vâkî' üç taraftan Gazanfer oğlu ve Duran Hacı ve Gazanferoğlunun ammîsi menzilleri ve tarafî râbîi tarîk-i 'âmm ile mahdûd bir bâb oda ve bir bâb dam ve bir mikdâr havluyu müştemil bir kıt'a zemîni vakfî ve ibniyyesi mülk menzilin sahibi zevcem müteveffîye-i mezbûrenin babası Duran Hacı Hasan hayâtında kızı zevcem mezbûreye hayâtında bâ izni mütevellî hibe ve temlîk ve teslim ve oldahî mülk-i mevhûbu olmak üzere karındaşı mezbûr Hüseyin Beşe ile zevci sâbıkı Duranın kölesi Hacı Süleyman nâm kimesneler muvâcehelerinden zabt ve tasarruf ve müstekilleten mülkü olmak üzere nice müddet bilâ nizâ menzilde sâkine olduğu mezbûr Hüseyin Beşe ile merkûm Duranın kölesi Hacı Süleyman menzili mezbûru da'vâ etmeyip sâkiten mezbûr Hacı Süleyman vefât ve ba'dehû mezbûr Hacı Süleyman nâm müteveffânın terikesini zevcesi mezbûrenin gıyâbında mezbûr Hüseyin Beşe tahrîr ve menzili mezbûru ve defteri kassâm idhâl ettirip lâkin zevcem mezbûrenin malûmu olmayıp bin yüz doksan beş senesine gelince menzili mezbûru yine zevcem mezbûre ber-vech-i muharrer müstekilleten zabt ve derûnunda sâkine ve sene mezbûrda menzili mezbûru mahdûdu zevcem mezbûre bana biizni mütevellî yüz yirmi kuruşa bey' ve teslim ve temlîk ve bendahî iştirâ ve tesellüm ve temellük eylediğimde mezbûr Hüseyin Beşe beldei merkûmda bulunup bey' mezbûru istimâ ettikte davaya mütesaddî olmayıp sukût üzere imrârı vakit ve bendahî menzili mezbûru mülk-i müşterâm olmak üzere mezbûr Hüseyin Beşe'nin muvâcehesinde bilâ nizâ mutasarrıf olduğuma binâen yedimde olan fetvâ-yı şerîfe mücibince şimdi mezbûr Hüseyin Beşe nâm kimesnenin davası sahîh değıl iken mezbûr Hüseyin Beşe menzili mezbûr babamın utekasından mezbûr Hacı Süleymanın mülküdür ve mezbûr Hacı Süleymanın verâseti bana münhasıra olmağıla menzili mezbûr mülkü mevrûsumdur deyû benim zabt ve tasarrufuma mâni olur su'âl olunup mûmâneatı def' ve menzili mezbûr (...) tasarrufuma hüküm olunmak madlûbumdur dedikte gıbbe's-su'âl merkûm Hüseyin Beşe cevâbında menzili mezbûr merkûm Hacı Süleymanın mülkü olup ba'de'l-vefât irsen bana intikâl etmekle bi'l-verâse müdâhale eylediğın ikrâr ve mâadâsı inkâr ve lede't-tezkiye adâletleri zâhir olan Seyyid Ali Efendi bin Osman ve Mur oğlu Sâlih ve Seyyid Hafız Ali bin Hacı Mâhmud nâm kimesneler şehâdetleriyle müddeî merkûm Ahmed Beşe vechi's-şer'î üzere müddeâsını ber-vech-i muharrer isbât ve beyân etmekle mücibiyle menzili mezbûr müddeî merkûm Ahmed beşe yedinde ibkâ ve mezbûr Hüseyin Beşe'nin bu vechi's-şer'î menzili mezbûre müdâhalesi men' ve def'i bir le mâ-vaka'a bi't-taleb ketb olundu. 15 Zî'l-ka'de 1202 (17 Ağustos 1788).

Hüseyin Beşe evin kendisine ait olduğu iddiasını kabul eder; diğer söylenenleri reddeder ve mülkünü kendisinde kalmasını ister. Ahmet Beşe şahitler ile söylediklerinin doğruluğunu ispatlar ve evin Ahmet Beşe'de kalmasına karar verilir. Hüseyin Beşe'nin müdahalesi men edilir.⁴⁴⁹

Bu miras davasının içerisinde dava konusu tamamen kıza yapılan hibe ile ilgilidir. Erkek kardeş Hüseyin Beşe'nin hibe olduğu iddia edilen evin azatlı kölenin mülkü olduğunu, dolayısıyla velâ yoluyla kendine kaldığını iddia etmesi, kız kardeşine evin hibe edilmesini kabul etmek istememesi nedeniyle olduğunu düşündürmektedir. Çünkü kıza olan hibeyi hayattayken kabullenmiş ve ses çıkarmamıştır. Bu davada da hibe olayının kardeşler arasında hatta kendine hibe yapılan kişinin vefat etmesi sonrası bile vefat edenin kocası ve erkek kardeşi arasında huzursuzluğa sebebiyet verdiği görülmektedir. Belkide kız kardeşinin vefatı sonrasında ortaya çıkan bu iddia evin damadına kalan hibenin kabul edilmek istenmeyişi de olabilir. Esasında ebeveynin kızlardan miras kaçırmak istemesinin hatta erkek evlada yapmış olduğundan daha az değerde mallardan hibede bulunmasının veya hiç hibe yapmamasının başlıca nedenlerinden biri de kızların miras payının önce ölmesi halinde veya kızları yaşarken damada kalacağı, damadın mülküne geçeceği düşüncesi olabilmektedir.

Kız evlada yapılan hibe örneklerinden birinde gâib olan Şems ve Ömer bin Hacı Mehmed'in kayyımı ile Şems'in kızı Şerife binti Ali arasındaki davadır. Kayyım adı geçen bağın Şems ve Ömer'e babalarından kalan miras malı olduğunu ve zabtına Şerife'nin engel olduğunu ifade etmektedir. Şerife sınırları belgede belirtilen bağın kendisine annesi Şems'in hibe ettiğini adil şahitler ile ispatlar. Kayyım Seyyid Hasan Çelebi tartışma ve müdahaleden men edilir.⁴⁵⁰

Kız evlada hibe içeren miras davalarının bir diğerinde ise evin gelininin kıza yapılan hibe malının terikeden olduğunu iddia etmesi ve hak talep etmesi olduğu görülmektedir. Dava Seyyid Ali Efendi'nin büyük öz kızları Şerife Havva ve Şerife Anakadın ile vefat eden Seyyid Ali Efendi'nin büyük öz oğlu olup vefat eden es-Seyyid İsmail'in karısı ve küçük evlatlarını Şerife Hatice ve Seyyid Ali'nin vasîleri olan anneleri Anakadın binti Hasan nâm Hâtun arasındadır. Anakadın vekili

⁴⁴⁹ KŞS 65 / 54-1, 15 Zî'l-ka'de 1202 (17 Ağustos 1788).

⁴⁵⁰ KŞS 65 / 44-2, 15 Cemâziye'l-âhir 1202 (23 Mart 1788).

aracılığıyla davaya katılmaktadır. Belgede sınırları belirtilen ev konusunda kızlar babaları hayattayken kendilerine eşit şekilde hibe ettiğini ve erkek kardeşlerinin dahi tartışma yaşanmaksızın kabul ettiğini fakat şimdi erkek kardeşlerinin ölümünden sonra kocasının da bu malda hissesinin olduğunu ifade etmektedir. Kız kardeşler kendilerine yapılan hibeyi şahitler ile ispat ederler ve vekili aracılığıyla katılan erkek kardeşlerinin karısının el çekmesi tenbiye edilir.⁴⁵¹

Kızlara yapılan hibelerde dikkat çeken husus kızlara yapılan hibelerin daha çok ispat vasıtası olarak kullanılmak üzere hüccet belgesi olarak hazırlanmadığıdır. Vârisler terikede miras hissesi olması iddiasıyla hibe edilen mallarda hak talep etmektedirler. Hibenin ispatlanması ile terikeden hak iddia eden tarafın men edildiği görülür. Ayrıca kızlara yapılan hibe belgelerinin bir tanesi dışında hepsi bir miras davası içerisinde geçmektedir. Yani erkek çocuklarda görülen hibe hücceti şeklinde olanı yalnız bir tanedir. Erkek kardeşlere miras davası içerisinde görülen hibe belgeleri ile ortak tarafı ise hibe malının kardeşler veya kardeşlerinin ölümü sonrası davalaşmaya sebebiyet vermesidir.

Benzer bir hibe davasında vefat eden Dellâl es-Seyyid Abdullah bin es-Seyyid Mehmed'in vârisleri karıları Âişe'ye ve Fatıma binti Abdullah ile öz büyük kızı Seyyide Şerife ve amcaoğlu Seyyide Sadreddin'dir. Seyyide Şerife Hâtun vekili Seyyid Abdürrahim'in vekilliği ile Seyyid Sadreddin'e dava açar. Belgede sınırları belirtilen bağı, vefat eden kişinin kendisine sekiz sene önce hibe ettiğini ve Seyyid Sadreddin'in ise miras malına katmak istediği için men olunması arzusunda olması nedeniyle dava etmiştir. Seyyid Sadreddin bu iddiaları inkar eder. Seyyide Şerife iddialarını şahitler ile ispat eder. Amcaoğlu muâraza ve müdahaleden men edilir.⁴⁵² Bu davada vefat edenin kızının kendisine daha önceden yapılan hibeyi ispat ettiği ve varislerden amcaoğlunun müdahalesini bertaraf ettiği görülmektedir.

Hibe ile ilgili diğer bir belgede taraflar arasında yapılmış olan hibenin husûmete neden olduğu görülmektedir. Aşağıdaki davada önceden ölen kızının, kızına yapılan hibe örneği bulunmaktadır. Bu davada vefat eden Havva, Hacı Mahmûd bin Hacı Ali adlı kişinin kızı Fatıma binti el-Hâc Mahmûd'a hibede bulunur. Mûrisin tek

⁴⁵¹ KŞS 61 / 33-1, 9 Cemâziye'l-evvel 1186 (8 Ağustos 1772).

⁴⁵² KŞS 61 / 31-1, 19 Rebî'ü'l-evvel 1186 (20 Haziran 1772).

vârisi li-ebeveyn er karındaşı oğlu Ahmed Süleyman adlı küçüğün şer‘an vasîsi olan vâlidesi Fatma binti Musa’nın vekili ile dava halindedirler. Fatma binti Musa hibe edilen malın terikeden olduğu iddiasındadır. Fâtıma’nın vasîsi olan babası hibe olan malın terikeden olmayıp hibe olduğunu ispat eder. Böylece davaya vekili ile katılan ve malın terikeden olduğunu iddia eden varislerden olan Ahmed Süleyman adlı küçüğün annesi olan Fatma binti Musa’nın vekiline hibe malını vermesi tembih edilir.⁴⁵³ Bu davada anneannenin, kızının kendisinden önce ölmesi nedeniyle kız torununun hakkını koruma amaçlı hibe yaptığı düşünülebilir. Anneanne Havva’nın ölmesiyle tek erkek varisin vasîsi olan kişi hibe alınan malın terikeden olduğunu iddia ederek dava açmaktadır.

Kızlar ile ilgili son hibe davasında ise hibe iddiası yer almaktadır. Fatma ve Saliha, teyzelerine annelerinden kalan bir evin nısf hissesinin diğer yarısını onlara hibede bulunduğunu iddia etmektedir. Teyzelerinin kızı Emine’den bu hibe malını isterler. İddialarını ispat edemezken teyzesinin kızı bu malın kendisine irsen intikal etmesi konusunda yemin etmektedir. Böylece Fatma ve Saliha iddiasından men edilir.⁴⁵⁴

Bu davadan da hibe konusunun suistimale açık bir konu olduğu anlaşılmaktadır. Hibe, yeri geldiğinde ebeveynin kız çocuğundan veya sevilmeyen yakınardan mal kaçırmanın yolu olabilirken, yeri geldiğinde terikeden mal elde edebilme yolu haline gelebilmektedir. Bu sebeple mûrislerin vârislerin pay haklarına zarar verecek şekilde hibe yapmamaları, hibe yapılacaksa evlatlar arasında adalete uygun hibede bulunmaları ve bu tür hibeleri kayıt altına almak en doğru yol olarak görülmektedir. Çünkü miras davalarında geçen hibe belgelerinin pekçoğunda hibe edilen malın terikeden olmadığını ispat edilmesi söz konusudur.

6. Kocaların Karılarına Yaptıkları Hibeler

18. yüzyılın ikinci yarısında yer alan Konya şerîyye sicillerindeki hibe belgeleri içerisinde kocaların karılarına yapmış oldukları hibeler de yer almaktadır. Bu

⁴⁵³ KŞS 61 / 19-2, 18 Recep 1177 (22 Ocak 1764).

⁴⁵⁴ KŞS 60 / 63-3, 19 Rebî‘ü’l-evvel 1185 (2 Temmuz 1771).

sicillerde kocanın karısına yaptığı hibelerden bahseden yedi adet belge bulunmaktadır.⁴⁵⁵

Bu belgelerden birinde hibe edildiği iddia edilen malın mîri arazi olup hibeye müsait bir mülk mal olmaması nedeniyle iddia reddedilmiştir.⁴⁵⁶ Kocanın karısına yapmış olduğu hibelerden bahseden diğer belgeler hibe hüccet belgesi olduğu görülmektedir. Bu davalardan her birinde vârislerden biri ile davalışan bir kadın yer almaktadır. Bu davalarda birine örnek verecek olursak Elif binti Hüseyin isimli kadın vefat eden kocasına borcu olan Molla Mehmed bin Sarı ile davalışmıştır. Molla Mehmed bin Sarı'nın kendisine olan borcunu, kocası, Elif'e hibe etmiştir. Hibeyi alıp kocasının zimmetini ibrâ eden Elif, ayrıca toplamda 160 kuruş değerinde belgede adları geçen malları Molla Mehmed bin Sarı'ya verir. Molla Mehmed, Elif'e 460 kuruş vermesi gerekirken vermeyip ehl-i örfe şikayette bulunmuş, bunun üzerine Elif'e verdiği zarar mukabelesinde 110 kuruş cezaya uğratılmıştır. Elif, bütün bu alacaklarını mahkeme yoluyla Molla Mehmed bin Sarı'dan talep etmektedir. İddiasını ispat eden Elif'e iddia ettiği 460 kuruş ve 160 kuruşun yanısıra ceza olarak 110 kuruşun da tazmin yoluyla verilmesine karar verilir.⁴⁵⁷

⁴⁵⁵ KŞS 58 / 12-3, 20 Rebî'ü'l-âhir 1177 (28 Ekim 1763); KŞS 59 / 63-2, 7 Zî'l-ka'de 1181 (26 Mart 1768); KŞS 63 / 29-4, 7 Zî'l-ka'de 1192 (27 Kasım 1778); KŞS 63 / 41-3, 9 Rebî'ü'l-âhir 1193 (26 Nisan 1779); KŞS 66 / 45-4, (1794); KŞS 65 / 58-2, 5 Rebî'ü'l-evvel 1203 (4 Aralık 1788); KŞS 63 / 30-1, 29 Zî'l-ka'de 1192 (19 Aralık 1778).

⁴⁵⁶ KŞS 66 / 45-4, (1794).

⁴⁵⁷ KŞS 65 / 58-2. Belgenin transkripsiyonu şu şekildedir: Saidili maa Lâdik kazasına tâbi Kadınhanı Derbend sâkinlerinden olup zâtı tarifi'ş-şerî ile mâ'rife olan bâisetü'l-vesika Elif bint-i Hüseyin nâm Hâtun Medîne-i Konya'da meclis-i şer'-i enverde derbendi mezbûr sükkânından verese Molla Mehmed bin Sarı 'Ömer nâm kimesne mahzarında üzerine da'vâ ve takrîr-i kelâm edip zevci menkûham olup bundan akdem fevt olan Hacı İsmâ'îl nâm kimesnenin merkûm verese Molla Mehmed zimmetinde ciheti karzdan bâ temessük üçyüz kuruş alacak hakkı olmağla zevcim merkûm hayatında bin ikiyüz iki senesi Muharremi guresinde meblağ-ı mezbûru havâle-i sahîhayı şer'îye havâle ve mezbûr verese Molla Mehmed ile ben ve zevcem merkûm Hacı İsmailden her birimiz meclis vâhidde ba'de'l-kabûl ve meblağ-ı mezbûru zevcim merkûm bana hibe ve ben dahî ittihâb ve meblağ mezbûre müte'allık mütâlebâtdan zevcim merkûm zimmetimi ibrâ ve iskât eyledikten sonra meblağ-ı mezbûr benim mâlî mevhubum olmağla meblağ-ı mezbûrun üzerine ben malımdan nakden yüz kuruş ile altmış kuruş kıymetli bir kalıçe vaz' ve mezbûr verese Molla Mehmed ahz ve kabz ve'l-hâletü hâzihi mezbûr verese Molla Mehmedin bana bahâ kalıçe ve nakdi mezkûrlardan cem'an dörtyüz altmış kuruş lâzımı'l-edâ deyni olup bir sene tamâmında edâ etmek üzere yedime bir kıt'a temessük verüp temessükü mezbûrun müddeî tamâm oldukta meblağ mezkûr dörtyüz altmış kuruş alacağımı kendüden talep ettiğimde meblağ-ı mezbûru vermemek kasdıyla verese Molla Mehmed benden mîrâs davasına tesaddî ve kaza mezbûr kâzîsi es-Seyyid el-Hâc Mehmed Efendi huzûrunda mezbûr verese Molla Mehmed ile derbendi mezkûrda murâfaa olunup üzerime şer'an bir nesne sâbit ve zâhir olmamışken beni ızrâr kasdıyla mezbûr verese Molla Mehmed ehli örfe hissemde bi-ğayrı hak iştikâ etmekle mübâşir ta'yîn ve kendü ile tekrâr murâfa'a ve yine üzerime şer'an bir nesne sâbit olmayıp tarafı şer'den yedime hüccet-i şer'îye itâ olunmuş iken mezbûrün iştikâsına binâen ehli örf benden yüz on kuruş ahz ve tecrîm edip mezbûr

Bir başka örnekte ölenin kızı Kezbân binti Mehmed Beşe isimli kadın, ölenin karısı Hûri isimli kadına dava açmıştır. Kezban belgede zikredilen malların Hûri tarafından saklanıp gizlendiğini ve terikeden olduğu iddiasıyla bu mallardaki irsen kendisine intikal eden hisseyi istemektedir. Sınırları belgede geçen evi kendisine kocasının mehr-i muaccesesi karşılığında sattığını, belirtilen eşyaları ise kocasının kendisine hibe ettiğini iddia etmektedir. Şahitler ile söylediklerini ispat eden Hûri, davayı kazanır ve Kezban miras hisse talebi davasından men olunur.⁴⁵⁸

Sicilde yer alan kocanın karısına yapmış olduğu hibelerden bahseden diğer belgede vefat edenin devlete borcu varsa devletin kişinin mülkü haline gelen bağışlara el koyabildiği görülmektedir. Bu belgede es-Seyyid el-Hâc Mustafâ Ağa vefat etmeden önce mukataanın sülüsünün mutasarrıfıdır. Terikesinin cânib-i miriye olan borcu ödenmeden dağıtılmaması konusunda emr-i âlişân vardır. Terikesi borca yetmez. 4328,5 kuruş borcu kalır. Vefat edenin oğlu olan Hüseyinzâde es-Seyyid İsmail bin es-Seyyid el-Hâc Mustafa üvey annesi Âişe binti el-Hâc Ebubekir'e emr-i

sebeb olmağla yedimde olan fetvâ-yı şerîfe mücibince meblağ-ı mezbûr yüz on kuruş mezbûrdan tazmîn iktizâ etmekle su'âl olunup bâ temessük alacağım olan meblağ-ı mezbûr dört yüz atmış kuruş mezbûrdan tahsîl ve sebep olup ehli örf'e aldırıldığı meblağ-ı mezbûr yüz on kuruş mezbûrûn tazmîn olunmak madlûbumdur dedikte (...) muvâfık bir kıt'a hücceti'ş-şer'îye ve bir kıt'a fetvâ-yı şerîfe ibrâz eyledikte gıbbe's-su'âl mezbûr verese Molla Mehmed inkâr edip ve lede't-tezkiye makbûlü'ş-şehâde ettikleri ihbâr olunan 'Ömer bin Hâcî İbrahim ve hâcî Halil bim Ali sâkitân Derbendi mezbûr şehâdetleriyle müdde'î-i mezbûre müddeâsını şerî üzere isbât ve beyân etmekle mücibiyle meblağ-ı mezbûr yüz on kuruşu bi-tarîki'z-zamân ve meblağ-ı mezbûr dört yüz altmış kuruş dahî bi-hakkı müddeiyye-i mezbûre Elif Hâtun'a edâ ve teslîm mezbûr verese Molla Mehmede tenbiye birle mâ-vaka'a bi't-taleb ketb olundu. 5 Rebî'ü'l-evvel 1203 (4 Aralık 1788).

⁴⁵⁸ KŞS 63 / 29-4. Belgenin transkripsiyonu şu şekildedir: Medîne-i Konya'da Sadırlar Mahallesinde sâkine ma'rifeti'z-zât Kezbân bint-i Mehmed Beşe nâm Hâtun meclis-i şer'î-i şerîf-i enverde işbu râfiatü'l-kitâb Hûri bint-i BOŞ nâm Hâtun mahzarında üzerine da'va ve takrîr-i kelâm edip bundan akdem fevt olan mürisimiz babam müteveffâ-yı merkûmun terikesi kibel-i şer'den ba'de't-tahrîr mezbûre Huri zevce-i menkûhası olmaktan nâşî terikesinden hârici ez-defteri kassâm olmak üzere bir çift cedîd mak'ad ve bir zeylî ve iki kalîçe yasdık ve bir nühâs tencere ve bir (...) ve iki sahan ve bir tas ve bir sini ve bir küpe ketm ü ihfâ etmekle su'âl olunup hisse-i irsiyyem alıverilmesi madlûbumdur dedikte gıbbes-su'âl mezbûre Hûri cevâbında zıkr olunan eşyâyı muharrere zevcem müteveffâ-yı merkûmun mülkü olup lâkin târihi kitaptan altı sene mukaddem zevcem merkûm Mehmed Beşe hâli hayatında bana deyni olan yüz iki kuruş mehr-i muaccele mukâbelesinde mahalle-i mezbûrede dâfiu şarkan tarîk-i 'âmm ve şimâlen ve garben ahar mülkü ve kibleten hemşiresi ve Mustafa mülkleri ile mahdûd bir tabhâne ve bir örtme ve yine fevkânî bir örtme ve bir kiler ve bir mikdâr havluyu müstemil menzili bâten bey' ve teslîm ve ben dahî temellük ve kabûl ve mârruz-zikir eşyâyı muharrereyi dahî hibeyi sahîhayı şer'îye ile hibe ve teslîm ve bendahî ittihâb ve kabûl ve ol vecihle mülk-i müşterâ ve mevhubum olmuştur deyû def'le mukâbele ve gıbbe'l-istintâk ve'l-inkâr dâfiu merkûmeden def'i meşrûhunu mutâbık beyyine taleb olundukta mezbûre Hûri def'i meşrûhunu şuhûdu udûlden Mustafa ibni Abdüsselâm ve İmam Seyyid Ahmed ibni şehâdetleriyle ber nehci şer'î isbât ve beyân etmekle mücibiyle müdde'îye-i mezbûre Kezbân bu vechi'ş-şer'î eşyâ-i muharrere mezkûremden hisse-i irsiyye mutâlebesi muârazasından men' bir le mâ-vaka'a bi't-taleb ketb olundu. 7 Zî'l-ka'de 1192 (27 Kasım 1778).

âlişâna rağmen almış olduğu altı yüz doksan iki kuruş ile vâlidesinden müntakil birer malını ve biri kırmızı iki yakut yüzüklerini geri talep etmektedir. Âişe her ne kadar bu paranın alacağı olduğunu, yüzüklerin ise hibe olduğunu söylese ve hüccetler ikrar edilse de vefat edenin oğlu emr-i âlişan gereği üvey annesinin terikeden aldığı meblağı geri vermesini talep eder. Bu da mahkemece kabul edilir. Yani Âişe Hatun mahkeme tarafından aldıklarını geri vermesi tenbih edilir.⁴⁵⁹

Davada mahkemenin ölenin erkek çocuğunun üvey anneden emr-i âlişanı gerekçe göstererek terikeden hakkı olarak almış olduğu bazı malları devlete iade etmesini sağladığı görülmektedir. Vefat eden kişinin devlete olan borcu vârişlere olan borç ve hibesinden daha mühim olduğu düşünülmüş ve karısının hibe olan eşyasının alınmasına karar verilmiştir.

Kocaların karılarına yapmış olduğu hibelerin yer aldığı yedi belgenin ikisinde kadın kendisine kocası tarafından yapılan hibeleri, hibe malının miri arazi olması ve terikenin devlet borcunu ödemeye yetmemesi nedeniyle alamamıştır.⁴⁶⁰ Diğer beş belgede ise kadınlar kocalarının kendilerine verdiği hibelerini almışlardır. Bununla birlikte bu yedi belgenin sadece biri hüccet niteliğindedir. Diğerleri miras davası ve satış işlemi içerisinde görülmektedir. Miras davası içerisinde hibe edilen malın terikeden olmadığına ispatlanması şeklinde görülen dava diğerlerinden fazladır. Dolayısıyla bu belgelerin dört tanesinde kadına kocaları tarafından yapılan hibelerin terikeden olmadığını ispat etmek şeklindedir.

7. Karıların Kocalarına Yapmış Olduğu Hibeler

Konya şer'iyye sicillerindeki ilgili tarihler arasında yer alan hibe belgeleri içerisinde karıların kocalarına yapmış olduğu hibeler de bulunmaktadır. Bu belgeler sayısı kocaların karılarına yapmış olduğu hibelerden azdır.⁴⁶¹

Şer'iyye sicillerinde görülen kadınlarla ilgili miras davalarında hibe konusundaki uygulamalardan biri kadınların mehri müeccellerini hayattayken

⁴⁵⁹ KŞS 59 / 65-2.

⁴⁶⁰ KŞS 59 / 63-2, 7 Zî'l-ka'de 1181 (26 Mart 1768); KŞS 66 / 45-4, (1794).

⁴⁶¹ KŞS 58 / 98-4, 22 Zî'l-hicce 1178 (12 Haziran 1765); KŞS 57 / 104-1, 3 Rebî'ü'l-evvel 1162 (21 Şubat 1749); KŞS 57 / 61-4, Gurre-i Muharrem 1162 (22 Aralık 1748).

kocalarına bazen tamamen, bazen de kısmen hibe etmeleridir. Karıların kocalarına yaptığı hibe örneklerine bakılacak olunursa bu örneklerden birinde özetle şöyle geçmektedir: Hatice binti Mehmed isimli kadın vefat eder. Vârisleri kocası Himmet bin Veli ve anası Şerife binti Ahmed ve anabababir erkek kardeşi Seyyid Hasan'dır. Vefat edenin annesi Şerife ile vefat edenin erkek kardeşi Seyyid Hasan, vefat edenin kocası olan Himmet bin Veli'ye dava açarlar. Şerife, kızı Hatice'nin, 40 kuruş mehr-i muaccelinin kocası Himmet'in yedinde ve 100 kuruş mehr-i müeccelinin kocasının zimmetinde olduğunu iddia eder. Bu 140 kuruşun 45'ini vermeyi kabul etmesi nedeniyle terikede paylaştıklarını, kalan 95 kuruşunu da Himmet'ten almak istediklerini söylemektedirler. Himmet mehr-i müeccelin 30 kuruşundan fazlasını karısının kendisine hibe ettiğini söyler, fakat ispat edemediğinden aralarında tartışma olur. Daha sonrasında Himmet'in 50 kuruş mehr-i müeccelinden hibe ettiğini itiraf etmesi, mehr-i muaccelden de 40 kuruş olduğunu inkâr etmesi ve annesinin ispatlayamaması nedeniyle mehr-i müeccelden ve muaccelden Himmet'in zimmetinde annesi ve erkek kardeşinin 35 kuruş hakkı olduğu ortaya çıkması nedeniyle ve önceden terikede paylaşım yapılan dışında Himmet'in elinde onüç kuruş alacak kalması nedeniyle Şerife ve Seyyid Hasan onüç kuruş paylaşarak Himmet'in zimmetini ibra etmişler.⁴⁶²

⁴⁶² KŞS 58 / 98-4. Belgenin transkripsiyonu şu şekildedir: Medîne-i Konya'da Esenlü nâm mahalle sâkinlerinden olup bundan akdem müteveffıye olan Hatice bint-i Mehmed nâm Hâtun'un verâseti zevci Himmet bin Veli ve anası Şerife bint-i Ahmed ve li-ebeveyn er karındaşı Seyyid Hasana inhisârı tahakkukundan sonra zâtı ta'rîfi şer'ıye ile mâ'rife olan mezbûre Şerife ile merkûm Seyyid Hasan meclis-i şer'-i şerîf-i enverde işbu râfî'ul-kitâb merkûm Himmet bin Veli nâm kimesne mahzarında ikrâr ve itiraf edüp mûrisimiz müteveffıye-i mezbûre kızım mezbûre Haticenin merkûm Himmet zimmetinde mütekarrer ve ma'kûd-ı aleyh olan 40 kuruş mehri muaccle ve 100 kuruş mehri müeccle ma'lûmesinden ancak 45 kuruşu ikrâr ve itiraf mâ'adâyı bi'l-küllıyye inkâr etmekle ikrâr-ı olan meblağ-ın mezkûresini mukaddemen terikeyi sâiresiyle beynimizde iktisâm eymiştik el-haletü hâzihi bâki kalan 95 kuruşunu dahî hissemizi talep ve da'vâ sadedinde olduğumuzda mezbûr Himmet zevcim mezbûre mehri müeccelden 30 kuruşdan mâ'adâsını hayatında bana hibe ve işhad etmişti deyu iddiâ ve müdde'âsını beyâna kadir olmayup beynimizde münâza'âtı kesire vukûundan sonra 50 kuruş mehri müeccleden hibe eylediğini bizlere itiraf muaccleleyi mezbûrenin 40 kuruş olduğunu zevci mezbûr inkâr etmekle bizler dahî beyâna kadir olmayup ikrâr mücibince muaccle ve müeccleden zimmetinde alacak 35 kuruş fazla kaldığı zâhir olup mukaddemen bizlere teslim terikeyi mevcûdenin nisfından bir mikdâr ezyed olmağla ma'rifet-i şer'le hesap olundukda terikeyi müteveffâ-i mezbûrede zevci mezbûr zimmetinde bâkî kalan alacağımız ancak 13 kuruş olmağla mezbûr Himmet mârrü'z-zıkr 13 kuruş meclis-i şer'de tamâmen bizlere taksîm ve biz dahî yedinden ba'de'l-ahz ve mikdarı'l-hisâs iktisâm ve istifâ-yı hak edüp husûsu mîrâsa müteallik 'âmme-i de'âvî ve mütâlebât ve kâffe-i eyman ve muhâsamâttan birbirimizi âharın zimmetini ibrâ ve iskât eyledik didiklerinde gibbe't-tasdîki's-şer'î mâ-vaka'a bi't-taleb ketb olundu. 22 Zî'l-hicce 1178 (12 Haziran 1765).

Bu miras belgesinde tarafların davalaşmasına neden olan durum vefat eden Hatice'nin yaşarken yalnız kendisine ait olan mehrini kocasına hibe edip etmediği ve ne kadarının hibe olduğu konusudur. Bilindiği üzere mehir yalnız kadına ait bir mal olması nedeniyle vefatı sonrasında terikeden sayılır ve kadının vârisleri mehirden hakları oranında paylarını almaktadır. Bu davada hibe edilen miktarın tam bilinmemesi nedeniyle kadının vârisleri arasında tartışma yaşanmıştır. Hibe edilen miktarın önceden şahitler ile belirlenmesi, vefat sonrası vârisler arasında yaşanması muhtemel tartışmaların azalmasına neden olabilir.

Karıların kocalarına yapmış olduğu hibe örneklerin diğer iki belge farklı iki dava konusu içerisinde aynı hibe ile ilgilidir. Bir kadının kocasına yapmış olduğu hibenin belirtilmesi şeklinde geçmektedir. Bu iki davada yer alan hibe aynı hibedir. Bu belgede geçen karının kocasına yapmış olduğu hibe özetle şu şekildedir. es-Seyyid el-Hâc İbrahim bin es-Seyyid Hüseyin vefat eder. Vârisleri karısı Âişe binti el-Hâc Halil ve öz küçük kızları Seyyide Şerife ve Şerife Fahriye ve baba bir kardeşleri Seyyid Abdullah ve Şerife Sâliha ve diğer Seyyide Şerife'dir. es-Seyyid 'Abdullah asaleten ve Şerife Saliha'nın vekili olarak kocası Abdullah Ali bin Mehmed ve Seyyide Şerife'nin vekili olan kocası Abdullah Ali b. Mehmed ve diğer Seyyide Şerife'nin vekili olan kocası Mehmed Çelebi bin Hacı İbrahim, küçüklerin vasisi olan Âişe'nin vekili Mustafa Efendi bin Mehmed'e dava açmışlardır. Mûrisleri olan es-Seyyid el-Hâc İbrahim ile el-Hâc Ebûbekir ve Mehmed Çelebi kazazlık sanatında ortaklıklar. Kendisine dava açılan vefat edenin karısı ve küçüklerin vasisi olan Âişe kocasının ölmeden önce zimmetinde babası Hacı Halil'in terikesinden kalan 1600 kuruşluk nakit ve eşyâyı aldığını 445 kuruşu isbât ettiğini ve aldığını 1600 kuruşun 1000 kuruşunu kocasına hibe ettiğini 600 kuruşunu terikeden talep ettiğini ifade etmektedir. Âişe alacağı olan altı yüz kuruş karşılığında sulhçülerin aracılığıyla 310 kuruşa anlaşmış 32 kuruş mehrini de alarak geri kalan terikeyi kocasının vârisleri arasında paylaşmışlar herkes hakkını almış ve Âişe'nin zimmetini ibrâ etmişler.⁴⁶³ Bu örnek Ayşenin iki açıdan miras haklarından feragat ettiğini göstermektedir. Kocasına babasından kalan

⁴⁶³ KŞS 57 / 104-1, 3 Rebî'ü'l-evvel 1162 (21 Şubat 1749); KŞS 57 / 61-4, Gurre-i Muharrem 1162 (22 Aralık 1748).

1600 kuruşun 1000 kuruşunu hibe etmiştir. Ayrıca terikeden alacağı olan altıyüz kuruşu araya sulhçülerin girmesiyle 310 kuruşa indirmiştir.

Hibe kelimesinin geçtiği miras davalarından birindeki aşağıdaki olay da kadının mülkiyet haklarını ispat etmede yaşadığı zorlukları göstermesi nedeniyle zikredilmeye değerdir. Olay özetle şöyle geçmektedir. Mehmet bin Mehmet vefat eder. Vârisleri karıları Kerime, Âişe ve bababir erkek kardeş oğulları Mehmed ve Mustafa'dır. Kerime'nin vekili ile Mehmed ve Mustafa arasında geçen davada Kerime kocasından satın almış olduğu iki evi ispatlamak zorunda kalır. Mehmed ve Mustafa bu iki evin terikeden olduğunu iddia ederler. Mehmed ve Mustafa, satın aldığı evleri kocasına hibe etmediğini veya tekrar satmadığını ispatlayan Kerime ile muarazadan men olurlar.⁴⁶⁴

Hibe lafzı kullanılmadığı halde belgede gerçekleşen işlemin mal bağışına benzediği bir davada ölenin annesi kızının sahip olduğunu iddia ettiği bağdan hissesini istemektedir. Buna rağmen ölenin kocası, karısının ölmeden önce kendisine bağ ile alakasının olmadığını beyan ettiğini şahitlerle ispat etmektedir. Kocasının ve şahitlerinin beyanına göre kadın ölmeden iki sene önce bu bağ ile alakasının olmadığını söylemiştir. Bu sebeple ölenin annesine bu bağdan hisse verilmez ve müdahaleden men edilir.⁴⁶⁵ Karısının ne sebeple bu bağ ile alakasının olmadığını söylediği belgede zikredilmemektedir.

C. Değerlendirme

Araştırılan dönemde yer alan hibe örnekleri hesap edilebildiği kadarıyla 45 adettir. Bu hibe belgelerinin ikisinde yalnız hibe kelimesi geçmekte fakat hibe bulunmamaktadır. Bu belgelerin yirmi altısında hibe yoluyla mal edinen tarafın erkekler olduğu görülmektedir. Sicillerde erkeklerin hibe yoluyla mal edinimi, ebeveynin erkek çocuklarına sebep belirtmeden hibede bulunmaları, ebeveynin erkek çocuklarına sünnet merasimleri esnasında yaptıkları hibeler, yabancı erkeklere yapılan hibeler, karıların kocalarına yaptıkları hibeler ve erkek kardeşlere yapılan hibelerden

⁴⁶⁴ KŞS 57 / 90-1.

⁴⁶⁵ KŞS 67 / 13-1, 17 Cemâziye'l-evvel 1210 (29 Kasım 1795).

oluşmaktadır.⁴⁶⁶ Bu yirmi altı belgenin yalnız birinde hibe alınmamıştır.⁴⁶⁷ Sicillerde kadınlara veya kız çocuklarına yapılan hibeler erkeklere yapılan hibelerden azdır. Sicillerde on yedi belgede kadınlara hibe konusu geçmektedir. Bu belgelerin dört tanesinde kendilerine yapılan hibeyi alamamışlardır.⁴⁶⁸ Kadınlara yapılan hibeler ebeveynin kızlarına sebep belirtmeksizin yapmış olduğu hibeler, kızı kendisinden önce ölen annenin kız torununa yapmış olduğu hibe, kocaların karılarına hibede bulunmaları şeklinde gerçekleşmiştir.⁴⁶⁹

Sicillerde ebeveynin kız çocuklarına yapmış olduğu hibe belgesi yedi adettir. Ebeveynlerin erkek çocuklarına yapmış olduğu hibe sayısı ise on yedi adettir. Ailelerin erkek çocuğa yaptıkları hibelerin sayısı kızlara yaptıkları hibenin neredeyse üç katıdır. Tarihin bir kesitindeki mahkeme kayıtlarından elde edilen bu bilgiler ebeveynin erkek çocuğa olan düşkünlüğünü ve mal konusundaki ayrımcılığını açıkça göstermektedir.

Şekil şartlarının yerine gelmesi de hibenin gerçekleşmesi açısından önemlidir. Sicillerde geçen iki belgede kendilerine hibe yapılanlar bu şekil şartlarının oluşmaması nedeniyle hibeleri alamamışlardır. Hibe akdinde hibede bulunanın ve kendisine hibe yapılan tarafın beyanlarının birleşmesi yeterlidir. Hibe akdinin bağlayıcılık kazanması ve hibe edilen mülkün karşı tarafın mülkiyetine geçmesi için gerekli olan kabz⁴⁷⁰ gerçekleşmediği için sicilde yer alan iki belgede hibeler karşı tarafın mülkiyetine geçememiştir. Bu belgelerden birinde erkek diğerinde kız mağdur olmuştur.⁴⁷¹ Teslim ve kabz gerçekleşmeden hibede bulunanın öldüğü hibe belgesinde erkek çocuk, vârisleri ile sulhla anlaşma yoluna giderek hibenin bir kısmını alabilmiştir.⁴⁷²

⁴⁶⁶ KŞS 57 / 88-4; KŞS 57 / 61-4; KŞS 57 / 104/1; KŞS 58 / 26-2; KŞS 58 / 98-4; KŞS 60 / 19-2; KŞS 60 / 20-1; KŞS 60 / 66-1; KŞS 61 / 37-3; KŞS 61 / 51/3; KŞS 61 / 52-3; KŞS 62 / 24-3; KŞS 63 / 47-2; KŞS 64 / 65-3; KŞS 64 / 66-2; KŞS 65 / 55-3; KŞS 66 / 18-4; KŞS 66 / 26-5; KŞS 67 / 60-3, 23 Zî'ka'de 1210 (30 Mayıs 1796); KŞS 65 / 52-1, 21 Şevvâl 1202 (25 Temmuz 1788).

⁴⁶⁷ KŞS 65 / 55-3, 29 Şevvâl 1202 (2 Ağustos 1788).

⁴⁶⁸ KŞS 66 / 45-4; KŞS 59 / 63-2; KŞS 60 / 63-3; KŞS 62 / 53-2.

⁴⁶⁹ KŞS 58 / 66-2; KŞS 58 / 12-3; KŞS 59 / 63-2; KŞS 60 / 63-3; KŞS 61 / 19-2; KŞS 61 / 31-1; KŞS 61 / 33-1; KŞS 62 / 53-2; KŞS 63 / 30-1; KŞS 63 / 29-4; KŞS 63 / 41-3; KŞS 64 / 92-4; KŞS 65 / 54-1; KŞS 65 / 44-2; KŞS 65 / 58-2; KŞS 66 / 45-4; KŞS 67 / 112-1.

⁴⁷⁰ Bardakoğlu, "Hibe", *DİA*, XVII, 423. İlgili fetvalar için bkz. İbrahim el-Halebî, *İzahlı Multekâ el-Ebhur Tercümesi*, c. III, s. 368.

⁴⁷¹ KŞS 58 / 66-2, 21 Cemâziye'l-ûla 1178 (16 Kasım 1764); KŞS 64 / 66-2, 15 Receb 1198 (4 Haziran 1784).

⁴⁷² KŞS 64 / 66-2, 15 Receb 1198 (4 Haziran 1784).

Hibe belgelerinin bir kısmı miras davalarının içerisinde geçmekteyken bir kısmı hibe hücceti şeklinde geçmektedir. Miras davalarının bulunduğu belgelerde davaya neden olan mesele hibenin ispatlanmasıdır. Davayı açan taraf hibe edildiği söylenen malın miras malı olduğunu yani terikeden olduğunu iddia etmektedir. Hibe genelde şahitlerin şهادetiyle ispat edilmekte ve hibenin miras malı olduğu iddiasında bulunan taraf tartışmadan/mahkemeden men edilmektedir. Kadına yapılan hibelere ait belgeler genellikle miras davası içerisinde görülmektedir. Yani erkeklere yapılan hibelerde hüccet niteliğinde olan hibe belgelerine rastlanırken kadına yapılan hibeler hüccetten ziyade miras davası içerisinde zikredilmektedir. Kız çocuklarına yapılan yedi hibenin yalnız bir tanesi hibe hüccetidir. Belgelerin çoğunluğunun miras davası içerisinde geçmesi kız çocuğuna yapılan hibelere itirazı ya da kabullenemeyişi göstermektedir. Kızlara yapılan hibelerin yanlış beyan gibi sebeplerle üçünde hibe alınamamaktadır.

Genelde miras davaları içerisinde görülen hibe belgeleri, daha çok hibe belgesinin bulunduğu da bir işareti olabilir. Geçmişte olduğu gibi günümüzde her hibe olayı mahkemeye yansımamaktadır. Hibe edilen mal ve mülklerin mahkemeye yansımamasında birçok çekince bulunabilir. Yukarıda araştırılan dönemde tarih içerisinde örnekler verildi. Bu örnekler tarafların akrabalarıyla ve diğer insanlarla hibe edilen mal ile ilgili yaşamış olduğu tartışmalar ve huzursuzlukları somut olarak yansıtmaktadır. Ailelerin ve kadınların sicilde anlatılamayan huzursuzluklar yaşadığı ihtimal dâhilindedir. Bu hususlar yalnız dava içerisinde anlatıldığı kadarıyla görülebilmektedir. Davaya yansımayan aile içi huzursuzluklar sicilde geçmemesi nedeniyle bilinemez ama açılan davalar nedeniyle tahmin etmek zor değildir.

Aile içinde yıllar süren huzursuzluklara, tartışmalara neden olduğu görülen hibe konusunun günümüzdede devam ettiği görülmektedir. Hibede bulunmak isteyen kişiler adalet ve hakkaniyet ölçülerine dikkat etmek suretiyle cinsiyet, sevgi, geleceğe yatırım gibi hususları düşünmeden adalet çizgisinden ayrılmadan hibe yapmalıdır. Ebeveyn, kardeşler arasında hibe nedeniyle oluşması muhtemel çatışmaları öngörmelidir. Adaletin bulunmadığı hibe sonucu çocuklar ebeveynine olan vazifelerini de ihmal edebilmektedir. İmam Şafii'nin "*İnsanoğlu fıtraten, başkalarının kendisine tercih edilmesi halinde, söz konusu şahsa karşı kimi görevlerinde ihmal*

*gösterme özelliğine sahiptir*⁴⁷³ sözü ebeveynin hibe konusunda ayrımcılık yapması durumunda kendisine hibe yapılmayan evlat tarafından karşılaşması muhtemel davranış biçimini göstermektedir. Ebeveyn hibede bulunurken hem kendi huzuru hem de kardeşlerin kendilerinden sonra iyi geçinebilmesi için eşit davranmalıdır. Hibede bulunurken hibede bulunulan malın kayıt altına alınması ilerde yaşanması muhtemel kavgaların önüne geçmesi açısından önemli olduğu sicil belgelerinden anlaşılmaktadır. Hibe konusunda sicildeki örneklerden hareketle hibede bulunacakların iyi düşünerek karar vermeleri gerektiği açıktır.

⁴⁷³ Halit Çalış, “Ebeveyn ve Çocuklar Arası Maddi İlişkilerde Adalet/Eşit Muâmele”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2003/Güz, Konya 2003, s. 121 (Şâfiî, İhtilâfu'l-hadîs, Beyrut 1413/1993).

II. KONYA ŞER‘İYYE SİCİLLERİNDE SULH VE TEHÂRÛC SEBEBİYLE KADININ MİRAS HAKKINA TESİR EDEN DURUMLAR

İslam miras hukuku konuları içerisinde yer alan *tehârûc*, terikede hak sahibi vârislerden bir veya birkaçının bu haklarından bir meblağ karşılığında feragat etmeleridir. Bununla beraber vârisler arasında gerçekleşen bir anlaşma olması münasebetiyle sulh konusuyla da yakından ilgilidir. Burada *tehârûc* ile ilgili bazı teorik bilgilere, ayrıca sulh konusuna bu bağlamda yer verilecektir. İlgili teorik bilgiler verildikten sonra pratik açıdan tarihi bir uygulama örneği olarak 1750-1800 yılları arasında Konya Şer‘iyye Sicilleri miras belgelerinde yer alan davalar incelenecektir. Sicillere yansıyan pek çok *tehârûc* anlaşması, ilgili olduğu dönemin sosyo-ekonomik, kültürel, ailevi yapısı ile ilgili veriler sunmaktadır. Sicillerde yer alan *tehârûc* davaları, davaya katılan taraflar ve bunların birbirleri ile akrabalık bağları, kullanılan eşyalar, anlaşma yapılan mallar gibi birçok konu hakkında veri elde etmeyi de mümkün kılmaktadır.⁴⁷⁴

Tehârûc kimi zaman sulh konusu içerisinde değerlendirilmekle birlikte çoğu zaman bir İslam miras hukuku terimi olarak fıkıh ve fetva kitaplarında yer almaktadır. Bir şer‘î miras hukuku terimi olarak *tehârûc* ile ilgili çalışmalar fıkıh kitaplarının farklı yerlerinde, bazen ayrı bir başlık halinde miras hukukunun içerisinde yer almaktadır. Mesela İbn Âbidîn, *Reddü’l-Muhtâr ‘ale’d-Dürri’l-muhtâr* adlı eserinde, Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu* adlı eserinde İslam miras hukukuna (*ferâiz*) ait meselelerin arkasından “tehârûce ait meseler” başlığı altında konuya yer vermektedirler.⁴⁷⁵ Bununla birlikte Ali Haydar Efendi, *Mecelle*’ye yazdığı *Dürerü’l-hükkâm* adlı şerhinde sulh konusunun son kısmına “lâhika” başlığı altında *tehârûc* konusuna yer vermektedir.⁴⁷⁶ Ayrıca bir takım fetva mecmualarında da *tehârûc* hakkında fetvalar bulunmaktadır. Mesela Şeyhülislam Yenişehirli

⁴⁷⁴ Bu konuda yayımladığımız bir makale için bkz. Ayşe Şimşek, “Osmanlı miras hukuku sulh-tehârûc uygulamalarında kadın: Konya Şer‘iyye Sicili 45. Defter (1714-1715) Örneği”, *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* (2016), 2, 9-35.

⁴⁷⁵ İbn Âbidîn, *Reddü’l-muhtâr ‘ale’d-Dürri’l-muhtâr*, çev. Mazhar Taşkesenlioğlu, Hüseyin Kayapınar, Şamil Yayınevi, İstanbul 1988, XVII, 450; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye*, V, 348.

⁴⁷⁶ Ali Haydar Efendi, *Dürerü’l-hükkâm Şerhu Mecelleti’l-Ahkâm*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları, 2016, s. 2686-2689.

Abdullah Efendi'ye ait olan *Behcetü'l-fetavâ* adlı fetva mecmuası 18. ve 19. yüzyılda en çok itibar gören fetva mecmualarından biridir. Bu eserde *tehâriic* konusu “Kitâbu's-Sulh ve'l-İbrâ” bölümünün içerisinde ayrı bir fasıl olarak “Fasl fi't-Tehâriic” ismi ile geçmektedir.⁴⁷⁷ Yine aynı yüzyıllarda itibar gören fetva mecmualarından biri olan Şeyhülislam Feyzullah Efendi'ye ait olan *Fetâvây-ı Feyziyye* adlı eserde *tehâriic* ile ilgili fetvalar “Kitâbü's-Sulh” bölümünde yer almaktadır.⁴⁷⁸ *Tehâriic*ün fıkıh ve fetvâ kitaplarında yer alması Osmanlı toplumunda sıkça karşılaşıldığını göstermektedir. Son dönemde kaleme alınan bazı hukuk tarihi eserlerinde şer'î miras hukuku içerisinde *tehâriic* bahsine yer verildiği görülmektedir. Mesela Mehmet Akif Aydın ve Mustafa Avcı, Türk hukuk tarihi konulu kitaplarında, Ahmet Akgündüz muhtelif eserlerinde *tehâriice* dair bilgiler vermişlerdir.⁴⁷⁹ *Tehâriic* terimine bazı ansiklopedilerde de yer verilmiştir.⁴⁸⁰ Ayrıca günümüzde sulh konusu ile ilgili bazı çalışmalar da yapılmıştır.⁴⁸¹

Tehâriic davalarında sıklıkla anlaşmaya rıza gösteren tarafın kadın olmasından hareketle *bu tür* davalarda kadınların anlaşmaya razı olmak zorunda bırakılması olasılığını da dikkatten kaçırmamak gerekir.

A. Osmanlı Miras Hukukunda İki Kavram: Sulh ve Tehâriic

1. Sulh

Sulh kelimesi sözlükte “barışma, uzlaşma, barıştırma” gibi anlamlara gelir. Fıkıh ilminde bireyler veya toplumlar arasındaki çekişmelerin anlaşmayla sona erdirilmesini ifade eder. Bu terim fıkıh literatüründe “iki veya daha fazla taraf arasında

⁴⁷⁷ Şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetü'l-fetâvâ*, Hazırlayanlar: Süleyman Kaya, Betül Algin, Zeynep Trabzonlu, Asuman Erkan, Klasik, İstanbul 2011, s.460-461.

⁴⁷⁸ Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziyye*, haz. Süleyman Kaya, İstanbul: Klasik yayınları, 2009, s. 326-328.

⁴⁷⁹ Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 325; Akgündüz, *Şer'îye Sicilleri I*, s.323-327; Avcı, *Türk Hukuk Tarihi Dersleri*, s. 445.

⁴⁸⁰ Mesela bkz. Aktan, “Tehâriic”, *DİA*, 2011, XL, 319.

⁴⁸¹ Zeynep Dörtok Abacı, “Bir Sorun Çözme Yöntemi Olarak Sulh: 18. Yüzyıl Bursa Kadı Sicillerinden Örnekler ve Düşündürdükleri”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1335/15455.pdf>, 105-115; Işık Tamdoğan, “Sulh and the 18th Century Ottoman Courts of Üsküdar and Adana”, *Islamic Law and Society*, 15, 2008, s. 55-83; Esra Çetinkaya, “Miras Hukukunda sulh sözleşmesi Üsküdar ve Bursa örneği (1501-1558)”, *II. Türk Hukuku Tarihi Kongresi Bildirileri*, İstanbul 2016, s. 139-159.

mevcut bir anlaşmazlığı karşılıklı rıza ile ortadan kaldıran bir akid” olarak tanımlanır.⁴⁸² Sulh aynı zamanda sosyal hayatta ve beşeri ilişkilerde barış ve huzuru ifade eder. Bu anlamda yüksek bir ahlâki değerdir.⁴⁸³ Sulh, fıkıh eserlerinin ferâiz bölümünde mirasçılarının terike üzerindeki anlaşmazlıklarının çözümünde *tehâriic* terimi ile birlikte geçmektedir. Ayrıca fıkıh literatüründe devletlerarası yapılan anlaşmalar; eşler arası anlaşmazlıkların çözümü gibi meselelerde ve muamelatın tüm alanlarında anlaşmazlıkların çözüme kavuşturulması anlamında kullanılmaktadır. Sulh, *Mecelle*'de ibrâ ile birlikte anlatılmaktadır.⁴⁸⁴

İslam hukukunda sulh müessesine büyük önem verilmiştir. Sulh, adaletin işleyişine rahatlık ve işlerlik kazandırmaktadır. Sulhu kabul etmeye meyilli olan tarafları sulha davet etmek ve sulhun gerçekleşmesi durumunda kayıt altına almak kâdînin sorumlulukları arasındadır. Nitekim Osmanlı şer'iyeye sicillerinde taraflar arasında sulh ile neticelenmiş pek çok dava bulunmaktadır.⁴⁸⁵

Sulh, anlaşmazlık içerisinde bulunan iki tarafın kendi rızaları ile aralarında bulunan anlaşmazlığı kaldırmaları ve bitirmeleridir. Bir tarafın icâbı, diğer tarafın kabulüyle oluşan bir sözleşmedir. Anlaşmak konusunda rızalarının bulunması şartı, ikrah altında sulhun geçerli olmadığını ifade etmektedir. Mesela koca, karısına ait olan mehri almak için zorla sulh yapmak istese caiz olmaz.⁴⁸⁶ Konya Şer'iyeye Sicillerinde görüldüğü üzere miras ve sulh davalarında sulh yapan tarafların karşılıklı rıza ile bu sulha razı oldukları,⁴⁸⁷ davanın sonunda birbirlerinin zimmetlerini ibrâ ve ıskat etmeleri ile anlaşılır. Bu anlamda sulh, İslam miras hukukundaki rızâ taksimle yakından ilgilidir. Nitekim miras taksiminde önce ölenin terikesi üzerindeki borçlar ödenir; ardından mal kalmışsa bu mal üzerinden ölenin vasiyeti yerine getirilir; bundan sonra kalan mal mirasçılara taksim edilir. Taksim işlemi genelde ya mahkeme kararıyla (*kazâî*) veya taraflar arası anlaşmayla (*rızâî*) gerçekleşir.⁴⁸⁸ Taksim işleminin

⁴⁸² *Mecelle*, md. 1531.

⁴⁸³ Atar, “Sulh”, *DİA*, XXXVII, 481.

⁴⁸⁴ Atar, “Sulh”, *DİA*, XXXVII, 481; *Mecelle*, md. 159; Ali Himmet Berki, *Açıklamalı Mecelle, Metni ve Açıklamaları*, Hikmet Yayınları, 1982, s. 321.

⁴⁸⁵ Atar, “Sulh”, *DİA*, XXXVII, 482.

⁴⁸⁶ Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-hükkâm*, s. 2642-2643.

⁴⁸⁷ Rıza ile sulha örnek için bkz. KŞS 64 / 97-3, 3 Receb 1200 (2 Mayıs 1786).

⁴⁸⁸ Terikenin taksiminin rızaları doğrultusunda gerçekleştiğini belirten kız ve erkek kardeş için bkz. KŞS 67 / 94-1, 13 Zî'l-hicce 1211 (9 Haziran 1797); rıza ile taksimden sonra sicilde anlatılan bazı

yargı kararıyla gerçekleşebilmesi için mirasçılardan en az birinin mahkemeye başvurarak taksimi talep etmesi şarttır; hâkim taksim talebi olmaksızın malların taksimine karar veremez. Mirasçılar arasında küçükler veya akıl hastaları bulunduğu takdirde taksim kural olarak mahkeme kararıyla yapılır. Mirasçılar mahkemeye başvurmaksızın kendi aralarında taksime karar vermişlerse bu takdirde bütün mirasçıların yapılan taksime razı olması gerekir.⁴⁸⁹

Hükümsüz dava (*davây-ı bâtila*) denilen, temel unsurlarında akdi hükümsüz kılan durumların bulunduğu davalarda sulh caiz olmaz. Örneğin bir miras davasında ölen kişinin oğlu varken erkek kardeşi terikeden hak (*irs*) dava ederek ölen kişinin oğlu ile sulh yapsa bu sulh sahih olmaz. Çünkü o kişi, hakkı olmayan bir şeyi dava konusu yapmıştır. Bununla birlikte davanın temel unsurlarında değil de tamamlayıcı niteliklerinde fasit bir vasıf olduğunda, bu tür vasıfların daha sonra düzeltilmesi mümkün olduğu için böyle davalarda sulh sahih olur.⁴⁹⁰

Sulh icap ve kabulle, sadece müddei tarafından icapla, *teâti* yoluyla, *kitâbet* yoluyla ve dilsizler için *işâret-i ma'hûde* ile gerçekleşebilmektedir. İcap olmadan hiçbir sulh sahih olmayacağı gibi karşılıklı (*ivazlı*) bir değişimi içeren her anlaşmada kabul de gereklidir.⁴⁹¹ Nitekim mübâdelenin olduğu sulh sözleşmelerinde icap ile birlikte kabul de şarttır. Kabulün olmadığı bu tür sulh anlaşmaları sahih olmaz. Örneğin “şu maldan veya davadan şu kadar mal veya para karşılığında sulh oldum” diyen kişiye karşı rızasını gösteren “kabul ettim” gibi sözler ile akit gerçekleşmiş olmaktadır.⁴⁹² Bununla beraber sadece icap ile de sulh gerçekleşebilmektedir. Örneğin borçlu ve alacaklı arasında gerçekleşmesi muhtemel olan alacaklı, borçluya “zimmetinde bulunan 10 lirandan 5 lirası karşılığında seninle sulh oldum” dese borçlunun reddetmemesi durumunda böyle bir sulh gerçekleşmiş olur.⁴⁹³

sebeplerle davalışan ölenin kızının vârisleri ile ölenin oğlunun vârisleri için bkz. KŞS 66 / 12-2, 15 Receb 1207 (26 Şubat 1793).

⁴⁸⁹ Aktan, “Kısmet”, *DİA*, XXVII, 497-498.

⁴⁹⁰ Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hükkâm*, s. 2643.

⁴⁹¹ Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hükkâm*, s. 2644; *Mecelle*, md. 70.

⁴⁹² Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hükkâm*, s. 2644.

⁴⁹³ Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hükkâm*, s. 2645.

2. Tehârüc

Sözlükte “karşılıklı olarak çıkmak” anlamına gelen *tehârüc*, “bir bedel karşılığında veya bedelsiz mirastan çekilme” anlamında kullanılır.⁴⁹⁴ Fıkıhta “varislerden birinin veya bir kaçının terikeden muayyen miktar mal alarak mirastan çekilmesi için diğer varisler ile sulh olması” demektir.⁴⁹⁵ Bir başka ifadeyle terikedeki hak sahibi olan bir varisin, *ayn*⁴⁹⁶ veya *deyn*⁴⁹⁷ olsun bir mal karşılığı miras hakkından feragat etmesidir.⁴⁹⁸ Bir sulh çeşidi olan *tehârüc*, terikeden alacağı olanlarla ve terikeden bir kısmı kendilerine vasiyet edilmiş kişilerle (*mûsâ leh*) de yapılabilmektedir.⁴⁹⁹

Tehârüc terimi müteahhir Hanefî fukahâsı tarafından kullanılmaktadır. Diğer mezheplerde bu kavramı karşılamak üzere *sulh ‘ani’-t-terike* gibi ifadelerin kullanıldığı görülmektedir.⁵⁰⁰ Fakihler *tehârüc* konusunu çoğunlukla sulh konusu içerisinde değerlendirmekle birlikte miras bahsinin sonunda ayrı başlık halinde değerlendirildiği de olmuştur. *Tehârüc*ün geçerli olması için sulhun geçerlilik şartları yanında vârislerin âkil, mümeyyiz olmaları ve onaylarının bulunması gerekmektedir.⁵⁰¹

Tehârüc, Abdurrahman b. Avf (r.a.) ile karısı arasında yaşanan şu olaya dayandırılmaktadır. Ölüm hastalığı esnasında boşanmış olduğu hanımı Tümadır binti’l-Esbâğ el-Kelbiyye’nin iddeti bitmeden Abdurrahman b. Avf vefat eder. Halife Hz. Osman (r.a), iddeti bitmemesi nedeniyle bu kadının diğer hanımlar ile beraber terikeden hissesini alması gerektiğine hükmeder. Abdurrahman b. Avf’ın zevcesi Tümadır 83000 dinar veya dirhem karşılığında *tehârüc* yoluyla sulh yapmayı kabul

⁴⁹⁴ *el-Hidâye* tercümesinde teharüc başlığı “Mirasçıların Birbirlerini Miras Dışı Bırakması Babı” olarak tercüme edilmiştir. Mergînânî, *Hanefiler İçin İslam Fıkhı: el-Hidâye Tercemesi*, çev. Ahmed Meylânî, c. III, s. 345.

⁴⁹⁵ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye*, V, 212.

⁴⁹⁶ Ayn, *Mecelle*’de (md. 159) muayyen ve müşahhas olan şey olarak tarif edilmiştir. Örnek olarak bir ev, bir at, bir sandalye, meydana mevcut bir yığın buğday ve bir miktar akçe ayn olarak değerlendirilebilir. Berki, *Açıklamalı Mecelle*, s. 34; Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, s. 398.

⁴⁹⁷ *Mecelle*’ye göre (md. 158) deyn, zimmette sabit olan şeydir. Berki, *Açıklamalı Mecelle*, s. 34; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, s. 398.

⁴⁹⁸ İbn Âbidîn, *Reddü’l-muhtâr*, XVII, 451; Aktan, “Tehârüc”, *DİA*, XL, 319.

⁴⁹⁹ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye*, V, 349.

⁵⁰⁰ Aktan, “Tehârüc”, *DİA*, XL, 319.

⁵⁰¹ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye*, V, 349; Aktan, “Tehârüc”, *DİA*, XL, 319.

eder ve terikedeki haklarından vazgeçer.⁵⁰² *Tehâriic* teriminin temellendirildiği bu ilk olayda *tehâriice* rıza gösteren taraf kadındır. Tümadır'ın, mirasta kendisinin de terikedeki hakkı olduğuna hükmedilmesine rağmen terikedeki hissesinin verilmek istenmemesi nedeniyle *tehâriic* yoluyla sulha razı olmak zorunda kaldığı tahmin edilebilir. Bilindiği üzere *tehâriic* yolu ile sulh anlaşmalarında mahkemeye intikal öncesinde sulh yapan taraf için şer'î miras hukuku kuralları ile paylaşım olan kazâi taksim yerine rızâi taksim esas alınmış olmaktadır. Bununla birlikte şer'î paylaşımında daha fazla hak sahibi olan kişinin *tehâriic* ile sulhta daha az miktara razı olduğu görülmektedir. Bir varis, terikedeki haklarından bedel karşılığında feragat edebileceği gibi herhangi bir şey almadan da bu haklarından vazgeçebilir.⁵⁰³ Yine *tehâriic* işleminde çekilen kişi, tek bir varis lehine terikedeki haklarından feragat edebileceği gibi, tüm varisler lehine de çekilebilir.⁵⁰⁴

Tehâriic şu durumlarda sahih olur. Terikenin taşınır ticaret malı (*uruz*)⁵⁰⁵ ve taşınmaz mal (*akar*)⁵⁰⁶ olması durumunda vârisler bir miktar mal karşılığında *tehâriice* rıza gösteren kişiyi terikedeki haklarından çıkardıklarında *tehâriic* sahih olur. Üzerinde anlaşılan sulh bedelinin terikedeki ayrılan kişinin hissesinden az veya çok olması hükmü değiştirmez. Terike para cinsinden (*nukûd*)⁵⁰⁷ ise sulh bedeli hisseden az veya çok olsun akit meclisinde teslim alınmak şarttır. Ayrıca paranın cinsinin farklı olması da gerekir. Mesela terike altından oluşuyor ve kişi gümüş para karşılığında *tehâriic* yolu ile terikedeki ayrılıyorsa sahih olur. Terike hem altın hem de gümüşten oluşuyor ise *tehâriic* (sulh) bedelinin az veya çok olmasına bakılmaksızın bir miktar altın ve gümüşten olmasıyla *tehâriic* sahih olur. Terike para (*nukûd*), taşınır ticaret malı (*uruz*) ve gayrimenkulden (*akar*) oluşuyor ise her birinden *tehâriic* yoluyla ayrılmak sahih

⁵⁰² İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, XVII, 451; Vehbe Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, X, 470; Merginânî, *Hanefîler İçin İslam Fıkhı: el-Hidâye Tercemesi*, çev. Ahmed Meylânî, c. III, s. 346.

⁵⁰³ Aktan, "Tehâriic", *DİA*, XL, 319.

⁵⁰⁴ Aktan, "Tehâriic", *DİA*, XL, 319.

⁵⁰⁵ *Urüz Mecelle*'de (md. 131) "nukûd ve hayavanattan ve mekîlât ve mevzûnattan başka olan metâ ve kumaş emsali şeylerdir" yani paralar, hayvanlar ile tartılabilen ve ölçülebilen şeylerin dışında kalan eşyalar olarak tarif edilmektedir. Meselâ masa, sandalye, kitap, elbise, yorgan, yatak ve emsali şeylerdir. Berki, *Açıklamalı Mecelle*, s. 32.

⁵⁰⁶ *Akar Mecelle*'de (md. 129) gayrimenkul yani başka bir yere taşınması mümkün olmayan ev veya arazilere denmektedir. Berki, *Açıklamalı Mecelle*, s. 32.

⁵⁰⁷ *Nukud*, nakdin çoğulu olup altın ve gümüşten oluşan paraya denir. *Mecelle*, md. 130; Berki, *Açıklamalı Mecelle*, s. 32.

olur.⁵⁰⁸ Ancak bütün bu uygulamaların aksine terikedede sadece tek çeşit para (*nukûd*) bulunuyorsa sulh bedeli hissesine eşit veya hissesinden çok ise sulh bâtil olur.⁵⁰⁹

Tehâriic yoluyla sulh yapıldıktan sonra terikenin taşınır ticaret malı (*urûz*) ve taşınmaz mal (*akar*) gibi somut malları veya diğer insanların zimmetinde alacakları ortaya çıksa bunlar sulh esnasında bilinmese sulha dâhil olmadığı ağırlıklı görüştür.⁵¹⁰

Terike borçlu ise *tehâriic* yoluyla sulh sahih değildir. Borç az bile olsa terikedede tasarruf etmeye engeldir.⁵¹¹ *Tehâriic*, mirasın taksimi aşamasında söz konusu olduğu için, henüz borçlar ödenmeden sulh yoluna gitmek geçersizdir. Bununla ilgili bir fetva şöyledir: Zeyd ölse ve zevcesi Hind'i ve baba bir erkek kardeşi Amr'ı varis olarak bırakmış olsa, terikenin hepsine Hind el koysa ve sonrasında Amr, terikeden bazı mallar karşılığında Hind ile *tehâriic* yoluyla sulh yapsa ve Zeyd'in önceden var olan bir borcu ortaya çıksa, Hind de borcu ödemesi şartıyla sulhu kabul etse bu tür bir sulh sahih olur mu? Cevap: Olmaz.⁵¹² Bu fetvada yer alan örnekte terikedede yer alan borcun sulha mani olduğu görülmektedir.

Tehâriic yolu ile ayrılanların bulunduğu terikenin taksiminde aşağıdaki hususa dikkat edilmelidir:

(1) *Tehâriic* yoluyla haklarından feragat eden bir kişinin terikedeki hissesi öncelikle kendisi sanki ayrılmamış gibi hesaplanır. (2) Daha sonra onun hisseleri meselenin toplamından çıkarılır. (3) Diğer varislerin hisselerinin toplamı meselenin yeni mahreci olur. (4) Sulh bedelinden arta kalan terike diğer vâriislere payları oranında verilir.⁵¹³ Buna şöyle bir örnek verelim:

⁵⁰⁸ Örnek için bkz. KŞS 57 / 19-1, 5 Zî'l-ka'de 1161 (27 Ekim 1748). İlgili belgede tehâriic ile terikedeki irsen kendilerine kalan hisse-yi şâyialarından sulh ve tehâriic ile ayrılan Nesli ve Ayşe, Himmet ve Mehmed'den 26'şar kuruş nakit, 20 adet sağmal koyun, beş keçe, dört palas, on üç vukiyye bakır kap, iki ölçek buğday almıştır. Konya 57. Kadı Sicili 96-3'te yer alan bir başka örnekte Raziye ve Fâtıma, Musa ve Mahmud'dan, Abdurreşid isimli yerde sınırları belli bir tahta bağ ve bir örtme ve bir kiler ile 15 kuruş nakit olarak Musa ve Mahmud'un zimmetlerini ibrâ etmişlerdir.

⁵⁰⁹ Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hükkâm*, s. 2687-2688; Burhanüddin Ebu'l-Hasan Ali b. Ebû Bekir Merginânî, çev. Ahmed Meylânî, *Hanefiler İçin İslam Fıkhı, el-Hidâye Tercemesi*, c. III, s. 345-347.

⁵¹⁰ Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hükkâm*, s. 688.

⁵¹¹ Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hükkâm*, s. 2687.

⁵¹² Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziyye*, s. 328-329.

⁵¹³ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye*, V, 349.

Bir kadın vefat etse, vârisleri kocası, annesi ve amcasından oluşsa ve kocası bir mal karşılığında terikeden *tehâriic* ile ayrılrsa miras şu şekilde taksim edilir:

(1) Öncelikle koca *tehâriic* ile terikeden ayrılmamış gibi meseleye dâhil edilir.

___ 1/2 ___	___ 1/3 ___	___ Bakiye ___	Mesele
KOCA	ANNE	AMCA	
3	2	1	6

(2) Yukarıdaki taksimde mesele öncelikle vârislerin hisseleri belirlendikten sonra yani altıdan çözümlendikten sonra kocanın meseledeki payı olan üç, *tehâriic* yolu ile terikeden ayrılması nedeniyle meselenin mahreci olan altıdan çıkarılır. (3) Kalan üç, meselenin mahreci yapılır. (4) İki hisse anneye, tek hissede amcaya kalır. Dolayısıyla hisseleri oranında miras hakları artmaktadır. Mesele şu şekilde gösterilebilir:

___ 1/3 ___	___ bakiye ___	Mesele
ANNE	AMCA	
2	1	3

Hatalı olan işlem *tehâriic* yolu ile terikeden ayrılan kocanın meseleye dâhil edilmeden paylaşırma yapılmasıdır. Böyle bir işlemde vârislerin hisseleri değişmektedir. Şöyle ki:

___ 1/3 ___	___ bakiye ___	Mesele
ANNE	AMCA	
1	2	3

Önceki meselede anne iki, amca tek paya sahipken *tehâriic*de bulunan kocanın meseleye hiç dâhil edilmeden gerçekleştirilen hatalı paylaşırma işleminde anne tek

hisseye, amca ise iki hisseye sahip olmaktadır. Dolayısıyla annenin sahip olduğu miras payı azalırken amcanın sahip olduğu miras payı artmaktadır. Bu sebeple miras hükümlerine aykırı hareket etmemek için *tehâriic*de bulunan vâris sanki varmış gibi öncelikle hesaba katılır ve daha sonra kendisine ait olan payı toplam hisseden çıkarılır. Yeni oluşan mahreç esas alınarak hisse oranlarına göre vârisler arasında pay edilir.⁵¹⁴

*Tehâriic*de varislerden biri terikedede mevcut olan bir mal karşılığında hissesinden feragat ederek ayrılabilir.⁵¹⁵ Örneğin bir kadın ölür ve vârisleri olarak kocası ve çocukları kalır. Koca diğer vârislerin rızası ile birlikte terikededen olan mülk dükkân karşılığında terikedeki haklarından *tehâriic* yoluyla feragat edebilir. Ayrıca terikedede mevcut olmayan dışarıdan bir mal karşılığında da *tehâriic* yapılabilir.⁵¹⁶ Örneğin bir kadın ölse ve varisleri kocası, kızı ve oğlu olsa, kız ve oğlan kendilerine daha önceden ait olan mülk dükkânlarını terikedeki hissesi karşılığında kocaya verseler ve koca da terikededen çekilse dışarıdan bir mal karşılığında *tehâriic* yapmış olurlar.⁵¹⁷

Terikededen bir parça olan bir mal karşılığında mirastan ayrılan kişinin terikedeki hissesi, kalan vârislere hisselerine göre pay edilir. Terikededen olmayan bir mal karşılığında *tehâriic* yapan kişinin terikedeki hisseleri ise *tehâriic* bedelindeki hissesine göre gerçekleşir. Meselenin daha iyi anlaşılması için örnek vermek gerekirse bir kadın ölse ve geriye bir koca ve bir oğlan ve kız bıraksa terikedeki bir mal karşılığında ayrılan kocanın terikedede kalan hakkı oğlan ve kız arasında hisselerinde pay oranlarına göre yani ikili birli pay edilirken, terikededen olmayıp oğlan ve kızın ortak mülkü olan bir ev karşılığında koca terikededen çıksa kocanın terikesi, oğlan ve kız arasında yarı yarıya pay edilir.⁵¹⁸ Çünkü *tehâriic* bedeli olarak yarı yarıya ortak oldukları mülkü vermişlerdi.

Tehâriic yolu ile yapılan sulh anlaşmalarında anlaşmayı gerçekleştiren tarafların terikenin miktarı konusunda bilgi sahibi olmaları gerekmektedir. Vârislerden

⁵¹⁴ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye*, V, 349-350.

⁵¹⁵ Terikededen *tehâriic*le ayrılma örneği için bkz. KŞS 64 / 39-4, 15 Zî'l-ka'de 1198 (30 Eylül 1784); KŞS 67 / 86-2, 25 Şa'bân 1211 (23 Şubat 1797).

⁵¹⁶ Ahar terike için bkz. KŞS 61 / 41-2, 11 Şa'bân 1186 (7 Kasım 1772); KŞS 67 / 121-1, 13 Muharrem 1213 (27 Haziran 1798).

⁵¹⁷ Ali Haydar Efendi, *Teshîlu'l-Ferâiz*, s. 8

⁵¹⁸ Ali Haydar Efendi, *Teshîlu'l-Ferâiz*, s. 89-90.

birinin veya birkaçının terikeyi gizlemesi ve daha sonra gizlenen terikenin ortaya çıkması durumunda *tehârûc* yolu ile sulh yapan vâris hak sahibi olur. Bu sebeple sicillerde geçen *tehârûc* belgelerinin bazılarında malın gizlenmemiş olması gerektiğine dair kayıtlar ayrıca belirtilmektedir.⁵¹⁹ Önceki sulhde terikedeki haklarının ibrâ edilmesi yeni çıkan terikedeki hakkına mani değildir.⁵²⁰ Bununla ilgili bir fetvâ şu şekildedir. Zeyd ölse ve hanımı Hind ve oğlu Amr vâris olsa, terikenin hepsini hanımı Hind kabzetse ve Amr'a terike şu kadar dese ve Amr terikeden kendisine kalan hissenin bir kısmı ile Hind ile *tehârûc* yoluyla sulh yapsa ve sulh bedelini alsın; Hind ile terikeden kaynaklanan tüm davalardan ibrâ olduğunu ifade etse ve bu olay sonrasında Hind'in elinde terikeden gizlemiş olduğu mallar ortaya çıksa ve Amr bu çıkan eşyalardan hakkını talep etse önceki anlaşma ile terikeden almış olduğu hakları ibrâ etmesi yeni ortaya çıkan terikeden alacağı hakkın sâkit olmasına ve Hindin vermemesi mümkün olur mu? el-Cevap: Olmaz.⁵²¹

Bir başka fetva şöyledir: Zeyd ölse, baba bir kız kardeşi Hind ve baba bir erkek kardeşinin oğlu Amr kalsa; Amr, Hind ile olan hissesinden bir miktar para karşılığında

⁵¹⁹ Sicillerde *tehârûc* ile ilgili belgelerde terikede yer alan hiç bir malın gizlenmemesi ile ilgili olarak "cüzî ve küllî muhalefatından hiçbir nesne ketm ü ihfâ olunmayıp" şeklinde ifadeler geçmektedir. Bkz. KŞS 59 / 72-2; KŞS 59 / 73-1.

⁵²⁰ KŞS 61 / 12-4. Terikedeki hissesini alan Fâtîma kendisinden gizlenen mal olduğunu fark ettikten sonra, gizlenen maldan olan hakkını talep eder ve annesi ile anlaşıp *tehârûc* yolu ile kalan hissesinden ayrılır. Dava şöyledir: Medîne-i Konya'da Sadırlar Mahallesinde sâkin ma'rifeti'z-zât Fatîma binti Molla İsmail nâm hâturn meclis-i şer'î şerîfi enverde vâlidisi râfî'atü'l-kitâp Emine binti Halil nâm hâturn mahzarında üzerine da'vâ ve takrîr-i kelâm edip babam merkûm İsmail bundan akdem fevt olduğunda verâseti benim ile zevcesi vâlidem mezbûre ve sulbî kebîre oğlu Hasan ve sağîre oğlu Ahmed'e münhasıra ve terike-i müteveffâ kibel-i şer'den tahrîr ve üçyüz kırk beş kuruşa baliğ olup ve ba'de ihrâci'l-masârîf sahha'l-bâkî üçyüz on sekiz kuruşun ber mantûk ve defter-i kassâm hisse-i irseyyeme elli beş buçuk kuruş isâbet edip meblağ-ı mezkûr mukâbelesinde terike-i müteveffâyâ vâzî'atü'l-yed mezbûre Emine Hâturn yedinden elli sekiz kuruşluk ma'lûmu'l-a'yân eşyâ ahz ve kabz etmişim; lâkin derûn defter-i kassâmdan mestûr bir kıt'a bağ ve bir kıt'a menzilin kıymeti nafakası semeni ile tahrîr ve hissemde kısmet-i âdile bulunmadığından mâ'ada bazı ihtifâ olunmuş hâric ez-defter-i kassâm terikesi olup muharraren tahrîr ve hisse-i irsiyyem alıverilmek matlûbumdur deyû da'va sadedinde olduğumda beynimizde müslimûn-ı muslihûn tavassut edip zikr olunan bağ ve menzilin defter-i kassâmda kıymeti takdîr olunandan mâ'ada esnâda takvîm olunan yüz otuz kuruş ve hâric ez-defter-i eşyâ bahâsî dokuz kuruşun cem'an yüz elli dokuz kuruş mukâbelesinde 'alâ tarîki's-sulh ve't-tehârûc beni yirmi beş kuruş üzerine vâlidem mezbûre ile sulh ve ibrâ eylediklerinde ben dahî ba'de'l-kabûl bedel-i sulh olan meblağ-ı mezkûru yedinden tamâmen ahz ve kabz edip fimâ ba'd babam müteveffâ-yı merkûmun cüzî ve küllî hâric ez-defteri ve dâhil ed-defter terikesinden hisse-i irsiyyeme müte'allık 'âmme-i de'âvî ve mutâlebât ve kâffe-i ey mân ve muhâsamâtdan vâlidem mezbûrenin zimmetini ibrâ-yı 'âmm ile ibrâ ve ıskât-ı tâm ile ıskât ve istifâ-yı hak eyledim dedikte gibbe't-tasdîki's-şer'î mâ-vaka'a bit't-taleb ketb olundu. 25 Muharrem 1186 (28 Nisan 1772).

⁵²¹ Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziyye*, s. 325-326.

tehâriic yoluyla sulh yapsa ve sulh bedelini alsa *tehâriic* yoluyla sulhun sıhhat şartları oluşmuşken Amr'ın bu tür bir sulhu feshetmesi mümkün olur mu? el-Cevap: Olmaz.⁵²²

Bir başka fetva ise şu şekildedir: Terikesi taşınır ticaret malı (*urûz*) ve taşınmaz maldan (*akar*) oluşarak vefat eden Zeyd'in oğlu Amr'ın diğer vârisler ile hissesinden şu kadar esâs-ı beyt üzere *tehâriic* yoluyla sulh yapmışken ve sulh bedelini almışken a'yân-ı terike bilinmese Amr "terike bilinmezken sulh sahih olmaz" diyerek sulhü fesh etmesi mümkün olur mu? el-Cevap: Olmaz.⁵²³

Bir diğer fetva şöyledir: Terikesi taşınır ticaret malı (*urûz*) ve paradan (*nukûd*) oluşan, aslında köle olup sonradan hürriyetine kavuşmuş olan Zeyd vefat eder. Arkasındaki vârisleri karısı Hind'i, kızı Zeyneb'i ve kendisini hürriyete kavuşturmuş eski sahibi olan Amr'ı bırakmıştır. Terikeye Hind ve Zeyneb el koyduktan sonra Amr'ın terikedeki hissesi kendilerinin olması şartıyla Amr ile sulh yapsa; Amr'ın nakitlerden oluşan hissesinden daha fazla olan kendi mallarından yüz kuruşa sulh ile verdikten sonra Bekir'in Zeyd'in zimmetinde bulunan elli kuruş borcu ortaya çıksa bu söylenen borç miktarının Amr'ın sulh bedelinden alınması mümkün olur mu? el-Cevap: Olmaz.⁵²⁴

Bir başka *tehâriic* ile ilgili fetva şöyledir: Zeyd vefat eder ve terikesi, karısı Hind'e ve diğer vârislerine kalır. Hind, diğer vârisler ile terikeden olan bir ev karşılığında *tehâriic* yoluyla sulh yapar. Sulh bedelini aldıktan sonra adı geçen evin vakıf olduğu delil ile sabit olur. Hüküm sonrası ev Hind'den alınsa, Hind'in diğer vârislerin teslim almış oldukları terikedeki hissesini alması mümkün olur mu? el-Cevap: Olur.⁵²⁵

Tehâriic teriminin kullanıldığı kayıtlar ile *tehâriic* teriminin kullanılmadığı miras ve sulh ile ilgili davaların konusunun benzerliği bir yana ne sebeple *tehâriic* teriminin kullanılmamış olduğu ve dava dili olarak bu şekilde bir kayıt farklılığına gidildiği merak konusu olmuştur. Konya Şer'iyeye Sicili 45. Defterde *tehâriic* teriminin kullanıldığı sulh davaları ile *tehâriic* teriminin kullanılmadığı fakat içerisinde

⁵²² *Cerîde-i İlmîyye Fetvâları*, Haz. İsmail Cebeci, İstanbul: Klasik yayımları, 2009, s. 62.

⁵²³ Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetü'l-fetâvâ*, s. 460.

⁵²⁴ Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetü'l-fetâvâ*, s. 460-461.

⁵²⁵ Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetü'l-fetâvâ*, s. 461.

terikeden ayrılmanın yer aldığı davalar birbirleri ile karşılaştırmalı olarak incelendiğinde *tehâriic* teriminin kullanıldığı davalarda henüz arada bir anlaşmazlık olmadan terikeden ayrılma söz konusu olduğu fark edildi. *Tehâriic* teriminin kullanılmadığı miras ve sulh davalarında ise mirasın taksimi konusunda anlaşmazlık çıkıp, arabulucu Müslümanlar aracılığı ile terikeden sulh yoluyla ayrılmaya gidildiği görüldü.⁵²⁶

Konya Şer‘iyye Sicili 45. Defterde yalnız sulh ve miras anlaşmalarında muhâsama görülmekteyken 1750-1800 yılları arasındaki miras belgelerinde az da olsa tehâriic davalarında muhâsama yer almaktadır. Ancak muhâsamanın yer aldığı tehâriic örnekleri çok azdır. Sulh ve miras belgelerinde münâzaa ve muhâsama kelimeleri sıklıkla kullanılmakta ve sonrasında sulh gerçekleşmektedir. Tehâriic ile mirastan ayrılmada ise rızası ile ayrıldığı görülse de gönülden bir rıza durumunun olup olmadığını belgeden anlamak mümkün değildir.

B. Şer‘iyye Sicillerinde Kullanılan Tehâriic ile İlgili Lafızlar

Şer‘iyye sicillerinde özel bir dil kullanımı bulunmaktadır. Mahkemelerde tutulan kayıtlardan oluşan bu kadı sicillerinde bir takım kalıp ifadeler, terimler ve üsluplar sıklıkla kullanılmaktadır. Burada *tehâriic* ile ilgili davalarda sıklıkla kullanılan bazı kalıpları kısaca açıklayalım.

‘Alâ tarîki’s-sulh ve’t-tehâriic: Terkip olarak “sulh ve *tehâriic* yolu üzere / sulh ve *tehâriic* yoluyla” demektir. Şer‘iyye sicilindeki kayıttaki varisin mirastaki hissesinden belli bir meblağ karşılığında uzlaşarak ve mirastan çekilerek ayrıldığını ifade eder. Sicillerde bu kalıp, yapılan sözleşmeyi veya işlemi tanımlamak için kullanılmaktadır. Bazen “‘Alâ tarîki’t-tehâriic” şeklinde de zikredilmektedir.

Tehâriic-i şer‘î tarîki ile ihrâc: Hukuka uygun bir *tehâriic* işlemiyle mirastan çıkmak demektir.

⁵²⁶ Şimşek, “Osmanlı miras hukuku sulh-tehâriic uygulamalarında kadın: Konya Şer‘iyye sicili 45. Defter (1714-1715) Örneği”, s. 22.

Münâza 'ât-ı kesîre ve muhâsamât-ı ekîde vâkı' olmuş idi: Çokça niza ve kuvvetli hasımlaşma vaki olmuştu, anlamındadır. Burada muhâsama sulhün zıddıdır. Sulh ıstılâhi anlamda tarafların aralarında geçen anlaşmazlığı (muhâsama) kaldıran bir akittir.⁵²⁷ Bu kalıp, sırf *tehâriic* zikredilen kayıtlarda değil, sulh davalarında kullanılır. Çünkü *tehâriic*de muhasama yoktur.

Beynimizde müslimûn-ı muslihûn tavassut etmekle: Aramızda sulha teşvik eden müslümanlar aracılık ederek, manasına gelmektedir. Osmanlı adli yapısının dikkat çekici özelliklerinden birisi de hukukî ihtilafların çözülmesine yardımcı olan *muslihûn* adı verilen arabulucuların olmasıdır. Şer'iyeye sicillerinde miras davalarının yanında pek çok hukukî ihtilafın bulunduğu davalarda sulh yoluyla davanın sonuçlandırılması ve tarafların anlaşmasına vesile olması yönüyle *muslihûn* önemli bir işlev gerçekleştirmiştir.⁵²⁸

Musâlih: Sulh akdinde bulunan kişidir.⁵²⁹

İnşâ-i 'akd-i sulh: Sulh akdinin kuruluşunu anlatan bir kelimedir; sulh sözleşmesinin kurulması demektir. Nitekim sulh karşılıklı rıza ile taraflar arasında anlaşmazlıkları kaldıran çekişme ve kavgayı kaldıran icâb ve kabul ile gerçekleşen bir akittir.⁵³⁰

Bedel-i sulh: Sulh bedeli, sulh sonrasında tarafların sulhu kabul eden tarafa verilmek üzere anlaşıldığı meblağdır.

İbrâ: Bir kimsenin diğer bir kimsede olan alacak hakkından karşılıksız olarak feragat etmesi demektir. Sulh konusunda *ibrâ*, bir kimsenin diğer kimsede olan hakkının tamamını düşürmesi veya bir kısmını indirmesi veya eksilterek o kimseye bırakmasıdır. *İbrâ-yı âmm* bütün davalardan bir kimseyi temize çıkarmaya

⁵²⁷ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye*, VIII, 5.

⁵²⁸ "Osmanlı Araştırmalarında Hukukun ve Şer'iyeye Sicillerinin Önemi", *Osmanlı'da Fıkıh ve Hukuk*, editörler: Süleyman Kaya ve Haşim Şahin, İstanbul: Mahya yayıncılık, 2017, s. 19; *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, Yayına Hazırlayan ve Notlar Ekleyen: Orhan Çeker, Mehîr Vakfı Yayınları, Konya: 2016, s. 16.

⁵²⁹ İbrahim el-Halebî, *İzahlı Multekâ el-Ebhur Tercümesi*, III, 318; Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hükkâm*, s. 2646; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve İstılâhâtı Fıkhîyye Kâmusu*, VIII, 5.

⁵³⁰ Berki, *Açıklamalı Mecelle*, s. 321, md. 1531; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye*, VIII, 5.

denmektedir.⁵³¹ Sicillerde sulh ile ilgili davalarda ve diğer davalarda “ibrâ”, “ibrâ-yı âmm”, “kâtî‘u’l-hısâm” terimleri ile “ibrâ ve ıskat eyledik” ifadesi geçmektedir.

Iskat: Bir hak veya sorumluluğun düştüğünü ifade eden bir fıkıh terimidir. Iskat, bazen bir bedel karşılığında hak ve mükellefiyetin düşmesi ile olabildiği gibi herhangi bir bedel olmadan hak veya mükellefiyetten vazgeçmek şeklinde de olabilir.⁵³²

Sicillerde geçen tehâruc belgesinde bu kavramları göstermek mümkündür. Örnek bir belgede bu kavramlar görülebilir:

Medîne-i Konya’da Karacihan Mahallesi sükkânından iken bundan akdem fevt olan el-Hâc Veliyyiddin ibni el-Hâc Musa nâm kimesnenin verâseti zevcesi Marziye bint-i Abdullah ile sulbî kebîr evlâdları Abdülbâkî ve Musa ve Mehmed ve Kezban ve Aişe’ye münhasıra olup tashîh meseleleri altmış dört sehinden olup sehâmı mezkûrdan sekiz sehmi zevce-i mezbûre Marziye’ye ve on dörder sehmi merkûmûn Abdülbâkî ve Musa ve Mehmed’e ve yedişer sehmi mezbûretân Kezban ve ‘Âişe’ye intikâl ve isâbet eylediği şer‘an mütehakkık olduktan sonra mezbûre Aişe tarafından zikri âtî *tehâruc* ve *ibrâyı* takrîr ve itâ-i hüccete vekîli olduğu zâtı mezbûreye ârifân es-Seyyid el-Hâc Mustafa ve es-Seyyid el-Hâc Ali nâm kimesneler şehâdetleriyle sâbit olan es-Seyyid Hacı Mehmed Emin Efendi nâm kimesne meclis-i şer‘-i enverde işbu râfî‘üne’l-kitâb vâlidesi ve karındaşları merkûmdan Marziye ve Abdülbâkî ve Musa ve Mehmed ve Kezban nâm kimesneler mahzarında bi’l-vekâle ikrâr-ı tâm ve takrîr-i kelâm edip mûrisimiz müteveffâ-yı merkûm muhallelâtından irs-i şer‘le isâbet ve intikâl eden ber müceb-i defter-i emvâl ve eşyâ ve nukûd ve sâir emvâli mütenevvi‘adan sâlifü’z-zikir yedi sehmi hissem mukâbelesinde Medîne-i merkûmede vâkî‘ lede’l-ahâlî ma‘lûmu’l-hudûd bir dönüm mikdârı bağ ve on beş re’s sağmal koyuna ve bin beşyüz ellidört kuruş nukûdu müteveffâ-yı merkûm

⁵³¹ Berki, *Açıklamalı Mecelle*, s. 322; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye*, VIII, 5. İbranın tüm anlamları için bkz. İbrahim el-Halebî, *İzahlı Multekâ el-Ebhur Tercümesi*, III, 320.

⁵³² Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye*, VIII, 6; Bardakoğlu, “Iskat”, *DİA*, XIX, 137.

terikesinden olmak üzere vâlidem ve karındaşlarım mezbûrûna yedlerinden *'alâ tarîki's-sulh ve't-tehârüc* ahz ve kabz edip babamız ve mûrisimiz müteveffâ-yı merkûm muhalledâtına müte'allık 'âmme-i de'avî ve mütâlebâtından her birinin zimmetlerini *ibrâ-yı 'âmm ve kâtî'u'l-hisâm* ile *ibrâ ve iskât* eyledim ba'de'l-yevm vâlidem mezbûre ve Marziye ve karındaşlarım mezbûrûn Abdûlbâki ve Musa ve Mehmed ve Kezban'da terike-i merkûme müte'allık bir habbe ve bir akçe hak ve alâka ve da'vâ nizâm kalmadı dedi dedikte gıbbe't-tasdîki'ş-şer'î mâ vaka'a bi't-taleb ketb olundu. 25 Şa'bân 1211 (23 Şubat 1797).⁵³³

Örnek bir sulh ve miras davasında sulh ile ilgili diğer kelimeler görülebilir.

Şöyle ki;

Mahrûse-i Konya'da Seydi Veli Mahallesi sükkânından Salih bin Mehmed meclis-i şer'-i hatîr-i lâzımı't-tevkîrde işbu râfi'u'l-kitâb Ali bin el-Hâc Veli mahzarında bitav'ihî (...) ikrâr ve takrîr-i kelâm idüb Medîne mezbûe mahallâtından Debbağhâne Mahallesi sâkinelerinden olup müteveffâ el-Hâc Velînin mu'tekası acemiyyü'l-asl bundan akdem vefât iden Fâtıma bint-i Abdullah nâm Hâtunu hasta halinde vefâtından dokuz gün mukaddem on kuruş mehr-i müeccele ile nefsim pâkine tezvîc idüb menkûham olmağla ba'dehû vefât-ı mezbûrenin terikesinin hisse-i şâyiasını talep ve da'vâ eylediğimde merkûm Ali akdi mezkûr marazı mevtinde oldu deyu inkâr ol vecihle beynimizde *münâza'ât-ı kesîre ve muhasâmât-ı şedîde* vâki' olmuş idi el-hâletü hâzihî beynimizde *muslihûn-ı müslimûn* tavassut idüb beni davayı mezkûremden fâriğa olmak üzere zimmetimde mütekarrer ve mâ'kûdu aleyh olan on kuruş mehr-i müeccelesinden mâ'ada nakden yirmi beş kuruş üzerine *inşâ-yı akd-i sulh ve ibrâ* eylediklerinde ben dahî sulhü mezkûru kabûl ve *bedel-i sulh* olan meblağ-ı mezkûr yirmi beş kuruşu merkûm Ali yedinden ahz ve kabz idüb terike-i müteveffîye-i mezbûre müte'allık 'âmme-i da'vâ ve mütâlebât ve kâffe-i hukuk ve muhâsamattan zimmetini *ibrâ-yı 'âmm ile*

⁵³³ KŞS 67 / 86-2, 25 Şa'bân 1211 (23 Şubat 1797).

ibrâ ve iskât-ı da'vâ ve istîfâ-yı hak eyledim müteveffiye-i mezbûre terikesinden hak ve alakam kalmadı didikte gıbbe't-tasdîki's-şer' mâ vaka'a bi't-taleb ketb olundu. 21 Muharrem 1180 (29 Haziran 1766).⁵³⁴

Bir diğerk örnek dava şu şekildedir:

Medîne-i Konya nevâhîsinden Sudurhemi nâhiyesine tâbi' Bulmaya karyesinden olup bundan akdem fevt olan Hasan bin Abdullah'ın sadriye kebîre kızı Âişe nâm Hâtun tarafından zikr-i âtî ibrâyı ikrâra ve itâ-yı hüccete vekîli olduğu es-Seyyid Mehmed bin Hacı Mehmed ve Seyyid Hasan bin Hacı Mustafa şehâdetleriyle sâbit olan Molla Hasan bin Mustafa meclis-i şer'-i şerîf-i enverde mezbûre Hâtun'un er karındaşları işbu râfi'u'l-kitâb Süleyman ve Mehmed mahzarlarında bi'l-vekâle ikrâr-ı tâm ve takrîr-i kelâm edip müvekkilem mezbûrenin babası mezbûr terikesinden olmak üzere karındaşlarım mezbûrân zimmetlerinde taksîm olunan hissemden mâ'adâ ihtifâ olunmuş eşyâ dahî vardır andan sehmimi taleb ederim deyû *münâzaa ve muhâsamâ* üzere iken beynimizde *müslimûn ve muslihûn* tavassutuyla an inkâr on beş kuruş mezbûrân yedlerinden ahz ve kabz ve sulhu mezkûrû kabûl eylediğimden sonra terike-i müteveffâ-yı merkûm husûsuna müte'allık '*âmmе-i deavî ve kâffe-i eymân ve muhâsamattan* karındaşım mezbûrân Süleyman ve Mehmed'in zimmetlerini *ibrâ ve iskât kâtu'n-nizâ ve râfi'u'l-hisâm* ile ibrâ ve istîfâ-yı hak eyledim dedi dedikte vekîl-i mezbûru gıbbe't-tasdîki's-şer' mâ-vaka'a bi't-taleb ketb olundu. 27 Cemâziye'l-âhir 1184 (18 Ekim 1770).⁵³⁵

C. Sulh ve Teharüc ile İlgili Örnek Davaların İncelenmesi

1750-1800 yılları arasında tehârüc kavramının kullanıldığı belgelerde miras hisselerinden ayrılan kadınlar tespit edebildiği kadarıyla 36 tanedir.⁵³⁶ 36 belgenin bir

⁵³⁴ KŞS 59 / 8-3, 21 Muharrem 1180 (29 Haziran 1766).

⁵³⁵ KŞS 60 / 23-2, 27 Cemâziye'l-âhir 1184 (18 Ekim 1770).

⁵³⁶ KŞS 57 / 19-1, 5 Zi'l-ka'de 1161 (27 Ekim 1748); KŞS 57 / 96-3, 22 Cemâziye'l-âhir 1162 (9 Haziran 1749); KŞS 57 / 115-4, 12 Ramazân 1162 (26 Ağustos 1749); KŞS 57 / 138-1, 25 Ramazân

tanesinde gayrimüslim bir kadın tehâruc ile miras hissesinden ayrılarak sulh olmuştur.⁵³⁷ Bu belgelerin çoğunluğunda yalnız kadınlar tehâruc ile hisselerinden ayrılırken üç tanesinde erkek vârislerden biri veya bir kaçıyla birlikte kadın tehâruc ile ayrılmaktadır.⁵³⁸ Erkeklerin tehâruc ile miras hissesinden ayrıldığı örnekler bulunmakla birlikte kadınların tehârucle ayrılma sayısından daha az olduğu görülmektedir.⁵³⁹

Tehâruc ve kadın ile ilgili belgelerin bir kısmı miras davaları içerisinde yer almaktadır. Diğer bir kısmı ise hüccet niteliğindeki belgelerde tehâruc ile ayrılmanın kayıt altına alınmasının bildirilmesi şeklindedir. “Tehâruc hüccetleri” ile vârisler içerisinde terike paylaşımı sonrası veya tehâruc ile ayrılma sonrasında tekrar paylaşımında bulunma taleplerinin önüne geçmek amaçlanmaktadır. Tehâruc hüccetleri, miras hakkının daha önce alındığına delil olarak değerlendirilebilir. Bu tür belgelerde vârisler genelde ölenin karısı ve oğlu ve kızından oluşmaktadır. Ölenin karısı çocuklarının üvey annesidir. Ölenin terikesinden üvey anne tehâruc ile ihraç edilir ve kalan vârisler kız ve oğlan arasında taksim gerçekleşir ve kız oğlanın zimmetini ibrâ eder. Mahkeme bu ibrâyı kayıt altına alır.⁵⁴⁰

1162 (8 Eylül 1749); KŞS 58 / 12-1, 13 Cemâziye’l-evvel 1177 (19 Kasım 1763); KŞS 58 / 19-2, 18 Recep 1177 (22 Ocak 1764); KŞS 58 / 23-2, 25 Receb 1177 (31 Ocak 1764); KŞS 58 / 28-2, 20 Şa’bân 1177 (18 Şubat 1764); KŞS 58 / 30-2, 14 Şevvâl 1177 (16 Nisan 1764); KŞS 58 / 47-1, 9 Muharrem 1178 (20 Temmuz 1764); KŞS 58 / 71-1, 07 Receb 1178 (31 Aralık 1764); KŞS 58 / 87-4, 88-1, 18 Şevvâl 1178 (10 Nisan 1765); KŞS 58 / 131-1, 05 Cemâziye’l-âhir 1179 (19 Kasım 1765); KŞS 59 / 72-2, 25 Safer 1182 (11 Temmuz 1768); KŞS 59 / 73-1, 25 Safer 1182 (11 Temmuz 1768); KŞS 60 / 36-2, 17 Şevvâl 1184 (3 Şubat 1771); KŞS 60 / 39-1, 5 Zî’l-ka’de 1184 (20 Şubat 1771); KŞS 60 / 45-1, 3 Zî’l-hicce 1184 (20 Mart 1771); KŞS 61 / 12-4, 25 Muharrem 1186 (28 Nisan 1772); KŞS 61 / 41-2, 11 Şa’bân 1186 (7 Kasım 1772); KŞS 61 / 69-3, 15 Saferu’l-hayr 1187 (8 Mayıs 1773); KŞS 63 / 40-2, 23 Rebî’ü’l-evvel 1193 (10 Nisan 1779); KŞS 63 / 48-2, 05 Cemâziye’l-evvel 1193 (21 Mayıs 1779); KŞS 64 / 39-4, 15 Zî’l-ka’de 1198 (30 Eylül 1784); KŞS 64 / 90-2, 19 Muharrem 1200 (22 Kasım 1785); KŞS 64 / 97-3, 3 Receb 1200 (2 Mayıs 1786); KŞS 64 / 114-3, Evâhiri Rebî’ü’l-evvel 1199 (Ocak/ Şubat 1785); KŞS 65 / 17-3, 15 Receb 1201 (3 Mayıs 1787); KŞS 65 / 44-1, 13 Şa’bân 1202 (19 Mayıs 1788); KŞS 65 / 47-1, 11 Şa’bân 1202 (17 Mayıs 1788); KŞS 66 / 44-1, (1794); KŞS 66 / 49-1, 15 Cemâziye’l-âhir 1209 (7 Ocak 1795); KŞS 66 / 51-3, 15 Şa’bân 1209 (7 Mart 1795); KŞS 67 / 15-2, 26 Cemâziye’l-âhir 1210 (7 Ocak 1796) KŞS 67 / 86-2, 25 Şa’bân 1211 (23 Şubat 1797).

⁵³⁷ KŞS 60 / 36-2, 17 Şevvâl 1184 (3 Şubat 1771).

⁵³⁸ KŞS 58 / 23-2, 25 Receb 1177 (31 Ocak 1764); KŞS 58 / 30-2, 14 Şevvâl 1177 (16 Nisan 1764); KŞS 66 / 49-1, 15 Cemâziye’l-âhir 1209 (7 Ocak 1795).

⁵³⁹ KŞS 57 / 33-1, 25 Zî’l-hicce 1161 (16 Aralık 1748); KŞS 57 / 86-4, 20 Cemâziye’l-evvel 1162 (8 Mayıs 1749); KŞS 58 / 21-3, 28 Recep 1177 (1 Şubat 1764); KŞS 58 / 35-1, 15 Zî’l-ka’de 1177 (16 Mayıs 1764); KŞS 60 / 41-1, 13 Zî’l-ka’de 1184 (28 Şubat 1771); KŞS 60 / 70-4, 17 Cemâziye’l-âhir 1185 (27 Eylül 1771); KŞS 62 / 64-1, 25 Muharrem 1189 (28 Mart 1775); KŞS 63 / 43-2, 25 Safer 1193 (14 Mart 1779); KŞS 64 / 82-2, 17 Şa’bân 1199 (25 Haziran 1785); KŞS 65 / 41-1, 9 Cemâziye’l-âhir 1202 (17 Mart 1788); KŞS 66 / 61-2, 22 Rebî’ü’l-evvel 1210 (6 Ekim 1795).

⁵⁴⁰ KŞS 59 / 73-1, 25 Safer 1182 (11 Temmuz 1768).

Tehâruc ile ilgili miras davaları içerisinde görülen belgeler kadının miras konusunda yaşamış olduğu haksızlıklara bir işaret olması bakımından önemlidir. Kadınlar sıklıkla tehâruc ile miras haklarından feragat ettikleri belgelerde yer almaktadır. Kadınların feragat ettikleri mallardan bazen varislerden olan erkekler bazen ise vârislerden olan diğer kadınlar istifade etmektedirler. Sicillerde yer alan belgelerden kadınların miras ve tehâruc uygulamalarına bakılacak olunursa Konya 67. Kadı Sicilinde yer alan bir tehâruc belgesinde şöyle geçmektedir: Emine bint-i Hacı Keleş vefat etmiştir. Vârisleri kocası Molla Ali bin Nasuh ile anabababir erkek kardeşleri Hacı Mehmed ve Hacı Mustafa ve kız kardeşleri Kezban ve Âlime'dir. Herkese düşen hisseler belirtildikten sonra koca Molla Ali, ölenin erkek kardeşleri Hacı Mehmed ve Hacı Mustafa'ya dava açmaktadır. Dava konusu karısının babası vefat ettiğinde karısı tehâruc yoluyla kardeşleri ile miras hissesi karşılığında otuz beş adet koyun ve üç kile buğday ile anlaşmıştır; hayattayken bir kısmını almıştır. Bir kısmını ise almadan vefat etmiştir. Koca Molla Ali bin Nasuh, ölenin erkek kardeşleri Hacı Mehmed ve Hacı Mustafa zimmetlerinde olan karısının alacağı yarısı hissesini talep etmektedir. Aralarında çıkan çokça anlaşmazlık sonrasında sulha teşvik eden arabulucular sayesinde nakit olarak elli kuruş, yirmi yarım buğday ve elli yarım arpa olarak zimmetlerini ibra etmektedir. Bu davada kadının babasından kalan terikedeki hakkı üzere erkek kardeşleri ile tehâruc yoluyla sulh olmasına rağmen hayattayken sulh bedelinin hepsini alamadığı görülmektedir. Bu belgede koca, karısı öldükten sonra erkek kardeşlerden bu hakkı talep etmektedir. Kadın hayattayken tehârucle anlaşma yoluna gittiği halde bu anlaşma sonucu söz verilen hakkını dahi alamadığı ve bu konuda sessiz kalmayı tercih ettiği anlaşılmaktadır. Kadınlar miras davalarında görüldüğü üzere kendi malını yaşarken sahip olamamakta fakat vârisleri bu mallardan istifade etmektedir. Mehir konusunda vârislerin mehr-i müccel taleplerinde de görüldüğü üzere vârisler, kadınların yaşarken kendi ellerinde bulunduramadıkları mal varlıklarını talep etmek suretiyle bu mülklerden istifade etmek istemektedirler.⁵⁴¹

⁵⁴¹ KŞS 67 / 15-2. Belgenin transkripsiyonu şu şekildedir: Medîne-i Konya'da Sadırlar Mahallesinde sâkine iken bundan akdem fevt olan Emine binti Hacı Keleşin verâseti zevci Molla Ali bin Nasuh ile li-ebeveyn er karındaşları Hacı Mehmed ve Hacı Mustafa ve kız karındaşları Kezban ve Âlime'ye münhasıra olduğu şer'an zâhir ve tashîh meselesi on iki sehinden olup sehâmî mezkûrdan altı sehîm zevci mezbûr ve ikişer sehîm mezbûrân Hacı Mehmed ve Hacı Mustafa'ya ve birer sehîmden iki sehîm mezbûretân Kezbân ve Âlime'ye isâbeti tahakkukundan sonra mezbûr Molla Ali meclis-i şer'-i enverde

Konya 65. Kadı Sicilinde tehârûc ile ilgili bir belgede miras tehârûc ve kadın ile ilgili farklı bir dava yer almaktadır. Bu dava sulh bedelinin, miras hissesine düşen paydan az olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Bu davada kadın iddiasını ispat edemese de kadınlardan mal saklanabilme ihtimali olduğunu göstermesi bakımından da önemlidir. Dava şöyledir: Bağçeci oğlu Seyyid Hacı Ali bin Mehmed vefat eder. Vârisleri karısı Şerife Emine bint-i Kara Mehmed Efendi, sulbiye kebîre kızı Şerife Seyyide ve Şerife Emine ve sulbiye kebîre oğulları Seyyid Mustafa ve Seyyid Mesud ve Seyyid Ahmed benû es-Seyyid Abdi'dir. Şerife Emine'nin kocası vekîli olarak Keşmiricîzâde Seyyid "Hâce Süleyman, Seyyid Mustafa, Seyyid Mesud ve Seyyid Ahmed'e dava açarlar. Dava konusu Seyyid Mustafa ve Seyyid Mesud ve Seyyid Ahmed'in Şerife Emine'den terikeden olan onbin kuruşu alıp saklamaları ve vekilinin talep etmesinden sonra kendisine düşen hisse karşılığında sekiz yüz kuruşa sulh olalım demeleridir. Sulh olmak istemelerinden onbin kuruşu ketm ettiklerini kabul ettiklerini anladıklarını söyleyen vekil bu konuda elinde fetva olduğunu ve sulhu kabul etmediklerini ve hisselerini istediklerini ifade ederler. Diğerleri cevaplarında murisimiz malından kıt'a mülk evde olan hisseden tehârûc yoluyla ayrılması için malımızın kendisine sekiz yüz kuruş sunduğumuzda terikeden diye dava ettiğini ve hiçbir şey saklamadıklarını, sulhu kabul etmediği için de kendilerini bir şey gerekmediği konusunda onlarda da fetva olduğunu ifade ederler. Şerife Emine'nin vekilinden karşı tarafın sulh istediklerini ispat etmelerini isteyen mahkeme, mühlet

râfi' u'l-kitâb mezbûrân Hacı Mehmed ve Hacı Mustafa mahzarlarında ikrâr-ı tâm ve takrîr-i kelâm edip mûrisim zevcem müteveffîye-i mezbûrenin babası olup kendüden mukaddem fevt olan Hacı Keleş'ten irsen intikâl eden hisse-i irsiyyesini zevcem müteveffîye-i mezbûre hayatında karındaşları merkûmân Hacı Mehmed ve Hacı Mustafa terike müteveffâ Hacı Keleşten 'alâ tarîki't-tehârûc otuz beş aded ağnâm ve üç kile hinta üzerine musâlaha ve hîn-i sulhde bir mikdârını mezbûrân Hacı Mehmed ve Hacı Mustafa yedlerinden ahz zevcem müteveffîye-i mezbûreye edâ ve teslîm ve mâ'adâsını kable'l-ahz vefât ve verâseti el-inhisâr mezkûr üzere bana ve mezbûruna münhasır olmağla bedel-i sulh mezkûrdan bâkî mezbûrân Hacı Mehmed ve Hacı Mustafa zimmetlerinde kalmağla nısf hisse-i irsiyyemi merkûmândan taleb ve da'vâ sadedinde olduğumda bu vecihle meyânımızda münâzâat-ı kesîre vukûundan sonra beynimizde müslimûn-ı muslihûn tavassut edip mukaddemâ olan sulh dahî fâsid olduğuna binâen merkûmân Hacı Mehmed ve Hacı Mustafa kız karındaşları zevcem müteveffîye-i mezbûre terikesinden kendilere isâbet eden ber müceb-i defter-i kassâm hisselerinden fâriğa olduklarından mâ'adâ bana 'an nakdin elli kuruş ile yirmi yarım hinta ve elli yarım şa'îr defî' ve teslîm eylediklerinde ben dahî ahz ve kabz edip zevcem müteveffîye-i mezbûrenin babasından intikâl eden hisse-i irsiyyesinden hisseme isâbet eden hakkıma müte'allık 'âmme-i de'âvî ve mutâlebât ve kâffe-i eymân ve muhasamâttan zimmetlerini ibrâyı 'âmm ile ibrâ ve ıskât-ı tâm ile ıskât eyledim ba'de'l-yevm husus-ı mîrâsa müte'allık vechen mine'l-vücûh mezbûrân Hacı Mehmed ve Hacı Mustafa'nın zimmetlerinde bir akçe ve bir habbe alacak hak ve alakam kalmadı dedikte gıbbe't-tasdikî's-şer'î mâ-vaka'a bi't-taleb ketb olundu. 26 Cemâziye'l-âhir 1210 (7 Ocak 1796).

geçmesine rağmen Şerife Emine'nin vekili delil getiremez. Kendilerine dava açılan taraf sulhu kabul ettiklerini fakat an-inkâr üzere istediklerini yani onbin ketm edilen malın olmadığını söyleyerek sulhu istediklerini ifade ederler. Mahkeme Şerife Emine'nin vekilini ispat edememesi nedeniyle tartışmadan men eder.⁵⁴²

Tehârücle mirastan ayrılmanın davalarda görünen sıkıntılılarından biri tehârücle anlaşılın bedelin hemen ödenmeyip sonraya bırakılması ve anlaşın taraflardan birinin vefat etmesi nedeniyle tehârücü ispatlamada yaşanan zorluklardır. Bazı davalarda ispatlanamaması nedeniyle kadınların sulh bedelini alamadığı görülmektedir. Bu tür bir tehârüc davası şöyledir: Saliha bint-i Mehmed Beşe'nin vârisleri oğlu Mehmed, Mustafa, Ali ve Ahmed'dir. Küçüklerin vasîsi olan Ali Beşe bin Mahmûd vekâleten ve vesâyeten, Havva bint-i Hacı Abdüsselam isimli Hatuna dava açmaktadır. Saliha Hâtun'un bundan önce vefat eden babası Mehmed Beşe'den kendisine irsen kalan hissesi karşılığında amcası Ali Beşe ile 30 kuruş nakid akçe ile adı geçen şehirde ve bağhane isimli yerde bulunan sınırları bilinen bir bab kerçilik dükkânı üzere sulh olduktan sonra, sulh bedelini almadan Ali Beşe ölüyor. Ali Beşe'nin terikesine Havva Hâtun'un elinde, sulh bedeli olan dükkânı, Saliha, vefâtından önce mezbûre Havva'dan talep ettikten sonra Havva Hâtun adı geçen dükkânın aslı yoktur ve lâkin 27 kuruş borcumdur öderim diye ikrâr edince, o da araştırılsın 27 kuruş almayı isterim der. Havva Hâtun, Saliha Hâtun bu husûsu hayatında dava etmediği 27 sene geçtikten sonra Saliha Hatun da vefat etmiş. Saliha Hatun'un vefatı iki seneye yaklaşmıştır. Havva Hatun, Saliha'ya 27 kuruş borcum var dediğini inkâr etmiş yalnız vermeyi ikrar ettiği ifade etmektedir. Ali Beşe'den delil istenir. Delil bulunamaması nedeniyle Havva Hâtun'la olan anlaşmazlığından Ali Beşe men' edilmiştir.⁵⁴³

İkrar üzerine sulh, inkâr üzerine sulh, sukut üzerine sulh olmak üzere üç türlü sulh gerçekleşebilir.⁵⁴⁴ Sicillerde bu tür sulh örnekleri ile karşılaşmak mümkündür. İkrar üzerine sulh, davalının iddia edilen hakkı kabul ederek davacı ile yapmış olduğu anlaşma şeklidir. İnkâr üzerine sulh ise davacının dava konusu hakkını ispat edecek delil bulamamasından, davalı bu hakkı kabul etmediği halde yemin etmemek ve

⁵⁴² KŞS 65 / 47-1, 11 Şa'bân 1202 (17 Mayıs 1788).

⁵⁴³ KŞS 58 / 19-2, 18 Recep 1177 (22 Ocak 1764).

⁵⁴⁴ Serahsî, Meksûr, XX, 214; İbrahim el-Halebî, *İzahlı Multekâ el-Ebhur Tercümesi*, III, 317-318; Atar, "Sulh", *DİA*, XXXVII, 483.

tartışmaya son vermek amacıyla davacı ile yapmış olduğu sulh anlaşmasıdır.⁵⁴⁵ Sükût üzerine sulh ise davacının iddiası karşılığında davalının cevap vermeksizin susması şeklinde gerçekleşen sulhtur.⁵⁴⁶

Sicillerde sulh çeşitlerinde ikrar üzerine yapılan sulh anlaşmalarının ikrar olduğu genellikle söylenmezken inkâr üzerine yapıldıysa belirtildiği anlaşılmaktadır. Sicillerde miras davalarında yer alan sulh çeşitlerinde genellikle İslam hukukunda ıskat ve ibrâ sulhu şeklinde ifade edilen sulh çeşidi yer almaktadır. İskat ve ibrâ sulhu belirli bir malın bir kısmından veya belli bir oranından vazgeçmesidir. *Mecelle* bu tür sulh çeşidi geçerli kabul eder. Çünkü burada aynın ibrâsından ziyade bu kısım ile ilgili hakkindan vaz geçme söz konusudur.⁵⁴⁷

An inkarın sulha ve kadınların birbirlerine yapmış olduğu mirastan mal kaçırmaya örnek olarak değerlendirilebilecek bir dava şöyledir:

Anakadın bint-i Mehmed, Şerife Mihribân ve Şerife Seyyide'ye dava açar. Şerife Mihribân ve Şerife Seyyide'nin vekili oğulları Seyyid İbrahim ve es-Seyyid el-Hâc Mehmed'dir. Anakadın, bir kıt'a mülk bağı annesi Havvâ Hâtun'un 1192 yılında bağın sâhibi olan Hacı Ahmed oğlu Seyyid Mehmed'den satın aldıktan sonra öldüğünü söylemektedir. Havva Hatun'un vârisleri Anakadın ve Hatice nâm Hâtun'dur. Bağı yarısı Anakadın'a ve diğer yarısı Hatice'ye aitken Şerife Mihribân ve Şerife Seyyide'nin vekili bağı sadece Hatice'nin mülküdür diyerek kassâm defterine

⁵⁴⁵ KŞS 66 / 61-2, 22 Rebi'ü'l-evvel 1210 (6 Ekim 1795); KŞS 64 / 96-3. Ayrıca an inkârın sulha örnek bir belge KŞS 60 / 23-2'de yer almaktadır. Belgenin transkripsiyonu şu şekildedir: Medîne-i Konya'da nevâhisinden Sudurhemi nâhiyesine tâbi' Bulmaya karyesinden olup bundan akdem fevt olan Hasan bin Abdullahın sadriye kebîre kızı Âişe nâm Hâtun tarafından zikri âti ibrâyı ikrâr-ı ve itâ-yı hüccete vekili olduğu es-Seyyid Mehmed bin Hacı Mehmed ve Seyyid Hasan bin Hacı Mustafa şahâdetleriyle sâbit olan Molla Hasan bin Mustafa meclis-i şer'î şerîf-i enverde mezbûre hâtunun er karındaşları işbu râfi'ü'l-kitâb Süleyman ve Mehmed mahzarlarında bi'l-vekâle ikrâr-ı tâm ve takrîr-i kelâm edip müvekkilem mezbûrenin babası mezbûr terikesinden olmak üzere karındaşlarım mezbûrân zimmetlerinde taksîm olunan hissemden mâadâ ihtifâ olunmuş eşyâ dahî vardır andan sehmimi taleb ederim deyû münâzaa ve muhâsamâ üzere iken beynimizde müslimûn ve muslihûn tavassutuyla an inkâr on beş kuruş mezbûrân yedlerinden ahz ve kabz ve sulhu mezkûrû kabûl eylediğimden sonra terike-i müteveffâ-yı merkûm husûsuna müte'allık 'âmme-i deavî ve kâffe-i eyman ve muhâsamattan karındaşım mezbûrân Süleyman ve Mehmed'in zimmetlerini ibrâ ve ıskât kâtu'n-nizâ ve râfi'ü'l-hisâm ile ibrâ ve istifâ-yı hak eyledim dedi dedikte vekili mezbûru gibbe't-tasdîki'ş-şer'î mâ-vaka'a bi't-taleb ketb olundu. 27 Cemâziye'l-âhir 1184 (18 Ekim 1770).

⁵⁴⁶ Atar, "Sulh", *DİA*, XXXVII, 483.

⁵⁴⁷ Atar, "Sulh", *DİA*, XXXVII, 483.

yazdırmış ve vârisleri arasında pay edilmiştir. Dolayısıyla Anakadın, Hatice'nin varislerinde olan yarı hissesini ve Hatice'den kalan şayi hissesini talep etmektedir. Vekil cevabında bağı Hacı Ahmed oğlu Seyyid Mehmed'in 1185 tarihinde Hatice Hâtun'a sattığını 1197'de Hatice'nin vefat ettiğini ve vârislerinin kocası, iki kızı ve Anakadın olduğunu söylemektedir. Arkasından iki kızının da vefat ettiğini ve bu iki kızın vârislerinin babaları Seyyid Mehmed olduğunu ve Seyyid Mehmed'in de öldüğünü belirtir. Seyyid Mehmed'in vârisleri Şerife Mihribân ve Şerife Seyyide'dir. Dava sonucunda Anakadın'ın tehâruc yoluyla bazı mallar alarak terikeden ayrıldığını ve bağ daha fazla eder diyerek tekrar inkar üzere sulh olduklarını ve Anakadın'ın Hatice'ye ait tüm isteklerden zimmetlerini ibra ettiğini ifade etmektedir. Bu sebeple mahkeme Anakadın'ın terikeden hak talebini reddetmiştir.

Anakadın, Hatice Hâtunun terikesi bağı mahdûdu mezbûr 550 kısmet takririyle mezbûre Hatice'nin müstakil mülkü olarak üzere kassâm defterine yazdırılmış terike kayımlarıyla bağı mezbûrun kıymeti 1034 kuruşa ulaşmış meblağ-ı mezbûrdan 166 kuruş varislerine, resmi kısmet, kalemiyyesine harc ve sarf olunup bâkî kalan 868 kuruştan müdde'î-i mezbûreye isâbet eden 72,5 kuruş 20 akçe hissesi için başka terike alır ve bağdan tehâruc yoluyla çıkmıştır, bağ daha fazla eder diye Şerife Mihribân ve Şerife Seyyide'ye da'vâ açar ve 52 kuruş üzerine an inkâr üzerine sulh yapmışlar ve Anakadın sulhu mezkûru kabûl ve bedeli sulhu olan meblağ-ı mezbûr 52 kuruşu müvekkilelerden tamâmen almış ve Haticeye dair 'tüm isteklerden zimmetlerini ibra etmişler Anakadın'ın bu vechi'ş-şer'î olan muârazası men' edilmiş.⁵⁴⁸ Bu belgede dikkati çeken durum Anakadın isimli kadının kız kardeşi ile ortak olduğu malda miras konusunda yaşadığı ihtilafları içermesi ve vârisler arasında anlaşmazlığın sulh yoluyla sonuçlanmasıdır. Bu belgede hem tehâruc hemde sulh yer almaktadır.

Sicillerde geçen tehâruc yoluyla miras hisselerinden ayrılan kadınlar ile ilgili belgelerin bir kısmı da hüccet niteliğindedir.⁵⁴⁹ Sicillerin bazılarında, bazı belgelerin başlığı konulmakla belgenin hangi konuda olduğu bilgisi verilmektedir. Sicilde hüccet niteliğinde olan tehâruc belgelerinde tehâruc ile hisseden ayrılan tarafın diğer

⁵⁴⁸ KŞS 65 / 44-1, 13 Şa'bân 1202 (19 Mayıs 1788).

⁵⁴⁹ KŞS 64 / 39-4, 15 Zî'l-ka'de 1198 (30 Eylül 1784).

vârislerin zimmetini ibrâ etmesi nedeniyle *ibrâ-yı miras* başlığı altında yazıldığı görülmektedir.⁵⁵⁰

Bazı tehâruc davalarında tehârucle ayrılan kadınların tekrar mirastan pay istemesi örneklerine rastlanması tehârucle ayrılan kadınların sonradan pişman oldukları fikrini akla getirmektedir. Bu dava örneklerinde ölen yakınlarının terikesinden tehâruc ile ayrıldıkları söylenmekte ve ibrâları hatırlatılmaktadır.⁵⁵¹

Sicillerde yer alan miras belgeleri içerisinde görülen tehâruc ve sulh anlaşmaları, miras gibi akrabalar arasında huzursuzluklara küskünlüklere neden olan durumlarda sulhun mahkeme tarafından teşvik edildiğini göstermektedir. Hz. Ömer'in anlaşmazlığa düşen kişilerin sulha teşvik edilmesinin gerekliliğinin önemine değinerek, tarafların sulh ile anlaşmasının, mahkemenin taraflar arasında sulh olmadan verdiği karara uymasından daha çok barışı temin eden bir durum olduğu dile getirmesi önemlidir. Mahkemenin burada görevi sulhun hukuka uygun yapılıp yapılmadığını tespiti ve kayıt altına alınmasıdır.⁵⁵² Sicillerde miras ve kadının yer aldığı bir belgede mirasın âdil taksim edilmediği dile getirilmekte ve ekstra mal talep edilmektedir. Aralarında çıkan anlaşmazlık sonrasında mirastan mal talep eden Ayşe'ye otuz kuruş daha verilmesi üzerine sulh olmaktadır.⁵⁵³ Mahkeme, taraflar arasında yer alan sulhu kayıt altına almıştır. Bu davada Ayşe'nin taksimin adil yapılmadığını söylemesi ve bu sulh talebinin karşı taraftan kabul edilmesi taksimin adil olmadığı kanaatini doğrulamaktadır. Ayşe bu tür bir talepte bulunmasaydı hakkı olan bedeli alamayacak ve bu meseleden kimsenin haberi olmayacaktı.

Kadınların yer aldığı sulh ve miras ile ilgili davalardan birinde kendisinden miras taksiminde mal saklandığı iddiasında bulunan Ayşe erkek kardeşlerinden bu malı istemektedir. Aralarında çokça anlaşmazlık çıkar. Erkek kardeşleri, inkâr üzere Ayşe ile onbeş kuruşa sulh olurlar. Burada Ayşe ile mirastan saklanan hisse iddiası nedeniyle bu iddiayı kabul etmedikleri halde inkâr üzere sulh olan erkek kardeşler görülmektedir. Her ne kadar kardeşleri bu iddiayı kabul etmeseler de Ayşe hakkı

⁵⁵⁰ KŞS 64 / 90-2, 19 Muharrem 1200 (22 Kasım 1785).

⁵⁵¹ KŞS 63 / 48-2, 05 Cemâziye'l-evvel 1193 (21 Mayıs 1779); KŞS 61 / 69-3, 15 Saferu'l-hayr 1187 (8 Mayıs 1773).

⁵⁵² Atar, "Sulh", *DİA*, XXXVII, 482.

⁵⁵³ KŞS 57 / 63-3, 25 Rebî'ü'l-evvel 1162 (15 Mart 1749).

olduğunu düşündüğü malı sulh yoluyla erkek kardeşlerinden alarak onların zimmetini ibrâ etmiştir. Bu davada gerçekten terikeden saklanan bir mal olup olmadığı anlaşılamiyor. Fakat inkâr üzere bile olsa sulhun gerçekleşmesi nedeniyle mahkeme iddianın doğruluğunu araştırma gereği duymamakta ve kayıt altına almaktadır.⁵⁵⁴

Bazı sulh ve miras davalarında kadınların istemediği veya dile getirmediği takdirde mirastaki payını alamadıkları, talebi sonrasında sulh yoluyla aldıkları görülmektedir.⁵⁵⁵ Bu tür davalardan birinde es-Seyyid Ali bin Hasan vefat eder. Varisleri karısı Kezban bint-i Abdüsselam ile oğulları Seyyid Hüseyin, es-Seyyid Nurullah ve kızı Şerife Fatma'dır. Şerife Fatma, Seyyid Hüseyin'e dava açmaktadır. Seyyid Hüseyin babasından kalan terikeyi elinde bulundurmakta ve hatta babasının terikesi olmadığını ve ölmeden önce babasının zimmetinde hiçbir şey olmadığı neyi varsa oğlunun olduğunu ifade ettiğini ifade etmektedir. Ölenin kızının mirastaki payını vermemesi nedeniyle aralarında çokça anlaşmazlık ve tartışma yaşanır. Aralarına giren sulhçular nedeniyle ölenin oğlu, ölenin kızına miras hakkı karşılığında bir re's atın, bir re's merkep ve üç kile buğday verir. Ölenin kızı, kardeşi Hüseyin'in zimmetini ibrâ eder.⁵⁵⁶ Bu davada görüldüğü üzere kız kardeşe erkek kardeş tarafından miras hisseleri verilmek istenmemektedir. Kız kardeş sessiz kalsa ve mahkemede geçen talebi olmasa erkek kardeş, kız kardeşin miras hakkını vermeyeceği aralarında çıkan anlaşmazlık nedeniyle anlaşılmalıdır. Arabulucuların devreye girmesi nedeniyle kız kardeş sulha

⁵⁵⁴ KŞS 60 / 23-2.

⁵⁵⁵ KŞS 62 / 69-1; KŞS 67 / 82-1, 21 Şa'bân 1211 (19 Şubat 1797).

⁵⁵⁶ KŞS 62 / 48-2. Bu davanın transkripsiyonu şu şekildedir: Medîne-i Konya'da Şeyh Âliman Mahallesi sükkânından iken bundan akdem fevt olan es-Seyyid Ali bin Hasan'ın verâseti zevce-i menkûhası Kezban binti Abdüsselam ile sulbî kebir oğulları Seyyid Hüseyin gâib es-Seyyid Nurullah ve sulbiye kebîre kızı Şerife Fatma'ya inhisâr tahakkukundan sonra ma'rifeti'z-zat mezbûre Şerife Fatma meclis-i şer'-i hatîri lâzimu't-tevkîrde terikeyi müteveffâ-yı merkûme ve vâzî'u'l-yed işbu bâ'isü'l-kitâb merkûm Seyyid Hüseyin mahzarında ikrâr-ı tâm ve takrîr-i kelâm edüp mûrisim pederim müteveffâ-yı merkûm Seyyid Ali'nin terikesine karındaşım merkûm Seyyid Hüseyin vâzî'u'l-yed olmakla terikesinden hisse-i irsiyyeme karındaşım merkûmdan bi'l-verâse talep eylediğimde karındaşım merkûm dahî babam müteveffâ-yı merkûmun malı itlak olunur beyyinesi olmayıp hatta târihi kitâbdan altı sene mukaddem zimmetinde olan mal ve eşyâda benim alâkam yoktur, oğlum merkûm Seyyid Hüseyin'in mülkiyetidir deyu ikrâr eylemişti deyu hisse-i irsiyyemi vermede teallül ve bir habbe muharrer benden da'vâ ve murâfaa olduğumuzda müdde'âsını beyandan aciz ve bu vecihle beynimizde münâzaa vukûundan sonra muslihûn tavassutuyla karındaşım merkûm bana bir re's atın bir re's merkep ve üç kile hinta defi ve teslîm eyledikte ben dahî yedinden ahz ve kabz edüp, karındaşım merkûmun hisse-i irsiyyesi davasına müteallik 'âmm-i de'âvî ve mutâlebât ve kâffe-yi eyman ve muhâsamâttan zimmetini ibrâ-i 'âmm ve iskât-ı tâm ile iskât eyledim fîmâ ba'd hisse-i irsiyye davasına müteallik karındaşım merkûm Seyyid Hüseyin zimmetinde bir akçe ve bir habbe alıcak hak ve alakam kalmayıp istîfâ-yı hak eyledim dedikte gibbe't-tasdikî'ş-şer'î mâ vaka'a bi't-taleb ketb olundu. 17 Cemâziye'l-âhir 1188 (25 Ağustos 1774).

rıza göstermiş ve miras hissesi karşılığında belgede adı geçen malları almaya razı olmuştur. Razı olarak aldığı malların miras hissesini karşılayıp karşılamadığı bilenemese de sulh neticesinde anlaştıkları için miras hissesinden az olduğu düşünülmektedir. Sicillerde sulhla neticelenen kadınların da terikeden mal sakladığı veya erkek vârislerin terikeden mal talep ettiği kadınlar olsa da daha az sayıda belge olduğu görülmektedir.⁵⁵⁷

Sulh ve miras davalarında kadının talep ederek mirastaki hakkını aldığı dava örneklerinden biri şöyledir: Vârislerden kız kardeş Fâtıma bint-i Halil ile erkek kardeşin terikedeki evi sattığı es-Seyyid el-Hâc Mehmed bin Mustafa arasında geçmektedir. Fâtıma'nın izni yokken terikede yer alan evi kardeşi Mehmed, Hacı Mehmed'e ikiyüz kuruşa satmıştır. Hacı Mehmed bu satışın Molla Said'le olduğunu ve kendisinin bu evi Molla Said'den aldığını iddia eder ve hisseden haberi olmadığını söyler. Aralarında anlaşmazlık çıkar. Şahitler Fatma'nın söylediklerinin doğruluğuna şahitlik ederler. Böylece Seyyid el-Hâc Mehmed, Fatıma'ya yüz on kuruş vermek üzere araya arabulucuların girmesiyle sulh olurlar.⁵⁵⁸ Bu örnekte Fatıma kendine ait olan üçte bir hisselerin erkek kardeş tarafından izni alınmadan satılması ve kendine ait üçte bir hisseyi alabilmek için evi satın alanla yaşadığı anlaşmazlık görülmektedir.

⁵⁵⁷ KŞS 63 / 34-2, 3 Muharrem 1193 (21 Ocak 1779).

⁵⁵⁸ KŞS 67 / 82-1. Belgenin transkripsiyonu şu şekildedir: Medîne-i Konya'da Esenlü Mahallesi sükkânından Fâtıma binti Halil nâm hâtunun eyâlet-i Karaman vâlisi vezîri asîf nâzırı devletlü Süleyman Paşa hafızahullah 'ammâ yahşâ Hazretlerinin tarafı asîfânelerinden ta'yîn olunan Tüfenkçi oda başısı mübâseretiyle meclis-i şer'-e ihzâr olunan mahalle-i mezbûr sükkânından işbu râfi'ü'l-kitâb es-Seyyid el-Hâc Mehmed bin Mustafa nâm kimesne mahzarında ikrâr-ı tâm ve takrîr-i kelâm edip mahalle-i mezbûrda vâki' lede'l-ahâli malûmu'l-hudûd bir kıt'a mülk menzili vâlidem müteveffiye-i (BOŞ) nâm Hâtun benim ile karındaşım Mehmed Beşe'ye müntakil olup menzili mezkûr olan sülüs hissem ile karındaşım merkûm Mehmed hissesini ben mücizde değil iken müstakillen merkûm Hacı Mehmede ikiyüz kuruşa bey' etmekle sülüs hissemi talep ederim su'âl olunup menzili mezkûrda olan sülüs hissemden kasr-ı yed ve bana teslîm olunmak matlûbumdur dedikte gibbe's-su'âl merkûm Seyyid Hacı Mehmed cevâbında menzil-i mezkûru tarihi kitâbdan dört sene mukaddem müdde'ıye-i mezbûrenin karındaşı merkûm Mehmed Beşe, Molla Said'e meblağ-ı mezkûru bey' ve merkûm Molla Said dahî bana bey' edip benim bu vecihle mülk-i müşterâm olup müdde'ıye-i mezbûrenin sülüs hissesi olduğu ma'lûmumuz değildir deyû inkâr ve müdde'ıye-i mezbûreden ber-vech-i muharrer müdde'âsını şuhûdu 'udûlden Seyyid Ahmed ve Seyyid Mehmed nâm kimesneler ile isbât ve menzil-i mezkûrdan sülüs hissesini müdde'ıye-i mezbûreye istirdâdı iktizâ ve bu vecihle beynehümâda münâzaa esnâsında beynlerine muslihûn tavassutuyla mezbûr Seyyid el-Hâc Mehmed müdde'ıye-i mezbûreye yüz on kuruş vermek üzere beynleri tevfiğ ve müdde'ıye-i mezbûre Fâtıma menzil-i mezkûrda olan sülüs hissesine müte'allık 'amme-i de'âvî ve mutâlebâtdan merkûm Hacı Mehmed'in zimmetini ibrâ-yı 'âmm ile ibrâ ve iskât eyledim dedikte gibbe't-tasdik mâ vaka'a bi't-taleb ketb olundu. 21 Şa'bân 1211 (19 Şubat 1797).

Neticede dava açması ve mücadelesi neticesinde sulh yoluyla anlaşmaya yolunu kabul etmektedir.

Sulh lafzının geçmemesine rağmen aralarında çokça anlaşmazlığın çıktığının ifade edildiği ve anlaşmanın yer aldığı bir davada erkek kardeş Mehmed ve kız kardeş Şerife arasında geçmektedir. Mûrisleri olan annelerinden kalan terikenin paylaşımında terikenin bir kısmı konusunda Mehmed'den 21 kuruş alan Şerife, terikeden olan bağdan herhangi bir şey almamıştır. Mehmed, Şerife'nin 21 kuruş aldığı anlaşmanın içerisinde bağında yer aldığını iddia etmektedir. Şerife, bağdan hakkını almak istemektedir. Aralarında çokça anlaşmazlık çıkar. Neticede iki puşta bağı Şerife'ye vermeyi kabul eden Mehmed, son olarak bu iki puşta bağı on kuruşa Şerife'den satın alır. Belgenin sonunda Şerife bu bağla alakasının kalmadığını ifade etmektedir. Belgede sulh lafzı geçmemiş olsada aralarında çokça anlaşmazlık çıktığının ifade edilmesinden iki puşta bağı verilerek anlaşmış oldukları görülmektedir.⁵⁵⁹

D. Değerlendirme

Konya Şer'iyeye sicilinde bulunan kayıtların birçoğu *tehâriic* yoluyla terikeden ayrılan kişinin hücceti niteliğindedir. Yani bunlar doğrudan dava konusu olmayıp mirastaki hisselerinden vazgeçtiklerinin mahkemece kayıt altına alınması şeklindedir. Bu kayıtların bir kısmı ise mülk satımı, mülk anlaşmazlığı, vasîsi bulunan terikenin paylaşılması gibi davalar içerisinde taraflardan birinin veya bir kaçının daha önce *tehâriic* yoluyla hisseden ayrıldığıнын ispatlanması şeklinde olduğu görülmektedir. Bu belgelerin pek çoğunda tarafların bir daha terike üzerinde hak ve alakalarının kalmadığına dair beyanları bulunmaktadır.

Yine *tehâriic* teriminin doğrudan zikredilmediği miras ve sulh davasıyla ilgili belgelerin diğerlerinden farkı bunlarda taraflar arasında davalışmanın (muhasamat) ve anlaşmazlığın (münâzaa) söz konusu olmasıdır. Nitekim bu tür davalarda taraflar arasında terike üzerinde bir anlaşmazlık yaşanmakta ve bunun üzerine sulh yoluna gidilmektedir. Hâlbuki doğrudan *tehâriic* teriminin zikredildiği belgelerde miras konusunda mahkemeye yansıyan bir uyuşmazlık genellikle bulunmamaktadır. Bu

⁵⁵⁹ KŞS 67 / 85-2, 5 Şevvâl 1211 (3 Nisan 1797).

belgeler, ileride bir huzursuzluğun yaşanmaması için ilgili tarafların kendi rızaları ile terikeden ayrıldıklarını gösterir. Yani günümüzdeki noter belgesi mesabesinde bir kayıt olduğu söylenebilir. Miras ve sulh davalarında sadece kadınlar, kadın ve erkekler birlikte ve sadece erkekler taraf olabilmektedirler.

Tehâricün doğrudan zikredildiği belgelerde büyük çoğunlukla kadınların terikeye ilişkin haklarından vazgeçtikleri dikkati çekmektedir. Kadınların terikeden ayrılma sıklığının erkeklere nazaran daha çok görülmesi, kadınlara terikedeki haklarının tamamının verilmek istenmediği ihtimalini akla getirmektedir. Bu durumlarda şer'î olarak hak sahibi oldukları hisseleri alamayacaklarına inanan kadınların bazı mallar karşılığında mirastaki haklarından feragat etmek zorunda kaldıkları düşünülebilir.

Sulh ve miras davalarında ise genel olarak kadınların sulha rıza gösteren taraf olduğu görülmektedir. İlgili davalarda sulh yoluyla şer-'i şerife göre kendi hakları olan hisselerinden vazgeçmek zorunda kaldığını düşündüğümüz bazı kadın mirasçılar örneklerde zikredilmiştir. Vâris olan kadınlar diğer vârislerden erkek kardeşler ile sulh oldukları örneklerde görülmektedir. Sulh belgelerinde dikkati çeken uygulamalardan biri de miras hakkını talep eden kadın vârislere haklarının sulh yoluyla verilmesidir. Yani kadınların, bazı belgelerde görüldüğü üzere, miras hakkı konusunda sessiz kaldığında yaşarken bu haklarını alamayacak olmaları dikkati çekmektedir. Tarihte miras hakkını alma konusunda mahkemeye başvurmayan kadınların olması da ihtimal dâhilindedir. Bununla birlikte kadınların şer'in kendilerine takdir ettiği miras hissesinde ısrar etmeyerek sulha rıza göstermelerinin arkasında yatan birçok neden olabilir. Örneğin kardeşine olan sevgisi, sulh yoluyla alacağı paraya veya mülke acil ihtiyacının olması, *tehâricü* rıza göstermemesi durumunda hiç pay alamama veya aldığı paradan daha az bir pay alma korkusu, erkek kardeşiyle yaşayacağı muhtemel anlaşmazlık nedeniyle çevreden çekinmesi, çevresi tarafından *tehâricü* zorlanması; erkek kardeşinin anne ve babasının bakımını hayattayken üstlenmeleri; erkek kardeşin ebeveyn ile kazancının ortak olması gibi pek çok ihtimal nedeniyle *tehâricü* rıza göstermiş olabilir.⁵⁶⁰ Sicillerde karşılaşılan miras taksimlerinde özellikle kadınların

⁵⁶⁰ Babalarından kalan malın paylaşımı konusunda terikeden hak talebinde bulunan kız ve erkek kardeşlerin yer aldığı bir belgede erkek kardeşin terikeyi elinde tuttuğu iddia edilmektedir. Erkek kardeş

tehâric ile ve sulh yolu ile anlaşma yoluna gitme sıklığı, onların şer‘î hukuk açısından hak ettikleri hisselerinin verilmesi konusunda diğer varislerin isteksiz davrandığı veya vermek istemedikleri izlenimini doğurmaktadır. Zira anlaşma yoluna gittiklerinde kadınların genellikle hisselerinden daha az bir karşılığa rızaya zorlanmaları ihtimal dâhilindedir. Sicillerde görülen miras davalarında sulh belgelerinin sıklığı ve kadınların taraf olarak yer alması ve anlaşma içerisinde bulunması bir manada kadınlara yapılan miras haksızlıklarının da çokluğunu göstermektedir.

elindeki malın yalnız bir kısmının babasına ait olduğunu, diğer kısmını kendi hesap ve ticareti ile kazandığını belirtir ve bu konuda elinde fetva olduğunu ifade eder. Kız ve erkek kardeşler muârazadan men edilirler. KŞS 66 / 49-2, 13 Cemaziye'l-âhir 1209 (5 Ocak 1795).

III. KONYA ŞER'İYYE SİCİLLERİNDE VASIYET SEBEBİYLE KADININ MİRAS HAKKINA TESİR EDEN DURUMLAR

Kişinin ölmeden önce malının mülkiyetini bir şahsa veya hayır yoluna meccanen vermesine vasiyet denir.⁵⁶¹ Vasiyette bulunan kişinin vasiyeti ölümünden sonra geçerlidir.⁵⁶² Vasiyet bırakana “*mûsi*”, vasiyet bırakılan mala “*mûsâ bih*”, vasiyet bırakılan kişiye “*mûsâ leh*”, vasiyet bırakmaya “*vasiyyet*” denir. Vasiyyetin çoğulu “*vesâyâ*”dır.⁵⁶³ “*Vasiyyi muhtar*” ise bir kimsenin vefatından sonra vasiyyetini gerçekleştirmek üzere terikesinin vasiyyet bırakılan kısmı üzerinde tasarrufta bulunma yetkisi verdiği kişidir.⁵⁶⁴

Vasiyet ayet,⁵⁶⁵ hadis⁵⁶⁶ ve ümmetin icmaı ile meşru bir tasarruftur.⁵⁶⁷ Vasiyetin meşru kılınma nedenleri hayırla anılma, mirasçı olmayan akrabaları gözetme, yaşarken iyiliği dokunan kimseleri ödüllendirme ve kamu yararına görülen bazı hizmetlere katkıda bulunmadır.⁵⁶⁸ Meşru bir tasarruf olan vasiyet, vârisini zarara uğratma maksatlı yapılırsa haram olacağını düşünen İslam hukukçuları bulunmaktadır.⁵⁶⁹

Rasulullah miras hisseleri belirlenen vârislere vasiyet bırakılmamasını öğütlemesi nedeniyle mirasçıya vasiyet bırakılamaz.⁵⁷⁰ Mirasçıya vasiyet ancak diğer mirasçıların onayıyla beraber geçerli olur.⁵⁷¹ Mûrislerin, mirastan mal kaçırma niyetli

⁵⁶¹ Arı, “Vasiyet”, *DİA*, XLII, 552-553, Şakir Berki, “Türk Hukukunda Vasiyet”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c. 8, sy. 3, Yayın Tarihi: 1951, s. 400, dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/308/3007.pdf.

⁵⁶² İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, c. 17, s. 55; Hüseyin Tekin Gökmenoğlu, “İslam Miras Hukukunda Halefiyet, Dede Yetimi ve Vacip Vasiyet”, *Dinî Araştırmalar*, Ocak-Nisan 1999, c. 1, sy. 3, s. 143-170, s. 163.

⁵⁶³ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, İstanbul: Nesil Yayınları, 1991, c. 1, s. 377; Gönenli Enver Baytan, *İslâm'da Vasiyyet*, İstanbul: Felah Kitabevi, t.y.. s. 11.

⁵⁶⁴ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye*, c. V, s. 116.

⁵⁶⁵ Bakara Suresi, 2/180-182; Maide Suresi, 5/106.

⁵⁶⁶ Müslim, “Vasiyyet”, 4.

⁵⁶⁷ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye*, c. V, s. 121.

⁵⁶⁸ Arı, “Vasiyet”, *DİA*, XLII, 552-553.

⁵⁶⁹ İbrahim Yılmaz, “İslam Hukukunda Vasiyet Yoluyla Varisleri Mirastan Mahrum Etmeye Yönelik Tasarrufların Sınırlandırılması”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2017, c. XXI, sy. 3, s. 1739-1774, s. 1749.

⁵⁷⁰ Arı, “Vasiyet”, *DİA*, XLII, 552-553.

⁵⁷¹ Mirasçıların onay vermesiyle meydana gelebilecek miras örnekleri için bk. Serahsî, *Mebûsât*, XV, 1-16.

yaptıkları vasiyetler hoş karşılanmaz. Nitekim Kur'an'da miras payları söylenirken, vârise zarar vermeksizin yapılan vasiyetten sonra bu payların geçerli olduğu ifade edilmektedir.⁵⁷² Ayrıca vasiyette bulunanların hataya düşme ihtimallerinin bulunabileceği zikredilmekte ve böyle bir durumda tarafların arasının düzeltilmesinde bir günah olmayacağı bildirilmektedir.⁵⁷³ Bu sebeple mûrisin yabancıya vasiyet hakkı malının üçte biri ile sınırlandırılmış, terikenin üçte birini aşan vasiyetler mirasçının iznine bırakılmıştır. Bu sebeple varisler zengin ise veya alacakları miras malı ile zengin olacaklarsa, mûrisin malın üçte birinden az vasiyette bulunması mendup olur. Vârisler zengin değilse ve mirastan düşecek malla zengin olmayacaklar ise vasiyette bulunmamak mendup olur. Mûrislerin zengin olmayan vârislerini düşünerek sılayı rahim ve sadakada bulunup vasiyeti terk etmeleri de uygundur denilebilir.⁵⁷⁴

İslam hukukunda mûsinin vasiyet hakkını kötüye kullanmasını önleme ve vârislerin haklarını koruma amacıyla bazı tedbirler alınmıştır. Yabancıya vasiyetin üçte birle sınırlandırılmasıyla vârise vasiyetin yasaklanması doğrudan Şâri' tarafından naslarla alınan tedbirler iken vasiyeti ispata yönelik, vasiyet ile ilgili şekil şartlarının yerine getirilmesi ve üçte bir veya üçte birden az olsa bile şâri'in maksadına aykırı olarak varislerinin haklarına zarar verme amaçlı yapılan vasiyetlerin yasaklanması ise zamanın kamu otoritesinin vasiyet ile ilgili alabileceği önlemlerdir.⁵⁷⁵

Vasiyetin üçte bir ile sınırlı olması Hz. Peygamber'in Sa'd b. Ebî-Vakkas ile hastalığı esnasındaki konuşmalarına dayanmaktadır. Hz. Peygamber, Sa'd b. Ebî-Vakkas'ı şiddetli hastalığı nedeniyle ziyaret eder. Sa'd bu ziyaret esnasında Hz. Peygamber'e mal mülk sahibi olduğu ve kızından başka vârisi olmadığı için malının üçte ikisini vasiyet olarak bırakmak istediğini belirtir. Sa'd, Hz. Peygambere vasiyet

⁵⁷² Nisa 4/12. “(Bu paylaşırma varislere) zarar vermeksizin yapılan vasiyetin yerine getirilmesinden yahut borcun ödenmesinden sonra yapılır. (Bütün bunlar) Allah'ın emridir. Allah hakkıyla bilendir, halîmdir (hemen cezalandırmaz, mühlet verir).”

⁵⁷³ Bakara 2/182. “Vasiyet edenin hataya meyletmesinden veya günaha girmesinden korkan bir kimse, (tarafların) aralarını düzeltirse ona hiçbir günah yoktur. Şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”

⁵⁷⁴ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, c. 17, s. 62.

⁵⁷⁵ Yılmaz, “İslam Hukukunda Vasiyet Yoluyla Varisleri Mirastan Mahrum Etmeye Yönelik Tasarrufların Sınırlandırılması”, s. 1772.

bırakayım mı diye sorar. Hz. Peygamber hayır cevabını verir. Yarisını vereyim mi diye sorar. Hz. Peygamber yine hayır cevabını verir. Malımın üçte birini vereyim mi diye soran Sa‘d’a üçte birinin de çok olduğunu söyler. Vârislerini zengin bırakman halka el açan fakirler bırakmandan iyidir der.⁵⁷⁶ Hz. Peygamber bu hadiste kişinin ölmeden önce mal varlığını vasiyet edebileceği en fazla miktarı belirlemiştir. Bu rivayete göre kişi ölmeden önce mal varlığının üçte birini vasiyet olarak bırakabilir.⁵⁷⁷ Hadiste kız çocuğun (kadın vârisin) hakkının korunmuş olması bahse değerdir. Kadınların vasiyet yoluyla da, miras payını azaltacak diğer yollarla da miras haklarının azaltılmasının hoş görülmediği sonucu çıkarılabilir.

Vasiyetin ahkâmı ile ilgili hadislerden bir diğeri “Şüphesiz Allah her hak sahibine hakkını vermiştir; artık vârise vasiyet yoktur”⁵⁷⁸ hadisidir. Hz. Peygamber vârise vasiyet olmadığını belirterek tek vârisi tercih etmek veya sevilen vârislere vasiyyet bırakarak diğerlerinin miras paylarını azaltmak veya hiç almamasına neden olmak gibi yaşanması muhtemel haksızlıklara engel olmuştur. Vasiyet bırakanın bu tür kötü niyetlerle yapmak isteyebileceği vasiyetler geçersiz sayılmıştır. Fakihler vârise yapılan vasiyeti mevkuf kabul etmektedirler. Çünkü bu tür vasiyetler akrabalar arasında probleme neden olabilmektedir. Vasiyetin mevkuf olması, vasiyette bulunan kişi (*mûsi*) öldükten sonra vârisler izin verilerse vasiyetin geçerli, reddederlerse bâtil olmasını gerektirmesidir.⁵⁷⁹

Vasiyet icab ve kabul ile oluşan ve başka şekil şartı aranmayan bir tasarruftur.⁵⁸⁰ Vâsi ve vârisler rızalarıyla mûsinin ölümünden sonra vasiyeti yerine getirebilirler. Fakat vârisler vasiyetin yerine getirilmesine engel olup, vasiyetin ispat edilmesini de talep edebilirler. Bu durumda iki müslüman ve adil şahidin vasiyetin varlığına şahitlik etmesi vasiyetin gerçekleştirilmesini gerektirir.⁵⁸¹ Bununla birlikte adil şahitlerin azlığı yalancı şahitlerin çoğalması gibi nedenlerle vasiyetin yazılı ispatı olan vasiyetnâme ve vasiyet hücceti ortaya çıkmıştır. Osmanlı Kadı Sicilleri’nde

⁵⁷⁶ Müslim, “Vesâyâ”, 5, 8; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, s. 379.

⁵⁷⁷ İbn Âbidîn, *Reddü’l-muhtâr*, c. 17, s. 56.

⁵⁷⁸ Tirmîzî, “Vesâyâ”, 5; Nesâî, “Vesâyâ”, 5; İbn Âbidîn, *Reddü’l-muhtâr*, c. 17, s. 58; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, s. 379.

⁵⁷⁹ Arı, “Vasiyet”, *DİA*, XLII, 554.

⁵⁸⁰ Ekrem Buğra Ekinci, “İslam - Osmanlı Hukukunda Vasiyetin İspatı”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c. 1, S. 2, 1997, s. 105.

⁵⁸¹ Ekinci, “İslam - Osmanlı Hukukunda Vasiyetin İspatı”, s. 105.

hukuk sisteminin gelişmesi ile vasiyetin ve ilgili bazı hususların belirtildiği “vasiyet hücceti” niteliğinde belgeler yer almaktadır. Bu belgelerde mûsinin ismi, babasının ismi, varsa künyesi, mesleği, vefatı sonrasında teşhiz, tekfin ve tedvininin yapılması, varsa borçlarının ödenmesi, vasiyet bırakılan mal ve kime bırakıldığı, vasiyi muhtarının veya mansubunun olup olmadığı, varsa ismi, künyesi ve bu görevi üstlendiğine dair malumat, vasiyet hüccetinin yazılma tarihi ve vasiyete şahit olanların isimleri yer almaktadır.⁵⁸²

⁵⁸² Ekinci, “İslam - Osmanlı Hukukunda Vasiyetin İspatı”, s. 111. Vasiyyet hücceti örneği için bkz. KŞS 67 / 94-1. Medîne-i Konya’da Bekarı Mahallesinde sâkine iken târih-i kitâbtan sekiz sene mukaddem vefât eden Ahmed bin İsmail’in verâseti zevce-i metrûkesi Şerife Fâtıma bint-i Veliyyiddin ile sulbî sağır oğulları es-Seyyid Abdüsselam ve es-Seyyid Ahmed’e ve sulbiye kebîre kızları Seyyide Şerife ve Şerife Hatice’ye münhasıra olup tashîh meselesi kırk sekiz sehinden olup sehâmı mezbûrdan (...) sehmi zevci mezbûre Fâtıma’ya ve on dörder sehinden yirmi sekiz sehmi mezbûrân es-Seyyid Abdüsselam ve es-Seyyid Ahmed’e (...) sehinden on dört sehmi mezbûretân Seyyide Şerife ve Şerife Hatice’ye isâbeti tahakkukundan sonra mezbûrân es-Seyyid Abdüsselam ve Seyyid Ahmed meclis-i şer’-i şerîf-i enverde zikri âfî bağa vaz’ı yed mütehakkık olan işbu bâ’isü’l-kitâb es-Seyyid Süleyman bin Hasan nâm kimesne mahzarında her biri üzerine da’vâ ve takrîr-i kelâm edip mûrisimiz ve babamız müteveffâ-yı merkûm terikesinden olup medîne-i merkûme hâricinde Çalıklı nâm mahalde kâin etrâfi erbeadan iki tarafı merkûm Seyyid Süleyman ve bir tarafı Gürbüzöğlü veresesi mülkleri ve bir tarafı tarîk-i ‘âmm ile mahdûd tahminen yarım dönüm mikdârı kurûmu ve eşcârı müştemil mülk bağı mevrûsumuz vâlidemiz mezbûre Fâtıma hisselerini ifrâz olunmaksızın târihi mezbûrda hâli sağırimizde merkûm es-Seyyid Süleyman fuzûli doksan beş kuruş semeni makbûza bey’ ve teslim etmekle bey’-i mezbûrun fesâdına binâen mezbûrun kasr-ı yedine tenbiye ve hisselerimiz ifrâz olunmak bi’l-verâse matlûbumdur deyu da’vâ merkûm es-Seyyid Süleyman dahî cevâbında babaları müteveffâ-yı mezbûr hâli hayatında ve kemâl-i akl-ı sıhhatinde huzûru müsliminde Saraylızâde ‘Abdullah Efendi hitâb edip takrîr eylediği eğer ben biemrillahi teâlâ vefât eder isem hudûdu mezkûr ile mahdûd olan sâlifü’z-zikir mülk bağımı cemî’i terikemden ifrâz ve âhara bey’ edip semeni techîz ve tekfin ve tamidi medfun ve keffâratı savm ve yemînim için fetvâya tasdik oluna ve fazla kalır ise vucûhu birre harc ve sarf oluna deyu vasiyyet tenfizine mezbûr ‘Abdullah Efendi vasi nasb ve ta’yîn edip ol dahî ba’de’l-kabûl musırran aleyhâ vefât edip ve vasî mezbûr ‘Abdullah Efendi dahî bağı mahdûdu mezkûru bi’l-vesâye bana meblağ-ı mezbûr doksan beş kuruş bâtten bey’ ve teslim ben dahî iştirâ ve teslim ve kabûl ve semeni merkûme edâ edip ol vecihle mülk-i müşterâm olmuştur deyu def’le mukâbele ve gıbbe’l-istintâk ve ‘akîbe’l-inkâr râfiu mezbûrdan def’-i meşrûhu mübeyyin beyyine taleb olundukta udûlü ahrâr-ı ricâl-i müsliminden Mustafa Ağa bin Ahmed ve Abdülhalim bin Mehmed nâm kimesneler li-eclî’ş-şahâde meclis-i şer’ e hâzırân olup eserü’l-istişhâd fi’l-hakîka müddeiyyân-ı mezbûrânın babaları müteveffâ-yı mezbûr hâli hayatında ve kemâl-i akl-ı sıhhatinde bizim huzûrumuzda merkûm ‘Abdullah Efendi’ye hitâb edip eğer ben bi-emrillahi teala vefât eder isem mevzii merkûmda vâki’ ve hudûdu mezkûr ile mahdûd mülk bağımı cemî’i terikemden ikrâr ve âhara bey’ techîz ve tekfin ve tamid medfun ve ve keffâret-i savm ve yemînim içinde (...) tasdik olunup fazla kalır ise vucûhu birre harc ve sarf oluna deyu merkûm ‘Abdullah Efendi’yi vasî nasb ve ta’yîn edip ol dahî ba’de’l-kabul musırratün aleyhâ vefât etmekle vasiyyi merkûm dahî bağı sâlifü’l-beyânı mezbûr Seyyid Süleyman’a meblağ-ı mezbûr doksan beş kuruşa bey’ ve teslim edip oldahî iştirâ ve tesellüm ve kabûl ve (...) bi’t-tamâm ahz ve kabz edip ol vecihle mezbûr Seyyid Süleymanın mülk-i müşterâsı ve hakkı sarihi olmuştur biz bu husûsa bu veche üzere şahidiz şehâdet dahî ederiz deyu her biri edâ-i şehâdet-i şer’iyye eylediklerinde gıbbe’t-ta’dîl ve’t-tezkiye şehâdetleri makbûle olmağın mücibince müddeiyyânı mezbûrân es-Seyyid Abdüsselam ve es-Seyyid Ahmed bağ davasıyla bu vechi’ş-şer’î mu’ârazadan men’ birle mâ vaka’a bi’t-taleb ketb olundu. 17 Zî’l-hicce 1211 (13 Haziran 1797).

Araştırma konusu kadınların miras meseleleri olması nedeniyle vasiyet belgeleri miras boyutuyla ele alınacaktır. Konya Şer'iyye Sicilleri'nde vasiyet belgeleri vasiyet hücceti, vasiyet davaları şeklinde kategorize edilebilir. Vasiyet davaları miras davaları içerisinde değerlendirilebilir. Çünkü vasiyetin, kişinin ölümünden sonra terikesini ve vârislerini ilgilendiren tarafı bulunmaktadır. Konya Sicilleri'nde vasiyet davaları olarak kavramsallaştırdığımız davalarda mûsî, vasiyet edilen sülüs mal, kendisine vasiyet bırakılan ve vasiyetten etkilenen ve genelde vasiyeti inkâr eden vâris veya vârisler bulunmaktadır. Aynı zamanda vasiyyi muhtar, vasiyyi muhtarın vasi olduğunun ispatı, vasiyetin ispatı için şahitler, bazen de nâzır bulunmaktadır. Nâzır, musî veya hâkim adına vasiyetin yerine getirilip getirilmediğini takip eden kişidir.⁵⁸³ Vasiyet davalarında sicillerde vasiyetin ispatlanmaya çalışıldığı varislerin vasiyete uymalarının tembih edildiği görülmektedir.

Vasiyet konusunda Konya Şer'iyye Sicilleri'nde araştırılan dönemde pek çok örnek bulunmaktadır. Bu örneklerde vasiyet belgelerinin çokluğu, vasiyet için vasiyyi muhtar seçilmesi gibi hususlar dikkat çeker. Vasiyyi muhtar, mûsinin ölmeden önce vasiyet bıraktığını söyleyerek vasiyetine şahit tuttuğu ve ölümünden sonra vasiyetini yerine getirmekle görevlendirdiği kimsedir. Birçok belgede vârislerin, vasiyyi muhtarın vasiyet iddiasını inkâr ettikleri görülür.⁵⁸⁴ Vasiyyi muhtar, vasiyyi muhtar olduğunu ve ölenin vasiyet bıraktığını şahitlerle ispatlayarak mûsinin vasiyetleri için terikeden vasiyet bırakılan miktarı talep etmektedir. Vârislerin, terikeden vasiyet için ayrılan üçte birlik kısmı veya vasiyet bırakılan malları vermeleri emredilir. Sicillerde sıkça görülen vasiyyi muhtarın ve vasiyetin inkâr edilmesi, şahitlerle ispat edilmesinin istenmesi, vârislerin vasiyet bırakılmasından memnuniyetsizliğini akla getirmekle birlikte vasiyet hüccetinin gerekliliğini de düşündürmektedir.

Şer'iyye sicillerinde kadınların vasiyet bıraktığı örneklerde de, vârislerin kadın olduğu örneklerde de vasiyyetin hemen yerine getirilmediği ve inkâr edildiği, ispatlanmak üzere şahitlerin şehâdeti sonrası mahkemenin vasiyetin yerine

⁵⁸³ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye*, c. V, s. 116.

⁵⁸⁴ Örnek bir belge için bkz. KŞS 57 / 8-3, 5 Rebî'ü'l-âhir 1198 (27 Şubat 1784); KŞS 64 / 88-2, 25 Zî'l-hicce 1199 (29 Ekim 1785); KŞS 66 / 29-2, 11 Cemâziye'l-âhir 1208 (14 Ocak 1794); KŞS 64 / 98-2, 19 Receb 1200 (18 Mayıs 1786).

getirilmesini söylediği görülen örnekler yer almaktadır.⁵⁸⁵ Örneğin, Saliha bint-i el-Hâc ‘Abdullah vefat eder. Seyyid İsmâ‘îl bin el-Hâc Mehmed vasiyyi muhtar olduğunu söylemektedir. Vefat edenin baba bir kız kardeşi Fâtıma bint-i mezbûr Hacı ‘Abdullah terikeyi elinde bulundurmaktadır. Fatıma ile vasiyyi muhtar arasında geçen davada vasiyyi muhtar mûsinin ölmeden üç gün önce eğer ölürsem malımın üçte biri ayrılıp otuz kuruşu cenaze masraflarına elli kuruşu namaz, oruç ve yemin kefaretime, yirmi kuruşu mahallenin para vakfına ve on kuruşu da mahallede bulunan çeşmenin su yoluna, elli kuruş Hoca Ahmed Beşe’ye ve yirmi kuruş Feyzullah Çelebi ve on kuruş Said Efendiye verilmesini eğer hala malının üçte birinden arda kalan olursa hayır yoluna harcanmasını vasiyet eder. Seyyid İsmâ‘îl bin el-Hâc Mehmed’i de vasiyyi muhtar seçtiğini bildirir. Vasiyyi muhtarlığı kabul ettiğini söyleyen Seyyid İsmâ‘îl bin el-Hâc Mehmed, Saliha’nın vasiyetlerini yerine getirmek için kız kardeşi Fatıma’nın terikeyi elinde tuttuğunu ve vasiyet için vermesini istemektedir. Fatma terikenin elinde olduğunu kabul eder fakat vasiyetleri bilmediğini söyleyerek inkâr eder. Vasiyetlerin şahitlerle ispatlanmasından sonra Fatıma vasiyetler için gerekeni yapmakla emrolunur.⁵⁸⁶ Bu örnekte vasiyet bırakan Saliha’nın vasiyetini bilmediğini söyleyerek

⁵⁸⁵ KŞS 63 / 22-2, 14 Receb 1192, (8 Ağustos 1778); KŞS 63 / 39-2, 15 Rebî’ü’l-evvel 1193 (2 Nisan 1779); KŞS 63 / 7-3, 5 Safer 1192 (5 Mart 1778).

⁵⁸⁶ KŞS 64 / 88-2. Medîne-i Konya’da Bedri Paşa Mahallesinde sâkine iken bundan akdem fevt olan Saliha bint-i el-Hâc ‘Abdullah nâm müteveffiyenin vasiyyi muhtârı olduğunu da’vâ eden işbu râfi‘u’l-kitab Seyyid İsmâ‘îl bin el-Hâc Mehmed nâm kimesne meclis-i şer‘-i şerîf-i enverde müteveffiyeye-i mezbûrenin li-eb kız karındaşı olup terikesinde bi’l-verâse vâziatü’l-yed olan Fâtıma bint-i mezbûr Hacı ‘Abdullah mahzarında üzerine da’vâ ve takrîr-i kelâm edip müteveffiyeye-i mezbûre Saliha hâtun hayatında fevtinden üç gün mukaddem bana hitab edip eğer ben biemrillahi teala vefât eder isem malımın sülüsü ifrâz olunup sülüsü münferiz merkûmdan otuz kuruş techîz ve tekfin ve elli kuruş iskât savm ve salâtım ve keffâreti eymanım masârifına ber-vech-i mesnûn harc ve sarf ve yirmi kuruş mahallei mezbûrenin nukûdu mevkûfesine zam ve on kuruş mahallei mezbûrda vâki’ çeşmenin su yoluna ve elli kuruş Hoca Ahmed Beşeye ve yirmi kuruş Feyzullah Çelebi ve on kuruş Said Efendiye verilip bunlardan fazla kalır ise vucûhu hayrâta harc ve sarf oluna deyû vasiyyet ve tenfizi vesâyâsına beni vasî-i muhtâr nasb ve ta’yîn edip ben dahî ba’de’l-kabûl mezbûre Saliha Hâtun vasiyyeti mezbûre üzerine musırratun ‘alâ îsâihâ vefât etmekle su’âl olunup mezbûre Fâtıma Hâtun’un bi’l-verâse vâziatü’l-yed olduğu terikesinin ber mücebi vasiyyet sülüsünü ifrâz ve tenfizi vesâyâsı için bana edâ ve teslîm etmek üzere mezbûreye tenbiye olunmak bi’l-vesâyâye madlûbumdur dedikte gibbe’s-su’âl mezbûre Fâtıma Hâtun cevâbında kız karındaşı müteveffiyeye-i mezbûre Salihanın terikesine bi’l-verâse vâziatü’l-yed olduğunu ikrâr edip lâkin ber-vech-i muharrer vesâyeti ma’lûmum değildir deyû inkâr etmekle udûlü ahrârı ricâl-i müsliminden imam el-Hâc Mahmûd ve oğlu Seyyid Ali (...) Hacı Ahmed nâm kimesneler li-ecli’ş-şahâde meclis-i şer‘e hâzırûn olup müteveffiyeye-i mezbûre Saliha bint-i el-Hâc ‘Abdullah nâm Hâtun ber-vech-i muharrer vasiyyet ve tenfizi vesâyâsına merkûm İsmâ‘îl vasî-i muhtâr nasb ve ta’yîn eylediğine müttefik lafzı’l-mana her biri edâ-i şehâdet şer‘iye etmeleriyle mûcibiyle bi’l-verâse vâziatü’l-yed olduğu terikei müteveffiyeye-i mezbûrenin süsülü ifrâz ve vesâyâyı mezbûrei tenfiz ve ruyeti için vasî-i muhtâr merkûm es-Seyyid İsmâ‘île edâ ve teslîm etmek üzere mezbûre Fâtıma Hâtun’a tenbiye bir le mâ vaka‘a bi’t-taleb ketb olundu. 25 Zilhicce 1199 (29 Ekim 1785).

kabul etmeyen kız kardeşi Fatıma yer almaktadır. Vasiyet sonucu malın üçte biri terikeden ayrılacak ve kadın vârisin miras payı azalacaktır. Bu azalmadan vârislerin hoşnut olmayacağı açıktır. Vasiyetin mahkemede genelde inkâr edilmesi bu hoşnutsuzluğu göstermektedir.

Farklı örneklerden birinde vasiyyi muhtarlık iddiası reddedilen bir erkek kardeş görülmektedir. Havva binti Hamza vefat eder. Bababir erkek kardeşi Hüseyin, vefat edenin kocası Mustafâ b. Abdullah'a, kız kardeşi Havva'nın terikesinden cenaze masrafları, namaz, oruç, yemin gibi ibadetlerine ve iyilik yoluna vermek üzere vasiyyetinin tenfizine kendisinin vasiyyi muhtar nasb edildiğini söyler. Kocası inkâr eder ve Hüseyin'in ilk önce bu görevi kabul etmediğini söyler. Kocası vefat eden karısının arkasından gerekenleri yaptığını söyler ve Hüseyin muârazadan men edilir.⁵⁸⁷ Bu davada kadınların terikelerinden vasiyet bıraktıkları görülmektedir. Kadının vasiyeti kocası tarafından yerine getirilmiştir. Vasiyyi muhtar olduğunu iddia eden Hüseyin'in vasiliği önceden reddetmesi nedeniyle kabul edilmemiştir.

Vasiyet hücceti veya vasiyet davasından farklı olarak miras davası içerisinde görülen vasiyet davaları kadınların miras haklarını almada yaşadıkları zorlukları göstermesi nedeniyle araştırmamız açısından önemlidir. Bu tür bir belgede konu şöyle geçmektedir: es-Seyyid İbrahim b. es-Seyyid Süleyman kızı Seyyide Şerife Nam Hatun'un zevcinin vekili Hümaoğlu es-Seyyid Hafız Halife, vefat edenin veresesinden anabababir erkek kardaşı es-Seyyid el-Hac Mehmed veresesinden erkek kardeşi İmam es-Seyyid Ali Efendi huzurunda el-Hac Mehmed'in şunları dediğini anlatır. Müvekkilesinin babasından intikal eden bazı mallarının zimmetinde olduğunu ve verilmesini vasiyet eder. el-Hac Mehmed'in vefatından sonra İmam es-Seyyid Ali Efendi, Hümaoğlu es-Seyyid Hafız Halife'nin müvekkilesi ile bazı mallar karşılığında sulh olur fakat sulh olduğu malları da vermek istemez. Sulh olduklarını ispatlayamayınca Hümaoğlu es-Seyyid Hafız Halife'nin vekilliğini yaptığı müvekkilesi davadan men edilir. Sicilde geçen bu belgede ölenin varislerinden kızına amcalardan birinin hakkını vermemesi fakat diğer amcaya bu kızın terikede olan hakkının kendisinde olduğunu bildirmesi ve öldükten sonra verilmesini vasiyet etmesi

⁵⁸⁷ KŞS 59 / 54-4.

söz konusudur. Fakat vasiyet edilen amca bu vasiyetten sonra kız ile bu mallar için seksen bir kuruşa sulh oldukları halde kıza sulh bedelini ödemek istemez. Dolayısıyla babasından kalan terike konusunda hakkı iki amca tarafından gasp edildiği görülmektedir. Amcalardan biri kız yeğenin hakkını korumak için zamanında vermese de vasiyet bırakır. Hatta kız yeğenin gönlünün hoş edilmesini ister fakat diğer amca bu vasiyeti yerine getirmez. Aralarında sulh gerçekleşir. Fakat bu defa sulh bedelini ödemez. Kız ve kocası ispat edemediği için davadan men edilmişlerdir.⁵⁸⁸ Bu belgede vasiyet hüccetinin önemi de anlaşılmaktadır. Şahitlerin olmaması iddianın ispat edilememesine neden olmuştur. Ayrıca terikenin zamanında verilmemesi bir kadının mağdur olmasına miras hakkını alamamasına neden olmuştur.

Vasiyet hücceti ve vasiyet davası ile ilgili Konya şeriyeye sicillerinde örnekler oldukça fazladır. Vasiyet bırakan erkekler olduğu gibi kadınlar da bulunmaktadır. Sicillerde bazı belgelerde vasiyet bırakılan mal, para ve mekanlar belirtilmektedir. Vasiyet bırakılan belgelerde vasiyet bırakma genellikle şu sözlerle olmaktadır. Vefat eden Marziye “Bi emrillâhi Teâla ben dâr-ı fenâdan saray-ı bekâya intikal eylediğimde bi'l-cümle malımın sülûsü ifrâz olunup techiz ve tekfin ve iskât-ı salât ve keffârât ve sâir mâ vecibeme harc ve sarf oluna”⁵⁸⁹ der ve kendisine vasiyyi muhtarını seçer ve şahitleri vasiyetine şahit tutar. Yani Marziye'nin, bu dünyadan ebedi âleme geçtüğünde yani öldüğünde malının üçte birinin ayrılıp ölümünden sonra gerekli masrafları, namaz borçları ve yemin kefareti gibi borçları için kullanılmasını vasiyet ettiği görülür. Ölenin bu örnekteki vasiyeti hayattayken yapamadığı ibadetler ve defin

⁵⁸⁸ KŞS 59 / 34-3. Medîne-i Konya'da Mihmândar Mahallesi sükkânından iken bundan akdem fevt olan es-Seyyid İbrahim bin es-Seyyid Süleymân'ın sulbî kebire kızı Seyyide Şerîfe nâm Hâtun'un zevci tarafından da'vâ-i âti'l-beyânı ru'yete vekili sabit'ül vekâlesi Hümâoğlu es-Seyyid Hâfız Halîfe meclis-i şer'-i şerîf-i enver'de müteveffâ-i mezbûrun li-ebeveyn er karındaşı es-Seyyid el-Hâc Mehmed nâm müteveffânın veresesinden er karındaşı işbu rafi'-i'l-kitâb İmâm es-Seyyid 'Alî Efendi mahzarında bi'l-vekâle da'vâ ve takrîr-i kelâm idüb müteveffâyı mezbûr el-Hâc Mehmed fevtinden akdem hâli mârazında vasîyyet ittîği vakitte biraderzâdem müvekkile-i mezbûrenin tasarrufumda ve zimmetimde olan Burmekt başında vâki' bağda ve mahalle-i mezbûrede kâin menzilde ve eşya-i sâirede babasından irsen intikâl etmiş hakk-ı olmağla vefâtından sonra mezbûrenin hakkını edâ ve tatyîb-i hâtır edin deyü İmam merkûma ve sâir veresesine vasîyyet itmekle ba'de vefâtihî İmâm merkûm verese-i sâire ile hakk-ı mezkûru mukâbelesinde seksen bir gurus üzerine müvekkileme mezbûre ile musâlaha olmuşlar iken şimdi bedeli sulhu virmekte teallül iderler süâl olunub aliverilmek bi'l-vekâle matlûbumdur didikde ğıbbe's-sual ve'l-inkâr vekîli merkûm müddeâsına ityânı beyyineden izhârü acz, istihlâf dahî itmemeğın ber mûcibi vekîl mezbûr bilâ beyyine mu'ârazadan men' birle mâ-vaka'a bi't- taleb ketb olundu. 25 Zî'l-ka'de 1180 (24 Nisan 1767).

⁵⁸⁹ KŞS 57 / 8-3, 8 Ramazân 1161 (1 Eylül 1748).

masrafları için malının üçte birlik kısmının kullanılmasını vasiyet etmektedir. Sicillerdeki vasiyet örnekleri insanlara mal bırakılmasından ziyade hayır amaçlı vasiyet bırakma veya yapılamayan ibadetlerin kefâreti için malının üçte birini bırakma şeklindedir. Hayır amaçlı yardımlara Kuran-ı Kerim'in vakfedilmesi, çeşme yapımı, mescid-i şerif mihrâbı vakfına vasiyet, mescide çerâğ akçesi vakfına vasiyet gibi vasiyetler örnek verilebilir. Hayır amaçlı vasiyetler ise hüküm açısından mendup vasiyetler içerisinde değerlendirilmektedir.⁵⁹⁰ Vasiyetlerde yapılamayan ibadetlere ise kılınamayan namaz, tutulamayan oruç, hac bedeli, yemin kefâreti gibi ölmeden önce yapılmayan ibadetler olduğu görülmektedir. Gerçekleştirilemeyen ibadetlerin Allah hakkı olması nedeniyle hüküm bakımından vacip vasiyet içerisinde değerlendirildiği görülmektedir.⁵⁹¹

Farklı bir vasiyet davası belgesinde Hatice Kadın, terikesinden ikiyüz kuruşun vasiyeti için ayrılmasını ve cenaze masraflarına, namaz, oruç ve yemin kefaretime harcanmasını, Hacı Eyyub'un Osman Çelebide alacağı olan yirmi kuruş ile Kuran-ı Kerim alınıp, hafıza verilmesini vasiyet bırakmıştır.⁵⁹² Vasiyet davalarında vasiyeti içerisinde insanlara vasiyet bırakan mûsiler az da olsa bulunmaktadır. Saliha'nın "cenaze masraflarına, namaz, oruç ve yemin kefaretime, mahallenin para vakfına ve mahalledeki çeşmenin suyoluna, elli kuruş Hoca Ahmed Beşe'ye ve yirmi kuruş Feyzullah Çelebi ve on kuruş Said Efendi'ye verilmesini eğer hala malının üçte birinden arda kalan olursa hayır yoluna harcanması" şeklindeki vasiyeti⁵⁹³ buna örnek verilebilir. Vasiyet konusunda vasiyet bırakılan malın üçte biri genellikle cenaze masraflarına ve yapılamayan ibadetler için ayrıldığı görülmektedir. Vefat eden Molla Osman bin Mehmed bin Abdullah diğer vasiyetlerden farklı olarak malının üçte birinin elli kuruşunu hac bedeli olarak bırakmakta ve bir Kurân-ı Kerim alınarak vakfedilmesini istemektedir.⁵⁹⁴

Vasiyyi muhtarın ölen kişinin vasiyetini yerine getirirken ücret alıp almadığı konusunda bilgi sicilde geçmemektedir. Fakat sicillerde yer alan bir örnekte vasiyet

⁵⁹⁰ Arı, "Vasiyet", *DİA*, XLII, 553.

⁵⁹¹ Arı, "Vasiyet", *DİA*, XLII, 553.

⁵⁹² KŞS 63 / 7-3, 5 Safer 1192 (5 Mart 1778).

⁵⁹³ KŞS 64 / 88-2, 25 Zî'l-hicce 1199 (29 Ekim 1785).

⁵⁹⁴ KŞS 57 / 57-2, 22 Safer 1162 (11 Şubat 1749).

birakan vasiyyi muhtarına da beş kuruş vasiyet bırakmıştır. Bu örnekte nâzırda bulunmakta ve nâzırada beş kuruş vasiyet bırakılmaktadır.⁵⁹⁵

Vasiyet meşru bir tasarruf olmasına rağmen hayır maksatlı değil de varise düşecek payın azaltılması gibi kötü niyetlerle yapıldığında haram hale gelebilmektedir. Mirasçıların payları bellidir. Bu sebeple vârise vasiyet yapılamaz. Aile dışında yabancılara yapılacak vasiyet ise üçte birle sınırlandırılmıştır. Vârise vasiyet yapıldığında veya aile dışındakilere üçte birden fazla vasiyet bırakıldığında vârise vasiyet ve üçte birlik kısımdan fazla olan meblağ vârislerin iznine bırakılmıştır. Vasiyet konusunda alınan bu önlemler vasiyette vârisin memnuniyetinin olup olmadığının önemsendiği açıktır. Sicillerdeki vasiyet davalarında sıklıkla vasiyetin varisler tarafından inkâr edildiği ve şahitlerle ispat edildiği görülmektedir. Vasiyet

⁵⁹⁵ KŞS 58 / 129-2. Husûs-ı âti'l-beyânın mahallinde ketb ve tahrîri iltimâs olunmağın savb-ı şer'î kadimden me'zûnen mukayyedzâde Mevlana Halil Efendi irsâl olunup oldahi Medîne-i Konya'da Bordabaşı Mahallesi sâkinelerinden iken bundan akdem müteveffiyeye olan Cemile bint-i es-Seyyid Mehmed'in menziline varup zeyli vesîkada muharrerü'l-esâmî müslimîn muvâcehesinde akdi meclis-i şer'-i nebevî eyledikte zikri âti vesâyayı tenfize vasiyyi muhtarlık iddia eden işbu rafî'u'l-vesîka es-Seyyid Ahmed bin Hacı Mehmed nâm kimesne meclis-i mâkudu mezkûrda müteveffiyeye-i mezbûrenin hasran vârisi li-ebeveyn er karındaşı olan gâib ani'l-beled es-Seyyid Mehmed bin es-Seyyid Mehmed tarafından bâ-hüccet-i şer'îye kayyım ve vasî nasb olunup terikesine vâzî'u'l-yed olan Salih Beşe bin Hacı Mehmed nâm kimesne mahzarında üzerine da'vâ ve takrîr-i kelâm edüp müteveffiyeye-i mezbûre Cemile Hâtun hâli hayâtında ve kemali akıl ve sıhhatinde târîh-i kitâbdan on bir gün mukaddem huzuru müsliminde bana kitab edüp biemrillâhi teâla vefâtımdan sonra bi'l-cümle malımın sülüsü ifrâz ve sülüsü mezkûrdan evvela techîz ve tekfîn ve ıskât-ı salât ve keffârat-ı savm ve yemînim görüldükten sonra bâkisinden 30 kuruş mahalleyi mezbûrun malı avârız vakfına ve on kuruşu mahalleyi mezbûrede vâki' mescidi şerif mihrâbı ve vakfına ve beş kuruş mescidi mezkûrun çerâğ akçesi vakfına zamm olunup ve beş kuruşu dahî muhtara ve beş kuruş nâzıra verilmesi ve vesâyâyı mezbûreyi tenfize beni vasi-i muhtâr ve Seyyid Salih bin Hasanı nâzır nasb ve ta'yîn edüp musırraten 'alâ isâihâ fevt olmağla su'âl olunup terikesinin sülüsü bana alıverilmek matlûbumdur dedikte gıbbe's-su'âl ve akîbe'l-inkâr vasiyyi merkûmun müdde'âsını beyyine talep olundukda udül-i ahrâr-ı ricâl-i müsliminden es-Seyyid salih bin es-Seyyid İbrahim ve Ali bin Mehmed nâm kimesneler li-ecli's-şehâde meclis-i ma'kûd-ı mezkûrda hâzîrân olup eserü'l-istişhâd fi'l-hakîka müteveffiyeye-i mezbûre hâli hayâtında ve kemâli akıl ve sıhhatinde târîh-i kitâbdan on bir gün mukaddem bizim huzûrumuzda merkûm Seyyid Mehmede hitab edüp eğer ben bi emrillâhi teala müteveffiyeye olur isem bi'l-cümle malımın sülüsü ifraz olunup sülüsü mezkûrdan evvela techiz ve tekfîn ve ıskât-ı salat ve keffârat-ı savm ve yemînim görüldükden sonra 30 kuruş mahalleyi mezbûrenin malı avarız vakfına ve on kuruşu mescidi şerif mihrabı vakfına ve beş kuruş mescidi mezkûr çerâğı akçesi vakfına zamm olunup ve beş kuruş vasiyyi muhtara ve beş kuruş nâzır merkûma verile deyu vasiyyet ve tenfizime merkûm es-Seyyid Ahmed bin vasiyyi muhtâr es-Seyyid Salih nâm kimesneyi nâzır nasb ve ta'yîn edüp musırraten 'alâ isâihâ fevt olmuştur bizler bu husûsa bu veche üzere şahidiz şehâdet dahî ederiz deyu her biri edâ-i şehâdeti şer'îye eylediklerinde ba'de't-ta'dîl ve't-tezkiye şehâdetleri makbûle olmağın mücibince ba'de'l-hüküm terikeyi müteveffiyeye-i mezbûrenin sülüsünü vasiyyi merkûm es-Seyyid Ahmed'e teslimine gâib merkûmun terikesine vâzî'u'l-yed olan kayyım mezbûr Salih Beşe'ye tenbiye eylediğine Mevlana merkûm mahallinde ketb ve tahrir ve maan bas olunan ümenâyı şer'le meclis-i şer'e gelüp 'alâ vukû'ihî inhâ ve takrir eylemeğın mâ vakâ'a bi't-taleb ketb olundu. 05 Muharrem 1179 (24 Haziran 1765)

davalarında vasiyet bırakanlar arasında kadın da erkek de bulunmaktadır. İnkâr eden vârisler arasında da aynı şekilde kadın ve erkek görülmektedir. Sicillerde vasiyet bırakanların vasiyet bıraktırkenki niyetlerini anlamak mümkün değildir. Sicillerde yer alan vasiyet davalarında insanlara vasiyet bırakmaktan ziyade ibadet borcu ve hayır amaçlı vasiyetler bulunmaktadır. İnsanlara yapılan vasiyet daha azdır. Bu sebeple iyi niyetli yapılan vasiyetler olduğu izlenimini vermektedir.

IV. KONYA ŞER'İYYE SİCİLLERİNDE MEHİR SEBEBİYLE KADININ MİRAS HAKKINA TESİR EDEN DURUMLAR

İslam hukukunda kocanın karısına mâli açıdan üç sorumluluğu bulunmaktadır. Mehir bu sorumluluklardan biridir.⁵⁹⁶ Evlilik akdi öncesinde, esnasında veya sonrasında tarafların mehri kararlaştırıp kararlaştırmamaları, mehri peşin ödeme veya sonrası için taahhüd etme bakımından gruplandırıldığı görülür. Öncesinde veya nikah esnasında mehrin belirlenmesine mehr-i müsemma denir. Mehr-i müsemma mehr-i muaccel ve müeccel olarak ikiye ayrılmaktadır.⁵⁹⁷

Mehir; evlenirken nikâh esnasında erkeğin kadına verdiği veya vermeye söz verdiği bir miktar maldır. Fukahânın çoğunluğuna göre mal olabilecek her şey mehir olabileceği gibi menfaatler de mehir olabilmektedir. Mehir peşin olarak ödenebilmekle birlikte daha sonra da ödenebilmektedir.⁵⁹⁸ Ödenmesi nikâhın sonrasına bırakılan mehre mehr-i müeccel denir. Mehr-i müeccelin ödenmesi boşanma sırasında veya taraflardan herhangi birinin vefatı ile de gerçekleşebilmektedir.⁵⁹⁹ Araştırılan dönemde Konya Şer'îyye Sicilleri'nde müsemma şeklinde ifade edilenlerin genelde mehr-i müeccel olduğuna rastlanmıştır.⁶⁰⁰

Evlilik akdi esnasında peşin ödenen mehre mehr-i muaccel adı verilir.⁶⁰¹ Şer'îyye sicillerinde kadının miras ile ilgili davalarına mehr-i muaccelin de konu olduğu görülmekle birlikte mehr-i müeccel kadar sıklıkla karşılaşılmamaktadır. Mehr-i muaccel kişinin hayatında yaşarken aldığı, faydalandığı veya mülküne geçirdiği mehir olması nedeniyle miras davalarında sıklıkla adı zikredilmediği görülmektedir.

⁵⁹⁶ Hasan Çalışkan, *Hanımlara İlmihal*, Konya: Serhat Kitabevi, 2005, s. 323; Hüseyin Tekin Gökmenoğlu, "İslam Hukukunda Mehir", *Mehir Dergisi*, 1998, sy. 2, s. 23.

⁵⁹⁷ Cin, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, s. 217.

⁵⁹⁸ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, c. 1, s. 282-284; Aydın, *İslam - Osmanlı Aile Hukuku*, s. 103; a.mlf., "Mehir", *DİA*, XXVIII, 389.

⁵⁹⁹ Bardakoğlu, "Aile Hayatı", s. 219; İmber, "Women, Marriage and Property", s. 98.

⁶⁰⁰ KŞS 64 / 104-1, 20 Zî'l-ka'de 1200 (14 Eylül 1786).

⁶⁰¹ Aydın "Mehir", *DİA*, XXVIII, 390; İmber, "Women, Marriage and Property", s. 98.

Evlilik akdi esnasında veya öncesinde herhangi bir miktar üzerinde konuşulmamış olsa bile kadının benzerlerine verilen mehir miktarı hakkı bulunmaktadır. Nikah esnasında belirtilmeyen kadınların benzer şart ve durumdaki kadınlara ödenen miktarı almaya hakları vardır. Bu tür mehre mehr-i misil adı verilmektedir.⁶⁰²

Mehir miktarı Hanefilere göre en az 10 dirhem gümüş değerinde olabilmektedir. Mehir için alt sınır mezhepler tarafından belirlenmişken üst sınır belirtilmemiştir. Bununla birlikte kızın ve ailesinin evliliği zorlaştıracak mehir talepleri de tavsiye edilmez. Hz. Ömer'in mehrin üst sınırını belirlemek için bir çabası olacakken Kureyşli bir kadının Hz. Ömer'e Nisa Suresinin 20. Ayetini hatırlatması nedeniyle bu üst sınırı belirleme yönündeki girişiminden vazgeçmesini örnek olarak zikretmek yerinde olur.⁶⁰³ Nisa Suresi yirminci ayette Allah-u Teâlâ "*Eğer bir kadını bırakıp yerine başka bir kadın almak isterseniz ne kadar çok olursa olsun birincisine verdiğiniz hiçbir şeyi geri almayın*"⁶⁰⁴ ayeti kadınların mehir konusundaki mülkiyet hakkının korunmasının gerekliliği açısından dikkate alınmalıdır. Bu sebeple nikâh esnasında veya öncesinde koca, belirlenen mehri kadına vermeli ve mehir hakkını kadının kendisi bağışlamadıkça ve kullanımına izin vermedikçe almamalıdır.

Hanefi, Şafî ve Hanbelî mezheplerinde mehir nikâh akdinin hükümleri içerisindedir. Mehrin baştan konuşulmamasının nikâh akdine bir zararı olmamaktadır. Maliki Mezhebinde ise mehir nikâh akdinin sıhhat şartıdır. Dolayısıyla mehrin nikâh öncesinde konuşulmaması nikâhın butlânına sebebiyet verir. Butlan nisbi yani tarafların iradesiyle giderilebilecek bir durum arz etmektedir. Kadınların mehir hakkının korunmaya çalışılması bakımından zikre değerlidir. Maliki mezhebinde mehir 3 dirhemden az olursa veya görünüşte bir mehirden bahsediliyorsa, mehrin ödenmesi için uzun bir süre (100 sene gibi) öngörülmesi veya vaat edilen mehrin ödenmesi için zaman belirtilmemesi ile, tarafların mehir vermemek ve almamak üzere anlaşmaları ile, mehir İslam'da kullanılması haram olarak bilinen bir şeyse, ve şıgar evliliği mevzubahis olduğu durumlarda evlenme fasit olur. Şıgar evliliği, tarafların mehir

⁶⁰² Aydın "Mehir", *DİA*, XXVIII, 390; Cin, *İslam ve Osmanlı Aile Hukukunda Evlenme*, s. 217-223.

⁶⁰³ Aydın "Mehir", *DİA*, XXVIII, 390.

⁶⁰⁴ Nisa Suresi, 4/20.

ödemeksizin mehrin karşılığı birbirlerine kız kardeş veya kızlarını vermeleridir. Bu durumda taraflar evlenmeyi zifaf meydana gelmedikçe feshedebilirler. Zifafın olması evlenmeyi muteber hale getirmektedir.⁶⁰⁵ Zifafın olması ve sonrasında evliliğin batıl kabul edilmesi kadının menfaatine aykırı bir durum olması nedeniyle Mâlikiler zifaftan sonra mehri konuşulmamışsa mehr-i misile hak kazandığı görüşünü benimsemişlerdir.⁶⁰⁶ Maliki Mezhebinde kadının mehrini alabilmesi konusunda aldığı bu tedbirler önemlidir. Maliki Mezhebi aldığı önlemlerle adeta “mehr vermeme şartıyla” evlenmeyi engellemek istemektedir.⁶⁰⁷ Çünkü mehr konusunda zikredilenler evlenen kadına mehr vermek istemeyenlerin nikahtan önce gösterdikleri çaba ve teşebbüslerden bazıları olduğu görülmektedir.

İslam hukukunda mehr emredildiği gibi uygulandığında kadının evliliğe ısınmasını ve mâli anlamda güçlenmesini sağladığı açıktır. Mehr, kocanın tek taraflı irade beyanıyla boşama yetkisini kötüye kullanmasına engeldir. Çünkü ödenmemiş mehrleri ödeme zorunluluğu ortaya çıkar. Aynı zamanda böyle bir boşanma gerçekleştiğinde kadının elindeki mehr, kendisine madden güçlü hissetmesine ve geçimini sağlamasına bir süreliğine yardımcı olmaktadır.⁶⁰⁸ Bununla birlikte mehr, koca vefat ettiği zaman kadının kocadan alacağı miras payının az olması, daha çok çocukların pay alması nedeniyle kadının mal varlığını çoğaltmakta ve kadını maddi anlamda desteklemektedir.⁶⁰⁹

Muhâlaa; kadının talak hakkının olmadığı ve kocanın boşanmaya yanaşmadığı durumlarda boşanmak isteyen kadının belli bir bedel vermesi karşılığında karşılıklı rıza ile anlaşarak boşanmalarıdır.⁶¹⁰ Kocasından boşanmak isteyen kadınların ellerinde bulunan veya ellerinde bulunmayıp kocalarının ödemekle yükümlü oldukları mehr-i

⁶⁰⁵ Cin, *İslam ve Osmanlı Aile Hukukunda Evlenme*, s. 157-158.

⁶⁰⁶ Cin, *İslam ve Osmanlı Aile Hukukunda Evlenme*, s. 212-213.

⁶⁰⁷ Mehmet Ali Yargı, “Günümüzdeki Mehr Uygulamaları ve İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 8, 2006, s. 259-270, s. 261.

⁶⁰⁸ Yargı, “Günümüzdeki Mehr Uygulamaları”, s. 264. Boşanma sonrası kadının mehrini istemesi ile ilgili örnek için bkz. KŞS 58 / 136-2, 15 Receb 1179 (28 Aralık 1765); KŞS 65 / 39-2, 11 Cemâziye'l-ülâ 1202 (18 şubat 1788).

⁶⁰⁹ Suraya Faroqhi, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005, s.126.

⁶¹⁰ Fahrettin Atar, “Muhâlea”, *DİA*, XXX, 399-402; Menderes Gürkan, “İslam Aile Hukukunda Karıya Tanınan Boşama Yetkisi: Tefvîzü't-Talâk”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 18, 2011, s. 275-310, s. 277.

müeccellerinden vazgeçmek suretiyle kocasından muhâlaa yoluyla boşanabilmektedirler. Konya Şer'iyeye Sicillerinde bu tür muhâlaa örnekleri bulunmaktadır.⁶¹¹

Terikede ölenin techiz ve tekfininden sonra borçları sıralanır. Mehir borcu ve nafaka borcu varsa ödenir.⁶¹² Bu konu ile ilgili bir ferman mehir borcunun ve terikedeki borçların ödenmesi devlet tarafından tembih edilmektedir. Sultanhanı Ağası demekle bilinen Süleyman Ağa öldürüldükten sonra terikesi borçları ve karısının mehrinin teslim edilmesi ve hamile olması nedeniyle bir oğlan hissesi ayrılması ve diğer vârisleri varsa dağıtılması gerektiği ifade edilmekte ama hala gerekenlerin yapılmadığı ve mehrin verilmesi borçları varsa ödenmesi, vereseyle haklarının verilmesi emredilmektedir.⁶¹³ Mehrin terike üzerinde işlem sırasının görüldüğü bir dava örneği şu şekildedir. Vârisler, ölenin karısı ve anabababir erkek ve kız kardeşi olduğu bir davada Hâcî Ali bin Mustafa vasiyyi muhtar olan kişidir. Ölenin ilk olarak seksen kuruş borcu verilir. Daha sonra 40 kuruş karısı Fâtımâ Hâtun'a mehri müecceli ve hissesi verilir. Sonrasında otuz kuruş li-ebeveyn karındaşları Abdullah ve Şerîfe'ye birlikte verilir. Dava kız ve erkek kardeş tarafından birlikte açılmıştır. Anabir kardeşler hisselerini almışlar.⁶¹⁴

Geçmişte ve günümüzde kadınların mehir hakkını tamamen alma, mehrini eli altında tutabilme ve kimseye danışmadan kullanabilme konusunda olumsuzluk yaşadığı bir gerçektir.⁶¹⁵ Mehr tamamen kadına ait mal varlığı olduğu için vefat ettiği zaman kadının terikesi içinde yer alır ve vârislerine hisseleri oranında verilir. Mehrin

⁶¹¹ KŞS 57 / 18-5, 12 Zî'l-ka'de 1161 (3 Kasım 1748); KŞS 62 / 75-3; KŞS 67 / 101-2; Bu konuda yazılmış bir makale için bkz. İzzet Sak, "Osmanlı Toplumunda Evliliğin Karşılıklı Anlaşma ile Sona Erdirilmesi: Muhâla'a (18. Yüzyıl Konya Şer'iyeye Sicillerine Göre)", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 15, 91-140, 204.

⁶¹² Özcan, "Muhallefât", *DİA*, XXX, 407.

⁶¹³ KŞS 57 / 154-1, Evâhir-i Cemâzi'el-âhir 1162 (Haziran 1749).

⁶¹⁴ KŞS 59 / 49-2, (1766).

⁶¹⁵ Bir kadının mehr-i muaccelinin kendisine sorulmadan satılması ile ilgili bir örnek şöyledir: Şerife, Saliha'nın huzurunda belgede sınırları belirtilen mülk bağı kuşak bahası ve mehr-i muaccellesi karşılığında kendisine verdiğini fakat haberi yokken Saliha'nın oğlu Seyyid Ahmed'e sattığını ifade etmektedir. Aralarında tartışma olur. Aralarına sulhçüler girer. Birbirlerinin zimmetlerini ibrâ ederler (KŞS 65 / 57-1). KŞS 65 / 30-1'de kayıtlı bir başka dava iki kadın vâris arasında geçer. Bu vârisler ölenin kızı ile ölenin karısı Havva Hatun'dur. Babasından kalan terikedeki malı talep eden kız ve bu talep edilen malın (evin) kendisinin mehr-i muacceli olduğunu söyleyen karısı davalışırlar. Havva Hatun, mehr-i muacceli olduğunu ispatlayamaz ve Havva bu evde kızın hakkı olmadığını bu evin ölmeden önce karısına mehr-i muaccellesi karşılığında babasının verdiğini söylese de ispatlayamaz. Havva Hatun muârazadan men edilir.

kadının malı olarak öldükten sonra terike haline gelmesi ve vârislerine geçmesi gerekliliği insanlar tarafından hatta kadınların bizatihi kendilerinin farkında olması gereken bir durumdur. Sicillerde bazı belgelerde de bu durum açıkça görülmektedir. Bir kadın vefat ettiğinde vârisleri terikeyi elinde bulunduran yakınından kadının mehrini istemektedir. Çünkü mehir kadının bizâtihi kendisine aittir ve ölünce kadının vârislerine intikal eder. Mehir borcunu vermek zorunda olan kocası da vârisler içerisinde yer almaktadır.⁶¹⁶ Koca irsen kendisine düşen hakkı alıp diğerlerine kalanı verebilir. Aynı zamanda koca öldüğünde zimmetinde karısına ait mehir-i müeccel bulunuyorsa kadının, bu mehri terikedeki hissesinden ayrı olarak öncelikle almaya hakkı vardır.⁶¹⁷

Mehir konusunda kadın hayattayken dilediği gibi kullanma özgürlüğü bulunmakta birlikte, kadınların mehrini nasıl tasarruf ettiği ile ilgili bilgilere incelenen dönemdeki sicillerde rastlanmamaktadır. Bu dönemde mehir ile ilgili uygulamalara bakıldığında kadının mehrini kocasına hibe ettiği bir belge görülmektedir.⁶¹⁸

Osmanlı'da mehir konusunda ortaya çıkan anlaşmazlıklarda mahkemeler mehrin üst sınırını yalnız yeniçeriler için belirlemiş ve bu üst sınır üzerindeki mehir taleplerini dikkate almamıştır. Osmanlı Devleti yeniçerilerin evliliklerinde mehrin üst sınırı olarak hiç evlenmemiş bir kadınla evlenirse 1000, dul bir kadınla evlenirse 600 akçe olarak belirlemiştir. 19. yüzyılda bütün evlenecekler için mehrin üst sınırı belirlenmiştir. Evlenecek olanlar dört gruba ayrılmış ve ödenecek mehirler tayin edilmiştir. Belirlenen mehirlerin alınıp alınmadığı ise araştırmaya değer bir konudur.⁶¹⁹ Araştırılan dönemde görülen en yüksek mehir miktarı tespit edebildiğimiz kadarıyla 400 kuruştur.⁶²⁰ 200 kuruş⁶²¹ örneği de bulunmakla birlikte genelde 30 kuruş⁶²² veya otuz kuruşa yakın mehir miktarı görülmektedir.

⁶¹⁶ Vefat eden kadının vârislerinin kocadan mehir talebine örnek için bkz. KŞS 58 / 98-4, 22 Zî'l-hicce 1178 (12 Haziran 1765).

⁶¹⁷ Gökmenoğlu, "İslam Hukukunda Mehir", s. 24. KŞS 64 / 37-1'de yer alan belgede ölenin karısı dörtte bir hissesi ve mehir-i müeccelini almaktadır. Diğer vârislerin zimmetini ibrâ etmektedir.

⁶¹⁸ KŞS 58 / 98-4, 22 Zî'l-hicce 1178 (12 Haziran 1765).

⁶¹⁹ Aydın "Mehir", *DİA*, XXVIII, 390.

⁶²⁰ KŞS 57 / 106-3, 16 Recep 1162 (2 Temmuz 1749).

⁶²¹ KŞS 57 / 135-1, 25 Şevvâl 1162 (8 Ekim 1749).

⁶²² KŞS 57 / 139-4, Ğurre-i Cemâziye'l-evvel 1162 (19 Nisan 1749); KŞS 58 / 98-4, 22 Zî'l-hicce 1178 (12 Haziran 1765); KŞS 62 / 69-1, 25 Safer 1189 (27 Nisan 1775).

İslam hukukunda muvâzaa konusu mehirde de bulunmaktadır. Nikah akdinden önce taraflar kendi aralarında mütevazı bir mehir takdir ederken nikah esnasında yüksek bir mehir üzerine anlaşmış gibi yaparlar. Gerek erkek gerekse kadın için övünülecek bir durum olarak değerlendirildiği için böyle yaptıkları düşünülebilir. Erkek için cömertliği kadın içinse değerinin yüksekliği mevzubahistir. Taraflar arasında sonradan çıkabilecek ihtilaf durumunda Hanefî Mezhebine göre muvâzaa ispat edilemezse ve karı koca itiraf etmezse alenen söylenen mehir geçerli olur.⁶²³

Sicillerde mehir ile ilgili ihtilafların karı ile kocanın herhangi birinin ölümü ile kalan eşin vârisler ile arasında veya her ikisinin ölümü ile vârisler arasında yaşandığı görülmektedir.⁶²⁴ Mehir kadının evlilik nedeniyle kazanmış olduğu bir hak olması nedeniyle koca eğer hayattayken karısına mehrini vermemiş ise kocanın ölümünden sonra terikeden alma hakkı bulunmaktadır. Bu durum mehir hakkını terikeden alacak kadın ile diğer vârisler arasında dava nedeni olmaktadır. Konya Şer'iyeye Sicili 1750-1800 yılları arasında yer alan bir örnekte yirmi sene önce vefat eden Mehmed bin Süleyman'ın vârisleri karısı Ümmühânî, büyük öz oğulları Hüseyin ve Mustafa ve büyük kızı Fâtıma'dır. Mustafa annesi ve kardeşleri huzurunda terikeden belgede zikredilen mallardan irsen hakkını talep etmektedir. Mustafa mahkemede hakkını talep ettiğinde vermekte sorun çıkardıklarını ifade etmektedir. Ölenin karısı Ümmühani, oğlu Mustafa'ya belgede belirttiği mallardan başka ölen babasının terikesinden bir şey bulunmadığını bu mallarında kocasından alacağı olan 30 kuruş mehir hakkı olması nedeniyle kendisi aldığı oğlu Mustafa'nın ayrıca kendisine 40 kuruş borcu olduğunu ifade etmektedir. Mustafa kabul ve itiraf eder. Mustafa'ya Ümmühani'ye borcunu ödemesi tenbih edilir.⁶²⁵ Görüldüğü üzere ölenin karısı ve ölenin oğlu yirmi yıl önce

⁶²³ Cin, *İslam ve Osmanlı Aile Hukukunda Evlenme*, s. 225.

⁶²⁴ Şükrü Şirin, *İslam Hukukunda Mehir Davaları*, *Marife*, Kış 2015, 15/2, ss. 298-319, s. 305.

⁶²⁵ KŞS 67 / 110-4. Belgenin transkripsiyonu şu şekildedir: Medîne-i Konya'da Muhtar Mahallesinden olup târih-i kitâbdan yirmi sene mukaddem fevt olan Mehmed bin Süleymanın verâseti zevce-i menkûhası Ümmühânî bint-i Hüseyin ile sulbî kebir oğulları Hüseyin ve Mustafa ve sulbiye kebir kızı Fâtıma'ya münhasıra olduğu lede's-şer'i'l-enver zâhir ve mütehakkık olduktan sonra verese-i mezbûrûndan merkûm Mustafa nâm kimesne meclis-i şer'de inâsı ve karındaşları bâ'isü'l-kitâb Ümmühânî ve Hüseyin ve Fâtıma mahzarlarında üzerlerine da'vâ ve takrîr-i kelâm edip babamız müteveffânın emlakı terikesinde olup mahalle-i mezbûrede vâki' lede'l-ahâlî ma'lûmu'l-hudûd yirmi kuruş kıymetli bir kıt'a menzil ve medîne-i mezbûre hâricinde Sahra yöresinde elli kuruş kıymetli bir kıt'a bağ ile yirmi kuruş kıymetli bir re's inek, dükkân ve altı kuruş kıymetli bir re's merkeb ve on kuruş kıymetli bir re's tosun ve diğer tâne ve on kuruş kıymetli nühas ve dört kuruş kıymetli bir mamul kilim verese-i mezbûrûn vaz'u'l-yed olmalarıyla hisse-i irsiyyemi aldım kendülerden talep eylediğimde vermede teallül ve muhâlefet ederler su'âl olunup alıverilmek bi'l-verâse matlûbumdur dedikte gibbe's-

yakınlarının ölmesine rağmen terikedeyen yer alan mehir hakkı nedeniyle sonradan davalasabilmektedirler. Terikedeyen mehir olarak alınan meblağın, mehir olduğunun bilinmemesi de anlaşmazlık yaşanmasına neden olabilir. Mehir olduğu söylenmediği zaman haksız olarak hisseden fazla almış gibi görünmektedir. Bu sebeple mehir konusunda vârislere terike dağıtımında veya herkes hayattayken bilgi verilmelidir. Böylece yanlış anlamaların, tartışma ve küskünlüklerin önüne geçilmiş olur.⁶²⁶ Konya Şer'iyeye Sicillerinde hakkı olan mehri ve irsen hissesini alma konusunda vârislerle sulh yoluyla anlaşma örnekleri de bulunmaktadır.⁶²⁷

Sicillerde ölen kadınların vârislerinin, kadının terikesinden mehr-i müccel haklarını istedikleri görülmektedir.⁶²⁸ Bazı davalarda yıllar sonra bile bu taleplerin geldiği görülmektedir. Örnek davalardan birinde es-Seyyid Mehmed Emin, Halil bin Hacı Mustafa Efendi ile dava halindedir. Davadan anlaşıldığına göre davalı olan taraflar bababir kardeşlerdir. Baba Hacı Mustafa Efendi on beş sene önce vefat eder. Vârisleri zevceleri Şerife Saliha bint-i es-Seyyid Mehmed Efendi ve Şerife Emine bint-i es-Seyyid İbrahim ve Fâtıma bint-i Abdurrahman isimli hatunlar ile öz büyük kızını Hatice ve öz büyük oğulları es-Seyyid Mehmed ve es-Seyyid Süleyman ve Halil ve

su'âl mezbûre Ümmühanî cevâbında merkûm Mustafa'nın babası müteveffâyı merkûmun emlâkı terikesinden olup mahalle-i mezbûrede vâki' yirmi kuruş kıymetli bir kıt'a menzil ile on kuruş kıymetli nühas ve dört kuruş kıymetli müsta'mel kilimden mâadâ terikesi olmayıp ve benim dahî zevcem müteveffâ zimmetinde otuz kuruş mehri müccel hakkım ile mukâbelesinde zikr olunan menzil ile on vukiyye nühası bana defî ve teslîm ve ben dahî ahz ve kabz edip ve mârru'l-beyân bağ ve hayvânât benim kendü malım olup ve oğlum Mustafada dahî ciheti karz şer'iden kırk kuruş alacak hakkım olmağla taleb ederim deyû def'le mukâbele edeceği gıbbe'l-istintâk ve'l-ikrâr ber mücebi ikrâra ve itirâfa meblağ-ı mezbûr kırk kuruştan beş kuruş müteveffâ ve beş kuruş icraâtı için tenzil ve bâki otuz kuruş mezbûre Ümmühanîye Hâtun'a edâya ve teslime merkûm Mustafaya tenbiye birle mâ vaka'a bi't-taleb ketb olundu. 6 Şevvâl 1212 (24 Mart 1798).

⁶²⁶ Sicilde geçen belgelerde terikedeyen kalan mehir hakkının verilmesi gerektiği konusunda herkesin bilgi sahibi olduğu ve gerçekten ispat edilirse bu hakkın hak sahiplerine verilmesi gerektiği herkes tarafından bilinmektedir. İlgili sicilde geçen bir örnekte vekili ile davaya katılan ölenin karısı Şerife Havva, diğer varislerden biri olan ölenin ana baba bir kardeşi Molla Salih'ten mehr-i mücceli olan 30 kuruşu talep etmektedir. Molla Salih mehri verir. Bu konuda tartışma yaşanmamaktadır. Sonra ölenin kendisine borcu olduğunu iddia eden Şerife Havva ile Molla Salih arasında çok tartışma olur. Aralarına giren muslihun ile Şerife Havva 10 kuruş almakta ve zimmetlerini ibrâ etmektedirler (KŞS 62 / 69-1).

⁶²⁷ Ölenin karısı Seyyide Şerife, mehr-i mücceli ve rubu hissesi mukâbelesinde vârislerden ölenin baba bir kız kardeşi Ayşe ile anlaşmış ve tehâric yoluyla hissesi ve mehr-i mücceli karşılığında 200 kuruş alarak zimmetini ibrâ etmiştir (KŞS 64 / 39-4). Bir davada üvey oğlu Ömer ile davalasayan anne yer almaktadır. Terikedeyen mallar ve mehir ile ilgili aralarında sulh yapılmakta ve birbirlerinin zimmetlerini ibrâ etmekte [KŞS 66 / 18-1, 17 Şevvâl 1207 (28 Mayıs 1793)] Terikedeyen mehr-i müccelini alan ve hisseyi irsiyyesini de tehâricü şer'î ile alan kadın diğer vârislerin zimmetini ibrâ etmektedir (KŞS 60 / 39-1).

⁶²⁸ Mesela bir davada fevt olan annesinin mehrini yıllar sonra isteyen oğul, çok yıl geçmesi ve kocanın mehrin zimmetinde bir borç olmadığına yemini nedeniyle davadan men edilmektedir (KŞS 58 / 35-3).

İbrahim'dir. es-Seyyid Halil'in üvey vâlidesi Emine bint-i İbrahim babasının terikesinden vârislere intikal eden haklarını vermeden vefat etmiştir. Emine'nin terikesinin kendisine ve kardeşi es-Seyyid Hüseyin'e kaldığını ve malın kassam defterinde 2051 bir kuruşa ulaştığını, kassam defterinde söylenen annesi Emine'nin 60 kuruş mehrini talep etmektedir. Halil bin Hacı Mustafa Efendi, iddia edilen mehr-i müeccelin babası hayattayken üvey vâlidesine verildiğini ve şahitler olduğunu birbirlerinin zimmetini ibrâ ettiklerini ifade etmektedir. Mahkeme iddia sahibi es-Seyyid Mehmed Emin'i davadan men eder. Davada bababir kardeşlerin anneleri farklıdır. Öz annesinin mehir hakkını terikeyi elinde bulunduran kişiden ister ama anne mehrini yaşarken almıştır. Bu sebeple oğul davadan men edilmiştir.⁶²⁹

⁶²⁹ KŞS 67 / 17-1. Belgenin transkripsiyonu şu şekildedir: Medîne-i Konya'da Nehri Kâfur Mahallesinde Keçeci Cemaati sâkinlerinden es-Seyyid Mehmed Emin nâm kimesne meclis-i hatîri lâzımı't-tevkîrde işbu râfî'u'l-kitâb Halil bin Hacı Mustafa Efendi mahzarında üzerine da'vâ ve takrîr-i kelâm edip merkûmun babası Hacı Mustafa Efendi târih-i kitâbtan on beş sene mukaddem tarîk-i hacda Mizrib nâm mahalde fevt; müteveffâ-yı merkûmun verâseti Sinan Perakende Mahallesinde sâkineyn zevceleri Şerife Saliha bint-i es-Seyyid Mehmed Efendi ve Şerife Emine bint-i es-Seyyid İbrahim ve Fâtıma bint-i Abdurrahman nâm hâtonlar ile sulbiye kebîre kızı Hatice ve sulbi kebîr oğulları es-Seyyid Mehmed ve es-Seyyid Süleyman ve Halil ve İbrahim nâm karındaşlara münhasıra olduğu lede's-şer'î'l-enver zâhir ve mütehakkak olduktan sonra merkûm es-Seyyid Halil'in üvey vâlidesi Emine bint-i İbrahim nâm Hâton babası müteveffâ-yı merkûm terikesinden irsen isâbet eden ve intikâl eden mâl-ı mevrûsunu vereselere edâ ve teslim etmeksizin hâla mezbûre Emine nâm Hâton dahî fevt olup terikesi benim ile karındaşım gâib 'ani'l-beled es-Seyyid Hüseyin nâm kimesneye münhasıra olmağın müteveffâ-yı merkûm el-Hâc Mustafa Efendi'nin emlakından ve terikesinden bağ ve mülk ve tarla ve ağnâm ve sâir terikesi ber müceb-i mümzâ kassâm defteri mantûkunca ikibin elli bir kuruşa bâliğ olmağla ber müceb-i defter-i kassâm hakkıyla altmış kuruş mehr-i müeccelesi talep eylediğimde edâda teallül ve muhâlefet eder su'âl olunup hisseyi mevrûsum alıverilmek matlûbumdur dedikte gıbbe's-suâl merkûm Halil cevâbında üvey vâlidem merkûmeye babam müteveffâ-yı merkûm terikesinden ber müceb-i defter-i kassâm hakkıyla altmış kuruş mehr-i müeccelesi hâli hayatında kendüye edâ ve teslim edip oldahî benim ile sâir vereselerin zimmetlerini ibrâ-yı 'âmm ile ibrâ ve istîfâ-yı hak eylemiştir deyû ba'de'd-def'i ve gıbbe'l-istintâk ve'l-inkâr dâfi'u merkûm Halil nâm kimesnede def-i meşrûhunu mübeyyin beyyine talep olundukta şuhûd-u udûlden İbrahim bin Mehmed ve kuyu kuran el-Hâc Halil Ağa nâm şâhidîn-i âdilîn şehâdetleriyle ber-nehc-i şer'î isbât ve beyân etmekle mücibiyle müddei merkûm Mehmed Emin Halil nâm kimesneden irs-i şer'î mutâlebesiyle bu vechi's-şer'î muârazası men' bir le mâ vaka'a bi't-taleb ketb olundu. 26 Receb 1210 (5 Şubat 1796). KŞS 66 / 23-3'te yer alan bir başka örnek özetle şöyledir: Ölen bir kadının vârisleri kocası ile anası arasında dava gerçekleşmektedir. Ölenin anası, ölenin kocasının mehr-i muaccel ve müeccelini ve terikeden hakkını aldığı ispat etmektedir. Kocanın terikeden hak iddiası asılsız çıkmıştır. KŞS 63 / 29-4'te yer alan bir başka dava ise şöyledir: Ölenin karısı Hûri'nin mehrini almak için ölenin kızı ile davalâşarak mehri olduğunu söylemesi ve kızı Kezban'ın muârazadan men'i anlatılmaktadır.

Bazı mehir ile ilgili belgeler mehrin alınması ve diğer vârislerin zimmetini ibrâ etmek şeklinde geçmektedir.⁶³⁰ Bazı mehir belgelerinde ise mehrini hayattayken kocalarından alan kadınlardan bahsedilmektedir.⁶³¹

Mehrin miktarı, hayattayken alınıp alınmadığı gibi meselelerin belgelerde taraflar arasında suistimal edildiği görülmektedir.⁶³² Mehir hakkı konusunda taraflar şeffaf olmalı, suistimal etmemeli, her iki tarafın da zarar görmemesi konusunda mehrin yazılması ve bu anlaşmaya mehir hakkını alan ve veren tarafın sonradan mehrin konusunda yaşanan gelişmelerin yazılması uygun görünmektedir. Mehrin suistimale açık olduğunu gösteren bir davada koca vefat eder; vârisler içerisinde karısı İsmihan ve ölenin iki kızı vardır. Kızlarından birinin damadı vekilliğinde, İsmihan'ın kendisine ölenin yaşadığı evi bir ay önce sattığını ve bu satışı beyandan acz ettiğini bu meblağ karşılığında ölenin terikesinden belgede belirtilen malları aldığını ve hatta mehr-i müecceli için 15 kuruş ve bazı mallar aldığını ve tehârûc yoluyla terikeden ayrıldığını zimmetlerini ibrâ ettiğini ifade etmekte buna rağmen tekrar kısmet istediğini belirtmektedirler. Şahitler bu olayı doğrular ve İsmihan bu isteğinden men edilir.⁶³³ Mehir hakkı konusunda alan tarafın ispat etmek zorunda kaldığı bir davada karısının mehr-i muacceli olan bir köleyi hayattayken satan koca ve yerine başka bir köle alan ve yine karısına teslim eden koca bulunmaktadır. Koca ölür ve ölenin kızının vasisi olan kişi, bu kölenin, ölenin terikesindedir ve kızının hakkı vardır diye dava açmaktadır. Şahitler kölenin ölenin karısının mehr-i olması nedeniyle ölenin karısına ait olduğunu bildiriyor. Dava ölenin karısı lehine sonuçlanmaktadır.⁶³⁴

İddia ettiği mehri ispat edememe gibi bazı nedenlerle alamayan kadınlar da örneklerde yer almaktadır. Örneğin kocasından boşanan Emetullah'ın ölen eski kocasının vârislerinden yeni kocası vekilliğinde talep ettiği mehr-i müeccel talebi

⁶³⁰ KŞS 64 / 104-1, 20 Zi'l-ka'de 1200 (14 Eylül 1786); KŞS 64 / 100-2, 27 Ramazân 1200 (24 Temmuz 1786); KŞS 63 / 49-2, 09 Cemâziye'l-evvel 1193 (25 Mayıs 1779); KŞS 61 / 76-1, (1773); KŞS 61 / 30-2, 23 Rebî'ü'l-âhir 1186 (24 Temmuz 1772); KŞS 57 / 106-3, 16 Recep 1162 (2 Temmuz 1749).

⁶³¹ KŞS 66 / 45-4, (1794); KŞS 66 / 18-4, 2 Cemâziye'l-evvel 1180 (6 Ekim 1766); KŞS 57 / 104-1, 3 Rebî'ü'l-evvel 1162 (21 Şubat 1749); KŞS 57 / 106-3, 16 Recep 1162 (2 Temmuz 1749); KŞS 65 / 48-1, 3 Cemâziye'l-âhir 1202 (11 Mart 1788).

⁶³² KŞS 58 / 123-1, 17 Cemâziye'l-evvel 1179 (1 Kasım 1765); KŞS 58 / 79-2, 24 Şa'bân 1178 (16 Şubat 1765); KŞS 58 / 71-1, 07 Receb 1178 (31 Aralık 1764); KŞS 57 / 135-1, 25 Şevvâl 1162 (8 Ekim 1749); KŞS 57 / 139-4, Çurre-i Cemaziye'l-evvel 1162 (19 Nisan 1749).

⁶³³ KŞS 61 / 69-3, 15 Saferu'l-hayr 1187 (8 Mayıs 1773).

⁶³⁴ KŞS 61 / 25-2, 9 Rebî'ü'l-evvel 1186 (10 Haziran 1772).

zikredilebilir. Kadın eski kocasının zimmetinde kalan mehri ispat edememiş yemine de yanaşmamıştır.⁶³⁵ Başka bir örnekte terikedeki mehr-i muaccel olduğu iddia edilen bir mal bulunmasına rağmen terike taksim edilirken ses çıkarılmamış ve ispatlanamamıştır. Küçüklerin vasisi, bu mehrin hak sahibinin almasına engel olmaktadır. Şahitler vasi lehine şahitlik etmektedirler. Mehr-i muaccel iddiasında bulunan mehri alamamaktadır.⁶³⁶

Mehir karı ile kocanın evlenmeleri ile kadının malı haline gelir ve kadının ölmesi ile terikesi haline gelir. Vârisler irsen hakları oranında kadının mal varlığında paylaşımda bulunurlar. Kocada bu vârisler içerisindedir. Bu konuyla ilgili bir davada kocaya mehirden olan hakkını vermek istemeyen vârisler görülmektedir. Şerife Aişe vefat eder. Vârisleri kocası Seyyid Hasan Çelebi ve ana baba bir kız kardeşi Seyyide Şerife'dir. Şerife Aişe'nin baba bir erkek kardeşi olan Seyyid Mehmed bin Hacı Ahmed ölenin kocasının terikedeki yer alan mehri alamayacağını; çünkü halvet ve zıfaf öncesi Seyyide Aişe'nin vefat ettiğini; dolayısıyla terikesinin kendisine ve Seyyide Şerife'ye ait olduğunu iddia etmektedir. Kocasının şahitleri ile evliliklerinin sekiz ay önce gerçekleştiğini ispat eder. Nikâhın sıhhatini ve mirasa hak sahibi olduğunu ispat eden koca sayesinde Seyyid Mehmed bin Hacı Ahmed anlaşmazlıktan men edilmiş ve terikenin vârislerden koca ile ana baba bir kız kardeşe verilmesi tembih edilmiştir.⁶³⁷

Değerlendirme

Osmanlı Konya Şer'iyeye Sicilleri 1750-1800 yılları arasında yaşanan olaylar ışığında mehrin vârisler arasında ihtilafa neden olduğu görülmektedir. Günümüzde de benzer problemler halk arasında dilden dile dolaşmakta ve mehir konusunda tarafların mağduriyeti dile getirilmektedir. Kadına peşin verilmeyen mehir olan mehr-i müeccel veya peşin verilen mehr-i muaccel, nikah esnasında yazılı halde kayıt altına alınmaması nedeniyle evlilik sonrasında boşanma veya ölüm gibi nedenlerle mehir hakkını elinde bulduranlar ve mehirden hak elde edecek olanlar için ispat etme güçlüğü yaşanmaktadır. Bu sebeple nikâh esnasında veya öncesinde mehir miktarının

⁶³⁵ KŞS 63 / 24-3, 23 Şa'bân 1192 (16 Eylül 1778).

⁶³⁶ KŞS 60 / 64-3, 15 Rebî'ü'l-âhir 1185 (28 Temmuz 1771).

⁶³⁷ KŞS 58 / 130-2, 03 Cemâziye'l-evvel 1179 (18 Ekim 1765).

yazılması ve taraflar arasında yazılı hale getirilmesi problemleri en aza indirecektir. Evlilik esnasında kadının kocasına veya bir başkasına mehirden hibe gibi mehirle ilgili değişiklikler bu belgeye sahipleri tarafından not edilmelidir. Allah'ın Bakara Suresinde taraflar arasında yapılan anlaşmaların yazılı hale getirilmesi emri tüm müslümanlar tarafından dikkate alınmalıdır. Böylece gerek boşanma durumunda gerekse vârisler arasında ölüm nedenine dayalı mehir taleplerinde taraflar arasında yaşanan problemler azalacaktır. Hibe bölümünde de geçtiği üzere kadının mehir gibi kendine ait mülkünden vârislerden birini veya birkaçını tercih ederek veya sevilmeyen vâristen mal kaçırma amaçlı mehrini bağışlaması adalete aykırı bir durum arz etmektedir. Bununla birlikte kadın tamamen kendine ait mülkü olan mehrinde dilediği tasarrufu gerçekleştirebilir. Sicillerde yer alan mehir ile ilgili belgelerde mehr-i müeccel hakkını kadının vârislerinin talep etmesi ile ilgili örneklerden kaynaklanan düşünce ile kadınların mehir hakkına sahip olsalar da kullanmadıkları, kadının vârislerinin bu mehir hakkından istifade ettikleri söylenebilir.

V. KONYA ŞER‘İYYE SİCİLLERİNDE MÜRİS MUVÂZAASI SEBEBİYLE KADININ MİRAS HAKKINA TESİR EDEN DURUMLAR

Geçmişten günümüze, mürisin ölmeden önce vârislerden mal kaçırma kastıyla bazı tasarruflarda bulunduğu bir gerçektir. Müris, gelenek ve göreneklerin etkisi, toplumsal eğilimler gibi sebeplerle müris muvâzaasına yönelmekte veya kendini yönelmek zorunda hissetmektedir. Mürisin ölümünden önce tasarrufta bulunması, erkek çocukların kız çocuklara tercih edilmesi, zayıf durumda olan vârislerin taltif edilmesi, birden fazla evlenilmiş ise son eşin beklentileri, yaşlıların yanında bulunan vârislerin baskıları gibi dış ve iç etkenler nedeniyle müris muvâzaaya yönelmektedir.⁶³⁸ Müris ölümüne yakın zamanda malını bazen bir kısmını bazense hepsini vârislerden birine veya bir kaçına bağışlar. Fakat anlaşmanın zâhirinde bağış yerine satış sözleşmesi yer almaktadır. Bağış, aralarında gizli anlaşma satış ise görünen anlaşmadır. Mürisin niyeti vârislerden birinden veya birkaçından mal kaçırmadır.⁶³⁹

Muvâzaa kişilerin asıl niyetlerini gizleyip başkalarını aldatmak amacıyla asıl niyetleri üzerine anlaşıp üçüncü tarafa farklı bir söylemle anlaşmış görünmeleri olarak tarif edilebilir. Bu tanımda üç husus bulunmaktadır. Bunlar, muvâzaada bulunan kişilerin niyetleri ile söylemleri arasında kasıtlı bir uygunsuzluk, üçüncü kişileri aldatma arzusu, muvâzaada bulunanların üçüncü kişileri aldatma konusunda işbirliği içerisinde bulunmalarıdır.⁶⁴⁰

Muvâzaa, mutlak ve nispi muvâzaa olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Mutlak muvâzaa tarafların arasında aslında hiçbir anlaşma olmadığı halde üçüncü kişilere bir anlaşma yapmış gibi görünmek için işbirliği yapmalarıdır. Yani alacaklıların isteklerinden kurtulmak isteyen kişi diğer bir kişiyle anlaşarak mallarını satmasıdır.

⁶³⁸ Zeynep Uyar Hatiboğlu, “Yargıtay İçtihatlarına Göre Muris Muvâzaasında Miras Bırakanın Asıl İradesinin Tayini”, *DÜHFD*, c. 22, sy. 36, Yıl: 2017, ss. 109-135, s. 110-111.

⁶³⁹ Hatiboğlu, “Yargıtay İçtihatlarına Göre Muris Muvâzaasında Miras Bırakanın Asıl İradesinin Tayini”, s. 111.

⁶⁴⁰ Turhan Esener, *Türk Hususî Hukukunda Muvâzaalı Muameleler*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınlarından-105, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1956, s. 7.

Aslında aralarında satım akdi yoktur. Alacaklılara malın satılmış gibi gösterilmesi yani muvâzaalı işlem bulunmaktadır.⁶⁴¹

Nispi muvâzaada kişilerin aralarında anlaştıkları meseleyi üçüncü kişilerle paylaşmayı asıl niyetlerinde olanı söylememek üzere farklı bir konuda anlaşmış görünmeleridir. Mesela hibe akdinin gerçekleşikten sonra vârislerden saklamak gibi niyetlerle üçüncü kişilere satış akdi gibi göstermeleri örnek verilebilir.⁶⁴² Nispi muvâzaada iki husus bulunmaktadır. Muvâzaalı işlem yani görünen anlaşma ve hakiki işlem yani gizli anlaşmadır. Mutlak muvâzaada yalnız görünüşte bir muamele bulunmaktadır.⁶⁴³ Anlaşmada muvâzaa varsa görünen anlaşmadaki işlemler geçersiz sayılır. Gizli anlaşmanın kanuni şartları yerine getirildiyse gizli anlaşma geçerli olur. Kanundaki şartlar anlaşmada yoksa bu yapılan gizli anlaşma da muteber değildir.⁶⁴⁴

Mûris muvâzaası İslam hukukunda *telcienin* bir türü olduğu görülmektedir. Halk arasında vârislerden mal kaçırma niyetiyle yapılan anlaşmaları anlatmak üzere Türk hukuk diline giren mûris muvâzaası şeklinde kullanılır olmuştur. Mûris muvâzaasının tariflerinden biri tez konumuz açısından mânidardır. Mûris saklı pay/mahfuz hisseli mirasçılardan olan kızlarından mal kaçırma niyetiyle tarlasını askerden gelen oğluna bağışlarken resmi işlemi gerçekleştirirken tapuda satış işlemi gibi göstermesi olarak tanımlanmaktadır. Türk hukukunda mûris muvâzaasının, muvâzaa sayılması için işlem yapılan tapuya kaydedilmiş mal varlığının olması yanında mûrisin mal kaçırma amaçlı muvâzaa yapması gerekmektedir.⁶⁴⁵

Osmanlı miras hukukunda ve hukuk sisteminde İslam hukukunun ve örfi hukukun yürürlükte olması nedeniyle İslam hukukunda muvâzaanın karşılığında bulunan telcie kavramı konunun anlaşılması ve Osmanlıdaki görünümü açısından gereklidir.

⁶⁴¹ Esener, *Türk Hususî Hukukunda Muvâzaalı Muameleler*, s. 41; Ahmet Meydan, *İslam Hukukunda Muvâzaa Kavramı*, Yüksek lisans tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, 2006, s. 40.

⁶⁴² Esener, *Türk Hususî Hukukunda Muvâzaalı Muameleler*, s. 42; Meydan, *Muvâzaa*, s. 41.

⁶⁴³ Esener, *Türk Hususî Hukukunda Muvâzaalı Muameleler*, s. 49.

⁶⁴⁴ Hatiboğlu, “Yargıtay İçtihatlarına Göre Muris Muvâzaasında Miras Bırakanın Asıl İradesinin Tayini”, s. 113.

⁶⁴⁵ Hatiboğlu, “Yargıtay İçtihatlarına Göre Muris Muvâzaasında Miras Bırakanın Asıl İradesinin Tayini”, s. 115-117.

İslam hukukunda muvâzaa ile telcie aynı manayı ifade etmektedir.⁶⁴⁶ Telcie, dış müdahaleden çekince den kaynaklanan bir korkuyla zahiriyle bâtını farklı olan bir anlaşmaya kişinin sürüklenmesi olarak tarif edilebilir.⁶⁴⁷ Aynı zamanda bir hadiste telcie, mûrise ısrarlı söylemler yapılmasıyla terikenin vârislerden birine aktarılması olarak tarif edilir.⁶⁴⁸

Telcie, satış, nikâh, boşanma, vakıf, hibe, köle azâdı gibi farklı konularda gerçekleşebilir.⁶⁴⁹ Araştırma açısından konumuzu ilgilendiren kısım miras konusunda gerçekleşen muvâzaalardır. Bu sebeple muvâzaalı satış, vârislerden hile ile mal kaçırmayı anlamak için gereklidir.

“Bey‘u’t-telcie” yani muvâzaalı satış, görünüşte satış akdini andıran fakat danışıklı bir sözleşmeyi ifade eder.⁶⁵⁰ Hanefiler bey‘u’t-telcieyi hîle-i şer‘iyye olarak düşünmektedirler. Muvâzaanın geçerli olması için akit öncesinde anlaşan kişilerin telcie olduğunu ifade etmeleri gerekmektedir. Telcienin hükmü konusunda üç husus dikkate alınır. Bu üç husus muvâzaanın akdin hangi aşamasında yer aldığı ile ilgisi bulunmaktadır. Telcienin hükmü, muvâzaa akdinin inşâsı, ikrarı ve alınan bedelin miktarı ve cinsi ile ilgilidir.⁶⁵¹ Telcienin hükmü konusunda mezhepler arasında da farklı görüşler bulunmaktadır. Görüş farklılıklarının temelinde görünen anlaşma ile gizli anlaşmanın kuruluşunda, anlaşmanın kabul edilmesi ve anlaşılan bedellerin hangisinin geçerli olacağı konusu etrafında dolaşmaktadır.⁶⁵²

İslam hukukunda telcienin akdin inşasında yapılması tarafların zahirde anlaşmış görünüp aslında böyle bir satışın olmadığını aralarında kabul etmeleridir. Bu tür bir muamele Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve İmam Muhammed’e göre batıldır. Ebû Yûsuf’un bir aktarımına göre Ebû Hanîfe satışı kendi şartları ile geçerli saymıştır. İmam Muhammed ise Ebû Hanîfe’nin görüşüne göre akdin askıda yani mevkuf

⁶⁴⁶ Sabri Erturhan, “Muvâzaa ve İstiğlâl, Müellif: Ali Haydar (1853-1935)”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 5, 2005, s. 267-296, s. 269.

⁶⁴⁷ Cengiz Kallek, “Telcie”, *DİA*, XL, 397.

⁶⁴⁸ Ebu Dâvud, “İcâre”, 49; Kallek, “Telcie”, *DİA*, XL, 397.

⁶⁴⁹ Kallek, “Telcie”, *DİA*, XL, 397; Erturhan, “Muvâzaa ve İstiğlâl, Müellif: Ali Haydar (1853-1935)”, s. 269.

⁶⁵⁰ Cengiz Kallek, “Telcie”, *DİA*, XL, 397; Muvâzaalı anlaşma için bkz. Esener, *Türk Hususî Hukukunda Muvâzaalı Muameleler*, s. 20.

⁶⁵¹ Kallek, “Telcie”, *DİA*, XL, 397; Meydan, *Muvâzaa*, s. 43-44.

⁶⁵² Mezhep görüşleri için bkz. Kallek, “Telcie”, *DİA*, XL, 397-400.

olduğunu; her iki tarafın onaylaması ile bağlayıcılık kazanacağını ifade etmektedir. Telcie akdin ikrarında oluşmuş ise yani telcieyi diğer tarafın lehine ikrar eden kişide de muvâzaa görülmektedir. Gerçek satış işlemlerinde ikrar edene mülkiyet geçerken telcie ile satışta mülkiyet ikrar edene geçmez. Telcie semenin miktarında yapılmış ise Ebu Hanîfe'ye göre görünür akitte söylenen meblağ geçerli olmaktadır. Eğer gizli yapılan anlaşmada, görünür anlaşmada taraflar fazla miktarda söylenecek kısmın yapmacık olduğunu belirtirlerse gizli anlaşmaları meblağ, belirtmemişler ise görünen anlaşmada belirlenen miktarın geçerli olduğunu düşünmektedirler. Diğer mezheplerde farklı görüşler yer almaktadır. Ödenen bedelin cinsinde muvâzaa yapılmış ise yani gizli anlaşmada 1000 dirheme görünen anlaşmada 100 dinara diye söylendiyse muvâzaada açıklanacak semen miktarının göstermelik olacağı belirtilmemişse görünen anlaşmada söylenen miktar yani 100 dinar geçerlidir. Muvâzaada söylenen bedelin göstermelik olduğu belirtilmişse anlaşma kıyasa göre batıl istihsana göre sahih sayılır. Batıl sayılmasının nedeni gizli anlaşmada belirledikleri meblağı görünen anlaşmada söylemeyip yapmacık olan bedeli de kastetmemeleridir. İstihsânen sahih olması ise anlaşmanın tarafları sanki gizli anlaşmada belirtilen bedelden vazgeçip görünen anlaşmada söylenen bedeli söylemişlerdir. Çünkü gizli söylenen meblağ zaten görünürdeki bedelde az olması nedeniyle vardır ve anlaşma yüz dinar üzerinde gerçekleşir.⁶⁵³

Miras konusunda gerçekleşen muvâzaa satışlarında tarafların vefat etmeleri ile bu satış sahih hale gelmez. Ebuussuûd'un bu konudaki bir fetvası şöyledir: Bir kişi muvâzaa yoluyla vârislerden birine veya birkaçına mallarını satsa ve vefat etse diğer vârisler muvâzaayı ispat edebilirlerse satılmış görünen malları hisselerine göre paylaşabilirler. Ayrıca o kişi ölse, satan muvâzaayı ispat etse adı geçen malı geri alabilir.⁶⁵⁴

Aynı şekilde muvâzaa yoluyla yapılan hibe sahih olmaz. Kendisine hibe yapılan kişi hibe edilen malı mülkiyetine geçiremez. Ebussuûd bu konu ile ilgili bir

⁶⁵³ Kallek, "Telcie", *DİA*, XL, 397-398; Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mavsilî, *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*, Ümit Yayınları, 1/398-399; Meydan, *Muvâzaa*, s. 50-54.

⁶⁵⁴ Erturhan, "Muvâzaa ve İstiğlâl, Müellif: Ali Haydar (1853-1935)", s. 271.

fetvasında şöyle demiştir: Bir kişi muvâzaa yoluyla karısına hibede bulunsa ve vefat etse diğer vârisler bu muvâzaayı ispat ederlerse mal vârisler arasında paylaşılır.⁶⁵⁵

Osmanlı'da mahkeme kayıtlarını içeren şer'îyye sicillerinde kadınların da taraf olduğu pek çok mülk satışı yer almaktadır. Mülk satışları belgelerinde mülkü satarken ki niyetlerini anlamak mümkün görünmemektedir. Buna rağmen incelenen dönemde Konya Şer'îyye Sicilleri'nde görülen bir örnekte mûris muvâzaasına benzeyen bazı durumlar görülmektedir. Hâcî Halil bin Mûsâ vefat eder. Karısı Şerîfe Hatice bin Yakub ile vefat edenin büyük öz kızı Şerîfe Anakadın ile vekili olan kocası Abdi bin Ahmed vekilliğinde dava halindedirler. Belgede adı geçen mahallede bulunan bir taraftan vefat edenin diğer mülkü ve bir taraftan Seyyid Ebûbekir ve bir taraftan Veli mülkleri ve bir taraftan genel yol ile sınırlı üç kiler ve iki tabhâne ve iki örtme ve bir oda ve meyveli ağaç bir miktar bahçeden oluşan bir kıta mülk evi ölen kocamdan, kocamın sağlığı yerindeyken 270 kuruşa bana sattı, der. Ben de satın alarak benim mülküm haline geldi, buna rağmen iddia sahibi vefat edenin terikesidir diyerek aralarında taksim edilmesini talep etmektedir. Sorulması ve müdahalesinden men olunması talebidir diyen Şerife Hatun'a vekil cevaben vefat eden Hâcî Halil adı geçen evi sattığı esnada ölüm hastalığında olduğunu iddia etmektedir. Vekilin elindeki fetvada ölüm anında yapılan satış işleminin sahih olmadığı geçmektedir. Vekil, vefat edenin karısına yaptığı satış işleminin vefat edenin sıhhatinde yapıldığını inkâr etmektedir. Vefat edenin karısından bu konuda delil istenir. Adaletli müslüman şahitlerden Mustafâ Efendi bin Ahmed ve Veli bin Ahmed isimli kişiler satış işleminin akıl sağlığı yerindeyken yapıldığına şahitlik ederler. Vekili olduğu vefat edenin kızı iddiasında müdahaleden men edilir.⁶⁵⁶

⁶⁵⁵ Erturhan, "Muvâzaa ve İstiğlâl, Müellif: Ali Haydar (1853-1935)", s. 275.

⁶⁵⁶ KŞS 59 / 5-3; Belgenin transkripsiyonu aşağıdaki şekildedir: Medîne-i Konya'da Kerim Dede Mahallesi sükkânından iken bundan akdem fevt olan Hâcî Halil bin Mûsâ'nın zevcesi râfi'atü'l-kitâb Şerîfe Hatice bint-i Ya'kub meclis-i şer'-i şerîf-i enver'de müteveffâ-i merkûmun sulbiye kebîre kızı Şerîfe Anakadın nâm Hâtunun zevci tarafından ber-vechî âti husûsa ve reddi cevâba vekil-i şer'î olan Abdi bin Ahmed mahzarında da'vâ ve takrîr-i kelâm idüb mahalle-i mezbûrede vâki' bir taraftan müteveffânın ahar mülkü ve bir taraftan Seyyid Ebûbekir ve bir taraftan Veli mülkleri ve bir taraftan tarîk-i 'âmm ile mahdûd üç kilâr ve iki tabhâne ve iki örtme ve bir oda ve eşcâr-ı müsmire bir mikdâr bağçeye hâvî bir kıt'a mülk menziline zevcim müteveffâ-i merkûm târih-i kitâbdan senâyı kadim hâli hayatında ve kemâl-i akl ve sıhhatında iki yüz yetmiş guruşa bana bâtten bey' ve kabz-ı semen-i mebî' idüb ben dahî semen-i merkûm ile iştirâ ve temellük ve ol veçhile menzil-i mezkûr benim mülk-i müşterâm iken müvekkile-i mezbûre terike-i müteveffâdandır deyu kısmet irsâl murâd ider suâl olunub müdahaleden men' olunmak matlûbumdur didikde ğıbbe's-su'âl vekil-i merkûm cevâbında müteveffâ-

Bu sicil belgesinde satış işlemi konusunda vârislerden kızın bazı şüpheleri olduğu görülmektedir. Dava konusu, satılan bir evin ölüm anına yakın satılması iddiası yani bu satımın belki de diğer vârislerden olan ve ölenin yakınında bulunan karısının zoruyla veya baskısıyla gerçekleştiği zannını taşımakta olduğunu düşündürmektedir. Her ne kadar dava sonucuna bakıldığında bu iddiasını ispatlayamasa da vârislerden kızın bu satış işleminin kendisinden mal kaçırma amaçlı yapıldığını düşündüğü açılan davadan anlaşılmaktadır. Ölmeden önce vârislerden birine satış işleminin olması mûris muvâzaasını da akla getirmektedir. Buna rağmen mûrisin bu evi karısına satarken ki niyetini bilmek dava dilinden anlamak mümkün değildir. İspatlanamaması nedeniyle bunu iddia etmek zor olsa da öz kızın davada bu satış işleminden duyduğu rahatsızlık anlaşılmakta ve mûris muvâzaası olma ihtimal dâhilinde olduğu açıktır. Bununla birlikte vefat eden bakımını üstlenen karısına duyduğu minnet duygusuyla bu satım işlemini gerçek anlamda veya görünürde gerçekleştirmiş olabilir.⁶⁵⁷

Bu duruma örnek olarak şu fetvâyı burada zikretmek uygun olur. Bir kişi karısına mülklerini satsa ve bu satıma dair hüccet verse, bu kişi vefat etse diğer vârisler ölenin karısının kocasından satın aldığı mülklerin parasını verdiği sözünün muvâzaa olduğunu ispat edemedikleri takdirde karısından yemin etmesini talep edebilirler. Kadın yeminden çekinirse muvâzaa ile satıldığına karar verilir ve vârisler karısından akçeyi alıp mirası paylaşırlar.⁶⁵⁸

Telcie ile ilgili fetvalar, Osmanlı'da muvâzaanın varlığına delil gösterilebilir. Vârislerden mal kaçırma amaçlı muvâzaalara örnek olması bakımından içerisinde kadının da bulunduğu bir fetva zikredilebilir. Fetvada Hind, Zeyd'in elinde olan evi

i merkûm Hâcî Halîl menzil-i mezbûru bey' eylediğinde maraz-ı mevt ile firâş olmağla işbu yedimde olan fetva-i şerîfe mücibince maraz-ı mevte olan bey' sahîh değildir deyü hîni bey'de müteveffânın kemâl-i sıhhatını inkâr etmekle müdde'iyeye-i mezbûreden beyyine talep olundukda udûl-i ahrâr-ı ricâl-i müslimînden imâm Mustafâ Efendi bin Ahmed ve Veli bin Ahmed nâm kimesneler li-ecli's-şahâde meclis-i şer'a hâzırân olub eserü'l-istişâd olmakla müteveffâ-i merkûm târih-i mezbûrde hâl-i hayatında ve kemâl-i akl ve sıhhatında iken bizim hissemizi zevcesi mezbûreye sâlifü'l-beyân iki yüz yetmiş kuruşa menzil-i mezbûru bâttan bey' ve kabz-ı semen eylemişler biz bu husûsa bu vecih üzere şâhidiz şehâdet dahî ideriz deyü her biri edâ-i şehâdet-i şer'iyeye etmeleriyle ba'de't-tâ'dil ve't-tezkiye şehâdetleri makbul olmağın mücibince ba'de'l-hükm müvekkilem mezbûrenin bivech-i şer'i müdahaleden men, birle mâ mâ-vaka'a bi't-taleb ketb olundu. 18 Zî'l-hicce 1179 (28 Mayıs 1766).

⁶⁵⁷ Muris muvâzaası olabileceği düşünülen bazı sicil belgeleri şunlardır: KŞS 65 / 44-1; KŞS 65 / 27-2; KŞS 61 / 69-3; KŞS 63 / 36-3; KŞS 67 / 69-2, 15 Safer 1211 (20 Ağustos 1796); KŞS 66 / 44-2, 5 Rebî'ü'l-evvel 1209 (30 Eylül 1794).

⁶⁵⁸ Erturhan, "Muvâzaa ve İstiğlâl, Müellif: Ali Haydar (1853-1935)", s. 276.

mülküm diyerek dava açar. Zeyd bu evi kocana sen ölmeden önce satmıştın ki senin kocan Amr'ın ölürken borcu terikesinden fazlaydı, der. Zeyd “Amr öldüğünde terikesini kabza ve borcunu edaya vasi tayin edilen Bekir bu evi bana şu kadar akçeye sattı” demiştir. Fakat Hind, ilk satış işleminin yani kendisinin evini kocası yaşarken sattığı işlemin muvâzaa ile olduğunu söylemiş ve ispat etmiştir. Fetvada durum böyleyken evi tekrar Hind'in alıp alamayacağı soruluyor. Hind bu evi tekrar alabilir cevabı fetvada verilmektedir.⁶⁵⁹

Mirastan mal kaçırma amaçlıda düşünölebilecek bir diğer fetvada Zeyd mülk evini Amr'a satsa ve Zeyd vefat etse Zeyd'in vârisleri Amr'dan “Bu satış muvâzaa yoluyla olmuştu” diye dava açsalar Amr bu iddiayı inkâr etse ve vârisler muvâzaayı ispat edemeseler Amr'ın yemin etmesine güçleri olur mu? sorusuna olur cevabı verilmektedir.⁶⁶⁰

Sonuç olarak İslam hukukunda muvâzaanın bir türü denilebilecek günümüz hukukunda kavram haline gelen mûris muvâzaası mirastan bazı vârisler lehine mal kaçırma amaçlı olabilmektedir. Geçmişte fetvalardan anlaşıldığı kadarıyla bu tür işlemler şahitlerle ispat edilebilirse muvâzaa nedeniyle miras haklarından yoksun kalan vârisler haklarını alabilmektedir. İspat edemedikleri takdirde maalesef bir hak iddiasında bulunamamaktadır. Çünkü ortada görünen bir satış işlemi bulunmaktadır. Günümüzde mûris muvâzaası denilen işlem ispatlanabilirse vârisler tenkis davası açarak haklarını alabilmeleri mümkün olabilmektedir. Konumuz açısından mirastan bu tür uygulamalarla miraslarını alamayan taraf genelde kadınlar veya evin kızları olmaktadır. Evin erkek çocukları malın kaçırıldığı taraf olmaktadır. Günümüz hukuk dilinde mûris muvâzaasının terim anlamında bu husus yukarıda geçtiği üzere dile getirilmiştir.

⁶⁵⁹ Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetü'l-Fetâvâ*, s. 316.

⁶⁶⁰ Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetü'l-Fetâvâ*, s. 399.

VI. KONYA ŞER'İYYE SİCİLLERİNDE KETM VE İHFÂ SEBEBİYLE KADININ MİRAS HAKKINA TESİR EDEN DURUMLAR

Ketm, Arapçada “sözü gizlemek, haberi saklamak” anlamındaki keteme fiilinden gelmektedir.⁶⁶¹ Miras davalarında geçen ketm kavramı miras malından saklama anlamında kullanılmaktadır. İhfâ ise Arapçada “bir şeyi gizlemek, saklamak” manasına gelmektedir.⁶⁶² Miras davalarında vârislerden bazılarının diğerlerinden mal gizlemesini ifade etmektedir.

Sicil kayıtlarında mektûm ve mestûr kavramları da gizlenen ve örtülen mal anlamında olup ibrâ esnasında ibrâda bulunan kişilerin ibrâsını belirtirken mal saklanmadığını söylemek amacıyla geçmektedir.⁶⁶³

1750 ve 1800 yılları arasındaki kadınların da yer aldığı miras belgelerinde görülen ketm ve ihfâ olayları ve iddiaları hakkında burada bilgi verebiliriz. Sicillerde yer alan miras davalarında ketm, bazı belgelerde terikede bulunan malın saklanmadığını ve gereken taksimin yapıldığını ifade etmek için de kullanılmaktadır.⁶⁶⁴ Bazı belgelerde ise vârislerden biri veya birkaçının miras malının saklandığını iddia ettiği ve saklanan kısımdan mal talep etmekte oldukları görülmektedir.⁶⁶⁵

Sicillerde miras davalarında bazen ketm kelimesi yalnız olarak⁶⁶⁶ bazen de ketm ve ihfânın her ikisi⁶⁶⁷ birlikte kullanılmaktadır. Ketm ve ihfâ kavramı miras davalarında sulh, tehârûc, hibe, vasî tayini gibi konularla birlikte görülebilmektedir.

⁶⁶¹ Mevlüt Sarı, *el-Mevârid, Arapça-Türkçe Lügat*, Bahar Yayınları, İstanbul, s. 1286.

⁶⁶² Sarı, *el-Mevârid*, s. 428.

⁶⁶³ KŞS 58 / 137-1, 15 Receb 1179 (28 Aralık 1765); KŞS 61 / 7-4, (1772); KŞS 63 / 34-2, 3 Muharrem 1193 (21 Ocak 1779).

⁶⁶⁴ KŞS 58 / 39-3, 25 Zî'l-ka'de 1177 (26 Mayıs 1764); KŞS 59 / 73-1, 25 Safer 1182 (11 Temmuz 1768); KŞS 61 / 27-2, 25 Rebî'ü'l-evvel 1186 (26 Haziran 1772); KŞS 62 / 79-1, 23 Rebî'ü'l-evvel 1189 (24 Mayıs 1775); KŞS 64 / 12-1, 29 Cemâziye'l-ulâ 1198 (20 Nisan 1784); KŞS 64 / 114-3, Evâhiri Rebî'ü'l-evvel 1199 (Ocak/ Şubat 1785); KŞS 65 / 17-3, 15 Receb 1201 (3 Mayıs 1787).

⁶⁶⁵ KŞS 63 / 29-4, 7 Zî'l-ka'de 1192 (27 Kasım 1778); KŞS 65 / 45-1, 23 Receb 1202 (29 Nisan 1788).

⁶⁶⁶ KŞS 59 / 45-1, 22 Muharrem 1180 (30 Haziran 1766); KŞS 63 / 58-1, 5 Şevvâl 1193 (16 Ekim 1779); KŞS 61 / 73-1, 27 Safer 1187 (20 Mayıs 1773); KŞS 65 / 44-1, 13 Şa'bân 1202 (19 Mayıs 1788).

⁶⁶⁷ KŞS 57 / 90-3, 16 Cemâziye'l-âhir 1162 (3 Haziran 1749).

Örneğin ketm ve ihfâ kelimeleri sulh ve tehârûc davalarında tarafların anlaşmasının kayıt altına alındığı belgelerde hiçbir malın saklanmadığını ifade etmek üzere geçmektedir.⁶⁶⁸ Sulh ve tehârûc konusunda anlatıldığı üzere mirastan mal saklandığı ortaya çıkarsa önceden yapılan anlaşma dışında, ortaya çıkan malda da taraflar haklarını talep edebilirler ve yeniden sulh olabilirler. Bu konu ile ilgili fetvalar ilgili bölümde zikredilmişti.

Ketm ve ihfâ mirastan mal saklanması manasına geldiğinden kadınların taraf olarak yer aldığı miras davalarında da geçmektedir. Kadınların miras haklarını tam olarak almalarını engelleyen ketm ve ihfâ durumlarında yani mirastan mal saklama olaylarında kimi zaman kadınlar mahkemeye başvurarak haklarının bir kısmını sulh yoluyla geri almış,⁶⁶⁹ kimi zaman ise ketm ve ihfâ iddiasının ispat edilememesi⁶⁷⁰ gibi

⁶⁶⁸ KŞS 59 / 72-2, 25 Safer 1182 (11 Temmuz 1768); KŞS 61 / 41-2, 11 Şa'bân 1186 (7 Kasım 1772); KŞS 64 / 99-2, 19 Receb 1200 (18 Mayıs 1786).

⁶⁶⁹ Ketm ve ihfânın bir kısmının kabul edilip sulh yoluyla hakkının bir kısmını alabilen bir kadın örneği şöyledir: Medîne-i Konya'da Medrese Mahallesi sükkânından iken fevt olan Seyyid Ebûbekir bin Osman'nın verâseti zevce-i menkûha-ı metrûkesi 'Ayşe bint-i İsmâ'îl ile sulbî sağır oğlu Seyyid Osman'a münhasıra olduğu lede's-şer'i'l-enverde zâhir olduktan sonra zevce-i mezbûre 'Ayşe meclis-i şer'-i şerif-i enverde müteveffâ-yı mezbûrun karındaşı işbu râfi'u'l-kitâb Seyyid Hüseyin bin elmezbûr Osman nâm kimesne mahzarında bi'l-verâse üzerine da'vâ ve ve takrîr-i kelâm edip zevcem müteveffâ-yı merkûm karındaşı mezbûr Seyyid Hüseyin ve abeyi diğer karındaşları Mehmed nâm kimesnelerin malları beynerinde mesâiyet üzere müşterekler olup bundan akdem fevt oldukda hissesi kibel-i şer'den tahrîr ve taksîm defter-i kassâm mücibince hisseme isâbet eden hasâtımı ahz ve kabz edip lâkin ol vakitte (...) mahsûlünden kuyuda ve kutuda olan on kile hinta dört kile şair ile harmandan hâsil yetmiş yedi kile hinta ve ondört kile şair ve ceman seksen yedi kile hinta ve on beş kile şairden zevcim merkûmun hissesi olan (...) beş buçuk kile hinta ve şair merkûm Seyyid Hasan ketm ü ihfâ ve hâric ez-defteri kassâm olan mârru'z-zikir yirmi beş kile hinta ve şa'îrden semen-i hisse-i irsiyyemi talep ederim su'âl olunup alıverilmesi matlûbumdur dedikte gibbe's-su'âl merkûm Seyyid Hüseyin kuyuda olan yedi kile hintayı ikrâr mâadâsını inkâr etmekle müdde'îye-i mezbûre mâadayı isbâta havâle ve ol esnâda muslihûn tavassut ve bir kile hinta üzerine beynerimizi tevfiik ve ben dahî sulhu mezkûru kabûl ve bedel-i sulhu olan hinta-i mezkûru merkûm Seyyid Hüseyin yedinden tamâmen ahz ve kabz edip davayı mezkûrma müte'allık merkûm Seyyid Hüseyin'in zimmetini 'âmm-i de'âvi ve mütâlebât ve eymân ve muhâsamâttan ibrâ-yı 'âmm ile ibrâ ve iskât eyledim ba'de'l-yevm husûs-ı mezkûra müte'allık merkûm Seyyid Hüseyin zimmetinde bir akçe ve bir habbe alacak hak ve alâkam kalmadı dedikte gibbe't-tasdikî's-şer'i mâ-vaka'a bi't-taleb ketb olundu. KŞS 66 / 50-5 (7 Receb 1209 / 28 Ocak 1795).

⁶⁷⁰ Ketm ve ihfânın ispatlanmadığı bir sicil belgesine örnek şöyledir: Medîne-i Konya'da Zincirlikuyu Mahallesi sâkinlerinden iken bundan akdem fevt olan asâci ayan oğlu demekle 'ârif Derviş Ali bin Mehmed'in verâseti zevcesi Havva bint-i Veli ile sagîre kızı 'Aişe ve lî-ebeveyn kız karındaşları Hatice ve Fatıma'ya münhâsıra olduğu lede's-şer'i'l-enverde zâhir olduktan sonra mezbûre Hatice meclis-i şer'i enverde işbu râfi'u'l kitab mezbûre Havva ile karındaşı el-Hac Ebubekir nâm kimesnelere münhasır iken üzerlerine da'vâ ve takrîr-i kelâm edip karındaşım müteveffâ-yı merkûmun hac akçesi olmak üzere bin kuruş nukûdunu zevcesi mezbûre Havva ile karındaşı merkûm Hacı Ebubekir ketm ü ihfâ etmeleriyle su'âl olunup hisse-i irsiyyeme alıverilmek matlûbumdur dedikte gibbe's-su'âl mezbûran Havva ve Hacı Ebubekir külliyyen inkâr etmeleriyle müdde'îye-i mezbûre Haticeden müddeâsına muvâfık beyyine talep olundukta ityân-ı beyyineden âciz ve yemîne talibe olmağla mezbûr Havva ve Hacı Ebubekir bi't-taleb yemîn teklif olundukta hılfı billahi'l-aliyyi'l-ala etmeleriyle

nedenlerle davadan men edilmişlerdir. İlgili bir belgede Mehmed bin Hasan vefat eder. Vârisleri karısı, iki oğlu ve tek kızıdır. Kız kardeş, erkek kardeşlerden birine ve onun karısına, gizlenen malların ismi zikredilerek bu mallardaki irsen kendisine düşen miktarı talep etmektedir. Erkek kardeş ve karısı gizlenen mallarının olduğu iddiasını inkâr eder ve kız kardeş iddiasını ispat edemez. Kız kardeş, erkek kardeş ve karısının zimmetini ibrâ ettiğini bildirir.⁶⁷¹ Bu olayda kız kardeşin terikeden bazı malların ketm ve ihfâ edildiği iddiasını ispatlayamaması nedeniyle bu talebinden vazgeçtiği görülmektedir. Ketm ve ihfâ iddiasının ispatlanamadığı diğer bir davada iki kadın vasi davalanmaktadır. İki kızın vasîsi olan anne Saliha ketm ve ihfâ iddiası ile erkeklerin vasîsi anne Hatice'den saklanan mallardan hakkını talep eder. Hatice bu iddiayı inkâr eder. Saliha iddiasını ispatlayamaz. Hatice'nin yemin etmesi nedeniyle Saliha anlaşmazlıktan men edilir.⁶⁷² Ketm ve ihfâ iddiasının bulunduğu bir miras davasında Havva, Osman'a mal sakladığı için dava açmaktadır. Belgede Havva ketm ve ihfâ iddiasını ispatlayamaz. Dolayısıyla münazaadan men edilir.⁶⁷³

Ketm ve ihfâ iddiâsı miras davaları içerisinde hibenin yer aldığı davalarda da görülebilmektedir. Böyle bir belgede Kezban, babasının karısı Hûri'ye, babasından kalan terikeden kalan bazı malları sakladığı iddiasıyla dava açar. Hûri bu eşyaların bir kısmının mehir, diğer kısmının hibe olduğunu şahitler ile ispat eder. Kezban ketm ve ihfâ iddiasından ve tartışmadan men edilir.⁶⁷⁴

Sicildeki belgelerde ketm ve ihfânın ispatlanabildiği veya ketm ve ihfâ yaptığını kısmen de olsa kabul edenlerin bulunduğu davalar da yer almaktadır. Ketm ve ihfânın ispatlanabildiği davalarda genellikle belgenin sulh ile sonuçlandığı görülmektedir.⁶⁷⁵

mûcibince bila beyyine mezbûre Hatice bu vech-i şer'î mu'ârazadan men' bir le mâ vaka'a bi't-taleb ketb olundu. KŞS 66 / 26-1 (21 Rebî'ü'l-âhir 1208 / 26 Kasım 1793).

⁶⁷¹ KŞS 57 / 90-3, 16 Cemâziye'l-âhir 1162 (3 Haziran 1749).

⁶⁷² KŞS 63 / 41-2, 7 Rebî'ü'l-âhir 1193 (24 Nisan 1779).

⁶⁷³ KŞS 63 / 58-1, 5 Şevvâl 1193 (16 Ekim 1779). Ketm ve ihfânın ispatlanamadığı dava için bkz. KŞS 58 / 70-3, 5 Receb 1178 (29 Aralık 1764); KŞS 65 / 8-1, 11 Safer 1201 (3 Aralık 1786); KŞS 65 / 45-1, 13 Şa'bân 1202 (19 Mayıs 1788).

⁶⁷⁴ KŞS 63 / 29-4, 7 Zî'l-ka'de 1192 (27 Kasım 1778).

⁶⁷⁵ KŞS 58 / 74-3, 07 Şa'bân 1178 (30 Ocak 1765); KŞS 59 / 63-1, 11 Zî'l-ka'de 1181 (30 Mart 1768); KŞS 66 / 50-5, 7 Receb 1209 (28 Ocak 1795).

Bazı belgelerde miras malından ketm ve ihfâdan zarar gören vârisler kadınlar olurken bazen de erkek vârisler olabilmektedir.

Konya 59. Kadı Sicilinde yer alan bir örnekte kız kardeşler erkek kardeşin annesinin de bilgisi dahilinde babalarından kalan terikeden bazı malları sakladığını iddia etmektedirler. Kız kardeşlerden biri olan Ayşe'nin de bu mallardan haberi olduğu bilgisi belgede yer almaktadır. Aralarında bu nedenle büyük bir anlaşmazlık çıkar ve araya arabulucuların girmesi ile sulh yolu ile anlaşılır. Kardeşleri Mustafa'nın zimmetini ibrâ ederler.⁶⁷⁶ Bu davada gerek davanın sulh ile neticelenmesi, gerekse anlaşılan sulh bedelinin yüz kırk kuruş olması ketm ve ihfâ iddiasının doğruluğu zannını kuvvetlendirmektedir.

Kadınların haklarını tam olarak alamadığı bir belgede üvey kızlar üvey annelerine babalarından kalan belgede isimleri belirtilen malların ketm ve ihfâ edildiği iddiası ile dava açarlar. İddialarını ispatlayamazlar fakat üvey anne ile sulh yoluyla cüzi bir miktara anlaşmayı kabul ederler.⁶⁷⁷

İki kuma kadının taraflar olduğu ketm ve ihfâ davasında Hatice isimli kadın Rabia adlı diğer kadının, terikeden saydığı pek çok malı sakladığını ve bu malların kassam defterine dâhil edilmediğini ifade etmekte ve bu mallardan irsen hakkını talep etmesi yer almaktadır. Rabia, sayılan mallar içerisinde geçen altının varlığını inkâr

⁶⁷⁶ KŞS 59 / 46-1. Belgenin transkripsiyonu şu şekildedir: Mahrûse-i Konya'da Kurbu Cedîd Mahallesi sükkânından iken bundan akdem fevt olan Hâcî Mustafâ bin Mehmed'in verâseti zevceyi menkûhası Havva bint-i Hâcî İbrahîm ve sulbiye kebir evâlidleri Mustafâ bin Süleymân ve Fâtımâ bin 'Âişe ve Sâliha'ya münhasıra olduğu şer'an zâhir ve mukarrer oldukdan sonra mezbûrat Fâtımâ ve Sâliha ve 'Âişe meclis-i şer'-i şerîf-i enver'de işbu râfi'ü'l-kitâb karındaşı merkûm Mustafâ mahzarında bil-asâle her biri takrîr-i kelâm ve ta'bîr 'ani'l-merâm idüb babam müteveffâ-i merkûmun terikesi cânib-i şer'den tahrir ve eshâbî düyûn haklarını ba'de'l-ısbât bâkî kalan meblağdan ber müceb-i defter-i kassâm hisselerimizi tāmâmen ahz eylemiş idik lâkin vâlidem mezbûre Havva iki şilte ve iki minder ve sekiz yastık ve iki balaz ve dört yorgan ve iki keçe ve bir leğen ve yirmi vukiyye evâni nühâs ve karındaşım mezbûre 'Âişe'ye dahî sanduk içinde ma'lûm olan eşyâyı merkûm Mustafâ pederimiz müteveffâ-yı merkûm terikesinden bazı eşyâlarını ketm ü ihfâ eylediler deyü talebi da'vâ sadedinde olduğumuzda beynimizde münâzaât-ı kesire vâki' olmuş idi el-hâletü hâzihi vesâtât-i müslihûn ile bizleri bi't-terâzi yüz kırk guruş üzerine inşâ-i akdi sulh eylediklerinde bizler dahî sulh-u mezkûru kabûl ve bedel-i sulh olan yüz kırk guruşu mezbûr Mustafâ yedinden bi't-temâm ve'l-kemâl ahz ve kabz idüp fimâ-ba'd hukûk-ı mirâsa ve zimem-i nasa ve hukûk-ı sâire müteallik 'âmme-i de'âvî ve mütâlebât ve kâffe-i eyman ve muhasamâtdan mezbûranın zimmetlerini ibrâ-yı 'âmm ile ibrâ ve iskât ve istîfâ-yı hak eyledik dediklerinde gıbbe't-tasdîki'ş-şer'î mâ-vaka'a bi't-taleb ketb olundu. 15 Cemâziye'l-ulâ 1181 (9 Ekim 1767).

⁶⁷⁷ KŞS 59 / 63-1, 11 Zî'l-ka'de 1181 (30 Mart 1768).

eder ve adı geçen mallarında kendisine ait olduğunu belirtir. Hatice iddiasını ispatlayamaz. Hatice tartışmadan men edilir.⁶⁷⁸

Kadınlarında mirastan mal sakladığı belgelerde görülmektedir. Bir belgede üvey anne, üvey oğlundan babasından ve erkek kardeşinden kalan terikesinden mal saklamaktadır. Dava sulh ile neticelenmiş ve üvey oğlan, üvey annesinin zimmetini ibrâ ettiğini bildirmiştir.⁶⁷⁹

Miras malının ketm ve ihfâ edilmesi iddiası bazı durumlarda suistimale de neden olabilir. Mirastan daha fazla mal alabilmek için taksim sonrasında terikeden malın gizlendiği iddiası ile bir miktar daha alabilme ümidi ile böyle bir talepte bulunulabilir. İlgili bir sicil belgesinde vefat edenin karısı ve kızlarının terikeden mal sakladığını iddia eden amcaoğlunun aslında tehârûc ile gerek hissesinden, gerekse mirastan mal saklama konusu nedeniyle terikeden ayrıldığı görülmektedir. Bu durumu amcaoğlunun kendisinin de kabul ve itiraf etmesiyle müdahaleden men edilir.⁶⁸⁰ Ketm ve ihfâ iddiasında bulunan iki erkek kardeş (Hasan Efendi ve Molla Hüseyin), ölenin karısına (Fâtıma binti Ahmed) dava açarlar. Ölenin karısı ketm iddiasında bulunan malın, kocasının kendisine borcu karşılığında ölmeden önce sattığını ve teslim ettiğini şahitlerle ispatlar. İki erkek kardeş iddiasını ispatlayamazlar. Bu malların ölenin karısında kalmasına karar verilir.⁶⁸¹ Yine bir davada Hacı İsmihan, kızının terikesinden mal sakladığını iddia ettiği es-Seyyid el-Hâc Abdülkadir'den bu malı talep etmektedir. Seyyid Abdülkadir Hacı İsmihan'ın belgede saydığı malları hissesi karşılığında aldığını ve zimmetini ibrâ ettiğini şahitler ile ispatlamaktadır. Hacı İsmihan, anlaşmazlıktan men edilir.⁶⁸² Ketm ve ihfânın mal paylaşımında zimmetlerin ibrâ edilmesi sonrasında iddia edilmesi bu örneklerde görüldüğü üzere daha fazla mal elde edebilme amacı ile yapıldığı fikrini akla getirmektedir.

Sicilde sulh konusunda geçtiği üzere bir belgede ölenin kızlarından biri vekili olan kocası aracılığıyla, erkek kardeşlerinin, onbin kuruş gibi fazla bir meblağı

⁶⁷⁸ KŞS 65 / 32-3, (1787). Ketm ve ihfâ iddiasında tarafların birbirinin kuması olduğu örneklerden bir diğeri için bkz. KŞS 58 / 94-4, 95-1, 23 Ramazân 1178 (16 Mart 1765).

⁶⁷⁹ KŞS 58 / 74-3, 07 Şa'bân 1178 (30 Ocak 1765). Miras malından ketm ve ihfâ yapan başka bir kadına örnek: KŞS 59 / 45-1, 22 Muharrem 1180 (30 Haziran 1766).

⁶⁸⁰ KŞS 64 / 82-2, 17 Şa'bân 1199 (25 Haziran 1785).

⁶⁸¹ KŞS 65 / 27-2, 5 Zî'l-ka'de 1201 (19 Ağustos 1787).

⁶⁸² KŞS 67 / 125-4, 28 Cemâziye'l-ulâ 1213 (7 Kasım 1798).

sakladıklarını iddia etmektedir. Erkek kardeşler, sulh olmayı teklif edince ketmin doğru olduğunu anladığını ifade eder ve sulha yanaşmaz. Erkek kardeşler ketmi inkâr etmeleri üzere meseleyi tatlıya bağlama amaçlı sulh olmayı teklif ettiklerini dile getirirler. Kız kardeş iddiasını ispat edemez ve anlaşmazlıktan men edilir.⁶⁸³

Sicillerde yer alan ketm ve ihfâ iddialarının yer almasına rağmen mal saklama iddialarının ispat edilememesinin çokluğu dikkat çekmektedir. Bunda sahip olunan malların herkes tarafından ayrıntılı bilinmemesinin etkisi olabilir. Saklandığı söylenen mallar genelde evde kullanılan eşyalar ile altın gibi saklanması mümkün olan mallardır. Şahitler insanların terikede olan menkul mallarını ayrıntılı bilmeyebilir. Bu sebeple saklandığı iddia edilen menkul malların ne olduğu, aslında kimin gerçekten mülkü olduğu gibi sorunlar konusunda kişilerin sözlerinin doğruluğuna itimat edilerek karara bağlandığı düşünülmektedir.

⁶⁸³ KŞS 65 / 47-1, 11 Şa'bân 1202 (17 Mayıs 1788).

VII. KONYA ŞER'İYYE SİCİLLERİNDE VASİ TAYİNİ (VESAYET) SEBEBİYLE KADININ MİRAS HAKKINA TESİR EDEN DURUMLAR

A. Vasi Tayini Vesâyet ve Vasi Kavramı

Vesayet, edâ ehliyeti bulunmayan veya eksik olan kişilerin mallarını muhafaza altına alma, gerektiğinde onlar adına tasarrufta bulunma izni veya yetkisini ve hâkim tarafından bu iznin verilmesini ifade eden fıkhi bir kavramdır.⁶⁸⁴ Şer'îyye sicillerinde geçmekte olan bir yönüyle kadınları ilgilendiren miras davalarında eda ehliyetine sahip olmayan veya eksik eda ehliyetine sahip olan vârislere terikede yer alan mallarını korumak için mahkeme kararı ile vasi tayin edildiği görülmektedir. Vasilerin güvenilir ve bu sorumluluğu yüklenebilecek kişilerden seçildiği anlaşılmaktadır. Vasi bu sorumluluğu kaldıramayacak olduğunda onun değişmesini talep eden davalara da rastlanmaktadır. Vasiyet konusunda vasiyetin yerine getirilmesi görevi için belirlenen *vasiyy-i muhtâr* ile vesâyet konusunda çocuğun vasiliğini üstlenen kişi farklıdır. Fakat bu kavramların bazı İslam hukuku eserlerinde vasiyet konusu içinde açıklandığı görülmektedir.⁶⁸⁵

Vasi, küçüğün vesâyetini üstlenen kişidir.⁶⁸⁶ Edâ ehliyetine sahip olmayanları veya eda ehliyeti eksik olanları korumayı ve mallarını gözetim altında tutmayı ifade eden bir fıkhi terimi olan vesâyet kişiye yüklenen sorumluluğu ve hakkı anlatmaktadır. Vasinin baba ve dede tarafından belirlenmesi durumunda bu kişiye “vasiyy-i muhtâr”; kadı tarafından belirlenmesi durumunda ise “vasiyy-i mansûb”⁶⁸⁷ adı verilmektedir.⁶⁸⁸ Vasinin ilk sorumluluğu kendisine bu görevi verenin istediği sorumluluğu dikkatle yerine getirmesidir. Bu oldukça ağır bir görevdir. Bu görevler arasında vasisi olduğu

⁶⁸⁴ Bardakoğlu, “Vesâyet”, *DİA*, XLIII, 66.

⁶⁸⁵ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye*, c. 5, s. 115-116.

⁶⁸⁶ Şevket Topal, “Korumaya Muhtaç Çocukların Bakımı ve Gözetimi Açısından İslam Hukukunda Velâyet ve Vesâyet Meselesi”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Merkezi*, VI (2006), sy. 3, s. 263.

⁶⁸⁷ “Vasiyy-i mansub” yer alan örnek davalar için bkz. KŞS 58 / 9-4, 29 Rebî'ü'l-evvel 1177 (7 Ekim 1763); KŞS 66 / 7-1, 21 Safer 1207 (8 Ekim 1792).

⁶⁸⁸ Bardakoğlu, “Vesâyet”, *DİA*, XLIII, 66.

kimselerin malî haklarını korumak, malın yönetiminde hukuka ve örf'e uygun hareket etmek, kendi malını koruduğu gibi vasîsi olduğu kişinin malını korumada aynı hassasiyeti göstermek sayılabilir.⁶⁸⁹ Vasi tayin edildikten sonra vasi için bir de nazır tayini söz konusu olabilmektedir.⁶⁹⁰ Nâzır; vasinin gerçekleştireceği işlemleri takip eden kişidir. Velâyet genellikle şahsın kendisi ile alakalı işlerin, vesâyet ise malı ile ilgili meselelerin temsil edilmesidir.⁶⁹¹

1850'li yılların ikinci yarısında çıkarılan bir kanunla çocukların mal varlıklarını koruma amaçlı eytam sandıkları düzenlenmiştir. Eytam sandıkları kısaca aile büyüklerinden çocuklara kalan miras mallarının rüş t çağına kadar devlet tarafından korunması, işletilmesi ve zamanı gelince sahibine verilmesidir.⁶⁹² Kimsesiz ve bakıma muhtaç çocukların korunması, ihtiyaçlarının giderilmesi, eğitimlerinin tamamlanması gibi konularda kullanılmak üzere oluşturulan bu fonlarda anapara korunmuş, elde edilen gelirler ise yetimlere sarf edilmiştir.⁶⁹³ Eytam sandıkları düzenlenmeden önce bu görevi vasilerin üstlendiği görülmektedir.

B. Sicillerde Vasi Tayini Belgeleri ve Kadınların Miras Hakları Bakımından Değerlendirilmesi

Sicillerde vasi tayini bir yönüyle miras konusunun içerisinde yer almaktadır. Terike paylaşımında görevlendirilen kassâmlar, rüş t çağına gelmemiş olan çocukların mirastan kendilerine kalan mallarını tespit ederler ve tayin edilen vasiler bu malları korumakla görevlidirler.⁶⁹⁴ Kadı, anne veya babasını küçük yaşta kaybeden çocuklar için yakınlardan birini çocukların bakımını üstlenmek ve anne veya babasından kalan malları idare etmek için vasi tayin etmektedir.⁶⁹⁵ Vasi tayinlerinin birçoğunda anne

⁶⁸⁹ Bardakoğlu, "Vesâyet", *DİA*, XLIII, 68.

⁶⁹⁰ KŞS 57 / 80-4, 13 Cemâziye'l-evvel 1162 (1 Mayıs 1749).

⁶⁹¹ Topal, "Korumaya Muhtaç Çocukların Bakımı ve Gözetimi Açısından İslam Hukukunda Velâyet ve Vesâyet Meselesi", s. 249.

⁶⁹² Seda Saraç Özturan, "19. Yüzyılın Son Çeyreğinde Osmanlı Mahkemelerinde Vasi Tayini", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi/ International Journal of Historical Researches*, Yıl/Vol. 3, Sayı/No. 1 Bahar/Spring 2018, s. 241.

⁶⁹³ Tahsin Özcan, "Osmanlı Toplumunda Yetimlerin Himayesi ve Eytam Sandıkları", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 14, Yıl: 2006, s. 103.

⁶⁹⁴ Özcan, "Osmanlı Toplumunda Yetimlerin Himayesi ve Eytam Sandıkları", s. 106-107.

⁶⁹⁵ Babasından ve kız kardeşinden kalan mallar konusunda vasi tayin edilen anne ve bu malları teslim alarak annesinin zimmetini ibrâ eden kız örneği için bkz. KŞS 66 / 60-2. Belgenin transkripsiyonu şu şekildedir: Medîne-i Konya'da Hocahabîb Mahallesi'nde sâkin Anakadın bint-i el-Hâc Mehmed nâm Hâtun meclis-i şer'î şerîfi enverde vâlidesi işbu râfi'atü'l-kitâb 'Âişe bint-i Osman Efendi nâm hâtun

yaşıyorsa annenin vasi olduğu görülmektedir.⁶⁹⁶ Anne sağ değilse yakın akrabalarından erkekler ve kadın akrabalar da olabilmektedir.⁶⁹⁷ Vasinin yetimin lehine olan tasarrufları geçerli sayılırken, aleyhine gerçekleşen tasarrufları engellenmektedir. Bu bağlamda vasinin bir malı gereksiz yere veya rayiç bedelin altında satması halinde bu satımı iptal etmek mümkündür. Vasinin burada kasıtlı bir görmezden gelmesi veya ihmali varsa kadının vasiyi değiştirmesi mümkün olmaktadır.⁶⁹⁸ Sicilde yer alan bir belgede kendisi baliğ olmadan vasisi olan annesi Rukiye Hatunun, vasisi olduğu Mehmed'e irsen ait olan malın satımında gabin olduğunu iddia etmesi nedeniyle satın alan kişi ile sulh olan Mehmed'den bahsetmektedir. Satın alan İbrahim ile sulha razı olması gabin iddiasını doğruladığı düşünülebilir.⁶⁹⁹

Vasilerin bu görevlerini hakkıyla yerine getirmeleri durumunda, çocukların terikedeki hakkının korunmasında önemli işleve sahip olduğu sicillerde yer alan örneklerde de görülmektedir. Vasi olan anne Kerime Hâtunun vasisi olduğu küçük kızlarının babalarından kalan alacak hakkını talep edip ispat etmesi ve mahkemenin bu hakkın hak sahiplerine verilmesini onayladığı belge vasinin çocuklarının mallarını elde etme, koruma işlevini göstermektedir. Vasi olan Kerime Hatun alacak talebi olmasaydı veya alacak hakkını ispat edemeseydi küçük kızların terikesi alınamayacaktı.⁷⁰⁰ Sicillerde vasilerin genellikle varislerden olduğu görülür. Vasiler

mahzarında ikrâr-ı tam ve takrîr-i kelâm edüp ben sağîre iken bundan akdem fevt olan babam el-Hâc Mehmedden bana irs-i şer'le intikâl eden emvâl-i ve eşyâmî vâlidem mezbûre 'Âyşe kibel-i şer'den vasi nasb olunmakla zabt edip el-hâletü hâzihi vâlidem mezbûre 'Âyşe vasi mansûbem olmak hasebiyle babam müteveffâ-yı merkûm Hacı Mehmedden ve ba'dehu fevt olan kız karındaşım diğer Ayšeden muntekil bi'l-vesâye kabz eylediği hisse-i irsiyyem için vâlidem mezbûre 'Âyşe Hâtun yedinden mahalle-i merkûmede vâki' bir kıt'a menzilde olan hissemden mâada elli kuruş ahz ve kabz edip gerek babam merkûm Hacı Mehmedden ve gerek kız karındaşım müteveffîye-i mezbûre diğer Ayšeden muntekil vasîm mezbûre Ayšenin zimmetinde olan hisse-i irsiyyeme müte'allık 'âmm-i de'âvî ve mütâlebâtdan zimmetini ibrâ-yı 'âmm ile ibrâ ve ıskât-ı tâm ile ıskât eyledim fimâ ba'd husûsu mezbûre müte'allık vechen mine'l-vücut ve sebeben mine'l-esbâb bir akçe ve bir habbe alacak hak ve alakam kalmadı dedikte gıbbe't-tasdîki'ş-şer'î mâ-vaka'a bi't-taleb ketb olundu. 22 Rebî'ü'l-evvel 1210 (6 Ekim 1795).

⁶⁹⁶ KŞS 58 / 18-3 ve 19-1, 19 Recep 1177 (23 Ocak 1764); KŞS 59 / 49-1, 15 Cemâziye'l-âhîr 1181 (8 Kasım 1767); KŞS 61 / 11-1, 28 Zî'l-hicce 1185 (2 Nisan 1772); KŞS 61 / 19-2, 29 Muharrem 1186 (2 Mayıs 1772); KŞS 63 / 43-2, 25 Safer 1193 (14 Mart 1779); KŞS 64 / 50-4, 26 Safer 1199 (8 Ocak 1785); KŞS 65 / 8-1, 11 Safer 1201 (3 Aralık 1786); KŞS 67 / 84-2, (1797); KŞS 67 / 125-3, 5 Cemâziye'l-âhîr 1213 (14 Kasım 1798); kadınların vasi olarak sicillerde sıklıkla geçtiği ifadesi için bkz. Suraiya Faroqhi, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, s. 304.

⁶⁹⁷ KŞS 57 / 9-1, 8 Ramazân 1161 (1 Eylül 1748); KŞS 67 / 94-1, 13 Zî'l-hicce 1211 (9 Haziran 1797).

⁶⁹⁸ Özcan, "Osmanlı Toplumunda Yetimlerin Himayesi ve Eytam Sandıkları", s. 107.

⁶⁹⁹ KŞS 57 / 35-4, 29 Zî'l-hicce 1161 (20 Aralık 1748).

⁷⁰⁰ KŞS 67 / 84-2. Belgenin transkripsiyonu şu şekildedir: Medîne-i Konya serdarı Ahmed Ağa eserü't-tahiyyeti'l-vâfiye inhâ olunur ki Medîne-i merkûmede Fakıdede Mahallesi sükkânından iken bundan

gerek terike talebi ile ilgili davalarda gerekse herhangi bir konuda olan miras davalarında kendileri için istediklerini asaleten, vasisi oldukları küçükler için de “vesâyeten” şeklinde belirtilerek talep ettikleri görülmektedir.⁷⁰¹

Bazı miras davalarında ise küçüklerin vasisi olan annelerinin diğer vârislerle olan davaları sırasında kendisi için asaleten ve küçük çocukları için vesâyeten miras davasına katıldığı görülür.⁷⁰² Meselâ sicilde bir belgede ölenin kız kardeşleri ile karısı Rukiye kendi tarafından asıl, küçük kızları ve oğlu tarafından vesâyeten dava halindedirler. Bu davada kız kardeşler, erkek kardeşinin babalarından kalan terikedeki hisselerinin kendilerine teslim etmeden vefat ettiğini ve karısı Rukiye'nin erkek kardeşlerinin terikesine kendi tarafından asâleten küçük kızları ve oğlu tarafından vesâyeten el koyduğunu ve irsen haklarını vermesini talep etmektedirler. İddialarını ispat eden kız kardeşlere haklarının verildiği kayıt altına alınmaktadır.⁷⁰³ Bu davada kız kardeşlerin talebi sonrasında miras haklarını alabildiklerini göstermesi nedeniyle de önemlidir. Kız kardeşler sessiz kalsalardı, irsen hakları olan meblağ vefat eden erkek kardeşinin vârislerine intikal edecekti. Erkek kardeşin kız kardeşlerin irsen hakkı olan meblağı belirlendiği halde ödemeyi geciktirmesi de zikre değerdir. Miras taksim edildikten sonra hakların verilmesi ertelenmemelidir. Aksi takdirde vârislerin vefatı gibi nedenlerle miras paylaşımının akrabalar arasında yaratmış olduğu problemler büyüyebilmektedir.

akdem fevt olan el-Hâc Ali Efendi'nin sulbiye sağıre kızlarının vasîleri vâlideleri Kerime Hâtun tarafından vekîlî sâbitü'l-vekâlesi karındaşı es-Seyyid el-Hâc Mehmed Efendi ile müteveffâ-yı merkûmun karındaşı müteveffâ Muslihüddîn Efendi'nin karındaşı oğlu Paşa nâm kimesneler bi'l-vekâle ve bi'l-asâle meclis-i şer' de Kütük İbrahim Beşe ile terâzilerinde müteveffâ-yı merkûmân Hacı Ali Efendi ve Hacı Muslihüddîn Efendi'nin merkûm İbrahim Beşe zimmetinde fevt akçesi olmak üzere karz ikiyüz kuruş ile yirmi kile hinta Konevî alacak hakları olmağla meblağ-ı mezkûr ile hintayı kable'l-ahz her biri müteâkıben vefât etmeleriyle meblağ-ı mezkûr ile yirmi kile hintanın nısfî müteveffâ Hacı Ali Efendi'nin ve nısfî âharı Hacı Muslihüddîn Efendi'nin vereselerine intikâl etmekle taleb ederiz deyû ba'de'd-dava merkûm İbrahim Beşe cevâbında meblağ-ı mezbûr yüz doksan beş kuruşa ikrâr ve hinta-i mezkûru inkâr etmekle müdde'iyân-ı merkûmân merkûm İbrahim Beşe'nin ikrârını şuhûd-u udûlden el-Hâc İbrahim ve es-Seyyid Süleyman bin Hasan nâm kimesneler şahâdetleriyle isbât etmekle tahsili için mürâsele tahrîr olunmuşur vusûlünde zikr olunan yüz doksan beş kuruş ile yirmi kile hintayı merkûm İbrahim Beşe'den tahsîl verese müteveffâyı merkûmâna teslim eylesiniz. 15 (?) 1211 (1797).

⁷⁰¹ Örnek bir dava için bkz. KŞS 58 / 137-1, 15 Receb 1179 (28 Aralık 1765); KŞS 61 / 90-3, 09 Şa'bân 1187 (26 Ekim 1773); KŞS 62 / 58-2, 11 Zî'l-ka'de 1188 (13 Ocak 1775); KŞS 64 / 98-4, 99-1, 19 Receb 1200 (18 Mayıs 1786); KŞS 64 / 99-2, 19 Receb 1200 (18 Mayıs 1786); KŞS 66 / 7-1, 21 Safer 1207 (8 Ekim 1792).

⁷⁰² KŞS 62 / 42-3, Cemâziye'l-evvel 1188 (20 Temmuz 1774); KŞS 63 / 55-3, 11 Şa'bân 1193 (24 Ağustos 1779).

⁷⁰³ KŞS 62 / 59-2, 21 Zî'l-ka'de 1188 (23 Ocak 1775).

Vasinin vesâyeten terikeden mal satışı yaptıkları ve bu işlemlerin kayıt alındığı örnekler bulunmaktadır.⁷⁰⁴ Bazı belgelerde ise vasilerin, vasisi oldukları küçük vârislerin mallarını nafakaya ihtiyacı olduğunu mahkemeye bildirerek sattıkları görülmektedir.⁷⁰⁵ Böyle bir satış işlemi rayiç bedellerin altında olmaması şartıyla İslam hukuku açısından bir sorun teşkil etmemektedir. Buna rağmen küçüğün kendisine intikal eden malının, küçüğün vasisinin nafaka ihtiyacı nedeniyle satılmasını istemesi durumunda küçüklerin mallarının korunması açısından bazı suistimallerin meydana gelebileceği ihtimal dahilindedir. Sicilde geçen bir örnekte Abdülmuttalib bin Ahmed vefat eder. Vârisleri küçük kızı Havva, baba bir erkek kardeşleri Kara Mehmed ve İbrahim ve karısı Fatıma binti Mustafa'dır. Fatma terikeden başka bir mal alarak mirastan çıkar. Havva'nın vasileri ise bababir erkek kardeşleri Mehmed ve İbrahim'dir. Vasiler, Havva'nın nafakaya ihtiyacı olması ve nafakasını karşılayacak başka bir malı olmaması nedeniyle Havva'nın da hakkının içinde bulunduğu terikedeki malı satarlar. Bu satış işlemi sonrasında malı, hisseleri oranında paylaştıkları söylenmektedir.⁷⁰⁶ Bu tür bir satış işleminde İslam hukuku açısından herhangi bir uygunsuzluk görünmese de küçük bir kızın malı nafaka sebebiyle daha küçükken

⁷⁰⁴ KŞS 61 / 71-2; KŞS 64 / 16-3, (1784); KŞS 64 / 104-2, 20 Zî'l-ka'de 1200 (14 Eylül 1786); KŞS 67 / 120-2, 11 Zî'l-ka'de 1212 (27 Nisan 1798).

⁷⁰⁵ KŞS 64 / 79-1, 7 Şa'bân 1199 (15 Haziran 1785); KŞS 66 / 9-6, 5 Cemâziye'l-âhir 1207 (8 Ocak 1793).

⁷⁰⁶ KŞS 58 / 53-3. Belgenin transkripsiyonu şu şekildedir: Medîne-i Konya'da Kalenderhane Mahallesi sükkânından iken bundan akdem fevt olan Abdülmuttalib bin Ahmed nâm müteveffânın verâseti sulbiye sağıre kızı Havva ve li-eb er karındaşları Kara Mehmed ve İbrahim ve zevcesi Fatıma binti Mustafa'ya münhasıra olduğu mütehakkık olduktan sonra mezbûre Fatıma hisse-i ma'lûmesi terikeyi ahardan ba'de'l-ahz ihrac verese olduktan sonra merkûman Mehmed ve İbrahim nâm karındaşlar kendu taraflarından asıl ve sağıreyi mezbûre Havva'nın bâ-hüccet-i şer'iyeye mansûbe vasisi merkûm Kara Mehmed meclis-i şer'-i şerîf-i enverde işbu râfi'u'l-kitâb İbrahim bin Abdi mahzarında bi'l-asâle ve bi'l-vesâye ikrâr-ı tâm ve takrîr-i kelâm edüp sağıre-yi mezbûre Havva hala benim hicr-i terbiyemde olup nafaka ve kisveye ihtiyacı tam olmağla infak olunmağa menkûlât hasebinden ismi mal itlak olunur bir nesnesi olmadığından bizlere ve sağıre-yi mezbûreye irsen intikâl eden Nehrikafur Mahallesi kurbünde vâki' bir taraftan mahalleyi mezbûre sokağı ve bir taraftan kantar oğlu ve bir taraftan postalcı Osman mülkleri ve bir taraftan tarîk-i 'âmm ile mahdûd bir tabhâne ve bir kiler ve eşcârî kürûmu müştemil mahmiye bir dönüm mülk bağımızı ba'de'l-müzâyede cemî'i tevâbii ve levâhıkı ve kâffe-i hukuku ve murafıkıyla tarafeynden icâb ve kabûlü hâvî bey'-i bâtt-ı sahîh-i şer'î ile merkûm İbrahim yetmiş yedi kuruşa bey' ve teslim ve temlik olduğu bu minvali muharrer semen-i merkûm ile iştirâ etmeğın ve teslim ve temlik ve kabz ve kabûl ettikten sonra semen-i mebi'-i mahdûd-ı mezkûr olan yetmiş yedişer bi't-tamâm ve'l-kemâl ahz ve kabz edüp beynimizde bikadri'l-hısas iktisâm eyledik semen-i mebi' olan meblağ-ı mezkûrdan merkûm zimmetinde bir akçe ve bir habbe alacak hakkımız kalmadı fimâ ba'd sâlifü'z-zikr ma'lûmu'l-hudûd bağda vechen mine'l-vucuh bizim ve sağıre-yi mezbûrenin 'alâka ve müdâhalemiz kalmayup müşteri merkûmun mülk-i müşterâsı ve hakkı sarıhi olmuştur; keyfe mâ yeşâ' ve yahtâr mutasarıf olsun dedikde gibbe't-tasdîki's-şer'î mâ vaka'a bi't-taleb ketb olundu. 23 Safer 1178 (22 Ağustos 1764).

vasisi tarafından satılması söz konusudur. Nafaka temini için malın satılması uygulamasında vasinin varlık amaçlarından malın korunması ve zamanı gelince teslim edilmesi durumu ortadan kalkmakta, çocuğun temel ihtiyaçları için harcanarak aslı korunamamaktadır. Burada gerçekten çocuğun temel ihtiyaçları için satılıp satılmadığı incelenmeye değerdir. Örnek olayda satış işlemi vasinin işlerini kolaylaştırmaktadır. Hakkının korunması beklenen çocuğun kız olması meseleyi daha da farklı boyuta getirebilir. Kız çocuklarının mallarının küçükken korunması onların hayata daha güvenli devam etmeleri açısından ayrıca önem arz etmektedir.⁷⁰⁷

Sicillerde yer alan bazı örneklerde kız çocuklarının büyüdükten sonra vasileri tarafından satılan mallarını geri istediklerine dair belgeler yer almaktadır.⁷⁰⁸ Bazı belgelerde ise vasi olanların vasisi oldukları küçüklerin mallarını satış veya mübadele ettikleri ve bu tasarrufların küçüklerin buluşdan sonra kabullerinin kayıt altına alındığı görülmektedir.⁷⁰⁹ Örnek bir miras davasında vasi oldukları belgede belirtilmeyen vârislerin henüz balığ olmayan yani rüşt çağına gelmeyen Şerife Emine'nin de irsen hakkı olan bir evi sattığı görülmektedir. Şerife Emine evi satın alan Mehmet Efendi'den irsen hakkı olan hissesini istemektedir. Aralarına arabulucuların girmesi ile Mehmet Efendi, Şerife Emine'ye on sekiz kuruş vererek sulh olurlar. Şerife Emine, Mehmet Efendi'nin zimmetini ibra eder.⁷¹⁰ Bu davada da görüldüğü üzere kız çocuğu

⁷⁰⁷ Vasinin nafaka için çocuğun terikede yer alan malının satımına vesâyeten taraf olduğu örnek için bkz. KŞS 58 / 18-3, 19-1, 19 Recep 1177 (23 Ocak 1764); KŞS 59 / 68-1, 3 Safer 1182 (19 Haziran 1768); KŞS 65 / 37-1, 15 Rebî'ü'l-âhir 1202 (24 Ocak 1788).

⁷⁰⁸ KŞS 58 / 42-1, 17 Zî'l-ka'de 1177 (18 Mayıs 1764); KŞS 65 / 30-1, 21 Zî'l-hicce 1201 (4 Ekim 1787).

⁷⁰⁹ KŞS 59 / 56-1, 15 Şa'bân 1181 (6 Ocak 1768); KŞS 62 / 24-2, 5 Rebî'ü'l-evvel 1188 (16 Mayıs 1774).

⁷¹⁰ KŞS 62 / 46-2. Belgenin transkripsiyonu şu şekildedir: Medîne-i Konya'da Şeyh Aliman Mahallesiinde sâkine iken bundan akdem fevt olan Dizlikoğlu Ârif es-Seyyid İbrahim'in kız karındaşı ma'rifeti'z-zât Şerife Emine nâm Hâtun meclis-i şer'-i şerif-i enverde mahalle-i mezbûre sükkânından işbu râfiu'l-vesika es-Seyyid Mehmed Efendi bin Derviş Halil nâm kimesne mahzarında dâyiâten ikrâr-ı tâm ve takrîr-i kelâm edip karındaşım müteveffâ-yı merkûmun emlâki terikesinden olup mahalle-i mezbûrede vâki' tarafından merkûm Seyyid Mehmed Efendi ve iki tarafı Süleyman Beş'e ve Hacı Ali oğlu Süleyman menzilleriyle mahdûd bir oda ve iki örtme ve bir tabhâne ve bir miktâr havlu ve eşcâr ve kurûmu müştemil beş puştâ bağı havî bir kıt'a mülk menzili müteveffâ-yı merkûmun vefâtından sonra bana ve zevcesi 'Âişe ve vâlidesi Şerife Seyyide'ye irsen intikal etmişken vâlidem merkûme ile zevce-i mezbûre 'Âişe Hâtun benim hâl-i sağırimde menzil-i mezkûru merkûm Seyyid Seyid Mehmed Efendi'ye bey' ve merkûm dahî iştirâ ve tesellüm etmekle bu esnalarda ben bâliğa olup menzil-i mezkûrda hissemi merkûm Mehmed Efendi'den talep ve da'va ve murâfaa olduğumuzda merkûm es-Seyyid Mehmed Efendi cevâbında târih-i kitâbdan onüç sene mukaddem menzil-i mezkûru mezbûretân Seyyide Şerife ve 'Âişe kırk kuruş semen-i makbûza bey' ve temlik ve teslîm eylediklerinde sen dahî balığa olup mezbûretân ile berâber bey' ve semen-i mezkûrlar hissesini ahz ve kabz eylemişdik deydü def' mütesaddî ve def'i meşrûhasını ispat üzere iken beynimizde muslihûn tavassut ve merkûm es-

kendi hakkını baliğ olduktan sonra mahkemeye başvurarak almaktadır. Sulha razı olan Mehmet Efendi'nin baliğ olmayan kızın hakkını önceden düşünmediği veya görmezden geldiği, diğer vârislerin ise bu satışa Şerife Emine'nin hakkını düşünmeden razı oldukları görülmektedir.

Vasinin, vasisi olduğu küçüğün malını buluştan sonra hemen teslim etmemesi gibi sebeplerle küçüğün buluştan sonra terikede olan hakkını teslim almada problemlerle karşılaştığı görülmektedir. Örnek bir belgede vasi erkek ve vasisi olduğu küçük de erkek çocuktur. 2832 kuruş değerinde olan mal varlığını vasisi olan erkek kardeşinin vefat etmesi nedeniyle alamamaktadır. Çünkü vasisinin ölümü üzerine bu mal da onun vârislerine intikal etmiş görünmektedir. Hâlbuki vasinin yönettiği bu meblağ ölenin elinde emanettir. Ölenin vârislerinden karısı bu malı elinde tutmakta ve iddiaları inkâr etmektedir. Belgede şahitlerle bu paranın kendisine ait olduğunu ispatlayan kişiye bu paranın ödendiği kayıt altına alınmıştır.⁷¹¹

Osmanlı'nın son dönemlerinde yetimlerin mallarını vasi tarafından idâneye verilmesi uygulaması, vasilerin yetimlerin mallarını korumakta yaşadığı sıkıntıları, zorluk, suistimal ve kötü kasıtları en aza indirmesi açısından önemlidir. Bu yöntemle yetimlerin malları bu işle ilgilenen görevliler tarafından kanuna uygun olarak uygun olanları alınır. Piyasa fiyatıyla satılıp nakde çevrilir. Yetimin vasîsi tarafından vadeli idâneye teslim edilerek gelir getirecek şekilde işletilir. Böylece anapara korunurken idâne ile elde edilen ek gelir yetimin ihtiyaçları için kullanılır. Rüşt çağına gelen yetimlere malları teslim edilirdi.⁷¹² Böylece hayata güvenle tutunabilmeleri daha da kolay olabilmekteydi. Kız çocukları için bu tür uygulamalar önem arz etmektedir. Yetim kız çocuklarının hayata güvenle tutunabilmesi ve yaşamını kimseye muhtaç olmadan devam ettirebilmesinde anne ve babasının kendisine kalan mallarını koruyabilmesi gereklidir. Vasi tayini ile bu işlevi yerine getirdiği kısmen örneklerde

Seyyid Mehmed Efendi'yle beni on sekiz kuruş üzerine musâlaha ve meyânımızda tevfiik eylediklerinde ben dahî sulhu mezkûru kabûl ve bedel-i sulhu olan meblağ-ı mezbûr onsekiz kuruşu merkûm Seyyid Mehmed Efendi yedinden tamâmen ahz ve kabz eyledikten sonra menzil-i mezkûrda olan hisse-i irsiyyeme müte'allık 'âmme-i deâvi ve mütâlebâtdan merkûm es-Seyyid Mehmed Efendi'nin zimmetini ibrâ-yı 'âmm ile ibrâ ve ıskât-ı tâm ve istifâ-yı hak eyledim ve merkûm dahî ibrâmı kabûl eyledi dedikte gibbe't-tasdîki'ş-şer'î mâ vaka'a bi't-taleb ketb olundu. 3 Cemâziye'l-âhir 1188 (11 Ağustos 1774).

⁷¹¹ KŞS 62 / 59-1, 11 Zî'l-ka'de 1188 (13 Ocak 1775). Bunun aksine vasinin vesayeti altındaki küçüğün hakkını koruduğu örneği için bkz. KŞS 63 / 36-3, 23 Safer 1193 (12 Mart 1779).

⁷¹² Özcan, "Osmanlı Toplumunda Yetimlerin Himayesi ve Eytam Sandıkları", s. 107-108.

görülmekle birlikte nafaka gibi temel ihtiyaçları için satılan mallarının geri dönüşü olmamaktadır. Vasilerin nafaka dışında farklı sebeplerle de vesâyeten mal sattıkları görülmektedir. Hakkını arayan kız çocukların bazıları bu hakları alabilmektedir. Sicile yansımayan sessiz kalan kız çocuklarının olduğu da düşünülebilir.

İslam gelmeden önce cahiliye âdeti olan kız çocuklarının miras hakkının olmaması, yetim çocuklara babasından kalan verilmemesi, yetim kızların vasileri tarafından evlendirilip mehrine el konulması veya sırf kız çocuğunun mal varlığına el koyma maksatlı vasinin kızı bizzat kendisine alması gibi uygulamalar nedeniyle yetimlerin malları konusunda pekçok ayette müminler uyarılmıştır.⁷¹³ Yetim kızların mehrine el konulmaması,⁷¹⁴ yetimlerin mallarının gerekli şekilde muhafaza edilmesi,⁷¹⁵ mallarının rüşd çağlarına geldiklerinde kendilerine bekletilmeden verilmesi⁷¹⁶ gibi ayetler aynı zamanda vasiler için zorlu yollarında uymak zorunda oldukları kurallardır. Bu sebeple vasiler yapmış oldukları tasarruflarda iki kere düşünerek hareket etmelidirler. Osmanlı 1750-1800 yılları arasında görülen örneklerde vasilerin tasarruflarının zaman zaman sorgulandığı bu sebeple mahkemeye yansıdığı görülmektedir.

⁷¹³ Arı, “Yetim”, *DİA*, XLIII, 501.

⁷¹⁴ Nisa 4/3, 127.

⁷¹⁵ En'am 6/152.

⁷¹⁶ Nisa, 4/6.

VIII. KONYA ŞER‘İYYE SİCİLLERİNDE ZÜRRÎ VAKIF SEBEBİYLE KADININ MİRAS HAKKINA TESİR EDEN DURUMLAR

A. Osmanlı Uygulamasında Kadın ve Vakıf

İslam medeniyetinin önemli müesseselerinden biri olan vakıf müessesesinin Osmanlı toplum ve kültür hayatında önemli rol oynadığı görülmektedir. Osmanlı’da vakıf müessesesi kanalıyla eğitim, öğretim, sağlık alanı başta olmak üzere pek çok önemli hizmet gerçekleştirilmekteydi.⁷¹⁷ Geçerli bir vakıf (*vakf-ı sahîh*) vakfeden kişinin mülküne sahip olduğu malı vakfetmesiyle oluşmaktadır.⁷¹⁸ Osmanlı’da sahip oldukları mülk mallarını vakfedip vakıf kuran kadınlar bulunmakla birlikte vakıflardan istifade eden kadınlar da yer almaktaydı.⁷¹⁹ Osmanlı Döneminde Mısır örneğinde Müslüman kadınların mallarını kullanma yollarından biri de hayırsever bağışlar yaparak kurmuş oldukları vakıflardı. Vakıf kurma ile hem erkekler hem de kadınlar hayır işleri ile çalışan müesseseler oluşturuyorlardı. Bu tür vakıflarla pek çok hizmet gerçekleştiriliyordu. Hastaneler kuruluyor, su çeşmeleri yapılıyor, yoksul cenazeleri defnetmek, yoksulları doyurmak, vefat edenlere dua ettirmek gibi hizmetler vakıflar aracılığıyla yapılıyordu. Vakıfların organizesinde bayram günleri boyunca fakirler için birtakım yardımlar toplanır ve ihtiyacı olanlar için dağıtırdı.⁷²⁰

Osmanlı döneminde 18. yüzyılda vakıfların yaklaşık yüzde yirmi beşinin kadınlar tarafından kurulduğu Kahire vakıf bakanlığı kayıtlarına göre belirtilmektedir. Bu vakıfların bir kısmı yalnız kadınların bireysel olarak kurmasıyla oluşurken bir kısmı başka kadınlarla ortak olarak, bir kısmı ise erkek akrabaları ile birlikte, bir kısmı da herhangi bazı erkeklerle birlikte kurulmuştur.⁷²¹ Osmanlıda vakfın kurulduğu bölgeye göre kadınların vakıf kurma oranı artılıp eksilebiliyordu. Örneğin Edirne’de kadınların vakıf kurma oranı %20 iken İstanbul’da ve Halep’te iki katı yani %40’tı.

⁷¹⁷ Ahmet Akgündüz, *İslam Hukuku ve Osmanlı Tatbikatı Araştırmaları*, OSAV, İstanbul 2009, s. 142.

⁷¹⁸ Gök, *Osmanlılar I: Devlet-Bürokrasi Teşkilat-Diplomatika*, s. 137.

⁷¹⁹ Kadınların vakıflardan istifade ettiği sosyal hizmetler için bkz. Musa Şahin, N. Ebrar Kaya, “Valide Sultanların Kurduğu Vakıfların Kadına Yönelik Sosyal Hizmetleri”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 7 Sayı: 12, s. 36-65.

⁷²⁰ Afaf Lutfi al-Sayyid Marsot, “The Revolutionary Gentlewomen in Egypt”, s. 264.

⁷²¹ Fay, “Women and Waqf”, s. 35.

Haim Gerber bu çelişkiyi Edirne'nin sınır kenti olmasına ve pasif kadın nüfusuna sahip olmasına bağlamaktadır.⁷²²

Osmanlı'da kadınların vakıf kurması veya bu vakıftan istifade etmesi ile kadının ekonomik özgürlüğü arasındaki bağ vardır. Kadınların ekonomik açıdan bağımsız bir şekilde kendi malını idare edebilmesi istenen bir durum olsa da zengin bir aileden gelme, bölge, yöre, örf adet gibi etkenler kadının ekonomik özgürlüğünü yaşanabilir kılmakta veya engellemektedir. Osmanlı'da vakıf kuran kadınların büyük çoğunluğu Osmanlı yönetici ve elit tabakasının ailesinden olan kadınlardır.⁷²³

Vakıf kuran kadınların özellikle miras, evlilik veya ticaret hayatına katılarak elde etmiş oldukları kazançlarını hayır yolunda kullanmak ve mallarının yok olmasına engel olmak için kullandıkları görülmektedir.⁷²⁴ Osmanlı'da kadınlar sicillerden elde edilen bilgiler ışığında miras, mehir veya kendi emekleri ile kazanmış oldukları tahmin edilen mal varlıklarını çeşitli yatırımlar yapmak suretiyle değerlendirmektedirler. Kerime Filan'ın *Defter-i Mufassal-ı Livâ-i Bosna* defterine göre hazırlamış olduğu makalesinde kadınların birçoğunun miras yoluyla elde etmiş oldukları malvarlıkları ile vakıf kurduklarını göstermektedir. Vakıf kuran hayırsever kadınların babaları veyahut eşleri nedeniyle varlıklı ailelerden geldiklerini göstermektedir.⁷²⁵ Aynı zamanda bazı kadınların da kurmuş oldukları vakfın vakıfnamesinde bağışlamayı düşündüğü gayri menkulün kendilerine miras kaldığını ifade etmekte oldukları görülebilmektedir.⁷²⁶

Osmanlı'da kadın ve vakfi anlamak için fıkhi açıdan vakıf kavramı ve vakıf hakkındaki birtakım konuları bilmek gerekmektedir. Vakıf, vakfedilen mal anlamına gelmektedir. Çoğulu evkaf ve vukuftur. Fıkıhta “habs, hubus, ahabâs, ihtibâs, tahbîs, tesbîl, sebîl” gibi kelimeler de vakıf anlamında kullanılmaktadır. Hanefi kaynaklarda

⁷²² Murat Çizakça, *İslam Dünyasında Vakıflar*, çev. Elif Süreyya Genç, Konya: Karatay Üniversitesi Yayınları, 2017, s. 28.

⁷²³ İzzet Sak, *Kadı Sicilleri Işığında Konya'da Yapılan Vakıflar (1650- 1910)*, Konya Büyükşehir Belediyesi, Konya 2012, s. 216.

⁷²⁴ Muhammed Okudan, “Osmanlı'nın Son Yüzyılında Samsun'da Vakıf Kuran Kadınlar”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011, sayı: 31, ss. 267-277, s. 276-277.

⁷²⁵ Kerime Filan, “Osmanlı Bosnası'nda Vakıf Kuran Kadınlar”, *Osmanlı Döneminde Balkan Kadınları Toplumsal Cinsiyet, Kültür, Tarih* içinde, derleyenler: Amila Buturovic - İrvin Cemil Schick, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 123.

⁷²⁶ Filan, “Osmanlı Bosnası'nda Vakıf Kuran Kadınlar”, s. 126.

ve Osmanlı'da vakıf kelimesi kullanılmıştır. Vakıf işlemi gerçekleşirken vakfeden kişinin vakfettiğine dair *irade beyanı*, vakfeden kişi olan *vâkıf*, vakfedilen mal olan *mevkûf* ve vakıftan yararlananlar *mevkufun aleyh* olmak üzere dört unsur bulunmaktadır.⁷²⁷ Osmanlıda kadınları vâkıf olarak da, mevkûfun aleyh olarak da görmek mümkündür. Vakfın hukukî durumu, kuruluşu, bağlayıcılığı gibi meselelerde fakihler arasında görüş ayrılığı bulunmaktadır. Hanefi fikhinin hukukta tercih edildiği Osmanlı'da vakıf konusunda Hanefî fikhî içerisinde yer alan İmâmeyn'in görüşünü tercih etmiştir. İmâmeyn'e göre vâkıf, mülk malını vakfettiğinde o mal adeta Allah'ın mülkü olmakta ve sonsuza kadar temlik ve temellükten uzak olmaktadır. Ebû Hanîfe'ye göre vakıf işleminin ariyete benzemesi nedeniyle vakfedilen malın mülkiyeti vâkıfta kalmakta yalnızca malın kullanımından elde edilen menfaati hayır amaçlı kullanılmaktadır.⁷²⁸

Şer'iyeye sicillerinde vakfî kuran kişilerin farklı gayelerle vakıf kurdukları görülmektedir. Bu gayeler özetle dünya ve ahiret hayatını kurtarma düşüncesi, yarınlarnı iyi yöne doğru kanalize etmek, mallarını artırmak yanında onları dokunulmaz kılmak, vefatlarından sonra isimlerinin hayırla yâd edilmesi ve unutulmaması, kazançlarını vefatları sonrası muhtemel olabilecek müsadere den korumak, ailenin birliğini muhafaza etmek için malını korumak ve muhtemel miras tartışmalarının önüne geçmek, ailenin servetini her türlü meşru olmayan harcamalardan korumak olabilmektedir.⁷²⁹ Vakıfların yürürlük kazanabilmesi şer'iyeye sicillerinde tescil edilmesi ile yani kadı tarafından onaylanması ve mahkeme tutanaklarına kaydedilmesiyle gerçekleşmektedir.⁷³⁰

Vakfiye, vakfedenin amacını ve şartlarını içeren, vakfın tüzüğü olarak değerlendirilebilecek şartnameye denilmektedir.⁷³¹ *Vakfiyelerde* belirtilmekte olan şartlarda vakıftan elde edilen gelirlerin kimler tarafından kullanılacağı amaçlarına göre tasnifi belirlemektedir. Vakıfların gelirlerinin kimler tarafından kullanılacağı sicillerde geçen kadınların yer aldığı miras meselelerini yakından ilgilendirmektedir. Sicillerde

⁷²⁷ Hacı Mehmet Günay, "Vakıf", *DİA*, XLII, 475-476.

⁷²⁸ Günay, "Vakıf", *DİA*, XLII, 476.

⁷²⁹ İzzet Sak, *Şer'iyeye Sicillerinde Bulunan Konya Vakfiyeleri (1650-1800)*, Kömen Yayınları, Konya 2005, s. 162; Okudan, "Osmanlı'nın Sonyüzyılında Samsun'da Vakıf Kuran Kadınlar", s. 275.

⁷³⁰ Okudan, "Osmanlı'nın Sonyüzyılında Samsun'da Vakıf Kuran Kadınlar", s. 269.

⁷³¹ Günay, "Vakıf", *DİA*, XLII, 478.

miras davaları içerisinde taraflar arasında vakıfları ve kadınları görmek mümkündür. Bununla birlikte vakıf taraf olmasa bile miras davasının konusu içerisinde yer alabilmektedir. Vakıfları amaçlarına göre *hayrî vakıflar*, *zürrî vakıflar*, yarı zürrî vakıflar olmak üzere üçe ayırmak mümkündür.⁷³² Hayrî vakıflar yalnız hayır amaçlı kurulan ve istifade edenlerin ihtiyacına dâhil her şeyi kapsayan müesseselerdir.⁷³³

B. Zürrî Vakıflar

Zürrî vakıflar vakfın gelirlerinden yararlanacakları belirlemek suretiyle bunu yaşarken kendisi ve vefatı sonrasında kendi neslinden gelen evladı ile sınırladığı vakıflardır.⁷³⁴ Zürrî vakıfların kurulmasının amaçlarından biri aileyi dağılmadan bir arada tutma isteğidir.⁷³⁵ Yarı zürrî yarı hayrî vakıflarda hayırseverler mallarının bir kısmını dini ve toplumsal kurumlara hayır kurumlarına vakfetmekle birlikte bir kısmını kendilerine ve aile bireylerine ayırmaları ile oluşmaktaydı.⁷³⁶ Tarihte zürrî vakıfların kuruluş amacı ile ilgili olumsuz yargılar oluşmasına neden olan birtakım uygulamalar görülmüştür. Sadece Allah'a yakınlık ve hayır amaçlı kurulmayan zürrî vakıfların, vâkıfın mülkünü korumak ve istediği mirasçılara tahsis etmek gibi amaçları da yer alabilmektedir.⁷³⁷

18. yüzyılda Mısır'da kadınların kurmuş olduğu zürrî vakıflarda kişinin vefatından sonra vakfın gelirlerinin kişinin varislerine kalması nedeniyle hayrî vakıflardan çok zürrî vakıfların oluşturulduğuna şahit olunmaktadır. Kadınların da dâhil olduğu pek çok zürrî vakıf kurucusu vakfiyelerde kendilerinden sonra vakfın gelirlerinden mirasçılarının istifade etmesini şart koşmaktadırlar.⁷³⁸

Vâkıfın, mallarını korumak isteyip zürrî vakıf kurmasının nedenlerinden biri müsâdere usûlüdür. Müsâdere, devletin kamu görevlilerinin ve sivil halkın mallarına

⁷³² Sak, *Şer'îye Sicillerinde Bulunan Konya Vakfiyeleri (1650-1800)*, s. 163.

⁷³³ Günay, "Vakıf", *DİA*, XLII, 478.

⁷³⁴ Detaylı bilgi için bkz. Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye*, IV, 358-380; Yasin Yılmaz, "Vakıf Kurumunun Dayandığı Temel Referanslar ve Zürrî Vakıfların Vakıf Sistemindeki Yeri", *Dini Araştırmalar*, Ocak-Haziran 2014, Cilt: 17, Sayı: 44, ss. 44- 66, s. 53; Fay, "Women and Waqf", s. 35.

⁷³⁵ Sak, *Kadı Sicilleri Işığında Konya'da Yapılan Vakıflar (1650- 1910)*, s. 263.

⁷³⁶ Filan, "Osmanlı Bosnası'nda Vakıf Kuran Kadınlar", s. 110.

⁷³⁷ Ziya Kazıcı, *Osmanlı'da Vakıf Medeniyeti*, İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2014, s. 121-122; Reyhan Şahin Allahverdi, "Zürrî Vakıfların İdaresinde Yaşanan Sorunlar", *The Journal of Social Science Studies*, Number: 43, p. 313-323, Spring I, 2016.

⁷³⁸ Fay, "Women and Waqf", s. 34-35.

el konulmasını anlatan bir terimdir. Müsâdere İslam'dan önce ve sonra tarihte bazı dönemlerde görülmüştür.⁷³⁹ Osmanlı'da müsâdere usulü devletin isyancılara karşı uygulamış olduğu bir ceza türüyken daha sonraları merkezi yönetime siyasi ve iktisâdi açıdan fayda sağlayan bir yol haline geldi. Fatih Döneminden Tanzimat Dönemine kadar müsâdere usulü devam etmiştir.⁷⁴⁰ Zürrî vakıflar sayesinde miras devletin eline geçmekten korunmuş ve ailenin maişetinin devamı sağlanmış, mirasının dağılıp gitmesi önlenmiş olmaktadır.⁷⁴¹ Müsâdere dışında mirasın devlete kaldığı bir diğer durum ise vârislerin olmaması veya az olması durumunda terikenin beytülmale kalmasıdır. Beytülmal terikeden sırasıyla hak sahibi olan on sınıf içerisinde yer almaktadır. Zürrî vakıfların oluşmasının nedenlerinden biri de terikenin beytülmale kalması olarak gösterilmiştir. Bununla ilgili bir örnekte Ayşe Hatun'un kocasından başka varisi bulunmamaktadır. Vefat ettiği takdirde terikesinin bir kısmı kocasına kalırken diğer kısmı beytülmale kalacaktır. Ayşe Hatun 1657'de kurmuş olduğu zürrî vakıfla malını yaşarken kendisine, öldükten sonra kocasına, kocası vefat ettikten sonra azat etmiş olduğu iki cariyesine ve onların evlatlarına vakfetmiştir.⁷⁴²

Zürrî veya yarı zürrî vakıfların kuruluş sebeplerinden sayılan ve eleştirilere neden olan kişilerin malını müsâdereden korumak için bu tür vakıflar kurmaları kadınların miras hakları ile de bağlantılıdır.⁷⁴³ Müsâdere sistemi Fatih dönemine kadar yalnız devlet malını haksız yere kendi malına katmış olan isyancılar için ceza amaçlı uygulanmaktayken Fatih Dönemi'nden Tanzimat'a kadar devlet görevlilerine uygulanmaya başladı. Müsâdere sisteminde devlet için çalışan görevlilerin kullandıkları her şey devlete aittir düşüncesi ile vefatları sonrasında da tüm mal varlıkları müsâdere usulüyle devlete kalmaktaydı. Devlet görevlilerinin ailesine müsâdere neticesinde geçinecekleri miktarda mal ayrılırdı.⁷⁴⁴ Miras hakkından mahrum olan devlet görevlilerinin aileleri zor durumda kalmaları nedeniyle yazmış

⁷³⁹ Cengiz Tomar, "Müsâdere", *DİA*, XXXII, 65.

⁷⁴⁰ Tuncay Ögün, "Müsâdere (Osmanlılar'da)", *DİA*, XXXII, 67.

⁷⁴¹ Allahverdi, "Zürrî Vakıfların İdaresinde Yaşanan Sorunlar", s. 315.

⁷⁴² <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=382187&/Türk-Toplumunda-Vakıf-Aile-İlişkisi-/-Prof.-Dr.-Hasan-Yüksel-1> 1 Eylül 2018.

⁷⁴³ Hasan Yüksel, "Vakıf-Müsâdere İlişkisi", *Osmanlı Araştırmaları XII*, Neşir Heyeti: Halil İnalcık - Nejat Göyünç - Heath W. Lowry - İsmail Erünsal (Bert Fragner, Klaus Kreiser), İstanbul 1992, s. 408.

⁷⁴⁴ Ögün, "Müsâdere", *DİA*, XXXII, 67.

oldukları arzuhallerle padişahın ve vezir-i âzamdan miras alma haklarını ve miras paylarını talep ettikleri görülmüştür.⁷⁴⁵

Bu sebeple zürri vakıfların kurulmasında malın müsadere, hibe, diyet, borç gibi yollarla zayi olmasına mani olmanın yanında, mülkün idaresini istediği evladına bırakabilmek ve mirası paylaşırken şer'î miras kaideleri dışında dilediği şekilde malını paylaştırmayı vakfiyelerde şart koşabilmeleri gibi nedenler olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁴⁶

Zürri vakıflarda vakıf gelirlerinin tahsisi konusunda iki uygulama kadın ve miras konusu ile yakından ilgilidir. Zürri vakıflar kurulmak suretiyle kişinin sahip olduğu mallar vefatıyla kurmuş olduğu vakıfta şart koşmuş olduğu kişilere kalmaktadır. Zürri vakıf kuran kişilerin varislerini mirastan eşit bir şekilde yararlandırma yolunu, şer'î miras hükümlerine göre verme yolunu veya şer'î miras hükümlerinde alması gereken hisseyi kız çocuklarından veya bazı vârislerden esirgemelerini de görmek mümkündür.⁷⁴⁷ Zürri vakıflarda kişinin ölümünden sonra malını zürriyetinden kimselere vakfetmesi İslam hukukuna uygun görünse de vâkıfın zürri vakıf kurarkenki amacının bazı mirasçıları mirastan mahrum etme maksadını taşımaması gerekmektedir.⁷⁴⁸

Haim Gerber, İslam her ne kadar kadınlara miras hakkı getirmiş olsa da bu mütevazı gelişmenin aslında uygulanamadığını, erkeklerin kadınları, hibe, aile vakıfları gibi bir takım yollarla mirastan mahrum edebilmekte olduklarını mahkeme kayıtlarında görebilmenin mümkün olduğunu ifade etmekte; terike kayıtlarında görülen kadın hisselerinin ise kadınların bu hisselerle gerçekten sahip olduklarını göstermek için yeterli bir kanıt olmadığını düşünmektedir.⁷⁴⁹ Terike kayıtlarından ve şer'îye sicillerinden anlaşılanın, kadınların miras hakkını kullanabilmekte olduğu buna rağmen erkeklere oranla oldukça az mal sahibi olduklarını iddia etmektedir.⁷⁵⁰

⁷⁴⁵ Akyılmaz, "Osmanlı Miras Hukukunda Kadının Statüsü", s. 488.

⁷⁴⁶ Yüksel, "Vakıf-Müsâdere İlişkisi", s. 408.

⁷⁴⁷ Akyılmaz, "Osmanlı Miras Hukukunda Kadının Statüsü", s. 486.

⁷⁴⁸ Şebnem Akipek, Hüseyin Altaş, *Vakıflarda Evladiye Davaları*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 1998, sy. 1-4, c. 47, ss. 145-152, s. 146.

⁷⁴⁹ Haim Gerber, *State and Society in the Ottoman Empire, IV Position of Women in Ottoman Bursa, 1600-1700*, s. 231-232.

⁷⁵⁰ Gerber, *a.g.e.*, s. 231-232.

Ömer Lütfi Barkan, evlatlık vakıf sisteminin kuruluş nedenini İslam miras hukukunun parçalama, bölme özelliğine ve ailelerin zürri vakıf kurmak suretiyle asalet ve şerefini sürdürmek istemelerine bağlamaktadır. Mülklerini gerek hayır amaçlı gerekse zürri vakıf haline getiren aileler vakfiyelerde sunmuş oldukları şartlarla bir nevi vasiyet bırakmakta ve bu vasiyetlerde İslam miras hukukuna aykırı şekilde bazı kişilerin mirasçı olarak tercih edilmesi veya mahrum bırakılması gibi şartlar içermek suretiyle ailenin konumunun ve itibarını devam ettirmek istemesi yer almaktadır. Zürri vakıflarda genellikle ancak evlatların ve soyun devam etmemesi halinde mülkün vakfa geçmesi veya hayır amaçlı kullanımına tahsis edilmesi gündeme gelmektedir.⁷⁵¹

Zürri vakıflara yapılan eleştiriler kadının miras hakları açısından şu şekilde değerlendirilebilir. Zürri vakıflar, yalnızca bazı mirasçıları tercih ederek özellikle cinsiyet ayırımı yaparak kızları mirastan mahrum etmek ve erkek çocuklarına ve onun evladına öncelik tanımak veya yalnız erkek çocuklarına ve ailesine tahsis etmek amaçlı kurulmamalıdır. Vâkıf, zürri vakfi kurarken, mirasçılarına şer'î miras hukukunda yer almakta olan hissesinden daha az istifade etmesini ya da mirastan tamamen mahrum etmeyi şart koşmamalıdır. Vâkıfın böyle bir şart koşması şer'î miras hukukuna aykırı bir durumdur. Zürri vakfi eleştirenlere göre, vârise vasiyet olmadığı gibi şer'î miras hissesinden fazla almaya sebep olacak zürri vakıflarda hoş karşılanmamalıdır. Aynı zamanda onlara göre zürri vakıflarda sadaka, kurbet gibi vakfi meşrulaştıran hayrî fiiller yer almamaktadır.⁷⁵² Zürri vakıflarda vakfın gelirlerinden istifade konusunda bir kısıtlama şart koşulacaksa genellikle bu, kız çocuğu olmaktadır. Bazı zürri veya yarı zürri vakıflarda vakfın gelirleri erkek evlada ve onların torunlarına, erkek evladın soyu kesildiği takdirde kız çocuklarına ve onların torunlarına kalmasının şart koşulduğu görülebilmektedir.

⁷⁵¹ Ömer Lütfi Barkan, “8- Osmanlı İmparatorluğunda Kuruluş Devrinin Toprak Mesleleri (1)”, *Türkiye'de Toprak Meselesi*, haz. Abidin Nesimi, Mustafa Şahin, Abdullah Özkan, İstanbul: Gözlem Yayınları, 1980, s. 285.

⁷⁵² Yılmaz, “Vakıf Kurumunun Dayandığı Temel Referanslar ve Zürri Vakıfların Vakıf Sistemindeki Yeri”, s. 54. Yasin Yılmaz makalesinde zürri vâkıfın lehinde olan görüşlere de yer vermektedir. Bu görüşe göre zürri vakıfların caiz olmasının sebebi evlatların soyunun tükenmesi neticesinde vakfın gelirleri ihtiyaç sahiplerine kalmasını şart koşulmasıdır. Aynı zamanda zürri vakıflar yoluyla ortak olunan mülk mal parçalanmaktan da korunmuş olmaktadır. Eğer vâkıf istemediği birini mirastan mahrum etmek istese hayattayken sevdiğine bağış yapmak suretiyle de onu mahrum bırakabilir. Zürri vakıflarda bu sebeple hayır yapmak niyeti neslin son bulması durumunda vuku bulacaktır (bkz. s. 55-56).

Sicillerde erkekler kadar olmasa da kadınların da vakıf mütevellisi olduğu görülmektedir. Müteveli olma (tevlîyet) kişiye pek çok sorumluluk yüklese de Osmanlı'da önemli bir sosyal statüdür. Sadaka-i câriye olarak değerlendirilen bir hizmette yönetici olmak vâkıfın belirlediği miktarda gelir sağlarken, manevi hazdan da yararlanmasını sağlamaktadır.⁷⁵³

Müteveli, vakfiye şartları, şer'î hükümler ve mer'î mevzuat bağlamında vakfın işleri ile meşgul olan, vakfi idare eden kişi ya da kişilerdir.⁷⁵⁴ Müteveli belirlenmesine sicillerde müteveli tayini şeklinde geçmektedir. Mütevellinin belirlenmesinde öncelikle vâkıfın isteği yerine getirilir. Müteveli belirlemede vâkıf, herhangi bir talepte bulunmazsa hak hâkime geçer. Mütevellinin belirlenmesinde vâkıfın tercihi dışında cinsiyetler arasında herhangi bir ayırım söz konusu değildir.⁷⁵⁵ Buna rağmen sicillerde müteveli belirlenirken erkek evlâdın daha sık tercih edildiği görülmektedir. Zürrî veya yarı zürrî vakıflarda müteveli olma genel olarak erkek çocuklarına, bunların en akıllı, en reşit ve en sâlih olanına şart koşanlar olduğu gibi müteveli olmak için kendilerinden sonra evlatlarının cinsiyetine göre ayırım yapmaksızın en sâlih olanına bırakanlar da bulunmaktadır. Sadece erkek çocuklarına bırakanlar olduğu gibi evlenmedikçe zevcesine bırakanlarda olmuştur.⁷⁵⁶

Müteveli olma görevinin sıklıkla öncelikli olarak erkek evlâda şart koşulması vakfın gelirlerinden erkek evlâdın daha fazla istifadesi anlamına gelmektedir. Bu durum kız çocuklarına yapılan bir haksızlık olarak değerlendirilebilir. Müteveli olma görevinin sicillerde talep edilmesi bu görevin önemli bir sosyal statü olmasının yanında bu gelirden istifade etmekte yer almaktadır. Sicillerde gerek erkek evlâdın gerekse kız evlâdın bu görevi hak etmek için evlâd-ı vâkıftan olduklarını ispatlamaya çalıştıkları belgeler yer almaktadır.

Müteveli olarak erkek evladı olduğu halde kızlarını bırakanlar da görülebilmektedir. Kendisinden sonra kızını oğlundan önce müteveli tayin edene örnek vermek gerekirse Diyarbakır şer'îyye sicillerinde vakfın kurucusu Nimet

⁷⁵³ Nazif Öztürk, "Müteveli", *DİA*, XXXII, 220.

⁷⁵⁴ Öztürk, "Müteveli", *DİA*, XXXII, 217; Kazıcı, *Osmanlı'da Vakıf Medeniyeti*, s. 38.

⁷⁵⁵ Öztürk, "Müteveli", *DİA*, XXXII, 217.

⁷⁵⁶ Yılmaz, "Vakıf Kurumunun Dayandığı Temel Referanslar ve Zürrî Vakıfların Vakıf Sistemindeki Yeri", s. 60-61.

Hanım, kendisi hayatta olduğu zaman diliminde vakfettiği malların kendi tasarrufunda olmasını kendi vefatından sonra kızı Züleyha'nın müteveli olmasını şart koşmuştur. Kızının vefatından sonra büyük oğlu Abdülbaki Paşa'nın müteveli olmasını, onun vefatından sonra ilk önce erkek çocuklarından en büyük olanının müteveli olmasını, ondan sonra kız çocuklarının müteveli olmasını, vakıf gelirlerinden kadın ve erkek ayırmadan tasarruf etmelerini, neslinin kesilmesi durumunda gelirinin Medine'de bulunan fakirlere dağıtılması şartı ile vakfetmiştir. Bu şartlar altında mallarını vakıf mütevellisi olan kızı Züleyha'ya teslim etmektedir. Oğlu varken kızını müteveli tayin etmesi dikkate değerdir.⁷⁵⁷

Bosna'da yaşanan bir başka örnekte baba müteveli olarak erkek evladı varken kızını tercih etmiştir. Kaynaklarda gerekçeli bilgi bulunmaması nedeniyle bunun nedenini bilmek mümkün görünmemektedir.⁷⁵⁸

Margaret L. Meriwether'in 18. yüzyılda Halep'te kurulan vakıflarda kadının durumunun incelendiği makalede, Baer'in 16. yüzyıl İstanbul'undaki vakıflarda kadının konumunun anlatıldığı başka bir makaleden bahsetmekte ve farklı sonuçlara ulaştıklarını belirtmektedir. Margaret'e göre kadın müteveli olduğu pek çok vakıfta yalnız kendi kurmuş olduğu vakıflarda veya kocasının kurmuş olduğu vakıflarda değil birçok jenerasyon öncesi atalarından devam edegelen vakıflara müteveli olabildiği gibi, şehirde önemli şöhrete sahip dini vakıflara da müteveli olabilmekteydi. Küçük çapta bağışlarla kurulmuş vakıflara yönetici olabilen kadınların yanında büyük bağışlarla kurulmuş vakıflara yönetici olan kadınlarda olabilmekteydi. Bununla birlikte vakıflarda yönetici olabilen kadınlar bu konuma geldiklerinde zaman içerisinde bağış haklarını veya yönetici yetkilerini kaybetmemişlerdi.⁷⁵⁹

Konya'da ise 1650-1910 arasında kurulmuş olan 311 vakıftan 24'ünün kurucusu yalnız kadınlarken 5'inin kurucusu hem erkek hem de kadındır.⁷⁶⁰ Konya'da kadınların kurmuş olduğu vakıflarda vâkıfların genellikle hanedân ve ümerâ ailelerine

⁷⁵⁷ Abdolvahap Yıldız, "135/ 313 No'lu Şer'îye Siciline Göre XVIII. Asırda Diyarbakır'da Bulunan Vakıflar ve Görevlileri", *Harran Ün. İlahiyat Fak. Dergisi*, Yıl: 11, sy. 15, Ocak-Haziran 2006, s. 98.

⁷⁵⁸ Filan, "Osmanlı Bosnası'nda Vakıf Kuran Kadınlar", s. 132.

⁷⁵⁹ Margaret L. Meriwether, "Women and Waqf Revisited: The Case of Aleppo 1770-1840", *Women in The Ottoman Empire, Middle Eastern Women in The Early Modern Era*, Edited by Madeline C. Zilfi, Brill Leiden, New York, Köln, 1997, s. 151.

⁷⁶⁰ Sak, *Kadı Sicilleri Işığında Konya'da Yapılan Vakıflar (1650- 1910)*, s. 217.

mensup kadınlardan olduğu yapılan araştırmalardan anlaşılmaktadır.⁷⁶¹ Vakıf kurabilen kadınların genellikle zengin ailelerden geldiği söylenebilir. Normal ve az bütçeye sahip kadınlar da vakıf kurmasalar da mallarını vakfedip hayır yolunda kullanabilmekte ve bağışlayabilmekteydi.⁷⁶²

İzzet Sak Konya’da 1650-1910 yılları arasında kurulmuş olan vakıfları incelemektedir. Konya sicillerinde tespit edilen 311 adet vakıf içerisinde 8 tanesi evlâdın faydalanması amaçlı kurulmuştur. Konya’da kurulmuş olan bu 8 zürri vakıf içerisinde yedi tanesinde vakfın gelirlerini evlâdına bağışladığı ve erkek kız arasında ayırım yapılmadığı görülmektedir. Yalnız bir tanesinde erkek evladına vakfın gelirlerini bırakmış kız evladına evleninceye kadar istifadesine izin vermiş erkek evladının nesli devam etmezse kız evladına kalmasını şart koşmuştur.⁷⁶³ 1750-1800 yılları arasında tespit edilebildiği kadarıyla bir zürri vakıf kurulmuştur. Bu vakıfta vâkıf, kurmuş olduğu vakfa belgede saymış olduğu pek çok malını bağışlamış ve evlâd-ı evlâd-ı evladına suretiyle bağışlamıştır. Evlâd-ı evlâd-ı evlâdı arasında cinsiyet ayırımı yapmamış akraba çerçevesini de oldukça geniş tutarak erkek-kadın eşit seviyede istifade etmesini istemiştir. Müteveli olma görevini, yaşarken kendi, vefat ettikten sonra oğlan veya kız evlâdının veya onların soyundan gelenlerin en salih olanının yapmasını şart koşmuştur.⁷⁶⁴

1650-1800 yılları Konya Şer’iyye Sicillerinde 70 adet vakıf içerisinde 28 tanesinin yarı hayrî vakıf olduğu görülmektedir. Bu 28 yarı zürri vakıf içerisinde vakfın gelirlerini erkek ve kız evlatlarına eşit bırakanlar, erkek evladına, torunlarına, erkek evladının soyunun tükenmesi neticesinde kız evladına ve kızıdan torunlarına bırakanlarda bulunmaktadır.⁷⁶⁵ Vakfi kuranlar soylarının tükenmesi ve vakfın gelirlerinin ihtiyaç halinde olanlar için kullanımını şart koşmaları nedeniyle vakıf tamamen hayır amaçlı kurulan vakıflara dönüşmekteydi.

⁷⁶¹ Doğan Yörük, “Selçuklu’dan Osmanlı’ya Konya’da Vakıf Kuran Kadınlar”, *Geçmişten Günümüze Şehir ve Kadın I*, Editör: Osman Köse, Samsun 2016, ss.475-488, s. 485.

⁷⁶² KŞS 65 / 12-1. Bu belgede İsmihan Hanım, sahip olduğu ekmekçi fırınına Mevlana âsitanesindeki fakir Mevleviyye dervişlerinin nân bahâlarını (ekmek ihtiyaçlarını) karşılamak üzere vakfetmektedir. Bkz. Sak, *Kadı Sicilleri Işığında Konya’da Yapılan Vakıflar (1650- 1910)*, s. 217.

⁷⁶³ Sak, *Kadı Sicilleri Işığında Konya’da Yapılan Vakıflar (1650- 1910)*, s. 263-266.

⁷⁶⁴ KŞS 66 / 53-1.

⁷⁶⁵ Sak, *Şer’iyye Sicillerinde Bulunan Konya Vakfiyeleri (1650-1800)*, s. 171-178.

1750-1800 yılları arasında kurulmuş olan yarı hayri yarı zürri vakıflardan biri medrese şeklinde düzenlenen eş-Şeyh Mehmed Efendi'nin vakfidir. Bu vakfi eş-Şeyh Mehmed Efendi kendi mülkü üzerine kendi malından 21 hücre, bir mescid ve bir dersane olacak şekilde yapmış ve ilim talebelerine dini ve akli ilimlerde gayret etmeleri için vakfettiğini ifade etmiştir. Kendisinden sonra mütevellilik ve müderrislik görevini erkek evlâdının en salih ve en reşid erkek evlâdına bırakmıştır. Onlardan sonra kızlarının en salih ve reşid erkek evlatlarına bırakan vâkif, onlardan sonra da bu işi üstlenebilecek ilim ehli insanlara bırakılmasını şart koşmuştur.⁷⁶⁶ Bir başka örnekte Seyyid Ali bin es-Seyyid Mehmed bir çeşme yaptırır buradan elde etmiş olduğu geliri çeşmenin ihtiyaçları için harcanmasını ister. Eğer çeşmenin ihtiyaçları ortaya çıkmazsa çeşmeden elde edilen gelirin mütevellilere verilmesini şart koşar. Mütevellilik için öncelik erkek evladına eğer nesli kesilirse kız evladının tasarruf edebileceğini belirtir. Onların nesli de kesilirse asabe ve zevi'l-erham olmak üzere miras yakınlığına göre akrabalarının kullanımına sunmuştur.⁷⁶⁷ Örnekte görülen yarı hayri yarı zürri vakıfta mütevellilik hakkı öncelikle erkek evlada verilmiş, erkek evlâdın neslinin kesilmesinden sonra kız evlada kalması şart koşulmuştur.

Yarı zürri vakıf olduğu anlaşılan bir belge, kadın ve miras konusu açısından oldukça dikkat çekicidir. Davayı açan kişi Şerife Rabia'dır. Şerife Rabia vekili aracılığı ile katılmış olduğu davada vâkifin, vakfiyede vakfa ait han ve dükkanların kiraların hayra sarf edilen kısmından arta kalan miktarın evlâd-ı evlâdı evlâdına şart koştuğunu ve kızların erkeklerin yarısı miktarınca faydalanmalarını şart koştuğunu hatırlatmakta ve vakfiyeye uyulmasını talep etmektedir. Ayrıca vakfiyede erkek evlâdının nesli kesilirse kız evladı arasında eşit verilmesi şart koşulmuştur. Şerife Rabia'nın bu talebi üzerine vakfiye şartların yerine getirilmesi tenbiye edilir.⁷⁶⁸ Davada görüldüğü üzere vakfin gelirleri miras hisseleri oranında kadın ve erkeğe kalması talep edilmektedir. Eğer erkek evladın nesli devam etmezse kızlara eşit hisse

⁷⁶⁶ Sicildeki ilgili metin şöyledir: "...medrese-i mezkûrenin tevliyet ve tedrisini batnen ba'de batnin karnen ba'de karnin aslah ve erşed evlâdı zukuroma meşrûta olup mâten... tedris ve tevliyet mezbûresine mutasarrıf olaki ve ba'dehüm tedris ve tevliyet-i mezbûresine evlâd-ı inâsımın aslah ve erşed evlâd-ı zukurûmu ve in sefelü bi-itibâri'l-butûn ve'l-kurûn mutasarrıf olalar..." KŞS 60 / 6-1, 6 Rebî'ü'l-evvel 1184 (30 Haziran 1770); Sak, *Kadı Sicilleri Işığında Konya'da Yapılan Vakıflar (1650-1910)*, s. 269.

⁷⁶⁷ KŞS 66 / 48-1; Sak, *Kadı Sicilleri Işığında Konya'da Yapılan Vakıflar (1650-1910)*, s. 271.

⁷⁶⁸ KŞS 64 / 82-1, 17 Şa'bân 1199 (25 Haziran 1785).

verilmesi şart koşulmuştur. Bununla birlikte Şerife Rabia'nın talebi sonrası bu şartlara uyulacağı görülmektedir. Şerife Rabia'nın böyle bir talebi olmasaydı belki de onlara hakları verilmeyecekti.

Zürrî vakıf veya yarı zürrî vakfın kurulma sebepleri arasında zikredilen vârisler arasında terike konusunda anlaşmazlık çıkmasına engel olmak düşüncesi isabetli olsa da pek uygulanabilir görünmemektedir. İlgili belgelerde evlâd-ı vâkıftan olduğunu ispat etmeye çalışanların bulunduğunu gösteren dava örnekleri yer almaktadır. Bu davalarda yakın veya uzak akrabalar arasında anlaşmazlık çıktığı görülmektedir. İlgili bir belgede zürrî vakıf olarak kurulan bir vakfın evlâdından olan Şerife Fâtıma Kadın binti es-Seyyid Mehmed Ârif Efendi'nin kocası ile vâkıfın diğer evlatlarından es-Seyyid Hasan bin es-Seyyid Hüseyin bin Şeyh Hasan'la dava halindedirler. Kara Kurt Mahallesi yakınında yapılan ve yaşatılan mescid ve medrese vakfının günlük iki akçe vazifesiyle mütevellî görevi ve bir hisse mescide iki hisse ise adı geçen medresenin eğitim faaliyetine ve erkek evladına, erkek evlâdının nesli kesilirse kız evlâdına şart koşulmuştur. Davaya katılan vâkıfın kız evlâdının kocasıdır. Vâkıfın kız evlâdı, tasarruf üzere iken vefat eder. Diğer kız evlatlarından biri olan Hâce Fâtıma Kadının oğlu Abdülkadir Efendinin oğlu Şeyh Hasanın oğlunun oğlu olup vâkıfın evlâdının zükûrundan olması nedeniyle vakfiyeye göre kendisine şart koşulduğunu iddia eder. Taraflardan diğeri evlattan olduğunu inkâr eder ve erkek evlâdın neslinin kesildiğini iddia eder. Aralarında çokça anlaşmazlık meydana gelir ve arabulucuların araya girmesiyle aralarında erkek evladı olduğunu kabul eder ve tevliyet görevini sulh yoluyla paylaşırlar.⁷⁶⁹

⁷⁶⁹ KŞS 65 / 8-1. Belgenin transkripsiyonu şu şekildedir: Medîne-i Konya'da Tarhana Mahallesi sâkinelerinden ashâb-ı hayrâtın Bekir es-Seyyid el-Hâc Mehmed Ağa nâm sâhibi'l-hayrın evlâdından Şerife Fâtıma Kadın binti es-Seyyid Mehmed Ârif Efendi'nin zevci ve tarafından vekîli müsecceli şer'îsi (...) es-Seyyid Hacı Molla (...) nâm kimesne meclis-i şer'î münîrde evlâdı vâkıf mûmâ ileyhden işbu râfiu'l-kitâb es-Seyyid Hasan bin es-Seyyid Hüseyin bin Şeyh Hasan nâm kimesne mahzarında bi'l-vekâle ikrâr-ı tâm ve takrîr-i kelâm edip vâkıfı mûmâ ileyhın Medîne-i merkûmede Kara Kurt Mahallesi kurbünde binâ ve ihyâ eylediği mescid ve medresesi vakfının yevmi iki akçe vazifesiyle tevliyetini ve bir sehim ile mescid mezbûrûn emâneti ve iki sehâmı ile medrese-i mezkûrenin tedrisini işbu vakfiyeye-i ma'mûl bahâsında tasrîh olunduğu üzere evlâdının zükûruna evlâd-ı evlâdının zükûruna ve ba'dehû evlâdı zükûr münkarız olur ise evlâdı inâsına ve evlâd-ı evlâdı inâsına şart ve ta'yin olup ve evlâd-ı vâkıftan müvekkilem mezbûrenin zevci es-Seyyid Süleyman Efendi cihât-ı mezbûrât bi'l-meşrût mutasarrıf iken evlad fevt oldukda merkûm Seyyid Hasan bin vâkıf mûmâ es-Seyyid Bekir es-Seyyid Mehmed Ağa'nın sulbiye kızı Hâce Fâtıma Kadının oğlu Abdülkadir Efendinin oğlu Şeyh Hasan'ın oğlunun oğlu olup evlâd vâkıfın zükûrundan olduğuma binâen cihâtı mezbûrânın tevliyet tasarrufu hasbe'l-meşrût bana müteveccî eyledi deyû müteveffâ-yı merkûm Seyyid Süleyman

Yine bir başka örnekte Hacı Abdülfettah isimli evlâdi vakfın gelirlerinin paylaşımı konusunda olduğunu ispatlamaya çalışan Emine binti Mehmed Ağa Şerife Âlime binti (BOŞ) isimli Hatun'a dava açmaktadır. Emine binti Mehmed Ağa Şerife Âlime ile aynı derecede evlâdı vâkıftan olduğunu iddia eder ve evlâdı vâkıfa düşen hasilâtın kendisine de verilmesini ister. Şahitler ile evlâd-ı vâkıftan olduğunu ispatlar ve mahkeme vakıf mütevellisine hisseye katılması tenbiye edilir.⁷⁷⁰

Bir başka belgede Konya'da Şeyh Kasım Çelebi bin Mevlana Hayruddin câmi ve zâviyesi ve vakfının mütevellilik gelirinden istifade için evlâda meşrû kılınmış bir vakıfta evlâd-ı vâkıftan olan Fatma mütevellisi olduğu vakfın üç sehmîni talep eder ve karşı çıkanlar olur. Dava sonucunda Fatma'nın almasına karar verilir.⁷⁷¹ Bu davada belgede mütevellilik nedeniyle vakfın gelirinden erkek evladın kız evlâda göre öncelikli olduğu belirtilmektedir. Erkek evlâdın nesli devam etmiyor olacak ki kız evlâda sıra gelmiş görünmektedir.

Emine'nin vâkıfın evlâdından olduğunu ispat edip, mütevelliden vakfın gelirinden almaya çalıştığı bir belgede evlâd-ı vâkıftan olduğunu ispat etmektedir. Kendisi ile birlikte evlâd-ı vâkıftan olan Alime, Safiye ve Hibetullah, Hûri, diğer Emine, Seyyid Mustafa ve Seyyid Mehmed'in de hisselerini almalarına sebep olduğu görülmektedir. Evlâdı vâkıftan olan erkekler ile kadınların eşit aldığı görülen belgede bu konu ile ilgili bir şartta belirtilmemektedir.⁷⁷²

Yarı zürri olarak kurulan bir vakıfta başka bir belgede Konya kadısı olan Mehmed Efendi Şerafeddin Camii önündeki mektebe bitişik olan evini caminin

Efendi'nin Mahallesinden evlâdiyet meşrûtiyet üzere cihât-ı mezbûrâtı üzerine tevciye ve berât ettirib müvekkilem mezbûre dahî merkûmun evlâddan olduğunu inkâr birle evlâd-ı zukûr münkarız olup şart-ı vâkıf üzere tevliyet tasarruf benimdir deyû emâneti mezbûrlar taleb ve da'vâ ve ba'de'l-münâzaa ve vesâtat-ı muslihûn ile tevliyet mezbûre müvekkilem merkûme mutasarrıfe imâmeti ile müderrislik cihetlerini merkûm Seyyid Hasan mutasarrıf olmak üzere merkûm ile ben bi'l-vekâle musâlaha ve merkûmun ber-vech-i muharrer evlâddan olduğunu mukir ve mu'terif olup ba'de'l-yevm vakf-ı mezbûrûn müsekkafâtından olan bir bâb ordu esbâbiyla medîne-i merkûmede vâki' bir bâb suluhânın hâsıl icârelerinden rakabe-i vakıf ruyet olunduktan sonra Rukiye'den fazla kalan icâreler dört sehmî olup bir sehmî tevliyet vazifesi olmak üzere müvekkilem merkûme ahz ve bir sehmî imâmet ve iki sehmî müderrisin vazîfeleri için merkûm Seyyid Hasan ahz ve kabz edip bu minvâli muharrer nizâmımız münkatı ve musâlaha ve her birimiz bi'r-rızâ sulhu mezkûru kabûl eyledik dedikte gibbe't-tasdikî's-şer'î mâ vaka'a bi't-taleb ketb olundu. 11 Safer 1201 (3 Aralık 1786).

⁷⁷⁰ KŞS 64 / 38-2, 5 Cemâziye'l-âhir 1198 (26 Nisan 1784).

⁷⁷¹ KŞS 64 / 109-1, Evâli Cemâziye'l-âhir 1200 (10 Nisan 1786).

⁷⁷² KŞS 66 / 11-2, 15 Cemâziye'l-âhir 1207 (28 Ocak 1793).

masrafları için vakfetmiş ve Kâsım Halife vakfına katmıştır. Mütevellilik görevinde evladına verilmesini şart koşmuştur. Evin arsasının vakfa, evin ise kendilerine mûrislerinden kaldığını düşünen Seyyide Fâtıma binti es-Seyyid Mehmed Ağa ve kızları Seyyide Atike ve Seyyide Şerife evin kirasını alırlar. Bu durum vakfın mütevellilerinin dava açma sebebidir. Çünkü vâkıfın şartlarına ve şer'î'e aykırı bir durum arz etmektedir. Uzunca olan davanın sonucunda bu evin vakfa ait olduğu ispatlanır ve vekili aracılığı ile davaya katılan Seyyide Fâtıma binti es-Seyyid Mehmed Ağa ve kızları Seyyide Atike ve Seyyide Şerife muarazadan men edilir.⁷⁷³

Bu dava araştırmamız açısından önemlidir. Dava konusu olan ev uzun yıllar önce vakfa bağışlanmıştır. Arsa vakfa aittir. Fakat kadın varislerden oluşan kişiler evin mülkünün kendilerine ait olduğunu düşünmeleri nedeniyle kirasını almaktadırlar. Uzun açıklamalar sonrasında evin mülkünün de vakfa ait olduğu şahitlerle anlatılır ve kadın vârisler anlaşmazlıktan men edilirler.

Şeyh Mehmed Efendi'nin bina ve vakıf eylediği boyahane ve dükkânlardan oluşan vakfın müteveli tayini bir dirhem ücretle evlâda şart koşulmuştur. Mütevellisi olan Şeyh Ebubekir ölünce yerine kızı Emetullah'ın geçmesi uygun görülmüştür.⁷⁷⁴ Belgede kız evlâdın müteveli olmasında kızı olması dışında neden tercih edildiği ile ilgili bilgi geçmemektedir.

Vasiyet yoluyla kadınların öldükten sonra terikelerin üçte birlik kısmında verilmek üzere vakıflara mal bağışladıkları görülmektedir.⁷⁷⁵ 1700-1750 yılları arasında Konya Şer'îyye Sicillerinde vasiyet yoluyla yapılan hayır ve vakıflar konusunda yapılmış bir araştırmada kadınların vasiyet yoluyla hayır amacıyla yapmış oldukları bağışlar incelenmiştir. Bu araştırmada kadınların erkeklere nazaran mütevazı bağışlar yaptıkları görülmektedir. Araştırılan dönemde hayır kurumlarına ve vakıflara vasiyet yoluyla bağışta bulunan kadınların elit tabakanın zevcesi, kızı veya annesi olduğu gibi sıradan insanların ailesi olduğu görülmektedir.⁷⁷⁶

⁷⁷³ KŞS 57 / 102-1, Evâili Cemâziye'l-âhir 1162 (Haziran 1749).

⁷⁷⁴ KŞS 61 / 109-1, Evâsıtı Şevvâl 1186 (Aralık Ocak 1772/ 1773).

⁷⁷⁵ İzzet Sak, *Şer'îyye Sicillerine Göre Konya'da Vasiyet Yoluyla Yapılan Hayır ve Vakıflar (1700-1750)*, Selçuklu Belediyesi Kültür Yayınları: 30, Konya 2008, s. 38-39.

⁷⁷⁶ Sak, *Şer'îyye Sicillerine Göre Konya'da Vasiyet Yoluyla Yapılan Hayır ve Vakıflar (1700-1750)*, s. 55.

Konya’da araştırılan dönemde kadınların vakıflara yapmış olduğu vasiyetlerin miktarı azdan çoğa doğru 14-510 arasındadır. Erkeklerin yapmış olduğu bağışlarda 14-3000 arasında değişmektedir.⁷⁷⁷ Kadınların en yüksek bağış miktarı, erkeklerin en yüksek bağış miktarının altıda biridir. Bu durum Konya’da vasiyet eden zengin kadınların, vasiyet bırakan zengin erkeklere kıyasla mal varlıklarının miktarı konusunda fikir vermektedir. Erkeklerin mal varlıklarının çokluğu nedeniyle daha fazla vasiyet bırakabildikleri görülmektedir. Kadınların mülk edinme yolları ve mal varlıklarının oluşması genellikle mehir ve miras ile gerçekleştiğinden miras ve mehir haklarının miktarı da bu vasiyet ettikleri mal miktarlarından yaklaşık olarak tahmin etmek mümkündür. Araştırma dönemimizde de erkeklerin bağışının kadınlara oranla fazla olduğu görülmektedir. 1750-1800 yılları arasında malının üçte birinden olmak üzere hayır kurumlarına vasiyet bırakıp malını vakfeden kadınlar bakılacak olursa örnekler şu şekilde verilebilir. Kezban binti Habib bin ‘Abdullah vefat ettikten sonra mahallenin avarızına 5 kuruş, çeşmenin para vakfı için 5 kuruş ve Kuran-ı Kerim alınması içinde 5 kuruş verilmesini vasiyet etmiştir.⁷⁷⁸ Âyşe binti Ali bin Hüseyin malının üçte birini techiz ve tekfininden sonra ne kalır ise mescidin tamirinde kullanılmak üzere verilmesini istemiştir.⁷⁷⁹ Saliha binti Mustafa bin Abdullah malının üçte birinden 20 kuruşu techiz tekfin ve ıskat için 3 kuruşu mescidin mihrabı için ve mahalle avârızının para vakfı için vermeyi vasiyet etmiştir.⁷⁸⁰ Cemile bint-i es-Seyyid Mehmed’in vasiyeti içerisinde 30 kuruş mahallenin avârız vakfına ve on kuruşu mescidin mihrâbına ve vakfına ve beş kuruş mescidin çerâğ akçesi vakfına verilmesi yer almaktadır.⁷⁸¹ Sicillerde bu gibi kadınların vasiyet yoluyla mahallede yer alan vakıflara, hayır kurumlarına para yardımları ya da vücûh-ı birre diyerek yapmış olduğu yardımlarla ilgili örnekler bulunmaktadır.⁷⁸² 1750-1800 yılları arasında vasiyet yoluyla erkeklerin yapmış olduğu yardımlara bakıldığında genellikle erkeklerin yardım miktarları kadınlara kıyasla daha fazla miktarlarda olduğu görülmektedir. Bu durum erkeklerin mal varlıklarının büyüklüğüne bağlanabilir. Örneğin Şeyh oğlu Hacı

⁷⁷⁷ Sak, *Şer’iyye Sicillerine Göre Konya’da Vasiyet Yoluyla Yapılan Hayır ve Vakıflar (1700-1750)*, s. 38-39.

⁷⁷⁸ KŞS 57 / 34-3, 4 Muharrem 1162 (25 Aralık 1748).

⁷⁷⁹ KŞS 57 / 65-4, 2 Rebî’ül-âhir 1162 (22 Mart 1749).

⁷⁸⁰ KŞS 57 / 82-4, 2 Cemâziye’l-evvel 1162 (20 Nisan 1749).

⁷⁸¹ KŞS 58 / 129-2, 05 Muharrem 1179 (24 Haziran 1765).

⁷⁸² KŞS 63 / 7-3, 5 Safer 1192 (5 Mart 1778); KŞS 63 / 39-2, 15 Rebî’ü’l-evvel 1193 (2 Nisan 1779).

Mustafa 100 kuruşu Mahalle mescidine, 100 kuruşu çeşme vakfına, fazla kalırsa vücûh-ı birre sarf olunmasını vasiyet etmektedir.⁷⁸³

Erkek kardeşin kız kardeşe açtığı miras davasının konusu para vakfından hissesi sekiz kuruşa alınıp altı kuruş kirası verilerek alınan araziye yapılan çizmeçi dükkânın kız kardeşin babasının terikesinden olduğunu iddia edip kassam defterine dâhil edilmesini istemesidir. Şahitler babasının vefat etmeden önce bu dükkânların kendisine değil oğluna ait olduğunu söylediğine şahitlik etmişlerdir. Kız kardeş muarazadan men edilir.⁷⁸⁴ Miras davasına konu olan dükkân yıllık kirası verilmek üzere para vakfından alınmıştır. Her ne kadar kız kardeş iddiasını ispatlayamasa da çizmeçi dükkânın arsasının alınması ve yapılması esnasında erkek kardeşe baba tarafından yardım yapılmış olması kız kardeşin böyle bir talepte bulunmasının nedeni olabilir.

Avâriz Vakfı başlangıçta bir beldede devlete ödenen vergileri ödemekte güçlük çeken insanlara yardım etmek üzere kurulmuş para vakfı iken daha sonra bu vergilerin halktan toplanmasının önemini yitirmesi üzerine köy ve mahalle heyetleri kararı ile yine fakir kimsesizlere ihtiyaçları doğrultusunda yardım eden vakıf türünün ismi olmuştur.⁷⁸⁵ Avâriz vakfına vasiyet yolu ile mal bağışlayan kadınların⁷⁸⁶ yanında miras taksiminde avâriz vakfının da konuya dahil olduğu dava örnekleri bulunur.

Avâriz vakfına bir tabhâne ve bir kiler ve bir izbe ve bir örtme ve bir miktar havludan oluşan evini bağışlayan Âlime binti Emrullah'ın terikesine vasi olan es-Seyyid el-Hâc Abdüsselâm bin Ahmed bu malları talep eder. Vakıf mütevellisi bu evin vakfa bağışlandığını ispat eder ve vasiyy-i muhtar eve müdahaleden men edilir.⁷⁸⁷

Avâriz vakfının miras belgesine konu olduğu bir başka davada hibe olduğu iddia edilen bir mülkün avâriz vakfına olan borç nedeniyle rehin bırakıldığından, hibe işleminin geçersiz olması ile ilgili bir belge yer almaktadır. Bu belgede avâriz

⁷⁸³ KŞS 58 / 52-2, 1 Safer 1178 (31 Temmuz 1764). Erkeklerin kadınlara kıyasla vasiyetlerinin fazla olduğu bazı örnekler için bkz. KŞS 57 / 57-2, 22 Safer 1162 (11 Şubat 1749); KŞS 57 / 64-3, 13 Rebî'ül-evvel 1162 (3 Mart 1749); KŞS 57 / 71-1, 25 Rebî'ül-evvel 1162 (15 Mart 1749); KŞS 57 / 131-3, 20 Şa'bân 1162 (5 Ağustos 1749); KŞS 57 / 136-1, 26 Şevvâl 1162 (9 Ekim 1749).

⁷⁸⁴ KŞS 60 / 16-2, 20 Cemâziye'l-evel 1184 (11 Eylül 1770).

⁷⁸⁵ Mehmet İpşirli, "Avâriz", *DİA*, IV, 109.

⁷⁸⁶ KŞS 63 / 39-2: 15 Rebî'ü'l-evvel 1193 (2 Nisan 1779).

⁷⁸⁷ KŞS 63 / 24-2: 15 Receb 1192 (9 Ağustos 1778).

vakfından bir borç alınmış ve borç karşılığında ev rehin olarak verilmiştir. Bu sebeple hibenin geçersiz olduğu belirtilmektedir.⁷⁸⁸

İki hanım mütevelliyeye sahip olan evlâdiye vakfının mütevellileri Rahime ve Afife bintân Mehmed isimli hanımlar Ali bin Ömer adlı kişinin üç adet buzhaneyeye sahip olan vakfın buzhanelerinden gelen geliri mütevelliden izinsiz aldığı için dava ederler. Hanım mütevelliler şahitlerle iddialarını ispat ederler. Ali'nin vakfa bin beşyüz kuruş vermesi tenbih edilir.⁷⁸⁹

İki kız kardeş Emine ve Fâtıma, bir örtme ve bir miktar boş arsa ve ağaçlardan oluşan üç tahta bâğ konusunda Süleyman Çelebi'ye babalarının terikesinden olduğunu iddia ederek dava açarlar. Adı geçen mülk babalarının avâriz vakfına olan 156 kuruş borcu karşılığında vârislerinde huzurunda takas edilir. Emine ve Fatma satış esnasında küçük olduklarını söyleyerek satışı feshetmek isteseler de şahitler büyük ve âkile olduklarına şahitlik ederler. Dolayısıyla Emine ve Fâtıma anlaşmazlıktan men edilir.⁷⁹⁰ Miras davaları içerisinde kadınların ve avâriz vakfi mütevellilerinin taraf olduğu davalar sicillerde yer almaktadır. Bu davalarda tarafların terike konusunda birbirlerine borçları, alacakları bazen satış işlemleri olmakta ve taraflar bu malları talep etmektedirler. Taraflar iddialarını ispat için şahitler getirmekte ve haklarını almaya çalışmaktadırlar.⁷⁹¹

Para vakfının ve kadının taraf olduğu miras davaları sicillerde yer almaktadır. Para vakfi mal varlığının tamamının veya bir kısmının nakit para olarak vakfedildiği vakıflardır.⁷⁹² Mahallede bulunan para vakfi ile vârisler arasında avâriz vakfindakine benzeyen terikeden hak talebi belge ve davaları yer almaktadır.⁷⁹³

⁷⁸⁸ KŞS 62 / 53-2: 9 Şevvâl 1188 (13 Aralık 1774).

⁷⁸⁹ KŞS 65 / 21-1, 11 Şa'bân 1201 (29 Mayıs 1787).

⁷⁹⁰ KŞS 57 / 135-2, Gurre-i Şa'bân 1162 (Temmuz 1749).

⁷⁹¹ KŞS 66 / 42-1, 3 Muharrem 1208 (31 Temmuz 1794); KŞS 58 / 15-4, 25 Cemâziye'l-âhir 1177 (31 Aralık 1763); KŞS 58 / 45-3, 7 Zi'l-hicce 1177 (7 Haziran 1764); KŞS 67 / 121-2, 19 Cemâziye'l-ûlâ 1213 (29 Ekim 1798); KŞS 67 / 95-3, 29 Zi'l-hicce 1211 (25 Haziran 1797); KŞS 66 / 37-3, 3 Zi'l-ka'de 1208 (2 Haziran 1794); KŞS 66 / 19-4, 5 Zi'l-ka'de 1207 (14 Haziran 1793); KŞS 61 / 43-2, 23 Recep 1186 (20 Ekim 1772).

⁷⁹² Tahsin Özcan, *Osmanlı Para Vakıfları Kanûni Dönemi Üsküdar Örneği*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2003, s. 10.

⁷⁹³ KŞS 66 / 7-1, 21 Safer 1207 (8 Ekim 1792); KŞS 62 / 20-1, 11 Safer 1188 (23 Nisan 1774); KŞS 60 / 42-1, 11 Zi'l-ka'de 1184 (26 Şubat 1771).

Vakfedilen mala dokunulmaması, temlik ve temellükten uzak olması bazı durumlarda suistimale neden olmaktadır. Sicilde bu suistimali gösteren bir belgede Seyyide Şerife binti Seyyid Mustafa isimli kadın es-Seyyid Mehmed'i vekîli tayin eder. İbrahim Halife bin Mehmed'e dava açarlar. Seyyide Şerife'nin vefat eden kocasından kalan hissesi ve mehr-i müecceli karşılığında almış olduğu dört dönüm miktarı mülk tarlayı İbrahim Halife bin Mehmed'in haksız yere aldığını ifade etmektedir. İbrahim Halife bin Mehmed bu tarlanın ölenin mülkü olduğunu inkar eder ve vefat eden kişinin dört sene önce vakf ettiğini ve mahalle imamlarına meşrut kılındığını, müteveli tayin etmeden öldüğünü ifade etmektedir. Önceki imam olan vakfiyyet iddiasında olmadığından Seyyide Şerife'ye kirasını vermiştir. İmam ölünce yerine imamet görevi için İbrahim geçmiştir. İbrahim bu ev mahalle imamına verilen vakıfa aittir demektedir. Fakat iddiasını ispat edemediğinden anlaşmazlıktan men edilir.⁷⁹⁴ İbrahim terikeden hak sahibi olan bir varisi vakıf malı olduğunu iddia ederek hakkını almasına engel olmaya çalışmaktadır.

Zürri vakıf ile vâkıf vakfiyyede mal varlığını dilediği evlâdına gelirinden istifade etmek üzere şart koşabilmektedir. Vâkıf, yarı zürri vakıfta mal varlığını öldükten sonra kurmuş olduğu vakfa bağışlayan ve vakfın gelirlerinden ihtiyaç sahiplerine ve vakfiyyede şart koşmuş olduğu evlâdının istifadesine sunmaktadır. Müteveli tayininde de benzer şekilde vâkıf dilediği evlâda bu görevi verilebilmektedir. Öldükten sonra evlâdının istifadesine sunması nedeniyle bu durum kadının miras haklarını ilgilendirmektedir. Sicillerde vakıf gelirlerinin mütevellilik görevi ile birlikte yalnız erkek evlada, erkek evlada kız evladın hissesinin iki katı, erkek ve kız evlad eşit olmak üzere bağışlandığı görülmektedir. Konya sicillerinde erkek çocuklarının vakfın gelirlerini kullanma konusunda öncelikli olduğu pek çok belgede görülmüştür. Erkek çocuklarına bağışlanan gelirler erkek çocuklarının nesli kesilmesi durumunda kız çocuklarının istifadesine sunulmuştur. Kız çocuklarının yarı zürri vakfın gelirlerini elde etme konusunda evlâd-ı vâkıftan olduklarını ispatlamaya çalıştıkları örnekler yer almaktadır. Bununla birlikte vakıf ve kadınların taraf olarak katıldığı belgelerde ise terikedeki bir mülkün üzerinde kimin hak sahibi olduğunun

⁷⁹⁴ KŞS 58 / 147-1, 06 Zî'l-ka'de 1179 (16 Nisan 1766).

ispatı olan davalar yer almaktadır. Bu durum kadınların mahkemede haklarını aramak zorunda kaldıklarını göstermektedir.

IX. ÖRFİ İNTİKAL SEBEBİYLE KADININ MİRAS HAKKINA TESİR EDEN DURUMLAR

Araştırılan dönemde örfi intikal ile ilgili dava örnekleri sınırlı sayıda olsa da Osmanlı Devleti'nde kadının miras hukukunun gelişimini görmek bakımından, örfi hukukta kadının miras hakları konuyu bütün olarak görebilmek ve değerlendirebilmek açısından önemlidir. Bu sebeple teoride kadının örfi miras hukukundaki gelişimine yer verilecek ve ilgili dönemde sicillerde yer alan örnekler değerlendirilecektir.

Osmanlı'da örfi intikale konu olan beş çeşit arazi bulunmaktadır. Bunlar şöyledir:

1. Mîrî arazi
2. Gayrisahih vakıf araziler
3. İcareteynli vakıf araziler ve akarlar
4. Osmanlı son dönemde örfi intikale tâbi tutulan icâre-i vâhideli vakıf araziler
5. Mukâtaalı vakıf araziler⁷⁹⁵

Örfi intikale konu olan arazi çeşitleri intikal hakkı sahiplerinin zaman içerisinde kamu yararı ve ülkenin iktisadi durumuna bağlı olarak yetkili devlet görevlilerinin tespitiyle değişikliğe uğramaktadır.⁷⁹⁶ Bu sebeple bu arazi türlerinin mahiyetini ve birbirleri ile benzer ve farklı özelliklerini bilmek konuyu anlaşılır kılmaktadır. Örfi intikal kanunlarında kadının konumunu anlamaya yardımcı olması için arazi çeşitlerinin ilk önce tanımı ve örfi hukuktaki tarihsel değişim süreci işlenecektir. Ayrıca tasarruf hakkının intikali (intikal hakkı) meselesi ise tarihi süreçler çerçevesinde ve benzer hükümler içeren araziler aynı kategoride değerlendirilmek suretiyle incelenecektir.

A. Mîrî Arazi ve Gayrisahih Vakıflarda İntikal (Örfi Miras Hukuku)

18. yüzyılda görülen dünya çapında değişimler Osmanlı Devleti'ni de etkilemekte ve Osmanlı bu gelişmelere ayak uydurabilmek için bir takım yollar

⁷⁹⁵ Akgündüz, "İntikal", *DİA*, XXII, 354.

⁷⁹⁶ Akgündüz, "İntikal", *DİA*, XXII, 354.

aramaktaydı. Osmanlı geleneksel kurumlarının bu değişime uydurulmaya çalışılması bu yollardan biriydi. Osmanlı devlet hazinesinin temel kaynaklarından biri olan topraktan elde edilen gelirlerin azalması, toprakları tasarruf edenlerin topraklarını terk etmesi, toprakların boş kalması Osmanlı Devleti'nde bu konuda bazı yeniliklerin yapılması gerektiği düşüncesine yol açtı.⁷⁹⁷ 1858 yılında kabul edilen Arazi Kanunnamesi de bu çabaların bir tezahürüdür.⁷⁹⁸

Osmanlı Devleti'nde mülk olmayan gayrimenkuller ve araziler ile ilgili hükümler “1274/1858 Arazi Kânunnâmesi”nin kabulüne kadar padişahın *irâde-i seniyyesi* ile kanun haline gelen hükümler ile idare olunuyordu.⁷⁹⁹ Örfi hukukla idare edilmesi nedeniyle zaman zaman bu arazilerin intikali, tefvizi gibi hususlarda birtakım değişiklikler görülebilmekteydi. 1274/1858 Arazi Kânunnâmesi sonrasında da bazı tadiller gerçekleşmiştir.⁸⁰⁰ 1858'de arazi kanunnamesi ile uygulamada hâkim olan sınıflandırma izlenerek araziler beşe ayrılabilir. Arazi kanunnamesi ve aralıklarla çıkmakta olan diğer kanunlarla arazileri ıslah etmek maksadıyla aile içerisinde kalması sağlanmaya çalışılmış ve mirasçılarının menfaatleri düşünülerek özel mülkiyete yaklaştırılmaya uğraşmıştır.⁸⁰¹ Nitekim araziye kullanım hakkı sürekli genişletilerek önceden izin verilmeyen mutasarrıfın kız evlatları, anne ve babası, öncelik sırası gözetilmek suretiyle uzaktaki bazı akrabaları da kapsayacak hale geldiği görülmektedir. 1912-1913 yıllarına gelindiğinde ise miri arazinin daha da liberalleştiği ve özel mülkiyete yakınlaştığı söylenebilir.⁸⁰² Öyle ki mutasarrıf haklarının genişlemesiyle toprak sahibi ile toprak kiracısı arasındaki farkın sadece resmiyette geçerli olduğu anlaşılmaktadır.⁸⁰³ Örfi miras hukukunda bu değişikliklerde kadının intikal haklarının zaman içerisinde erkeklerle eşit hale geldiği görülmektedir. Bu genişleyen haklar ile devlet tarım alanında istediği etkiyi yarattı. 1867'de çıkarılan

⁷⁹⁷ Kemal H. Karpat, *Osmanlı Modernleşmesi Toplum, Kuramsal Değişim ve Nüfus*, Timaş Yayınları, İstanbul 2014, çev. Ceren Elitez, s. 91.

⁷⁹⁸ Karpat, *Osmanlı Modernleşmesi*, s. 95. Arazi Kanunnamesi metni için bkz. Orhan Çeker, *Arâzi Kânunnamesi*, İstanbul: Ebru Yayınları, 1983.

⁷⁹⁹ Mülkiyetinin sahibine değil devlete ait olması nedeniyle, mirî arazinin hibe edilemeyeceği hakkında belge örneği için bk: KŞS 66 / 45-4 (1794).

⁸⁰⁰ A. Mümin Kavalalı, *Sistematik ve Uygulamalı Ferâiz - Arazi-Vakıflar Miras Hukuku*, Ankara: Mute Basımevi, 1978, s. 171.

⁸⁰¹ Kemal H. Karpat, *The Land Regime Social Structure, and Modernization in The Ottoman Empire*, s. 348.

⁸⁰² Karpat, *The Land Regime Social Structure*, s. 349.

⁸⁰³ Karpat, *Osmanlı Modernleşmesi*, s. 161.

kanun ile gerek intikal hakkı sahiplerinin gerekse tapu hakkı sahiplerinin zaman içerisinde haklarının genişlemesi ile tarımsal üretim hacminin arttığı söylenebilir.⁸⁰⁴

İrsâdi vakıflar ve tahsisat kabilinden vakıflar olarak da isimlendirilen gayrisahih vakıflar devlet yetkililerinin mirî arazinin tasarruf haklarını ya da şer'î ve örfî gelirlerini hayır amaçlı tahsis etmesidir.⁸⁰⁵ Bir başka ifadeyle gayrisahih vakıf rakabesi (çıplak mülkiyeti) devlete ait olan bir arazinin gelirlerinin hayır amaçlı tahsis edilmesi ile oluşmaktadır. Bu tür vakıflarda vakfedilen arazinin mülkiyeti yerine kullanım hakkı ve araziden elde edilen menfaatlerdir.⁸⁰⁶ Örfî miras hukukunda gayrisahih vakıflar da mirî arazinin tahsisi suretiyle yapılması nedeniyle mirî arazinin hükümlerine tâbidir. Bu sebeple kadının örfî miras hukukunda intikal hakları incelenirken mirî arazi ile gayrisahih vakıflarda intikal kanunları aynı kategoride değerlendirilecektir.

Mirî arazinin yetkililerce belirlenen kimselere bedel ödemeksizin kalmasına intikal, bedel karşılığında ihalesine ise tefviz denilmektedir.⁸⁰⁷ Tapu hakkı sahipleri ise intikal hakkı sahiplerinin bulunmaması durumunda tapu misli adı verilen bir bedel karşılığında mirî araziye iktisap hakkına sahip olabilecek kimselere denir. Tapu hakkı bulunanlar arazi üzerinde dışarıdan başka kimselere göre araziye tasarruf etme konusunda öncelikli hak sahibidirler. Bu hakkı kullanamamaları veya kullanmak için belirlenen süreyi geçirmeleri sonucunda başkalarına tefviz etme durumu ortaya çıkabilir.⁸⁰⁸ Tapu hakkı sahibi olarak kadının durumu intikal hakkı sahibi kadınlardan daha sonra işlenecektir. Mirî arazi ve gayrisahih vakıflarda kadınların da taraf olduğu intikal kanunlarını genel olarak altı döneme ayırmak mümkündür.⁸⁰⁹

⁸⁰⁴ Karpat, *Osmanlı Modernleşmesi*, s. 96.

⁸⁰⁵ Günay, "Vakıf", *DİA*, XLII, 478; Akgündüz, "İrsâdi Vakıf", *DİA*, XXII, 448; Akgündüz, "Osmanlı Hukukuna Giriş ve Fatih Devri Kanunnâmeleri", 1. Kitap, s. 251.

⁸⁰⁶ Akgündüz, "İrsâdi Vakıf", *DİA*, XXII, 448; Günay, "Vakıf", *DİA*, XLII, 478.

⁸⁰⁷ Ali Himmet Berki, *Miras ve Tatbikat, Feraiz-İntikal-Medenî Kanunda Miras-Tatbikat*, Yargıçoğlu Matbaası, Ankara, s. 137.

⁸⁰⁸ Halil Cin, *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, Boğaziçi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1985, s. 228; M. Macit Kenanoğlu, "Miri Arazi", *DİA*, XXX, 159. Tapu ile intikal ile aynı anlamda kullanılan kavramlar nisbi mahlûliyet ve müstahik-i tapudur. Mahlûliyet, mirî arazi mutasarrıfının vefatı ile veya herhangi bir sebeple tasarrufu bırakması durumunda intikal hakkı sahipleri bulunmaması ve tapu hakkı sahipleri bulunmaması nedeniyle arazinin devlete geri dönmesidir. Nisbi mahlûliyet ile mutlak mahlûliyet arasındaki farklar için bkz. Cin, *Osmanlı Toprak Düzeni*, s. 224.

⁸⁰⁹ Avcı, *Türk Hukuk Tarihi Dersleri*, s. 463.

1. Kuruluştan 1567'ye Kadar Süren Birinci Dönem

Bu dönem içerisinde örfî intikalde kadının intikal hakkına bakıldığında mutasarrıfın vefatı sonrasında mirî arazi ve gayrisahih vakıflar üzerinde intikal hakkının bulunmadığı görülmektedir. 1567 tarihinden önce mirî arazi ve vakıf arazi mutasarrıfları vefatları sonrasında arazi üzerinde kiracı sayılmaları sona ermekte, tasarruf etme haklarının mirasçılara geçmesine izin verilmeyip arazi mahlûl⁸¹⁰ sayılmakta ve arazi tekrar tefviz edileceğinde mutasarrıfın mirasçuları tercih edilmekteydi. Kanunnamelerden anlaşıldığı kadarıyla vergilerini veren kadın, tımar için yer tasarruf edebildiği halde mahlûl olan bir arazide tapu bedeli ödemekle mutasarrıf olamadığı anlaşılmaktadır. Bolu livası kanununda 16. madde “bir hatun tımar da yer tasarruf etse boz komasa öşrünü vergilerini verse sipahi, hatun kişiye yer yoktur diye elinden almamalıdır. Fakat mahlûl olan bir yer için tapu bedelini veririm dese avrete yer vermek kanunda yoktur.” der.⁸¹¹

Bu dönemde yalnız erkek çocuklarının intikal hakkı sahibi olması konusunda dahi bazı görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Bu görüş ayrılıklarının nedeni 1567'ye kadar bedel ödemeksizin arazinin tasarruf hakkına sahip mirasçı olup olmadığı noktasındadır. Bazı hukukçular 1567'ye kadar mutasarrıf vefat ettiğinde oğlunun dahi ancak tapu bedeli ödemek suretiyle tasarruf hakkına sahip olduğunu ifade ederken bazıları erkek çocuğun bedel ödemeksizin bu hakkının başlangıçtan itibaren bulunduğunu düşünmektedirler.⁸¹² 1487 tarihli Hüdâvendigar Livası Kânunnâmesi'nde ve Kânunnâme-i Livâ-i Menteşe'de geçen öksüz tapusunu⁸¹³ anlatan maddeden başlangıçta tapu bedelinin alındığı daha sonra bu uygulamadan vazgeçildiği anlaşılmaktadır. Öksüz tapusu bazı yerlerde intikal hakkı bulunan oğlundan tapu bedeli almak âdet haline gelmişken bu uygulamadan intikal hakkı

⁸¹⁰ Mahlûl: Mutasarrıfın intikal sahibi bırakmaksızın ve tapu bedeli ile iktisap edecek kimsenin de bulunmaması nedeniyle arazinin devlete geri dönmesi durumudur. Mahlûl olan arazi ve kadının taraf olduğu miras belgeleri için bkz. KŞS 58 / 83-2, 15 Şa'bân 1178 (7 Şubat 1765); KŞS 58 / 51-1, 7 Muharrem 1178 (7 Temmuz 1764); KŞS 61 / 119-2, 13 Safer 1186 (16 Mayıs 1772).

⁸¹¹ Ömer Lütfi Barkan, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirâi Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları, Birinci Cilt Kanunlar*, İstanbul Bürhaneddin Erenler Matbaası 1945, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınlarından No. 256, s. 3, 25, 30-31.

⁸¹² Akyılmaz, “Osmanlı Miras Hukukunda Kadının Statüsü”, s. 489.

⁸¹³ Öksüz Tapusunun geçtiği kanunnamelere örnek için bkz. Barkan, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı*, s. 3, s. 25, s. 30.

olması nedeniyle men edilen bir bedel olduğu anlaşılmaktadır.⁸¹⁴ Erzurum Vilâyeti Kânunu'nda yetişen yetimin babasından kalan yeri tasarruf etmek istediği zaman tapu bedeli almaksızın verilmesi gerektiği ifade edilmektedir.⁸¹⁵

2. 1567 ile 1847 Yılları Arasındaki İkinci Dönem

Bu dönemde mutasarrıfın cinsiyetine göre iki farklı uygulama ile karşılaşılmaktadır. Mîri arazinin intikali konusunda 1567 ile 1702 tarihleri arasında bazı örfi hukuk kuralları düzenlenmiştir. Bu kurallara göre mutasarrıf eğer erkekse vefat ettiği zaman yalnız mutasarrıfın erkek çocukları intikal hakkına sahip olur.⁸¹⁶ Eğer mutasarrıfın erkek çocukları yoksa bu durumda sekiz kişiden oluşan tapu hakkı sahiplerine sırasıyla bu hak devredilmektedir.⁸¹⁷ Tapu hakkı sahipleri içerisinde kadın daha sonra işlenecektir. Mutasarrıfe olan kadın tarafından intikaller ise sınırlandırılmıştır. Validenin mutasarrıf olduğu arazide anadan kızına veya kız kardeşine intikal yoktur.⁸¹⁸ Validenin mutasarrıf olduğu arazide oğlunun tapu misli ödemek suretiyle tasarruf edebilmesi 1013/1605 yılında kabul edilmiştir.

Örfi miras hukukunda bu dönem içerisinde cinsiyetler arasında görülen ayırım intikal hakkına sahip olma durumunda görülmektedir. Kız çocuk, babasının mutasarrıf olması durumunda intikal hakkına sahip değildir. Bu durum örfi intikalde erkeklere

⁸¹⁴ Akgündüz, *II. Bâyezid Devri Kânunnâmeleri*, 2. Kitap, s. 251, s. 182- 257.

⁸¹⁵ Barkan, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı*, s. 64.

⁸¹⁶ Tezin araştırma döneminde yani 1750 ve 1800 yılları arasında yalnız intikal hakkı sahibi mutasarrıfın erkek çocuklarıdır. Şer'iyye sicillerinde yer alan bir örnekte bu durum net olarak görülmektedir. Mutasarrıf olan baba kendi babasından intikal eden miri araziye tasarruf ettikten bir süre sonra vefat eder. Üç küçük oğlu bulunmaktadır. Küçüklerin vasisi anneleri Ayşe vesâyeten kendilerine örfi intikalle kalan mirî arazilerin ölenin erkek kardeşleri tarafından hak ettikleri kadar verilmediğini söyler ve oğullarının hakkını ister. Şahitler Ayşe'nin doğru söylediğini ifade ederler ve mirî araziden haklarının tam olarak Ayşe'nin oğullarına verilmesine karar verilir. Bu davada ölenin vârislerinden olan karısı Ayşe'nin mirî araziden örfi intikalle kendisi için dava açmadığı vesâyeten oğulları adına irsen haklarını istediği görülür. Bu durum örfi intikalle miri arazinin yalnız oğullara kaldığını da göstermektedir. Eş kendi için asâleten herhangi bir talepte bulunmamaktadır. Bkz. KŞS 57 / 100-1, 3 Zi'l-hicce 1161 (24 Kasım 1748).

⁸¹⁷ Araştırma döneminde yer alan bir belgede babası ve erkek kardeşinin ölümü nedeniyle kendisine kalan mülk araziye satan ve miri araziye tefvîz eden Havva'dan bahseden belge yer almaktadır. Bu belgenin esasında yapılan satışın ve miri arazinin tefvîzinin kayda alındığını ifade eden hüccet olduğu anlaşılmaktadır. Vefat edenin, oğlu da vefat edince başka oğlu olmadığı anlaşılmaktadır. Kızı Havva'ya kalan mülk araziye Havva satmış, miri arazinin tasarruf hakkını da başkasına bedel karşılığında tefvîz ettiği görülmektedir. Belgenin tarihinin de kızlara tapu bedeli ödemeksizin mîri arazinin intikal hakkı olmadığından tapu bedeli ile bu hakkı elde ettiği düşünülebilir. Belgede nasıl bu hakkın kendisine kaldığı ile ilgili bir ayrıntı bilgi yoktur. Bkz. KŞS 60 / 49-3, 5 Muharrem 1185 (20 Nisan 1771).

⁸¹⁸ Halil Cin, *Mîri Arazi ve Bu Arazinin Özel Mülkiyete Dönüşümü*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Ekli ve Yeniden Gözden Geçirilmiş İkinci Baskı, Konya 1987, s. 236.

göre kadınların ikinci planda olduğunu göstermektedir. Teoride böyle olduğu söylenmesine rağmen sicilde yer alan bazı miras davası belgelerinde kızların da erkek kardeşleri olduğu halde kendilerine mîri arazinin tasarruf hakkının kaldığı görülen örnekler yer almaktadır. Bu hakka tapu bedeli ödeyerek sahip olduğu düşünülebilir. Böyle bir örnekte kız kardeş ile erkek kardeş arasındaki miras davasında ölen annelerinin terikesinden kalan mallar konusunda erkek kardeş, kız kardeşe dava açar. Bu davada ayrıca mirî arazinin de kızın tasarrufunda olduğu ifade edilir. Davanın sonunda kız kardeş erkek kardeşin önceden kendisi ile sulh olduğunu şahitlerle ispatlar. Erkek kardeşin elde ettiklerinden kanaat etmeyip kız kardeşin üzerine sekban eşkıyası gönderdiği ifade edilmektedir. Kız kardeş ikinci kez zorla sulha razı olmuştur. Dava sonunda mahkeme erkek kardeşin, kız kardeşten zorla sulh sonucu aldığı malların teslimini istemektedir.⁸¹⁹ Miras davalarında erkeklerin istediklerini elde edemeyince şiddete başvurmasını göstermesi açısından dikkat çeken bir belgedir.

1775’li yıllarda kız çocuklarına yalnız tapu bedeli ödeyerek intikal hakkı verilmiştir. Sicilde tespit edebildiğimiz birden fazla örnekte kızı oğlan kardeşi varken miri arazinin kanun üzere intikal ettiği görülmektedir. Bu örneklerde belgede erkek kardeş intikal hakkını kabul etmediği ve kız kardeşin bu durumda tapu bedeli ödeyerek mirî arazinin tasarruf hakkını üstlendiği düşünülebilir.⁸²⁰

Yine bir örnekte kısaca Fatma’ya babasından kaldığı ifade edilen mirî arazinin tasarruf hakkı bulunmaktadır. Bu arazinin intikal hakkı kızın da ölümü ile amcasına kaldığı ifade edilmektedir. Amca, Hüseyin el koyduğu için, Hüseyin’e dava açmaktadır. Hüseyin, sağirenin kendisine tapu misli ile araziye tefvîz eylediğini ifade etmektedir. Amca, davadan men edilmektedir.⁸²¹ Bu davada bizi ilgilendiren durum amcadan önce babanın tasarrufunda olan mirî arazinin kızı tapu bedeli zikredilmeksizin intikal ettiğinin söylenmesidir.

⁸¹⁹ KŞS 62 / 94-1, 5 Cemâziye’l-evvel 1189 (4 Temmuz 1775).

⁸²⁰ Babasından kalan miri arazinin mutasarrıflık hakkının kendisine kanun üzere kaldığını iddia eden bir kadın örneği için bkz. KŞS 66 / 20-4, 25 Zî’l-ka’de 1207 (4 Temmuz 1793). İlgili ifade şu şekildedir: “...arâzi-i emirîyye babam Veli Beşe’nin tasarrufunda iken fevt olup tarlayı mezkûrdan bi-hasebi’l-kânûn bana müntakil olmuşiken...”

⁸²¹ KŞS 61 / 68-2, 29 Muharrem 1187 (22 Nisan 1773).

İntikal hakkını talep eden bir diğer belgede kısaca 100 dönüm tarlanın mülkü mevrûsu olduğunu söyleyen Ayşe bulunmaktadır. Buna rağmen intikâl-i âdi ile babası ölmeden önce kardeşinin oğluna ferağ etmiş olduğunu ifade etmektedir. Kardeşinin oğlunun çocuğu olmadığından arazi mahlûl olmuştur ve Hüseyin bu ferağı kabul etmektedir. Hüseyin, Ayşe'nin babasının araziyi hac dönüşünde tekrar aldığını söylemekte fakat ispat edememektedir. Fetvaya göre otuz beş sene süren arazi davasının dinlenmesi uygun görülmemekte ve on sene tasarruf edilen arazi konusunda tasarruf edenin hakkının sabit olduğu fetvasından, Ayşe davadaki anlaşmazlığından men edilmiştir.⁸²² Bu belgede Ayşe'nin arazinin intikali konusunda hak talep etmesi böyle bir hakkının olduğunu göstermektedir. Ayrıca mahkemenin Ayşe'nin bu talebini reddetmesinin sebebi zaman aşımı olduğu anlaşılmaktadır.⁸²³ Mahkeme Ayşe'nin böyle bir hakkının olmadığını söylememektedir.

İlgili bir diğer davada, ölenin kızı Hatice'ye babasından kalan mirî arazide tasarruf hakkının intikali görülmektedir. Belgenin yazıldığı tarihte babadan kıza intikal hakkı ancak oğlunun olmadığı durumlarda tapu bedeli vermek suretiyle geçmekteydi. Belgede bu hakkın ölenin kızı Hatice'ye intikal ettiği ve Hatice'nin bu hakkı Abdullah adında birine ferağ ve tefevvuz eylediği ifade edilmektedir.⁸²⁴

Tüm bu örnekler incelendiğinde kızlara babalarının ölümü ile mirî arazinin tasarruf hakkının kendilerine intikal etmesi 1847'den önce halk arasında uygulamaya geçmiş olabileceği düşünülmektedir. Örneklerin bir kısmında “kanun üzere” ifadesi geçmektedir.⁸²⁵ Kızlara intikal konusunda 1847'den önce böyle bir kanunun olmadığı teoride anlatılırken uygulamada sicilde bu ifadenin geçmesi dikkatlerden

⁸²² KŞS 57 / 94-2, 25 Cemâziye'l-ulâ 1162 (13 Mayıs 1749).

⁸²³ Mirî arazide kadın ile ilgili bir başka benzer dava ise kısaca şöyledir: Kız evlat babasının tasarruf ettiği arazinin kendisine intikal ettiğini söylüyor. Belgede kanun üzere intikal etmişken ifadesi görülmektedir. Bu kanun üzere kendisine intikal iddiasının aslının olmamasına mahkeme ve taraflar itiraz etmezken Musa cevabında kızın babasının Hüseyin'e bedel karşılığında sattığını, uzun seneler Hüseyin'in tasarruf ettiğini, Hüseyin'den kendisinin aldığını ve onbeş sene tasarruf edilen mirî arazinin sahibinin elinden alınamayacağı fetvası yer alması nedeniyle Emine davada anlaşmazlıktan ve müdahaleden men edilmiştir. Yani Emine'nin intikal hakkına itiraz onun kanun üzere böyle bir hakka sahip olmasına değil, arazinin on beş senedir kullanım hakkının başkasında olmasıdır. Bkz. KŞS 66 / 20-4, 25 Zî'l-ka'de 1207 (4 Temmuz 1793).

⁸²⁴ Bkz. KŞS 59 / 96-3, Gurre-i Ramazân 1181 (21 Ocak 1768).

⁸²⁵ Doğrudan kânuna göre (bi-hasebi'l-kânûn) ifadesi yer alan sicil şudur: KŞS 66 / 20-4, 25 Zî'l-ka'de 1207 (4 Temmuz 1793). Ayrıca şu sicillerde “bâ-berât-ı âlişân” ifadesi yer almaktadır: KŞS 58 / 17-2, Gurre-i Cemâziye'l-âhir 1177 (Aralık 1763); KŞS 61 / 68-2, 29 Muharrem 1187 (22 Nisan 1773).

kaçmamaktadır. Kanun içerisinde kız evlada tapu bedeli ödemekle tasarruf hakkına sahip olma durumu bulunmaktadır. “Kanun üzere” ifadesinde tapu bedeli ödemesiyle tasarruf hakkına sahip olmasını da içerebilir. Bu durum bile kız ile erkek arasındaki bir haksızlığı göstermektedir.

3. 1847 Yılından Arazi Kanunnamesinin Kabulüne Kadar Yaşanan Üçüncü Dönem

1847 yılında kadınların intikal hakkı sahibi olması konusunda önemli bir değişiklik yaşanmıştır. Kız evlat babasının arazisi üzerinde erkek evlat ile eşit seviyede intikal hakkını elde etmiştir. Devletin iktisâdi açılardan zarar gördüğü düşüncesi bu kararın alınmasında etkili olmuştur. 7 Cemâziye’l-ûla 1263/1847 tarihinde çıkan resmi tebliğ şu ifadeleri içermektedir: “Şimdiye kadar arazi-i mirîye yalnız evlâd-ı zükûra intikal edip, evlâd-ı inas tasarruf ve veraset hukukundan mahrum olup, eğerçi tâife-i nisa bi’l-fiil erbâb-ı ziraatten değil iseler de ziraat familyası teşkil edebilecekleri ve o cihetle kendilerine müntakil olacak araziye imar eyliyecekleri bedihi olmak mülabesesiyle saye-i lütuf vaye-i cenab-ı mülûkânede evlâd-ı inâsın dahi hakkı tasarrufu araziden hisseyap olmaları, usul-i mülkiyeye ve kaide-i hakkaniyete muvafık düşeceğinden... fîmâ ba’d evlâd-ı inâsın dahi arazi-i mirîye ashabından olan babalarına hal vukuunda, evlâd-ı zükûr gibi hakkı verasete dâhil bulunmaları münasip mütalaa olunup...” kız çocuklarına intikal hakkının verilmemesi ziraat yapamamaları düşüncesine bağlanmakla birlikte bu durumun adalete aykırı olması nedeniyle bu hakkın kendilerine verilmesi kararını almışlardır.⁸²⁶

Kız ve erkek evladın eşit seviyede intikal hakkına sahip olması şer’î miras hukuku ile örfî miras hukukunda önemli bir fark ortaya çıkarmıştır. Şer’î miras hukukunda erkek ile kız evlat arasında görülen erkeğe iki, kadına tek hisse olarak gerçekleşen paylaşım örfî intikalde uzun bir süreden sonra yerini eşit paylaşım bırakmıştır.⁸²⁷

Yaklaşık bir hafta sonrasında yeni bir *irâde-i seniyye* ile 14 Cemaziyelûla 1263/1847’de mutasarrıfın valide olması durumunda kızına ve oğluna eşit bir şekilde

⁸²⁶ Cin, *Mîrî Arazi*, s. 236; a.mlf., *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, s. 189-190.

⁸²⁷ Cin, *Mîrî Arazi*, s. 237.

herhangi bir bedel ödemededen intikal eden hüküm kabul edildi.⁸²⁸ Böylece mutasarrıfın ve mutasarrifenin anne ve baba olması ile kız ve erkek evlada eşit seviyede intikal hakkı verilmesi kabul edilmiş oldu.

1264/1847 tarihinde bu tebliğe ek olarak yayınlanan fıkrada mutasarrıfın vefatı döneminde buluğa ulaşmamış çocukların buluğa ermelerinden itibaren on yıl içinde araziye isteme hakları olduğu belirtilmektedir.⁸²⁹

4. 1274/1858’de Kabul Edilen Arazi Kânunnâmesi’nden 1867 Yılına Kadar Süren Dördüncü Dönemde İntikal

Kabul edilen Arazi Kânunnâmesi’ne göre intikal hakkı sahipleri üç sınıfta içerisinde değerlendirilebilmektedir. Birinci sınıfta mutasarrıfın erkek ve kız evlâdı bulunmaktadır. Erkek ve kız evlat bulunduğu takdirde eşit bir şekilde ikisine intikal eder. Eğer birinci sınıfta kimse yoksa yani mutasarrıfın evlâdı yoksa babasına intikal etmektedir. Mutasarrıfın babası bulunmuyorsa üçüncü sınıfta olan validesine intikal etmektedir. Mutasarrıf erkek de olsa kadın da olsa aynı hükümler geçerlidir.⁸³⁰

Ayrıca Arazi Kânunnâmesi’nde mutasarrıfın gaip oğlunun veya kızının bulunması durumunda gaibin hissesinin diğer kardeşlerine, kardeşleri yoksa baba ve validesine verilebileceği, üç yıl içerisinde dönmesi durumunda baba veya valide de olan hissesine sahip olabileceği de ifade edilmektedir.⁸³¹ İntikal hakkı sahipleri bulunmadığı takdirde tapu hakkı sahiplerine tapu misli ödemek şartı ile hak geçmektedir. Daha sonra bu konu ayrıca incelenecektir.

5. 1284/1867 Yılında Gerçekleşen Tevsi-i İntikal Nizamnâmesi Dönemi

Arazi Kânunnâmesi’nin hükümleri 1284/1867 tarihinde kabul edilen Tevsi-i İntikal Nizamnâmesi’nin yürürlüğe girişiyle değişti. İntikal hakkı sahipleri üç sınıftan sekiz sınıfa genişletildi. Bu sınıflar sırasıyla şöyledir:

1. Mutasarrıfın erkek ve kız çocukları

⁸²⁸ Cin, *Mîrî Arazi*, s. 238.

⁸²⁹ Hamza Aktan, *Mukayeseli İslam Miras Hukuku*, Bilimsel Araştırma Dizisi/9, İşaret Yayınları, İstanbul 1991, s. 284.

⁸³⁰ Akgündüz, “İntikal”, *DİA*, XXII, 354.

⁸³¹ Aktan, *Mukayeseli İslam Miras Hukuku*, s. 285.

2. Mutasarrıfın erkek ve kız torunları (anne ve babası mutasarrıftan önce vefat etmiş torunlar anne ve babasının mutasarrıftan elde etmiş olacakları hakkı alabilirler.)
3. Mutasarrıfın babası ve anası
4. Mutasarrıfın ana baba bir ve baba bir erkek kardeşleri
5. Mutasarrıfın ana baba bir ve baba bir kız kardeşleri
6. Mutasarrıfın ana bir erkek kardeşi
7. Mutasarrıfın ana bir kız kardeşi
8. Zevç ve zevce ⁸³²

İntikal hakkı sahipleri belirlenirken önceki durumlarda bir üst sınıfta biri varken diğer sınıflarda bulunanlara intikal hakkı geçmez, mahrum kalırlardı. Fakat bu dönemde baba ve anadan önce vefat eden erkek ve kız evlatların çocukları anne babaları yerine, onların mutasarrıflardan alacakları hisse miktarınca intikal hakkı sahibi olabilecekleri belirtilmiştir.⁸³³ İntikal hakkı sahibi olarak görülen zevç ve zevce, son sırada görünmekteyse de sağ kalanın ana babadan itibaren her sınıftaki mirasçılarla birlikte 1/4 oranında hakkı bulunmaktadır. Kendisinden önce intikal hakkı sahibi kimse yoksa tasarruf hakkı yalnız kendisine geçmektedir.⁸³⁴

1867 tarihinde yürürlüğe giren nizamnâme ile intikal sahiplerinin artması ve tapu hakkı sahiplerinin azalması ile intikal bakımından mirî arazinin mülk araziye yaklaştığı söylenebilir.⁸³⁵ Bu dönemde intikal hakkına sahip kadınlar hakkında yaşanan değişikliklere değinilecek olursa erkeklerle eşit intikal hakkına sahip olan kadınlar mutasarrıfın kızı, mutasarrıftan önce vefat eden evladının kız torunları ve anne kendi sırasında bulunan erkek intikal sahipleri ile eşit hak sahibidirler. Son sırada olan eş olan zevce, ana babanın sırasından itibaren zevç ile eşit hakka sahiptirler. Ayrıca kız kardeşler de erkek kardeşler gibi intikal hakkına sahiptir. Buna rağmen anabababir erkek ve kız kardeşler, bababir erkek ve kız kardeşler ve anabir erkek ve

⁸³² Akgündüz, “İntikal”, *DİA*, XXII, 354, Aktan, *Mukayeseli İslam Miras Hukuku*, s. 286.

⁸³³ Aktan, *Mukayeseli İslam Miras Hukuku*, s. 287.

⁸³⁴ Akgündüz, “İntikal”, *DİA*, XXII, 354, Aktan, *Mukayeseli İslam Miras Hukuku*, s. 286.

⁸³⁵ Mehmet Akif Aydın, “Arazi Kanunnâmesi”, *DİA*, III, 347.

kız kardeşler söz konusu olduğunda erkek kardeşlerin kızlardan önce intikal sahibi olması tam olarak eşitliğin sağlanamadığını göstermektedir.⁸³⁶

6. 1328/1913 Tarihinde Yürürlüğe Giren İntikâlât Kânûn-ı Muvakkat Dönemi

Bu kanun ile örfi intikalın önemli değişiklikler geçirdiği görülmektedir. Bu değişiklikler kısaca sınıf anlayışı yerine, zümre sistemine geçilmesi, intikal hakkı sahiplerinin sayısının artması, halefiyet ilkesinin tüm zümreler için kabul edilmesi, mûrisin yani mutasarrıfın evlâdı ile birlikte ana babaya $\frac{1}{6}$ hisse verilmesi, mirî arazi ile icareteynli ve mukataalı vakıflardaki intikal kaidelerinin hepsinin tek kanun halinde birleşmesidir.⁸³⁷

İntikâlât Kânûn-ı Muvakkat'a göre intikal hak sahipleri dört zümredir.

1. Mutasarrıfın alt soyu yani erkek ve kız evlatları ve torunları.
2. Mutasarrıfın üst soyu yani ana ve babası eşit derecede hak sahibidirler ve birinci zümre ile bulduklarında $\frac{1}{6}$ pay alırlar.
3. Ana babanın üst soyu yani mutasarrıfın nine ve dedesi eşit hak sahibidirler.
4. Eş birinci zümre ile $\frac{1}{4}$ oranında, ikinci ve üçüncü zümre ile $\frac{1}{2}$ oranında hissesi bulunmaktadır.⁸³⁸

Birinci zümrede erkek ve kız evlat eşit hak sahibidir. Aynı şekilde erkek ve kız torunlar eşit hak sahibidirler. Erkek veya kız evlatlar bulunduğu kendi fûrularını mahrum ederler. Halefiyet sistemi ile mutasarrıftan önce vefat etmiş olan evlat varsa onun hissesi kendi fûruuna kız erkek fark gözetmeksizin intikal etmektedir.⁸³⁹

İkinci zümrede mutasarrıfın ana babası ve onların fûruu bulunmaktadır. Buna göre ana baba eşit intikal hakkına sahip olmakla birlikte birinci zümre ile bulduklarında $\frac{1}{6}$ hakka sahiptir. Ana babadan biri veya ikisi ölmüş iseler hakları fûrularına intikal etmektedir.⁸⁴⁰

⁸³⁶ Akyılmaz, "Osmanlı Miras Hukukunda Kadının Statüsü", s. 494.

⁸³⁷ Akgündüz, "İntikal", *DİA*, XXII, 354; Avcı, *Türk Hukuk Tarihi Dersleri*, s. 465; Cin, *Mirî Arazi*, s. 294-295.

⁸³⁸ Avcı, *Türk Hukuk Tarihi Dersleri*, s. 465.

⁸³⁹ Cin, *Mirî Arazi*, s. 293.

⁸⁴⁰ Cin, *Mirî Arazi*, s. 294.

Üçüncü zümre ise mutasarrıfın büyükbabası ve büyükannesidir. Büyükbaba ve büyükanne sağ olmaları koşuluyla eşit hak sahibi olarak hisse alırlar. Vefat eden büyükanne veya büyükbabanın hakları halefiyet yolu ile fûruuna kalmaktadır. Fûruu yoksa intikal hakları ana tarafından büyükanne ve büyük babalara geçer.⁸⁴¹

Son zümrede eş yer almaktadır. Eşin hakları bu kanun ile güçlenmiştir. Birinci zümre ile $\frac{1}{4}$, ikinci ve üçüncü zümreyle $\frac{1}{2}$ sabit hakları yer almaktadır. Üçüncü zümreden de vefat eden büyükbaba ve büyük annenin fûruunu mahrum etmekte ve intikal hakkı yalnız eşe kalmaktadır.⁸⁴²

1328/1913 Tarihinde yürürlüğe giren İntikâlât Kânûn-ı Muvakkat döneminde kadın ile erkek arasında intikal hakkının kullanımında her aşamada alacakları payların eşitlendiğini görmek mümkündür.⁸⁴³

Ahmet Cevdet Paşa'nın *Tezâkir* adlı eserinde intikal hakkında kadının erkek ile eşit seviyede intikal hakkına sahip olmasının karışıklığa neden olduğunu ve bu durumun Fransız miras hukukunun ve icareteynli vakıflarda uygulanan icare-i fâside nedeniyle uygulanmaya başlandığını ifade etmesi bahse değerdir. Aslında Ahmet Cevdet Paşa'nın da tasvip ettiği şer'î intikalde kadına bir erkeğe iki hisse intikal etmesi gerektiğidir. Bu görüşünde kendisini destekleyenlerde bulunmaktadır.⁸⁴⁴ Buna rağmen itirazlarının dikkate alınmayışı, görmezden gelinişi hatta kadınların intikal haklarının

⁸⁴¹ Cin, *Mîrî Arazi*, s. 294.

⁸⁴² Cin, *Mîrî Arazi*, s. 294.

⁸⁴³ Akyılmaz, "Osmanlı Miras Hukukunda Kadının Statüsü", s. 496.

⁸⁴⁴ "Erkân-ı eyâlet meclisinde mevzu'-ı bahs ü müzâkere olan mevâddan biri dahi arâzî-i mîriyyenin evlâd-ı zükûr ve inâsa ikili birli olarak intikali husûsu olup bu mutâla'a ve istid'âlarında haklı idiler. Çünkü fi'l-asl arâzî-i mîriyye yalnız evlâd-ı zükûra intikal edip evlâd-ı zükûr olmadığı takdirde kızlar hakk-ı tapu ashâbından ma'dûd idiler. Muahharan evlâd-ı inâsın dahi mahrûm edilmemesi Bâbîâlî'ce münâsib görülüp ancak bu bâbda li'z-zekeri mislü hazzî'l-ünseyeyn kaide-i şer'iyyesine tevfiik olunmak lâzım gelirken Fransa'da cârî olan usûl-i mîrâsa taklîden ve İstanbul'da icâreteynli evkâf hakkında bir müddetten beri mûte'âmil olan icâre-i fâside usûlüne tevfiikan arâzî-i mîriyye evlâd-ı zükûr ve inâsa siyyân olarak intikal etmek üzere kanun ittihaz olundu. Arâzî-i mîriyye ise İstanbul'un vakıf hâne ve dükkânlarına makîs olamaz. Çünkü bir çiftliğin arâzîsi evlâd-ı zükûr ve inâs beyninde ale's-seviye ve eşcâr ü ebniyesi kaide-i şer'iyye üzere ikili birli olarak taksim olunmak lâzım gelip bundan dahi pek çok karışıklıklar zühür etmekte bulunmuştur ve arâzînin böyle siyyân olarak taksîmi sûretinin kanun ittihazı hatâ olduğu anlaşılış ise de Bâbîâlî bu hatâsını tashîh edememiştir. Bu kerre erkân-ı eyâlet meclisinde arâzinin emlâk ve eşyâ gibi zükûr ve inâs beyninde ikili birli olarak taksîmini tensîb ile der-i devletten istid'â olunmasına karar verdiler. Taraf-ı dâ'iyânemden dahi Bâbîâlî'ye inhâ olundu ise de bu madde Bosna eyâletine mahsûs olmayıp kanûnun bi'l-cümle iyâlâta âm olmak üzere tashîhi lâzım idi ve diğer ba'z-ı iyâlattan dahi bu yolda istid'âlar vuku' buldu. Lâkin bu mes'ele meclislerde sürüncemede kalıp hall ü tesviye olunamamıştır." Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir*: 21-39, 1312/1895; yay. Cavid Baysun, 2. bs., Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1986, c. 3 s. 48, nr. 22.

zaman içerisinde daha da artması Tanzimat sonrasında hukuk alanında kadın haklarının ne denli ilerlediğini göstermesi bakımından dikkate değerdir.

B. Örfî İntikalde Tapu Misli ile Tasarruf Hakkının Elde Edilmesi Hakkı ve Kadın

Osmanlı Devleti'nde örfî intikalde kadının intikal haklarının gelişimi zaman içerisinde erkek ile eşitlendiği görülmektedir. Örfî intikalde mirî arazi ve gayrisahih vakıflarda intikal hakkının kullanılmaması durumunda arazi tapu misli ile tapu hakkı sahipleri için tasarruf hakkı elde edilmekteydi. Tapu hakkı sahipleri de intikal hakkı sahipleri gibi yetkili devlet görevlileri tarafından belirlenmekteydi. Tapu hakkı sahiplerinin içerisinde de kadının yer alması örfî intikalde kadının durumunun incelenmesi gerekmektedir.

1. 1567 Düzenlemesi

Kuruluştan 1567'ye kadar süren dönem içerisinde örfî intikalde kadına baktığımızda mutasarrıfın vefatı sonrasında mirî arazi ve gayrisahih vakıflar üzerinde intikal hakkı bulunmazken tapu misli ile elde etme hakkı dahi bulunmamaktaydı. 1567 tarihinden önce mirî arazi ve vakıf arazi mutasarrıfları vefatları sonrasında 975/1567'de yapılan bir değişiklik ile erkek evlâdın olmaması durumunda kız evlâda tapu misli ile arazinin tasarruf hakkı verildi. Böyle bir durumda mutasarrıf vefat ettiğinde arazinin tasarruf edilmemesiyle tarım üretiminin düşmesi, arazinin istifadeden uzak kalması gibi sebeplerle 1567 yılında, karşılığında bedel ödemedi erkek çocuklara verilmesi kız çocuklarına ise tapu bedeli karşılığında intikal etmesi kabul edildi.⁸⁴⁵ Bununla birlikte 1568 tarihli kanunda kız evlâdın tapu ile intikal edeceği ve babasının arazisinde babasının erkek kardeşi yani amcasından önce bu hakka sahip olduğu ifade edilmektedir.⁸⁴⁶

2. 1602 ve 1610 Düzenlemeleri

⁸⁴⁵ Avcı, *Türk Hukuk Tarihi Dersleri*, s. 463-464.

⁸⁴⁶ Cin, *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, s. 188.

Tapu hakkı sahipleri, mutasarrıfın kızı, mutasarrıfın kızı yoksa arazi üzerinde mülk bina ve ağaçların intikal edeceği mirasçılar, halit ve şerik, arazinin bulunduğu köy halkından o yere ihtiyacı olan köylülerdir. 1602’de tapu sahipleri konusunda yapılan değişiklik ile tapu hakkı sahipleri arasına anabababir erkek kardeş ve anabababir kız kardeşte dâhil olmaktadır. Buna göre bedelsiz intikal edecek olan oğlu bulunmayan mutasarrıfın vefat ettiği zaman tapu misli ile arazinin tasarruf hakkını elde edecek kız da bulunmadığında anabababir erkek kardeşe tapu misli ile araziye elde etme hakkı verilmiştir. Anabababir erkek kardeş olmadığında veya bu hakkı kullanmadığında anabababir kız kardeş ilk etapta arazinin yanında oturmak şartı ile daha sonra başka bir yerde otursa bile tapu misli ile arazinin tefvizi kabul edildi. 1610 yılında tapu hakkı sahiplerine baba ve valide de katılmıştır. Buna göre mutasarrıfın vefatı sonrasında tapu hakkı sahipleri sırasıyla kızı, anabababir erkek kardeşi, anabababir kız kardeşi, babası ve validesidir. Validenin mutasarrıf olduğu arazide oğluna tapu misli ile tasarruf etme hakkı da bu kanun ile verilmiştir. Kısacası 1847 yılına kadar tapu hakkı sahiplerini özetlemek gerekirse mutasarrıfın oğlu bedelsiz intikal hakkına sahiptir. Oğlu yoksa tapu hakkı sahiplerine araziye tefviz etme hakkı doğmaktadır. Öncelikle bu hakka kız sahiptir.⁸⁴⁷ Kızı yoksa veya bu hakkı kullanmazsa sırasıyla hak erkek kardeşe, kız kardeşe, babaya, anaya, arazi üzerinde bulunan mülk ağaç ve binaların şer’î miras hukukundaki varislerine, araziye müşteriken kullanan şerikler ve arazi üzerinde irtifak hakkı bulunan halitler (ortaklar), arazinin bulunduğu yerde köy halkından ihtiyaç sahibi olanlardır. Tapu misli ile arazinin tasarruf etme hakkının kullanılmasında önemli olan husus sıranın takip edilmesidir. Sıraya göre öncelik sahiplerinin olmadığı veya tapu misli ile elde etme hakkını kullanmak istemediği durumlarda diğerine bu hak geçebilmektedir. Yani bir önceki sırada bulunan bir sonrakini mahrum etmekte yani bu hakkı kullanmasına engel olmaktadır.⁸⁴⁸

⁸⁴⁷ İlgili bir davada ölenin oğlu olmasa gerek, ölenin kızı Hatice’ye babasından kalan mirî araziye tasarruf hakkının intikali görülmektedir. Belgede ifade edilmese bile bu hakkı tapu bedeli ödemek suretiyle kazandığı düşünülebilir. Çünkü belgenin yazıldığı tarihte babadan kıza intikal hakkı ancak oğlunun olmadığı durumlarda tapu bedeli vermek suretiyle geçmekteydi. Belgede bu hakkın ölenin kızı Hatice’ye intikal ettiği ve Hatice’nin bu hakkı Abdullah adında birine ferağ ve tefevvuz eylediği ifade edilmektedir. Bkz. KŞS 59 / 96-3, Gurre-i Ramazân 1181 (21 Ocak 1768).

⁸⁴⁸ Cin, *Osmanlı Toprak Düzeni*, s. 188-189, 228-229; Akyılmaz, “Osmanlı Miras Hukukunda Kadının Statüsü”, s. 490.

Validenin tasarrufunda bulunan arazide tapu misli ile erkek evladına kalması bu dönemde kabul edilmiştir. Annenin tasarrufundaki arazide kız çocuklarının veya kız kardeşlerinin tapu misli ile tasarruf hakkını elde edebilme hakkının olmadığı görülmektedir. 1609/1610 yılında validenin toprağında tapu ile elde etme hakkına sahip olanlar oğul, oğlun olmadığı veya oğlun bu hakkı kullanmadığı durumlarda arazi üzerindeki mülk ağaç ve binalara sahip olanların şer'î miras hukukundaki varisleri, araziye ortak kullananlar ve irtifak hakkına sahip olanlar, arazinin bulunduğu yere de yaşayan ihtiyaç sahibi köylüler bu hakkı sırasıyla kullanabilmektedirler.⁸⁴⁹

Kız çocuk, babasının mutasarrıf olması durumunda intikal hakkına sahip değildir. Aynı zamanda erkek kardeşi bulunuyorsa tapu hakkına da sahip olamamaktadır.⁸⁵⁰ Tapu hakkı sahibi olan erkek kardeş kız kardeştan, baba da valideden önce tapu misli ile tasarruf hakkını elde etme konusunda hak sahibi olduğu görülmektedir. 1847'ye kadar yaşanan bu dönemde tapu misli ile tasarruf hakkının elde edilmesinde erkeklere nazaran kadınların bu hakkı elde edebilmesi hakkının erkek cinslerinden sonra olduğu görülmektedir.

Bu dönemde kız ve erkek kardeşlere yönelik ayrımlardan bir tanesi de babalarının tasarruf etmiş olduğu arazi için sonradan talep etme haklarının başlangıç tarihlerinin kızın aleyhine olarak erken başlatılmasıdır.⁸⁵¹ Her ikisi de on sene içerisinde dava açabilir fakat erkek evlat ve kız evlat her ikisi de babası vefat ettiğinde bebek olsa araziye tasarruf etme konusunda dava açma hakları erkek evladın buluşa ermesi ile başlarken kız evladın babasının ölümü ile başlaması kız evlat için olumsuz bir durum olarak değerlendirilebilir.

3. 1847 ve 1849 Düzenlemeleri

⁸⁴⁹ Cin, *Osmanlı Toprak Düzeni*, s. 189-229.

⁸⁵⁰ Tezin araştırma dönemi olan 1750-1800 yılları arasında örfi intikalde erkek kardeşleri bulunmadığı takdirde tapu hakkı ile intikal hakkına sahip olabilmekteydiler. Buna rağmen sicilde yer alan bir örnekte bababir erkek kardeşi olan bir kızın babasından örfi intikalle kendisine kalan arazisini bedel-i misli ile başkasına ferağ ettiği ve bu bedeli almak üzere vekil tayin ettiği ifade edilmektedir. Vekil tayini hücceti olduğu anlaşılan belgede Ayşe Hatun'un tasarruf hakkının kendisinde olduğu anlaşılan miri arazinin ferağı sonrasında bedel-i misli alıp almadığı bilinmemektedir. Bkz. KŞS 58 / 17-2, Gurre-i Cemâziye'l-âhir 1177 (Aralık 1763)

⁸⁵¹ Cin, *Osmanlı Toprak Düzeni*, s. 189.

1847 tarihinde yapılan değişiklik ile intikal sahibi kişilere kız evladında erkek evlatla eşit seviyede katılması kabul edildi. Anaların arazisinde de erkek ve kız evlada eşit intikal hakkı tanındı. 1265/1849 tarihinde düzenlenen iki ayrı kanunla⁸⁵² intikal hakkı sahibi kimseler yani mutasarrıfın kız veya erkek evlâdı yoksa veya gâip olan mutasarrıf ve mutasarrıfelerin arazilerinde tapu misli ödemeleri şartıyla tasarruf hakkını elde edenler sekiz grupta toplanmaktadır.⁸⁵³ Tapu hakkı sahipleri sırası ile anababa bir erkek kardeş, anababa bir kız kardeş (kız kardeşin arazinin olduğu yerde oturması gerekmektedir), baba, ana, mutasarrıf olan anne veya babanın kendisinden önce vefat eden oğlunun oğlu, arazinin üzerinde mülk olan ağaç ve binaların şer’i intikal ile kalan varisleri, araziye ortak tasarruf eden şerikler ve ortak irtifak hakkı bulunan halitler, arazinin bulunduğu köy halkından ihtiyaç sahipleridir.⁸⁵⁴ Bir önceki dönem ile fark kızın tapu misli ile hak sahibi olmaması ve mutasarrıfın kendinden önce vefat eden oğlunun erkek evladının dâhil olmasıdır.

Görüldüğü üzere kızın intikal hakkına sahip olarak tapu hakkına sahip olanların listesinden çıkması kız evlatlar için olumlu bir gelişme olarak gözlemlense bile erkek kardeşlerin, kız kardeşlerden öncelikli hak sahibi olması ayrıca babanın anneden önce hak sahibi olması ayrıca mutasarrıfın yalnızca oğlunun kız evladının da değil de yalnızca erkek evladının tapu hakkı kazanması veya kız evladının torunlarına bu

⁸⁵² Tapu hakkında 5 Cumadulhura 1263 yılında kabul edilen nizamname şöyledir: BEŞİNCİ BEND: Kanunu Kadimle bilâveledi zükür fevt olan kesanın arazisi kızına meccanen intikal etmediği misillü anadan oğluna dahi meccanen intikal etmeyüp fakat mezburlar müstahıkk-ı tapu olduklarından “tapuyu misli” tabiriyle tefvîz olunmakta ise de kâffe-i ahali hakkında mebzul olan merhameti seniyye iktizasınca bu dahi bir inayet-i cedide-i aleniyye olmak üzere bundan böyle arazi-i mîriyyeye mutasarrıf olan kimesne fevt oldukta tasarrufunda bulunan tarla ve çayır her ne ise oğluna ve kızına meccanen ve mütesâviyen intikal edip fakat bedeli misli yani muaccesesi erbabı vukuf marifetiyle lede’t-tahkik harcı intikal namıyla % 5 kuruş alınması ve kezalik arazi-i mîriyyeye mutasarrıf olan kesan hakk-ı tasarrufunu ahar kimseye ferağ eyledikde bundan dahi % 5 kuruş harcı ferağ ahz olunması ve eğer ki mutasarrıf ve mutasarrıfesi bilâ veled fevt olursa bu defa divanı hümayuna kayd ile ita olunan pusula mucebince meratib-i istihkakiyyelerine göre bi’t-tercîh veresinesine ve bunlar talip olmadıkları halde akrabalarına ve anlar dahi talip olmadıkları surette ol arazide şeriklerine ve suver-i mezkûrenin hiçbirisi olmadığı halde ihtiyacı olan ahar kaza ve karye ahalisine teamülü kadim üzere erbabı vukuf ve meclis-i kaza marifetiyle tebeyün edecek bedel-i misliyle teklif olunarak kabul ederlerse tefviz olunup bunlar da istemedikleri halde lede’l-müzâyede ecanibden talip olanlara tefviz kılınması hakkında... bkz. Berki, *Miras ve Tatbikat*, s. 157.

⁸⁵³ Cin - Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 148; Akyılmaz, “Osmanlı Miras Hukukunda Kadının Statüsü”, s. 491.

⁸⁵⁴ Cin - Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 148.

hakkın tanınmaması erkek evladın kız evlada arazi tasarrufu konusunda öncelikli hak sahibi olmasını tercih eden anlayışa örnek olarak değerlendirilebilir.

4. 1274/1858 Arazi Kânunnâmesi

Arazi Kânunnâmesi ile tapu hakkının verilecek olanlar arasında değişiklikler yer almaktadır. Tapu hakkı sahipleri tapu misli ödemek suretiyle şu sıra esas alınarak araziyi iktisap etme hakları bulunmaktadır: Mutasarrıfın ana-baba ve baba bir erkek kardeş, ana-baba ve baba bir kız kardeş, oğlunun oğlu ve kızı, eş, ana bir kardeşler, kız evladın oğlu ve kızı, arazi üzerinde mülk ağaç ve binaların şer'î miras hukukuna göre varisleri, şerik ve halit, köy halkından ihtiyaç sahipleridir.⁸⁵⁵ Tapu hakkı sahiplerinde aynı seviyede olanlarda öncelik erkek varsa erkeklerde olduğu görülmektedir.

5. 1284/1867 Tevsî-i İntikal Nizamnâmesi

1284/1867 tarihinde yayınlanan Tevsî-i İntikal Nizamnâmesi'nde intikal haklarının oldukça genişletilmesi nedeniyle tapu hakkı sahipleri üçe indirilmiştir. Bu nizamnameye göre tapu hakkı sahipleri sırasıyla arazi üzerinde mülk ağaç ve binaların şer'î miras hukukuna göre varisleri, ortak tasarruf edenler ve ortak irtifak hakkına sahip olanlar, arazinin bulunduğu yerde araziye ihtiyacı olan köylülerdir.⁸⁵⁶

6. 1328/1910-1913 Emvâl-i Gayrimenkulenin İntikalatı hakkında Kanun

1328/1910-1913 tarihinde emvâl-i gayrimenkulenin intikalatı hakkında çıkarılan kanunda tapu hakkı sahipleri, ortak tasarruf edenler (şerik), ortak irtifak hakkı bulunanlar (halit) ve araziye muhtaç köylülerdir.⁸⁵⁷ İntikal hakkı sahiplerinin zaman içerisinde genişletilmesi, tapu hakkı sahiplerinin azalması ile sonuçlanmıştır. Bedel ödmeden mirî arazinin iktisap haklarının elde edilmesinin kolaylaştırılması devletin ekonomik anlamda daha iyi neticeler alma politikası ile ilgilidir. İntikal hakkının genişletilmesi ile mirî araziye tasarruf edenler arazi üzerindeki emeklerinin zayi olmayacağı düşüncesiyle daha çok emek sarf edecek tasarruflarında bulunan araziye ihya edeceklerdir.⁸⁵⁸

⁸⁵⁵ Cin, *Osmanlı Toprak Düzeni*, s. 229.

⁸⁵⁶ Cin, *Mirî Arazi*, s. 292; a.mlf., *Osmanlı Toprak Düzeni*, s. 256.

⁸⁵⁷ Avcı, *Türk Hukuk Tarihi Dersleri*, s. 465.

⁸⁵⁸ Cin, *Osmanlı Toprak Düzeni*, s. 256.

Memurun izni ile mirî arazi üzerine bina yapılabilmekte ve ağaç dikilebilmektedir. Memurdan izin almadan yapılmış üç seneyi doldurmuş olan bina ve ağaçlar için aynı hüküm geçerlidir. Mirî arazi üzerine ağaç ve bina yapılıp bahçe haline geldiği ve arazi olmaktan çıktığı durumlarda bunların zeminini teşkil eden mirî arazi şer'î miras hukukuna göre tanzim edilmektedir. Bu tür topraklar genellikle ikamet edilen yerlere yakın yerlerde bulunmakta ve süknanın tamamlayıcısı olarak görülmektedir.⁸⁵⁹ Bu sebeple bu tür bahçe haline getirilen mirî arazi mutasarrıfın vefatı ile şer'i miras hukukundaki varislerine intikal eder.⁸⁶⁰ Eğer mirî arazi üzerindeki ağaç ve binalar mirî arazi olma özelliğini kaybettirmediyse ve arazi ziraat toprağı olmaya devam etmekteyse mirî arazi intikal kanunları devam etmekteydi.⁸⁶¹

C. İcareteynli Vakıflarda İntikal ve Kadın

İcareteynli vakıf, rakabesi vakfa ait olan, icâre-i muaccele adı verilen kıymetine yakın peşin alınan para ile birlikte icâre-i müeccele adı verilen daha sonra sene içerisinde verilen bir ücret karşılığında kiralanın müsakkafat ve müstegallâttır.⁸⁶² Müsakkafat, üzerinde vakfa ait bina bulunan vakıf türüdür.⁸⁶³ Müstegallat ise üzerlerinde ekinin, ağacın bulunduğu vakıflardır.⁸⁶⁴

İcareteynli vakıf mutasarrıfı tasarruf hakkına sahip olduğu icareteynli vakfi ölümünden sonra tasarruf hakkının intikaline izin verilmiştir. İcareteynli vakıfların intikali dört aşamada gerçekleşmektedir.⁸⁶⁵ İcareteynli vakıf akarlar örfi intikalde

⁸⁵⁹ Sükna ile aynı anlama gelen kelimeler için bkz. Nuran Koyuncu, "Osmanlı Devleti'nde Esnaf Gediklerinin Hukuki Esasları, Gelişimi ve İlğası", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c. 26, S.2, 2018, s. 47-76, s. 53.

⁸⁶⁰ Cin, *Osmanlı Toprak Düzeni*, s. 194; Kenanoğlu, "Miri Arazi", *DİA*, XXX, 158.

⁸⁶¹ Cin, *Osmanlı Toprak Düzeni*, s. 194.

⁸⁶² Berki, *Miras ve Tatbikat*, s. 133.

⁸⁶³ Müsakkafat vakfın geçmiş olduğu sicil belgeleri örnek için bkz. KŞS 65 / 8-1, 11 Safer 1201 (3 Aralık 1786); KŞS 67 / 95-3, 29 Zî'l-hicce 1211 (25 Haziran 1797); KŞS 67 / 121-2, 19 Cemâziye'l-ûlâ 1213 (29 Ekim 1798). Bu miras belgelerinde genel olarak konu şöyledir: Vakfın müsekkefâtından olduğu ifade edilen ev konusunda ölenin kadın vârisleri terike olduğu zannıyla talep etmekte fakat ölmeden önce mûrisin vakfa satıldığı görülmektedir.

⁸⁶⁴ Kavalalı, *Miras Hukuku*, s. 178.

⁸⁶⁵ Akgündüz, "İcareteyn", *DİA*, XXI, 391.

başlangıçtan itibaren mirî araziden ayrı tutuldukları, son aşamada ise intikal kanunlarının birleştiği görülmektedir.⁸⁶⁶

İcareteynli vakıf akarlarda örfi intikal prensipleri şöyledir:

1. 975 (1567-1568)'den 1867 yılına kadar erkek ve kadınların uhdesinde bulunabilen icareteynli vakıflarda vakfın şartnamesinde bir şart varsa ona uyulur. Şart bulunmadığı takdirde icareteynli vakfi tasarruf edenin kız ve erkek evladına eşit bir şekilde intikal eder. Mutasarrıfın evladı yoksa tasarruf hakkı vakfa geri dönmektedir. İcareteynli vakıflarda tapu hakkı sahipleri bulunmamaktadır.⁸⁶⁷
2. 1284/ 1867 tarihinde yürürlüğe giren İcâreteynli Vakıflara Has Tevsî-i İntikâl Nizamnâmesi'ne göre intikal hakkı sahipleri mazbut icareteynli vakıflarda yedi sınıfa çıkarılmıştır. Bu yedi sınıf, erkek ve kız evlat, torunlar, ana baba, ana baba bir erkek ve kız kardeşler, bababir erkek ve kız kardeşler, anabir erkek ve kız kardeşler ve zevç ya da zevce. Zevç ya da zevce ana babadan itibaren 1/4 sabit hissesi bulunmaktadır. Halefiyet prensibi burada da geçerlidir.⁸⁶⁸ Mülhak icareteynli vakıflarda ise vakfedenin veya mütevellinin rızası doğrultusunda hareket edilecektir.⁸⁶⁹
3. 1292 (1875) tarihli Tevsî-i İntikâl Nizamnâmesi ile mazbut ve mülhak icareteynli vakıflarda görülen ikili uygulama kaldırılmış ve her ikisinde de örfi intikal kanunlarının uygulanması gerektiği kabul edilmiştir. Mutasarrıfların ekonomik anlamda rahatsızlıklarını ifade etmesi üzerine yeni bir irâde-i seniyye ile eski haline geri dönmüştür.⁸⁷⁰
4. 1328 (1913) tarihli İntikâlât Kânûn-ı Muvakkat'i ile mirî arazi ve gayrisahih vakıflarda görülen intikal kanunları ile icareteynli vakıflarda ve mukataalı vakıflarda intikal olmak üzere hepsi birleştirilmiş ve zümre sistemine

⁸⁶⁶ Akgündüz, "İntikal", *DİA*, XXII, 355.

⁸⁶⁷ Akgündüz, "İntikal", *DİA*, XXII, 355; İcârenin yer aldığı ve ölenlerin çocuksuz ölmelerinden dolayı hisselerinin mahlul olması nedeniyle vakfa geri döndüğü, kadınlarında taraf olduğu ve kadınların erkeklerle eşit hisse aldığı, mahlul olan hislerin başkasına bedel karşılığında tefvîz edildiği görülen bir belge örneği için bkz. KŞS 58 / 51-1, 7 Muharrem 1178 (7 Temmuz 1764).

⁸⁶⁸ Avcı, *Türk Hukuk Tarihi Dersleri*, s. 466; Akgündüz, "İntikal", *DİA*, XXII, 355.

⁸⁶⁹ Akgündüz, "İntikal", *DİA*, XXII, 355.

⁸⁷⁰ Akgündüz, "İntikal", *DİA*, XXII, 355.

geçilmiştir. Dolayısıyla mirî arazi ve gayrisahih vakıflarda intikalde görülen altıncı dönemdeki intikal esasları ile aynıdır.⁸⁷¹

İcareteynli vakıflarda örfî intikal esaslarına bakıldığında erkek ile kadın arasında ilk dönemden itibaren eşit hakka sahip olduğu görülmektedir.⁸⁷² Ahmet Cevdet Paşa icareteynli vakıflarda görülen erkek ve kadın arasında ilk dönemden itibaren eşit paylaşımın olması nedeniyle mirî arazi ve gayrisahih vakıflarda icareteynli vakıflardaki eşit intikal esaslarından etkilenerek bu yönde intikal kanunlarının erkek ve kadın paylarının şer’î intikal esaslarında görülen erkeğe iki kadına bir pay esası yerine zaman içerisinde eşit paya geçildiğini *Tezâkir* adlı eserinde ifade etmektedir.⁸⁷³

D. Mukataalı Vakıflarda İntikal ve Kadın

Mukataalı vakıf, rakabesi yani çıplak mülkiyetinin vakfa, üzerinde bulunan ağaç ve binaların ise mutasarrıfa ait olduğu vakıf türünü ifade etmektedir. Mukataalı vakıf, uzun süreli kira sözleşmesiyle arazi üzerinde bina yapılması, ağaç dikilmesi gibi tasarruflara izin verilen vakıf türüdür. Mukataalı vakıf ile icareteynli vakıf arasındaki farklara mukataalı vakıf arasında farklar bulunmaktadır. İcareteynli vakıfta arazi üzerinde yapılan ve diğer tasarruf edilen herşeyde yapılan değişimler vakfa aitken mukataalı vakıflarda arazi vakfa ait olurken arazi üzerindeki bütün tasarruflar mutasarrıfa ait olmaktadır.⁸⁷⁴ Mukâtaalı vakıfta intikal esasları açısından şer’î miras hukuku ve örfî miras hukukunun her ikisinde görülebilmektedir. Mukâtaalı vakıfta mutasarrıfa ait arazi üzerinde ağaç bina gibi tasarruflar gerçekleşmiş ise mutasarrıfın mülkü haline gelen bu tür tasarruflar şer’î miras hukukuna göre işlem görmektedir.⁸⁷⁵

⁸⁷¹ Berki, *Miras ve Tatbikat*, s. 164.

⁸⁷² Akyılmaz, “Osmanlı Miras Hukukunda Kadının Statüsü”, s. 497.

⁸⁷³ Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir: 21-39*, c. 3 s. 48, nr. 22.

⁸⁷⁴ Nazif Öztürk, “Mukâtaalı Vakıf”, *DİA*, XXXI, 133.

⁸⁷⁵ Arazi zemininin vakfa ait iken üzerindeki akarın ise sahibinin mülkü olduğu ve kadınların da bulunduğu şer’î ve örfî intikalin birlikte yer aldığı örnek için bkz. KŞS 64 / 79-1, 7 Şa’bân 1199 (15 Haziran 1785). Bu örnekte kısaca miras davasına konu olan zemininin vakfa, üzerindeki vereselere ait olduğu bir akarın para vakfına olan borç nedeniyle aralarında kadın vârislerinde bulunduğu vârisler tarafından satılması ve borcun terikenin satılması ile ödenmesi ve vârisler arasında bulunan küçüğün nafakasının da temini amaçlı satılması yer almaktadır. Arazinin zeminin örfî intikal üzere vârisler arasında paylaşıldığı belgede ayrıca geçmektedir.

Mutasarrıfa ait arazi üzerinde bu tür tasarruflar yoksa arazi örfi miras hukukuna göre intikal eder.⁸⁷⁶

Mukâtaalı vakıflarda örfi intikal esaslarına gelince iki dönemde incelenmektedir.

1. 1913 yılına kadar mukâtaalı vakıfta erkek ve kız çocuklara eşit intikal etmektedir.
2. 1328/ 1913 yılından sonra Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar mukâtaalı vakıflar da intikal diğer intikal kanunları ile birleştirilmiştir. Mukâtaalı vakıfta da diğer intikal kanunlarında görülen zümre esasına geçilmiştir.⁸⁷⁷

Konya sicillerinde miri arazi ile ilgili belgeler örnekler verilerek gerek konu içerisinde gerekse dipnotlarda zikredilmiştir. Belgelerde bu örnekler dışında ayrıca cânib-i miriyyeye olan borçlar ile ilgili belgeler sicillerde yer almaktadır.⁸⁷⁸ Cânib-i miriyyeye borçlu olan kişinin terikesinden alacakların tahsil edildiği görülmektedir. Öyle ki devletin miriden alacaklarına vârislerin alacaklarından öncelik tanındığı örnekler bulunmaktadır. Bazı belgelerde cânib-i miriyyeye olan borç terikeyi tüketmekte ve kadın vârislerin yoksun kaldığı görülmektedir. Bir örnekte kendisine kocasının hibe ettiği bir malı miri araziye borcu nedeniyle kocanın ölümünden sonra elinden alındığı görülmektedir. Üvey oğlunun devlete olan yardımı gözden kaçmamaktadır. Belgelerde cânib-i miriyyeye borç yerine vârislerin durumunun dikkate alındığı da görülmektedir. Bir belgede ölenin kızına olan borcu vasisinin çabaları ile cânib-i miriyyeye borcunun önüne geçmiş ve kızın borcu öncelikle ödenmiştir.

⁸⁷⁶ Öztürk, "Mukâtaalı Vakıf", *DİA*, XXXI,133.

⁸⁷⁷ Berki, *Miras ve Tatbikat*, s. 164; Avcı, *Türk Hukuk Tarihi Dersleri*, s. 467.

⁸⁷⁸ KŞS 58 / 74-3, 07 Şa'bân 1178 (30 Ocak 1765); KŞS 58 / 75-2, 05 Şa'bân 1178 (28 Ocak 1765); KŞS 65 / 24-1, 5 Zî'l-ka'de 1198 (20 Eylül 1784); KŞS 59 / 63-2, 7 Zî'l-ka'de 1181 (26 Mart 1768).

X. KADINLARIN MİRASI İLE İLGİLİ FETVA ÖRNEKLERİ

Fetvâ sözlükte bir meseleyi çözen, hükmünü belirten güçlü cevap anlamına gelirken, İslam hukukunda ise fıkıh ilminde uzmanlaşmış ve fetva vermeye ehil bir kişinin fıkhi bir konuda yazılı veya sözlü olarak fıkhi meselenin hükmünü izah etmesi ve hükmünü belirtmesidir.⁸⁷⁹ Herhangi bir konuda sorulan bir meselenin fıkhi açıdan cevaplandırılması hukukî müeyyide ve bağlayıcılık taşımayıp yalnızca istişâri nitelik ifade etmektedir.⁸⁸⁰ Bazen dinin asıl kaynaklarında bulunan bilgi ve hükümlerin açıklanması bazen de belli kaynak ve usuller çerçevesinde dini hukuki bir konuda hüküm bildirilmesi sürecini ifade eden fetvâ, Hz. Peygamber’den bu yana tarih boyunca Müslümanların hayatlarının dini boyutuna şekil vermiş ve fıkıh literatürünün oluşmasına da neden olmuştur.⁸⁸¹

Fıkıh kitaplarında yer alan bilgilerden hareketle yeni bir hukukî meselenin hükmüne dair cevap vermenin zorluğu nedeniyle önceki dönemlerde şeyhülislam veya müftülerin vermiş olduğu cevaplar bazen kendileri tarafından bazen de başkaları tarafından toplanarak kitap haline getirildi.⁸⁸² *Fetvâ mecmuaları* olarak isimlendirilen ve Hanefî Mezhebine göre fıkhi cevaplar içeren bu eserler Osmanlı Devleti’nde mahkemelere yansıyan pek çok hukuki meselede pratik yönü açısından kadılar tarafından kaynak olarak kullanıldı.⁸⁸³

Osmanlı Döneminde doksan civarında fetva mecmûası yer almaktadır. İlk olarak Bursalı Mehmed Efendi’nin *Osmanlı Müellifleri* adlı eserinde daha sonra Katip Çelebi’nin *Keşfü’z-zunûn* adlı eserinde fetva kitapları ile ilgili literatür hakkında bilgi

⁸⁷⁹ Fahrettin Atar, “Fetva”, *DİA*, XII, 486-487.

⁸⁸⁰ Ömer Nasûhi Bilmen, *İstulâhât*, I, 246; Pehlül Düzenli, “Osmanlı Fetva Mecmuaları Işığında İstanbul’da Gayr-ı Müslimlerin Problemleri”, *Dinsel ve Kültürel Farklılıkların Birarada Yaşanması-İstanbul Tecrübesi*, Editörler: Mehmet Fatih Arslan, Muhammed Veysel Bilici, s. 204.

⁸⁸¹ Atar, “Fetva”, *DİA*, XII, 487.

⁸⁸² Atar, “Fetva”, *DİA*, XII, 495.

⁸⁸³ Seda Örsten, “Hukuk Tarihi Olarak Fetva (Fatwa Collections As a Source of Ottoman Legal History)”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, sayı 4, 2007(Güz), 29-40, s. 28.

verilmektedir.⁸⁸⁴ Bu mecmûaların en meşhur olanlarına Zenbilli Ali Efendi, İbn Kemal ve Ebuussud Efendi'nin fetvaları örnek verilebilir.⁸⁸⁵

Fetva mecmualarının iki türlü düzenlenen fetva kitapları içinde kullanıldığı görülmektedir. Şeyhülislam ve müftüler tarafından hazırlanan ve Osmanlı toplumunda karşılaşılan meseleler hakkında cevaplar içeren fetvalar yanında kadı ve müftülerin şer'iyeye mahkemelerinde gelen davaları hükme bağlarken kullandıkları el kitabı niteliğinde olan eserlere de fetva mecmuaları ismi verilmektedir.⁸⁸⁶ Fetva mecmualarında halkın merak ettiği fıkhi meseleler ve problemler hakkında soru ve cevaplar yer almaktadır. Fıkhi meseleler ve problemler bazen kitap ve baplara göre bazen de mesail ve fasıllara göre düzenlenmiştir.⁸⁸⁷ Osmanlı dönemi fetva mecmualarının büyük çoğunluğu Türkçe olmakla birlikte Arapça hazırlananlarda az değildir.⁸⁸⁸

Fetva mecmualarında yer alan sorular şeyhülislamlık kurumuna sorulan fetvâ soruları ve bu soruların müsevvidler tarafından bir takım rumuzlar kullanılarak soru formatı halinde düzenlenmesi ve cevaplandırılması ile oluşmaktadır.⁸⁸⁹ Fetva mecmualarında yer alan konulardan biri de mahkemelerde sıkça görülen feraiz ve miras ile ilgili meselelerdir. Fetva mecmualarında miras ile ilgili konular “Kitâbü'l-ferâiz” başlığı altında yer almakla birlikte, miras konusunun içerisinde yer alan pek çok hukukî konu içerisinde de görülebilmektedir. Örneğin bazı fetva mecmualarında tehâruc konusu hem miras hem sulh ile ilgili olması nedeniyle “kitâbü's-sulh” başlığı altında yer alabilmektedir. Fetvâ mecmualarında kadınların yer aldığı miras ile ilgili fetvâlar “kitabu'l-ferâiz,” “kitâbü'l-kısme,” “kitâbü's-sulh ve'l-ibrâ,” “kitâbü'l-hibe,” “kitâbü'n-nikâh” gibi bir yönüyle mirasla ilgilendiren bölümlerde yer alabilmektedir. Miras ile ilgili fetvalar İslam miras hukukuna göre teorik olarak olması gerekeni ifade etmektedir. Kadı veya nâibi mahkemede bu fetvâların uyumuna hükmederse kanun gibi uygulanma zorunluluğu ortaya çıkmaktadır.

⁸⁸⁴ Şükrü Özen, “Osmanlı Döneminde Fetva Literatürü”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c. 3, sayı 5, 2005, 249-378, s. 250, Atar, “Fetva”, *DİA*, XII, 495.

⁸⁸⁵ Atar, “Fetva”, *DİA*, XII, 495.

⁸⁸⁶ Özen, “Osmanlı Döneminde Fetva Literatürü”, s. 253.

⁸⁸⁷ Örsten, “Hukuk Tarihi Olarak Fetva”, s. 32.

⁸⁸⁸ Örsten, “Hukuk Tarihi Olarak Fetva”, s. 34.

⁸⁸⁹ Düzenli, “Osmanlı Fetva Mecmuaları Işığında İstanbul'da Gayr-ı Müslimlerin Problemleri”, s. 205.

Fetva mecmualarında miras ile ilgili kadınların yer aldığı fetvalarda Hind, Zeynep, Hatice, Aişe gibi isimler kullanılmaktadır. Bu isimlerin örneğinde kadınların mirasına müteallik soruların Osmanlı miras hukukuna göre cevaplandırıldığı görülmektedir.

Aşağıda Osmanlı dönemine ait *Behçetü'l-Fetâvâ*, Fetâvâyı Feyziyye adlı fetva mecmualarından örnekler sunulacaktır. Yenişehirli Abdullah Efendi'nin (ö. 1156/1743) şeyhülislamlığı döneminde vermiş olduğu fetvalardan oluşan *Behçetü'l-Fetâvâ*, fetvâhâne tarafından muteber kabul edilen dört mecmuadan biridir.⁸⁹⁰ Özellikle 18. ve 19. yüzyıllarda en çok itibar gören mecmualardan biri olmuştur.⁸⁹¹

Fetva kitapları içerisinde kadının mirasına ilişkin meselelerin yer aldığı bölümlerden biri hibe konusudur. Hibe bir malın karşılıksız olarak mülkiyetinin başkasına temlik etmek anlamına gelmektedir.⁸⁹² Miras konusunda hibe, mûrisin yaşarken mal varlığından herhangi birini veya hepsini vârislerinden herhangi birine veya hepsine karşılıksız olarak bağışlaması olarak değerlendirilebilir. Bu konu ile ilgili fetvalara bakıldığında evlatlar içerisinde evlâda yapılan hibeler ile ilgili fetvâların pekçoğunda erkek evlâda yapılan hibeyle karşılaşmıştır.⁸⁹³ Fetvâlar halk içerisinde merak edilen dini soruların din alanında uzman olan kişilere sorulan sorular olduğu düşünülürse halkın erkek evladına yapmış olduğu hibeler ile ilgili soruların çokluğu toplumdaki bu meyli göz önüne sermektedir. Örneğin Zeyd, tüm malım oğlum Amr'adır dedikten sonra oğlu Amr ölse Amr'ın vârisleri hibe edilen malı almaya hak kazanırlar⁸⁹⁴ fetvâsı hibe konusunda kadının ve vârislerinin miras hakları konusunda yaşanabilecek haksızlıklara ışık tutabilir. Bu fetvânın sonucunun gerçekte yaşandığı düşünülürse Amr'ın kız kardeşi varsa, Amr'a yapılan bu hibe ile hibe gerçekleşmeseydi kız kardeş ve vârisleri kendilerinin de hakkı olan miras hakkından

⁸⁹⁰ Emine Arslan, "Osmanlı Dönemi Nuküllü Fetvâ Mecmuaları", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, sy. 5, 2008 (Bahar), ss. 131-153, s. 136, 143.

⁸⁹¹ Şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behçetü'l-Fetâvâ*, Hazırlayanlar: Süleyman Kaya, Betül Algın, Zeynep Trabzonlu, Asuman Erkan, Klasik yayınları, İstanbul 2011, s. 10.

⁸⁹² Ali Bardakoğlu, Hibe, DİA, XVII, 421.

⁸⁹³ Şeyhülislâm Ebussûd Efendi, *Ma'rûzât*, Hazırlayan Pehlul Düzenli, Klasik Yayınları, İstanbul, 2013, s. 171-172.

⁸⁹⁴ Şeyhülislâm Ebussûd Efendi, *Ma'rûzât*, Hazırlayan Pehlul Düzenli, s. 171. Fetvânın aslı: Zeyd: "Cümle emlâkim oğlum Amr'ındır" deyüp ba'dehu Amr fevt (olsa) amr'ın versesi ol emlâkî mîrâsa idhâle kâdir olurlar.

bu hibe ile mahrum kalmayacaklardı. Amr'ın başka erkek kardeşleri ve kız kardeşleri de olabileceği düşünülürse bu hibe ile pek çok kişi miras hakkından mahrum kalmakta ve akrabalar arasında yaşanabilecek kırgınlıklar, küskünlükler olabileceği de ortadadır. Hibe şer'ce aykırı bir durum olmasa da ebeveynin hibe yaparken adaleti temin etmeye çalışan bir tutum sergilemesi arzu edilen bir durumdur. Fetvâ örneklerinden birinde kız evlâda öldükten sonra mirasa karışmamak şartı ile hibe yapılsa ve kızı bu hibeyi kabul etse öldükten sonra yine hissesini alacağı ifade edilmektedir.⁸⁹⁵ Bu fetvanın sebebi mûrisin vârislerini mirastan sakıt etme hakkının olmaması nedeniyle olduğu düşünülebilir.⁸⁹⁶ Bir başka fetvada Zeyd sağlığında kulu Amr'ı küçük oğlu Bekir'e hibe etse ve bildirip şahit tuttuktan sonra Zeyd ölse diğer vârisler hibeyi kabul etmek zorunda oldukları yer almaktadır.⁸⁹⁷ Bir diğer fetvada Zeyd, ineklerinden miktarı söylenmeyen kadar ineği ayırıp, belirleyip küçük oğluna verse ve bildirip şahit tuttuktan sonra pişman olsa hibesinden dönemeyeceği ifade edilmektedir.⁸⁹⁸

“Kitâbü'n-nikâh” bölümde yer alan miras ve kadın ile ilgili fetvalardan birinde Zeyd ve karısı Hind'in arka arkaya vefat ettiği ve Zeyd'in veresi ile Hind'in veresininin Zeyd ve Hind'in yaşadığı evdeki eşyaların Zeyd'e mi Hind'e mi ait olduğu konusunda yaşadıkları anlaşmazlığın cevabı sorulmaktadır. Soruda iki tarafında davalarını ispat konusunda delili olmadığı da ifade edilmektedir. Fetvanın cevâbı evdeki eşyanın Zeyd'in terikesi olduğu kanaati ifade edilmiştir.⁸⁹⁹ Yine akabinde yer alan soruda Zeyd vefât etse ve karısı Hind ve diğer vereseler evde bulunan bir miktar nukûd akçe konusunda hak iddia etseler ve iki tarafında delilleri olmasa ne olur? sorusunun cevâbı terikenin Hind'e ait olduğudur.⁹⁰⁰

⁸⁹⁵ Şeyhülislâm Ebussûd Efendi, Ma'rûzât, Hazırlayan Pehlul Düzenli, s. 172.

⁸⁹⁶ Hayrettin Karaman, Mukayeseli İslam Hukuku, c. 1, s. 382.

⁸⁹⁷ Şeyhülislam Abdullah Efendi, *Behçetü'l-Fetâvâ*, s. 655.

⁸⁹⁸ Şeyhülislam Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziyye*, s. 357.

⁸⁹⁹ Şeyhülislam Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziyye*, s. 358. Benzer fetvalar için bkz. s. 357-359.

⁹⁰⁰ Şeyhülislam Abdullah Efendi, *Behçetü'l-Fetâvâ*, s. 87. Fetvâ şöyledir: “Zeyd ve zevcesi Hind müteâkıben fevt olduklarında Zeyd'in veresi Zeyd ve Hind'in sakin oldukları menzilde olup ricâl ve nisâya sâliha olan şu kadar eşya için “terike-i Zeyddendir” deyip Hind'in veresi “Hind'in mülküdür” deyip tarafeynin beyyinesi olmasa kavil hangisininindir. el-Cevab: Zeyd'in veresininindir.”

⁹⁰⁰ Şeyhülislam Abdullah Efendi, *Behçetü'l-Fetâvâ*, s. 87. Fetva şöyledir: “Zeyd fevt olup zevcesi Hind'in sâkin oldukları menzilde bulunan şu kadar nukûd akçe için Hind “Benimdir” deyip ve sair verese “Zeyd'indir” deyip tarafeynin beyyineleri olmasa kavil hangisininindir? el-Cevâb: Hind'indir.”

Bir diğ er fetvâda eş râf-ı nâsdan olan Hind, kızı Zeyneb'i bir ere verir ve çeyiz olarak bir miktar esvap verir. Daha sonra Zeynep vefat eder. Zeynep'in vefatı sonrası anne Hind ve diğ er vereseler arasında çeyiz konusunda dava olur. Anne Hind adı geç en esvâbı ariyet yolu ile verdiğ ini söylemiştir. Diğ er vereseler ise Hind'in çeyizi hibe ettiğ ini iddia etmiş lerdir. Hind'in müddeâsını ispat etmesi ve diğ erlerinin iddialarını ispat edememeleri durumunda çeyizin Hind'in eş yayı tek baş ına almaya gücü yeter mi sorusuna böyle bir durumda kızı Zeynep'ten kalan çeyizin Hind'e ait olduğu ifade edilmektedir.⁹⁰¹

Miras ile ilgili fetvaların bir kısmı vefat edenin terikelerinin veya tasarruf haklarını ellerinde bulundurdukları malların hangi oranlarda paylaşılacağı ile ilgilidir.⁹⁰² “Kitâbü'l-velâ”da geç en bir örnekte azat edilen kölelerin çocuğ u olan Zeyd'in ölü mü sonrası, aralarında kadınların da bulunduğu vereselerinin ismi verilmek suretiyle aralarındaki taksim nasıl olacağı, kime ne kadar hisse verileceğ i sorulmakta ve cevaplanmaktadır.⁹⁰³

Fetvalarda kız çocuklarına mal bırakmak istemeyen kiş ilere rastlamak mümkündür. Bir fetvada Zeyd “kızım Hind'i reddettim ve vefatımdan sonra terikemden bir şey alamasın” dese ve ölse kızı Hind'i ve diğ er vereselerini bır aksa, Hind terikedeki hakkını almak isterse diğ er vereselerin “Zeyd seni reddetti” diyerek engel olamayacakları fetvası verilmiştir. Bu cevâbın sebebi hacb-i hırmân ile ilgilidir. Hacb-i hırmân mirastan vefât edene yakın olan vârisin olması ile diğ er uzak vârislerin vâris olma özelliğ inin kalkması olarak tarif edilebilir. Burada kız çocuğ u mirastan tamamen mahrum olmayacak kişiler içerisindedir. Yani kız çocuğ u varsa az veya çok mutlaka vâris olur. Baş ka bir vârisin varlığı onun almasına engel olmaz.⁹⁰⁴ Ayrıca

⁹⁰¹ Şeyhülislam Abdullah Efendi, *Behçetü'l-Fetâvâ*, s. 87. Fetva şöyledir: “Eş râf-ı nâsdan olan Hind kızı Zeyneb'i ere verdikte Zeyneb'e bir miktar çeyiz verip ba'dehu Zeynep fevt olup Hindi ve sair vereselerini terk ettikte Hind esvâb-ı mezbûrenin ba'zı için “Şu kadar esvâbı âriyet tarikiyle vermiş tim” deyü dava ve sair verese “Hibe etmiş tin” deyü dava edip lakin sair verese müddeâlarına ikâmet-i beyyine edince ol eş yayı müstakilleten ahza kâdire olur mu? el-Cevâb: Olur.”

⁹⁰² Örnek için bakılabilir: Şeyhülislam Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziyye*, hazırlayan: Süleyman Kaya, Klasik yayınları, İstanbul 2009, s. 406.

⁹⁰³ Şeyhülislam Abdullah Efendi, *Behçetü'l-Fetâvâ*, s. 151. Fetva şöyledir: Babası mu'tak, anası mu'taka olan Zeyd fevt olup li-ebeveyn kız karındaşı Hind'i ve li-eb kız karındaşı Zeyneb-i ve babasını i'tak eden Amr'ın ođ lu Bekir'i ve anasının mu'takını terk eylese kısmet-i terike nicedir? el-Cevâb: Altı sehimden üç sehim Hind'e, bir sehim Zeyneb'e iki sehim Bekir'e değ er. Hisse paylaşımına fetvâlardan örnek bkz. s. 652-654.

⁹⁰⁴ Hayrettin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, c. 1, s. 427.

mûrisin İslam hukukuna göre ölmeden önce vârisini mirastan ıskat hakkı bulunmamaktadır.⁹⁰⁵

Bu fetvaların bir kısmında *zevi'l-erhâmdan* olan kadın vârislerin terikeden alacakları sehim miktarının belirlenmesi de yer almaktadır. Bu fetvalardan birinde vefat eden Zeyd'in vârisleri *zevi'l-erhamdan* olan ana baba bir erkek kardeşinin kızı Zeynep ve ana baba bir kız kardeşinin oğlu Amr olsa terikeden alacakları sehim miktarları sorulmaktadır. Bu fetvaya göre Zeynep üç hisseden ikisine sahip olurken, bir hisse Amr'a verilecektir.⁹⁰⁶ *Zevi'l-erhâm* ile ilgili fetvalardan bazılarında kadın varislerin hisse sahibi olup olmadığı sorulmaktadır. Mesela Zeyd ölse ve arkasında varis olarak karısı Hind'i ve ana baba bir teyzesinin oğlu Amr'ı bıraksa, Zeyd'in babasının baba bir amcasının oğlunun kızı Zeynep'in Zeyd'e varis olup olmayacağı sorulmaktadır. Fetvaya göre Zeynep Zeyd'e varis olamaz. Hatta sorunun devamında Zeynep kadı huzurunda Amr'a nispetle kendisinin asabe olması nedeniyle mirasa daha hak sahibi olduğunu iddia etse ve kadıdan bu konuda hüccet alsaydı bile bu hüccetin geçerli olamayacağı da yer almaktadır. Ayrıca diğer fetvanın devamında Zeynep bu hüküm üzerine Hindin terikesinden dörtte üçünü kabzetse Amr bu kabzedilen miktarı Zeynep'ten alabileceği ifade edilmektedir.⁹⁰⁷

Feraiz ile ilgili kavramlar içerisinde yer alan mirastan mahrum olma, bir kişinin kendisinden kaynaklanan bir sebep yüzünden mirasçı olamaması halini ifade etmektedir. Köle, murisinin kâtili ve kâfir olma⁹⁰⁸ durumlarında kişi kendinden kaynaklanan bir nedenden dolayı mirasçı olma vasfını yitirmiş ve mahrum olmuştur. Ancak haklı bir sebeple murisi öldürdüğünde kişinin mirastan mahrum olmayacağına dair fetvalar da yer almaktadır. Bununla ilgili bir fetvada Zeyd, karısı Hind'i Amr

⁹⁰⁵ Hayrettin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, c. 1, s. 382.

⁹⁰⁶ Şeyhülislam Abdullah Efendi, *Behçetü'l-Fetâvâ*, s. 655. Fetva şöyledir: "Zeyd fevt olup li-ebeveyn er karındaşı kızı Zeyneb'i ve li-ebeveyn kız karındaşı oğlu Amr'ı terk eylese kısmet-i terike nicedir? el-Cevab: Üç sehinden iki sehm Zeyneb'e, bir sehm Amr'a değer."

⁹⁰⁷ Şeyhülislam Abdullah Efendi, *Behçetü'l-Fetâvâ*, s. 657; Şeyhülislam Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziyye*, s. 482-483. Bu fetvalar şöyledir: "Zeyd fevt olup zevcesi Hind'i ve li-ebeveyn hâlesinin oğlu Amr'ı terk ettikde Zeyd'in babasının li-eb ammi oğlunun kızı Zeynep dahi Zeyd'e varise olur mu? el-Cevab: Olmaz. Bu surette Zeyneb, Bekir'i kadı huzurunda "Amr'dan ben veled-i asabe olmakla senden mirasa evlayım" deyu dava, Bekir dahi veled-i asabe ba'îd olursa dahi veled zevi'l-erhâmdan evla olmak zu'miyle terikenin üç rub'unu Zeyneb'e hükmedip hüccet verse hükmü nâfiz ve hücceti mutebere olur mu? el-Cevab: Olmaz. Bu surette Zeyneb hükm-i mezbûra binâen terike-i Hind'in selâse-i erbâni kabzetmiş olsa Amr makbûzunu Zeyneb'den almaya kâdir olur mu? el-Cevab: Olmaz."

⁹⁰⁸ Ali Haydar Efendi, *Teshîlu'l-ferâiz*, Sadeleştirme ve notlar ekleyen: Orhan Çeker, s. 2, 143.

adında biriyle zinâ ederken görse ve Hind ve Amr'ı öldürse Zeyd'in, Hind'in mirasından mahrum kalıp kalmayacağı sorusu sorulmakta ve mahrum olmayacağı cevâbı verilmektedir.⁹⁰⁹ Dikkat çeken fetvalardan birinde Hind kocası Zeyd'e sihir yapsa ve kocası bu sebeple ölse Zeyd'in mirasından mahrum olup olmayacağı meselesinde mahrum olmayacağı ve kendisine kalan mirası alacağı anlaşılmaktadır.⁹¹⁰

İrsin şartları arasında mûrisin hayatta olması yer almaktadır. Bu da hakikaten hayatta olmak ve hükmen hayatta olmak şeklinde gerçekleşebilir. Ölüm tarihleri belli olmayan ölümlerde irs oluşmaz. Yangın, boğulma gibi durumlarda birbirlerinin akrabaları olan insanların ölümlerinde önce ölen bilinemediğinde birbirlerine vâris olma durumu ortadan kalkar.⁹¹¹ Bu konu ile ilgili bir fetvada koca ve karı olan Zeyd ve Hind bir odada yanarak vefat etse ve hangisinin önce öldüğü bilinmese, her biri diğerine varis olup olmayacağı sorulmaktadır. Böyle bir durumda birbirlerine varis olamayacakları fakat her birinin malı yaşayan varislerine verileceği ifade edilmektedir.⁹¹² Bu fetvanın bir devamı olan soruda böyle bir durumda Hind'in varislerinin Zeyd'in zimmetinde olan mehrini alıp alamayacağı sorusudur. Hind'in varisleri Zeyd'in zimmetinde olan mehri alabilecekleri ifade edilmektedir.⁹¹³

Ferâiz fetvâlarında kadınlarla ilgili konulardan biri de mehirdir. Mehir kadının yaşarken kendi mülkü olması nedeniyle ölünce vârislerine kalmaktadır. Mehir ile ilgili bir fetvâda Zeyd Hind'le miktarı belli olmak üzere mehir belirleyerek evlendikten sonra Hind vefât etse ve arkasında kocası Zeyd'i ve diğer vârislerini bıraksa diğer vârislerin mehirden olan hisselerini Zeyd'den alma haklarının olduğu ifade

⁹⁰⁹ Şeyhülislam Abdullah Efendi, *Behçetü'l-Fetâvâ*, s. 651. Fetva şöyledir: "Zeyd'in zevcesi Hind nefsinî tâi'an Amr'a temkin edip Amr Hind'e zinâ ederken Zeyd gördükte Amr ve Hind'i katleylese Zeyd'e nesne lazım olur mu? el-Cevab: Olmaz. Bu surette Zeyd Hindin mirasından mahrum olur mu? el-Cevab: Olmaz."

⁹¹⁰ Şeyhülislam Abdullah Efendi, *Behçetü'l-Fetâvâ*, s. 652. Fetva şöyledir: "Hind zevci Zeyd'e ta'viz tarîkiyle sihir edip Hind'in bu vecih üzere sihir sebebiyle Zeyd fevt olsa Hind Zeyd'in mirasından mahrum olur mu? el-Cevâb: Olmaz."

⁹¹¹ Ali Haydar Efendi, *Teshîlu'l-ferâiz*, Sadeleştirme ve notlar ekleyen: Orhan Çeker, s. 7.

⁹¹² Şeyhülislam Abdullah Efendi, *Behçetü'l-Fetâvâ*, s. 652. Fetva şöyledir: "Zeyd zevcesi Hind ile bir odada sakinler iken oda muhterik olmakla Zeyd ve ve Hind dahi muhterik olup hangisi mukaddem fevt olduğu malum olmasa mezbûrlardan her biri âhara varis olurlar mı? el-Cevâb: Olmazlar, her birisinin malı verese-i ahyâsına verilir."

⁹¹³ Şeyhülislam Abdullah Efendi, *Behçetü'l-Fetâvâ*, s. 652. Fetva şöyledir: "Bu surette Hindin veresesi Hind'in Zeyd zimmetinde olan mehrini Zeyd'in malından tamamen almaya kadir olurlar mı? el-Cevab: Olurlar."

edilmektedir.⁹¹⁴ Mehrin kadının yalnız kendisine ait mülkü olduğunu açıkça gösteren bu fetvâ ayrıca mehrin kadınlar tarafından İslam'da olan maddi haklarının doğru anlaşılması açısından önem arz etmektedir.

Miras ve kadın ile ilgili fetvalarda bebek bekleyen kadınlar ile ilgili bir fasıl yer almaktadır. İslam miras hukukunda terike paylaşımı hamile kadınların bebeği doğuruncaya kadar ertelenmesine neden olmaktadır. Bazı durumlarda ise hisse ayrılır ve çocuğun cinsiyetine göre paylaşılır. İlgili fetvalardan birinde Zeyd ölür ve Zeydin vârisleri hamile karısı Hind ile birlikte ana baba bir erkek kardeşi Amr'dır. Fetvada Amr'ın Hind doğum yapmadan terikedeki hissesini alamayacağı sonucu çıkmaktadır.⁹¹⁵ Bu meselenin tafsilâtıyla “anne karnındaki ceninin varisliği meselesinin tashihi” başlığı altındaki fetvalarla ele alındığı görülmektedir.⁹¹⁶ Kadının mirası ile ilgili fetvalarda da hamile kadının terikesinin taksimının nasıl olacağı gibi soruların yer aldığı görülmektedir.⁹¹⁷ Bu gibi fetvâ sorularında doğacak çocuğun cinsiyetine göre hisse oranları farklı olması nedeniyle taksim değişmektedir. Bu sebeple terikedeki hisselerin miktarları sorulduğunda doğacak çocuğun cinsiyetine göre taksim farklı olacağı dikkate alınır.⁹¹⁸

Fetva kitaplarında *tehâriic* konusu da yer almaktadır. İslam miras hukuku terimi olarak *tehâriic*, bir diğer adıyla *muhârece*, terikede hak sahibi vârislerden bir veya birkaçının terikedeki haklarından bir meblağ karşılığında feragat etmesidir. *Tehâriic* ile ilgili fetva da şöyledir: Zeyd vefat eder ve terikesi, karısı Hind'e ve diğer vârislerine kalır. Hind, diğer vârisler ile terikeden olan bir ev karşılığında *tehâriic*

⁹¹⁴ Ceride-i İlmîyye Fetvâları, Hazırlayan: İsmail Cebeci, Klasik Yayınları, İstanbul, 2009, s. 275.

⁹¹⁵ Şeyhülislam Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziyye*, s. 407. Fetva şöyledir: “Zeyd fevt olup zevcesi Hind-i hâmilî ve li-ebeveyn er karındaşı Amr'ı terk ettikde Hind vaz'-ı haml etmeden Amr terikeden hisse nâmına nesne almağa kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz.”

⁹¹⁶ Ali Haydar Efendi, *Teshîlu'l-ferâiz*, Sadeleştirme ve notlar ekleyen: Orhan Çeker, s. 136.

⁹¹⁷ Şeyhülislam Abdullah Efendi, *Behçetü'l-Fetâvâ*, s. 653-654. Örnek bir fetva şöyledir: “Zeyd fevt olup üvey babası Amr'ın hâlen menkûhası olan Amr'dan hâmil anası Hind'i ve li-eb er karındaşları Bekir ve Beşir ve Halid ile li-eb kız karındaşı Zeyneb ve Hatice'yi terk eylese kısmeti terike nicedir? el-Cevab: Kırk sekiz sehîmden sekizer sehîm Hind ve Bekir ve Beşir ve Halid'e, dörder sehîm Zeyneb ve Hatice'ye verilip sekiz sehîm haml için alınur, eğer haml altı aydan ekalde doğarsa sehîmi mevkuf ona verilir ve illa sehîmi mevkûftan dahi ikişer sehîm Bekir ve Beşir ve Halid'e, birer sehîm Zeyneb ve Hatice'ye verilir.”

⁹¹⁸ Şeyhülislam Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziyye*, s. 480. Örnek bir fetva şöyledir: “Zeyd fevt olup kızı Hind'i ve zevcesi Zeyneb'i hâmilî terk eylese kısmet-i terike nicedir? el-Cevâb: Kırksekiz sehîmden altı sehîm Zeyneb'e, ondört sehîm Hind'e verilir, yirmisekiz sehîm haml için tevkîf olunur, eğer Zeyneb inkizâ-i iddete ikrar etmeden iki sene tamamına dek erkek doğurursa sehîmi mevkuf ona verilir ve eğer kız doğurursa sehîmi mevkûftan yirmibir sehîm ona verilir, yedi sehîm Hind'e verilir.”

yoluyla sulh yapar. Sulh bedelini aldıktan sonra adı geçen evin vakıf olduğu delil ile sabit olur. Hüküm sonrası ev Hind'den alınsa, Hind'in diğer vârislerin teslim almış oldukları terikedeki hissesini alması mümkün olur mu? el-Cevap: Olur.⁹¹⁹

Örfi intikalde kadın bazı durumlarda tapu hakkına sahip olabilmektedir. Ancak tapu bedelini ödemesi durumunda mîri arazi mutasarrıfı olabilmektedir. Örfi intikal ve kadın ile ilgili fetvalardan birinde mîri arazi tarlalarının tasarruf hakkını tapu ile elde edebilen Hind'in çocuğu olmadan vefat etmesi durumunda ana baba bir kız kardeşi Zeyneb'in emri sultânî gereğince tasarruf hakkını tapu ile alma hakkı olmasına rağmen ana bir kız kardeşi Hatice'nin tasarruf hakkını zapt etmek istese Zeynep'e men olabilir mi? sorusu sorulmaktadır. Böyle bir durumda Hatice, Zeynep'e men olamaz.⁹²⁰ Çünkü tapu hakkı sahiplerinin tapu hakkı ile birlikte arazinin tasarruf hakkına da sahip olabilmeleri için belli öncelikleri olması gerekmektedir. Arazi Kanununda tapu hakkı sahibi olma hakkına sahip olmada ana baba bir kardeş olanlar ana bir kardeş olanlara göre daha önce hak sahibidir.⁹²¹ Anabababir kız kardeş bu hakkı kullanmasaydı ana bir kız kardeş kullanma hakkına sahip olabilirdi.

Kadınların örfi intikalde arazi-yi mîriyi tasarruf edebilme yollarından biri de eğer kendinden önce tarlanın tasarruf etme hakkına sahip kimse yoksa tapu misli ödemek şartıyla tasarruf hakkına sahip olmasıdır. Bu hakkını kullanmada yaşayabileceği engellemeleri akla getiren bir fetvada mîri araziye tapu bedeli ödeyerek tasarruf hakkını elde eden Zeyd ölse ve bu hakkı kullanabilecek yalnız kızı Hind kalsa ve Hind tapu bedeli ödemek şartıyla bu hakkı kullanmak istese ve bu konuda emr-i sultânî olduğu halde sipahi “tarla mahlûl⁹²² olduğu için istediğim kimseye veririm” deme hakkına sahip olur mu? sorusuna: “Olmaz” cevâbı verilmiştir.⁹²³ Bu fetvada

⁹¹⁹ Şeyhülislam Abdullah Efendi, *Behçetü'l-Fetâvâ*, s. 461.

⁹²⁰ Şeyhülislam Abdullah Efendi, *Behçetü'l-Fetâvâ*, s. 659-660. Fetva şöyledir: “Arazi-i emriyeden tapu ile tarlalara mutasarrıfe olan Hind bilâ veled fevt olup tarlalarını ber-müceb-i emr-i sultânî li-ebeveyn kız karındaşı Zeyneb sâhib-i arzdan tapu ile alıp zabdetmek istedikte Hind'in li-üm kız karındaşı Hatice hilâf-ı emr “Ben zabtederim” deyip Zeyneb'i men'a kâdire olur mu? el-Cevâb: Olmaz.”

⁹²¹ Halil Cin, *Mîri Arazi ve Bu Arâzinin Özel Mülkiyete Dönüşümü*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1987 Konya, s. 258-259.

⁹²² Mahlûl: Arazinin veresei olmaması dolayısıyla tasarruf hakkının devlete kalması durumudur.

⁹²³ Şeyhülislam Abdullah Efendi, *Behçetü'l-Fetâvâ*, s. 660. Fetva şöyledir: “Arazi-i emriyeden tapu ile tarlaya mutasarrıf olan Zeyd fevt olup ancak kızı Hind'i terk edip müteveffânın kızı tapuyu misliyle almağa talibe iken “Âhara verilmeyip kızına verile” deyû emr-i sultânî sâdır olmuş iken sipahisi

vefat edenin kızı tarlaya tasarruf etmek istese tapu bedeli ile tasarruf hakkına sahip olma konusunda önceliği olduğu görülmektedir. Benzer bir fetvada miri araziden bir cami ve medreseye vakf ve tayin olunan yerlere tapu ile birkaç tarlaya tasarruf olan Zeyd çocuksuz olduğu halde ölse ve yalnız tapu hakkı sahiplerinden annesi Hind olsa emr-i sultânî ile tapu hakkı bedeli ödeyerek tasarruf hakkına sahip olmak istese ve mütevellî Hind'e vermek istemese dahi emr-i sultânîye aykırı davranamayacağı yani anası Hind'e vermesi gerektiği ifade edilmiştir.⁹²⁴ Çünkü vefat edenin annesinin vefat edenin başka yakını olmadığı durumlarda tasarruf hakkını tapu bedeli ödemesi koşuluyla tasarruf etme önceliği bulunmaktadır. Devamındaki diğer bir fetvada bu durum açıkça görülmektedir. Mütevelli Zeyd'in anası Hind'e rağmen tarlaları Bekir'e ve Beşir'e verse, Bekir ve Beşir'e vermiş oldukları tapu bedelini vermek suretiyle tekrar tasarruf hakkını alabileceği de görülmektedir.⁹²⁵ Yukarıdaki fetvaya benzer başka bir fetvada kız veya ana yerine vefat edenin yakını olarak ana bir kız kardeş kalsa tasarruf hakkına sahip olamadığı görülmektedir. Yine Zeyd mîri araziden birkaç tane tarlaya tapu bedeli ile tasarruf hakkına sahipken vefat etse ve sahib-i arz tarlaları Amr'a tapu misli ile verdikten sonra ana bir kız kardeşi olan Hind'in, Zeyd'in tarlalarına müdahale edemeyeceği ifade edilmektedir.⁹²⁶

Evlâtlık vakıflarda vakfî kuranların vakfın gelirlerinden yalnız erkek evlatlarına ve soyuna vakıftan istifade etmesini şart koşmaları gibi durumlarda kadınların bazı haksızlıklara uğradıkları görülmektedir. “Babu'l-vakf ale'l-evlad” bölümünde bazı fetvalarda sorulan sorulardan bu durum anlaşılabilir.

mücerred “Tarla mahlûl olmakla istediğim kimesneye veririm” demeğe kâdir olur mu? el-Cevâb: Olmaz.”

⁹²⁴ Şeyhülislam Abdullah Efendi, *Behçetü'l-Fetâvâ*, s. 660-661. Fetva şöyledir: “Arazi-i emîriyeden bir cami ve medreseye vakf ve tayin olunan yerlerden tapu temessükü ile birkaç tarlalara mutasarrıf olan Zeyd bilâ-veled fevt olup hakk-ı tapu sahiplerinden ancak anası Hind mevcûde olup emr-i sultânî üzere tapu ile almağa talibe iken mütevellisi Hind'e vermeyip hilâf- emr-i sultânî âhara tefvîze kâdir olur mu? el-Cevab: Olmaz.”

⁹²⁵ Şeyhülislam Abdullah Efendi, *Behçetü'l-Fetâvâ*, s. 661. Fetva şöyledir: “Bu surette mütevelli ol tarlaları Bekir ve Beşir'e vermiş olsa Hind Bekir ve Beşir'in verdikleri resm-i tapuyu verip tarlaları emr-i sultânî üzere alıp ziraate kâdire olur mu? el-Cevab: Olur.”

⁹²⁶ Şeyhülislam Abdullah Efendi, *Behçetü'l-Fetâvâ*, s. 660; Anabababir kız kardeşin yabancı birine göre tarlayı tapu bedeli ödemek sûretiyle alabileceği ile ilgili fetva için bkz. Şeyhülislam Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziyye*, s. 486. Yukarıda anlatılan fetva şöyledir: “Zeyd arazi-i emîriyiden birkaç tarlalara tapu ile mutasarrıf iken bilâ veled fevt olmakla sahib-i arz ol tarlaları Amr'a tapu ile verdikten sonra Zeyd'in li-üm karındaşı Hind mücerred Zeyd'in li-üm karındaşı olmakla ol tarlalara müdahaleye kâdire olur mu? el-Cevâb: Olmaz.”

Fetvalarda eğer vâkîf vakfın gelirini yalnız erkek evladının kullanımına şart koşmadıysa nasıl paylaşacağı merak edilen konular arasında olduğu görülür. Şer'î intikalde genel olarak olduğu gibi evlâdiyet üzere kurulan vakıflarda eğer eşit seviyede almaları veya farklı oranlarda paylaşımları şart koşulmadıysa, erkeklerin kadınların hisselerinin iki katı alacağı ifade edilmektedir.⁹²⁷ Fetvâlar arasında vâkıfın yalnız vakfın gelirlerinden erkek evladını ve soyunun istifadesine sunduğunu anlatan sorularla karşılaşmıştır.⁹²⁸ Evlâdiyet üzere kurulmuş vakıflarda da ilgili bölümde bahsedildiği üzere vâkıfın vakfî kurarken vakfın gelirlerinden yalnız erkek evlatların ve soyunun istifadesine sunduğu veya şer'î intikalde yer alan hisse oranlarından az almasını şart koştuğu durumlarda kız evlatlarının miras hakkını almasına engel olması veya az almasına neden olması gibi durumlarda kız evlatlara yapılan haksızlık ortaya çıkmaktadır.

Bu konuda geçen bir fetvada vakıf kuranın, vakfın gelirini evlâdı ve evlâdı evlâdı zükûruna kalmak üzere şart koşulduğunda vakıf kuranın oğlunun oğlu ile kızının oğlu beraber paylaşırlar mı? sorusu sorulmuş ve paylaşımları gerektiği cevabı verilmiştir.⁹²⁹ Vakfın gelirin paylaşılması konusunda şartnameye uyulması gerektiği fetvaların cevaplarında anlaşılmaktadır. Bu konudaki sorularda şartnamede sunulan şartlar ne ise sonuç bu şartnamedeki duruma göre olduğu görülmektedir. Vâkıf dilerse vakfın gelirlerini kız evladına ve soyuna kalmasını isteyebilir; bu durumda şartnamede yazılan esaslara riayet edilir. Yani vâkıf kızına ve kızının soyuna bıraktığı durumlarda vâkıfın oğlunun kızı ve oğlunun kızının evlâdının dâhil olmadığı fetvada

⁹²⁷ Şeyhülislam Abdullah Efendi, *Behçetü'l-Fetâvâ*, s. 244. Fetva şöyledir: “Zeyd vakfının gallesini evladına ve evlâdı evlâdı evlâdına alâ tariki'l-irs şart ettikten sonra Zeyd fevt olup oğlu Amr ile kızı Hind'i terk eylese ol galle Amr ile Hind beynlerinde ne vechile kismet olunur? el-Cevab: Li'z-zekeri mislü hazzi'l-ünseyeyn.”

⁹²⁸ Şeyhülislam Abdullah Efendi, *Behçetü'l-Fetâvâ*, s. 244. Fetva şöyledir: Zeyd-i vâkıf vakfiye-i ma'mûl bihasında “Vakfımın gallesine hayatta oldukça kendim mutasarrıf olup fevtimden sonra ebnâm ve ebnâ-i ebnâm ve ebnâ-i ebnâ-i ebnâm batnen ba'de batnin mutasarrıf olalar” deyû yazdıktan sonra Zeyd fevt olup oğlu Amr'ı terk etmekle Amr galle-i vakfa mutasarrıf iken Amr'ın oğlu Bekir fevt olup oğlu Beşir'i terk edip ba'dehû Amr fevt olup âhar oğulları Halid ve Velid'i terk edip anlar dahi fevt olup Halid oğlu Nezir'i terk eylese hâlen Beşir vakfın gallesinden hissesine mutasarrıf olmak istedikte Nezir Beşir'e “Baban Bekir vakfın gallesine müstehak olmadan Amr'dan mukaddem fevt olmakla vakfın gallesine sen dahi müstehak olmazsın” deyip gallenin cümlesini müstekillen ahzedip Beşir'i hissesini ahzdan men'a kâdir olur mu? el-Cevab: Olmaz.”

⁹²⁹ Şeyhülislam Abdullah Efendi, *Behçetü'l-Fetâvâ*, s. 244. Fetva şöyledir: “Gallesi vâkıfın evladına ve evladının evlad-ı zükûruna meşrûta vakfın gallesinden vâkıfın oğlunun oğluna kızının oğlu müşâreketeye kâdir olur mu? el-Cevab: Olur.”

söylenmektedir.⁹³⁰ Bu tür evladiyet üzere kurulan vakıflarda vâkıfın vakfı kurarken vakfın geliri üzerinde kimlerin hak sahibi olduğunu belirtirken evlatları arasında adaletli olmasının kız evlatlarının ve soyunun hukukunun korunması açısından oldukça önemli olduğu görülmektedir. Meselâ belirli masrafları çıktıktan sonra vakfın gelirlerinin fazlasını vâkıfın evladına ve evladının evladına verilmesi şart koşulduğunda vâkıfın erkek çocuklarına kız çocukları dâhil olur mu? sorusu bu konunun önemini bize göstermektedir. Fetvada kızların böyle bir durumda erkek çocuklarla beraber vakfın gelirlerinin paylaşımında ortak olduğu anlaşılmaktadır.⁹³¹

Bir sonraki fetvada bu durum daha da net görülmektedir. Eğer vakfın mütevellisi kız evlatlar bu meseleye müdahil olamaz deyip hisse talep eden kız çocuklarına hisselerini vermezse ve kız çocukları müteveli ve erkek çocuklara dava açsa, kadı kız çocuklarının gelire ortak olmalarına hükmetse, müteveli bu hükümden sonra bu durumu kabullenip bu hükümden sonraki vakfın gelirlerinden hisselerine vermeye razı iken kızlar önceki haklarını da tazmin edilmesini isteseler almaya güçlerinin yetmeyeceği ifade edilmektedir.⁹³² Bu fetvada mütevellinin vakfın gelirlerini kızlara vermek istememesi, kızların haklarını elde edebilmek için dava açması, vakfın gelirlerini zamanında alamamaları nedeniyle önceki alamadıkları haklarını tazmin edememeleri gibi hususlar kadınların evlâdiyet üzere kurulmuş vakıflarda yalnız erkek çocuklarına bu gelirlerin istifadesi şart koşulmamış olsa bile miras haklarının elde etmede yaşamaları muhtemel sıkıntıların görülmesi nedeniyle dikkat çekicidir.

⁹³⁰ Şeyhülislam Abdullah Efendi, *Behçetü'l-Fetâvâ*, s. 246. Fetva şöyledir: “Zeyd-i vâkıf vakfiyenin gallesini benâtına ve benâtının evlâdına ve ebnâ-i benâtının evladına şart eylese Zeyd’in oğlu kızı ve oğlu kızının evladı şart-ı mezbûrda dâhil olurlar mı? el-Cevâb: Olmazlar.”

⁹³¹ Şeyhülislam Abdullah Efendi, *Behçetü'l-Fetâvâ*, s. 261-262. Fetva şöyledir: “Mesârif-i muayyeneden fazlası vâkıfın evladına ve evlad-ı evladına meşrûta vakfın gallesinin mesârîfi muayyeneden fazlasında vâkıfın evlâd-ı ebnâsına vâkıfın evlâd-ı benâtı müşârekete kâdir olurlar mı? el-Cevâb: Olurlar.”

⁹³² Şeyhülislam Abdullah Efendi, *Behçetü'l-Fetâvâ*, s. 246. Fetva şöyledir: “Bu sûrette şart-ı mezbûrda “Evlâd-ı benât dahil olmaz” deyu hisse talebinde olan evlad-ı benâta mütevelli hisse vermeyip fazlay-ı merkûmeyi yalnız evlad-ı ebnâyâ sarfla istihlâk etmekle vâkıfın evlad-ı benâtı, mütevelli ve evlâd-ı ebnâ ile murâfaa olduklarında kadı şart-ı mezbûrda evlad-ı benâtın duhûlüyle hükmeylese mütevelli badel-hüküm evlad-ı benâta gallei mevcûde ve âtiyeden hisselerini vermeğe razı iken mezbûreler razıye olmayıp evlâd-ı ebnâsının kle'l-hüküm ahzu istihlâk etikleri galleden hisselerini tazmine kâdire olurlar mı? el-Cevâb: Olmazlar.”

Kitâbü'l-vesâya bölümünde yer alan fetvâlardan birinde Zeyd ölür ve ölümünden sonra oğlunun oğlu Amr'a bir oğul hissesi gibi hisse verilmesini vasiyet eder. Fetvada Zeyd'in ölümünden sonra hissesinin nasıl paylaşılacağı sorulmaktadır.⁹³³ Vasiyet edenin vasiyet bırakırken iki oğlu üç kızı olmasına rağmen oğlunun birinden olan erkek torununa vasiyet bırakması diğer çocuklarının hisselerinin azalmasına yol açması nedeniyle aralarında anlaşmazlık çıkabileceği veya huzursuzluğa ve küskünlüğe neden olacağı göz ardı edilemez. Vârise vasiyet olamamasının hikmetlerinden biri de bu anlaşmazlıkların önüne geçmek olması düşünülürse vârise çok yakın olan oğlunun oğluna da vasiyet bırakması doğru görünmemektedir. Fetvaların genelinde vâris olmayan yakınlarla vasiyet bırakılmasında erkeklerin olduğu görülse de kızlarda yer almaktadır. Meselâ Zeyd kızının kızı Zeynep'e bir kız hissesi vasiyet eder. Hisseden ne kadar alacağı sorulmaktadır.⁹³⁴

Şer'iyeye Sicillerinde Fetvalar

Şer'iyeye sicillerindeki davalar içerisinde fetvaların, ispat vasıtası olarak kullanıldığı görülmektedir. Özellikle bazı iddilarla ilgili şer'-i şerîfe ait hükümleri, katle sebebiyet verenin mirasçı olamayacağını⁹³⁵, def'in geçerliliğini⁹³⁶, kocası ölen kadının iddet süresi içerisinde kocasına mirasçı olacağını⁹³⁷, bazı davalarda karşı tarafın mirasdan sakıt olduğunu, maraz-ı mevttte yapılan tasarrufun geçersizliğini, mürûr-ı zaman nedeniyle davanın dinlenmeyeceğini, yapılan hibelerin şer'-i şerîfe göre geçerli olup olmayacağını vb. beyan eden fetvalar sicillerde zikredilmektedir. Davada geçen konu ile ilgili delil olarak sunulan fetvanın dikkate alınması ile ilgili

⁹³³ Şeyhülislam Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziyye*, s. 462. Fetva şöyledir: "Zeyd "Fevtimden sonra oğlumun oğlu Amr'a bir oğul hissesi gibi hisse verilsin" deyu vasiyyet ettikten sonra Zeyd musırınan fevt olup oğulları Bekir ve Beşir ile kızları Hind ve Zeyneb ve Hatice'yi terk eylese Amr terikeden ne mikdar nesne alır? el-Cevab: dokuz sehinden iki sehim alır."

⁹³⁴ Şeyhülislam Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziyye*, s. 462. Fetva şöyledir: "Zeyd "fevtimden sonra kızımın kızı Zeyneb'e bir kız hissesi gibi hisse verilsin" deyu vasiyyet ettikten sonra Hind musırınan fevt olup kızı Hatice'yi terk eylese Hatice vasiyete mücîze olmayınca Zeyneb'e terikeden ne mikdar nesne verilir? el-Cevab: Sülüs."

⁹³⁵ KŞS 57 / 154-2, Evâhir-i Cemâziye'l-âhir 1162 (Haziran 1749).

⁹³⁶ KŞS 58 / 13-2, 10 Cemâziye'l-âhir 1177 (16 Aralık 1763).

⁹³⁷ KŞS 58 / 26-1, 10 Şa'bân 1177 (13 Şubat 1764).

uyarının yer aldığı belgede önemlidir.⁹³⁸ Bu ve benzeri fetvaların araştırma konumuz olan sicillerde davalı veya davacılar tarafından iddialarını ispatta delil olarak sunulduğu görülmektedir.⁹³⁹

Konya sicillerinde sulh içeren bir alacak davasında zor altında sulh yaptırıldığı iddiası ve buna yönelik bir fetva yer almaktadır. Bu davada vefat eden Hacı Hüseyin geride mirasçı olarak zevcesi Ayşe Hâtun ile küçük oğlu Mehmed Emin ve küçük kızı Fâtıma'yı bırakır. Hacı Ahmed isimli şahıs vefat eden kişiden önceden 800 kuruş alacağı olduğunu ancak zorla yüz kuruş karşılığında sulh yaptırıldığını iddia eder. Zor altında yapılan sulhun geçerli olmadığına dair bir fetva sunar ve alacağının tamamını ister. Ancak vasî bu alacağın 250 kuruş olduğunu ve tamamının vefat eden tarafından yaşarken verildiğini söyler. Müddei iddiasını ispat edememiş ve davadan men edilmiştir.⁹⁴⁰

Aşağıdaki davada ölenin kız kardeşinin kocası dava konusu olan hibenin vefat eden kişinin sıhhatinde değil, ölüm hastalığında yapıldığını ve bu durumda fetva gereği hibenin geçersiz olduğunu iddia etmiştir. Bu fetva ölümle sonuçlanan hastalık (maraz-ı mevt) esnasında yapılan hibenin geçersiz olduğunu bildirmektedir. Ancak davada söz konusu hibenin ölümle sonuçlanan hastalık esnasında değil, hal-i sıhhatinde yapıldığının şahitler ile ispatlanması nedeniyle davacı olan ölenin kızının kocası muarazadan men edilmiştir.⁹⁴¹

Aşağıdaki davada Konya Sahib Ata Mahallesi'nde sâkin Havva isimli kadın, kardeşi İbrahim Beşe'ye da'vâ açıp babasının terikesinden Kovanağzı'nda vâki dört dönüm bir kıt'â bağı, üç dönüm tarla ve söz konusu mahallede vâki bir ev ile belirli eşyadan oluşan miras hissesini kardeşinden talep etmiştir. Kardeşi ise 20 sene önce mirası taksim ettiklerini şahitlerle ispatlamış ve Havva da'vâdan men edilmiştir. Delil olarak ise 20 yıl boyunca erkek kardeş tarafından tarla edkildiği halde kız kardeşin buna itiraz etmemesi ve bu sebeple dava açma hakkının mürur-ı zamana uğradığına

⁹³⁸ KŞS 64 / 115-2, Evail-i Cemâziye'l-âhir 1199, 6 Cemâziye'l-âhir 1200 (6 Nisan 1786).

⁹³⁹ KŞS 58 / 79-2, 24 Şa'bân 1178 (16 Şubat 1765); KŞS 58 / 85-4, 18 Şevvâl 1178 (10 Nisan 1765); KŞS 64 / 92-4, 3 Rebî'u'l-evvel 1200 (4 Ocak 1786);

⁹⁴⁰ KŞS 57 / 35-3, Ğurre-i Muharrem 1162 (22 Aralık 1748).

⁹⁴¹ KŞS 59 / 5-4, 23 Zî'-hicce 1179 (2 Haziran 1766).

dair fetva mahkemeye sunulmuştur.⁹⁴² Sicilde yer alan bir davada miri arazinin hibe edilemeyeceğine dair bir fetva mahkemede taraflardan biri delil olarak olarak kullanılmaktadır.⁹⁴³

⁹⁴² KŞS 66 / 26-5, 8 Cemâziye'l-evvel 1208 (12 Aralık 1793).

⁹⁴³ KŞS 66 / 45-4 (1794).

SONUÇ

Bu çalışmada 18. yüzyılın ikinci yarısında Konya şer'iyeye sicillerinde görülen kadının miras meseleleri ele alındı. Konunun argümanları olan şer'iyeye sicillerinin tarih bilimi açısından kaynak değeri tartışılmazdır. Osmanlı döneminde kadının miras meseleleri denilince Osmanlı miras hukukunun şer'î ve örfî hukuk olmak üzere ikili yapısı akla gelir. Osmanlı miras hukukunda kadınların miras meseleleri ile Osmanlı hukuk sisteminin büyük ilgisi vardır. Osmanlı şer'î miras hukukunda kadının miras meseleleri teorik anlamda değişmezken örfî miras hukukunda kadının miras hakları teorik açıdan da tarih içerisinde sürekli değişim göstermiştir.

Şer'iyeye sicillerinde şer'î miras hukukunun geçerli olduğu ve kadının taraf olduğu miras belgelerinin bir kısmı hüccet niteliğindedir. Yani bir başka deyişle mirasın vârisler arasında paylaşıldığı ve bu paylaşımın kayıt altına alındığı belgelerdir. Hüccet belgeleri dışında kadının yer aldığı miras meselelerinin başında, yaşarken ebeveynlerden herhangi birini mal varlıklarından bir kısmını dilediği evladına karşılıksız devretmesi anlamına gelen hibe yer almaktadır. 18. yüzyılın ikinci yarısında yer alan sicillerde 45 adet hibe örneği tespit edilmiştir. Bu 45 belgenin 26'sında hibenin yapıldığı yani mal devrinin gerçekleştiği taraf erkektir. Hibeden yararlanan tarafın erkekler olması kadının miras haklarının kısıtlanması anlamına da gelmektedir. Zira hibe yapılmıyorsa kadınlar da bu maldan miras olarak istifade edebileceklerdi. Sicillerde on yedi belgede kadınlara hibe konusu geçmektedir. Bu belgelerin dört tanesinde kendilerine yapılan hibeyi alamamışlardır. Sicillerde ebeveynin kız çocuklarına yapmış olduğu hibe belgesi yedi adettir. Ebeveynlerin erkek çocuklarına yapmış olduğu hibe sayısı ise on yedi adettir. Ailelerin erkek çocuğa yaptıkları hibelerin sayısı kızlara yaptıkları hibenin neredeyse üç katıdır. Araştırılan dönemde mahkeme kayıtlarından elde edilen bu bilgiler ebeveynin erkek çocuğa olan düşkünlüğünü ve mal konusundaki ayrımcılığını açıkça göstermektedir.

Yıllar ve nesiller boyu huzursuzluklara anlaşmazlıklara neden olan karşılıksız mal devirlerinin günümüzde de devam ettiği görülür. Ebeveyn, kardeşler arasında karşılıksız mal devirleri olan hibeler nedeniyle oluşması muhtemel çatışmaları önceden öngörmeli ve mutlaka hibede bulunacaksa adalet ve hakkaniyet sınırları içerisinde yapmalıdır. Adaletin bulunmadığı hibeler sonucu çocuklar ebeveynine olan

sorumluluklarını da boş verebilmektedir. Hibe konusunda sicildeki örneklerden hareketle hibede bulunacakların iyi düşünerek karar vermeleri gerektiği açıktır.

Araştırılan dönem içerisinde sicilde yer alan miras belgelerinin bir kısmı *tehâriic* yoluyla terikeden ayrılma şeklindedir. Tehâriic belgeleri miras davası yerine taraflardan bir veya birkaç kişinin mirastaki hisselerinden vazgeçtiklerinin mahkemece kayıt altına alınmasıdır. Bu belgelerin pek çoğunda tarafların bir daha terike üzerinde hak ve alakalarının kalmadığına dair ifadeleri bulunmaktadır. *Tehâriic* teriminin doğrudan zikredilmediği miras ve sulh belgelerinde taraflar arasında davalasma (*muhasamat*) ve anlaşmazlık (*münazaa*) olduğu söylenmekte ve dava sonunda sulh yolu ile anlaşmaktadırlar. Hâlbuki doğrudan *tehâriic* teriminin zikredildiği belgelerde miras konusunda mahkemeye yansıyan bir uyuşmazlık genellikle bulunmamaktadır. Bu belgeler, ileride bir huzursuzluğun oluşmaması için ilgili tarafların kendi rızaları ile terikeden ayrıldıklarının tespitini göstermektedir. Kadınların terikeden ayrılma sıklığı erkeklere kıyasla daha sık görülmektedir. Bu durum, kadınlara terikedeki haklarının tamamının verilmek istenmediği ihtimalini akla getirmektedir. Bununla birlikte sulh ve miras davalarında çoğunlukla kadınların sulha rıza gösteren taraf olduğu görülmektedir. Bazı sulh belgelerinde miras hakkını talep eden kadın vâriislere miras haklarının sulh yoluyla verildiği görülmektedir. Bazı belgelerde ise kadınlar miras hakkı konusunda sessiz kalırsa yaşarken bu haklarını alamayacak olmaları dikkati çekmektedir. Miras hakkını talep etmek üzere mahkemeye başvurmayan kadınların olması da ihtimal dâhilindedir. Kadınların sulha razı olmalarında ailevi nedenlerine dayalı pek çok sebep zikredilebilir. Sicillerde karşılaşılan miras taksimlerinde özellikle kadınların *tehâriic* ile ve sulh yolu ile anlaşma yoluna gitmeleri, onların şer'î hukuka göre olan hisselerinin verilmesi konusunda kendisi dışındaki varislerin isteksiz olduğu veya vermek istemedikleri fikrine bize götürür. Zira anlaşma yoluna gittiklerinde kadınların genellikle hisselerinden daha az bir karşılığa rızaya zorlanmaları mümkündür.

Vasiyet meşru bir tasarrufken, varisin miras hissesinin azaltılması gibi art niyetlerle yapıldığında haram hale gelebilmektedir. Vasiyet konusunda alınan bazı önlemler vasiyette vârisin memnuniyetinin önemsendiği fikrini akla getirir. Araştırılan dönemde yer alan Konya sicillerindeki vasiyet davalarında çoğunlukla vasiyetin

varisler tarafından inkâr edildiği ve şahitlerle ispat edildiği görülmektedir. Sicillerde vasiyet bırakanların vasiyet bırakırkenki niyetlerini anlamak mümkün olmasa da sicillerde yer alan vasiyet davalarında genellikle ibadet borcu ve hayır amaçlı vasiyetlerin yer aldığı görülmektedir. İnsanlara yapılan vasiyet daha azdır. Bu sebeple mirastan mal kaçırma amacından çok ibadet niyetiyle yapılan vasiyetler olduğu izlenimini vermektedir.

Osmanlı Konya Şer'iyeye Sicilleri 18. yüzyılın ikinci yarısında yaşanan olaylar ışığında mehrin vârisler arasında anlaşmazlığa neden olduğu görülmektedir. Günümüzde de benzer problemler halk arasında dilden dile dolaşmakta ve mehir konusunda yaşanan sıkıntılar dile getirilmektedir. Kadına verilen veya daha sonra verilmek üzere söz verilen mehirler çoğunlukla nikâh esnasında yazılı halde kayıt altına alınmadığı için evlilik sonrasında boşanma veya ölüm gibi nedenlerle mehir hakkını elinde bulunduranlar ve mehirden hak elde edecek olanlar bakımından ispat etme güçlüğü yaşanmaktadır. Sicillerde de bu tür örnekler yer almaktadır. Bununla birlikte mehir ile ilgili belgelerde dikkati çeken önemli hususlardan biri, her ne kadar mehir kadının hakkı olsa da yaşarken kullanamadığıdır. Sicil belgelerinde ölen kadınların vârislerinin ölen yakınlarının mehir hakkını talep ettikleri görülmektedir. Bununla birlikte ölen kocalarının terikelerinden mehir talepleri de sicillerde yer alan miras ve mehir ile ilgili davalardandır.

Belgelerde yer alan kadınların miras meselelerinden bir diğeri mûris muvâzaasıdır. Mûris muvâzaası mirastan bazı vârisler lehine mal kaçırma olarak tanımlanmaktadır. Mirastan bu tür uygulamalarla haklarını alamayan taraf genelde kadınlar veya evin kızları olmaktadır. Sicilde her ne kadar satış işlemlerinin amacı konusunda iddiada bulunmak güç olsa da ölüm öncesi terikedeki bir malın vârislerden birine satış işleminin gerçekleşmesi diğer vârislerden mal kaçırma ihtimalini her zaman barındırabilir.

Yine sicillerde kadın ve miras davalarında yer alan konulardan biri mirastan mal saklanmasıdır. Bu durum ketm ve ihfâ sözüyle belgelerde yer almaktadır. Saklanması mümkün olan malların herkes tarafından bilinmemesi normaldir. Bu sebeple olsa gerek, ketm ve ihfâ davalarının birçoğu ispat edilemediği görülmektedir.

Mahkemelerin, kişilerin sözlerinin doğruluğuna itimat ederek karar verdiği düşünülmektedir.

Sicillerde kadınların sıklıkla görüldüğü meselelerden biride vasî tayinidir. Babası veya annesi vefat eden küçüğün, ölen ebeveyninden kalan mallarını gözetmek üzere bazen devletin belirlemesiyle bazense aile kararı ile vasi belirlenmektedir. Vasi tayin edilen kişi genelde anneleridir. Vasilerin küçüklerin mallarını koruması önemli ve sorumluluk gerektiren bir görevdir. Sicillerde nafaka sebebiyle küçüklerin mallarının satıldığı ve mahkemenin kayıt altına aldığı örnekler vardır. Vasiler yapmış oldukları tasarruflarda İslam dininin yetimin ve kadının hakkına yüklemiş olduğu anlam nedeniyle iki kere düşünerek hareket etmelidirler. 18. yüzyılın ikinci yarısında arasında görülen örneklerde vasilerin tasarruflarının zaman zaman sorgulandığı, bu sebeple mahkemeye yansıdığı görülmektedir.

Zürrî vakıfta ve yarı zürrî vakıfta, vâkıfın vakfiyede mal varlığını dilediği evlâdına gelirinden istifade etmek üzere bırakabiliyor olması miras hakları açısından erkek çocukların lehine bir durum arz etmektedir. Sicilde yer alan örnek belgelerde erkek cinsinin ve neslinin özellikle tevliyet görevinde öncelikli tercih edildiği ile ilgili örnekler yer almaktadır. Bu durum kadının miras haklarını doğrudan ilgilendirmektedir. Sicillerde vakıf gelirlerinin mütevellilik (tevliyet) görevi ile birlikte bağışlanmasını yalnız erkek evlada bırakma, erkek evlada kız evladın hissesinin iki katı bırakma, erkek ve kız evlada eşit olarak bırakma olmak üzere gruplandırmak mümkündür. Sicil belgelerinde dikkat çeken husus, vakfın gelirlerinden istifade edebilmek için evlâd-ı vakıftan olduğunu ispat etmeye çalışan örnekler yer almaktadır. Vakfın gelirlerinden istifade etmek için çaba gösteren nesiller arasından bu tür şartların sorun oluşturduğu açıkça anlaşılmaktadır. Aynı zamanda kadınların mahkemede miras haklarını aramak zorunda kaldıklarını da göstermektedir.

Konya sicillerinde örfî miras hukukunda kadının yer aldığı pratik uygulamalara da rastlanmaktadır. Vefat edenin mirî araziye olan borcu nedeniyle terikesinin borca yetmediği durumlarda terike talebi davalarında kadınlar da görülmektedir. Borcun terikeyi tükettiği bu tür davalarda kadın vârislerin yoksun kaldığı görülmektedir. Pratik uygulamaların yer aldığı sicil belgelerinde kadınların örfî miras hukukundaki hakları açısından önemli bir husus çalışmada fark edilmiştir. Çalışmanın yapıldığı

zaman diliminden yaklaşık elli yıl sonra kanun halinde çıkarılan kız ve erkeğin babasının tasarruf ettiği mirî araziden bedel ödemeksizin intikal hakkının eşit olarak kalması uygulamasının daha erken bir zaman diliminde gerçekleştiği belgelerde görülmektedir.

1750-1800 yılları Konya Şer‘iyye Sicillerine göre kadının miras meselelerin hazırlandığı bu tezde kadının miras konusunda içinde yaşadığı sosyolojik ve kültürel ortamda hibe, ketm ve ihfa, mehir, muris muvâzaası gibi belli başlı konularda görüldüğü üzere pek çok haksızlıkla karşılaştığı görülmektedir. Tarihten günümüze bu durum devam etmektedir. Kadının miras hakları her ne kadar şer‘î ve örfî kanunlarla teorik bağlamda korunmaya çalışılsa da pratik uygulamalara bakıldığında kadının haklarını korumak kolay görünmemektedir. Pratik hayatta kanunların uygulanması kişilerin bilgi seviyesi, kültürel kod, ahlaki olgunluk gibi pek çok alanda ilerlemişlik seviyesi ile doğru orantılıdır. Hibe, vasiyet mûris muvâzaası gibi mirastan mal kaçırma amaçlı olabilen uygulamalar hukuka uygun gibi görünse de Alev Alatlî’ya ait olan bir söz burada hatırlatılabilir. “Helalleşmek mahkemede dava kazanmaktan daha üstün olmalıdır, çünkü her yasal hak, helal değildir.”

Son olarak Osmanlı dönemi kadınlarıyla ilgili bazı sicil araştırmaları bulunmakla miras gibi mal rejimini de ilgilendiren konularda yeterli ölçüde çalışma olmadığı görülmektedir. Bu sebeple tarihi dönemlerde kadının konumu ile ilgili çalışmaların birçok farklı açıdan gerçekleştirilmesi tarih bilimine ve kadın meselelerine katkısı daha büyük olacaktır.

KAYNAKÇA

- Konya Şer‘iyye Sicili (KŞS) 57, 1161-1162 (1748-1749).
 Konya Şer‘iyye Sicili (KŞS) 58, 1177-1179 (1763-1766).
 Konya Şer‘iyye Sicili (KŞS) 59, 1179-1182 (1766-1769).
 Konya Şer‘iyye Sicili (KŞS) 60, 1183-1185 (1769-1770).
 Konya Şer‘iyye Sicili (KŞS) 61, 1185-1187 (1771- 1774).
 Konya Şer‘iyye Sicili (KŞS) 62, 1187-1189 (1774-1775).
 Konya Şer‘iyye Sicili (KŞS) 63, 1191-1193 (1777-1779).
 Konya Şer‘iyye Sicili (KŞS) 64, 1197-1200 (1783-1786).
 Konya Şer‘iyye Sicili (KŞS) 65, 1200-1203 (1786-1789).
 Konya Şer‘iyye Sicili (KŞS) 66, 1207-1209 (1792-1795).
 Konya Şer‘iyye Sicili (KŞS) 67, 1210-1212 (1796-1798).
- Abacı, Zeynep Dörtok, “Bir Sorun Çözme Yöntemi Olarak Sulh: 18. Yüzyıl Bursa Kadı Sicillerinden Örnekler ve Düşündürdükleri”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 2006, Sayı: 20, ss. 105-115.
- Acar, İsmail, “Osmanlı Kanunnameleri ve İslam Ceza Hukuku”, *DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı XIII-XIV: İzmir 2001, ss. 53-68.
- Acun, Fatma, “Tarihin Kaynakları”, *Tarih Nasıl Yazılır, Tarih Yazımı İçin Çağdaş Bir Metodoloji*, editor: Ahmet Şimşek, Tarihçi Kitabevi, 7. Baskı.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî, *el-Müsned (Mevsû‘atü’s-sünneti’l-kütübi’s-sitte ve şurûhihâ içinde)*, İstanbul 1413/1992, I-VI.
- Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir: 21-39 (1312/1895)*, yay. Cavid Baysun, 2. bs., Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1986.
- Akaltun, Nevzat, *Açıklamalı, Uygulamalı İslam Miras Hukuku ve Fetvalar*, Ankara: Baylan basım, 1971.
- Akgündüz, Ahmet, *Şer‘iye Sicilleri*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1988.
- , *İslam Hukuku ve Osmanlı Tatbikatı Araştırmaları*, OSAV, İstanbul 2009.
- , “Osmanlı Hukukuna Giriş ve Fatih Devri Kanunnameleri”, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, 1. Kitap, İstanbul: Fey Vakfı yayınları, 1990, s. 49.
- , “İcareteyn”, *DİA*, XXI, 391.

- , “İntikal”, *DİA*, XXII, 354.
- , “İrsâdî Vakıf”, *DİA*, XXII, 448.
- Akipek, Şebnem, Hüseyin Altaş, *Vakıflarda Evladiye Davaları, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1998, Sayı: 1-4, Cilt: 47, s. 145-152.
- Akman, Mehmet, “Örf”, *DİA*, XXXIV, 93.
- Aköz, Alaaddin, *315 numaralı Karaman Şer’iyye Sicili 1896-1898 (R.1312-1314) ve 319 numaralı Karaman Şer’iyye Sicili 1905-1906 (R.1320-1322)*, Konya: Palet Yayınları, Temmuz 2012.
- , *323 numaralı Karaman Şer’iyye sicili 1897-1901(R. 1312-1317)*, Konya: Palet yayınları, 2012.
- Aktan, Hamza, *Mukayeseli İslam Miras Hukuku*, Bilimsel Araştırma Dizisi/9, İşaret Yayınları, İstanbul 1991.
- , “İslam Aile Hukuku”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi 2*, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Aralık 1992,
(<https://ailetoplum.aile.gov.tr/uploads/pages/bilim-serisi/11-sosyokulturel-degisme-surecinde-turk-ailesi-ii.pdf>.)
- , “Kısmet”, *DİA*, XXV, 497.
- , “Tehârûc”, *DİA*, XL, 319.
- , “Zevi’l-Erhâm”, *DİA*, XLIV, 307-308.
- Akyılmaz, Sevgi Gül, “Osmanlı Devleti’nde Mülkiyet Hakları ve Mülkiyet İlişkileri Çerçevesinde Kadının Hukuki Statüsü”, *II. Türk Hukuku Tarihi Kongresi Bildirileri*, İstanbul 2016.
- , “Osmanlı Miras Hukukunda Kadının Statüsü”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c. XI, sy. 1-2, 2007.
- Ali Haydar Efendi, *Dürerü’l-hükkâm Şerhu Mecelleti’l-Ahkâm*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları, 2016.
- , *Teshîlu’l-Ferâiz (İslam Miras Hukuku)*, sadeleştirme ve notlar: Orhan Çeker, Konya: Tekin kitabevi, 2017.
- Allahverdi, Reyhan Şahin, “Zürri Vakıfların İdaresinde Yaşanan Sorunlar”, *The Journal of Social Science Studies*, Number: 43, p. 313-323, Spring I, 2016.
- Apaydın, H. Yunus, *İslam Hukuk Usûlü*, Kardeşler Form Ofset Baskı, Kayseri 2016.
- , “İbrâ”, *DİA*, XXI, 263.
- , “Şâhit”, *DİA*, XXXVIII, 278.
- , “Siyâset-i Şer’iyye”, *DİA*, XXXVII, 303.
- Arı, Abdüsselam, “Vasiyet”, *DİA*, XLII, 552-553.
- , “Yetim”, *DİA*, XLIII, 501.

- Arşiv Belgelerine göre Osmanlı'da Kadın*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, İstanbul 2015.
- Aslan, Nasi, "Milli Arşivimiz İçerisinde Şer'iyeye Sicilleri 'Eğitim ve Terminoloji Problemi'", *I. Millî Arşiv Şûrası 20-21 Nisan 1998 Tebliğler-Tartışmalar*, Ankara 1998.
- Atar, Fahrettin, "Muhâlea", *DİA*, XXX, 399-402.
- , "Sulh", *DİA*, XXXVII, 481.
- Avcı, Mustafa, *Türk Hukuk Tarihi Dersleri*, Mimoza Yayınları, 5. Baskı, 2015.
- Avcı, Orhan, "Kültür Tarihi Kaynağı Olan Şer'iyeye Sicillerinin Türk Milli Arşivciliğine Katılması", *I. Millî Arşiv Şûrası 20-21 Nisan 1998 Tebliğler-Tartışmalar*, Ankara 1998.
- Aybakan, Bilal, *Fıkıh İlminin Oluşum Sürecinde İcmâ*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2003.
- , "Vekâlet", *DİA*, XLIII, 1.
- Aydın, Bilgin, "Meşihat Arşivinde Yeni Tasnif Olunan Siciller", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 1994, sy. 92, s. 122-151
- , "Şer'iyeye Sicilleri Arşivi'nde Hususi Mahiyette Düzenlenmiş Siciller ve Meşihat Arşivi'nde Yeni Tasnif Olunan Şer'iyeye Sicilleri", Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Armağanı, s. 115-123, İstanbul, 1995.
- Aydın, Harun, "Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türkiye'de Kadın", *Current Research in Social Sciences* (2015), 1(3) 84-96.
- Aydın, Mehmet Âkif, *Osmanlı Aile Hukuku*, İstanbul: Klasik yayınları, 2017.
- , *İslam - Osmanlı Aile Hukuku*, İstanbul: Anka ofset, 1985.
- , "Mehir", *DİA*, XXVIII, 389.
- , *Osmanlı Devleti'nde Hukuk ve Adalet*, İstanbul: Klasik Yayınları, 2014.
- , *Türk Hukuk Tarihi*, Beta Yayıncılık, Gözden Geçirilmiş 7. Baskı, İstanbul 2009.
- , "Osmanlı Araştırmalarında Hukukun ve Şer'iyeye Sicillerinin Önemi", *Osmanlı'da Fıkıh ve Hukuk*, editörler Süleyman Kaya ve Haşim Şahin, İstanbul: Mahya yayıncılık, 2017.
- , "Arazi Kanunnâmesi", *DİA*, III, 347.
- , "Mehir", *DİA*, XXVIII, 389.
- Aydoğmuş, Abdullah, "75 Numaralı Konya Şer'iyeye Sicilinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi", Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Konya 2012.
- Bal, Meltem Demirgöz, "Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğine Genel Bakış", *KASHED*, 2014, 1(1) ss. 15-28.
- Bardakoğlu, Ali, "Aile Hayatı", *İlmihal II (İslam ve Toplum)*, İstanbul: İSAM, 2006.
- , "Ferâiz", *DİA*, XII, 362, 363.

- , “Hibe”, *DİA*, XVII, 421.
- , “Iskat”, *DİA*, XIX, 137.
- , “Osmanlı Hukukunun Şer’îliği Üzerine”, *Osmanlı 6 (Teşkilât)*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.
- , “Vesâyet”, *DİA*, XLIII, 66.
- Barkan, Ömer Lütfi, “8- Osmanlı İmparatorluğunda Kuruluş Devrinin Toprak Mesleleri (1)”, *Türkiye’de Toprak Meselesi*, haz. Abidin Nesimi, Mustafa Şahin, Abdullah Özkan, İstanbul: Gözlem Yayınları, 1980.
- , *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları, Birinci Cilt Kanunlar*, İstanbul Bürhaneddin Erenler Matbaası 1945, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınlarından No. 256.
- , “Edirne Askerî Kassâmı’na Ait Tereke Defterleri (1545-1659)”, *Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, T.T.K. Yay. C. III, Sayı 5-6, Ankara 1968, 1-479.
- Bayındır, Abdülaziz, *İslam Muhâkeme Hukûku (Osmanlı Devri Uygulaması)*, Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul 2015.
- Baytan, Gönenli Enver, *İslâm’da Vasiyyet*, İstanbul: Felah Kitabevi, t.y.
- Berki, Ali Himmet, *Açıklamalı Mecelle, Metni ve Açıklamaları*, Hikmet Yayınları, 1982.
- , *Miras ve Tatbikat, Feraiz-İntikal-Medenî Kanunda Miras-Tatbikat*, Yargıçoğlu Matbaası, Ankara.
- Berki, Şakir, “Türk Hukukunda Vasiyet”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 3, Yayın Tarihi: 1951, dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/308/3007.pdf.
- , *Kur’an’da Miras Hukuku*, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/304/2861.pdf>, s. 107.
- Berktaş, Fatmagül, “Kadınların İnsan Haklarının Gelişimi ve Türkiye”, *Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları* no 7, 2004, s. 2-3.
- Bilgili, İsmail, “Konya Şer’iyye Sicillerinden Yüzkırkıncı Defterde Kayıtlı Olaylar ve Hükümleri”, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1992.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilahât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, İstanbul: Bilmen Yayınevi.
- Bingöl, Orhan, “Toplumsal Cinsiyet Olgusu ve Türkiye’de Kadınlık”, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 16 (Özel Sayı I), ss. 108-114, 2014.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b.İsmail, *el-Câmi’u’s-sahîh (Mevsû’atü’s-sünneti’l-kütübi’s-sitte ve şurûhihâ* içinde), İstanbul 1413/1992, I-VIII.
- Cerîde-i İlmiyye Fetvâları*, Haz. İsmail Cebeci, İstanbul: Klasik yayınları, 2009.

- Cin, Halil, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1974.
- , *Mîrî Arazi ve Bu Arazinin Özel Mülkiyete Dönüşümü*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Ekli ve Yeniden Gözden Geçirilmiş İkinci Baskı, Konya 1987.
- , *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, Boğaziçi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1985.
- Çalış, Halit, “Ebeveyn ve Çocuklar Arası Maddî İlişkilerde Adalet/Eşit Muâmele”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2003/Güz, Konya 2003.
- Çalışkan, Hasan, *Hanımlara İlmihal*, Konya: Serhat Kitabevi, 2005.
- Çeker, Orhan, *Fıkıh Dersleri I*, İstanbul: Seha yayıncılık, 1999.
- , *Arâzi Kânunnamesi*, İstanbul: Ebru Yayınları, 1983.
- Çetinkaya, Esra, “Miras Hukukunda sulh sözleşmesi Üsküdar ve Bursa örneği (1501-1558)”, II. Türk Hukuku Tarihi Kongresi Bildirileri, İstanbul 2016.
- Çizakça, Murat, *İslam Dünyasında Vakıflar*, çev. Elif Süreyya Genç, Konya: Karatay Üniversitesi Yayınları, 2017
- Çoban, Leyla, *1 numaralı Konya Şer'îye Sicili (970-1019/1563-1610) değerlendirme ve transkripsiyon*, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2016.
- Dihlevî, Şah Veliyyullah, *Hüccetullâhî'l-Bâliğâ: İslam Düşüncesinin İlkeleri*, çev. Mehmet Erdoğan, İstanbul: İz Yayıncılık, 2001.
- Donuk, Abdülkadir, “Çeşitli Topluluklarda ve Eski Türklerde Aile” *GÜEF Tarih Dergisi*, Sayı 33, C. XXXIII, 1980: 147-168.
- Döndüren, Hamdi, “Ashâbü'l-Ferâiz”, *DİA*, III, 467, 468.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdî es-Sicistânî, *es-Sünen (Mevsû'atü's-sünneti'l-kütübi's-sitte ve şurûhihâ içinde)*, İstanbul 1413/1992, I-V.
- Efe, Ahmet, “İslam Miras Hukukunda Kadın-Erkek Hisselerinin Farklı Oluşu Üzerine Bir Değerlendirme”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sayı 18, s. 164-165.
- Ekinci, Ekrem Buğra, “İslam - Osmanlı Hukukunda Vasiyetin İspatı”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c. 1, sy. 2, 1997.
- Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul: Azim dağıtım, t.y.
- Erbay, Celal, “Nafaka”, *DİA*, XXXII, 283.
- Erdemir, Ömer, “*Bârîka-i Zafer*” *Adlı Eseri Çerçevesinde Namık Kemal'in Osmanlı Tarihi ve Tarihçiliğine Bakışı*, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2016.
- Ergenç, Özer, “1600-1615 Yılları Arasında Ankara İktisadî Tarihine Ait Araştırmalar”, *Türkiye İktisat Tarihi Semineri*, Ankara 1975.
- Erturhan, Sabri, “Muvâzaa ve İstiğlâl, Müellif: Ali Haydar (1853-1935)”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 5, 2005, s. 267-296.
- Esener, Turhan, *Türk Hususî Hukukunda Muvâzaalı Muameleler*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınlarından-105, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1956.

- Faroqhi, Suraya, *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir?*, çev. Zeynep Altok, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2001, 2. Baskı.
- , *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, çev. Neyyir Kalaycıoğlu, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.
- Fay, Mary Ann, "Women and Waqf: Property, Power and The Domain of Gender İn Eighteenth-Century Egypt", *Women in The Ottoman Empire, Middle Eastern Women in The Early Modern Era*, Edited by Madeline C. Zilfi, Brill Leiden, New York, Köln, 1997.
- Fazlurrahman, *İslami Yenilenme Makaleler II*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2000.
- Fekete, Lajos, "XVI. Yüzyılda Taşralı Bir Türk Efendisinin Evi", çev. M. Tayyib Gökbilgin, *Belleten*, Cilt XLIII, Sayı 170 (Nisan 1979), s. 457-480.
- Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziyye*, Hazırlayan: Süleyman Kaya, İstanbul: Klasik yayınları, 2009.
- Filan, Kerime, "Osmanlı Bosnası'nda Vakıf Kuran Kadınlar", *Osmanlı Döneminde Balkan Kadınları Toplumsal Cinsiyet, Kültür, Tarih*, içinde, derleyenler: Amila Buturovic - İrvin Cemil Schick, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 123.
- Gedikli, Fethi, "Osmanlı Hukuk Tarihi Kaynağı Olarak Şer'iyeye Sicilleri", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi (TALİD)*, Cilt 3, Sayı 5, 2005, s. 187.
- Gerber, Haim, *State and Society in the Ottoman Empire, IV Position of Women in Ottoman Bursa, 1600-1700*, Ashgate Variorum, USA 2010.
- Göçek, Fatma Müge - Baer, Marc David, "Social Boundaries of Ottoman Women's Experience in Eighteenth Century Galata Court Records", *Women in the Ottoman Empire, Middle Eastern Women İn The Early Modern Era*, edited by Madeline C. Zilfi, Brill, Leiden. Newyork. Köln 1997.
- Gök, Nejdet, *Osmanlılar I, Devlet-Bürokrasi Teşkilat-Diplomatika*, İstanbul: Kriter Yayınları, 2016.
- , "Türk-İslam Kültüründe Adalet Anlayışı ve Osmanlı Uygulamalarından Örnekler", *Türkler*, XI, Ankara 2002, s. 61-70.
- , "Nevşehir Şer'iyeye Sicilleri'nin Sosyal Tarih Açısından Önemi ve Nevşehir Sicilleri Üzerine Yapılan Lisansüstü Çalışmalar", *1. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, 16-19 Kasım 2011, Nevşehir, baskı: Ankara: Grafiker yayınları, 2012, s. 401-410.
- Gökçen, İbrahim, *XVI. ve XVII. Asır Sicillerine Göre Saruhan'da Yürük ve Türkmeler*, İstanbul, 1946.
- Gökmenoğlu, Hüseyin Tekin, "İslam Hukukunda Mehir", *Mehir Dergisi*, 1998, sayı: 2, s. 23.
- , "İslam Miras Hukukunda Halefiyet, Dede Yetimi ve Vacip Vasiyet", *Dinî Araştırmalar*, Ocak-Nisan 1999, c. 1, sy. 3, s. 143-170.

- Grammont, Jean Louis Bacqué, “Bazı XVI. ve XVII. Yüzyıl Seyahatnamelerine Göre Konya”, *Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2008, sayı: 5 [Konya Özel Sayısı], s. 83-92.
- Günay, Hacı Mehmet, “Vakıf”, *DİA*, XLII, 475-476.
- Günay, Ramazan, “Şer‘iye Sicillerinde Mülk Alışverişleri, Kullanılan Usul ve Dil”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2012, Sayı: 27, ss. 15-24.
- Gürdal, Ayça Demir – Odabaş, Zuhâl Yonca, “Kadın ve Miras: Sosyolojik Bir Değerlendirme”, *Cyprus International University, Folklor/Edebiyat*, cilt:20, sayı:78, 2014/2, s. 41-44.
- Gürkan, Menderes, “İslam Aile Hukukunda Kariya Tanınan Boşama Yetkisi: Tefvîzü’t-Talâk”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 18, 2011, s. 275-310.
- Güven, Diler Tamer, “Roma Hukukunda Kadının Mirasçılığı”, 226, *İÜHFMC*. LVII S. 1-2, 225-240, 1999.
- Güven, Mehmet Ali, *33 Numaralı Konya Şer‘iye Sicili (Değerlendirme ve Transkripsiyon)*, Yüksek Lisans Tezi.
- Hacak, Hasan, “Müşâ‘”, *DİA*, XXXII, 151-152.
- Hatiboğlu, Zeynep Uyar, “Yargıtay İçtihatlarına Göre Muris Muvâzaasında Miras Bırakanın Asıl İradesinin Tayini”, *DUHFD*, Cilt: 22, Sayı: 36, Yıl: 2017, s. 109-135.
- Hira, Ayhan, “Klasik Fıkıh Kaynaklarında Hibeden Dönme Meselesine İlişkin Temel Yaklaşımlar”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 58, p. 237-250, Summer II 2017.
- <http://www.milliyet.com.tr/kadinin-adi-mirasta-da-yok/gundem/detay/1760483/default.htm>
- <http://www.milliyet.com.tr/kadinlar-icin-miras-meselesi-bir-gundem-2061143/>
- <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=382187&/Türk-Toplumunda-Vakıf-Aile-İlişkisi/-Prof.-Dr.-Hasan-Yüksel-1>, 1 Eylül 2018.
- İbn Âbidîn, *Reddü’l-muhtâr ‘ale’d-Dürri’l-muhtâr*, çev. Mazhar Taşkesenlioğlu, Hüseyin Kayapınar, Şamil Yayınevi, İstanbul 1988.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvîni, *es-Sünen (Mevsû‘atü’s-sünneti’l-kütübi’s-sitte ve şurûhihâ* içinde), İstanbul 1413/1992, I-II.
- İbnülemin Mahmud Kemal – Hüsameddin Efendi, *Evkâf-ı Hümayûn Nezâretinin Târihçe-i Teşkilâtı ve Nuzzârın Terâcim-i Ahvâli*, Dersaadet 1335.
- İbrahim el-Halebî, *İzahlı Multekâ el-Ebhur Tercümesi*, çev. Mustafa Uysal, İstanbul: Dizer Konca matbaası, 1969-1973.
- İmber, Colin, “Women, Marriage and Property”, *Women In The Ottoman Empire, Middle Eastern Women In The Early Modern Era*, edited by Madeline C. Zilfi, Brill Leiden, New York, Köln 1997.

- İnalcık, Halil, *Osmanlı İdare ve Ekonomi Tarihi*, İstanbul: İSAM Yayınları, 2011.
- , *Adalet Kitabı*, editörler: Halil İnalcık, Bülent Arı, Selim Aslantaş, Kadim Yayınları, Ankara, Şubat 2012.
- , “Osmanlı Hukukuna Giriş Örfi - Sultanî Hukuk ve Fatih’in Kanûnları”, *Adâlet Kitabı*, Editörler: Halil İnalcık, Bülent Arı, Selim Aslantaş, Ankara: Kadim Yayınları, 2012.
- , “Türk Devletlerinde Sivil Kanun Geleneği”, *Türkiye Günlüğü* 58, Kasım-Aralık 1999.
- , “XV. Asır Türkiye İktisadi ve İctimaî Tarihi Kaynakları”, *İÜ İktisat Fakültesi Mecmuası*, XV, 52.
- , “Şeriat ve Kanun, Din ve Devlet”, *İslâmiyât I* (1998), sayı 4, s. 136.
- , “Eyalet”, *DİA*, XI, 548.
- , “Kanunnâme”, *DİA*, XXIV, 333.
- İpşirli Argıt, Betül, “Hz. Peygamber ve Kadın”, <http://www.sonpeygamber.info/hz-peygamber-ve-kadin> (23.09.2018).
- Jennings, R. C., *Studies on Ottoman Social History in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, İstanbul: İsis Yayıncılık, 1999.
- Kallek, Cengiz, “Telcie”, *DİA*, XL, 397.
- kamer.org.tr ; http://www.kamer.org.tr/icerik_detay.php?id=256
- Karaman, Hayreddin – Çağrııcı, Mustafa – Dönmez, İ. Kâfi – Gümüş, Sadreddin, *Kur’ân Yolu: Türkçe Meal ve Tefsir*, Ankara 2006.
- Karaman, Hayreddin, *Mukayeseli İslam Hukuku*, Nesil Yayınları, İstanbul 1991.
- , *İslam Hukukunda İctihad*, İFAV, 2. Basım.
- , “Asabe”, *DİA*, III, 453.
- , “İslam’ın Getirdiği Aile Anlayışı”, Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi 2, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Aralık 1992, <https://ailetoplum.aile.gov.tr/uploads/pages/bilim-serisi/11-sosyokulturel-degisime-surecinde-turk-ailesi-ii.pdf> (23.09.2018).
- Karpat, Kemal H., *Osmanlı Modernleşmesi Toplum, Kuramsal Değişim ve Nüfus*, Timaş Yayınları, İstanbul 2014, çev. Ceren Elitez.
- Kavalalı, A. Mümin, *Sistematik ve Uygulamalı Ferâiz - Arazi-Vakıflar Miras Hukuku*, Ankara: Mute Basımevi, 1978.
- Kaya, Ali, *İslam Hukukunda İstihkak*, Bursa: Emin Yayınları, 2013.
- Kaya, Süleyman, “Sakk (Osmanlı)”, *DİA*, 2008, XXXV, 586-587.
- Kaynak, Mesut, *Kur’ân’da Kadın*, İstanbul 2003.
- Kazıcı, Ziya, *Osmanlı’da Vakıf Medeniyeti*, İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2014.

- Kebapcı, Cemal, *17 Numaralı Nevşehir Şer'iyeye Siciline Göre Nevşehir ve Havalisinde Sosyal Hayat*, Yüksek Lisans Tezi, Ağustos 2011.
- Kenanoğlu, M. Macit, "Miri Arazi", *DİA*, XXX, 159.
- Koçak, Muhsin – Dalgın, Nihat – Şahin, Osman, *Fıkıh Usûlü*, İstanbul: Ensar Yayınları, 2013.
- Konan, Belkıs, "Türk Kadınının Siyasi Hakları Kazanma Süreci", *AUHFD*, 60 (1) 2011: 157-174.
- Koşum, Adnan, "Osmanlı Örfi Hukukunun İslam Hukukundaki Temelleri", *SÜİFD*, 17, 145.
- Koyuncu, Nuran, "Osmanlı Devleti'nde Esnaf Gediklerinin Hukuki Esasları, Gelişimi ve İlgası", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c. 26, S.2, 2018, s. 47-76.
- Koyuncu, Nuran – Yılmaz, Yasin, "Osmanlı'nın Son Yüzyılında Hukuk Düşüncesinin Dönüşümü ve Dönemin Başlıca Tartışma Konuları", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c. 26, sy. 2, 2018, ss. 77-109.
- Köksal, Asım Cüneyt, *Fıkıh ve Siyaset: Osmanlılarda Siyâset-i Şer'iyeye*, İstanbul: Klasik yayınları, 2016.
- Köprülü, Mehmet Fuad, *İslam Medeniyet Tarihi Külliyyat 2*, Wilhelm Barthold, İstanbul: Alfa yayınları, 2014.
- Köse, Saffet, *İslam Hukukuna Giriş*, Hikmetevi Yayınları, Gözden Geçirilmiş Üçüncü Baskı, Ekim 2013.
- , "İslam Hukukuna Göre Anne-Babanın Bağış Hibe Konusunda Çocukları Arasında Yaptığı Ayrımcılık", *Mehir*, 1999, sayı: 4, s. 14-20.
- Kundakçı, Sibel Kavaklı, "Tereke Kayıtlarına Göre 19. Yüzyılda Merzifon'da Sosyal ve Ekonomik Hayat", *Journal of History Studies*, Volume 6, Issue 4, July 2014, s. 87, 88.
- Kurt, İsmail - Aydın, Bilgin, "Üsküdar ve Çevresi Tarihinin Yeni Kaynakları: Valide Camiinde Bulunan Siciller", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Nisan 1996, sy. 101, s. 205-215.
- Kuş, Sevgi, *20 Numaralı (H.1339 /M.1921- H.1343/ M.1925) Nevşehir Şer'iyeye Sicili Transkripsiyon ve Genel Değerlendirme*, Yüksek Lisans Tezi, Eylül 2010.
- Kütükoğlu Mübahat S., *Tarih Araştırmalarında Usûl*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014, 2. Baskı, İstanbul 2007, s. 20.
- , *Osmanlı Belgelerinin Dili: Diplomatik*, İstanbul 1984.
- Layish, A., "The Sijil of Jaffa and Nazareth Shari'a Courts as a Source for the Political and Social History Ottoman Palestine", *Studies on Palestine During the Ottoman Period* (ed. M. Ma'oz), Jerusalem 1975, s. 525-532.
- Mahlûf, Hasaneyn Muhammed, *İslâm'da Miras Hukuku*, çev. Ali Hastaoğlu-H. Tahsin Feyizli, Ankara: Nur Dağıtım, t.y.

- Mandoloğlu, Mehmet, “İslamiyetten Önce Türklerde Aile Hukuku”, *S. Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 33 (2013), s. 152.
- Marcus, Abraham, *Modernliğin Eşiğinde Bir Osmanlı Şehri Halep*, çev. Mehmet Emin Baş, İstanbul: Küre Yayınları, 2008.
- Marsot, ‘Afaf, Lutfi al-Sayyid, ‘The Revolutionary Gentlewomen in Egypt’, in *Women in the Muslim World*, Louise, Beck and Nikki, Keddie (eds.), (Cambridge, MA. Harvard University Press, 1978), pp. 261-276.
- Mardin, Şerif, *Türkiye’de Din ve Siyaset: Makaleler 3*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1991.
- Mergînânî, Burhanüddin Ebu’l-Hasan Ali b. Ebû Bekir, *Hanefiler İçin İslam Fıkhı: el-Hidâye Tercemesi*, çev. Ahmed Meylânî, İstanbul: Kahraman Yayınları, 2004
- Meriwether, Margaret L., “Women and Waqf Revisited: The Case of Aleppo 1770-1840”, *Women in The Ottoman Empire, Middle Eastern Women in The Early Modern Era*, Edited by Madeline C. Zilfi, Brill Leiden, New York, Köln, 1997.
- Mevsilî, Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta’lîli’l-Muhtâr*, Ümit Yayınları, 1/398-399.
- Meydan, Ahmet, *İslam hukukunda muvâzaa kavramı*, Yüksek lisans tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, 2006.
- Musa Carullah, *Hatun*, Ankara: Kitâbiyât, 2001, s. 109-110.
- Müslim b. Haccâc, Ebû’l-Hüseyin el-Kuşeyrî en-Nîsâbûrî (v.261/874), *el-Câmi ‘u’s-sahîh (Mevsû ‘atü’s-sünneti’l-kütübi’s-sitte ve şurûhihâ içinde)*, İstanbul 1413/1992, I-III.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb (v.303/915), *es-Sünen (Mevsû ‘atü’s-sünneti’l-kütübi’s-sitte ve şurûhihâ içinde)*, İstanbul 1413/1992, I-VIII.
- Oğuz, Mustafa – Akgündüz, Ahmet, “Hüccet”, *DİA*, XVIII, 446.
- Okudan, Muhammed, “Osmanlının Son Yüzylında Samsun’da Vakıf Kuran Kadınlar”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011, sayı: 31, ss. 267-277.
- Ortaylı, İlber, *Osmanlı Toplumunda Aile*, İstanbul: Pan Yayıncılık, 2000, Birinci Basım.
- Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, Yayına Hazırlayan ve Notlar Ekleyen: Orhan Çeker, Mehir Vakfı Yayınları, Konya: 2016
- Öğün, Tuncay, “Müsâdere (Osmanlılar’da)”, *DİA*, XXXII, 67.
- Özcan, Tahsin, *Osmanlı Para Vakıfları Kanûni Dönemi Üsküdar Örneği*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2003.
- , “Osmanlı Toplumunda Yetimlerin Himayesi ve Eytam Sandıkları”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 14, Yıl: 2006, s. 103.
- , “Muhallefât”, *DİA*, XXX, 406, 407.

- , “Muhallefât”, *DİA*, XXX, 406.
- Özen, Şükrü, “Velâ”, *DİA*, XLIII, 14, 15.
- Özturan, Seda Saraç, “19. Yüzyılın Son Çeyreğinde Osmanlı Mahkemelerinde Vasi Tayini”, *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi/ International Journal of Historical Researches*, Yıl/Vol. 3, Sayı/ No. 1 Bahar/Spring 2018.
- Öztürk, Emine, “Kur’an’ın Kadına Bakışı ve İslam Tarihinde Kadının Sosyal Statüsüne Genel Bir Bakış”, *Harakani Dergisi*, 2-2014, ss. 17-34.
- Öztürk, Nazif, “Mukâtaalı Vakıf”, *DİA*, XXXI, 133.
- , “Mütevelli”, *DİA*, XXXII, 220.
- Öztürk, İbrahim Hakkı, “Bilimsel (Modern) Tarihten Parçalanmış (Postmodern) Tarihe”, *Tarih Nasıl Yazılır? Tarih Yazımı İçin Çağdaş Bir Metodoloji*, ed. Ahmet Şimşek.
- Öztürk, Said, *Askeri Kassama Ait Onyedinci Asır İstanbul Tereke Defterleri (Sosyo-Ekonomik Tahlil), İslam Hukuku ve Osmanlı Tatbikatı Araştırmaları*, OSAV.
- , “Kassâm”, *DİA*, XXIV, 579.
- Özyalvaç, Şükriye Pınar Yavuztürk, “Evaluation of Luxury and Comfort Conditions in 18th Century Istanbul House from Muhallefat Manuscripts, 18. Yüzyıl Osmanlı Konutlarında Lüks Ve Konfor Şartlarının Muhallefat Defterleri Üzerinden Değerlendirilmesi”, *Sigma J Eng & Nat Sci* 6 (1), 2015, 91-98.
- Peters, Rudolph, *Crime and Punishment in İslamic Law Theory and Practice from the Sixteenth to the Twenty-first Century*, Cambridge University Press 2005.
- Said b. Mansur b. Şu‘be el-Horasanî, *es-Sünen*, thk. Habiburrahman A‘zami, Bombay: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1982.
- Sak, İzzet, *Şer‘iye Sicillerinde Bulunan Konya Vakfiyeleri (1650-1800)*, Kömen Yayınları, Konya 2005.
- , *Kadı Sicilleri Işığında Konya’da Yapılan Vakıflar (1650- 1910)*, Konya Büyükşehir Belediyesi, Konya 2012.
- , *Şer‘iye Sicillerinde Göre Sosyal ve Ekonomik Hayatta Köleler (17. ve 18. Yüzyıllar)*, Konya 1992.
- , “Konya Şer‘iye Sicilleri Konya Mahkemesi Kayıtları (1070-1071/1659-1661)”, *Yeni İpek Yolu Konya Ticaret Odası Dergisi*, Konya, Özel Sayı/Aralık 2004.
- , “Konya Şer‘iye Sicilleri”, *Konya Ansiklopedisi*, 6. Cilt, s. 115.
- Sak, İzzet – Aköz, Alaaddim, “Osmanlı Toplumunda Evliliğin Karşılıklı Anlaşma ile Sona Erdirilmesi: Muhâla‘a (18. Yüzyıl Konya Şer‘iye Sicillerine Göre)”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 15, 91-140.
- Sarı, Mevlüt, *el-Mevârid, Arapça-Türkçe Lügat*, Bahar Yayınları, İstanbul, s. 1286.

- Secâvendî, Ebû Tâhir Muhammed b. Mahmud Abdurreşid es-Secâvendî, *Metnü'l-Feraiz Tercümesi, İslam Miras Hukuku ve Felsefesi*, çev. Abdullah Tunca, [y.y., t.y.].
- Serahsî, *el-Mebsût*, çev. Taha Nas – Abdüsselam Arı, ed. M. Cevat Akşit, İstanbul: Gümüşev yayıncılık, 2008.
- Sevici, Hatice, “54 numaralı Konya Şer‘iyye Sicili’nin (1-190) Değerlendirme ve Transkripsiyonu (H. 1150 1152/M. 1738-1740)”, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Konya 2011.
- Solak, İbrahim, *51 Numaralı Konya Şer‘iyye Sicili H.1140-1141 M.1727-1729 Özet ve Dizin*, Palet Yayınları, Konya, Mayıs 2011.
- Şafak, Ali, “Osmanlı Devleti’nde Dinin Yargı Üzerinde Etkisi”, *Osmanlı 6 (Teşkilât)*, s. 424.
- Şahin, Musa – Kaya, N. Ebrar, “Valide Sultanların Kurduğu Vakıfların Kadına Yönelik Sosyal Hizmetleri”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 7 Sayı: 12, ss. 36-65.
- Şehzâde Korkud, *İslâm’da Ganimet ve Cariyelik Osmanlı Sistemine İçeriden Bir Eleştiri Hallu İşkâli’l-Efkâr fî Hilli Emvâli’l-Küffâr*, Yayına hazırlayan: Asım Cüneyt Köksal, çev: Osman Güman, s. 28-36, İSAR, Ensar Neşriyat Tic. A. Ş. İstanbul 2013.
- Şener, Abdülkadir, *İslam Hukukunda Hibe*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1984.
- , “İslam Hukukunda Hibe ve Diğer Teberru Çeşitleri”, *Diyanet İlmi Dergi [Diyanet Dergisi]*, 1984, cilt: XX, sayı: 2, ss. 3-11.
- Şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetü’l-fetâvâ*, Hazırlayanlar: Süleyman Kaya, Betül Algin, Zeynep Trabzonlu, Asuman Erkan, Klasik, İstanbul 2011.
- Şimşek, Ayşe, “Osmanlı miras hukuku sulh-tehârûc uygulamalarında kadın: Konya Kadı Sicili 45. Defter (1714-1715) Örneği”, *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* (2016), 2, 9-35.
- Şirin, Şükrü, “İslam Hukukunda Mehir Davaları”, *Marife*, Kış 2015, 15/2, ss. 298-319.
- Tamdoğan, Işık, “Sulh and the 18th Century Ottoman Courts of Üsküdar and Adana”, *Islamic Law and Society*, 15, 2008.
- Taş, Kenan Ziya, “Arşiv Malzemesi Olarak Şer‘iyye Sicilleri ve Taşra Üniversitelerinde Tarih Araştırmaları”, *I. Millî Arşiv Şûrası 20-21 Nisan 1998 Tebliğler-Tartışmalar*, Ankara 1998.
- Tehânevî, Zafer Ahmed Osman ve Eşref Ali, *Hadislerle Hanefî Fıkhu*, İstanbul: Misvak Neşriyat, 2014.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre es-Sülemi (v.279/892), *es-Sünen (Mevsû‘atü’s-sünneti’l-kütübi’s-sitte ve şurûhihâ içinde)*, İstanbul 1413/1992, I-V.

- Toktaş, Şule ve O'Neil, Mary Lou, *Kadınların Mülk ve Miras Edinmesi: Kemalist Aydınlanma ve İslami Sosyolojik Süreçler*, İstanbul 2014.
- Tomar, Cengiz, "Müsâdere", *DİA*, XXXII, 65.
- Topal, "Korumaya Muhtaç Çocukların Bakımı ve Gözetimi Açısından İslam Hukukunda Velâyet ve Vesâyet Meselesi", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2006, cilt: VI, sayı: 3, s. 249-273.
- Topaloğlu, Bekir, *İslâm'da Kadın*, İstanbul: Nesil Yayınları, 1995.
- Truhelka, C., *Pabirci' iz jednog sidzila, Glasnik zemaljskog muzeja u Bosna i Herceg*, 1918, XXX).
- Tuncel, Metin, "Karaman", *DİA*, XXIV, 445.
- Tursun Bey, *Fatih'in Tarihi (Târîh-i Ebü'l-Feth)*, İlgî Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2014.
- Udovitch, Abraham L., *Partnership and Profit in Medieval Islam*; Haim Gerber, *State, Society and Law in Islam: Ottoman Law in Comparative Perspective*, Albany: State University of New York Press, 1994.
- Uğur, Yunus, "Mahkeme Kayıtları (Şer'îye Sicilleri): Literatür Değerlendirmesi ve Bibliyografya", *TALİD*, Cilt I, Sayı 1, 2003.
- , "Şer'îye Sicilleri", *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2010, XXXIX, 8.
- Uluçay, Çağatay, *XVII. Yüz Yılda Manisa'da Ziraat, Ticaret ve Esnaf Teşkilatı*, İstanbul, 1942.
- Uzunpostalcı, Mustafa, *Hukuk ve İslam Hukuku II*, Konya: Damla ofset, 1990.
- Ülker, Mustafa Birol – Aydın, Bilgin, "Türkiye Haricinde Bulunan Osmanlı Kadı Sicilleri", *MÜTAD*, sy. 16 (2004), ss. 201-214.
- Ürekli, Bayram, "Dördüncü Murad Devrine Dâir Kadı-Zâde'nin Bir Manzûmesi", *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, 1997, Sayı 11, s. 282-283.
- Yakut, Esra, "Eski Türklerde Hukuk", *Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, c. 1, sayı 3, 2002, s. 409, 410.
- Yargı, Mehmet Ali, "Günümüzdeki Mehîr Uygulamaları ve İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 8, 2006, s. 259-270.
- Yaylalı, Davut, "Münâseha", *DİA*, XXXI, 572.
- Yazbak, Mahmoud, "Haifa in The Late Ottoman Period 1864-1914 A Muslim Town in Transition", *The Ottoman Empire And Its Heritage Polititics, Society and Economy*, Edited By Surayıya Farooqî and Halil İnalçık, Volume 16.
- Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetü'l-fetâvâ*, hazırlayanlar Süleyman Kaya, Betül Algın, Zeynep Trabzonlu, Asuman Erkan; editör Mustafa Demiray, İstanbul: Klasik, 2011.

- Yıldız, Abdulvahap, “135/ 313 No’lu Şer’iye Siciline Göre XVIII. Asırda Diyarbakır’da Bulunan Vakıflar ve Görevlileri”, *Harran Ün. İlahiyat Fak. Dergisi*, Yıl: 11, Sayı: 15, Ocak-Haziran 2006.
- Yılmaz, İbrahim, “İslam Hukukunda Hibe Yoluyla Varisleri Mirastan Mahrum Etmeye Yönelik Tasarrufların Sınırlandırılması”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2017/3, yıl: 8 cilt: VIII sayı: 18.
- , “İslam Hukukunda Kız Çocuğunun Miras Hakkı ve Cahiliye Döneminde Kız Çocuğunu Mirastan Mahrum Etmenin Günümüz İslam Ülkelerindeki İslâm Ülkelerindeki İz Düşümü”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sayı 29, s. 261-297.
- , “İslam Hukukunda Vasiyet Yoluyla Varisleri Mirastan Mahrum Etmeye Yönelik Tasarrufların Sınırlandırılması”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2017, cilt: XXI, sayı: 3, s. 1739-1774.
- Yılmaz, Yasin, “Vakıf Kurumunun Dayandığı Temel Referanslar ve Zürri Vakıfların Vakıf Sistemindeki Yeri”, *Dini Araştırmalar*, Ocak- Haziran 2014, Cilt: 17, Sayı: 44, ss. 44-66.
- Yılmazçelik, İbrahim, “Şer’iye Sicillerinin Bir Merkezde Toplanması Üzerine Bazı Mülâhazalar”, *I. Millî Arşiv Şûrası 20-21 Nisan 1998 Tebliğler-Tartışmalar*, Ankara 1998.
- Yörük, Doğan, *3 Numaralı Şer’iye Sicili (987-1330/1579-1912) (Transkripsiyon ve Dizin)*, Palet Yayınları.
- , “Selçuklu’dan Osmanlı’ya Konya’da Vakıf Kuran Kadınlar”, *Geçmişten Günümüze Şehir ve Kadın I*, Editör: Osman Köse, Samsun 2016, ss. 475-488.
- Yücer, R. R., “On Altıncı Asırda Asker Toplama Zorluğu”, *Uludağ*, Mayıs 1940, sy. 27, s. 27-31.
- Yüksel, Hasan, “Vakıf-Müsâdere İlişkisi”, *Osmanlı Araştırmaları XII*, Neşir Heyeti: Halil İncelik - Nejat Göyünç - Heath W. Lowry - İsmail Erünsal (Bert Fragner, Klaus Kreiser), İstanbul 1992.
- Zeydan, Corci b. Habib, *İslam Uygarlıkları Tarihi*, çev. Nejdet Gök, İstanbul: İletişim yayınları, 2004 (Orjinal adı: Târîhü’t-temeddüni’l-İslâmî).
- Zuhaylî, Vehbe, *İslâm Fıkhu Ansiklopedisi*, İstanbul 1994.

Handwritten text in Ottoman Turkish script, likely a legal document or a collection of letters. The text is densely packed and written in a cursive style. It contains several paragraphs of text, some of which are enclosed in boxes or have specific markings. The document appears to be a collection of legal opinions or a series of letters, possibly related to inheritance or family matters, as suggested by the caption. The text is written in a dark ink on aged paper, with some variations in line spacing and alignment. There are some marginal notes and a few lines of text that are more prominent than others. The overall appearance is that of a historical manuscript or a set of legal records.

KŞS 59 / 34-3
Vasiyet ve kadının miras hakları ile ilgili bir örnek

Handwritten Ottoman Turkish text, likely a legal document or court record. The text is densely packed and written in a cursive script. It contains several paragraphs of text, with some sections appearing to be numbered or dated. There are also some smaller notes or signatures interspersed throughout the main text. The document appears to be a formal record, possibly related to a legal case or a family matter, given the context of the caption.

KŞS 67 / 110-4
Miras belgesinde terikedeki mehir hakkını ve hissesini
oğluna ispat eden anne örneği

Handwritten Ottoman Turkish text, likely a legal document or court record, written in a cursive script. The text is densely packed and covers most of the page area. It appears to be a detailed account of a case, possibly involving inheritance or family matters, as suggested by the caption. The script is characteristic of the 17th or 18th century Ottoman legal documents. There are some marginal notes and a signature at the bottom right.

KŞS 59 / 46-1

Kız kardeşlerin ketm ve ihfâ iddiası nedeniyle davanın sulh ile sonuçlanmasına örnek

أمر بان ياتوا بحاجتهم من غير ان يفسدوا مالهم... منصف انما يخلص من غير ان يفسدوا مالهم... اسهام ومال غيره...

مدينة قونية ورحمة الحكيم... صفة واعلى خليفته... صفت وحقيقة... اية مرفوعة... ذم وثناء... فاعلمت انما...

الرسالة الى اهل البيت... منصف انما يخلص... اسهام ومال غيره... ذم وثناء... فاعلمت انما...

منصف انما يخلص من غير ان يفسدوا مالهم... اسهام ومال غيره... ذم وثناء... فاعلمت انما...

مدينة قونية ورحمة الحكيم... صفة واعلى خليفته... صفت وحقيقة... اية مرفوعة... ذم وثناء... فاعلمت انما...

الرسالة الى اهل البيت... منصف انما يخلص... اسهام ومال غيره... ذم وثناء... فاعلمت انما...

KŞS 67 / 84-2

Vasi olan annenin küçüklerin hakkını talep ederek belge

مدرسه قونییه در واقع تلوز خور اوغلی دارالحفاظی و قضاوت اولادیت و مشروطیت اوزون بارانغلی
 منقولی استوار افغان الکتاب السید عقیل افندی بن السید مصطفی نام کتبه کتب شیخ مرقع اوزون جلد اول
 افندی بن السید عبدالغفار اقا محضنه اوزونیه دعوی و تقیر کلام ادوب مدرسه فرودم واری
 محله کاشن کمر کرمی و کلبه معروف اوج جرح اوزون و از برای اسپا بلک زینبی و انبیه بی بی
 اولاد نعلی الزکر طور خور اوغلی احمد بیک دارالحفاظی و قضا اولوب متذکر طرف و صدق
 صنط و کلس غندی و قضا ایچون اخذ و قضا و در قضا ظهورن و قضا فرا و فراغ اولوب
 حاصل اتذکر مدام ساعد و نکار اولغله حاضرت و قضا ایچون و قضا طرفه کتبه
 و مقدم بر قاضی رفقه و قضا اولان تراخی دخی است و قضا معمول بها و صورته و قضا فانی حجب
 شریعیه و متعدد و ادر علی بن عبدلرحمن شریعیه و قضا و قضا و قضا و قضا و قضا و قضا و قضا
 سندی فرود لطفه ادر افندی میحق صنط انکدر سوال اولوب مقصدیه تنبیه اولونک نالغله مکدر
 صومریانه موراف مقصد کتبه شریعیه و ادر علی و ادر علی و ادر علی و ادر علی و ادر علی و ادر علی
 فرود لطف ادر افندی حجابینده حجاب فرود کتبه زینبی شریعیه و ادر علی و ادر علی و ادر علی و ادر علی
 احمد بیک و قضا اولوب کتبه و فرود لطف ادر علی حجاب فرود کتبه زینبی شریعیه و ادر علی و ادر علی و ادر علی
 اولاد نعلی زینب مویله حجاب فرود کتبه زینبی شریعیه و ادر علی و ادر علی و ادر علی و ادر علی
 موجود اولان افغانی شریعیه کتبه فرود کتبه زینبی شریعیه و ادر علی و ادر علی و ادر علی و ادر علی
 بنا بر زمین و بنا بر زمین و ادر علی و ادر علی و ادر علی و ادر علی و ادر علی و ادر علی
 زمین منسوبه و کتبه فرود کتبه زینبی شریعیه و ادر علی و ادر علی و ادر علی و ادر علی
 بدین ملکین فوت اولغله حال حجاب فرود کتبه زینبی شریعیه و ادر علی و ادر علی و ادر علی
 سنداراز و طرفینک سندنه نظر و قضا اولونک و قضا و قضا و قضا و قضا و قضا و قضا
 زینبی شریعیه و ادر علی و ادر علی و ادر علی و ادر علی و ادر علی و ادر علی
 مساعدت کتبه و قضا فرود کتبه زینبی شریعیه و ادر علی و ادر علی و ادر علی و ادر علی
 بیای اولوب کتبه و قضا فرود کتبه زینبی شریعیه و ادر علی و ادر علی و ادر علی و ادر علی
 ایلی کتبه کتبه بو او ای ارام کتبه و ادر علی و ادر علی و ادر علی و ادر علی و ادر علی
 کتبه مدار الکاشنه بو او ای ارام کتبه و ادر علی و ادر علی و ادر علی و ادر علی و ادر علی
 اسباب فرود کتبه کتبه زمین و کتبه و ادر علی و ادر علی و ادر علی و ادر علی و ادر علی
 اولان اوزون لطفه قونییه مایه عبدالغفار افندی حجاب فرود کتبه زینبی شریعیه و ادر علی
 اولاد نعلی بنا کتبه فرود کتبه زینبی شریعیه و ادر علی و ادر علی و ادر علی و ادر علی
 و قضا فرود کتبه کتبه زمین و کتبه و ادر علی و ادر علی و ادر علی و ادر علی و ادر علی
 طغوز زینبی کتبه با کتبه کتبه و ادر علی و ادر علی و ادر علی و ادر علی و ادر علی
 لطف ادر افندی کتبه کتبه کتبه و ادر علی و ادر علی و ادر علی و ادر علی و ادر علی
 و قضا کتبه کتبه کتبه کتبه و ادر علی و ادر علی و ادر علی و ادر علی و ادر علی
 سندنه و کتبه و کتبه و کتبه و کتبه و کتبه و کتبه و کتبه و کتبه و کتبه و کتبه
 صرف الی خطیب بهر حاج علی کتبه کتبه کتبه و ادر علی و ادر علی و ادر علی و ادر علی
 افندی کتبه کتبه کتبه کتبه و ادر علی و ادر علی و ادر علی و ادر علی و ادر علی

مدرسه قونییه در واقع تلوز خور اوغلی دارالحفاظی و قضاوت اولادیت و مشروطیت اوزون بارانغلی
 منقولی استوار افغان الکتاب السید عقیل افندی بن السید مصطفی نام کتبه کتب شیخ مرقع اوزون جلد اول
 افندی بن السید عبدالغفار اقا محضنه اوزونیه دعوی و تقیر کلام ادوب مدرسه فرودم واری
 محله کاشن کمر کرمی و کلبه معروف اوج جرح اوزون و از برای اسپا بلک زینبی و انبیه بی بی
 اولاد نعلی الزکر طور خور اوغلی احمد بیک دارالحفاظی و قضا اولوب متذکر طرف و صدق
 صنط و کلس غندی و قضا ایچون اخذ و قضا و در قضا ظهورن و قضا فرا و فراغ اولوب
 حاصل اتذکر مدام ساعد و نکار اولغله حاضرت و قضا ایچون و قضا طرفه کتبه
 و مقدم بر قاضی رفقه و قضا اولان تراخی دخی است و قضا معمول بها و صورته و قضا فانی حجب
 شریعیه و متعدد و ادر علی بن عبدلرحمن شریعیه و قضا و قضا و قضا و قضا و قضا و قضا
 سندی فرود لطفه ادر افندی میحق صنط انکدر سوال اولوب مقصدیه تنبیه اولونک نالغله مکدر
 صومریانه موراف مقصد کتبه شریعیه و ادر علی و ادر علی و ادر علی و ادر علی و ادر علی
 فرود لطف ادر افندی حجابینده حجاب فرود کتبه زینبی شریعیه و ادر علی و ادر علی و ادر علی
 احمد بیک و قضا اولوب کتبه و فرود لطف ادر علی حجاب فرود کتبه زینبی شریعیه و ادر علی و ادر علی و ادر علی
 اولاد نعلی زینب مویله حجاب فرود کتبه زینبی شریعیه و ادر علی و ادر علی و ادر علی و ادر علی
 موجود اولان افغانی شریعیه کتبه فرود کتبه زینبی شریعیه و ادر علی و ادر علی و ادر علی و ادر علی
 بنا بر زمین و بنا بر زمین و ادر علی و ادر علی و ادر علی و ادر علی و ادر علی و ادر علی
 زمین منسوبه و کتبه فرود کتبه زینبی شریعیه و ادر علی و ادر علی و ادر علی و ادر علی
 بدین ملکین فوت اولغله حال حجاب فرود کتبه زینبی شریعیه و ادر علی و ادر علی و ادر علی
 سنداراز و طرفینک سندنه نظر و قضا اولونک و قضا و قضا و قضا و قضا و قضا و قضا
 زینبی شریعیه و ادر علی و ادر علی و ادر علی و ادر علی و ادر علی و ادر علی
 مساعدت کتبه و قضا فرود کتبه زینبی شریعیه و ادر علی و ادر علی و ادر علی و ادر علی
 بیای اولوب کتبه و قضا فرود کتبه زینبی شریعیه و ادر علی و ادر علی و ادر علی و ادر علی
 ایلی کتبه کتبه بو او ای ارام کتبه و ادر علی و ادر علی و ادر علی و ادر علی و ادر علی
 کتبه مدار الکاشنه بو او ای ارام کتبه و ادر علی و ادر علی و ادر علی و ادر علی و ادر علی
 اسباب فرود کتبه کتبه زمین و کتبه و ادر علی و ادر علی و ادر علی و ادر علی و ادر علی
 اولان اوزون لطفه قونییه مایه عبدالغفار افندی حجاب فرود کتبه زینبی شریعیه و ادر علی
 اولاد نعلی بنا کتبه فرود کتبه زینبی شریعیه و ادر علی و ادر علی و ادر علی و ادر علی
 و قضا فرود کتبه کتبه زمین و کتبه و ادر علی و ادر علی و ادر علی و ادر علی و ادر علی
 طغوز زینبی کتبه با کتبه کتبه و ادر علی و ادر علی و ادر علی و ادر علی و ادر علی
 لطف ادر افندی کتبه کتبه کتبه و ادر علی و ادر علی و ادر علی و ادر علی و ادر علی
 و قضا کتبه کتبه کتبه کتبه و ادر علی و ادر علی و ادر علی و ادر علی و ادر علی
 سندنه و کتبه و کتبه و کتبه و کتبه و کتبه و کتبه و کتبه و کتبه و کتبه و کتبه
 صرف الی خطیب بهر حاج علی کتبه کتبه کتبه و ادر علی و ادر علی و ادر علی و ادر علی
 افندی کتبه کتبه کتبه کتبه و ادر علی و ادر علی و ادر علی و ادر علی و ادر علی

KŞS 64 / 82-1
 Vakfa ait şartnâmeyi hatırlatan ve evlâd-ı
 vâkıftan olduğu için hakkını talep eden Şerife
 Rabia'yı anlatan örnek belge

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Özgeçmiş

Adı Soyadı:	Ayşe ŞİMŞEK	İmza:		
Doğum Yeri:	Ankara			
Doğum Tarihi:	1981			
Medeni Durumu:	Evli			
Öğrenim Durumu				
Derece	Okulun Adı	Program	Yer	Yıl
İlköğretim	Diyarbakır – Balıkesir İlkokul	İlkokul	Diyarbakır – Balıkesir	1987-1992
Ortaöğretim	Balıkesir İHL	Ortaokul	Balıkesir	1992-1995
Lise	Ankara Tevfik İleri Anadolu İHL	Anadolu	Ankara	1995-1999
Lisans	Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	İlahiyat	Konya	1999-2003
Yüksek Lisans	ÇOMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Hukuku Bölümü	Tezli Yüksek Lisans	Çanakkale	2011-2013
İş Deneyimi:	2008-2015 yılları arasında DİB bünyesinde Kur'an Kursu Öğreticiliği ve Vaizlik yaptı. 2013 yılında Konya Selçuk Dini Yüksek İhtisas Eğitim Merkezinde 3 ay Hizmet İçi Eğitim Kursu aldı.			
İlgi Alanları:	Osmanlı Tarihi, Şer'iyye Sicilleri, Kadın Hakları, Siyer, İslam Tarihi, İslam Hukuku, Mahremiyet, Din Eğitimi,			
Aldığı Ödüller:	2013 yılı Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Üçüncülük Ödülü (Yüksek Lisans Tezi).			
Tel:	5064250357			
Adres	Havzan Mah. Ebussuud Efendi Cad. No: 21/16, Meram / Konya			
Ekleme istediğiniz hususlar	Yayımlar: <ol style="list-style-type: none">“Osmanlı Miras Hukuku Sulh-Tehâric Uygulamalarında Kadın: Konya Kadı Sicili 45. Defter (1714-1715) Örneği”, <i>Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi</i> / 2 (Aralık 2016): 9-36.“İslâm Hukuku Açısından Taşiyıcı Annelikte Meşruiyet Tartışmaları”, <i>İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi</i>, 2014, sayı: 24, s. 241-266.Şimşek, A. (2014). “Yapay Döllenme Tekniği Olarak Taşiyıcı Annelik: Hukukî ve Biyoetik Açıdan Değerlendirilmesi”, <i>Journal of Intercultural and Religious Studies</i>, (6), 27-60.“Tarihte Gıda Denetimi: Osmanlı Bursa İhtisab Kânunnamesi Örneği”, Poster Sunum, 3. Uluslararası Helal ve Sağlıklı Gıda Kongresi, 30-31 Ekim 2015, İstanbul, Özet Yayın Türkçe – İngilizce, Konya – Ekim – 2015, s. 76-77.“Din ve Ahlakın Mahremiyet Sınırlarını Zorlayan Bir Uygulama Olarak Taşiyıcı Annelik”, yayımlanacak tam metin bildiri, Din, Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu, 27-29 Mart 2015.İslam ve Osmanlı'da Mesken Mahremiyeti Kitap, Konya Müftülüğü – Selçuklu Belediyesi Mahremiyet Projesi, Konya 2015.Kitap Tanıtımı, “Gök, N. (2016). Osmanlılar-I: devlet-bürokrasi-teşkilat-diplomatika. İstanbul: Kriter, 304 s.”. <i>Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi</i> / 2 (Aralık 2016): 92-94. Yabancı Dil: İngilizce YDS: 71.25. Arapça: Orta derece.			